

Editör: Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL
Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Emre KOÇ

YUNUS EMRE ARAŞTIRMALARI

Yunus Emre
26. yüzyıl

مروض دایمی دولت علیه دربر که
صادر اولاد فرغان عالیله امتثال مصاحبه عرفان و کلی
اولاد صورت و قفسه به نظر اولاد قدر و اونه رفقه بطنا بید
اولاده مشروطه اولاد بی مقصد و وکل نوروز برین اولاد
حال ذابنه رفقه به مقصد اولاد شیخ اسماعیل مصاحبه
اولاد واقف و بطن اولاد اولاد بی مقصد اولاد شیخ
و به مشروطه اولاد اولاد بی مقصد اولاد شیخ
و به مشروطه اولاد اولاد بی مقصد اولاد شیخ
کورینور فرغان قریله کورمکه سنه ۲۶ د کعبه

YUNUS EMRE ARAşTIRMALARI

Editör: Prof. Dr. Hüseyin MUşMAL
Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Emre KOÇ

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

YUNUS EMRE ARAŞTIRMALARI

Editör: Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL
Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Emre KOÇ

Bu kitabın bütün yayın hakları Palet Yayınlarına aittir.
Yayınevinin yazılı izni alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği tanıtımlar ve akademik çalışmalar haricinde,
kısmen veya tamamen kitaptan alıntı yapılamaz.
Eser, matbu yahut dijital ortamda kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN: 978-625-8414-28-8

BASKI

ŞELÂLE OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 46806

Konya, Temmuz 2022

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com.tr

YUNUS EMRE ARAŞTIRMALARI

Editör: Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL
Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Emre KOÇ

TAKDİM

Yunus Emre, Anadolu’da Türkçe şiirin öncüsü olarak bilinen ve aynı zamanda tasavvuf ve halk şairi denildiğinde ilk akla gelen önemli simalardan biridir. O, sevgi, saygı ve hoşgörü kavramlarının toplumda doğması, yayılması ve herkes tarafından benimsenmesi için çaba sarf etmiş, hep doğruyu söylemiş ve haktan yana olmuştur. Yaşadığı dönemde Allah sevgisi, insanlık sevgisi, aşk ve güzel ahlak gibi temaları tasavvuf kültürüyle işleyerek insanların gönlünde taht kurmuş ve tüm insanlığa önder olmuştur. Bu manada “*Gelin tanış olalım/İşi kolay kılalım/Sevelim sevelim/Dünya kimseye kalmaz*” sözleri onun insanlara bir tavsiyesi olduğu gibi “*Ben gelmedim kavgâ için/Benim işim sevgi için/Dostun evi gönüllerdendir/Gönüller yapmaya geldim*” sözleri de insanlık için örnek alınacak nasihatlerdir.

Ülkemiz ve milletimiz için olduğu kadar bütün insanlık için de önem arz eden Yunus Emre’nin vefatının 700. yılı olması nedeniyle 2021 yılı, UNESCO tarafından anma ve kutlama programına alınmış, ayrıca Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN bu yılı Yunus Emre ve Türkçe Yılı ilan etmiştir. Bu çerçevede 2021 yılında dünyanın pek çok ülkesinde ve Türkiye’nin neredeyse bütün şehirlerinde Yunus Emre ve Türkçe konularında çok ciddi ve faydalı faaliyetler yapıldığı gibi, Yunus Emre’nin yurdu olduğuna inandığımız Türkçenin başkenti Karaman’da da çok sayıda anma ve kutlamanın yanı sıra çeşitli kültürel ve bilimsel faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Nitekim bizler de Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi olarak yıl boyunca Yunus Emre ve Türkçemizi merkeze alan çok sayıda faaliyeti gerçekleştirme imkânı bulduk. Bu bağlamda öncelikle Yeşildere’deki (İbrala) Yunus Emre’nin atası İsmail Hacı Tekkesi’ni ziyaret edilerek, burada ilmî ve akademik çevrelere bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu meyanda yıl boyunca Yunus Emre Okumaları, Yunus’un Gönül Çalab’ın Tahtı Programları, Yunus Emre Sohbetleri düzenlenerek Yunus Emre layığına anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine yıl içerisinde Karaman merkez ve ilçe belediyeleri iş birliğiyle Türkiye çapında Yunus Emre hakkında mektup ve şiir yarışmaları, sergiler ve tiyatro gösterileri düzenlenmiştir. Nihayet bu çerçevede 25 Mayıs 2021 tarihinde Türk Dil Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN’in katılımıyla ‘Dünya Dili Türkçe’ konulu bir konferans ile kurumun desteğiyle 07-09 Ekim 2021 tarihlerinde Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni de gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan KMÜ Edebiyat Fakültesi tarafından fakülte dergisi bünyesinde 2021 yılı hatırasına Yabancılarla Türkçe Öğretimi ve Yunus Emre adıyla iki ayrı özel sayı hazırlanmıştır. Yılsonuna doğru kurumumuz tarafından yapılan bilimsel çalışmalara bir yenisi daha eklenerek, KMÜ Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL, Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Alaattin AKÖZ ve KMÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı Arş. Gör. Emre KOÇ’tan oluşan bir ekiple hazırlanan “Yunus Emre (Kirişçi Baba), Arşiv Belgelerinin ve Kaynakların Yeniden Değerlendirilmesi” adlı eser yayımlanmıştır.

Bütün bu çalışmalara ilave olarak, Türk Dil Kurumumuz işbirliği ve desteği ile 07-09 Ekim 2021 tarihlerinde düzenlediğimiz Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şölen’inde sunulan 100’den fazla bildiri arasında doğrudan Yunus Emre ile ilgili olanların, ilgililerle görüşülerek “Yunus Emre Araştırmaları” adıyla kitaplaştırılmasına karar verilmiştir. Bu kıymetli esere yaklaşık otuza yakın yazar, yirmi üç ayrı çalışma ile katkıda bulunmuş, bu çalışmalarda Yunus Emre’nin felsefe-

sine, dűřűncesine, hayatına ve eserlerine dair birçok űzgűn ve kıymetli bilgiler verilmiřtir. Nihayetinde Yunus Emre'nin geçmiřten gűnűműze coęrafyamız ve insanımız űzerindeki etkilerinden, onun evrensel anlamda tařıdıęı deęere kadar birçok űzellięi eserde yer bulan titiz çalıřmalarla yeniden ele alınarak alana seçkin bir katkıda bulunulmuřtur. Bu vesileyle destekleri için Sayın Prof. Dr. Gűrer GűLSEVİN'e ve kendisinin nezdinde Tűrk Dil Kurumu'na bu kıymetli esere katkıda bulunan yazarlarımıza, yayın ekibine, kitabın editűrlűęűnű yapan Prof. Dr. Hűseyin MUřMAL ve editűr yardımcısı Arř. Gűr. Emre KOÇ'a teřekkűr ediyor, űniversitemizin bűtűn bilimsel faaliyetlerinin bilim dűnyasına ve insanlıęa katkıda bulunmasını, hayırlı ve űęűrlű olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Namık AK
Karamanoęlu Mehmetbey űniversitesi Rektűrű

ÖN SÖZ

Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Hatrasına

“Yunus Emre Araştırmaları”

Bilindiği gibi 2021 yılı, Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü hatrasına UNESCO anma ve kutlama yıl dönümleri arasına alınmıştır. Ayrıca 30 Ocak 2021 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından 2021 yılı, Yunus Emre ve Türkçe Yılı ilan edilmiştir. Genelgede, Yunus Emre'nin şiirlerinde insan ve doğa sevgisini, hoşgörü, kardeşlik ve barış kavramlarını en duru Türkçe ile işlediği ve bu şiirlerle din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin tüm insanlığa seslendiği ifade edilmiştir. Bu genelge ile “Yetmiş iki millete bir göz ile bakmak” ilkesi ve cihanşümül insani değerler üzerine inşa edilmiş felsefesiyle Yunus Emre'nin hem insanlığa ortak bir değer olarak takdim edilmesi, hem de ülkemiz kamuoyuna bir kez daha hatırlatılması maksadıyla 2021 yılının ‘Bizim Yunus’ yılı olarak anılması öngörülmüştür. Ayrıca Yunus Emre'nin mirası olan din dili ve Türkçenin öneminin vurgulanması ve üst anlamda bir medeniyet dili kimliğiyle bilinçli ve doğru kullanımının sağlanması amacıyla ‘Dünya Dili Türkçe’ adıyla yurt genelinde ve yurt dışında kampanyaların da tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu vesile ile Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi tarafından 2021 yılında, Yunus Emre'nin diyarı ve Türkçenin başkenti Karaman'da çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen çok sayıda faaliyet arasında Türk Dil Kurumu ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi işbirliğiyle 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Hatrasına “Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni” adıyla bir bilim etkinliği de bulunmaktadır.

Hayatı ve düşüncesiyle Anadolu ve Rumeli'de, hatta Azerbaycan'daki Türkler üzerinde yüzyıllardan bu yana büyük bir etki ve şöhrete sahip olduğunu gördüğümüz Yunus Emre ve onun duru Türkçesi Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni vesilesiyle yeniden hatırlanmıştır. 100'ün üzerinde araştırmacı ve bilim adamının katıldığı ve üç gün süren Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde; Türk Dili ve Kültürü ile ilgili çok sayıda tebliğin yanı sıra Yunus Emre ve onun Türk tarih ve edebiyatındaki yeri, Yunus Emre'nin din anlayışı ve düşüncesi gibi farklı konularda çeşitli tebliğler sunulmuştur. Sempozyumda sunulan bildiriler, sonraki tarihlerde yazarları tarafından geliştirilerek tam metin haline getirilmiş ve editör kuruluna teslim edilmiştir. Editör kontrolünden geçirilen çalışmalar alanla ilgili hakemlere gönderilerek raporlanmış, alanlarına göre tasnif edilerek yayına hazırlanmıştır. Eserin yayına hazırlanması aşamasında makalelerin içeriklerine müdahale edilmemiş, çalışmalar sadece kitap formatına göre biçimsel düzenlemelere tabi tutulmuştur. Ayrıca farklı disiplinlerde kullanılan atıf sistemleri, yine o disiplin açısından kullanım faydası düşünülerek yazarın göndermiş olduğu yazım metodu, grafik, fotoğraf ve görseller korunmuş, içerik düzenine göre aynen bırakılmıştır.

Elinizdeki Yunus Emre Araştırmaları adlı eserde yer alan çalışmalar farklı disiplinlerden alanında uzman akademisyen ve araştırmacılar tarafından uzun bir hazırlık döneminden sonra ortaya çıkarılmıştır. Bu esere yaklaşık otuza yakın yazar yirmi üç adet çalışma ile katkıda bulunmuş, çalışmalarda Yunus Emre'nin felsefesine, düşüncesine, hayatına ve eserlerine dair birçok özgün ve kıymetli bilgi verilmiştir. Bu noktada Karaman'a gelerek sempozyuma bizzat teşrif eden Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN'e ve kendisinin nezdinde Türk Dil Kurumu'na, eserin hazırlanması düşüncesinin ortaya çıktığı günden itibaren bu konuda desteklerini esirgemeyen, çalışmaları başından sonuna kadar titizlikle takip eden Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Namık AK'a, yine editör yardımcılığını üstlenen Arş. Gör. Emre KOÇ'a ve üniversitemizin tüm akademik ve idarî personeline teşekkür ederiz. Ayrıca gerek bilgi şöleni ve gerekse eserin hazırlık sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve çalışmamıza yazıları ile katkıda bulunan bilim insanlarına ne kadar teşekkür etsek azdır. Yunus Emre Araştırmaları isimli bu eserin ülkemizin ilim yolunda ilerleyişine katkıda bulunması temennisi ile...

Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL

Editör

İÇİNDEKİLER

Varlığın Evi Olarak Hayranlık	11
<i>Aliye ÇINAR</i>	
Yunus Emre'nin Risaletü'n Nushiyye Adlı Eserinde Öfke ve Öfke Kontrolü	30
<i>Cem TUNA</i>	
Kur'an'a Özgü Psiko-Sosyal Öğelerin İnsanın Anlam Arayışındaki İzleri ve İzdüşümleri-Yunus Emre Örneği-	42
<i>Arslan KARAOĞLAN</i>	
Yunus Emre'de Kur'an'a Yapılan Atıflar	73
<i>Duran Ali YILDIRIM</i>	
Yunus Emre Divanı'nda Hz. Muhammed Üzerine Bir İnceleme.....	94
<i>Selim KAYA</i>	
Üniversite Öğrencilerinin Yunus Emre'ye Yazdıkları 90 Mektubun Tematik İncelenmesi	109
<i>Süleyman DOĞAN</i>	
Yunus Emre'nin Şiirlerinde Kendisi, Allah ve Nesnelerle Münasebeti.....	131
<i>Vesile ALBAYRAK SAK</i>	
Tarihsel Süreçte Arakiye Keçe Başlıklar(Yunus Emre Başlıkları).....	145
<i>Naile Rengin OYMAN</i>	
Yunus Emre'nin Şiirlerinde Fıkıh Kavramlarının Kullanımı	167
<i>Abdullah Sacid ÖKSÜZ</i>	
Toplumun Sorunlarına Çözüm Getiren Şair Yunus Emre.....	193
<i>Emel NALÇACIGİL ÇOPUR</i>	
Yunus Emre'nin Kabir/Berzah Hayatı ile İlgili Şiirlerinde Yer Alan Hadislerin Tespit ve Tahlili	210
<i>Recep ERTUĞAY</i>	
Yunus Emre'de Tıbbi Dair Atıflar	240
<i>Ahmet ÖZDİNÇ</i>	
Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye ve Divan'ının Vahit Paşa 2 (3365-5) Nüshası	249
<i>Ebubekir ERASLAN</i>	
Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'sinin Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi 1 (3367-1) Nüshası ve Bu Nüshanın Eski Oğuz Türkçesi Şekil Bilgisi Özellikleri	263
<i>Ebubekir ERASLAN</i>	
Divan, Halk ve Tekke-Tasavvuf Şairi Olarak Yunus Emre.....	272
<i>Önder YAŞAR</i>	
Müstakîm-zâde'nin Terceme-i Kânûnu'l-Edeb İsimli Eserinde Yunus Emre'ye Dair Bilgiler.....	285
<i>Abdullah Muaz GÜVEN` Mehmet ÖZTÜRK` Ahmet YILMAZ</i>	
Türk Dünyası Şiirinde Yunus Emre	296
<i>Fatih ÖZTÜRK</i>	

Yunus Emre'nin Düşüncesinde Fakihin Konumu.....	308
<i>Yakup PEKDOĞRU</i>	
Ebediyet Yolu "Yunus Emre"	318
<i>Talha SERT</i>	
Yunus Emre Şiirleri ve İnsanın Ruhun ve Bedenen İyileşmesi	336
<i>Mustafa KÖSEOĞLU</i>	
Pozitif Psikoloji Çerçevesinde Yunus Emre.....	354
<i>Alparslan AKDOĞAN - Selahattin AVŞAROĞLU - Hasan YILMAZ</i>	
Yunus Emre'nin Etki Coğrafyasında Hintli Şair Kebir ve Şiirindeki Yansımaları	358
<i>Aşena ÖZTÜRK</i>	
Yunus Emre'nin Şiirlerinde Anlamca Kaynaşmış (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller.....	375
<i>Raziye Ayşenur ÖZAYDIN - Kübra UYSAL</i>	

Varlığın Evi Olarak Hayranlık

Aliye ÇINAR*

Dilde ve varoluşta devrimci bir değişimi,
Hayranlık gerçekleştirir.

Bu yazıda Yunus Emre, alışlagelen ârif tiplemesinin aksine bir bilge olarak tasvir edilecektir. Onun bilgeliliğinin gerekçeleri temellendirilirken, beslendiği ve beslediği geleneğin de kilit taşları açık edilecektir. Bir bakıma ontoloji, ahlak ve psikoloji denkleminde bir Yunus portresi oluşturulacaktır; böylece İslam düşüncesi ve ontolojisi için de önemli ipuçları ortaya konulmuş olacaktır.

Yunus Emre’yi bir bilge olarak konumlarken anahtar kelimemiz “hayranlık”tır. Hayranlığın ikiz kardeşi olarak hayret de yedeğimizdeki ikinci kelime olacaktır. Bu bağlam içinde imanın, sevginin ve güvenin hinterlandı da açıklık kazacaktır. Bilgelik dediğimiz durumu tam da hayran olabilmeye ekseninde okuyacağız. O kadar ki, bilge olmak için hayran olmak gerekir diyeceğiz. Bu durumda, hayranlık, insan ruhunun hangi motivasyonundan beslenmektedir? sorusu önem kazanmaktadır. Öte yandan sevgi, acaba farklı bir motivasyondan mı beslenmektedir? Bu yazının ana hedefi olmasa da, bağlamı belirginleştirmek için iki önemli profili, yani Yunus Emre ve Mevlana’yı mukayese edersek, Mevlana anlatısını daha çok sevgi odaklı olarak okuyabiliriz; dolayısıyla onun portresine ârif diyeceğiz. Yunus Emre’yi ise hayranlık eksenli okuyacağız.

Yunus Emre düşüncesinin merkezine “hayranlığı” yerleştirince, Varlık tekerleği bu dinamizm ekseninde dönmeye başlayacak... O kadar ki Yunus, çoğu zaman, aşk ve sevgi duygusunun, hayran olabilmeyi destekleyen ve onun açığa çıkmasına katkı veren bir yeti veya kanal olduğunu düşünür. Ancak son tahlilde her hayran olan, aynı zamanda aşk içindedir, fakat her âşık kişi hayret ve hayranlık içinde değildir. Zira sadece cesaret erdeminin etkinliğiyle sevgi görünür olmuştur. Oysa hayranlıkta idrak gücünün sınırları zorlaması söz konusudur. Yazımızın başında bu düşüncemizin dayanağının Kınalızade Ali Efendi’nin nefis anlayışı olduğunu belirtmemiz gerekir. Bir başka ifadeyle Kınalızade Ali Efendi’nin nefis anlayışı ekseninde Yunus Emre’yi okuyacağız.

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Osmanlı Ahlak düşünürü Kınalızade Ali Efendi, Platon ve Aristoteles'in nefis anlayışı yörüngesinde, ontolojisini daha çok psikoloji odaklı inşa ederken, bize insan yetisinin dengesine dair oldukça etkin bir şablon vermektedir. Ona göre, insan varlığının iki temel gücü, farklılığımızın da adresidir; İnsan, yapıp ettikleri, düşündükleri ve hissettikleriyle, iki temel gücün etkisi altındadır: *Hareket gücü* ve *idrak gücü*. Kişilik tiyolojilerinde de bu güçlerin etkinliği belirleyicidir. Bu ikisinin dengede olabilmesi, etkinlik ölçüsüne göre belki de insanın mutedil veya adil bir profil olabilmesini sağlamaktadır. O kadar ki, Edward Said entelektüel sürgün soylu olarak resmetmişti. İşte bu idrak gücü etkin ancak hareket veya motivasyon yetisi zayıf kişi anlamına geliyordu. Yunus şiirlerine gelince, idrak gücünün öne çıkarıldığı bu güce bağlı olan *hayran olabilme* yetisinin de adeta aktör olduğuna tanık olmaktadır. Hayran ve hayret idrak gücünde bir mertebe iken; sevgi ve aşk bunları destekleyen hareket gücüne bağlı cesaret erdeminin bir türevi mahiyetindedir. Cesaret erdeminin orta düzeyde olmasıyla ne korkak ne de saldırgan oluruz. Onun azlığında depresif bir hale yatkın oluruz. Belki de bu enerjisizlik veya motivasyon eksikliğidir.

Bahse konu alacağımız bakış açısının temel parametresini ortaya koymamız gerekirse, Kınalızade Ali Efendi'ye göre erdemler ve onların bağlı oldukları güçleri şu şekilde tasnif edebiliriz:¹

TEMEL ERDEMLER	AŞIRISI	AZLIĞI	ZİDDİ	BAĞLI OLDUĞU GÜÇLER
Hikmet	Kurnazlık	Ahmaklık		Nazari Güç
Adalet	---	---	Zulüm	Amelî Güç
İffet	Günahkârlık	Şehvet Azlığı		Şehvet Gücü
Cesaret	Saldırganlık	Korkaklık		Gazap Gücü

Bu tasnifin iki temel dinamiği vardır:

1. İdrak gücü: Bu güç sayesinde nefis, aklın idrak gücünü gerçekleştirir. Bunun iki görünümü vardır. Hikmet ve âdalet.
2. Hareket Ettirici Güç: Bu güç sayesinde beden itki veya motivasyon gücü kazanır. Bu gücün de iki görünümü vardır: Cesaret ve iffet.

Merkezi bir işlev yüklediğimiz hayret yetisi hikmet gücünün fazlalığında ortaya çıkmaktadır ki, Kınalızade Ali Efendi bunu normal sınırların dışına çıkabilme gücü olarak okur.² Hayret edebilme ve şaşıp kalma hikmet erdemiyle

¹ Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk'ı Alâî*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 178.

² Aliye Çınar, *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Emin Yayınları, Bursa 2013, s. 187.

aynı güçlerden beslenir. Demek ki, hayret sınırları zorlamaktır bir bakıma. Belki de klasik şiir anlatılarında şair, şuur ve şiir denklemini Yunus, hayret ekseninde geliştirir. Dahası vicdan, vücut ve vecd denklemi de Yunus'da hayret olarak tezahür eder. Vicdan (*consciousness*), bilinç ve bununla var olma, vücut durumuyorsa, vecd de bir tür bilinç yükselmesidir. İşte hayranlık da bir vecd durumudur ki, bu sayede varlık hayr ile iyilikle bağ kurmuştur ki bu da adalet veya ahlaktır. Öte yandan Yunus ileride değineceğimiz gibi, "Ha demeden hayran olur" derken Hayy'a da işaret etmiştir, zira iyilik eden hak şarabın içmiş gibi olur ve bu da hayreti artırır.

"Bir hastaya vardun ise bir içim su virdün ise

Yarın anda karşı gele Hak şarabın içmiş gibi"

Öncelikle hayreti/hayranlığı merkeze koyduğumuz için onun enlem ve boylamını tespit etmeye çalışalım.

İDRAK GÜCÜ: (Logos Ethos) =====
Hayret ve Hayranlık (İdrak/Adalet)

CESARET GÜCÜ: (Pathos) =====
Arzu ve Sevgi (ödül ve aşkın çekiciliği/korku)

Yunus Emre düşüncesinde logos/hikmet ile adalet yani ethos başı çekmektedir. Bu iki gücü de pathos yani cesaret gücü desteklemektedir.

O kadar ki, idrak ve etos olmaksızın cesaret/sevgi kör; cesaret ve sevgi gücü etkin olmaksızın idrak ve adalet sağırdır. Böylece Yunus Emre düşüncesinin, logos/hikmet, ethos ve pathos üçgeninde kök saldıgını söyleyebiliriz. Hikmet, adalet ve cema/hayranlık bizzat varlık oluşunda önemli bir dayanaktır. Estetik vecheyi biz bir bakıma hayranlık içinde de değerlendirebiliriz. Ancak Aristoteles logos, ethos ve pathos üçgenine ilaveten Kınalızade'de iffet de önemli bir erdemdir. Böylece arzu gücünü ahlak ile de ilintilendirmiştir. Bu nitelendirme İslam düşünürlerinin ve Yunus'un da ortak bir paydasıdır.

Aştaki çekicilik ve korku, pathosa dolayısıyla cesarete aittir. Oysa hayranlık bir yönüyle idrak gücüne bir yönüyle de cema'e, yani estetiğe dairdir. Bu temel ayrım bizim konumuz bakımından son derece önemlidir. Doğrusu Yunus ve Mevlana arasındaki ayrım da tam burada başlamaktadır. Yunus Emre'de hayran olabilme merkezi önemde iken; Mevlana'da ise doğrudan aşk önemli bir temadır ve onda cesarettten beslenen veya cesareti destekleyen hareket gücü ön plandadır. Oysa Yunus'da idrak gücünden çıkan hayranlık daha temeldir, o kadar ki hayranlık etik ve estetiğin de temel yapı taşıdır. Bunlar birbirini daima beslemektedir. İdrak, hayranlığı; hayranlık, etik ve estetik geriye dönüp çıktığı kaynağı büyötmektedir. Böylece basiret kavramına da temas ettiğimizi ifade

etmeliyiz. Çünkü iyilik ve basiret kişiye bir boyut katar ve onu yalınkatlıktan azade kılar. İyilik yapmak gibi, hayranlık da kişiye üçüncü bir göz bahşeder. Böylece onun (hayranlığın) hinterlandının basiretle (*phronesis*) bitişik olduğunu söyleyebiliriz. Mevlana lirizmi insanın hareket gücü ekseninde varlık gösterirken, Yunus Emre gazelleri idrak gücü ekseninde döner. Dolayısıyla çekirdeğinde hayranlık olan algının ürettiği etik ve estetik gücünü, son tahlilde Yunus’a göre varlık tekerleğini döndüren idrak gücünden alır.

İnsanın varoluşsal gelişimi bu ekseninde devir dair eder. Ancak adalet ve erdem olmaksızın tekerleği döndürecek güçten söz etmek mümkün değildir. Hayranlık iyilikten sonra zuhur edebileceği gibi, hayranlık ile aynı kaynaktan beslenen erdem ve adalet de hayranlığa götürebilir ve nihayetinde varlığa güç kazandırır. Unutmamalıyız ki tekerlek, enerjisini ve varlığın devamını diyalektikten alır. Bu diyalektik ise idrak gücü ve cesaret arasındadır. Hayranlık ve sevgi birbirini hem beslemekte hem de gerilimle varlığa yakıt temin etmektedirler. O kadar ki idrak gücü hem kaptan işlevi görür, hem de cesaret ile arasındaki diyalektikten varlık tekerleğinin dönmesine yakıt, yani enerji verir.

Hayret ve şaşkınlıkla erik dalına çıkan kişi, sarhoşlukla ve aşkla üzüm yiyebilmekteyse bu, aşkın idrak gücünün sınırlarını aştırdığı anlamına gelir. Yunus, “kerpiç koydum kazana, poyraz ile kaynattım” derken, aklın sınırlarını sevginin ve sezginin aştığını söylemektedir. Hatta bilinç dışının da gücünü hissettirmektedir. Çünkü bilinç dışı bir bakıma tecrübenin ve ortak hafızanın bir ürünüyse, onun akıldan ve sevgiden de önce sezdiğini ima etmektedir. Nitekim bu dizenin devamında o, poyraz ile kaynattığı kerpiçten banıp ikram ettiğini söylerken, insanlığı ve “olma”yı kast etmektedir. İnsanın oluş vetiresinin zıtlıklarla, zorluklarla gerçekleştiği anlamını da görebiliyoruz belki de. Hatta başka bir şiirinde “hamdık piştik” dediğini anımsadığımızda pekiştirici ve güçlendirici bir anlam ağıyla da karşı karşıya kalırız. O, bu şiirindeki diyalektik gerilimini de şu şekilde sonlandırmıştır:

“Yunus bir söz söylemiş, hiç bir söze benzemez

Münafıklar elinden, örttü mana yüzünü”

Yunus düşüncesinde burada bilinç ve bilinç dışı bütünleşmesi deneyimleyemeyen ruhların münafık kalacağı iması vardır. Kendini de diyalektik lirizmin zirvesi olan bu gazeliyle adeta Cennet’de görmektedir, zira bu tam bir nailiyettir (*eudaimonia*). Çünkü söylediği sözdeki diyalektik yalnızca dilde değil varoluştadır da. Bilinç ve bilinç dışı, akıl ve sevgi, sezgi ve rasyonalite bütünleşmesiyle kâmil kimliğe evrilmek mümkündür ki, pişmek aslında bu iki farklı boyutlar

arasındaki makasın daralması ve gerilimin bitmesidir. Böyle olunca Cennet zaten ruhta vaki olacaktır ki, bunun için Yunus, Cennet peşinden koşanları hem anlamakta hem de ver onlara aradıklarını diyerek; bana seni gerek seni, sana hayran oldukça ruhsal bütünlüğüm adeta bir daire gibi dönüp tamamlanıyor demektir. Ziya “Ebedi Sen”, ruhu güncelleyici en büyük güçtür. Hatta buradan bakınca Cehennem, ruhsal gerilim ve kavga durumu, bütünlüğün sağlanamaması, deyim yerindeyse söz konusu makasın arasının tam olarak açık kalmasıdır. Cennet ise tam olarak var olabilmelidir... Pür hayret ve tam farkındalıklı var değildir. Cehennem de tam bunun zıddıdır. Böyle olunca var olamayana literal veya lafzi cennetin deva olamayacağını kast etmektedir. Yunus, böylece insan varoluşunun idrak gücü ve hareket gücünün birbirini hem beslediğini hem tamamladığı hem de çoğu zaman çelişkili bir durumda kaldıklarını söylemektedir. Diyalektik lirizm olarak okuyabileceğimiz bu dizelerinde gerçekte varoluşsal bir diyalektik de vardır. İdrak gücü ve cesaret erdemi arasındaki gerilim aşılmaya belki de bütüncül bir ruh haline kavuşulmaktadır ve Yunus buna pişme kıvamı dediği gibi, münafıklık hastalığından da kurtulma veya deva bulma da demektir. Bilinç dışı dediğimiz alan, hareket gücünün egemenliğindedir ve cesaret ile iffetin birlikte iş görmesiyle etkindir. Oysa idrak gücünden beslenen ahlak ile bilinç dışının başı hoş değildir. Bunun için olmalı ki Freud, bilinç üstü dediği toplumun normları ile bilinç dışının mücadelesinde olduğunu söylemişti. Yunus Emre, “suyum alçaktan çekerim” derken, varoluşun engebeli alanını işaret etmekte, “dönüp yükseğe dökerim” derken de, ahlak ve sanatın yüceliğini, bunları besleyen hayranlığı işaret etmektedir.

Öte yandan Empedokles de elementlerin hareketini belirleyen şeyin, nefret ve aşk ile ayrılık ve birleşme olduğunu söylemişti. Yunus düşüncesinde diyalektiğin yakıtı, hüznün ve çöşkusalıktır/şaşıрма/şaşkınlıktır. Bu gerilimin çekirdeğinde idrak vardır..... zira hayran olan bazen şadan olmakta bazen giryan olmaktadır.

Bu fena mülkünde ben nice nice hayran olam,

Nice bir handan olam ya nice bir giryan olam.

Bu diyalektiğin yetisel karşılığı ise, idrak gücü ve cesaret erdemi arasında cereyan etmektedir. Kısacası duyguya yansıyan diyalektiğin, yani sevinç ve hüznün varoluşsal karşılığı kaçınılmazdır. İşte bu diyalektiğe, yıkılıp, yeniden var olma şeklindeki döngüsel varoluşsal diyalektik diyebiliriz. Çünkü bir hüznün ve bir sevinç sırasında, adeta denizin dalga durumu gibi, varoluş bir alçalma bir de yükselme kat etmektedir. Sözü ettiğimiz yapılanmayı Hegel de söylemek-

tedir. Kendi kendini, olduğu haliyle yıkmayan, yoksamayan, yadsımayan özgür değildir Hegel'in gözünde. Özne özgür olduğu için, kendi kendisiyle yetinmediğinden "oluşum" (Werden) halindedir. Oluşum halinde olmak ise, kendi kendini "üretmek"tir. Bir önceki sınırı yıkıp yeniden inşa etmektir. Üretim olumsuzluğun yıkımını varsayar. Yunus'da hayranlık ve sevgi arasında diyalektik bir ilişki olduğunu, hareket gücü ve motivasyon gücü arasındaki gerilimde görebiliriz. Onun için Yunus peşinden koşuyor görüldüğü pek çok şeyi göz kırpmadan da feda etmektedir. Hüzünle, bilinç dışını, yani deneyimleri kazanımları bilinç düzeyine taşır, onların dönüşüme ve gelişime dahil olması bir yükselme ve hayret durumundadır. Bu nedenle, Yunus diyalektiği idrak odaklıdır; hüznün ve sevinç arasındaki gerilim, diyalektik varlık tekerleğinin dönmesine enerji temin eder.

Nitekim o, temyiz gücündeki fazlalık hayret veya hayran olabilme olarak tezahür eder. Hatta o, bunu bir bakıma normal olmanın dışı olarak da sabitler ki, şaşkınlık da buna dairdir.³ Bu konuda Yunus'un yukarıda verdiğimiz, hayret, surur ve mesrur üçgeni bir başka gazeline de karşımıza çıkar;

Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur

Bir dem gelir şadan olur; bir dem gelir giryan olur.

Esasında hayran olmayı idrak gücü eksenli düşününce, hem hikmet hem de adalet bu güçten beslenir. Dolayısıyla hayret adalet her zaman yardım edebilir. Byung-Chul Han'ın farklı bir açıdan bakarak benzer bir konuyu yokladığını anımsayabiliriz: "Aynı'nın cehenneminden ancak beni büyüleyen bir sevgiyle çıkabilirim."⁴ Şaşırtan sevgi dediğimizde Yunus için tasvir etmeye çalıştığımız şablon daha net belirir. Böylece onu salt, gönül ve sevgi eksenli okumanın eksik olacağını da görebiliriz. Eşyayı yerli yerinde görebilmek adalet ise, sıradanlık ve aynılık girdabından insan hayretle çıkar ki, zaten bu ufuk ona adaleti de verecektir. Kısacası adil olabilmek için de ufuk gerekmede, sıradan varoluşun dışına çıkabilmek lazım gelir. Bu nedenle adaletten söz edilirken, yanibaşında vicdandan bahsedilir. Vicdan da sıradanlığın dışına çıkıp görebilmek için ufuk verir. Yunus düşüncesinde hayret bu işlevi, yani vicdan fonksiyonunu da görmektedir. Zaten Türk İslam düşüncesinde vicdan kavramının tam da bu lafız ile anılması Osmanlı düşüncesinin son dönemlerine tekabül eder. Dolayısıyla Yunus düşüncesinde hayret, basiret ve vicdanı içkindir. Bir bakıma hayret eden zulmedemez. Hatta varoluşsal gelişim, yıkım ve büyüme gerilimi veya diyalektiği için de vicdan ya da hayret nirengi işlevi görür. Çünkü şaşırmak ve kendiyle

³ Çınar, *Değerler Psikolojisi*, s. 187.

⁴ Byung Chul Han, *Eros'un İstirabı*, çev. Seyda Öztürk, Metis Yayınları, 2019, s. 11.

yüzleşme çizgisel bir süreç değildir. İniş ve çıkışlar, hüznünler ve sevinç, varoluşsal döngünün ibresidir. Dede Korkut dünyanın faniliği için söylemişti, gelimli-gidimli oluşu, biz bunu varoluş için de söyleyebiliriz:

Suyum alçaktan çekerim

Dönüp yükseğe dökerim

Görün ben neler çekerim

Derdim vardır inilerim

Yunus'un buradaki tavrını (derdim vardır inilerim) varoluşçularda olduğu gibi bir kaygı durumu olarak okumak mümkündür. Esasında bu Yunus'un diyalektiğinin bir ayağı olan, hüzne içkindir. Bu kaygı veya hüznün ilahi olanı düşünme durumuna dair değildir. İnsanın kendi varoluş sürecinin bir parçasıdır bu. Ancak varoluşçulardaki kaygı varsayılan bir endişe durumuydu. Dinin hayattan çekilmesi dahası düşünce dünyasından iptalinin bir dökümü yapılırken, tekrar dini dolaşıma dahil etmek için kaygıya müracaat edilir. Oysa Yunus düşünce-sinde sarmalın bir ucu sevinç ise diğer yanı hüzündür. Dolayısıyla diyebiliriz ki, yoğun spritualizm sarmalının itici gücü kaygıdır. Bir bakıma hikmet veya hayran olabilmenin gerisinde pathos veya cesaret vardır. Motivasyon gücünün bir tür dışı vurumudur hüznün ve neşe.

Aristoteles basiretin görünmeyen dayanağı ve kaldıracına dikkat çekmişti. Aynı güç, hayran olabilme için de geçerlidir. Çünkü onun basiret veya feraset (phronesis) dediği durum, hayran olabilmekle ilintilidir. İyi olabilen iyiyi görür çünkü. Dolayısıyla basiret, 'insanlar için iyi olan' şeylerin ne olduğunu bilmeyi elzem kılar. İnsan için iyinin kıstası 'En İyi'nin temasıyla' mümkündür.⁵ Kazancakis'in dediği gibi; "*Sadece Kadir-i Mutlak olsaydın vay halimize! Dünya mahvolurdu....Ama sen aynı zamanda iyisin efendim; onun için de dünya hâlâ ayakta durabiliyor*".⁶ İşte Yunus tam da buradan söze girer. Bu iyinin cömertliğine, merhametine, basiretine, rahmetine hayran olmuştur. Bu noktada etik iyi ile estetik iyinin/güzelin kesişmesi tam da hayran olabilme ve hayretin anlamını da açık etmektedir. En iyinin teması hayret ve hayran olmaya içkindir. Arapça hayret, sözcüğü, hem sıfat ("hayret eden") hem masdar ("hayret etmek") olarak kullanılır. "Şaşma, şaşırma" anlamı Türkçede 19. yy'a dek egemendir. "Çok beğenen, teveccüh eden", hayran olan anlamı daha sonra belirmiştir. Bu bağlamda Gülşehri, "güçleri gitdi vü hayrân kaldılar" derken, hayran kalmanın bir bakıma hayran olun karşısındaki ikna olup kalmışlığını ima eder. Bir bakı-

⁵ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, trans. Martin Ostwald, Bobbs Merrill Publ., New York, 1962, 1140a24 (Ayrıca S. Babür tarafından çevrilen *Nikomakhos'a Etik*'den de istifade ettik; Ayraç Yayınları, Ankara 1998).

⁶ Nikos Kazancakis, *El Greco'ya Mektuplar*, Çev. Ahmet Angin, Can Yayınları, s. 238.

ma kendinden çıkıp, hayran olunan rengine bürünerek yeni bir varoluş modudur bu.

Âşık oldum şu ay yüze, nisar oldum bal ağza,

Nazar kıldım kara göze, siyah oldum kaşa geldim.”

Yunus Emre, aşk ile kara göze bakan, onun da bu rengine bürünüp, adeta bir tamamlayıcı önemli unsur olabileceğine dikkat çekilmiştir. Hayranlık sayesinde ufuk kazanan kişi, büyüyecek ve gelişecektir. O kadar ki bu hayran olabilme de, ilahi boyut içkindir. Tıpkı Aristoteles düşüncesinde pratik ve teorik hikmetin asıl birleştiği kaynağın tanrısal hikmet olmasına benzemektedir. Dolayısıyla, etimolojik olarak yaklaşırsak “nihayetinde akl-ı selim sahibi ya da sağgörümlü kişi (*phronimos*) her şeyi Tanrı’ya (*moira*) bırakır. Hayran olan kişi de Tanrı’ya bırakır, lütfu da kahrı da her şeyi ona bırakır. İyi bir ruha sahip olma ya da mutluluk olarak çevrilen *eudaimonia*’da da bu asli bir öge yani ilahi bir boyut olarak mevcuttur”.⁷ Yunus’un da Cennet dediği bu dingin huzur ve mutluluktur (*eudaimonia*). Onun için, bu yükselmeye gelmeyip, cennet peşinde koşanlarla yolunu ayırır ve bana seni gerek seni der. Yunus’un bana seni gerek seni dediği durum, sayesinde hayran olabilme de gerçekleşecektir. Diyebiliriz ki kişi, hayran olabilme sayesinde, her şeyi Hak’ka bırakır, Calab’ı temasa sayesinde de hayran olabilir. Buradan günümüz insanın bir boyut kaybını da görebiliriz. Hak ile temas koştukça kişi hayran da olamaz. Hayran oldukça hakka yaklaşır, Hakka yaklaştıkça hayran olur... Dahası yetkinleşme ona dair hayranlık ve aşk ile mümkündür, zira onun rengine bürünür bu sayede. Fir’avun’un hayran olamamasının nedeni, kendini adeta ilah gibi görmesidir. Aşk, işte bu buzdan engeli eriten en büyük güçtür, bu buz ve engel kalktıkça ufuktan varlık belirir ve hayranlık çehresine dolarak varlık ivme kazanır. Hayran olunarak, yokluk varlık hanesine tuğla koyar. Bu demektir ki, yokluk evini metruk kılabilmenin yolu, hayran olmaktır. Başka türlü söylersek, metruk evi mamur kılabilmek hayran olmakla mümkündür. Varlığın evi, hayran olabilmektir. Belki de Cennet pür hayrettir. Hayranlığın Varlıkta tezahürdür.

Yunus hayran olma ile sevgi arasındaki ilişkide tarafını net koyar. Onun kast ettiği sevgi agapedir. Bu forma ulaşan sevginin diğer kutbu hayranlıktır. Sevginin en yüksek formudur, agape.Yeni Ahit’te baskın olan *sevgi* niteliği *-agape-* en üst sevme biçimidir. *Agape*, sevginin derinliği ya da hayatın temeliyle ilişkili olan sevgi olarak isimlendirilebilir. *Agape*’deki nihaî gerçekliğin bizzat tezahür ettiği ve hayat ve sevgiyi şekillendirdiği söylenebilir. Tıpkı vahyin, akli ortadan

⁷ Caputo, John D., “The Experience of God”, in *Religion after Metaphysics*, ed. Marx A. Wrathall, Cambridge University Press, Cambridge, 2003 s. 128-130, s.144.

kaldıran bir akıl olması, Tanrı Sözü'nün bütün kelimeleri ortadan kaldıran bir Kelime olması gibi, *agape* de sevgiyi ortadan kaldıran bir sevgidir.⁸ Onda arzu da, kişiler arası sevgi formu olan *philia* da bir üst forma evrilmiştir ki, bu Yunus düşüncesinde hayranlıktır. Cesaret ve sevgi duygusunun formlarını idrak gücünün işlemesi ve hayran kalma noktasıdır, sevginin zirvesidir. Sevgiyi ortadan kaldıran hayranlıktır da diyebiliriz. Ancak Yunus'un diğer sufilerden farkı, salt Allah'a hayranlık veya onda fena olma düşüncesi yoktur. Onun tezahürlerine ve tecellilerine hayranlık vardır. Gücün karşısında, güçsüzlük hissidir.

Öte yandan ifade etmeliyiz ki, Yunus Emre düşüncesinde hayranlığı öne çıkarmamızın nedeni sevgi ontolojisini aşan bir durum söz konusu olmasıdır. "Agape"nin sevgiyi çözen ve ortadan kaldıran güç olması gibi "hayranlık" da eros ve *philia*'yı aşmaktadır. Nitekim sevginin eros niteliği, sevginin *philia* niteliği denilen şeyle kutupsal bir şekilde ilişkilidir. Eros transpersonal (kişiliği aşan yönü) yönü temsil ederken, *philia* kişisel yöne temsil eder. Onların hiçbiri, diğeri olmadan olamaz. *Philiada* eros niteliği olduğu gibi, eros'ta da *philia* niteliği vardır. Onlar, birbirleriyle kutupsal bir ilişki içerisindedirler.⁹ Tam da bu ayrım Yunus ve Mevlâ'na düşüncesinin nirengi noktasıdır. Mevlana'da Sems figürü olmazsa olmazdır. Ancak Yunus, oluşa, olmakta olana akışa hayrandır. Ki zaten Kınalıza Ali Efendi düşüncesinde de hayranlık, idrak gücündeki fazlalıktır. Şaşa-kalma, şaşa-bilme durumudur hayranlık.

Yunus'da sevginin bütün formları, hayranlığı desteklemekte ve büyötmektedir. Ancak onun ontolojisi salt sevgi odaklı bir ontoloji değildir. Zira "bir gönöl yıktın isen bu kıldığın namaz değil" diyen Yunus, ontolojisini etik merkezli inşa etmektedir. Etik ve estetiğin yapı taşı hayret ve sevgi olunca dolayısıyla sistemi tam bir agapizmdir, hayret felsefesidir. Bu yönüyle de neden Kınalıza Ali Efendi bakışı ile okuduğumuz da açıklık kazanmaktadır. Çünkü Kınalıza de ontolojisini psikoloji ve ahlak odaklı inşa etmektedir.

Belki de hayranlık sayesinde, noksanlık kabul edilerek var olunmaktadır. LaoTzû'nun söylediği gibi, "...otuz kiriş bir tekeri oluşturabilir ama göbeğindeki boşluktur tekere işlevsellik veren. Çömlekçinin attığı kilden daha önemli olan; kabın yapıldığı, kaba kullanışlılığını veren şeklin içindeki boşluktur. Kapı olmadan bir odaya girilemez ve pencereler olmadan karanlıktır. İşte budur «var olmamanın yararlılığı»..." Belki de hayranlık tam da buradaki boşluktur, hem yok, hem de zamanda zuhur eden ve inşa ettiren bir güçtür. Hatta var olmanın

⁸ A.g.e.

⁹ Paul Tillich, *Morality and Beyond*, Harper & Row, New York 1963, s. 58-9.

bir tür izleği veya varlık izi emaresi de diyebiliriz hayran olmaya...Çünkü hayran olunacak olan yoksa veya hayran olabilme yetisi etkin değilse, hayret edebilme ve hayran kalabilme mümkün değildir. Onu var kılan, hayran eden güçtür...

Aşkın âşıkları öldürür, aşk denizine daldırır

Tecelli ile doldurur, bana seni gerek seni

“Yoluna basaldan kadem, varlığımı kıldım adem” derken Yunus, Varolmanın kendi yokluğunu fark etmekle mümkün olduğunu söylemesi anlamlıdır. Gülşehri de, güçleri gitti ve hayran kaldılar demişti. Yunus da, “aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni”, diyerek hayran olunanın gücü kesip varlığıyla ikna ettiğini söylemektedir. Esasında bana seni gerek seni derken, kendini tanımayı ima etmektedir. Kendine yabancı kalmak beyhude bir ömür, kendini tanıdıkça hayretle ufuk aralayan kişi bütün varoluşa üçüncü bir gözle bakabilir. İşte buradaki hayran kalma Varlığı sendeletip durdurabilen bir şaşırmadır. Ancak tam da bu güçlerin gitmesiyle birlikte varolmaya başlanmaktadır. Yunus da yok olarak, sonrasında tecelli ile dolmayı söylerken, varolmanın rotasını ifade etmektedir. Bu tam da İslam ontolojisinin kalbidir. Nitekim namazdaki secde ve kıyam ikilisi de, bu yokluk ve varolma ilişkini çok somut bir şekilde ifade eder, Zaten secde etmek bir hayranlık ifadesi değil midir? Şeytan Adem’e secde etmediğinde, onun topraktan ve kendisinin de ateşten var olduğunu dolayısıyla daha üstün olan kendinin, düşük bir cevhere secde edemeyeceğini söylemişti. Onun için de Varlık sahnesinden irtifa kaybetti ve kovuldu. İnsanın Allah’a secde etmesi ona hayranlığının tezahürüdür, bu tezahür de tecelliler ile onun var olmasına, varlık tuğlası ilave edecektir, büyüme sağlayacaktır.

Hayran olma veya aşk, seveni, sevilene benzer kılarak, güzelliğin bir parçası haline getirmektedir. Var olmanın en güzel yolu da budur. Çünkü bu sayede kişi, kendini güzel ve kusursuz olanın bir parçası olarak gördüğünden, benlik engeli hem kendiliğinden ortadan kaybolmakta hem de en noksansız şekilde kendi varlığını (bütünleşerek) seyretmektedir.

Mevlana, aşık olmayana murdardır demişti. Yunus Emre’ye göre ise, hayran olamayan veya hayret edemeyen kişi kilitlidir. Hayret, varlığın ufku, zamanın kandilidir. Hayranlığa bağlı şaşırma, irkilmek gerekir ki, irkilmenin bir diğer anlamı ise büyüme çöğalmaktır. Böylece kişi hayran olarak buyur, irkilir. Bu vetire denize kavuşturur. Deniz suyundan içen de İbn Arabî’nin söylediği gibi, tekrar içmek ister, susuzluğu artar. Ancak bu sayede de varlık hanesi daime değer kazanır. Bu bir bakıma bağlılık, hayranlık ve tapmadır. Nitekim Yunus Emre düşüncesinde hayranlık tapma ve aşkı beraberinde getirir;

Âşık Yunus sana sıdk ile tapar

Tapmayanlar yoldan sapar

Aşk, cesaret gücünün bir yansıması olarak hayranlık üzerinde adeta itici piston işlevi görür ve hayranlık eyleme dönüşür. Biz buna tapma diyebiliriz. Çünkü hayran olabilen tapar, hayran olabilenin idrak gücü diri, cesaret motivasyonundan güç alan sevebilme yetisi ise uyanıktır. Hayran olabilme idrak gücünün bir özelliği iken, buna eşlik edecek duygu durum olan aşk ise hareket gücünden beslenir cesaretin bir dışavurumudur. Dolayısıyla hayran olma ve aşk sayesinde insanın iki temel gücü de etkin olabilmektedir. Dahası taparak ve severek kişi aynı zamanda kendi varoluşunun sınırlarını da kavrar ki bu ânda/zamanda olduğunun farkındalığıdır. Zaten hayran olabilme çok yoğun bir katmandadır. Seyir iken, aynı zamanda oldukça kısa bir süreyi veya zamanı doldurma sürecidir. İdrakteki bu hareket zamanı, varlığın hareketi de idraki oluşturmaktadır. Belki de göz açıp kapayana kadar derin ve çok boyutlu bir görebilme ve idrak halidir. Belki de bu idrak hali Molla Sadrâ'nın geliştirdiği hareket-i cevherî nazariyesini de anımsatmaktadır. Bu nazariyeye göre, zamanıda varlığın zihindeki taayyünü olarak gören Sadrâ, varlığın seyyal boyutunu teşkil eden hareketin idrak edilmesinde zamanın önemli bir işlev gördüğüne inanır. Aynı şekilde zaman, varoluşun geçmiş, şimdi ve gelecek boyutlarını izhar ederek tarih varoluş ve hafıza oluşumunda da aslî bir görev icra etmektedir.¹⁰

Zaman-idrak-varoluş prizması taparak hayranlıkta tecessüm eder ki bu var olma, hayran olarak mukim kalabilme ve aşk ile de bunları güçlü yapabilme sürecidir. Bu inşa ve oluş hem zihinsel hem duygusal, hem etik hem estetik, dolayısıyla logos patos ve eros üçgeninde var olabilmelidir. Bu bir yolculuksa Yunusca adı, hayret ve hayran olma yolculuğudur. Burada geçen tapmayı biz ibadetten ziyade, Yunus gözünde hayran olabilme olarak görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, hayranlığın pratik hali tapmadır. Hayranlığı eyleme geçirici itici güç aşktır. âşık Yunus sana aşk ile tapar, Tapmayanlar yoldan sapar derken, Yunus Emre pusulanın rotasını doğru gösterebilmesi için hayranlık ve sevginin, idrak gücü ve hareket gücünün birlikte çalışmasını salık vermektedir. Zira hayran olabilmek zaten tam bir şuur ve kulluk halidir. Hatta Yunus, şartlı, ibadet ile doğru orantılı hesapçı bir cennet tasavvuruna da itiraz etmektedir:

Cennet Cennet dedikleri birkaç köşkle birkaç huri

İsteyene ver sen anı, bana seni gerek seni

¹⁰ Mahmut Meçin, *Molla Sadrâ'da Zaman Anlayışı ve Tarih Bilinci*, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Çünkü var olmak cennet ise, var olamayanın cennet hayalinin beyhude olduğuna gönderme vardır. Diyebiliriz ki Yunus Emre’de cehennem öfke ve var olamama, cennet ise hayranlıkla dolma, var olma yani nâiliyettir. Sponville sevgi olmadığında ahlaka ihtiyaç duyarız demişti.¹¹ Yunus Emre de, hayranlık yoksa şekilci dindarlığa mecburuz demek ister. Biz bir adım daha atarsak hayran olan kişinin vicdan ile doğru orantılı hareket ettiğini söylemiştik. İdrak eksenli hayranlık ve cesaret odaklı sevgi el ele verince ethos ve estetik zaten birliktedir ve va’z edilen ahlaki kuralların anlamı yoktur. Daha Doğrusu tecellilere hayran olan kişi, adetullahı çiğnemez/çiğneyemez. Cennet için din seçenlerin zihinsel veya akılsal bir din talebi içinde olduğuna bir nazire söz konusu burada. Belki de hayran olabilme kapasitesi etkin de değil bu kişilerin. Yunus’a göre eksik bir varoluş anlatısıdır bu. Doğrusu Yunus’un bütün çabası kendini anlayabilmektir. Buna kendini tanımak da diyebiliriz. İranlı edebiyatçı Sadık Hidayet’in *Kör Baykuş* romanının başlangıç cümlesi belki de demek istediğini roman tadında verir: "Tek korkum, henüz kendimi tanımamışken yarın ansızın ölüvermek!"¹² bunun için de eşinin bir bakışı için şunu söyleyecektir; Onun bir bakışı, benim bütün felsefi müşkülâtımı ve ilahi muammalarımı çözecekti...İşte Yunus da kendini tanıyarak göçmek isteğindedir ki, bu onun için cennetten başkası değildir. Hatta bu bahta ulaşmasının nişanesi de "kuru idik yaşı olduk, ayak idik baş olduk, kanatlandık kuş olduk" ifadesidir. Uçmasının, kanatlanmasının yegane nedeni de kendini tanımasıdır...Esasında kendini tanıyabilen görebilen, boyut kazanır, zamanın seyrinde varlık mükim olur.

Yaradılanı sev, müşfik ol/hoş gör yaradandan ötürü....tam da bu ışıkla kendini sev... işte bu, agape'nin çekirdeğidir.. ancak bu, narsizm değildir, narsist kendiyle hoş değildir, kendiyle meşgul olması paravandır...kendiyle gerçekte kavgalıdır. Kendi özüne vasıl olan, yaratıcıyı tam olarak sevebilir.¹³ Yine Yunus Hamdık piştik derken, kendine ulaştığını bunun için kanatlanabileceğini söyler.. Kendini seven özen Başka'yla arasına kendi lehine işleyen negatif bir sınır çizer. Oysa narsist, özne sınırlarını net bir şekilde belirleyemez, kendiyle başka arasındaki sınırı bulanıklaştırır.¹⁴ Hayranlık, hem aynılığın cehenneminden ufuk vererek kurtarır, hem de adeta varlık hiyerarşisini net görür. Bir helozonik ışık ve ses lütfeder hayranlık. Bu zaman içindeki idraktır. "Bana seni gerek seni", derken Yunus, senin yüceliğin bende diri oldukça hayran olmaya devam edeceğim demek ister. Hayran olmak zaten başlı başına var olma, yani cennet-

¹¹ Andre-Comte Sponville, *Cinsellik, Aşk ve Ölüm*, Çev. Canan Özatalay, İletişim Yayınları, 2013, s. 23.

¹² Sadık Hidayet, *Kör Baykuş*, Çev. Behçet Necatigil, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 26.

¹³ Sponville, *Andre-Comte*, s. 105.

¹⁴ Byung Chul Han, *Eros'un İstirabı*, s. 16.

tir. Bu gücün etkin olmadığı durumdaki cennet talebi var olmadan, rüya ve hayal dünyasında savrulmaktır. Biz böylece cennetin hayran olmak, cehennem ise idrak gücünün işlevsiz olması olduğunu söyleyebiliriz. Bunun için olmalı ki, iblis hayran olamadığı için cennetten düşüşü veya kovulması vaki olmuştur. İblisten âşık olması beklenmedi, sadece yüceliği kabul etmesi ondan hayranlıkla eğilmesi, tapması beklendi. Aslı toprak olan insana eğilebilmesinin imkânsız olduğunu beyan etmesi, aşk değil hayranlık talebidir.

İnsan varlığının yetileri ve inan biçimleri şeklinde bir ayırım da belirmiş durumdadır. Yunus, idrak gücüne bağlı hayranlık eksenli dindarlık tipolojisini öne çıkarırken, cesaret odaklı şekilci veya sadece aşk kaygısıyla ram olan sevgi merkezli dindarlık tipini ise eleştirmektedir. Buradan da diyebiliriz ki –aşağıda da değineceğimiz gibi–cesaret gücünün aşırılığı öfkeli olmadır ki o da diğer kutbu olan, burada andığımız, ancak Yunus’un yerdiği dindarlığı alaşağı eder. O kadar ki Yunus Türkçe konuşan ve Türk kodlarını iyi bilen bir bilge olarak Türk tipi dindarlığın, insanın hareket yetisinden beslendiğini ima eder. Çünkü eleştirdiği tip çoğunlukta olandır ve bu da, ya suni paradigmanın etkisindeki şekilci dindarlıktır (cennete kavuşma hesabıyla din ve dünyayı tanzim eden) ya da genel tasavvufi eğilimdeki Mevlana gibi aşk odaklı dindarlık söylemidir. İkisi de hareket gücünün egemenliğindedir. Cesaret ve iffetin azlığı veya fazlılığına göre kişilikler değişebilmektedir. Oysa Yunus hikmetin ve adaletin egemenliğindeki tinselliği yeğlemektedir.

Yunus düşüncesinden hareketle Türk tipi dindarlık tipolojisine dair yaptığımız çıkarsamalardan sonra yeniden, varlığın evi olarak hayran olmanın izlerini sürmeye devam edebiliriz. Pascal dikotomisi diyebileceğimiz aklın ve gönlün iki ayrı kutup olduğu tarzındaki bir ayırımın Yunus Emre düşüncesinde olmadığını söylemiştik. Ancak bu düşüncüyü temellendirebilmek için onun akıl görüşünü açığa çıkarmamız isabetli olacaktır.

Nazar üzre dil kapucu, cümlesi akla tapucu

Akıldur işler yapucu, eyler cümle abâd anı

Nazara veya bakışa bağlı olan lisan yani dil, varlığın bekçisi veya hizmetçisidir. Zira Yunus, dilin kapıcı olduğunu söylüyor. Ve asıl bütün bunlar da akla bağlıdır. Çünkü işler yapan ve inşa eden akıldır. Ve herkes onu bayındır ve şen kılar, öyle anar. Diyebiliriz ki Yunus da akıl, Varlığın evidir ve bunun yapı taşı da hayret ve hayran olmadır. O kadar ki zamanın izlerini hayret ile sabitlemek mümkündür. Böylece hakikate ermenin yolu sadece gönül ile değil akla mün-demiç olan onunla birlikte var olan ve İlâhi olan ile bağ kuran güç, gevherlere,

hikmete ve edebe dahası her şeyin özüne veya aslına, yani gevherlere dalabilecek hatta ona hayat verebilecektir. Bunun yolu da hayran olabilmektir ki, bir sanatçının yakarışının adının sanat olması gibi, hayret ve hayranlıkla da var olabilmektedir Yunus.

Derya-vü umman olmuşam, gevherlere kan olmuşam
Hüsnünde hayran olmuşam, kendüzüme gelimezem

Gönül ve aklın adeta birbirine sırlanmış olduğunu söyleyebiliriz Yunus da. Akıl sadece göz ve dilin verileriyle görme, işitme ve konuşmayı gerçekleştirir. Yine bu duyulardan gelen bilgilerle akıl, sınırlı olarak düşünebilir. Kısacası tecrübî alanın bir hükümdarı olur akıl. Oysa gönül, yani hazine dolu olsa ve hazinenin bekçisi aşk da etkin olursa, hükümdarın gücü birkaç kez daha büyüyecektir. Hatta kapı görevlilerinin bile alanını genişleterek gönül, aklın bir başka açıdan güç kazanmasını sağlayacaktır. Elbette sadece hazine dolu olsa, aklını yolda helal etmiş olsa, bu da ciddi bir sorun olarak çıkacak karşımıza. Yunus düşüncesinde, gönül aklın gözü, akıl ise gönlün kılavuzudur. İkisi birbirine o kadar bağlı ki, bunları birbirinden ayırabilmek mümkün değildir.

Yunus, bu süreci ve yolcusunu yani insanı, bir şehre benzetir. Şehir, iç içe kaleler ve surlarla örülüdür. Var olma yani vücûd kalesi, şehrin merkezidir. Burada akıl ikamet eder ve bir sultan olarak şehri yönetir. Bizim hayranlığı merkeze koymamız da akla ve hikmete dairdir. Bu hikmetin bekçisi hareket ettirici güç, dolayısıyla aşktır.

*İş bu vücûd bir kal'adur, akıl içinde sultan,
İş bu gönül bir hazînedür, ıstık tutmuş bekler anı.*

Akıl gelişmiş değilse, sultansız bir kale, gönül ve aşk eksikse hazinesiz ve bekçisiz bir sultan bir başına kalakalacaktır. İnsanın iki temel yetisi olan idrak gücü ve hareket veya motivasyon gücünün önemi görülmektedir. Yunus idrak gücünü tarumar eden yeti olarak öfkeyi görmektedir ki, öfke de, hareket ettirici güç olan cesaretin fazlalığı durumunda zuhur etmektedir.

¹ Böylece cesaretin olumlu etkisi ve olumsuz etkisi arasında kalmıştır akıl, olumlu etkisi aşk, olumsuz etki veya fazlalığında öfke söz konusu. Hareket gücün etkin olamaması durumunda cesaret yetisini azlığından ve Kınalıza-

¹ Çınar, *Degerler Psikolojisi*, s. 186.

de'nin işaret ettiği iffet gücünün de noksanlığından, aşk ve cinsel isteksizlik olacaktır ki, bu da akı daraltacaktır. Çünkü bunların gerektiği dozda olması akı beslemektedir. Cesaret aşk yoluyla akla genişlik sağlar, aynı şekilde iffet de cinsel arzuyu akı güçlendirir.

Nitekim Yunanlılarda da cesaret kahramanı olarak pathos karakteri, kahramanca ölüm, şövalye gururu, silahın verdiği şan, sanat için sanat ve biçimlendiren nesnellik gibi nitelikleri temsil eder. Öte yandan ethos karakteri ise, görev yaşamı, halk onuru, üretmenin rahmeti, halk için şiir, terbiye eden öz-nellik, cezp etmek ve faydalı olmak özelliklerini sembolize eder.² Cesaret hareket ettirici güce bağlıyken, ethos düşünce erdemine yani adalet yetisine bağlıdır. Yunus, öfkenin akı küçülttüğünü söylerken, hareket ettirici güçteki aşırılığın idrak gücünün önüne geçeceğini söylemektedir. Öfke durumuna göre çoğu ahlakçı kişilik tasnifine gidebilmiştir. Çünkü bunu tersinden okuduğumuz zaman akıl gücü hakkında da bir tür tasnife gitmek mümkündür.³

Yusuf Has Hâcib de hikâyesini, dört kavramı temsil eden dört şahsın karşılıklı konuşmaları üzerine kurmuştur: Hükümdar: “adalet” Vezir: “baht/saadet” Vezirin oğlu: “akıl” Vezirin kardeşi: “kanaat”. Bu teşbihlerin anlamı ise şöyledir: Doğruluğu” temsil eden hükümdar Gün Doğdu devamlı parlaklığı ve herkesi aydınlatmasından dolayı güneşe benzetilir. “Saadeti” temsil eden vezir ise aya benzetilir. Çünkü dünya saadeti ayın menzilleri ve ışığı gibi inişli-çıkışlıdır. Vezirin halefi ve oğlu olan akıl, her şeyin hikmetini araştıran birisi olarak “aklı”, diğer oğlu “kanaat”ı ve akibeti temsil ederler. Bunların ahenkli çalışmada devletli bir sultandan veya mutlu bir devletten bahsedilebilir. Esasında bu hikâye, her bir insan varlığı için geçerlidir. Temel erdemlerin orta erdem olan adaleti gerçekleştirdiğini anımsarsak, mutluluk, akıl ve sabır “bütün bir şahsiyetin” oluşumunu temin eder.⁴ Yunus Emre de ise erdemlerin merkezinde hayret yani idrak gücü veya akıl vardır.

Yunus Emre düşüncesinde merkezi önem verdiğimiz hayret; Kur'an'da Rahman suresindeki, Rabbinizin hangi ayetini inkar edebilirsiniz? sorusunu soran tefekkür eksenli hayranlıktır aslında...Yunus'u burada bir imajinatif kurguda bile görebiliriz. Bu güzellikleri göstermeyen en karanlık ve kalın perde ve duvar öfkedir. Yine Yunus Emre'den bir alıntıya yer vererek, zihinlere açıklık getirecek olursak, akıl gidince yerini öfkenin kaplayacağı tespiti dikkati çekmektedir:

Akl gitti buşu(öfke/kin) geldi akl evini buşu aldı

² Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Ankara 1999, s. 73.

³ Çınar, *Degerler Psikolojisi*, s. 184.

⁴ Çınar, *Degerler Psikolojisi*, s. 166.

Sultan buşu (öfke) oldu göstermez oldu cihânı

İnsanın idrak gücünün dengesini hareket gücündeki öfkenin (cesaret ve iffet gücünün tahribatı) nasıl bozabileceğini gösteriyor. Günümüzde de stres ve üzüntünün beynin normalitesini bozduğu açıkça söylenmektedir. Beynin kimyasını hareket gücü alt üst etmektedir ki, bu aklın küçülmesi demektir. Doğrusu sevgi temel bir idrak gücü olmayıp onun bir erdemi olan adaletin ikincil bir unsurudur. Öte yandan sevgiyi arzu gücü de beslediği için bir yönüyle de hareket ettirici güce bağlıdır. Diyebiliriz ki, hayran olma veya hayret, idrak gücündeki hikmet yetisinin bir görünümüdür ve nazari bir güçtür. Bu yönüyle Yunus Emre düşüncesinde merkezi bir konum verdiğimiz hayran olma kavramı nedeniyle, onun lirizmini daha çok hikmet eksenli okumak isabetli olacaktır.

Tutma gönülde kini, hoş tut gönülde miskini

Dünya ahiret ekini, ekip götüren bilir

Eğer öfke ve kin galip gelirse, Varlık güç kaybeder. Dünya ve ahiretin varlığı, kinin olmadığı ve yoklukta varolan gönülde teşekkül eder, vücut bulur, aklın cehennemi öfke ve kindir. Dolayısıyla Cehennem Yunus düşüncesinde tam da Varlığın zıddı, var olamamadır. Platon'un nefis teorisi de öfke ve saldırganlık ve akıl üçgeninin de ilerlerken, bunların hareket motivasyonu olduğunu söylemesi anlamlıdır.⁵ Platon, öfke ve saldırganlığın hâkimiyetinde aklın iflas edeceğini, yine koşulmuş iki at, at arabası örneğiyle verir. Atlar, öfke ve saldırganlık olursa, arabayı süren devre dışı kalır akıl iptal olur. Kendi varlığına tutuklu kalanın sonu, kibir ve düşmanlığa mahkûm olmaktır. Kendi varlığından özgürleşmenin yolu hayran olabilme ve idrak gücünün etkinliğiyle mümkündür. Kin, öfke ve düşmanlık dahası kibirle iyice kilitlenen idrak gücünden adeta ışığın sızması mümkün değildir. Ve hareket gücünün aşırılıkları idrak gücünü sendeletmektedir. Bunu biz de bir at metaforuyla canlandırabiliriz:

Atın gözü, kulağı ve beynini sendeletmek istersek, dizginlerini kısaltarak adeta ona hâkim oluruz, daha doğrusu hareket gücü düşünce gücünü egemen alır. Atının dizginlerinin serbest bir düzeyde bırakılması ise, cesaret ve iffet gücünün normal seviyesidir ki, bu da toplumda kabul gören kişidir.

⁵ Platon, *Yasalar*, Çev. C. Şentun, Kabalcı Yayınları İstanbul 2007, s. 897a.

*İşidiün iy yârenler 'ışk bir güneşe benzer
'ışkı olmayan gönül misâl-i taş'a benzer*

*Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer*

Aşk olmayan gönül derken Yunus gönülün idrak gücüyle işbirliği içinde olmadığını söyler. Zira hareket gücü onu/idrak gücünü aşk ile cesaret yetisiyle desteklemektedir. Çünkü bu yetisi eksik olan kişinin saldırganlık ve öfke gücünün aşırılığı diline yansır ve onun sözlerinin de inciteceğini söyler.

*Kendi izimi bilirem, saluslanuben yürürem
Buğz ü kibr ü adâvet, gönlümü almış benim*

*Ki dîn dutanların siccîn nesidür
Ya kibir ü kîn olıcak dîn nesidür*

Klasik bir ifadeyle kini ve nefreti kovalım ki, din iskân etsin demek Yunusca bir söyleyişe aykırıdır. Ona göre kin ve kibrin hakim olması demek, insanın motivasyon gücündeki cesaret ve iffet güçlerinin sorunlu hale gelmesidir ki, böyle olunca da idrak gücü etkin kılınamayacak ve bu güçten beslenen din de neşvu nema bulamayacaktır. Yukarıda, kin ve garaz öfkenin ileri hali ve saldırganlık ile ilgili olduğuna dikkat çekmiştik. Bunun da insanın hareket gücünün bir özelliği olduğunu söylemiştik. Saldırganlık olarak öfke hali idrak gücünü kilitlemektedir ki, bu durumda hayran olabilmekten söz etmek mümkün değildir. Esasında Yunus antropolojisinde iki insan profili var, ya idrak gücün egemenliğindedir insan ya da hareket gücünün hâkimiyetindeki insan...

Onun anlatılarında görüyoruz ki, hareket gücünün niteliklerinin aşırılığıyla dolu olan insanın din ile dolu olması hayran kalabilmesi dahası idrak gücünün yüksek olması mümkün değildir. Yaşadığı dönemdeki insan profilinin de daha çok hareket gücünün etkisi altında olduğunu görüyoruz. Belki de bu antropolojiye biz Türk tipi insan profili de diyebileceğiz.

Gider sen içindeki kini
Kin tutanın yoktur dini
Biz kimseye kin tutmayız
Kindir bizim düşmanımız

Yunus Emre, sonuç olarak garaz ve öfkenin hâkimiyetinde olanın idrak gücünün kapalı olması nedeniyle, dindar olamayacağını söylüyor. Biz kimseye kin tutmayız derken de, kendi bulunduğu varoluş kotasını açığa vuruyor. İdrak gücü etkin olan Yunus din dairesinde olmasının nedenini izhar ederken, güdümlü dindarlık diyebileceğimiz cennet ve huri hesabıyla din isteyenlerin durumunu da açık etmektedir. Çünkü onlar hem kindarlığa yatkın hem de deruni anlamda idrakten yoksun oldukları için biçimsel dindar olmak zorundalar. Dolayısıyla cesaret gücünün aşırılığı ve iffet gücündeki fazlalıkla kin ve öfke, idrak gücünü zayıflatmaktadır.

Yunus düşüncesinde idrak gücünün kalenin hükümdarı olduğunu görüyoruz. Hem akletme hem de hayran olma gücü idrak yetisinden beslenir. Öte yandan motivasyon gücünün de kalenin bekçisi olduğu kaydeder. Zira sevgi cesaret gücünün bir niteliğiydi. Aynı zamanda arzu gücü diyebileceğimiz nitelikler de hem cesaret hem de iffet gücünün bir özelliğidir. Hareket gücündeki aşılıklar ve eksiklikler zaten kalede güven sorununu başlatacaktır. Yine bu güçteki kin ve kıskançlık da idrak gücünü ve aklı kilitleyecektir.

Bilemedin sen seni, sedefte ne cevhersin

Mısra sultan iken, Ken'an arzu kılarırsın

İnsanın kendinin bir değer olduğunun farkına varamaması idrak gücündeki bir yoksunluktur. İnsanı bir cevher olarak kavrayamayan bir ruh, iktidar olarak bir gücü elinde bulundurması bu kanalları iyice kapamaktadır ki, bu basiretsizlikle insanın seçilmiş bir korunmuş bir beldeye talip olmasını yadırgamaktadır. Çünkü idrak ve masumiyetin yine parel işlediğini söyler. Cesaret gücü eksik olanlar masum olamaz, tıpkı sevgide yaya kalmaları gibi. Öte yandan hem bu masumiyetin gücü hem de cesaretle kişi neredeyse, “Musa olur, Tur’a varır, Ali olup, kılıç sallar” duruma gelir.

Arafat dağının da büyük sembol oluşunu dile getirmektedir. İdrak gücü ve cesaretle kişinin yükselebileceğine, bu sayede de dileklerinin ve dualarının gerçek olacağına işaret eder Yunus:

“Arafat Dağıdır bizim dağımız/onda kabul olur bizim duamız”.

Arafat’da idrak hayranlık eksenli olarak adeta tavan yapmıştır. İdrak gücü sayesinde, hayranlıkla, kişi yaratıcıyı bulur ki, bu buluş sayesinde var olur. Kin ve

nefret akli ve idraki küçülttüğü için, Arafat da şeytan taşlamak da akli ve idraki korumak adınadır. Çünkü insanı duygu durumla aşağıya çeken manevra şeytan odaklıdır. Arafat Dağı İslam ontolojisini anlayabilmek için de son derece önemlidir. Adem ve Havva'nın Cennet'den düşmesi, dualarının kabul görmesi, şeytanın çeldiriciliği, idrak, sevgi, hüzn ve mutluluk, düşüş ve yükseliş...Sevginin ve güvenin galibiyetiyle öfkenin fırası ve idrakin ve aklın büyümesi...Zira Hac ibadetinde Müslümanlar denge ve büyüme adına da şeytanı taşlar.

“Akıl bir kişidir, Allah'a bakar. Uyarsan akla uy, ol buhl'ı (cimriliği) yakar”.

Yine aklını ve ruhunu küçülten cimrilik, tamahkârlık ve kıskançlık da öfkeden beslendiği için, bir bakıma varoluşu küçülten ve akli daraltan bu özellikleri de kovma provası vardır Arafat'da. Çünkü bunlardan azade olan idrak gelişir, serpilir, bu aynı zamanda cesaret gücünün hâkimiyetindeki sevginin de desteğyledir.

Kaynaklar

- Aristotle, *Nicomachean Ethics*, trans. Martin Ostwald, Bobbs Merrill Publ., New York, 1962, 1140a24 (Ayrıca S. Babür tarafından çevrilen *Nikomakhos'a Etik*'den de istifade ettik; Ayraç Yayınları, Ankara 1998).
- Caputo, John D., “The Experience of God”, in *Religion after Metaphysics*, ed. Marx A. Wrathall, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Çınar, Aliye, *Değerler Felsefesi ve Psikolojisi*, Emin Yayınları, Bursa, 2013.
- Friedell, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Ankara, 1999.
- Byung Chul Han *Eros'un İstirabı*, çev. Seyda Öztürk, Metis Yayınları, 2019.
- Hidayet, Sadık, Kör Baykuş, çev. Behçet Necatigil, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Kazancakis, Nikos, El Greco'ya Mektuplar, cev. Ahmet Angin, Can Yayınları, s. 238.
- Sponville, Andre-Comte, Cinsellik, Aşk ve Ölüm, çev. Canan Özatalay, İletişim Yayınları, 2013, s. 23.
- Oktay, Ayşe Sıdika, *Kınalhzâde Ali Efendi ve Ahlâk'ı Alâî*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 178.
- Tillich, Paul, *Morality and Beyond*, Harper & Row, New York, 1963.
- Meçin, Mahmut, Molla Sadrâ'da Zaman Anlayışı ve Tarih Bilinci, Basılmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, sosyal Bilimler enstitüsü, 2019 İstanbul.
- Platon, Yasalar, Çev. C. Şentun, Kabalcı Yayınları İstanbul, 2007, 897a.
- Yunus Emre Külliyyatı I-II, MEB. Yayınları, Mustafa Tatçı, İstanbul, 2005.
- Yunus Emre Divanı, Burhan toprak, Eskişehir Odunpazarı belediyesi, İstanbul, 2006.
- Yunus Emre, haz. D. Dilbaz, H. İbrahim İncekara, M. Demirci, A. Şahiner, İ. Erakdemir, Karaman Valiliği& İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2008.

Yunus Emre'nin Risâletü'n Nushiyye Adlı Eserinde Öfke ve Öfke Kontrolü*

Cem TUNA*

Özet

Yunus Emre'nin bilinen iki eserinden biri Risâletü'n-Nushiyye'dir. Risâletü'n-Nushiyye, müritlere ve okuyuculara yönelik öğretici bir eserdir. Esere girişte Âdem (a.s.)'in yaratılışı, dört unsur ve akıl, iman ve ilim makamları açıklanır. Sonra altı konu sırayla işlenir: Ruh ve Akıl, Kibir ve Kanaat, Öfke ve Gazab, Sabır, Cimrilik ve Kıskançlık, Gıybet ve Yalan. Bu çalışmada Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye adlı eserinde öfke ve öfke kontrolü incelenmiştir.

Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan 2014 yılında H Yayınları'nca yayınlanan "*Yunus Emre Divan-ı İlahiyat*", 2020 yılında H Yayınları'nca yayınlanan "*Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*" ve Yusuf Yıldırım tarafından hazırlanan ve 2017 yılında Duru Bulgar Yayınlarından çıkarılan "*Risâletü'n-Nushiyye ve Divân-ı Yunus Emre Karaman Nüshası*" adlı eserler temel alınmıştır. Öfke ile ilgili görülen dizeler bulgu olarak saptanmış, elde edilen bulgulara nitel veri analizlerinden içerik analizi uygulanmıştır. Bu amaçla toplanan veriler önce öfke olarak kavramsallaştırılmış, daha sonra öfke ile ilgili ortaya çıkan kavramlar mantıklı bir biçimde düzenlenmiştir. Buna göre veriyi açıklayan temalar öfkenin tanımı, özellikleri, nedenleri, zararları, kontrolü, aklın görevi, çözüm yolları, sabır, sonuçları şeklinde saptanmıştır.

Bulgular ve sonuç olarak; öfkenin karşısında kimsenin duramayacağı, kimseyi gözünün görmediği, cana kıymada tek olduğu, ölüme meydan okuduğu, bir kahraman olarak her yerde dirlik ve düzeni bozduğu, nereye giderse orayı kuruttuğu vurgulanır. Hakkı düşünen öfkeyi kontrol altına alır, maşuku düşünen kurtulur. Allah emrini tutmayı öfke esir alır. Dostla beraber olmak için öfke olmamalı, öfke terbiye edilmelidir. Yoksa öfke hırsız, insanın gönlündeki zenginlikleri çalar, evi soyar. Hatta gaflette bulduğu kişinin gönül evini işgal eder, yaz-kış kalır, yağmaya devam eder. Öfke ile mücadele etmedikçe, insan namaz kılsa, Kur'an okusa bu amellerinden fayda görmez. Burada akla nereden gelip nereye gittiğimiz konusunda danışılabilir. Öfkenin bozduğu düzeni kimin sağlayacağını Akıl sorar. Çözüm sabırdır, sabır çok güçlü, keskin bir kılıç gibidir. İzi, tozu belli olmadan aniden gelen öfke, sabır gelince kaybolur. Tartışma bölümünde Yunus Emre'nin görüşleri günümüz öfke kontrolü açısından karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yunus Emre, Öfke, Öfke Kontrolü, Risâletü'n-Nushiyye, Eğitim*

Anger and Anger Control in Yunus Emre's Risâletü'n Nushiyye

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rize/ Türkiye, cem.tuna@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6846-8676.

One of the two known works of Yunus Emre is Risâletü'n-Nushiyye. Risâletü'n-Nushiyye is an instructive work for disciples and readers. In the introduction to the work, the creation of Adam (a.s.), the four elements and the levels of reason, faith and knowledge are explained. Then, six topics are covered in order: Spirit and Reason, Arrogance and Conviction, Anger and Wrath, Patience, Miserliness and Jealousy, Backbiting and Lies. In this study, anger and anger control were examined in Yunus Emre's work called Risaletü'n-Nushiyye.

“Yunus Emre Divan-ı Theology” prepared by Mustafa Tatçı and published by H Publications in 2014, “Advices from Yunus Emre to the Passenger” published by H Publications in 2020, and “Risâletü” prepared by Yusuf Yıldırım and published by Duru Bulgur Publications in 2017. n-Nushiyye and Divân-ı Yunus Emre Karaman Copy” is based on. Lines related to anger were determined as findings, and content analysis, one of the qualitative data analysis, was applied to the findings. The data collected for this purpose was first conceptualized as anger, and then the emerging concepts related to anger were organized in a logical manner. Accordingly, the themes explaining the data were determined as the definition of anger, its characteristics, causes, harms, control, the task of the mind, solutions, patience, and its consequences.

Findings and as a result; It is emphasized that no one can stand in the face of anger, that no one can see, that he is the only one to kill, that he defies death, that as a hero he disrupts peace and order everywhere, and that he dries up wherever he goes. The one who thinks the truth controls the anger, and the one who thinks about the afflicted is saved. Anger captures those who disobey Allah's command. In order to be with a friend, there should be no anger, anger should be tamed. Otherwise, the thief of anger will steal the riches of the heart of the person and rob the house. In fact, it invades the heart of the person he finds in heedlessness, stays in summer and winter, and continues to rain. Unless one struggles with anger, if a person prays and reads the Qur'an, his deeds will not benefit. Here, the mind can be consulted about where we came from and where we are going. Reason asks who will restore the order that anger has disturbed. The solution is patience, patience is like a very strong, sharp sword. The anger that comes suddenly, without a trace, disappears when patience comes. In the discussion section, Yunus Emre's views were compared in terms of today's anger control.

Keywords: *Yunus Emre, Anger, Anger Control, Risaletü'n-Nushiyye, Education*

Giriş

Yunus Emre Türk düşüncesinin ve edebiyatının zirve kişilerindendir (Günay ve Horata, 2019: 11). O, Türk tarihinin, Türk edebiyatının klasikleşmiş şahsiyetlerinin başında gelir (Demirci, 2008). O, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk kültür tarihi ve Türk ruhunun en büyük, en güzel, en önde gelen değerlerinden biridir. O, yaklaşık yedi yüz elli yıldan beri Türk milletinin aşk ve mana dili, en güzel Türkçesidir. Aşk, mutluluk ve ebediyet tarihinde kâmil insan modelidir, kutup yıldızıdır. Türk milletinin insanlığa hediyesi, büyük

sevgi, mutluluk, inanç ve estetik dehalarındandır (Tatçı, 2014). O, fatih bir milletin ruh mimarıdır (Gökdemir ve Gökdemir, 1990: 20). O, yeni değerler ortaya koyan büyük bir inkılapçıdır (Tatçı, 2015: XIII). Mekân, yazılı ve sözlü kültür, divan gibi Yunus Emre'ye ait zengin bir miras hem yerel hem de evrensel özellik taşımaktadır (Yıldırım, 2021; Demirci, 2008). Etkisi, Anadolu, Rumeli, Azerbaycan ve diğer Türk dünyasındaki Türkler üzerinde sürmüş, şöhreti günümüze kadar yaşamıştır (Köprülü, 1984: 285). Bu etki ve şöhretin her geçen gün dünya geneline yayıldığı belirtilebilir.

Bir söz üstadı olan Yunus Emre'nin anlatımı okuyucuda ve dinleyicide etki bırakır. Az söz ile derin anlamlar oluşturur, sözü dolandırmaz. Halk dilinden kullandığı basit kelimelerle güçlü bir anlatım yakalar ve zihinlerde ve gönüllerde engin bir dünya meydana getirir. İnsanların idrak etmede zorlanacağı birçok soyut kavramı somutlaştırarak öğretim ilkelerinden somuttan soyuta ve dilin açık kullanımı ilkelerini kullanır (Yıldırım, 2017).

Yunus Emre ilahilerinde sevgi, aşk, bilgi, ahlak, mutlak hakikat, varlık, varoluş, Allah, din ve insan gibi bütün zaman ve mekânlarda tartışılan evrensel kavramlar üzerinde durmuş, bunu ilmek ilmek işlemiştir. Kendine has görüşler ortaya koyduğu için eserleri ölümsüz bir klasik kabul edilebilir (Tatçı, 2014). O, şiirde aşk alanında gönlün ışıklarını gönüllere aksettirmesini bilen kudretli bir kişidir (Kasım, 1979).

İyi bir medrese öğrenimi gören Yunus Emre tasavvufi görüşleri ile yüzyıllarca Anadolu insanını ve tasavvuf yolundakilerini etkilemiş ve eğitmiştir (Akyüz, 2020: 56). Bu nedenle yaygın eğitimci kabul edilir ve onun öğrencileri bütün toplum olarak kabul edilebilir. Halk edebiyatı; malzemesi dile dayanır, halka ait manzum ya da mensur eserlerin tamamını içine alır, bu ürünleri derler, inceler, araştırır ve bir senteze varır (Artun, 2014: 225). Yunus Emre, halk edebiyatı içinde tekke (tasavvuf) edebiyatının en önde gelen temsilcileri arasındadır.

Yunus Emre'nin şiirleri bugün bilinen iki eseri olarak "Risâletü'n-Nushiyye ve Divan" da toplanmıştır. Risâletü'n-Nushiyye; iyi ahlak sahibi, insan-ı kâmil adayına nefsinin nasıl terbiye edeceğine dair öğütler veren bir nasihatnamedir. Divan ise ilahi aşkı ve insan-ı kâmil konusunu edinen şiirlerin bulunduğu eseridir (Tatçı, 2014; Tatçı, 2020; Yıldırım, 2017; Avşar, 2013).

İnceleme konumuz olan Risâletü'n-Nushiyye, müritlere ve okuyuculara yönelik öğretici bir eser, eğitim kitabı olarak değerlendirilebilir. Eserde mükemmel bir sembolizm (remzi üslup) ve alegori (temsili istiare) söz konusudur. "Gönül ülkesi, nefis ve ruh askerleri, padişah, mülk, taht, çavuşlar, casuslar, ulaklar, akil danışman, haramiler, hırsız..." birer remiz olarak kullanılmaktadır. Bu alegorik yapı Yunus Emre tarafından konunun daha kolay anlaşılması için bilinçli olarak tercih edilmiştir. Bu temsili dünyada adı geçen

remizler teşhis edilmekte ve konuşturulmaktadır. Burada teşbih, istiare, teşhis ve intak sanatları kullanılmıştır (Yıldırım, 2017).

Esere girişte Âdem (a.s.)’in yaratılışı, dört unsur ve akıl, iman ve ilim makamları açıklanır. Sonra altı konu sırayla işlenir: Ruh ve Akıl, Kibir ve Kanaat, Öfke ve Gazab, Sabır, Cimrilik ve Kıskançlık, Gıybet ve Yalan. Bu çalışmada Yunus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye adlı eserinde öfke ve öfke kontrolü incelenmiştir. Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan 2014 yılında H Yayınları’nca yayınlanan “Yunus Emre Divan-ı İlahiyat”, 2020 yılında H Yayınları’nca yayınlanan “Yunus Emre’den Yolcuya Öğütler” ve Yusuf Yıldırım tarafından hazırlanan ve 2017 yılında Duru Bulgur Yayınlarından çıkarılan “Risâletü’n-Nushiyye ve Divân-ı Yunus Emre Karaman Nüshası” adlı eserler temel alınmıştır. Öfke ile ilgili görülen dizeler bulgu olarak saptanmış, elde edilen bulgulara nitel veri analizlerinden içerik analizi uygulanmıştır. Bu amaçla toplanan veriler önce öfke olarak kavramsallaştırılmış, daha sonra öfke ile ilgili ortaya çıkan kavramlar mantıklı bir biçimde düzenlenmiştir. Buna göre veriyi açıklayan temalar öfkenin tanımı, özellikleri, nedenleri, zararları, kontrolü, aklın görevi, çözüm yolları, sabır, sonuçları şeklinde saptanmıştır.

Öfke konusu insanla ilgilidir ve insanın özellikleri arasında yer alır. Yunus Emre öfke konusunu ele alarak insanın kendini tanımasını istemiştir. İnsan hem güçlü yönlerinden hem de zayıf yönlerinden haberdar olmalıdır. Kendi özelliklerini bilen insanın ne ile nasıl mücadele edeceğini bilmesi mümkündür. İnsan-ı kâmil yani olgun insan yetiştirme amacıyla olan Yunus Emre, öfkeyi bir engel, bir hırsız ve mücadele edilmesi gereken bir düşman olarak ortaya koyar. İnsanda var olan ve birdenbire ortaya çıkabilen öfke tanınmalı, öncelikle öfkelenmemek için tedbirler alınmalıdır. Öfke, insana normal şartlarda yapmayacağı davranışları yapmasına, söylemeyeceği sözleri söylemesine neden olur. Öfkenin sonucu patlama, yıkım, pişmanlık, sonu telafi edilemeyecek durumlar olabilir. Öfke, toplumda insan ilişkilerine olumsuz etki eder. Öfke sonucu verilen maddi ve manevi zarar dini açıdan günah olabilir ve kul hakkına girilebilir. İşte bu durumların meydana gelmemesi için Yunus Emre önlem almakta, okuyucuları, Hak yolunun yolcularını uyarmakta, bu hataya, yanlış düşmemelerinin yollarını göstermektedir. İnsanın öfkesine hâkim olmasını, sabır yolu ile öfkeyi kontrol altına alınabileceğini somutlaştırarak anlatmaktadır. Böylece günümüz insanının, toplumun en önemli sorunlarından birine neşter vurmaktadır. Çalışma bu yönden önemlidir ve günümüz toplumuna çok değerli iletiler sunmaktadır. Yunus Emre’nin mesajlarının günümüz insanına önemli kazanımlar kazandıracağı belirtilebilir.

Bulgular

1. Öfkenin Kendi Dilinden Tanımı

Yunus Emre önce öfkeyi mecaz anlama dayalı söz sanatlarından kişileştirir (teşhis) ve konuşturur (intak). Öfkenin herkesten farklı olduğu, eşi ve benzeri olmadığı, karşısında kimsenin duramayacağı, kimseyi gözünün görmediği, cana kıymada tek olduğu, ölüme meydan okuduğu, bir kahraman olarak her yerde dirlik ve düzeni bozduğu, nereye giderse orayı kuruttuğu vurgulanır. Öfke, insanda yer alan sevgi, korku, üzüntü ve acımak gibi temel duygulardan biridir. Ancak diğer duygulardan etkisi ve sonuçları itibariyle farklıdır. Öfkenin sonunda birey kendisine, karşındakilere ve çevresine zarar verebilir. Öfkelenen bireyin gözü kimseyi görmez, yaralama, öldürme dâhil her davranışı yapabilir. Yunus Emre bu durumu keskin bir dille ortaya koymakta ve dikkat çekerek bireyi uyarmaktadır.

“Ol aydur ben kamudan ferdaneyem

Pes hüner içinde ben bir daneyem” (Tatçı, 2020, 115)

“Nereye kim varam başlar kesilür

Kime buşarısam olokdem ölür” (Tatçı, 2020, 115)

2. Öfke ile Din İlişkisi

Öfkenin din ile ilişkisi vardır. Yunus Emre’ye göre; öfkeye yenilenin imanı gider, imanı gidenin yeri ise cehennemdir. İmanın gerektiğine inanılıyorsa (ki inanılıyor), kişi öfkeyi gönlünden hemen çıkarmalıdır. Öfkenin işi daima küfür ve sapıklıktır. Öfke insan içinde onun hiç ummadığı yerlerde gizlenmiştir, nerede gizli olduğunu bilmez. İnsan bu bilinçle hareket ederse, öfkeyi görebilir, ondan sakınabilir, tedbir alabilir. Öfkesini kontrol edenler ne ölümden ne de mezardan korkar. Öfkelenen bireyin sağlıklı düşünemediği herkes tarafından bilenen bir gerçektir. Sağlıklı düşünemeyen bireyden sağlıklı davranması beklenemez. Öfkelenen bireyin çevresine vereceği zararlar dini açıdan günah olabilir ve birey kul hakkına girebilir. İslam’ın haram kıldığı suçları işleyen, kul hakkına giren birey telafisi çok zor olan büyük günahlara girmiştir. Öncelikle Allah’ın emirlerini çiğneyerek Allah’a karşı büyük bir saygısızlıkta bulunmuştur. Karşısındaki insanlara ve çevreye zarar vererek kul hakkına girmiştir. Birey bu durumlara düşmemek için öfkeyi tanımalı, kontrol altına almayı öğrenmelidir. Günümüz psikolojik bulguları da öfkenin öğrenildiğinde kontrol altına alınabildiğini belirtmektedir (Önder, 2021). Yunus Emre’ye göre öfkesine hâkim olan suç işleyip günaha girmeyeceği için ahireti güzel olacaktır, ölümden, mezardan, hesaptan korkmasına gerek bulunmamaktadır.

“Buşu gelicegiz iman ne olur

Oda düşer yanar ya can ne olur” (Tatçı, 2020, 117)

“Emin olanlar anun fitnesinden

Ne ölümden kayursun ol ne sinden” (Tatçı, 2020, 119)

3. Öfkenin Hilesi ve Oyunları

Öfke sakin, yumuşak tabiatlı görünen kişide de olabilir. Kıyafetiyle, elinde asasıyla, yerdeki karıncaya basmaktan sakınır şekilde yürüyen sufi/ ermiş denilen kişilerde bile bulunabilir ve onları yoldan çıkarabilir. Yunus Emre öfkeyi bir sufi olarak kişileştirmiştir. Öfke patlaması olunca sufi insanın kimseye bakacak yüzü kalmaz. Sufi öfkeyi kontrol edememesine pişman olur, özür diler. Çünkü onu da olumsuz güçler yönlendirmektedir. Öfke insanla iç içedir. Öfkenin özellikleri arasında kısa süreli olması, geçici olması, bu esnada yanlış karar verilebilmesi ve hata yapılabilmesi söz konusudur (Önder, 2021). Öfkenin her insanda olabileceği tespiti ile Yunus Emre çok önemli bir özelliği dile getirmektedir. Öfke; gençte-yaşlıda, kadında-erkek, dindar olanda-dindar olmayanda, dervişte-derviş olmayanda ortaya çıkabilir. Birey kendini tanımadığı için, insanın olduğu, yanlış iletişimin yaşadığı her yerde ortaya çıkabilir. Ancak birey düşüncesizce verdiği zarardan dolayı öfkesi geçince pişman olabilir, üzüntü yaşayabilir. Yunus Emre bu noktada öfkenin somut olarak sufi kıyafeti içinde pişman olduğunu, kimsenin yüzüne bakacak durumunun kalmadığını betimler.

“Göresin bir kişi sakin surette

Ne bilür kimse anı ne sıfatta” (Tatçı, 2020, 119)

“Göresin ansızın ol çıka gelür

Üzüp teşbih imame yıka gelür” (Tatçı, 2020, 119)

4. Öfkenin Kontrol Altına Alınması

Öfke, insanın içinde yer alan, gizli olan, olumsuz bir duygudur. Öfkenin elinden kurtulabilmek için insanın daha başka büyük hedefleri olması gerekir. Kendi yaratılış gayesini, kulluk görevini, dünya hayatının imtihanlarla dolu olması gerektiğini unutmaması önem arz eder. Kişi beş vakit namaz ile huzuruna çıktığı Rabbini hatırlamalıdır. Hakkı düşünen öfkeyi kontrol altına alır, maşuku düşünen kurtulur. Allah emrini tutmayan öfke esir alır. Bu nedenle insan gönlünü her zaman temiz tutmaya çabalamalıdır. Dostla beraber olmak için öfke olmamalı, öfke terbiye edilmelidir. Birey öfkenin sonucunda neleri kaybedebileceğini bilmelidir. Bir yanda geçici bir rahatlama, diğer yanda ebedi mutluluk yer almaktadır. Bireyin bir ikilem yaşadığından söz etmek mümkündür. Bir tarafta nefsin ve Şeytan’ın telkinleri, diğer yanda aklın, Allah’ın, Allah sevgisinin yol göstericiliği arasında kalınabilir. Burada ahirette azabı kazanmak veya ebedi mutluluğa nail olmak söz konusudur. Yunus Emre’ye göre ikinci yolu tercih edenler kurtuluşa erenlerdir.

“Her kimün dost ta’atinde eli yok

Buşu almış anun agzı dili yok” (Tatçı, 2020, 122)

“Arı dut özünü dost duşa gele

Ma’şuka gelmez uş ne işe gele” (Tatçı, 2020, 122)

5. Öfkenin İnsan Psikolojisine Zararları

İnsan öfke konusunda bilinçli olmalı, gaflete düşmemelidir. Yoksa öfke hırsız, insanın gönlündeki zenginlikleri çalar, evi soyar. Öfke hırsız ev sahibini gaflette/ uykuda bulunca sevinir. Onun uyanacağı endişesi ile işini acele yapar. Fakat ev sahibinin uyanmadığını görünce rahatlar, işini gayet rahat yapacağı sonucuna ulaşır. Hatta gaflette bulduğu kişinin gönül evini işgal eder, yaz-kış kalır, yağmaya devam eder. Öfke hırsız evi adeta sahipsiz bulur ve çekinmeden rahatlıkla hareket eder. Ev artık hırsızın (öfkenin) olur, öfke insanı işgal etmiştir. İnsanın ömrü öfke ile karanlıkta geçer, Azrail insanı bu zayıf yerinden alır. Yunus Emre öfkeyi kişileştirerek hırsıza benzetmiş ve somut öğrenme ilkesini kullanmıştır. Başkasının malını çalana hırsız, başkalarının parasını veya malını çalmaya hırsızlık etmek/ hırsızlık yapmak denir (TDK, 2021). Hırsızlık genel olarak bütün toplumlarda hoş karşılanmayan ve suç kabul edilen davranıştır. Ceza kanunlarında hırsızlığın karşılığı çeşitli cezalar bulunur. Hırsızlıkta başkalarının malını, parasını gizlice alarak menfaat temin etme söz konusudur. Malı, parası çalınan mağdur konumundadır ve zarar görmüştür. Burada hırsız çalışmadan, emek sarf etmeden, çabalamadan haksız bir kazanç elde etmekte, mağdur ise malvarlığını ya da para varlığını kaybetmektedir. Hırsızlık olayları toplumda huzur bırakmamakta, toplumsal düzeni bozmaktadır. Din, ahlak, örf ve adetler, hukuk gibi toplumsal kurallar hırsızlığı yasaklar ve hırsız kişi toplumda iyi görülmez. Hırsızlığı önlemenin bir yolu da tedbir almak, uyanık olmaktır. Eğer hırsızın varlığının farkına varılırsa, bağırma, yardım isteme, güvenlik güçlerine haber verme sonucu hırsız yakalanabilir veya bir şey almasına fırsat verilmeyebilir. Yunus Emre'ye göre; öfke hırsız insanın içindeki hazineleri çalabilir, iyi huyları ortadan kaldırabilir. Bunu sessizce yapar, ev sahibi hırsızın farkına varmazsa öfke orada kalır, sanki ev sahibi haline gelir. İnsan farkına varmadan öfke içinde yaşamını sürdürür, sürekli iyi huylarını, zenginliklerini kaybeder. Öfkeli olmak kişiliği zayıflatır, zayıf kişilikli insanlar çabuk öfkelenir. Çevresinde seilmeyen, çekinilen, iletişim ve ilişki güçlüğü çekilen kişilerden olur. Yıkıcı hale dönüşürse okul, iş hayatında, kişisel ilişkilerde ve genel yaşam kalitesinde sorunlara yol açar (Kökdemir, 2004: 7). Öfke insanı tehlikelere atabilir ve Azrail bu noktadan insanı yakalayabilir, canını alabilir.

“Gafil olma evüne uğrı gele

Katı uyurısan divarı dele” (Tatçı, 2020, 124)

“Ki her kim geldise bildüğün işler

Kimi yaylar u kimi anda kışlar” (Tatçı, 2020, 125)

6. Öfkesini Yenemeyenlerin İbadeti

Öfke hırsız insanın gönlündeki güzellikleri/ hazineleri çalınca, bir de insana hâkim olunca insanın ömrü öfke ile geçer. Öfke ile mücadele etmedikçe, insan

namaz kılsa, Kur'an okusa bu amellerinden fayda görmez. Çünkü namaz insanı kötülüklerden alıkoyar. Asr suresinde de insanın zararda olduğu, ancak iman edip sâlih amel işleyenlerin, Hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin bunun dışında olduğu buyrulur (DİB, Kur'an- Kerim, 2021, 601). O hâlde ibadetler şekil olarak kalmamalıdır. Konuşmak yerine yaşamak ile hakikatin özüne inilebilir. Yunus Emre burada dışardan bakıldığında dindar görünen ancak ibadetin özüne inemeyenleri eleştirmektedir. İslam dininin iman, inanç, ibadet, insanlarla ilişkiler, ahlak alanlarında emirleri ve yasakları bulunmaktadır. Bunları yerine getirmek kulluğun göstergesi ve gereğidir. İnsanlar bazı ibadetleri yapabilmek için abdest alır. Abdest insanı ibadete hazırlar, temizlenmesini sağlar. Asr suresi İslam dininin emirlerini bir çeşit özetlemektedir. Yunus Emre'ye göre; öfkesine hâkim olmayan, öfkesini yenemeyen kişinin abdest alması, iman etmesi, Hakkı ve sabrı tavsiye etmesi bir çelişkidir. Sayılan ibadetlerin özüne inilmemesi, ibadetlerin içselleştirilememesi, davranışa dökülememesi yanlıştır. Öfke kontrol altına alınmadan, öfke yenilmeden bu ibadetlerin hazzına erilemez. Öfkeyi yenemeyen kişi dışarıdan bakılınca; önünde seccade, elinde tesbih ve başında sarık ile güzel bir görünüşe sahip olmasına rağmen içi tam tersi durumdadır. İçinde bin bir kötülük, kötü düşünce, huzursuzluk bulunmaktadır. Zünnâr sözcüğü kavram olarak Hristiyan din adamlarının dünyayı terk etme alameti olarak beline bağladıkları yünden yapılan kuşaktır. Burada kılı kırk yarma şeklinde her şeyden şüphe etme söz konusudur. Tasavvufta müridin ilerlemesine engel olan düşünce, şüphe zünnâr olarak adlandırılmıştır (Tatçı, 2022, 127). İşte Yunus Emre öfkeyi hak yolcusuna bir engel olarak görmüş ve zünnâr benzetmesi yapmıştır.

“N’idivere senün elün yudugun

Ya Hak’dan korkmadın asr okudugun” (Tatçı, 2020, 126)

“Taşun seccade vü tesbih ü destar

İçin murdar u can bilinde zünnâr” (Tatçı, 2020, 127)

7. Öfke Kontrolü İçin Çözüm

Yunus Emre'ye göre; burada akla nereden gelip nereye gittiğimiz konusunda danışılabilir. Kulluğu yerine getiren Hakkın rızasına erişir, murada erer, Hak ile olur. Öfkenin bozduğu düzeni kimin sağlayacağını akıl sorar. Problem çözme basamaklarından problemi tanımlar, bilgi toplar ve çözüme ulaşır. Çözüm sabırdır, sabır çok güçlü, keskin bir kılıç gibidir. İzi, tozu belli olmadan aniden gelen öfke, sabır gelince kaybolur. Sabır gelince düzen ve huzur gelir. Sabırla dost olanın işi huzur ve zevk olur. İnsan, psikolojik iyi olma haline kavuşur. Sabır ruhun gıdasıdır, sabır içselleştirilmelidir. Sabırla yoldaş olan pişman olmaz ve sabırla büyük nimet olarak başka bir devlet elde edilir. Yunus Emre burada öncelikle insanın kendini tanıması, öfkesinin farkına varmasını ve bilinçli olmayı önermektedir. Bu öneri günümüz araştırmalarına uygundur

(Kökdemir, 2004; Soykan, 2003; Karslı, 2012). İslam dininin öfke duygusunu kontrol etme konusundaki yaklaşımları zihinsel, iletişimsel ve davranışsal yöntemler şeklinde üç kategoride incelenebilir. İslam'ın öfke kontrolü konusunda önerdiği zihinsel yöntemler arasında, Allah'ın öfkelerine hâkim olanlara vadettiği mükâfatları düşünmek, ölüm düşüncesi, affedici olmak, sabretmek ve sevgi sayılabilir (Karslı, 2012: 61). İslam dininin insanlar arası ilişkilerde koyduğu prensipler; insanlar arasındaki iletişimde dikkatli olmalarına ve öfkeye neden olacak iletişim yanlışlıklarından kaçınmalarına yardımcı olmaktadır. Kur'an'da; insanlarla iletişimde nezaket, selam alırken nezaket, anne babaya saygı ve nezaket ve hadislerde yumuşaklık buyrularak müminlerin diğer insanlarla olan ilişkilerinde yumuşak huylu, nazik ve saygılı olmaları tavsiye edilmektedir. İslam'ın öfke kontrolü konusunda önerdiği davranışsal yöntemler ise, öfke anında susmak, Allah'a sığınmak, oturmak veya yatmak, abdest almak ve toprağa temas etmektir (Karslı, 2012: 62). Yunus Emre burada öfke zehrine karşı panzehir olarak sabrı tavsiye etmektedir.

Sabır kelimesinin ahlâk terimi olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi mânalara gelmektedir (Çağrı, 2021). Düşünen bir kimse, haramlardan sakınma konusunda gösterilen sabrın, Allah'ın azabına sabretmekten daha kolay olduğunu bilir. Kur'an-ı Kerim'de geçen âyetlerde genellikle sabrın önemi üzerinde durulmakta, sabırlı davrananlar yüceltilmekte ve onlara verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır (Çağrı, 2021). Yunus Emre sabrın güzelliklerini, kazançlarını tavsiye ederek okuyucularını güdülemekte, teşvik etmektedir.

“Çü hiç söz kalmadı ulaşdı akla
 Buşuyı dutmaga iş düşdi akla” (Tatçı, 2020, 137)
 “Kanı sabır buşu gelince olmuş
 Düzenlikte safa andak yoyulmuş” (Tatçı, 2020, 137)
 “Görilmez oldu izi belürmez
 Niçe izi ki hiç tozu belürmez” (Tatçı, 2020, 138)
 “Şunun kim dünyede sabr ola yarı
 Safa vü zevk olur her lahza karı” (Tatçı, 2020, 139)
 “Yunus sabırla olur işün müyesser
 Bulursın sabrıla bir mülk-i diger” (Tatçı, 2020, 139)

Tartışma ve Sonuç

Bilimsel araştırmada ilk basamak sorunun/ konunun saptanmasıdır. Yunus Emre öfkeyi bir sorun olarak ele almış ve öfkenin özelliklerini yapmış olduğu gözleme, topladığı verilere göre açıklamaya çalışmıştır. O, öfkenin içinde var olan bir farklı özelliklere sahip duygu olduğunu belirtmektedir. Bu tespit

günümüz psikolojisinde öfke kontrolünde kişisel faktörlerden bireyin kendi duygularını tanıması açısından uygundur. Öfkenin, öfkelenen bireyin kendine ve çevresine geri getirilemez, telafi dilemez büyük zararlar verdiği bilinmektedir. Yunus Emre bu zararları öfkeyi konuşturarak yüceltmekte, tariz (dokundurma) ile tam tersini kastetmektedir.

İslam dini müminlerin öfkelerine hâkim olmalarını emretmiş, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlar övülmüştür (Karaman vd. 2006, 486, Kur'an-ı –Kerim, Şura Suresi 37. ayet). Öfkelenen insan sağlıklı insan olma özelliklerini yitirdiği için, normal bir Müslümanın düşündüğü gibi düşünemez, davranamaz, günaha girer. Günahta ısrar ise imanı tehlikeye atabilir, dinden çıkmaya kadar gidebilir. Bir Müslüman bu durumu iyi bilmeli, kendini gözlemeli, tanımalı, eksikliğini, yanlışını bilerek ona göre tedbir almalıdır. Bu tedbir onu hakka girmekten, kötülük yapmaktan, günah işlemekten ve harama düşmekten koruyacaktır. İşte böyle bir mümin ağızların tadını kaçırان ölümünden (Canlı, 2018), ne de sorgu-sualin olacağı mezardan korkmaz.

Öfke insanın olduğu her yerde ve iletişimin yanlış yapıldığı her alanda karşımıza çıkabilmektedir. Eşler arasında, ailede, akrabalar arasında, komşuluk ilişkilerinde, okulda, arkadaş çevresinde, trafikte, işyerinde, hatta insanın en huzur bulması gereken yerler olan camiler, ibadethanelerde dahi öfke ile kalkan insanlarla karşılaşılabilir. Yunus Emre öfkenin herkeste olabileceği tespitini yaparak müritlerini ve okuyucularını uyarmıştır. İnsanın içinde gizli olan, birdenbire, aniden ortaya çıkan bir duygu olan öfkeyi herkes tanımalıdır. Her birey “Ben de de öfke olabilir” bilincine sahip olmalı ve buna göre tedbir düşünmelidir.

Fotoğrafın büyüğüne bakan Yunus Emre, öfke geldiği zaman Hakkı, Allah'ı düşünmeyi önerir. Çünkü insan sınanan bir varlıktır. Biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınanacaktır (Karaman vd. 2006, 23, Kur'an-ı –Kerim, Bakara, 155. ayet). Öfke; haksızlıkla karşılaşıldığında, adaletsizliklerde, sorumsuz, sorunlu insanlarla iletişime girildiğinde, saygısızlık durumlarında, baskı altında, özgürlüğün kısıtlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Önder, 2021). Burada olgun insan, imtihanla karşı kaşıya olduğunu bilmeli ve Yüce Yaratıcıyı hatırlamalıdır. Yunus Emre “Dostun evi gönüllerdir, gönüller yapmaya geldim” dizesi ile gönlün Allah'ın evi olduğunu, burayı öfke kırıyla kirlenmemesi gerektiğini vurgular. Allah'ın sevgisine ermek için gönlün arı, duru, temiz tutulmasını, öfkenin terbiye edilmesini belirtir.

Öfke konusunda gaflete düşen, onun hile ve oyunlarına aldanarak hareket eden kişinin gönlüne öfke hâkim olur. Gönül evine öfke hırsız girer. Yunus Emre öfkeyi hırsıza benzetir (teşbih). Hırsız; yasalara ve toplum kurallarına göre kendine ait olmayan bir malı izinsiz bir şekilde çalan, alıkoyan, haksız menfaat

elde eden kişiye denir. Bütün semavi dinlerde hırsızlık yasaklanmıştır. Öfke hırsızı, aslında Hakka ait olması gereken gönle girerek, orada bulunan güzellikleri, zenginlikleri çalar, insanı fakir duruma düşürür. Hatta kısa süreliğine girdiği yerde bir tepki almayınca mekân edinir, işgal eder. Böyle bir insanın içi adeta kararmıştır, gece gibidir, sıkıntı içindedir, ömrü bu şekilde geçer. Psikolojik iyi olma halinden uzaktır, kendine ve çevresine zarar verir.

Ömrü öfke ile geçen, içini/ gönlünü temizlemeyen insan ibadetlerden haz alamaz, ibadetleri ona fayda sağlamaz, ibadetin özüne inemez. Oysa ibadetler insanı Yüce Yaratıcının rızasına, sevgisine yaklaştırır, kazandırır. Öfkeli insan şekilsel ibadet yerine öfkesini yener, gönlünü temizlerse hakikati yaşamaya başlayacaktır.

Yunus Emre öfkenin zararlarını içi yanarak beyitlerinde açıklar ve bu öğütleri aslında kendisine verdiğini, öylesine söylenmiş sözler olmadığını belirtir. Çözüm akıldır, akla danışmaktır, insan bu durumda bilinçlenmez, düşünmelidir, aklını çalıştırmalı ve kullanmalıdır. Burada problem çözme basamakları olan sorunu tanımlama, gözlem, veri toplama, seçenekleri ortaya koyma ve en iyi çözümü uygulama basamakları ile çözüm sabır olarak bulunur. Öfkenin karşısında sabır çok güçlü bir silahtır. Sabır öfke ile mücadeleye girer. Sabır öfkeyi yener ve düzen, huzur ve mutluluk olur. Öfke kontrolünde karar vermede acele etmemek, duyguların yanında mantığa yer vermek, karşındakine zarar verebileceğini düşünmek psikoloji bilimine uygundur (Önder, 2021). Yunus Emre de sabırla yoldaş olanın asla pişman olmayacağını, sabredenin bambaşka güzellikler kazanacağını belirtir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2020). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2020*. Ankara, PegemA Yayınları.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilimi/ Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler- Motifler-Kavramlar*. (Birinci Baskı). Adana, Karahan Kitabevi.
- Avşar Z, (2013). *Nasihatler Kitabı*. Ankara, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları.
- Canlı, M. (2018). *Ağız Tadını Kaçıran Ölüm*. *Yüzakı Dergisi*. Erişim: 01.10.2021. <https://www.yuzaki.com/2018/01/agiz-tadini-kaciran-olum/>
- Çağrı, M. (2021). Sabır. TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim: 11.11.2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir>
- Demirci M, (2008). *Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi*. İstanbul, H Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2021). *Kur'an-ı Kerim, Asr Suresi*. Erişim:01.10.2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/asr-suresi-103/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>
- Gökdemir, S. ve Gökdemir, A. (1990). *Yunus Emre Güldeste*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günay, U. ve Horata, O. (2019). *Risaletü'n-Nushiyye. Yunus Emre*. Ankara, Akçağ Yayınları
- Karagöz İ, (Ed.). (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Karaman, H. vd. (2006). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karslı, N. (2012). Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Tecrübî Bir Araştırma. EKEV AKADEMİ DERGİSİ Yıl: 16 Sayı: 50 (57-60).
- Kasım N, (1979). *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*. İstanbul, İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Kökdemir, H. (2004). Öfke ve Öfke Kontrolü. P i V O L K A, YÖl: 3 SayÖ: 12, Sayfa: 7-10.
- Köprülü, F. (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Önder, H.T. (2021). Öfke ve Öfke Kontrolü. Lösante Blog. Erişim: 01.10.2021 <http://www.losante.com.tr/Blog/Detail/. 2155>
- Soykan, Ç. (2003). Öfke ve Öfke Yönetimi. Kriz Dergisi, 11 (2), 19-27.
- Tatçı M, (2014). *Yunus Emre Divan-I İlahiyat*. İstanbul, H Yayınları.
- Tatçı M, (2020). *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*. İstanbul, H Yayınları.
- Tatçı M, (2015). *Yunus Emre Yorumları*. İstanbul, H Yayınları.
- TDK, (2021). 'Hırsız', 'Hırsızlık etmek veya yapmak'. Erişim:14.11.2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Yıldırım Y, (2017). *Risaletü'n-Nushiyye ve Divan-ı Yunus Emre Karaman Nüshası*. İstanbul, Duru Bulgur Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2021). *Yunus Emre'nin Karaman'daki Kültürel Mirası*. Karaman, Karaman Belediyesi.

Kur'an'a Özgü Psiko-Sosyal Öğelerin İnsanın Anlam Arayışındaki İzleri ve İzdüşümleri-Yunus Emre Örneği-

Arslan KARAOĞLAN*

İnsanın, sosyal bir varlık oluşunun kodlarını fıtratında taşıdığı müsellemler bir gerçektir. Dolayısıyla onun yalnız başına yaşaması veya böyle bir hayatın öznesi ve nesnesi olması düşünülemez. Gerek bireysel ve gerekse sosyal hayatta beşerin varoluş dengesini ve devamlılığını sağlayan Kur'anî değerler, normlar ve ahlak gibi psiko-sosyal öğeler bulunmaktadır. Tüm bu unsurlar insanın anlam arayışında çok önemli bir destek sağlamaktadır. Nitekim Ademoğlunun amaçsal yürüyüşünü tespitte neden, niçin, nasıl, gaye insan kim? Soruları oldukça kıymetlidir. Zira bu sorulara verilen doğru, mantıklı ve bir o kadarda tutarlı cevaplar insanın bu hayatta iyi ve yararlı duruşunu şekillendirmektedir. Bu çerçevede Kur'an'a özgü ahlâkî erdemler, yardımlaşma-dayanışma, birlik şuuru, ana diline sahip çıkma ve toprak bütünlüğünü ifade eden yurt gibi kıymetler, birey ve toplumun can damarı olan psiko-sosyal unsurlardır. Bu öğelerin ayrıntılarına dair birçok örneği ve alt başlığı âyetlerde görmek mümkündür.

Tarih boyunca insanlığın anlam arayışına en büyük desteği veren psiko-sosyal unsurların teorisyeni ve pratikte uygulayıcısı olan büyük rol model şahsiyet ve kimlikler yaşamıştır. Bu kişilerden birisi de Yunus Emre'dir. (ö. 720/1320) Yunus Emre, yaşadığı çağın sözcüsü olarak içinde var olduğu toplumun bireysel-sosyal karakterli problemlerini, sevinçlerini ve üzüntülerini içtenlikle ele alan büyük bir kıymettir. Zira savaşlar, sıkıntılar ve sosyal çalkantılar birey ve toplumu yormuştur. İşte böyle darboğazın içinde var olmayı başaran bir Türkmen dervîşi, büyük bir şâir ve düşünür olan Yunus Emre sözleriyle, şiirleriyle ve yaşamıyla bu zorlu ve sıkıntılı süreçte birey ve toplumun dimdik ayakta kalmasına vesile olmuştur. Bu çalışma, Yunus Emre'nin şiirlerinden yola çıkarak bireyin ve toplumun hem yaşadığı asırda hem de gelecekte varlık sebebi kılacak vahiy odaklı psiko-sosyal unsurları ele alıp yorumlamayı hedeflemektedir. Nitekim Yunus Emre'nin şiirlerinde insana ve yaşadığı topluma ait motifler sıkça kullanılmaktadır. Bu durum Yunus'un insana ve var olduğu topluma olan yaklaşımıyla yakından ilişkilidir. Mesela O, yaratılanı yaratandan ötürü sever. Sevdığı her şeyde Allah'tan bir iz görür, sevdikçe Allah'a daha da yaklaşır. Bunlar içinde sevmeye en çok yaraşan insandır. Çünkü insan yaratılmışların en üstünüdür. O'nun bu yaşam felsefesi, bireyin ve toplumun olgunlaşmasını amaçlamaktadır. Hatta bu boyut daha da büyür ve bütün insanlığı kaplar.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, tefsir, psiko-sosyal öğeler, Yunus Emre, insan-ı kâmil.

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimler Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. akaraoglan@ohu.edu.tr. Orcid.org/0000-0003-0411-3750

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, birey ve toplumun neden, nasıl, niçin, kim, nerede sorularıyla süresiz ilgilendiği ve bütün bu sorulara anlamlı ve doğru cevap arayışı hiç bitmemiştir. Yani insanoğlu ben kimim, nereden geldim, nereye gidiyorum gibi değişmeyen ve kadim sorulara cevaplar aramıştır. Niçin bu soruların cevapları önemlidir? Belki de insanlığın kurtuluşuna vesilen olacak temel yapı taşları bu soruların doğru cevaplarında gizlidir. (Bahadır,2002: 30-31). İnsanoğlu, dünyada amaçlarına ulaşabilmek için uygun örnek ve rehberler edinir, bunların yollarını izleyerek, tavsiyelerine uyarak hareket edip istediklerini elde etmeye çalışır. Özalde Allah’a iman edip O’nun rızasını isteyen, âhirette lütfedeceği büyük nimetleri uman ve sürekli Allah sevgisiyle yaşamak isteyen insanlar için en büyük örnek, O’nun sevgili kulu, elçisi, rahmeti, şahidi, müjdecisi, davetçisi ve aydınlatıcı kandili olan Muhammed Mustafa (Kurtubî, 14: 154, Karaman ve dğr., 2002: 4: 344; Ahzâb, 33/20-24) ve onun izinde giden insanlardır. İnsan, zekâsı, arzuları, duyguları, vicdanı ve akli ile bütün değerleri içinde barındıran, fizyolojik ve psikolojik boyutuyla son derece kompleks ve donanımlı bir varlıktır. Bundan dolayı onun hakkında düz bir anlayış ve düşünceye sahip olup açıklama yapmak zordur. (Okumuş, 2015:8.) Bu bakımdan insan ele alınırken onun psiko-sosyal yapıları birlikte ele alınmalıdır. (Can, 2020:474-501.) Sosyal bir varlık kabul edilen insanın (Fârâbî, 2001: 79) fizyolojik yönden beslenmeye, korunmaya, sağlığa ve barınmaya gereksinimi vardır. Bunun yanında ahlâk, sevgi, aidiyet, doğruluk, güven, hoşgörü ve yardımlaşma gibi psiko-sosyal ihtiyaçları da bulunmaktadır (Fârâbî, 2001: 31,79-81)

Beşer, sahip olamadıklarıyla, elde ettikleri arasında kendini konumlandığı zaman hayata anlam verememiş ve ağır bedeller ödemek zorunda kalmıştır. Tarih değişse de umumi manzara ve sıkıntı değişmemektedir. Yaşanan bu tecrübe, bireyi bir insan modeli ve bir hayat şekli arayışına kanalize etmiştir. Bütün bu çabaların neticesinde doğru sonuç şudur: İnsan, sadece vahyin çizdiği insan modeline girdiği an fitratı ile buluşur. Çünkü tevhid temelinde yükselen değerler, hayatla bütünleşmekte ve onu anlamlı kılmaktadır. İslam düşünürlerinden Fârâbî’ye göre de insanın varoluş amacı iyiye yönelmektir. İnsanın iyiye yönelmesi ise yalnızca Allah sevgisi ile olur. Her şey Allah’tan gelmekte ve ona dönmektedir. (Ülken, 1967: 69) Bu düşünceyi teyit bağlamında Yunus Emre’ye göre ise bu dünyadaki yaşamın amacı asıl gerçek dünya olan öbür dünyadaki yaşama hazırlanmaktır. Bunun için insan, yüreğini Allah sevgisi ile doldurmalı ve erdemli bir yaşam sürmelidir. (Aydın, t.y.:101)

Aliya İzzet Begoviç “Din de, ihtilâl de acılar ve ıztıraplar içinde doğar. İkisi de refah ve konfor içinde yok olup gider. Gerçekten devam eden, sırf onların gerçekleşme çabasıdır. Onların gerçekleşmesi ise, aynı zamanda ölümleri

demektir. Din de, ihtilâl de gerçekleşirken, kendini boğacak müesseseleri doğurur. (İzzetbegoviç, 2011:104-105) Bu bakış açısına göre Yunus zor ve sıkıntılı yılların insanı olmuştur. Moğolların Anadolu'ya yaptığı yağmalar sosyal hayatta bazı olumsuzluklara neden olmuştur. Halk karışıklıklara dayanamaz hale gelmiştir. Halkın mal ve can güvenliği kalmamış, maddi ve manevi bir çöküşün içerisine girmiştir. (Öztelli, 2006: 15, Güngör, 1990: 36;) Nitekim Yunus Emre, Bâbâiler isyanının patlak verdiği ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenik düşmesi üzerine çöküş dönemine girmiş en karışık bir dönemde dünyaya gelmiştir. Yunus Emre'nin yaşadığı döneme baktığımızda onun sadece bir derviş, bir halk şairi, bir mutasavvıf değil, aynı zamanda halk doktoru ve sosyal psikolog yönü de görülür. Yunus Emre'nin ruhsal yolculuğa çıktığı dönemde Anadolu'da kaos hakimdir. Bir taraftan Moğol istilaları, diğer taraftan Tapınak Şövalyeleri'nin saldırıları devam etmektedir. Alamut Fedaileri denen ve “soğuk nefes” olarak bilinen yağmacı çeteler de iş başındadır. Devlet otoritesinin olmadığı bu dönemde halk bu kötü insanların elinde yorulmuş durumdadır. İnsanlar canlarına ve mallarına zarar gelmesinden korkarak yaşamıştır. Bu olumsuzlukların üzerine, bir de Anadolu insanı arasında mezhep kavgaları tırmanmıştır. İslam tarihinde 1200-1300 yılları “travma yılları” olarak isimlendirilir. Bu derece karışık bir dönemde Anadolu'dan Hazreti Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran ve Yunus Emre gibi isimler çıkmıştır. Maneviyat doktoru misyonunu üstlenmiş bu isimler toplumun psikolojik yaralarını onarma faaliyetlerinde bulunmuştur. Toplumun travmalarını çözen, toplumsal huzuru sağlayan ve yeni bir kültür ikliminin doğmasına zemin hazırlamıştır. (<https://www.nevzattarhan.com/anadolunun-travma-yillari-ve-yunus-emre.html>)

Yunus'un yaşadığı dönemde Anadolu hem içten hem de dıştan birçok saldırılara uğramasına rağmen tüm olumsuzlukların üstesinden gelmeyi başarmış ve gerek ilmî gerekse mimarî yönden birçok gelişmeye zemin hazırlamıştır. Tüm bu gelişmeleri ve dramayı en güzel şekilde eserlerine taşıyan biri var ki o da Yunus Emre'dir. Nitekim o, sosyal hayatın yansımalarını en ince ve sade bir tarzda ele almıştır. Bu nedenle Yunus Emre Divânı sosyal hayat, insana bakış ve doğa tasavvuru anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde bu eserde 13. yüzyıla ait zaman ve mekân dilimi hakkında bilgi alınabilecek birçok ipuçlarına rastlamak mümkündür. (Tatçı 1997, 28; Pür, 2009: 6.)

Dönemin derin anlamını ve nihâi amacını bir misyona dönüştüren Yunus Emre Yunus Emre'nin (1240-1320), Anadolu'nun dinî ve sosyal hayatında önemli görevler icra etmiştir. Sözelimi Yunus, insana emânet olarak verilen ruhun birkaç günlüğüne bedene misafir olarak geldiğini söyler. (Yunus, 1997: 256, 297.)

Dolayısıyla insan cevheri, dünyevî zevklerin yeri bedene kalıcı mekân tutamaz. Bu yüzden Yunus’a göre insanın asli sorumluluğu, özüne yani Hakk’a ermektir. (Yunus, 166). Zaten insanın fıtratı ilahî olduğu için hiçbir zaman bedende huzur bulmamıştır. (Yunus, 33, 158). Hakiki değere ve mutluluğa kavuşmak için iyi bir sermayenin değerlendirilmesi gibi insan, sermayesi olan hazineyi, Yaratan’a kurban etmeyi seçerek kazançlı bir alışverişe yönelmelidir. Aksi takdirde nefsinin kötü meyil ve isteklerine boyun eğerek Allah ile bağını koparıp hüsrân içinde olacaktır. (Yunus, 205, 210, 182, 256, 54, 292). Çünkü Yunus, insanın iyiliğe yatkın olduğu gibi kötülüğe de meyilli oluşuna vurgu yapmaktadır. (Yunus, 125.) Dolayısıyla en şerefli yaratılan insanın imtihan dünyasında başarılı olması için nefsinin tutsaklığından soyutlanıp, manevî yönüne önem vermesi gerekir. (Yunus, 34.)

Risâletü'n-Nushiyye ve Divan

Bu çalışmada Yunus Emre'nin şiirlerinden yola çıkılarak kendisinin sağlıklı birey ve toplum için önemli gördüğü psiko-sosyal unsurların ve bazı değerlerin aslında Kur'ân'ın temel öğeleri olduğuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla bu tespitleri yapabilmek için Yunus'un eserleri çok önemlidir. Sözelimi Risâletü'n-nushiyye 707/1307 yılında mesnevi şeklinde yazılmış 600 beyitlik bir risâle olup seyrüsülûk ehline verilen öğütleri içeren tasavvufî bir nasihatnâmedir. Didaktik bir tahkiye olan Risâletü'n-nushiyye insanoğlunun ahvalini ortaya koyar. (Tatçı, 1997, 79-80.) Yunus'un düşüncelerini en iyi tanıtan ve 1307 tarihinde tamamlanan Divân'da ise 417 şiir bulunmaktadır.¹

Divân'da münâcât, nat, istişfâ, mirâciyye, nasihatnâme, vücudnâme, yaşnâme, baharnâme ve lugaz denebilecek türden şiirlere rastlanmaktadır. (Tatçı, 2013: 43: 600-606) Âşık Çelebi onu, “Yunus irfan mektebinde okuyan bir ârif, sözü hâle dönüştüren bir Allah dostu ve sır sahiplerinin sırlarını açıklayan bir dilin sahibidir.” sözleriyle tanıtır. (Çelebi, 2010, 2: 689) Bu çerçevede Yunus'un Divânı irfan mektebini hem okuyan hem okutan sözün pratiğe dönüşmesine katkı sağlayan bir çalışmadır.

Yunus'un Şiirlerde Geçen Kuran'a Özgü Psiko-Sosyal Unsurlar

İnsan biyo-psiko-sosyal bir varlıktır. Dolayısı ile hem biyolojik hem psikolojik hem de sosyal olarak bu üç alanda sağlıklı olmak, insan mutluluğunun da temelini oluşturur. Yaşadığımız bu dünyada insan her zaman kendisi için en iyiyi ya da en güzeli arzu eder ancak hayat bazen istenildiği gibi devam etmez. Alper, 2003:25; Yapıcı, 2007:117). Bu denli farklı, ancak birbiriyle etkileşim içinde olan bu özelliklerinin her biri, birbirlerini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Elbette ki insan ve onun mutluluğu için var olan dinin, insanın

¹ Bu çalışmada yer verilen Yunus Emre'ye ait beyitler, Mustafa Tatçı'nın “Yunus Emre Divânı Yunus Emre” adlı çalışmasından alınmıştır. Bu çalışmada yer verdiğimiz Yunus Emre'nin şiirlerinin tamamını Divânından aldık.

sahip olduğu bu özellikleriyle doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişkisi vardır. İnsanlar bazen biyolojik (fiziksel sağlıkları) bazen psikolojik (ruh sağlıkları) bazen de sosyal (yalnızlık ve sosyal uyum) sorunlarla karşı karşıya gelirler. Hayat içerisinde herhangi bir kişiye biyolojik, psikolojik veya sosyal destekten sadece birini vermek, onun sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürmesi için yeterli olmamaktadır. İnsanın bu üç yönünün eşit oranda desteklenmesi gerekir. Örneğin psikolojik olarak verilecek destek yanında, bireye verilecek-toplumsal dayanışma ve toplumsal kabul gibi- sosyal destek, onun özellikle stres ve depresif rahatsızlıklardan daha kısa zamanda kurtulmasına yardımcı olacaktır. (Can, 2016: 26)

Toplumsal Çözülmenin En İyi Tedavi Kaynağı: Sevgi ve Kardeşlik

Yunus'un sevgi temeli üzerine kurulu düşünce dünyası insanı sevmek noktasında kalmayıp Allah sevgisine uzanır. Onda sevgi aşama aşama mikro düzeyden makro düzeye bütün varlığı içine alan ilâhî bir sevgiye dönüşür. (Tatcı, 2013:43:600-606.) Nitekim bu gerçeği Yunus şöyle dile getirmektedir.

Dünyâya gelen göçer bir bir şerbetin iç
Bu bir köprüdür geçer câhiller anı bilmez
Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum
Sevelüm sevelilüm dünyâ kimseye kalmaz
Yunus sözün anlarsan söz ma'nîsin dinlersen
Sana bir 'amel gerek bunda kimsene kalmaz.' (Yunus, 82.)

Bu dizelerde “tanış ol-” emri çok önemli ifadedir. Zira tanış olmak, işteşlik anlamını verdiği için “birlikte ya da karşılıklı” olarak yapılması gereken bir fiili dile getirmektedir. Buna göre “gelin, birbirimizi tanıyalım” şeklinde bir anlama sahiptir. Lakin buradaki anlam derinliğini daha iyi kavramak için bu fiilin ilk hâline yani “tanı” şekline bakmak gerekir. Çünkü işteşlik anlamının oluşması için her öznenin sözedilen fiili ayrı ayrı gerçekleştirmesi lazımdır. Bir başka ifadeyle “ben seni tanıyayım, sen de beni tanı.” Tanışma ise, bundan sonra gerçekleşecek eylemin adıdır. Fakat, karşımızdakini tanımanın bir adım öncesi daha vardır. O da kişinin önce “kendini tanıması”dır. Yunus Emre, “gelin” fiiliyle bütün insanlara evrensel bir çağrıda bulunmaktadır. Bu çağrının özünü “tanışmak” eylemi teşkil etmektedir. Yani geniş anlamıyla “insan olarak kavgayı, ayrılığı, uzaklığı bırakalım, dost ve kardeş olalım.” demektedir. Eğer bu gerçekleşirse “iş kolay kılınacak”tır. Burada “iş” kelimesi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Buna göre her türlü davranış, hayat, söz, eylem ve ilişkiler “iş” kelimesinin içeriğinde bulunmaktadır. Yunus Emre, bu dörtlüğünde neden “tanınmak” ve “sevmek” fiillerini öne çıkarmaktadır? Bunun cevabını bulmak için de Yunus'un yaşadığı çağın ve düşünce dünyasının temel özelliklerini bilmek önemlidir. Bilindiği gibi Yunus Emre, savaşların, kavgaların ortada dirlik düzenlik bırakmadığı zor bir çağda yaşamış, dolayısıyla

bütün bu olup bitenler insanı da insanlığından uzaklaştırmıştır. Bu yüzden çağın en önemli problemi kişinin kendini ve yaratıcısını unutmaması, insanın insandan uzaklaşması; sevginin, kardeşliğin ortadan kalkması gibi temel sorunlardır. İşte sevmek ve tanımak fiilleri bütün bu sebeplerle bu dörtlüğün çatisını kuran ana kavramlardır. (Özçelik, <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/20141118.pdf>) Yunus tüm bu güzel hasletlerin insanın psikolojisine olumlu katkıda bulunduğunu anlatarak insanlara karşı düşmanlık ve kötü niyet beslemenin kişiyi mutsuz ettiğini bildirmiştir. Yunus Emre insan sevgisini anlatırken anlatımında; koşulsuz kabul ve saygınlık gibi ilkelerin öne çıktığı gözlemlenirken, etkili iletişim becerisini de en güzel şekilde kullandığı göze çarpmaktadır. Bu bakımdan da manevi danışmanlık açısından örnek olacak bir anlatım sergilemiştir. (Şimşek, 2021:163.)

Yunus Emre bu zaman diliminde pek çok siyasî, askerî, sosyal ve kültürel buhranlara tanıklık etmiştir. Yunus’a göre, bu dünyaya dâva için değil mânâ için geldik, o mânâyâ erişen Hakk’a ulaşır ve yaratılış amacına varır. O, türlü iç ve dış etkilerle parçalanmış, sükûn ve huzura muhtaç bir yurda, elinde sevgi, dilinde barış reçeteleriyle sevmeyi, sevmeyi aşlamak, kini yok etmek, sevgiye dayalı bir barış düzeni kurmak için dünyaya gelmiştir. (Cunbur, 36.) Bunu Yunus şöyle dillendirir:

“Ben gelmedim da’vi (dava) için benim işim sevi (sevgi) için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmağa geldim” (Yunus, 187.)

Mehmet Kaplan’a göre mezkûr beyitte yer alan davi ve sevi, birbirinin zıddı olan iki kelimedir. Birincisi savaş, ikincisi barışı da içine alan aşktır. Dost, her zaman gönülde ağırlanır, onun için gönüller yapar. (Kaplan, 199)

Gönlü yıkılan kişi üzgün, mutsuz ve huzursuzdur. Gönül yıkan kişinin durumu farklı değildir. Bu durum, ahirette için söz konusu olduğu gibi dünya için de geçerlidir. Gönül yıkmak, kişiye yapılan bir zulümdür. Kur’ân ayetleri açık bir şekilde zalimleri tehdit eder. Kendini ve davranışlarını sorgulayan birey, sağduyulu olursa gönül yıktığının farkına varır. Başaramayanların en iyi eğiticişi zamandır. Sözelimi “Mazlumun ahı, indirir şahı-ah alan onmaz-ah yerde kalmaz-alma mazlumun ahını çıkar, aheste aheste.” Bu atasözlerinde ilahî bir adalet vurgulanır. Eninde sonunda, gönül yıkan kişi kurtuluşa ermez. Bu acı tabloyu Yunus şöyle dile getirmektedir.

“Sagır işitmez sözi gice sanur gündüzi
Kördür münkirün gözi âlem münevver ise
Gönül Çalabun tahtı gönüle Çalap bahdı
İki cihân bedbahtı kim gönül yıkarısa
Sen seni ne sanursan ayruga da anı san
Dört kitâbun ma’nîsi budur eger varısa” (Yunus, 243.)

Yunus Emre, bütün insanlığa sevgi diliyle seslenir. Bilgi, sevgi, kanaat ve imanın yoğurduğu; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir varlık olan insan, davranış ve sosyal ilişkilerdeki tutumuyla değerlendirilir. İnsanın en temel vasfı, gönlündeki sevgidir. Gönlünde sevgi olmayanlar, insan olma özelliğini kaybederler. Sevgi, insanlara doğuştan verilen bir duygudur. Sevgi topluma huzur ve kardeşliği getiren birleştirici unsurdur. Hadiste “Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız.” (Müslim, İman, 93.)^{2*} derken toplumsal dayanışma, barış ve huzur kaynağının sevgiden geçtiğini ifade etmektedir. İnsanda kin, nefret gibi kötü duyguların da bulunduğu bir gerçektir. Bu duygularını yenmesini bilenler ‘insan-ı kâmil’ derecesine yükselir.

İnsanların hatalarını görmezden gelmek ve onlar üzerinde düşünmemek, tasavvuf yolunun kurallarındadır. Hataların dillendirilmesi, bir anlamda ayıpların ortaya dökülmesidir. Oysa Allah, kullarına insanların ayıplarını dışa vurmamalarını, onları dillendirmemeyi tavsiye etmektedir. Bu durum, “Gizlilikleri araştırmayın.” (Hucurât 49/12) âyetinde emredilmektedir. Nitekim hadiste “Birbirinizi çekememezlik gibi kötü huylara kapılmayınız. Öfke ve hıncınızı birbirinizden çıkarmaya kalkmayınız. Birbirinizin ayıplarını araştırmayınız. Başkalarının konuştuklarına kulak kesilmeyiniz... Ey Allâh’ın kulları! Kardeş olunuz!” (Müslim, Birr, 30) buyrulmaktadır. Bu bağlamda şiirde ifade edildiği üzere insanlara karşı menfi bakış ve onların kusurlarını görme anlayışı erenlere hoş gelmez. (Özdemir, 2021:563-577)

“Tehî görme kimseyi hiç kimse boş değil

Eksiklik ile nazar, erenlere hoş değil.” (Yunus, 1990:174)

Hiz. Muhammed (sav) “Birinin, din kardeşini hor ve hakir görmesi, ona günah olarak yeter.” (Müslim, Birr, 32) buyurmaktadır. Bir din kardeşini günahkâr bile olsa hor ve hakir görmek asla doğru değildir. Özellikle de dış görünüşe göre insanları hor görmek ve küçümsemek bir Müslüman’a yakışmaz. Nitekim “Oysa biz o ülkede güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak, onları (ülkelerinin) vârisleri yapmak, o ülkede iktidarı ele almalarını sağlamak, Firavun’a, Hâmân’a ve ordularına sakındıkları şeyi onların eliyle başlarına getirip göstermek istiyorduk.” (Kasas 28/5) Hâmân, Firavun’un veziri veya saraydaki önemli şahsiyetlerden biri olup adı Kur’ân’da altı yerde Firavun’la birlikte anılmaktadır. İlâhî irade Firavun’un istediği istikamette tecelli etmedi. Tam tersine Allah Teâlâ, onun zulmü altında ezilen, horlanan, fakir ve muhtaç duruma düşürülmüş olan, yok edilmek istenen İsrâiloğulları’nı zulümden kurtarıp hayırlı işlerde insanlara önderler yapmak, ülkelerinin vârisleri kılıp vaad ettiği topraklara güvenlik içinde yerleştirmek, kendilerine iktidar vermek istiyordu. Nitekim İsrâiloğulları soyundan insanlara din ve dünya hayatında önderlik etmiş olan birçok peygamber gelmiş, onlar Dâvûd ve

* لَا تَخْلُؤَنَّ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَخْلُؤُوا، أَوَّلَ أَتَاكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمْوهُ تَخَابْتُمْ؟ أَفَسُوا السَّامَ بَيْنَكُمْ “

Süleyman zamanında bölgenin en güçlü devletine sahip olmuşlardır. (Neml 27/15-44; Kurul, 4:212.)

İslâm da insanı sevmeyi, ona saygı duymayı, hoşgörülü olmayı telkin eder. Öyle ki dinimizde bir mümin için temel olan iman, inanma, ibadet, muhabbet/sevgi zemini üzerine inşa edilmiştir. Yukarıda zikredilen beyte paralel bir anlam dünyasına sahip başka bir beyitte Yunus şöyle dile getirir:

“Elif okuduk ötüri bâzâr eyledik götüri
Yaratılmışı severiz Yaradandan ötüri.”

Dikkat edilirse her iki beytin de ifade kalıbı aynıdır ve birincisinde “hoşgörü”, ikincisinde de “sevgi” öne çıkarılmıştır. (Sevgi, 2012: 99-103.) Kulların yanlışlarının affı önerilmektedir. Allah rızası için onların hoş görülmesi sosyo-moral açıdan büyük bir öneme sahiptir. Birey ve toplumlar arasında sevgiyi en iyi besleyen değer kardeşlik duygusudur. Öyle ki kardeşlik sadece söz ve duygusal düzeyde kalmaz, eyleme dönüşünce sevgi gibi birçok olumlu sonuçlar verir.

Nitekim **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ** / Bütün mü'minler kardeşler. O hâlde her ne zaman araları açılırsa, kardeşlerinizin arasını düzeltin ve yolunuzu yordamanızı Allah'ın kitabıyla bulmaya çalışın ki, O'nun rahmetine erebilesiniz.” (Hucurat 49/10) Müminler, hem bütün insanlıktan hem de iman kardeşlerinden sorumludurlar; dünyada haksızlığın engellenmesine (Âl-i İmrân 3/108) din ve vicdan özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve hürriyetlerin uygulanmasına katkıda bulunmak (Nisâ 4/75; Hac 22/40) ülkede ise bunlara ek olarak mümin kardeşler arasındaki anlaşmazlıkları adaletle çözüme kavuşturmak, haksızlıkta ısrar edenlere karşı haklının yanında yer almakla yükümlüdür. Bu âyet ikinci yükümlülüğe -bunun dayanağı olan kardeşliğin altını çizerek- dikkat çekmektedir. (Kurul, 5: 46)

Kardeşliğin en içten pratiğini sahâbiler göstermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) her şeylerini Mekke'de bırakıp Medine'ye hicret eden Muhacirlerle, Medine'nin yerlisi olan Ensarı kardeş ilan etmiştir. Daha önce birbirlerini hiç tanımadıkları hâlde aynı dine inandıkları için kardeş olan sahâbîler yiyeceklerini, içeceklerini, evlerini, kısacası tüm imkânlarını paylaşmıştır. (Buhârî, II, 71, 111, 164; Şahan, 2015:113-140) İslâm'ın temel toplumsal dinamiği başından itibaren inanç birliği etrafında yoğunlaşan mânevî kardeşlik duygusu olmuş, asabiyetten kaynaklanan farklılaşma ve çatışma eğilimleri yok edilerek yerine ilkelerini Kur'an'ın belirlediği inanç ve değerler birliğine dayalı bir kardeşlik ruhu konulmuştur. Nitekim Âl-i İmrân 103. âyetinde Câhiliye Arapları'ndaki kabilecilik çatışmaları kendilerini bir yıkım noktasına sürüklemişken onların gönüllerinde barış ve kardeşlik duygularının gelişmesi, bu suretle de bir kardeşler topluluğu haline gelmeleri Allah'ın onlara bir nimeti olarak nitelendirilir. (Çağrı, 2001:24:485-486.)

Toplumsal birliğini yok eden, sevgi ve kardeşliğin karşısında olan kin ve kibir gibi kötü hasletler bulunmaktadır. Nitekim Gazâlî, gazap duygusunun neticesi olarak gördüğü kini “bir kimsenin başka birini aşağılaması, ona nefret duyması ve bu duyguların devamlı ve kalıcı olması” diye açıkladıktan sonra kin duygusunun kişinin ahlâkî hayatı bakımından tehlikesini ve zararlı neticelerini ortaya koyar. (Çağrı, 2001: 24-485-486) Aynı şekilde Gazâlî’ye göre kibir cennete girmeye engeldir; çünkü insanın müminlere yaraşır huylar kazanmasını önler; halbuki bu huylar cennetin kapıları demektir. Kibir cennetin bütün kapılarını kapatır; zira kibirli kişi kendisi için istediğini başkaları için isteyemez. (Gazâlî, 1983: 3: 344; Çağrı, 2002:25:562-563.) Bu anlamda Yunus insan haklarına ve insan kişiliğine saygılıdır. Yunus, dinde biçimsel davranışların yetersizliği, tutkuları yenmenin gerekliliği ve gönül yapmanın önemi üzerinde de çok durmuştur. Görünüşüne bakmaksızın insanlarla bütünleşmeyi ve onlara içtenlikle davranmayı öğütlemiştir. Allah’a giden yolun insana verilen değerden geçeceğine inanmıştır. Yunus’a göre özellikle kin gütmek, başkalarına yüksekte bakmak ve bencil olmak insanı küçültür. (Özgiden, <https://docplayer.biz.tr/43275262-Ben-gelmedim-dava-icin.html>, 2017.) Bu probleme en iyi ışık tutup bu sorunun üstesinden gelmenin mümkün olacağına Yunus şu dizileriyle işaret etmektedir.

“Kimseye düşmân tutmazuz agyâr dahı yârdur bize
Kanda ıssuzluk varısa mahalle vü şârdur bize
Adumuz miskîndür bizüm düşmânımız kindir bizüm
Biz kimseye kîn tutmazuz kamu ‘âlem yârdur bize.” (Yunus, 270.)

Yunus, zerreden küreye bütün âlemlere aynı zaviyeden yaklaşmış; onlara değer vermiş, eşit mesafede görmüş ve o âlemleri bir bütün olarak kucaklayıp sevmiştir. Allah’ın sevgisine mazhar olan insan, bu sevgisiyle başka insanlara kin gütmek, düşmanlık beslemez; nefsinin heva ve heveslerine itibar etmez; bencil davranışların içinde olmaz. Gönündeki bütün kötü duyguları bir kenara atıp, bütün insanlığı engin hoşgörüsü ile kucaklamayı bilmiştir. O, hiçbir insana düşmanlık beslememiştir. O, düşmanlığını kötü duygulara karşı beslemiştir. Nitekim “Yunus’un asıl yaşayan tarafı, insan için sevmeyi ve seilmeyi baş tacı etmiş ve bunu şiirlerinde oya gibi ince ince işlemiş olmasıdır. Yunus’un gözünde seven, sevilen; sevmeyi ve seilmeyi bilen kimseler için, ölüm bile korkulacak bir şey olmaktan çıkar. Çünkü onlar sonsuza kadar yaşayacaklardır.” (Göçgün, 1995, 1.) Kur’ân’da kini ifade eden kavramlardan birisi de, “şeneân” kelimesidir. Bu kelime de buğz etmek, herhangi bir şeyden sakınmak anlamına gelir. “Herhangi bir topluluğa karşı olan kin ve nefretiniz, sizi adaletsizliğe ve saldırganca davranmanıza yol açmasın.” (Mâide 5/2, 8) Hem toplum ve hem de fertlerden istenen, Allah’a karşı sorumluluk bilincinin gelişmesini sağlayacak olan adaletle davranmaktır. Onun için de, daima kötülüğü ve düşmanlığı artırmada değil de, erdemi ve sorumluluk bilincini

geliştirmede yardımlaşmak gerekir. İnsanın hemcinslerine karşı ortaya koyduğu fedakârlık ve feragat, gönlünün genişlemesine, gönlünde yardımda bulunduğu insanlara ait bir yer açmasına ve dolayısıyla sahiplenmesiyle birlikte gelen sevgi, kin ve nefreti ortadan kaldıracaktır. Tüm insanlar için, onlar adına gönderilen peygamberler ve insanlar için çıkarılmış bu ümmetin hayırlılığı ve evrenselliği de burada yatmaktadır.” (Hökelekli,1993:178; Çelik,31-36.)

Sevmeyi ve seilmeyi engelleyen en kötü duygulardan biride kibirdir. Bu duruma Yunus dikkat çeker.

“Sözi Yunus’dan işit kibir kılma dut öğüt

İmâret olmayasın tâ harâb olmayınca.” (Yunus, 242.)

Gönül yıkma ilmiyle amel etme uygulaması bir arada olmadığını Yunus dizelerinde şöyle ifade etmektedir.

“İlm ü amel ne assı bir gönül yıkdunısa

‘Ârif gönül yapduğı berâber hicâz ile

Ulu dîvân kurıla anda kullık sorıla

Bin tekebbür vormeye bir garîb nevâz ile.” (Yunus, 272.)

Arif olanların gönül yapmasını hacca gitmekle aynı gören Yunus, gönül yıkan kişiye ilmin de amelin de bir fayda vermeyeceği kanaatindedir. Gönül yapmak bir insanın kalbini kazanmak şeklinde yorumlanabileceği gibi kalbi kırık birinin kalbini onarmaya çalışmak olarak da değerlendirilebilir. Deyime, karanlıkta kalan bir kalbin manen aydınlatılması, sevgiden yoksun bir kalbin sevgiyle tanıştırılması gibi farklı şekillerde de bakılabilir. (Sağlam -Yiğitoğlu, 2014: 34-43.) “Birçok âyette insanların meziyet ve üstünlük saydıkları özel durumlarından dolayı böbürlendikleri kaydedilmekte ve bu tutum yerilmektedir. Meselâ Âd kavmi, “Bizden daha güçlü kim var!” diyerek böbürlenmiş, bu yüzden korkunç bir felâketle yok edilmiştir (Fussilet 41/15.) Çok zengin hazinelere sahip olan Kârûn bunları kendi bilgisi sayesinde elde ettiğini iddia edip gurura kapılınca benzer bir âkıbete uğramıştır (Kasas 28/78.) Mekke müşrikleri de Müslümanları aşağılar, onlara karşı malları ve oğullarının çokluğuyla övünürlerdi (Sebe’ 34/35). Bu âyetler incelendiğinde Câhiliye insanıyla İslâm’ı benimseyenin karakter farklılığının bu konuda ortaya çıktığı görülür. Kur’ân muhataplarından, kibir ve kendini beğenme gibi Câhiliye karakterini oluşturan eğilimlerden ruhlarını arındırarak Allah’a inanıp teslim olmalarını ister. Dinin adının İslâm olması da tevazu içeren bu teslimiyetle irtibatlıdır. Dinî mânada kâfir, insanları küçük gören ve kendisiyle övünen kişidir (Izutsu, 1975:187-192; Izutsu, 1991: 193, 195). Kur’ân’ın genelinde Allah’ın yüceliğine vurgu yapan; kulluğun ruhî ve amelî planda Allah’a teslimiyetle gerçekleşeceği, dolayısıyla kendini beğenme ve böbürlenme gibi benlik iddiası taşıyan davranışların İslâmî ahlâkla bağdaşmayacağı inancını

telkin eden; kulun Allah, insan ve diğer varlıklarla ilişkisini böyle bir zemine oturtmasını isteyen bir anlatım hâkimdir.” (Çağrıcı, 2012:42:36-37.)

Yunus insanlar arasında dirliğin tahsisi için kibre son verilmesini ve tevazu sahibi olmayı tavsiye etmektedir. Tevazunun yolunu herkesi bir görmekten geçtiğini şöyle dile getirmektedir:

“Kimseden ayrı görme her bir ile bile gör

Cümle ‘âlem toludur berr ile bahr içinde.” (Yunus, 249.)

Her daim evrensel bir bakışla insanlara bakan onları hiçbir farklılıklarıyla ayırmayan Yunus Emre, bu konuda da üstadı Mevlânâ ile aynı adreste buluşur. “Mevlânâ’ya göre, mânâyâ ulaştıktan sonra, ihtilaflar yok olur ve birlik gerçekleşir. Bu açıdan kesret âleminin aldaticılığı burada da kendisini gösterir. Önemli olan hakikate, kabuğun içindeki anlama ulaşmaktır. Böylelikle mânâ cemaati, anominin ve yabancılaşmanın karşısında konumlandırılır.” (Günerigök, 2017: 112; (Bilgin, 2021: 39-61). Yunus bunun yolunu şu beyitte ifade etmektedir.

Yunus Emre, insanlara değer vermenin önemini “Yitmiş iki milletün ayagın öpmek gerek/ Yaramagçün ma’sûka cümle millete bile.” (Yunus, 275) beytiyle dile getirdikten sonra arasında ayırım yapmamak aynı potanın içinde görmek gerektiğini şöyle dile getirmektedir.

“On sekiz bin ‘âlem halkı cümlesi bir içinde

Kimse yok birden artuk söylenür dil içinde

Cümle bir anı birler cümle ana giderler

Cümle dil anı söyler her bir menzil içinde.” (Yunus, Divan, 247, 272.)

Hepimizin bir olduğunu ortaya koyan âyetler bulunmaktadır. Sözgelimi, “Nitekim Rableri onların dualarını kabul ederek cevap verdi; ister erkek, ister kadın olsun, benim yolumda çaba gösterenlerden hiç kimsenin çabasını boşa çıkarmayacağım. Çünkü, hepiniz birbirinizin soyundan gelirsiniz.” Âl-i İmran, 3/195) Kadınla erkek arasında ayırım yapılmaksızın Allah’a samimiyetle dua eden herkesin duasının kabul edileceği ve iyi amel işleyen herkese amelinin karşılığının verileceği belirtilmiştir. Ayrıca âyet, kadınla erkeğin birbirinin tamamlayıcısı ve bir bütünün parçaları oldukları biri olmayınca diğerinin de olamayacağı mesajını vermektedir. İki cinsten her birinin diğerinde olmayan özellikleri vardır. Ancak bunlar üstünlük sebepleri değil birbirini tamamlayıcı özelliklerdir. Allah katında üstün olan O’nun emir ve yasaklarına uygun hareket edendir. (Mâturîdî, 2005:2:565; Karaman ve dğ.,1:555-557)

Kuran’a bakıldığında tevazuya davet ve insanları bir görmemeyi ifade eden kibre reddiye vardır. Lokmân’ın oğluna nasihatlerini içeren âyetlerde tevazuun yüksek bir ahlâkî erdem sayıldığına dikkat çekilir (Lokmân 31/18-19; İsrâ 17/37). Ayrıca kibirlenme, övünme, böbürlenmeyi kınayan çok sayıdaki âyet tevazuun ahlâkî bir ödev olduğuna dikkat çeker. (Abdülbâki, 2001: “kbr” md.)

İslâm inancına göre gerçek anlamda büyüklük Allah’a mahsustur. (Câsiye 45/37). Yüce ve yalnız büyük olan O’dur. (Hac 22/62; Lokmân 31/30; Sebe’ 34/23). Şu hâlde insanın kendinde büyüklük görmesi her şeyden önce Allah’a karşı saygısızlık olup, Allah’tan daha yüce bir şey yoktur. (Mukatil, 1423:3:439)

Kur’an semantiğinin önemli temsilcilerinden Toshihiko Izutsu, Kur’an’ın Câhiliye sonrasında meydana getirdiği zihniyet değişikliğinin temel alanlarından birini rab-kul münasebetinin teşkil ettiğini söyleyerek İslâm’ın “bütün kâinatın sahibi” mânasında Allah kavramını zihinlere yerleştirmesinin Allah ile insan arasındaki münasebette de bir değişiklik oluşturduğunu, böylece ibadet kavramının merkezî bir konum kazandığını, Kur’an’da itaat, teslimiyet ve tevazu ifade eden birçok kelimenin yer aldığını söylemektedir. Izutsu’ya göre tevazu anlamı taşıyan kavramlar içinde özellikle “Allah’ın iradesine teslimiyet” mânasıyla (Bakara 2/112, 128) İslâm’ın önemini arttıran şey bizzat Allah’ın Kur’an’da kendi dinine bu adı vermiş olmasıdır. (Âl-i İmrân 3/19, 85; Mâide 5/3). Çünkü İslam gerçek itaat ve tevazuun başlangıç noktasıdır. İslâm’a göre o dönemdeki toplum ikiye ayrılır. Câhiliye toplumunda bireyin ahlâk anlayışında sertlik (unf), baş kaldırı (ibâ’), taassup (hamiyyet), kibir ve serkeşlik ifade eden kavramlar mevcuttur. İslâm’dan sonraki bireyin karakterinde ise teslimiyet, itaat ve tevazu hâkimdir. (Isutsu,1978:187-194; Çağrıncı, 2011:40:583-585; Taberî, 2001:21:308-314.)

Yunus Emre, dosta yani Allah’a giden yolun gönülden geçtiğini de çok iyi bilir. Allah’a kavuşabilmek için insanların gönlüne girmek gerekmektedir fakat şair o kadar mütevazıdır ki bir gönle girmek için herhangi bir amel işleyemediğinden dert yanar ve bunu şu beyitle dile getirir:

“Dosta gidenün yolu gönül içinden geçer

Bir ‘âmel eylemedüm gireyidüm gönüle.” (Yunus, 274.)

Kendisini tenkid edene “Hak dileğini versin” diyen Yunus, kendisine vurmak isteyenine ayağına kapanıp öpmek ister. Yunus kendisini taşılayana güller saçmak ister. Yunus bunu şöyle ifade eder:

“Her kim bizi yerer ise Hak dileğin virsün ana

Urmaklığa kasd idenün düşem öpem ayagını

Kim bize taş atarsa güller nisâr olsun ana

Çırâguma kasd idenün Hak yandursun çırâğın.” (Yunus, 307.)

Yunus’un insana dönük bu hoşgörölü bakış açısını Şeyh Sâdi’de görmek mümkündür: “İnat, haksızlık ve düşmanlık gördüğün vakit nazik ol. Çünkü keskin kılıç, yumuşak ipeği kesemez. İnsan tatlılıkla bir fili bile çekip götürebilir.” Peygamber vârisi Hak dostları da insanların kendilerine karşı gösterdikleri kaba davranışlara, hatâ ve kusurlara aldırılmaz, onların ıslâhı için türlü meşakkatlere cân u gönülden katlanırlar. Zira bu hâl, gerçek ilim ve

irfânın muktezâsıdır. Nitekim âyette “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş.” (Fussilet 41/34.) Bu âyette yer alan “kötülüğün en güzel davranışla savılması” ifadesi faklı şekillerde tefsir edilmiştir. Zemahşerî (ö. 538/1144), “Biri sana kötülük ettiğinde onu affetmen bir iyiliktir; ama bundan da iyi olanı, onun sana yaptığı kötülüğe iyilikle karşılık vermendir. Eğer bunu yaparsan amansız düşmanın sıcak bir dost haline gelir.” (Zemahşerî, 1407:4:200)* Râzî (ö. 606/1210), âyetin bağlamını göre iyilik ve kötülük kavramları şu anlamlara gelmektedir: Hz. Muhammed’in (sav) insanları hak dine davet etmesi, inkarcıların küstahça davranışlarına sabretmesi, intikam peşinde koşmaması, kötülüğe kötülükle karşılık vermemesi iyilik kapsamındadır. Âyette bir bakıma şöyle buyurulmuş olmaktadır: “Ey Muhammed! Sana yakışan davranış iyilik, onlara yakışan da kötülüktür. İyilikle kötülük bir olmaz; yani eğer sen iyilik yaparsan dünyada saygınlığı, âhirette de sevabı hak edersin; onlar da (kötülükleri nedeniyle) bunun tersini hak ederler. Şu hâlde onların kötülülüklerine yönelmeleri senin iyiliği sürdürmeme engel olmamalıdır... Onların barbarca ve câhilce hareketlerini bütün tutumların en güzeliyle savmaya bak; eğer onların kötü huylarına karşı sabrını ısrarla sürdürür, terbiyesizliklerine öfkeyle, verdikleri zararlara eza ve cefa ile karşılık vermezsen bir gün gelir onlar da kendi kötü huylarından dolayı utanır, o çirkin davranışlarını da artık terk ederler. Karaman ve dğr., 5: 610; Râzî, 27:564.)

Kaba-saba söz ve davranışlara karşı nebevî duruşun nasıl olması gerektiğini bir başka âyette şöyle görmekteyiz: “Rahmân’ın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, “selâm” deyip geçen kullardır.” (Furkan 25/63.) buyrulmaktadır. Âyette müminlerin, kendilerine sözlü sataşmada bulunanlara, “selâm” diyerek, yani esenlik dileğiyle karşılık verdikleri bildirilmekte; bu suretle bir bakıma putperest Araplar’ın ortak zihniyetini ifade eden Câhiliye ile müminlerin ortak zihniyetini ifade eden İslâm’ın karşıt kavramlar olduğuna işaret edilmekte, sözlü sataşmalarla sergilenen alaycı ve hakir gören tavırlara ve kötü ahlaka vurgu yapılmaktadır. Müslümanların selam ile hitap etmeleri bu kötü tavırlara selâmla karşılık vermeleri, şefkatle, güzel ve doğru söz ile muamele etmeleri anlamına gelmektedir. (Karaman ve dğr., 4: 146-147; Kuşeyrî, 2:649)

Birey ve toplumun hayatında sevgi ve kardeşliğin canlı tutulmasında üstünlüğün belirleyici bir unsur olduğu çok iyi bilinmektedir. Bu bağlamda Yunus Emre’nin şiirlerinde üstünlüğün imanda olduğu temel paradigması çok net dillendirilir.

* قال الحسن: أن تغفو عنه، والذي هي أحسن: أن تحسن إليه مكان إساءته إليك، مثل أن يلحقك فتمدحه ويقتل وليك فتفتقدى وليه من يد عدوه، فإنك إذا فعلت ذلك انقلب عدوك المشاقق مثل الولي الحميم مصافاة لك

“Yaratdı yitmiş iki dürlü dili
Arada üstün kodı müsülmânı
Biz müsülmân Muhammed ümmetine
Hilât virdün bize dîn ü îmânı.” (Yunus, 310.)

Kur’ân’ın temel değerlerinden biride insanı üstün kılan kriterin takva olduğudur. Nitekim “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır” (Hucurât 49/13) Müslümanların dünya görüşlerini ve değer ölçütlerini dayandırdıkları âyetlerden biri de budur. Fertler, gruplar, kavimler, ümmetler, milletler siyasî, kültürel, biyolojik, coğrafi vb. farklarla birbirinden ayrılır; bu farklara bağlı olarak farklı kimlik sahibi olur, bu kimlikle tanınır ve tanışır. Ayrıca her biri kendi farkı-nı, özelliğini bir gurur, değer ve övünç vesilesi yapar. Âyet farklı yaratılmanın “kimlik edinme ve bu kimlikle tanınma, tanışma” fonksiyon ve hikmetini onaylamış; ancak farklı sosyal ve etnik guruplara mensup olmanın üstünlük vesilesi olarak kullanılmasını kabul etmemiş; insanın şeref ve değerini, kendi iradesi ile elde etmediği etnik aidiyete değil, kendi irade ve çabasıyla elde ettiği evrensel değerlere vurgu yapmıştır. Nitekim âyetteki “etka” kelimesinin içerdiği takva kavramı, evrensel değerleri, erdemleri edinme ve bunların zıtlarından titizlikle kaçınma ve sakınmayı ifade etmektedir. (A’râf 7/26) Hak dine iman dışındaki evrensel değerler hangi kişi ve grupta bulunursa o, diğerlerinden daha üstündür, daha değerlidir. Dolayısıyla dini bir olanlar birbirini kardeş bilir ve genellikle diğer özelliklerdeki ortaklık bu özel bağın üstüne çıkamaz. Üstünlüğü başka şeylerde arayanlarla Hz. Peygamber (sav) mücadele etmiş, müminleri eğitmiş ve meşhur veda hutbesinde dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğün olmadığına dikkat çekmiştir. (Müsned, 5/411; Karaman ve dğr., 5: 49-50)

Can Azığı: Güzel Söz

İnsanın değerini, konuştuğu sözler ortaya çıkarır. İnsan olmak konuşmayı, kendini bilmek ise kalp kırmadan söz söylemeyi gerektirir. Yoksa ne insan olmanın ne de söylenen sözün bir kıymeti kalır. Kültürümüzde de “Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı”, “Kıyafetinle karşılar, sözlerinle ağırlarlar” gibi doğru ve güzel konuşmanın insan olmanın gereği olduğunu anlatan pek çok deyiş vardır. Nitekim *الرَّ تَرَكَيْفَ ضَرَبَ اللّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ* /Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir.” (İbrahim 14/24-25.) Ayette “Güzel söz” anlamına gelen “kelime-i tayyibe” tamlaması “doğru söz, sağlam inanç, kelime-i tevhîd yani “lâilâhe illellah”

peygamberlik, vahiy, âhiret” ve Allah’ın bütün mesajlarını ifade etmektedir. Esed, 2: 506) Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine imanı yani kelime-i tevhîdi ifade eden “güzel söz”, kökü yerin derinliklerine sağlam bir şekilde yerleşmiş, gövdesi ve dalları gök yüzüne doğru yükselmiş, her zaman meyve veren bir ağaca benzetilmektedir. Bu ağaç nasıl Allah’ın izniyle her zaman meyve verip faydalı oluyorsa “kelime-i tevhîd” de o şekilde faydalıdır. O da müminlerin kalplerine yerleşip kökleşince onların davranışlarını etkilemekte ve imanın ürünleri, meyveleri onların üzerinde görülmektedir. Onlar Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları gibi, ilim, irfan ve güzel işleriyle de insanlık için daima yararlı olur. Öte yandan ağacın diri kalması için nasıl sulama ve budama gibi bakıma ihtiyacı varsa kalpteki iman da böyledir. Eğer mümin faydalı ilim, güzel amel, zikir ve tefekkürle onu beslemezse o da zayıflayıp yok olabilir. (Karaman ve dğr.,: 3: 286; Ebu Talib Mekki,5:3804-3805.)

Yukarıda mezkûr bütün bu anlam, en güzel hâliyle Yunus’un şiirlerinde görülmektedir. Nitekim o, şiirlerinde sürekli sevgiyi, hoşgörüyü ve güzel sözü dile getirmiş (Yılmaz, 2013:155); böylece savunduğu düşüncüyü bizzat kendi yaşamına uygulamak suretiyle çevresindekilere örnek olmuş bir gönül insanıdır.

“Kelecı bilen kişinin/ Yüzünü ağ ede bir söz

Sözü pişirip diyenin/ İşini sağ ede bir söz” (Yunus, 81; Iğınlar, 2005: 140- 141).

“Kelecilerin pişirgil/ Yaramazını şeşirgil

Sözün us ile düşürgil/ Demegil çoğ ede bir söz” (Yunus, 81.)

Söz söylenmeden önce düşünölüp tartılmalıdır. Böyle olursa söyleyen kişi yalan yanlış konuşmaz, başkalarını kırarak, incitecek bir şey de söylemez. Söylediklerinden dolayı mahcup olmaz, yüzü kızarıp bozarmaz, dolayısıyla yüzü ak olur. Kişi az ve öz konuşmalı, lüzumsuz ve boş, yalan sözlerden kaçınmalı, doğru söz söylemelidir. Bir güzel atasözünde: “Bin düşün bin söyle” diye konuşmanın usulü belirtilmiştir. Bazen susması, dilini muhafaza etmesi onun için hayırlı da olmaktadır. Halk arasında çok sık olarak kullanılan bir atasözümüzde: “Söz gümüşse, sükût altındır” denilmiştir. Müminin 3. âyetinde: “O kimseler ki, boş söz ve işlerden yüz çevirirler” diye buyrulmaktadır. Hz. Peygamber’e (sav) “kurtuluş” nedir diye sormuşlar. O’da: “Dilini muhafaza et” demiştir.” (Nevevî, 3:107; Tirmizî, İmân 8.) Taşlıcalı Yahya ise çok konuşma ile ilgili olarak: “Ehl-i dillerde bu mesel anılır / Kim ki çok söyler ise çok yanılır.” diye söylemiştir. (Bayraktaroğlu,61-63.)

Söz ve sükûtun orantılı dengesini şahsında bir araya getiren Nebi (sav) buyurdu ki: “Her kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa, ya hayır konuşsun

yahut sussun.” (Buhârî, Rikâk, 23; Müslim, Îmân, 74). Bunu Yunus şöyle dile getirir:

“Çok söz hayvân yüküdür az söz erün görkidür

Bilene bir söz yiter cânda gevher varışa.” (Yunus, 244.)

Yüce Allah, söylenecek sözün daima doğru ve güzel olmasını istemektedir. Buna karşılık insanları birbirine düşürecek, yanlış anlaşılmalara, kavgalara ve tartışmalara ise yasaklamaktadır. Özellikle her türlü kaba ve kırıcı sözler bırakılarak güzel ve anlamlı konuşma önerilmektedir. Buna göre güzel ve etkin sözü Yunus şöyle dile getirmektedir:

“Söz ola kese savaşı

Söz ola bitire başı

Söz ola ağulu aşı

Bal ile yağ ide bir söz.” (Yunus, 81.)

Hz. Mevlâna da güzel söz için: “Gönlüm gürültüsüz, patırtısız, harfsiz, sessiz bir söz istiyor.” demektedir. Günlük ve sosyal hayatta kullanılan bu tür zarif ve nazik söylemler gerginlikleri ve kırgınlıkları ortadan kaldırır. Daha da önemlisi dostluk ve kardeşlik bağlarının gelişmesine katkıda bulunur. Aslında kelime veya söz, bilgi anlamına da gelmektedir. Bilgi ise ruhun gıdasıdır. Beden nasıl besin maddeleriyle beslenirse ruh da bilgi ve mana ile beslenir. Dolayısıyla söz ve konuşma hem bilgi kaynaklı hem gönülden olmalıdır. Çünkü söz, kişinin iç alemini dışa yansıtmaktadır. Hz. Ali’ye atfedilen şu sözde açıklandığı gibi; “Düşmanlarla beraber sahraların genişliği dar gelir. Dostlarla beraber iğne deliği geniştir. Kılıç yaraları iyileşir ama dil yarası iyileşmez.” Bir başka düşünür Elton Trueblood: “Kelimeler; konuşmanın ses tonu, göz işaretleri, jest ve mimikleriyle farklı anlamlar kazanır. Bazen karşınıza öylesine zor işler çıkar ki; onları gülümseyerek rahat ve yumuşak bir üslupla kolaylaştırabilirsiniz. Çoğu kez düzgün bir yüz ifadesi ve anlamlı bir söz, tansiyonu düşürmeye yeterlidir.” (Ateş, 1989:25:249;

<https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=11804>

Bilgi ve hikmet değeri olan sözler; yerinde ve zamanında söylendiğinde paradan, inciden ve mücevherden bile değerlidir:

“Gel ahî iy şehriyârî/ Sözüümüzü dinle bâri

Hezâr gevher ü dinârî/ Kara toprak ede bir söz.” (Yunus, 81.)

“Kişi bile söz demini/ Demeye sözün kemini

Bu cihân cehennemini/ Sekiz uçmağ ede bir söz” (Yunus, 81.)

İnsanın yerli yerince konuşması ve kesinlikle kötü söz söylememesi gerekir. İnsan, öyle sözler söylemeli ki bu cihan cehennemini sekiz cennet hâline getirmelidir. (Bilgin, 2020: 30-34)

Yüce Allah, insanlara ‘Hak söyle!’ dediği için insanın doğru konuşması gerekir. Bugün yalan bir söz söyleyen, yarın kesinlikle utanacaktır:

“Sözi toğrı diyene Kuli'l-Hak didi Çalap
 Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdır.” (Yunus, 25.)
 “Yürü yürü yolun ile/ Gâfil olma bilin ile
 Key sakın ki dilin ile/ Canına dağ ede bir söz
 Yunus imdi söz yatından/ Söyle sözü gayetinden
 Key sakın o şeh katından/ Seni ırağ ede bir söz.” (Yunus, 81; İlginlar, 2005, 140- 141).

Bu dizilerde Yunus, insanın gerçek değerini, onun sözlerinin belirlediğini vurgulamaktadır. Ona göre söz, büyük bir kudrete sahiptir. Bu kudreti etkili bir biçimde kullanan insanın yapabileceklerinin (savaşı sona erdirmek, baş kesmek vb.) sınırı yok gibidir. Aslında insanoğlu, üstün yaratılışı itibariyle muhteremdir. Bunun için etrafında muhafız melekler bulunur. Bütün davranışları ve ağızından çıkan her sözü, olduğu gibi kayda geçilir. Nitekim “Oysa yaptıklarınız bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.” (İnfıtâr 82/10-12) ve “Sağında ve solunda, onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zapt ederler.” (Kâf 50/17-18) O hâlde insanoğlu, bütün davranışlarına ve söylemek istediği her sözüne çok dikkat etmelidir. Söylerken, ya hakkı söylemeli, ya da sükut etmelidir. Doğruyu söylemelidir. Bu nedenle olgun insanın kötü söz söylememesi, her daim sözün güzelini tercih etmesi gerekmektedir. Gerek âyette gerekse Yunus’ta “güzel söz” söylemi, doğruluğu, zerafeti, güler yüzlülüğu, yakınlığı, kardeşliği, emniyeti ve huzuru kapsayan bir ifadedir. (İbni Cevzî, 1987: 2:510-512; Beydâvî, 1418: 3:198) Bu bağlamda “Lâ ilahe illallah” odaklı güzel sözün birçok faydası vardır. Buna göre a) Ruhlara serinlik, gönülleri yatıştırır, iç sıkıntılarını giderir. b) Kötü duygu ve düşünceleri yönlendirir, iyiye, güzele ve doğruya çevirir. c) Kardeşlik, dostluk ve yakınlık bağlarını kuvvetlendirir. Toplumu birbirine daha iyi kaynaştırıp bütünleştirir. d) Aileye mutluluk, çevreye güven ve huzur verir. Kötü, kaba ve sert söz ise, var olan tüm güzel değerleri yok eder. (Yıldırım, 6: 3150-3151.)

Yunus güzel ve yararlı sözü altın söz olarak değerlendirir ve muhatabının doğru bulunmasını ister.

“Bî-çâre Yunus’un altûn sözünü

Câhile söylemen kızıl pûl eyler” (Yunus, 77.)

Allah’a çağırın, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve “Ben müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim vardır?” Fussilet 33) Allah’a dâvet edenden daha güzel sözlü kim vardır? Yeryüzünde en güzel söz, insanları Allah yoluna dâvet eden kişinin sözüdür. Kendisi Allah’a Allah’ın istediği biçimde inanan ve insanları inandığı Allah’a imana çağırın, insanları kendisinin kulluk yaptığı Allah’a kulluğa çağırın insandan daha güzel sözlü kim vardır? Evet, dâvetlerin en güzeli, Allah adına

Allah’a yapılan dâvettir. Âyetten anlıyoruz ki, Allah’a yapılan dâvet kuru bir laftan ibaret değildir. Dâvetçinin, dâvet ettiği şeye bizzat kendisinin iman etmesi bir başka deyişle dâvetinin kendi hayatında eserinin görülmesi gerekmektedir. İnsanları çağırdığı şeyi bizzat kendisinin yaşaması ve salih amel sahibi olması çok önemlidir. Dâvet ettiği şeyle kendi hayatı arasındaki makas açık olmamalıdır. Sadece müminlere değil bütün insanlara güzel sözün söylenmesi genel geçer bir ilkedir. Öyleyse kişinin elinden ve dilinden insanların güvende olması o bireyin hakiki mümin olmasının tescili anlamına gelmektedir. İşte bu mü’min en hayırlı mü’mindir. Güzel (Tayyib) bir sözün sadaka olduğu ifade edildiğine göre (Buhârî, Sulh 11, Cihâd 72, 128; Müslim, Zekât 56. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Tatavvu’ 12, Edeb 160) güzel sözün içeriği çok zengindir. Sözgelimi, selam almak ve vermek, hak sözü söylemek, Allah’ı zikretmek, vahyin sözcülüğünü yapmak, İyiliği emredip kötülüğü yasaklamak, ihtiyacı olan müslümanlara onların ihtiyaçları istikâmetinde nasihat etmek, yol göstermek, İnsanlara kitap ve sünneti duyurmak, doğruyu göstermek, cennet yolunu tarif etmek, İnsanları mutlu etmek, müjdelemek, korkutmak, kalplere sevgi bilincini aşılacak ve uzlaşıdan yana olmak hülâsa dili Allah ve Resûlünün sözcülüğüne teslim etmek. (Küçük, 2011:50-53)

“Kim onur ve saygınlık isterse bilmeli ki izzet tümüyle Allah'a aittir. Güzel sözler O'na yükselir; iyi işleri de O yukarılara çıkarır. Sinsi sinsi kötülük tasarlayanlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzakları altüst olur” (Fatır 35/10) ve “İyi sayılan bir söz ve bir bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadaka-dan daha iyidir. Allah zengindir, halimdir.” (Bakara 2/263.) Dil, nice dostlukları bitiren, yeri geldiğinde de gönülleri fethedip nice düşmanları barıştıran ve gücünü gönülden alan bir emanettir. “Yumuşak sözler taş kalplere bile tesir eder” deyişi bu gerçeğe işaret eder. Allah, bir insana her şeyin tatlısını, yalnız dilin acısını verdi mi insan ne yapsa fayda etmez. Gönül alan hoş bir söz söylemek, tatlı dille reddetmek (geri çevirmek), ayıp örtmek, saygısızlığa karşı bağışlama ile davranmak arkasından eziyet gelen veya gönül bulantısı ile birlikte olan bir sadakadan daha hayırlıdır. Güzel bir söz, kalplerin yaralarını sarar, onları hoşnutluk ve güler yüzlülük duygularıyla doldurur. Bağışlama, ruhların kinlerini temizler, yerine kardeşlik ve doğruluğu yerleştirir. Bu durumda güzel bir söz ve bağışlama, sadakanın birinci görevi olan ruhların arındırılması ve kalplerin yakınlaştırılması işlevini yerine getirir. (<https://ornekvaazlar.com/wp-content/uploads/2017/07/G%C3%BCzel-S%C3%B6z>)

Yunus’a göre güzel sözde, sözün özü özün sözü olan doğruluk ve dürüstlük önemli bir yer tutmaktadır. Dürüstlük ve hayatta attığımız her adımda doğruluğu esas almak kendimize duyduğumuz saygının bir göstergesi, gelecek nesillere bırakacağımız davranış mirasının değerinin bir ölçütü ve hayata kattıklarımızın bir yansımasıdır. Sıdkı biraz daha dar kapsamlı olarak “bir konu

hakkında gerçeğe uygun bilgi vermek”, yalanı ise “bir konu hakkında gerçeğin aksini söylemek” şeklinde tanımlayan Mâverdî doğru söylemenin de yalan söylemenin de bazı sebeplerinin bulunduğunu, ancak doğruluğun sebeplerinin temelli, yalancılığın sebeplerinin ise ârızî olduğunu belirtir. Çünkü doğruluk aklın ve dinin gereğidir; buna karşılık akıl ve din yalancılığı reddeder. Nitekim doğru bilgiler yaygınlık kazanıp tevâtür derecesine ulaşabilirken asılsız bilgiler böyle bir itibara lâyık görülmemektedir. Mâverdî doğruluğu gerekli kılan sebepleri akıl, din, ahlâk (mürüvvet) ve insanlardaki doğrulukla tanınma arzusu olarak sıralar. (Çağrı, (2009):37: 98-100) Doğruluk, dürüstlük ve evrensel prensipler nelerdir? Yunus Emre çok güzel söylemiş;

“Cümleler doğrudur sen doğru isen,
Doğruluk bulunmaz sen eğri isen...”

Doğruluk, dürüstlük, merhamet ve hoşgörü evrensel prensiplerdir

“Ömerü Osmân Alî Mustafâ yârenleri

Bu dördünün ulusu Ebu Bekr-i Sıddîk’dur.” (Yunus, 69.)

Doğruluğun istikrarı her açıdan önemlidir. Bu sürekliliğin sağlanmasında Yunus tercihte bulunacağımız kişilerin önemine vurgu yapmaktadır. Nitekim

“Egriler egri ile togrular togru ile

Yalan yalanı sever gammâzlar gammâz ile.” (Yunus, 272.)

Yunus’un bu beyti “Hiç şüphe yok ki doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de Cennet’e götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk (doğru sözlü) diye yazılır. Yalancılık kötülüğe götürür. Kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (yalancı) diye yazılır.” (Buhârî, 1992: Edeb, 69; Müslim, 1992: Birr, 105; Tirmizî, 1992: Birr, 46; İbn Mâce, 1992: Mukaddime, 7). Hadisinin şerhi mesabesindedir. Hud 119. Âyetinde “Ey iman edenler! Al-lah’a saygı duyunuz ve doğrularla beraber olunuz.” 118. âyette bazı müminlerin başkalarının etkisi altında kalıp Tebük seferine katılmadıkları anlatıldı. Bunun anlamı şudur: İnsan içinde bulunduğu gruptaki arka-daşlarının etkisi altına girmektedir. Grup insanın iradesini elinden al-makta, onu istediği şekilde yönlendirmektedir. Grubun karşısında ferdin iradesi duramamakta, bir damla gibi nehre katılıp gitmektedir. Aslında bu, neticenin teshirinden başka bir şey değildir. İradesine, düşüncesine ve imanına sahip çıkamayanlar başkalarının etkisi altında kalıp oyuncak haline gelirler. Hud sûresi 119. âyeti, takvalı insanlarla beraber bulunduğu zaman, grup psikolojisinin insanı etki altına alamayacağına işaret etmektedir. Zira ilâhî eğitim müminin kiminle arkadaşlık yapacağını, hangi insanlardan oluşan grubun içinde bulunacağını ve bunun çözümünü ortaya koymaktadır. (Bayraklı, 2007: 8: 374-384.) Aynı şekilde müminin kiminle dost olması ve kalaması gerektiğine dair bir başka ayette “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.” (Tevbe 119) buyrulmaktadır.

Bu âyeti önceki âyet bağlamıyla ele alan bazı müfessirler, “doğrular” anlamına gelen sâdikîn kelimesini, Hz. Peygamber ve onun ashâbı şeklinde izah etmiştir. (Râzî,16: 220; Suyuti, :1431:4:316-317). Buradaki hitabın genelliği ve Kur’ân’daki kullanımları dikkate alınırsa bu kelimeye, “özü sözü bir olan ve dürüst davranan kişiler” mânası vermek daha uygun olur. Ayrıca “Doğrularla beraber olun” emri, onlarla maddî bir beraberlik içinde olmaktan ziyade, bu sayede elde edilecek doğruluk erdemıyla onlar gibi davranmayı ihsas ettirmektedir. Buna göre “Allah’a saygıda kusur etmeme, O’na karşı gelmekten sakınma çabası gösterme” gibi mânalarla açıklanabilen takvâ kavramının sâdik kökünden gelen sâdikûn kavramıyla birlikte kullanılmış olması, tam anlamıyla takvâyâ erişebilmenin ancak doğrulukla birlikte gerçekleşebileceğini gösterir. (Takvâ hakkında bk. Bakara 2/197; A’râf 7/26). Sâdik, insanın söz ve davranışlarıyla niyet ve inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana olması anlamında bir ahlâk terimidir. Sâdik kelimesi ve türevleri Kur’ân’da ve hadislerde sıkça geçer. İslâm ahlâkçıları da bu iki ana kaynaktan tuttuğu önemli yere paralel olarak, sâdik kavramına eserlerinde geniş yer vermişler, çeşitli tutum ve davranışlara göre başlıca konuşmada, niyet ve iradede, kararda, amelde, dinî ve mânevî hallerde dürüstlük olmak üzere altı tür sâdiktan söz etmiştir. Özellikle tasavvufî kaynaklarda havf (korku), recâ (ümit), tâzim, zühd, rızâ, tevekkül, sevgi gibi insanın Allah’a saygı ve bağlılığını gösteren yüksek dinî ve mânevî hallerinde dürüst olması, sâdık en yüksek derecesi olarak gösterilmiştir (Gazâlî,4: 391; Karaman ve dğr., 3: 71-72)

Yunus’un güzel söz tasavvurunda doğruluğun ve dürüstlüğün Allah’a bakan yönüne vurgu yapılmaktadır. Nitekim

Yunus özün yalvarursan sâdikla yola girürsen
El alup tevbe kılırsan mahrûm kalmayasın bigi (Yunus, 338.)

ve

Yunus gel ‘âşıkısan tevbe eyle
Nasûha tevbe ucu kutlu oldu. (Yunus, 317.)

Yunus’un güzel söz anlayışında ibadet ve doğruluğun bir arada olmasının birliğin çimentosu vurgusu ön planda durmaktadır.

“Âbdestümüz namâzumuz doğrulıkdur tâatümüz
‘İşkıla bağladuk kâmet sâfumuzu kim ayıra
Mescid medrese olduğu pâk cemâat kılındığı
Halâyıklar sâf turduğu ‘ışk şükrânesidür zire.” (Yunus, 250.)

Yunus’un güzel söz anlayışında elest bezminde verilen sözün izleri ve kodları gizlidir. Nitekim bunu şöyle dile getirmektedir.

“Elestü bi-Rabbiküm Hak’dan nidâ gelecek
Müminler belî diyüp itdiler ikrârını
Kâlu belî dinildi münkir-muhib bilindi

O demden duta geldi câhiller inkârını.” (Yunus, 324.)

Yunus bazı soyut kavramları metaforik bir anlatımla ortaya koymaktadır. Sözelimi doğruluk mancılığı; istiğfar taşa ve nefis kaleye benzetilmiş nefis kalesinin yıkılmasında doğruluk ve istigfarın önemine dikkat çeker benliği(ârı) yok etmeyi hedefler.

“Togruluk mancınığı istigfâr taşıyla

Togru vardı atıldı yıkıldı nefis kalası

“Kimde kim togruluk var bilgil kim öldürür âr (Yunus, 306-307.)

Tasavvufa ait sembollerin temellerini âyetlerde görmek mümkündür. Kale sembolünün ortaya çıkmasında, âyetlerde yer alan ilgili anlatıların; tasavvufi anlam boyutuna sahip olmasında ise tasavvufi düşüncenin ve kültürün tesiri vardır. İlgili âyetler bir bütün halinde değerlendirildiğinde, kalelerin bir yönüyle sağlam ve güvenli yer oluşuna; bir yönüyle ise içindekileri Allah’ın azabından koruyamayacağına vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, âyetlerde kalelerin yapılması ve yıkılması (fethedilmesi) çağrışımının öne çıktığını söyleyebiliriz. Bazı sûfiler, bu çağrışımlardan ilham alarak gerek elde edilmesi arzulanan erdemleri gerekse yok edilmesi gereken vasıfları ifade etmede kale sembolünü kullanırlar. (Karadayı, 2020:183 - 226.)

Dosta giden kişinin tutunacağı en sağlam kulp doğruluktur. Nitekim Yunus

“İki cihâna yarar girçek er sermâyesi

İnce sırât köprüsi genez imiş bu yolda

Dosta giden kişinin togruluktur çâresi.” (Yunus, 306-307.)

Yunus Emre’nin tam bir gönül adamı olduğunu söyleyebiliriz. Hakikatleri ve doğruları eğmeden rahat bir şekilde muhatabında kırmadan söyler.

Yunus miskîn delüdüdür hem sözinden bellüdüdür

‘Ayıblaman yârenler eksüklüğü varısa (Yunus, 244.)

Kamil İnsanın Erdemli Davranışı: Kendini Bilmek

Yunus Emre, ben-merkezci, kendi menfaati için çevresine zarar veren, empati yapmayan davranış biçimine karşıdır. Onun hayat felsefesinde bireylere kendilerinin gözünden bakabilen ve öznel yaşantılarını da dikkate alarak olayları yorumlayan, başkaları hakkında hüküm vermeyen ve onları anlamaya çalışan bir yöneliş bulunmaktadır. (Karacoşkun, 2015: 71.) Bu bakış açısının temelinde dışlamamak, hata ve kusurlara rağmen sevmek, vererek mutlu olmak, karşılıksız fedakârlık ve olayları geniş Araştırmalara göre ki kişilerin kendilerine ve diğer insanlara dair duygularında bir korelasyon bulunmakta olup birey kendisine dair olumlu duygulara sahipse bunu karşı taraf için de sürdürebilmektedir (Narter, 2003.) Yine kişi eğer olumsuz bir benlik algısına sahipse diğer insanlara karşı olumsuz yargılara daha yakın olabilmektedir. Bu da göstermektedir ki birey öncelikle kendisini tanımak, hoş görmek ve öz benliğine saygı duymak için çalışmalı, sonrasında ise bunu diğer insanlar için

de sürdürebilmelidir. (Sonkaya, 2021:155.) Nitekim kendini bilmenin gerekliliğine Divan’ında da değinen Yunus Emre’nin şu dizesi oldukça meşhurdur:

“İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin yâ niçe okumaktır
Okumaktan mânâ ne kişi Hakk’ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emektir.” (Yunus, 144.)

Yunûs bu dizelerde, âlemdeki en büyük ilmin kendini bilmek olduğunu bunun manâ ve gayesinin de Hakk’ı bilmek olduğunu açıkça vurgular. Kendini, nefsini bilir de Hakk’a varamazsan yani kendini okuman gerektiğini, onu nasıl bildiğini bilmezsen boşuna ilim edirirsin demek ister. Benzer düşünce şu dizelerle desteklenir:

“İlm okumak bilmeklik kend özünü bilmektir.
Pes kendözünü bilmezsen bir hayvandan betersin
İlm okumak ma’nisi ibret anlamak için
Çün ibretten değilsin görmeden taş atarsın.” (Yunus, 222.)

Yukarıda belirtilen bu iki dörtlükten çıkan temel değer şudur: İlim hem bireyin kendini tanımasına hem de ibret almasına vesile olur. Bu temel değer Kur’ân’ın öğretileri arasında bulunmaktadır. Nitekim Alak sûresi ilk beş âyete bakıldığında Allah’ın adıyla okumaya başlamanın ve ardından insanın yaratılış sürecine yer verilmesi, kendini tanımanın yolunun okumanın Allah adıyla başlanmasından geçtiğini söylemek mümkündür. Zira bu âyetler Hz. Peygamber’e inen ilk vahiy olup Peygamber’e ve onun şahsında tüm Müslümanlara okumayı emretmiş, onları kalemle yazmaya ve ilimde gelişip yetkinleşmeye teşvik etmiştir. Kur’ân’ın, canlılar arasında insanın farklı ve üstün yerini onun öğrenme özelliği ile tanımlaması son derece anlamlıdır. Âyette Hz. Peygamber’e emredilen okumanın konusu belirtilmemiştir; çünkü başta kendisine indirilen vahiy ve kozmik evrendeki âyetler olmak üzere, okunması yani üzerinde inceleme yapıp zihin yorarak hakkında bilgi edinilmesi, ders ve ibret alınması gereken her şeyi tanıması, hakikatini anlayıp kavraması istenmektedir. (Karaman ve dğr.,5: 596-598)

Kendini tanımanın en iyi yolu kendi ayıbına bakmak başkasının ayıbını araştırmamak önemlidir.

“Yunus senün ‘aybunu gözlegil ayrugı ko
Kimsenün ‘ayıbına sen bakmağıl yazıkdur.” (Yunus, 69.)

Yunus’a göre hakikate ermek için yedi türlü nişan gerek (üçünün gizli olduğunu ifade eder), sarp yola girenlerin bu nişandan biri eksik olmaması gerekir. a. cümle milleti kınamamak, b. nefsini semirtmemek. c. cümle heveslerden vazgeçmek d. dünyadan münezzeh olmak (Yunus, 242.) Bu bağlamda Kur’ân’da birçok âyette Müminler imanlarının gereği konusunda

nefis muhasebesi yapmaları istenmekte, Allah'ı unuttuklarında kötü sonuçla karşılaşmamaları için uyarı yapılmakta, bu dünyada insanlara diledikleri yolu seçme özgürlüğü verilmiş olmasının onların sınanması amacına bağlı olduğu ve dünyadaki eylem ve tutuma göre cennet veya cehennem ile karşılık bulacağı hatırlatılmaktadır. (Haşr, 18-20.) Herkesin yarın için ne hazırladığına bakmasının istenmesi âhiret hazırlığına ve nefis muhasebesine öncelik verilmesinin sağlanmasıdır. İnsanların da gerek birey gerekse toplum düzeyinde, hayat yolunda yaratılış amacına matuf bir yol alıp almadıklarını, kendilerine verilen imkânları yerli yerince kullanıp kullanmadıklarını tekrar gözden geçirmeleri lazımdır. Hayatın akışı içinde nefis muhasebesini ihmal edenler için hastalanma, yakın çevresindeki ölümler gibi bazı hatırlatıcı işaretler bulunduğu gibi önemli geceler ve günlerde bulunmaktadır ki bütün bunlar nefis muhasebesine yardımcı olan bir diğer takviye edici unsurlardır. (Karaman ve dğr., 5:225-228.) Bir başka ifadeyle Allah'ı unutmak şahsiyetin parçalanmasına sebep olur, Parçalanmış şahsiyetin ahlakî bir yaşantı sürebilmesi, ahlaka dayalı sosyal ve politik bir düzen kurabilmesi imkânsızdır. (Fazlurrahman, 2002:76-78) Allah bilincine sahip olmayan kişinin kâmil mânada insan olma şuurunun da zayıflayacağı anlamına gelir. Bir başka anlatımla, etrafını kuşatan bunca kanıta ve kendisine verilen akıl nimetine rağmen Allah'ı unutan, O'na kul olma idraki içinde olmayan kişi gerçek anlamda kendine yabancılaşmaya, dolayısıyla hayatını boşa geçirmeye mahkûmdur. Haşr 19. âyetten, insanın kendini tanıması yani var oluş amacını idrak edip onu unutmaması halinde rabbini de bilmiş ve tanımış olacağı da söylenebilir. Hz. Ali'den nakledilen "Sen kendini bil ki rabbini de bilesin"³ ve "Kendini bilmeyen rabbini de bilmez."⁴ anlamındaki vecizeler bu yorumu destekleyici niteliktedir. İbn Attıyye, 1422: 5: 291; Şevkânî, 1414:5:245; Karaman ve dğr., 5:229-231.)

Kendini tanımanın bir diğer en iyi yolu da murakabeyi elden bırakmamak gerekir. Nitekim

"Ferişteyi anmaktan bilesin murâd nedür
Gice gündüz biledür senünile her işde
Ol feriştelere adı Kirâmen Kâtibîn'dür
Yazmakdan usanmazlar armazlar yaz u kışda
Birisi sağ omzunda birisi sol omzunda
Birisi hayrun yazar birisi şer cünbişde
Kâğıdları dükenmez ne hod mürekkepleri
Aşınmaz kalemeleri kâ'imlerdür ol işde." (Yunus, 245.)

³ اعرف نفسك تعرف ربك

⁴ من لم يعرف نفسه لم يعرف ربه

Bu dizelere bakıldığı zaman iç kontrolün sağlanmasında ortaya konan tutum ve davranışların kayda alınması önemlidir. Bu duruma Yunus ciddi bir şekilde eğilmektedir. Her şey insan için, insan da Allah'ı bilip O'na ibâdet için yaratılmıştır. Varlık âleminin değer ve anlamı insan unsurunun var olmasıyla anlaşılıp vücut bulur. İnsan türü yoksa, şu âlemin var olmasının anlam ve hikmeti kalmaz. Sözlükte “yazan, kayda geçiren” anlamındaki kâtib ile “iyi, dürüst ve değerli” anlamındaki kerîm kelimesinin çoğulundan oluşan kirâmen kâtibîn terkibi “değerli yazıcılar” mânasına gelir. Kur’ân’da ceza ve mükâfat günü olarak nitelendirilen kıyametin vukuunu inkâr edenlere hitap edilirken insanların üzerinde yaptıklarını bilen gözetleyicilerin bulunduğu ifade edilir ve bunların Allah nezdinde makbul yazıcılar olduğu belirtilir (İnfîtâr 82/9-12; Üzüm, 2002:26:59-60.) Murâkabenin bireyin kendisini tanıması, ruhsal yaşamının farkında olması, iç gözlemleme yapabilme kabiliyetini arttırması ve bilinç düzeyinin yükselmesine sağladığı olumlu katkılar vardır. (Tek, 2008: 107-109; Ardoğan, 1998: 88; Göztepe, Çınar, 2018:67-84.)

Bireyin kendini tanımasında akıl ve gönül birlikteliğinin önemi çok büyüktür. Bu durumu Yunus şöyle dile getirir:

Eger ‘akıl başdayısa gönülde ol tuşdayısa
İkisi bir işdeyse düşman bana kâr eylemez
Düşman benüm nefsum durur tama’ıla hırsum durur
Tama’ıla hırsa uyan gönüllerde yir eylemez.” (Yunus,88.)

Başta yer alan akıl, vücutta sultandır. Diğer bütün organlar dil, göz akla uyarlar. Birey ve toplum bazında işlerini akılla yapan kişinin kimseye zarar ve ziyanı dokunmaz. Aklın düşmanı ise kırgınlık yani öfkedir. Öfkenin ayarını tutturamayan kişi aklını kaybedip öfkesine uyar ve toplumda başına gelmedik kalmaz, çeşitli zararlara yol açabilir. Nefsini düşman bilip onunla mücadele etmek, tama ve hırsa karşı savaş açmak için akıl ve gönül birlikteliği ve desteği çok önemlidir.

Yunus Emre kendini tanımanın bir başka boyutunu benlik duygusundan uzak durmanın önemine vurgu yaparak ortaya koymaktadır.

“Miskîn olugör bâri benlikden ırak yüri
Gönlinde benlik olan dervîşlikden ırakdur.” (Yunus, 67.)

Benlik, bencillik, mal, mülk, ağıyar, kibir, utanç duygusu gönlünü derviş eylemek isteyenlerin mücadele etmesi ve aşması gereken basamaklardır. Ayrıca bunlar bireyin kendini tanımasının önündeki en büyük sıkıntılar olarak durmaktadır.

Bireyin ve Toplumun Yapı Taşları: Yardımlaşma ve Dayanışma

“Batmış dünya malına, bakmaz ölüm halına” dizesinde Yunus, günümüz toplumlarındaki doyumsuz “modern insan” tipini eleştirerek onları sosyal yardımlaşma ve dayanışma için gayret etmeye davet etmektedir. (Karacoşkun,

2013) Bu çerçevede kendisi, toplumsal dayanışmanın ayrıntılarına ilişkin bazı ipuçları vermektedir. Sözelimi:

“Bir hastaya vardunısa bir içim su virdün ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi
Bir miskîni gördünise bir eskice virdünise
Yarın anda sana gele Hak şarâbın içmiş gibi.” (Yunus 3017.)

Bir başka yerde de hastaların halini soranlara “selam” ile dua etmektedir.

“Ecel büke bilümüzi söyletmeye dilümüzi
Hasta iken hâlümüzi soranlara selâm olsun.” (Yunus, 189.)

Gönlü kırık bir hastayı ziyaret edip hal-hatırını sorup gönlünü almak önemli bir hizmet ve ibadettir. “Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâmı almak, hastayı ziyâret etmek, cenâzeye iştirâk etmek, dâvete icâbet etmek, aksırana “Yerhamukellah: Allah sana merhamet eylesin!” demek.” (Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 4) En güzel ahlâkı yaygınlaştıran Hz. Muhammed (sav) en insanî duygularla donatılmış bir yardımlaşma ve kardeşlik ortamı oluşturmuştur. Hasta ziyareti, insanî duygulardan biridir. Dolayısıyla yardımlaşma ve dayanışma sayesinde hasta, kendini yalnız hissetmez, ölüm karşısında kendini biçare görerek bedbaht ve ümitsizliğe düşmez, acıları hafifler.

Yunus, insan olmanın getirdiği özelliği yakalamış bir şahsiyettir. Hakikaten hasta bir insana su vermek, onun bir ihtiyacını karşılamak, en büyük erdemdir. Yunus da şiirinde bunu işlemiştir. Buradan hareketle Yunus Emre için, halkın kullandığı öylesine sade şeyleri yakalamış; eşyaları, düşünceleri, örf ve adetleri şiirlerine yerleştirmiş dense yeridir. (Akkaya, 2015: 11) İbn Haldun’a (ö. 1406) göre bireyin varlığını devam ettirmesi için iki zaruri ihtiyacın karşılanması gerekmektedir. Bunlar: barınma ve beslenme ihtiyaçlarıdır. İbn Haldûn da insanlar için toplu yaşamının zorunluluğunu filozofların, “İnsan doğası gereği medenîdir” şeklinde ifade ettiklerini belirttikten sonra, insanların en zorunlu ihtiyacı olan besinlerin üretilmesinden yenmeye hazır duruma getirilmesine kadar birçok alete, iş ve işlemlere ihtiyaç bulunduğunu, bir kişinin tek başına bunları başarmasının düşünülemediğini söyler. (İbn Haldun, Mukaddime, 2013, 1: 213.) Gerek Yunus Emre’nin gerekse İbn Haldun’un vurguladığı bu durumu daha ileri seviyeye taşımayı Kur’ân emretmektedir. Nitekim “İyilik ve takva üzerinden yardımlaşınız; günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayınız, Allah’tan sakınınız. Çünkü Allah’ın azabı şiddetlidir.” (Maide 5/2) Şüphesiz yardımlaşma ve dayanışma sosyal hayatın bir gereğidir. Ancak bu yardımlaşma hukuk ve ahlâk kurallarına, insanlığın islâmiyetçe de benimsenen ortak değerlerine aykırı olmamalıdır. Hukuk ve ahlâk ilkeleri gözetilmeden yapılan yardımlaşmanın İslam nazarında hiçbir değeri yoktur; aksine İslam haksızlığa yardımı zulüm sayar ve engellenmesini emreder.

Hadiste “Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et!” buyurunca, “Ey Allah'ın resulü! Kardeşim mazlum ise yardım ederim, zalim ise nasıl yardım edeyim?” diye sorulmuş, Resûlullah da “Onu zulmetmekten engellersin, senin ona yardımın budur” cevabını vermiştir. (Buhârî, “Mezalim”, 4; “İkrah”, 7; Karaman ve dğr., 2: 163-166) Kurtubî'ye göre Mâide 2. âyetinde iyilik ve takvâda yardımlaşmanın çeşitli yolları vardır ve herkesin yardımı kendi yetenek ve imkânlarına göredir; meselâ âlim bilgisiyle, zengin malıyla başkasına yardım eder (Kurtubî, 6:46-47). Mâverdî bu âyette iyilik ile takvânın birlikte zikredilmesinin sebebinin takva ile Allah'ın rızası, iyilik ile de insanların hoşnutluğu kazanılır; bu ikisine sahip olan kimse tam mutluluğa ve sonsuz nimete sahip olur” şeklinde açıklamıştır. (Mâverdî, 184.)

Yunus Sarıköy'de yaşayan, çiftçilikle geçinen fakir bir kişi olduğu için fakirin ve yoksulun halini en iyi anlayan bir ruha sahiptir.

“Kimi baydur kimi yoksul dime kim
Eger baydur eger yoksul ol eyler
Kimine bir ‘abâ virmez kim giye
Kiminün atına atlas çül eyler.” (Yunus,76.)

İslâm dininde fakirlerin durumunu iyileştirmeye yönelik olarak çeşitli önlemler alınmış olmakla birlikte hiçbir zaman fakirlik bir horlama ve aşağılama sebebi görülmemiş, mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu (Âl-i İmrân 3/26), dünyada insanların ekonomik yönden farklı seviyelerde olup bazılarının fakirlik ve maddî sıkıntı içinde bulunmasının birtakım amaç ve hikmetlere dayalı olduğu (Bakara 2/155; Nahl 16/71; Zuhuruf 43/32), insanların Allah katındaki değerini belirlemede takvânın ölçü alınacağı (el-Hucurât 49/13) gibi hususlar dikkate alınarak her toplumda var olan bu sosyal vâkıa tabii karşılanmış, böylece konuya başka bir dinî ve ahlâkî boyut kazandırılmıştır. (Eskicioğlu,1995:12:129-131)

Bu dünyanın sahibi olmama ve emanetçisi olma şuuru beraberinden yardımlaşma ve dayanışmanın hızını artıracaktır. Sahip olmama bilinci her şeyin geçiciliğini de ortaya koymaktadır. Nitekim bu duruma Yunus çok iyi işaret etmektedir.

“Bu dünyâya inanma dünyâyı benüm sanma
Niçeler benüm dimiş giderler ham bez ile.” (Yunus, 273.)
“Batmış dünyâ mâlına bakmaz ölüm hâline
İrmiş Kârûn mâlına zihî iş düşvârlığı
Bu dünyâ kime kaldı kimi ber-hûrdâr kıldı
Süleymân'a kalmadı anun berhûrdârlığı
Süleymân zenbîl ördi kendü emegin yirdi
Anunıla buldılar bunlar peygamberliği
Gel imdi miskîn Yunus varun Hakk'a harc eyle

Gördün elünde kalmaz bu dünyânun varlığı.” (Yunus, 295.)

Kur’ân’da Karûn ve hazinesinden söz eden âyetlerden anlaşıldığına göre (Kasas 28/76, 78, 81; Ankebût 29/39; Mü’min 40/23-24) Karûn, Hz. Mûsâ’nın kavmi arasında hazinelerinin anahtarını ancak güçlü, kuvvetli, büyük bir topluluğun taşıyabileceği çok zengin bir kişiydi. Yunus Emre’nin, “Ne kadar çok ise malın ecel sana sunar elin/Ne assı eyledi Karun bu dünyaya batmış iken.” beytiyle Hayâlî’nin, “Bezlini evvel bahârın kûha sor hâmûna sor / Mâl-i dünyâdan ne alıp gittiğin Karûn’a sor” beytinde Karûn’un kendisine ve etrafındakilere hiçbir fayda sağlamayan, hayra ve iyiliğe vesile olmayan hazineleri anlatılmıştır. (Şener, 2001:24:520)

Yunus miskin olma bilincini yitirmemek gerektiğini ve miskinlerin gönül dünyasının önemli olduğunu şöyle ifade etmektedir.

“Yunus imdi miskîn olgıl hem miskînlere kul olgıl

Zîra miskîn olanları arzûlayan Çalap durur.” (Yunus, 39.)

Dayanışma ve yardımlaşma fakir ile zengin arasındaki iletişimi güçlendirir, nefret bağı yerine sevgi bağını etkin kılar ve böylelikle karşılıklı psikolojik ve sosyolojik açıdan olumlu sonuçlar ortaya çıkar. Fakir olan birey ve toplumlar, finansal destek sayesinde zaruri gereksinimlerini karşılar, bunun neticesinde zorluklarla baş edebilme yetisini de kazanmış olur. Sosyo-ekonomik açıdan iyi durumda olanlar dayanışma ve yardımlaşma sayesinde hem kendisini hem de başkalarını mutlu etmektedir. Dayanışma ve yardımlaşma sürecinde her iki muhatap yaşadıkları bu mutlu sürecin sonucunda birey olarak kendisine değer vermeye başlayacaktır. (Baycar, 2019: 199-225)

Toplumun temelini oluşturan dayanışmanın önemine “Ele getürdüğünü miskînlere harceyle/ Niçe çok yaşarısın sonucu ölüm vardır. (Yunus,42) dizeleriyle vurgu yapan Yunus Emre yardımların ve dayanışmanın Hak için yapılması gerektiğini şöyle ifade etmektedir.

“Gel imdi miskîn Yunus varun Hakk’a harc eyle

Gördün elünde kalmaz bu dünyânun varlığı.” (Yunus, 295.)

Birey ve toplumun sorunlarını ve problemlerini çözmede yardımlaşmanın önemi büyüktür. Bu önemli değeri hayata taşıyan öznenin duygu ve psikoloji dünyası hazır olmalı hazır değilse hazırlanmalıdır. Yunus Emre bu gerçeği çok iyi tespit etmiş olmalı ki yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleşmesinde yüce duygunun değeri fazladır. Sözgelimi

“Dostdan belâ gelicegiz Eyyûb’layın sabreylegil

Niçe sıhât buldı teni bunca belâ çekmiş iken

Anıcağuz şol bir günü ditrer mi Yunus’un cânı

Îmân-Kur’ân yoldaş ile son menzile yitmiş iken.” (Yunus, 221.)

Yunus Emre vefanın, özverinin, başkasını kendine tercih etmenin önemini analogi yaparak ortaya koymaktadır. Malını infak eden ile etmeyen arasındaki

farkı Kur'ân'ın öne çıkardığı Halil İbrahim ve Karun örneği üzerinden şöyle dile getirmektedir.

“Ol mâl ki Halîl'ündür hayırlara yilterler anı

Ol mâl ki Kârûn'undur ıssı hiç râhat bulımaya.” (Yunus, 258.)

Dinin ve dindarlığın yardımlaşmaya etkisi üzerine yapılan araştırmalarda dindarlığını içine sindirmiş, özümsemiş bireylerde yardım etme iradesinin bu durumda bulunmayanlara göre daha güçlü olduğu tesbit edilmiştir (Ayten, 2010: 94-120).

Sonuç

Yunus Emre, tam bir vizyon ve misyon sahibi olarak Maraş, Kayseri, Tebriz, Şiraz, Nahcivan, Bagdat gibi birçok yerleri gezmiş, hatta “Yukarı İller” olarak söylediği kardeş Azerbaycan'a kadar ulaşmıştır. Bu durum kendisinin pasif bir yapıya değil proaktif bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Yunus'un şiirlerinde kin, öfke, nefret, düşmanlık, kıskançlık gibi olumsuz duyguların ötekileştirildiği ve yalnız bırakıldığı, bunların yerine şefkat, merhamet, bağışlama, yardımseverlik, iyilikte bulunarak huzuru elde etme, insanlarla hoş geçinme, iç huzura kavuşma gibi duyguların benimsenmesi yer almaktadır.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönem ve coğrafya savaş yılları, kıtlık ve sıkıntılarla yorulmuş vaziyettedir. O, bu yorgunluğu ve bunalmışlığı bertaraf etmek için Kur'ân ve Sünnetten beslenerek belli psiko-sosyal değerlere vurgu yapmıştır. İnsanı çok iyi analiz eden Yunus Emre onun ruhî ve sosyal bir varlık olduğu gerçeğini hiç unutmamıştır. Bu bağlamda Yunus şiirlerinde, iki yönlü bir varlık olan beşerin psikolojik ve sosyal yönünün doyurulmasına yönelik kardeşlik, sevgi, güzel söz, kendini tanıma ve yardımlaşma-dayanışma gibi Kur'ân'ın öne çıkardığı olmazsa olmaz değer saydığı psiko-sosyal temaları işlemeye başlamıştır. Zira Yunus, sevgi ve aşk temelli bir din anlayışını ön plana çıkararak bütün insanlığa hitap etmiştir. O, dini dar kalıplara sokmak yerine onun, bütün hayatı kucaklayan ve sorunlara çözüm bulan yönüne olabildiğince vurgu yapmıştır. Bunu yaparken de Kur'ân ve Sünnet'ten taviz vermemiştir. Dolayısıyla Yunus Emre, şiirleri ve hayata ve insana bakışı kültürümüzde önemlidir. Alçak gönüllülüğün kibre, sabrın öfkeye, sadakatin ihanete, doğruluğun fesada, cömertliğin cimriliğe, samimiyetin riyaya hâkim olduğu bir değerler manzumesine örnek yaşamıyla ortaya koymuştur. Nitekim yeni yetişen kuşak ne söylenildiğine değil ne yapıldığına bakacak; söylemlere değil uygulamaya yönelik çaba ve eylemleri örnek alıp tekrar edeceklerdir.

Kaynakça

- Abdûlbaki, Muhammed. Fuad (2001). *el-Mucemü'l-Müfhehres li Elfâzi'l-Kurani'l-Kerim*. Kahire: Dârü'l-hadis.
- Ardoğan, Recep (1998). *Kur'ân ve İnsan Psikolojisi*. Ankara: İlkadım Yayınları.
- Aydın Ayhan (t.y). *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*.
- Ayten, Ali (2010). *Empati ve Din*, İstanbul:
- Bahadır A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Baycar, Abdulmuttalip (2019). “Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla DayanışmaYardımlaşma Olgusu”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39, 199-225.
- Bayraktaroğlu, Necdet. “Güzel Söz Söylemek Güzel Konuşmak”, *İdarecinin Sesi / Temmuz / Ağustos*, 61-63.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (1997). *Meâlimü't-tenzil fi tefsiri'l-Kuran*, yy.: Darü Tayyibe.
- Belhî, Mukatil b. Süleyman (1423). *Tefsirü Mukatil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şahhâne Beyrut: Dârü İhyâi't-tûras.
- Beydâvî, Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed (1418). *Envâru't-tenzil ve esrârü't-te'vil*. Beyrut: Dârü İhyâi't-tûrası'l-Arabi.
- Bilgin, A. Azmi (2020), “Yunus'un Sözü”, *Türk Dili Dergisi*, 69, 30-34
- Bilgin, Büşra (2021). “Toplumsal Çözölmeye Çözüm Denemesi: Yunus Emre Örneği”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7/1, 39-61.
- Can, Mustafa (2016). “Biyopsikososyal Açından Dinin Engellilik ve Farklı Sağlık Problemleri Üzerindeki Etkisi”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 26.
- Can, Seyithan (2020). “Allah'a İman'ın Psiko-Sosyal Temelleri (Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Bir Değerlendirme)”, *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Aralık, 7, 474-501
- Çağrııcı, Mustafa (2001). “Kardeşlik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrııcı, Mustafa, (2012).”Ucb”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 42: 36-37.
- Çelebi, Âşık (2010). *Meşâirü's-şuarâ*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul.
- Çelik, İbrahim (2001). *Kur'an Işığında Hoşgörü ve Şiddet*. İstanbul: Kişisel Yayınları.
- Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (2008). *el-Hidaye ilâ Bulugi'n-Nihaye fi İlmi Meâni'l-Kuran ve Tefsirihi*. y.y.: Mecmuatü buhusi'l-kitabi ve's-Sünne.
- Eskicioğlu, Osman (1995). “Fakir”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 12:129-131.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ et-Türkî (2001). *el-Medinetü'l-fazıla*, trc. Nafiz Danışman, İstanbul: M.E.B Yayınları.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed. (1983). *İhyâü ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife.
- Göçgün, Önder (1995). “Dünden Bugüne Yunus Emre”, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Göztepe, Yüksel-Çınar, Fatih (2018). “Süfi Terminolojide Murâkabe”, *Turkish Studies*, 13/9, 67-84.
- Günerigök, Mustafa (2017). “Mevlânâ Pergelinde Barış”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3/2, 112
- Güngör, Erol (1990). *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (1993). *Din Psikolojisi*. Ankara: Diyanet vakfı Yayınları.
- Izutsu, T. (1975). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. trc. Süleyman Ateş, Ankara

- Izutsu, T. (1991). *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. trc. Selâhattin Ayaz, İstanbul: İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib (1422). *el-Muharrerü'l-Vecz*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.
- İbn Haldun, Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen (2013). *Mukaddime*. trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân (1987). *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, Beyrut:
- İzzetbegoviç, Aliya (2011). *Doğu Batı Arasında İslâm*, trc.: Salih Şaban, İstanbul: Yarın Yayınları
- Kaplan, Mehmet (1973). “Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü (Risâlat al-Nushiyya'nın Tahlili)”, TDED, 31, 65-82.
- Kaplan, Mehmet (1999). Yunus Emre-Makalelerden Seçmeler.
- Karacoşkun D. (2015). Yunus Emre'nin Şiirleri Bağlamında Ahlak Eğitiminin İnsandaki Temel Dayanakları, Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karahan yay.
- Karakoç, Sezai (1989). *Yunus Emre*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kayacan, Osman Nuri (2020). “Tasavvuf Literatüründe Kale Sembolü”, *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 7/2 (Güz). 183-226.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (1966). *el-Câmi li-ahkâmî'l-Kur'ân*, nşr. Ebû İshak İbrâhim, Kahire:
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik (t.y.). *Letâifü'l-İşârât*. Mısır: el-Heyetü'l-Misriyye.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî (2005). *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdi Basellüm, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (1978). *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, nşr. Mustafa es-Sekka, Beyrut:
- Narter, M. (2003). “Türkiye’de Yeni Bir Bilgi Biçimi Olarak Sosyal Temsiller”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 7/3.
- Okumuş, Namık Kemal (2015). *Eşref'ten Esfel'e İnsanın Serüveni*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Özdemir, C. (2021). Bir Şiir Şerhi: Yunus'un Dünyasında Derviş Kimliği, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 563-577.
- Öztelli, C. (2006). *Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Özgür Yayınları
- Pür, İlyas. Yunus Emre’de Dinî Hayatın Psikolojisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Y.L.T., Adana, 2008.
- Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer (1990). *et-Tefsîrül-kebir (Mefâtihu'l-gayb)*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-imiyye.
- Râzî, Zeyneddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkadir (1999). *Muhtârü's-sihâh*. thk. Yusuf Şeyh Muhammed. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Sağlam, Ayşe-Yiğitoğlu, Mustafa (2014). “Yunus Emre Divanı’nda “Gönül Yapmak” ve “Gönül Yıkma” Anlayışı”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/ 1, 34-43.
- Sevgi, Ahmet (2012). “Yunus Emre’de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine”, *Turkish Studies*, 7/1, 99-103
- Sonkaya, Zeynep Z. (2021). “Yunus Emre ve Modern İnsan Olgusuna Yönelik Psikodilbilimsel Bir Yaklaşım”, *Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 01/ 02.
- Suyûtî, Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman b. Kemaleddin Ebu Bekir b. Muhammed el-Huzayrî (1431). *Durru'l-mensur fî't-tefsîri bi'l-me'sur*, Beyrut: Dârü'l-fikir.

- Şahan, Ramazan (2015). “İslam’ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücudun Organları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/1, 113-140.
- Şener, Halil İbrahim (2001). “Karun”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24: 520
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-Sanânî el-Yemenî (1414). *Fethu’l Kadir: el-Cami beyne fenneyir-rivâye ved-dirâye min ilmi’t-tefsir*. Beyrut: Dârü İbn Kesir.
- Şimşek. Fatma Zehra (2021). Manevi Danışmanlık İlkeleri Bağlamında Mevlana ve Yunus Emre Düşüncesinin Değerlendirilmesi, *T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2021 - Yıl: 01 - Sayı: 02.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (2001). *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Kahire: Dârü’l-Hicr.
- Tatçı, Mustafa(t.y.). *Divân-ı Yunus Emre*. İstanbul: b.y.
- Tek, Abdürrezzak (2008). Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği. Bursa: Emin Yayıncılık.
- Ülken, Hilmi Z. (1967). *İslam Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Yapıcı, Asım (2013). Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık. Adana: Yıldırım, Celal (2001). *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (1407). *el-Keşşaf an hakaik gavâmidî’t-tenzil*. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-Arabî.

Yunus Emre’de Kur’an’a Yapılan Atıflar

Duran Ali YILDIRIM*

Özet

Yunus Emre hem bir Hak aşığı hem de halk aşığı olarak bilinir. Dolayısıyla o halkı Hak ile buluşturmuş, Hakkı da halk ile tanıştırmış bir hikmet ehlidir. Bunu da hakkın sözü olan ayetlerin mesajlarını ve manalarını Yunusça yani halkın diliyle terennüm etmiştir. O, bu şekilde insanları Allah’ın ayetleriyle adeta tanıştırmıştır. Yunus Emre “ümmî” bir şair olarak tanınır. Ama ümmiliği cahillik olarak tanımlamak yerine vahiyden ve hikmetten beslenmek olarak görmek gerekir. Yunus Emre’nin de vahiy kültüründen beslendiğini şiirlerinden anlayabiliyoruz.

Onun Kur’an ve Hadis kültürüne vâkıf bir irfan ehli olduğunu görürüz. Yunus Emre: *“Aslım Haktır şer değil Mürşiddir Kur’an bana”* sözüyle sözlerinin kaynağının Kur’an olduğunu ifade etmiştir. O, Kur’an ve Hadis’e bağlılığını bizzat kendi ifadeleriyle ortaya koymuştur. Bu mânâdaki en önemli söyleyişi ise şudur: *“Yunus’un sözü şiirden amma aslı Kitap’tan/Hadıs ile dinene key bil sâdik olmak gerek.”* Görüldüğü gibi, sözlerinin aslını İslam’ın iki temel kaynağı Kur’an’a ve Sünnete dayandırmaktadır. Buna benzer başka bir deyişi ise sözünün kaynağını “Hâlık âvâzı”na yani Allah sözüne bağladığı *“Söz karadan aktan değil, yazıp okumaktan değil / Bu yürüyen halktan değil, Hâlık âvâzından gelir.”* sözüdür ki bununla kastettiği İlâhi söz ve Allah kelâmı olan Kur’an’dır.

Giriş

Din; ilk çağlardan beri ister ilâhî ister beşerî kaynaklı olsun, bütün insanlar özellikle sanatçılar için önemli ve vazgeçilmez bir ilham kaynağı olmuştur. Tarih öncesinin belirsiz kaynaklarından, sanat ve dinin el ele ortaya çıktıklarını ve yüzyıllarca birbirlerine sıkı sıkıya bağlı kaldıklarını öğrenmekteyiz.¹ Ünlü İngiliz şair ve filozof Samuel Taylor Coleridge (ö.1772/1834) “Din, bütün insanlığın şiiri ve felsefesidir” demiştir. Her ne kadar bazı edebiyat teorisyenleri, edebiyatın asıl ve yegâne amacının estetik zevk ve heyecan uyandırmak olduğunu dolayısıyla kendi dışında hiçbir maksada hizmet edemeyeceğini ifade etseler de edebiyata daha yüce bir amaç yükleyen yazarlar için bu görüş doğru değildir. Edebiyatı Yüce Yaratıcı’yı aramak, bilmek, tanımak ve anlamak için bir vasıta olarak gören bu anlayışın en veciz ifadesini Necip Fazıl’ın Sanat adlı şiirinde görmekteyiz:²

* Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmet Bey Ün. İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Herbert Read, *Sanatın Anlamı* (çev: Güner İnal, Nuşin Asgari), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1974, s. 60; Yekbaş, Hakan, Divân Şiirinde Kur’an, *İSTEM*, Yıl:8, Sayı:16, 2010, s.s. (199 – 232), s. 199.

² Yekbaş, Divân Şiirinde Kur’an, s. 199-200.

“Anladım işi, sanat Allah’ı aramakmış;
Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış...”³

Aynı şekilde poetikasını açıkladığı Çile adlı şiir kitabında “Dinin olmadığı yerde hiçbir şey yoktur; yokluk bile yok... Şiir ve sanatsa hiç yok...”⁴ diyen Necip Fazıl, bu anlayışı en iyi şekilde özetlemektedir.⁵

Yunus şiirlerinde karşılıksız Allah ve Peygamber sevgisini işlemiştir. Bunun yanında Türkçeye doğru ilk adım atılmış, onun yaşadığı çağda entelektüel olmanın önemli bir alâmeti sayılan Farsça ve Arapça şiir yazma yerine, milli dil olan Türkçe öne çıkarılmış, bu tarihe kadar ilmi eserlerini Arapça yazan edebiyatta Farsçayı kullananlar artık Türk diline dönmüşlerdir.⁶ Yunus Emre ana dili Türkçe ile bir halk ozanı olarak, söz ve şiirlerinde sürekli insan üzerinden sevgi ve hoşgörüyü terennüm etmiş, uzlaşmacı ve evrensel görüşleri savunmuş, bu haliyle Türk edebiyatının bütün tarzlarını etkilemiş bir isimdir. Bundan dolayı Türkçenin mührü anlamına gelecek “Hâtem-i Lisân-ı Türk” olarak nitelendirilmeyi hak etmiştir.⁷

Yunus Emre’nin tahsili, okur-yazar olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır. Yunus’un Divanı ve Risalesinde geçen bazı ifadeler paradoksal bir durum arz eder. Örneğin ona ait şu beyitlerden böyle bir anlam çıkarmamız mümkündür.

Ne ‘ilmüm var ne tâ’atüm
Ne gücüm var ne tâkatüm
Meger kıla ‘inâyetün yüzümüzi ak Çalab’um⁸

Sözlerinden hareket edildiği takdirde Yunus’un ilim tahsil etmediği sonucuna ulaşabiliriz. Ancak bize göre Yunus’un burada daha ziyade tevazu gösterdiği düşünülmektedir. Nitekim ilk dizenin ikinci kısmında “ne ta’atüm” ifadesi onun tevâzu gösterdiğini ima etmektedir.

Onun pek çok kez mütevazi bir tavır ve davranışlar sergilediği bilinmektedir. Örnek vermek gerekirse;

“Hırkam tâcum gözlerem
Fâsid işler işlerem
Her yanumdan gizlerem
Bin bir fâsid iş benüm”⁹
“Yunus sözün kime dirsın
Yâ kimün kaygusın yirsın

³ Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1996, s. 39.

⁴ Kısakürek, *Çile*, s. 490.

⁵ Yekbaş, *Divân Şiirinde Kur’ân*, s. 200.

⁶ Banarlı, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, İstanbul, 2008, 206.

⁷ Kılıç, Mehmet Emin, *Sufi ve Şiir*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007, s. 79.

⁸ Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s. 151.

⁹ Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, s. 185.

Nasihat halka eylersin
Yâ özün neye tutmazsın”¹⁰

gibi beyitler de bu anlamı çağrıştırmaktadır.¹¹

Divanı ve Risâletu'n-Nushiyyesi olan, bu iki temel eserinde yazdıklarıyla tanınan Yunus Emre'nin kimliği üzerindeki tartışmalar bir yana sözlerinde, evrensel nitelikli Kur'an mesajına çok sayıda atıf bulmak mümkündür. O, hem Kur'an'ı hem de sünneti iyi anlayıp, doğru yorumlamaya çalışmış ve anladıklarını sade bir dille başkalarına anlatmış iyi bir şâir, değerli bir düşündürür.¹²

Yunus Emre'de Kur'an ve Sünnet Anlayışı

Kur'an Müslümanların en temel başvuru kaynağıdır. İnsan ve Toplum adına söylenen her manalı ve hikmetli sözün de esin kaynağı Kur'an olmuştur. Yunus Emre'nin en çok Kur'an'ı Kerim'den kaynak olarak etkilenmiş ve istifade etmiştir. Ülkemizde ve dünyada pek çok araştırmacı, Yunus'un Kur'an'dan ilham aldığı konusunda hemfikirdirler. Yunus'un kendisi de zaten Kur'an'dan etkilendiğini ve O'ndan yararlandığını ifade etmiştir.¹³

“Aslım Haktır şer değil Mürşiddir Kur'ân bana”

Bu sözünü Yunus, kendisine mürşidlik edenin Kur'an olduğunu vurgulamıştır. Kur'an da kendisini yol gösterici bir hidayet rehberi, dini hükümlerin temeli olduğunu söylemiştir. Kur'an'ın insanlar için bir hidayet ve onu açıklayan, hakkı batıldan ayıran “Furkân” olduğunun bildirildiği ayetlerin sonunda “Bununla doğru yolu bulmaları umulur”¹⁴ ifadesiyle insanların Kur'an'ı kendilerine mürşid olarak indirildiğine işaret edilmiş olmaktadır. Yunus her sözünde Kur'an'a dayandığını, O'ndan ilham aldığını ifade etmektedir.

Yunus Kur'an ile birlikte sünnet ve hadisin de mutlaka dikkate alınması gerektiği kanaatinde. Hatta bunu vurgulu bir şekilde ifade etmektedir:

“Yunus'un sözü şiirden amma aslı Kitap'tan
Hadîs ile dinene key bil sâdık olmak gerek.”

Bu sözünde Yunus sünnete bağlılığın önemini ortaya koymaktadır. Zira sünnet olmadan Kur'an anlaşılmaz. Sünneti dikkate almadan din öğrenilmez. Kur'an'a göre Allah c.c. Kur'an'ı açıklama görevini Hz. Peygambere vermiştir. O'ndan Kur'an'ı tebliğ etmesi gibi tebyin etmesi de gerektiği hatırlatılmıştır.¹⁵ Ayette geçen beyine ve beyinât “Peygamberin doğruluğunu kanıtlayan aklî ve

¹⁰ Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, s. 193.

¹¹ Ömer Yılmaz, Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Kasım 2013, 14 (Özel Sayı), (153-168) 154.

¹² Ömer Müftüoğlu, Yunus Emre'nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur'an Kültürü, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36 • Erzurum 2011, 202.

¹³ Dalkılıç, Bayram, *Yunus Emre'de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti*, Çınar Ofset, Konya 2013, 23; Tatçı, Yunus Emre Divanı, s. 210.

¹⁴ Bakara, 2/283-285.

¹⁵ Nahl, 16/ 44.

mucizevî deliller” olarak açıklanmıştır.¹⁶ Çünkü peygamberin aslî görevi Kur’an’ı açıklamaktır; buna göre onun Kur’an’a aykırı bir hüküm ve anlayış ortaya koyması kesinlikle düşünülemez.¹⁷ Zira peygamber asla hevasından bir şey söylemez. O’nun din adına söyledikleri ancak bir vahiydir.¹⁸

Dinin hükümlerinin belirlenmesinde ve ahlâk-ı hamîdenin öğrenilmesinde Kur’an ile birlikte hadis ve sünnetin de önemi büyüktür. Günümüzde olduğu gibi tarihî süreç içerisinde de hadis ve sünnete karşı bir ilgisizliğin ve lâkayıtlığın olduğu Yunus Emre’nin de dikkatini çekmiş olmalı ki, sünneti önemsemeyenleri ciddi şekilde uyardığı anlaşılmaktadır.

Emr-i bi’l-Ma’rûf bu dem kaldı bidat gelip sünnet oldu
Nasıpli nasibin aldı saladur Kudse gidelim
Dutulmaz oldu Peygamber hadisi
Halâyık cümle Hak’dan utlu oldu
Hadistir Mustafa’dan aşk ile ikrar dedi
Binde bir arif bunu bakıp okuyabilmez

Yaşadığı çağda dahi emr-i bi’l-maruf yapanın kalmadığı, sünnetlerin unutulmasıyla onun yerini bid’atlerin doldurduğunu, Peygamber sözüne itibar edenlerin yok olduğunu bir serzeniş ile adeta haykırmaktadır. Zira Kur’an’ın, mü’mînler için “Emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker” yapmalarının bir vazifeleri olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁹ Zira münafıklar bunun tam tersini yaparlar. Yani onlar, iyiliği menederler kötülüğü ise emrederler.²⁰ Kur’an’ı Kerim’de İsrailoğulları birbirlerinin kötülüklerine mani olmadıkları için eleştirilmekte ve uyarılmaktadır.²¹

Yunus Emre’nin yaşadığı ömrünün en sıkıntılı döneminde, insanların dertlerine ve sıkıntılarına merhem olabilmek için hakkın sözünü, halkın anlayacağı bir şekilde Kur’an-ı Kerim’i hikmetlerle süsleyerek halka ulaştırmıştır.

Adil Atasoy Yunus’un Kur’an’a yaklaşımı ve Kur’an ile olan münasebetini şu sözlerle açıklamaktadır: “Yunus Emre’nin şiirlerini şiir olarak söyleyip geçtiğini düşünmemek gerekiyor. Onlar nasıl şiir diliyle söylenmiş Türkçe emsalsiz inciler ise, Yunus Emre’nin de kendi şiirinde belirttiği gibi Kur’an-ı Kerim’den alınmış Kur’an hikmetlerini ve Peygamber efendimizin sünnetini, yaşayış biçimini aktaran, onları halk kitlelerine rahatlıkla ve anlaşılır bir biçimde

¹⁶ İbn Âşûr, Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir. Tefsîrut-tahrîr ve’t-tenvîr. Tunus: Dâru’s-suhnûn, 1997, 14/ 162; Karaman, Hayrettin ve Arkadaşları, *Kur’an Yolu Meal Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, 3/401-402.

¹⁷ Karaman vd. *Kur’an Yolu Meal ve Tefsiri*, 3/401-402.

¹⁸ Necm, 53/3.

¹⁹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/104, 105, 110; A’râf, 7/199; Tevbe, 9/71; Hac, 22/41;

²⁰ Bkz. Tevbe, 11/ 67.

²¹ Mâide, 5/78-79.

intikal etmesini sağlayan birer Kur'an yorumu, açıklayıcı sözler ve söz dizeleridir. Onun içindir ki özellikle Yunus Emre, şiirlerinde söylediklerinin Kur'an-ı Kerim'den sözler olduğunu ve onun bir açıklamasından ibaret olduğunu sürekli hatırlatır. O, bütünüyle sözlerini ve şiirlerini, Allah ve Peygamber yolunun bir uygulaması amacıyla söylemektedir.²²

Yunus Emre, Divanı'nda iktibas ve telmih yoluyla birçok ayet ve hadise yer vermiştir. Söz sanatlarından iktibas, konuyu ve anlamı pekiştirmek için sözde ayet veya hadise yer vermektir. İktibasta şart, sözün ayet ya da hadis olduğu belirtilmeden aynen ya da kısmen getirilmesidir. Telmih ise şair ya da yazarın söz içinde bilinen bir olaya, bir hikâyeye, bir kişiye; ayete, hadise veya meşhur bir şiire; yaygın bir fıkra, nükte, atasözü ve benzeri şeylere işaret etmesidir.²³ Yunus'un şiirlerinde bu söz sanatlarına sıklıkla rastlamak mümkündür. Hatta onun her beytinin bir ayete işaret veya bir ayetin tefsiri niteliğinde olduğu, bütün beyitlerinin hadislerden beslendiğini söylemek mümkündür.²⁴

Yunus Emre ve Ahlâk

Yunus Emre'nin aynı zamanda bir ahlâk abidesi olduğunu da görmekteyiz. Zira O'nda hem sevgi, hem tevazu hem de isar ve diğerkâmlık olduğu anlaşılmaktadır. Onun ahlakî yönünün de Kur'an'dan ve Hz Peygamber'in sünnetinden kaynaklanmaktadır.

O'nun bir tevazu abidesi olduğunu şu dizelerden anlamaktayız:

“Ne ‘ilmüm var ne tâ‘atüm
Ne gücüm var ne tâkatüm
Meger kıla ‘inâyetün yüzümüzi ak Çalab'um”

O kadar mütevazidir ki nefisini hep suçlamakta ve kendisiyle uğraşmakta olduğunu anlıyoruz.

“Hırkam tâcum gözlerem
Fâsid işler işlerem
Her yanumdan gizlerem
Bin bir fâsid iş benüm”

Yunus bu sözleriyle Kur'an'da çok sık tekrarlanan tevazu ahlâkına atıfta bulunmuştur.²⁵ Yine sözü önce kendine söylemesi, başkasına söyleyip kendini unutmanın tehlikesine işaret eden ayetlere²⁶ de atıfta bulunmakta ve şöyle demektedir:

²² <http://yenidunyadergisi.com> > erişim tarihi: 01.10. 2021.

²³ Değirmençay, Veyis, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Aktif Yayınları, Ankara, 2014, 112-113; Kotan, Hüsnâ, “Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri”. İLTED: İlahiyat Tetkikleri Dergisi, sy. 48 (Aralık 2017): 241-270. S. 248.

²⁴ Kotan, “Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri”. s. 248.

²⁵ Bk. Nisa, 4/36, 172-173; Nahl, 16/23, 29; İsrâ, 17/37-38; Hacc, 22/34; Furkan, 25/63; Şu'arâ, 26/ 215; Lokman, 31/18-19; Secde, 32/15; Ahzâb, 33/35.

²⁶ Bakara, 2/44.

ölçülülük, iffet adâlet hatta dindarlık vb erdemlere önem verdiği bir hakikattir.³³ Kur'an açısından da iyi, güzel, takva sahibi bir insanın yapacağı şey Allah rızâsı için âdil davranmak, kimseye haksızlık etmemek, kimseyi incitmemektir.³⁴ Zira Kur'an'ın en önemli emri adaletli olmak,³⁵ en tehditli uyarısı zâlimlere meyletmemek³⁶ ve en güzel tavsiyesi de öfkelerini yutup insanları affetmektir.³⁷

Günümüz insanının en önemli sorunlarının başında, ahlaki değerler sorunu gelmektedir. Her ne kadar insanlık bir bütün olarak, geçmişle kıyaslanamayacak derecede ekonomik, bilimsel ve teknolojik açıdan gelişmeler kaydettiye de, aynı başarıyı insani ve ahlâkî değerler açısından ortaya koyamamıştır. Bugün, Kur'an'ın muhtelif yerlerinde bahsedilen, geçmiş kavimlerin helak olmalarına neden olan toplumsal ahlâkî krizlerin aşağı yukarı tamamının, hatta daha ileri boyutlarıyla yaşanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Daha da ötesi bu tür ahlaki yozlaşmalar, adeta bireysel bir hak ve özgürlük alanı olarak görülmektedir. İşin daha da düşündürücü tarafı, bu tür vurdumduymazlık ve ahlaksızlıkların sadece endüstrileşmiş ülkelerde değil, pek çok İslam ülkesinde de farklı boyutlarda yaygın bir şekilde yer alması gerçekten kaygılandırıcıdır.³⁸

Yunus Emre'de İnsan ve Kâinât

Yunus Emre'nin insan anlayışında olumlu ve iyimser bir tablo vardır. Yunus'u okurken, karşımızda sade, masum, gözleri şefkat ve sevgi dolu bir dervişin ilahi bir lisanla terennüm ettiğini duyarız. Ruhunu eski bir tanıdık gibi bize açan bu derviş, Hakka karşı hitaplarında, feryatlarında sadelikle, samimiyetle haykırır, ağlar. Onda yapmacık tavırlar, gösteriş ve merasim yoktur.³⁹

Kur'an her şeyden önce, en önemli muhatabı olarak dini tebliğin merkezini oluşturan insana geniş bir yer vermiştir. Kur'an'a bir bütün olarak baktığımızda insanın yaratılışı, yaratılış amacı, yeryüzündeki fonksiyonu, biyolojik ve psikolojik özellikleri, inanç bakımından farklı yapıları ve özellikleri gibi pek çok hususun çeşitli surelerde farklı açılardan ele alındığını görmekteyiz.⁴⁰

³³ Bk. Akyüz, Yakup, *Platon'da Erdem Anlayışı*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2020, 9-12.

³⁴ Karaman vd. Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri, 2/155.

³⁵ Nahl, 16/90.

³⁶ Hûd, 11/113.

³⁷ Âl-i İmrân, 3/134.

³⁸ Köylü, Mustafa. "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 24-25 (Temmuz 2007): (65-88), 65-66.

³⁹ Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 333; Yılmaz, Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı, s. 165-166.

⁴⁰ Köylü, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler", 67.

Kâinattaki bütün eşya Allah'ın bî-nihayet ayetleridir. İnsan-ı kâmilin özü âyet-i küll (tam ayet) denen mutlak zât veya Kur'an'dır.⁴¹

Ben Hazrete tutdum yüzüm ol ışk eri açdı gözüm
Gösterdi bana kendözüm ayet-i küll dinen benim⁴²

O, bir halk şâiri olarak bilinir ve çoğunlukla şiirlerinin ana konusu insandır. Kur'an, insanı irşad ve inşa etmek için indirilmiş bir kitaptır. İnsana en doğru yolu göstermektedir.⁴³ “Şüphesiz bu benin dosdoğru yolumdur. Bu yola uyun; başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınasınız diye bunları emretti.”⁴⁴ Peygamberler de insanlara gönderilen ve insanlar içerisinde seçilmiş Allah elçileridir. Onlar, insanları irşad etmek, Hakk'a davet etmek ve bozulan durumlarını ıslah etmek için gönderilmişlerdir. Peygamberlerin insanı hidayete irşad eden sözlerinin kaynağı vahiydir. Peygamberlerin davet ve irşad metodlarında sevgi, barış ve insanîlik ön plandadır. Kur'an da insanları hikmetle ve en güzel öğütle ve en güzel mücadele yöntemiyle imana davet etmeyi emir buyurmaktadır.

Yunus da insanlığa çağrısında hep sevgi ve barışı, birlik ve kaynaşmayı vurgulamıştır. Şu beyit onun bu yöntemini ortaya koymaktadır:

“Ben gelmedim davi (kavga) için, Benim işim sevi (sevgi) için
Dost'un evi gönüllerdir, gönüller yapmağa geldim”⁴⁵

Kur'an, insanlığın anlayabileceği bir dille indirilmiştir.⁴⁶ Ön yargılı davranmayan her akıl ve ilim sahibi kimse, Kur'an'ın diğer ilahi kitaplar gibi Allah tarafından gönderildiğini anlar. Zira O, önceki ilahi kitapları hem tasdik etmekte hem de ihtilaf edilen noktaları haber vermektedir. Bir insan tarafından yazılabilecek değildir. “Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir. Öncekileri tasdik eder. Kendisinde şüphe yoktur. Alemlerin Rabbinden indirilmiştir.”⁴⁷

Yunus Emre de insanlara bu amaçla seslenirken dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve sünnetten esinlenmiştir. Yunus da insanların anlayabileceği en sade dili kullanmıştır. Dört kitabın hak ve bir olduğunu, hepsinin aynı manayı içeren mesajlar getirdiğini, amaçlarının da Hakkı bulmak ve ona ulaştırmak olduğunu vurgulamıştır.

Yunus, bir müfessir ya da muhaddis değildir. Bununla birlikte o, sözlerinde Kur'an'ın manâ ve maksatlarına yer vermiş, insanlara sanki Kur'an'dan

⁴¹ Tatci, *Yunus Emre Divanı*, s. 210.

⁴² Tatci, *Yunus Emre Divanı*, s. 210.

⁴³ İsrâ, 17/9-10.

⁴⁴ En'âm, 6/153.

⁴⁵ Toprak, Burhan, *Yunus Emre Divanı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 150.

⁴⁶ Zürcânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2 cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 2001. 1/10.

⁴⁷ Yunus, 10/37.

seslenmiştir. Zira o Kur'an'ı, insanı anlatan ve tanıtan bir kitap olarak görür. Şu sözü bunun kanıtıdır:

“Sayru (hasta) olmuş iniler (inler) Kur'an ünün (okunmasını) diniler
Kur'an okuyan kendi, kendi Kur'an içinde”⁴⁸

Kur'an, insana ne kadar değer verdiğini değeri şekillerde dile getirmektedir. Öncelikle, Kur'an'ın herhangi bir inanç ayrımı yapmadan, insanı yeryüzünün halifesi olarak takdim etmesi,⁴⁹ insanın tüm canlı ve cansız varlıklar içinde en önemli yere sahip olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın ifadesine göre insan, hem fiziki hem ruhsal açıdan en mükemmel biçimde yaratılmıştır.⁵⁰ Belki de onun en güzel şekilde yaratılmasının nedeni, bizzat Allah'ın ona kendi “ruhundan üflemesi”dir.⁵¹ Kur'an, insanın bu üstünlüğünü ve güzelliğini sadece teorik düzeyde anlatarak bırakmamış, sürekli olarak ibadet eden meleklerinden bile üstün olduğunu göstermek için onlara, insana secde etmelerini emretmiş, bu konuda meleklerin itirazlarını haksız bularak,⁵² insana ne kadar önem verdiğini göstermiştir.⁵³

Kur'an'ın varlıklara bakışını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, insanın hem dünyada hem ahirette, Allah'ı Tealâ'dan sonra en merkezi rolü oynadığını, diğer inanç ve felsefi sistemlerinin aksine, doğuştan kötü ya da günahkâr değil, günahsız ve iyi olarak doğduğunu, ancak gerek çevresi, gerekse kendi özgür iradesiyle, kaderini kendisinin belirleyeceği bir donanımla yaratıldığını görmekteyiz.⁵⁴

Yunus Emre'de Allah ve Dünya-Ahiret Anlayışı

Kur'an'a baktığımız zaman da O'nun yaratma gücünü ve kudretini eşsiz yaratıcılığını hem kâinat içerisinde hem de insanın kendisinde göstereceğini belirtmektedir.

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَهُمْ إِنَّهُ هُوَ الْخَقُّ أَوَّلَهُ يَكْفِيكَ رَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

“İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?”⁵⁵ Yine “Kendini bilen Rabbin bilir” veya “Rabbin bilen kendini bilir” anlamındaki sözler de bize insanın adeta Allah'ın kendisini tanıyabilmesi ve kudretini görebilmesi için insanın kendisine bakması gerektiğini söylemektedir.

وَفِيكَ انْطَوَى الْعَالَمُ الْاَكْبَرُ وَتَظُنُّ أَنَّكَ جَرْمٌ صَغِيرٌ

⁴⁸ Tatcı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı (Tahsil)*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, II, s. 246.

⁴⁹ Bkz. Bakara, 2/30; 27:62; 35:39.

⁵⁰ Bkz. Sâd, 38/75; Mü'min, 40/64; Teğâbun, 64/3.

⁵¹ Bkz. Secde, 32/9; Sâd, 38/72.

⁵² Bkz. Bakara, 2/30.

⁵³ İsrâ, 17/70.

⁵⁴ Köylü, “Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler”, 68.

⁵⁵ Fussilet, 41/53.

Şeyh Gâlip insanı tanılandığı dizelerinde şöyle söyler:

Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen

Merdûm-i dirde-i ekvân olan âdemsin sen...

Sevgi sırlarının mahzeni, o sırlar hazinelerinin konduğu yer sendedir, sende. Erlik, yiğitlik nurlarının madeni sendedir, sende. Gizli gizli daha nice ruh halleri var sende. Tanıyıp anlayış sende, hüner sende hakikât sende. Baksan görürsün ki yer de, gök de, cehennem de, cennet de sende, kürsî de sende, melek de elbet sendedir sende. Kendine bir hoşça bak, alemin özüsün sen, varlıkların gözbebeği olan insansın sen.⁵⁶

İnsanda bazı güçlerin var olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Onların iddiasının içerdiği bu teoriye göre;

I. İnsanda tabiatta bulunmayan ilahi bir güç vardır.

II. İnsan bu gücü sayesinde kargaşayı (kaos) uyum ve düzen (kosmos) e dönüştürür.

III. Bu güç, logos, insan aklı olarak, hayvanla insanda ortak bulunan içgüdülere, duyu alanlarına gerek duymadan kendi ideallerini gerçekleştirebilir.

IV. İnsanda var olan bu güç zaman içinde değişmeksizin öylece kalmaktadır.⁵⁷

İnsanı inceleyen disiplinlerin, birer yönünü ele alarak değerlendirdikleri insan, bunların tümünü dikkate alarak bakan tek kurumun din olduğu bilinmektedir.⁵⁸ Çünkü insanı Allah yaratmıştır ve onu en iyi Allah bilmektedir.⁵⁹ Nitekim bu husus bir Kur'an ayetinde şu şekilde ifade edilir: "And olsun ki insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz, (çünkü) biz ona şah damarından daha yakınız."⁶⁰

Yunus Emre, sevgi, merhamet ve barışı hep gündemde tutmuş ve şiirlerinin neredeyse tamamına yakını insanı sevmeyi, affetmeyi, insana merhamet etmeyi ön plana almaktadır. Bunun için insana kendini tanımasını öğütler bunun için de insanı en detaylı şekilde tanıtan ve anlatan kitap olan Kur'an'a yönelmesini söyler. Zira Yunus'a göre Allah c.c. kendini Kur'an'da, insanda ve kâinatta tanıttığına dikkat çeker ki bu anlayışı Kur'an ile bire bir örtüşmektedir. Çünkü Kur'an da insana Allah'ı tanıması ve O'nu anlaması için okuması gerektiğine işaretlerle Yunus'un işaret ettiği aynı noktaya vurgu yapar.⁶¹ O da insanın hem yaratıcısını hem de kendisini tanıyabilmesi için Kur'an'a müracaat etmesi gerektiğine işaretlerle şu sözü söylemiştir:

⁵⁶ <https://www.turkedebiyati.org/hosca-bak-zatina-kim-zubde-i-alemsin-sen/> erişim tarihi: 02.10.2021

⁵⁷ Killoğlu, İsmail, *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul.1988, s. 26.

⁵⁸ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s. 58.

⁵⁹ Göktaş, Mehmet, "Şeyh Galip'in "Hoşça Bak Zatına Kim Zübde-İ Âlemsin Sen" Mısraı Bağlamında İnsanın Mahiyetine Dair" *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt-Sayı: 11/2 Yıl: 2009, 290.

⁶⁰ Kâf, 50/ 16.

⁶¹ Bkz. A'lak, 96/1-5.

İy kendi özini (Ey kendini) bilmeyen söz ma'nîsin anlamayan
Hak varlığın isterisen uş (işte) 'ilm ile Kur'ân'dadur⁶²

İnsanın kendini tanıyıp bilmesi, varlığına dair kuşku duymayıp varlığının gerçek sebebini ve yapması gerekenleri iyi kavrayıp yaşamını buna göre sürdürmesi demektir. Yaratılış gayesini bilmeyen bir kimseden de böyle davranışlar beklenemez.⁶³

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsın
Ya nice okumaktır

Yüce Allah, insanlardan, Kur'an'ın inceliklerini ve yaratılanları ve onların yaratılış ve işleyişindeki eşsiz mükemmellikleri düşünmesini isteyerek oradan kendisinin bilinmesini ve tanınmasını ister.⁶⁴ Kendisini, Kur'an'ı ve diğer yaratılanları düşünen biri, kendisini yaratanı, Kur'an'ı göndereni ve her şeyi yoktan var edeni dolayısıyla kâinatın sahibini bulabilecektir.⁶⁵

İlk vahyin “oku” emriyle başlaması ve bu emrin iki defa tekrar edilmesi, okumanın ve bilmenin dinde ve insan hayatında ne kadar önemli olduğunu gösterdiği şeklinde yorumlanır. Kur'an'ın, canlılar arasında insanın farklı ve üstün yerini onun öğrenme özelliği ile tanımlaması son derece anlamlıdır.⁶⁶ Âyette Hz. Peygamber'e emredilen okumanın konusu belirtilmemiştir; çünkü başta kendisine indirilen vahiy ve kozmik evrendeki âyetler olmak üzere, okunması yani üzerinde inceleme yapıp zihin yorarak hakkında bilgi edinilmesi, ders ve ibret alınması, iyi ve faydalı sonuçlar üretilmesi gereken her şeyi tanıması, hakikatini anlayıp kavraması istenmektedir. Kuşku yok ki en başta yaratanı tanımak, dinin de ilmin de temel gayesidir. Bu sebeple “Yaratan rabbinin adıyla oku!”⁶⁷ buyurularak Hz. Peygamber'in okuma faaliyetine veya herhangi bir işe, başka varlıkların adıyla değil, yaratan rabbinin adıyla başlaması ve O'ndan yardım istemesi⁶⁸ emredilmiştir. Âyete “Yaratan rabbinin adına oku!” şeklinde de mâna verilebilir. Sonuçta okumanın (veya herhangi bir faaliyetin) Allah'ın adıyla, Allah için ve Allah adına yapılması emredilmiştir. Âyette “Yaratan rabbinin adıyla oku!” buyurularak özellikle yaratma sıfatına vurgu yapılmıştır. Çünkü hem insandaki okuma yeteneği ve imkânını hem de onun okuduğu, incelediği, anlamaya ve kavramaya çalıştığı objeleri, nesneleri

⁶² Tatcı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, II/ 246.

⁶³ Müftüoğlu, Yunus Emre'nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur'an Kültürü, 203.

⁶⁴ Konuyla ilgili ayetlere için bk. Bakara, 2/266; Âl-i İmran, 3/190-191; Yunus, 10/24; Ra'd, 13/3; Rum, 30/21.

⁶⁵ Kaya, Remzi, “Kur'an'a Göre Doğru ve Yanlış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c: 13, sayı: 2, 2004, (15-36), 27.

⁶⁶ Bk. Bakara 2/31.

⁶⁷ Alak, 96/1.

⁶⁸ Fâtiha, 1/5.

yaratan Allah'tır. İnsan, bilgi edinme sürecinde Allah'ın verdiği imkân ve yetenekleri kullanmakta, O'nun yarattığı şartlarda ve onun yarattığı varlıklar üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmaktadır.⁶⁹

Okumaktan murat ne
Kişi Hak'kı bilmektir
Çün okudun bilmezsin
Ha bir kuru emektir

Yunus bu dizelerinde tamamen insanın okuma yoluyla kendini ve Rabbini onun ifadesiyle Hakkı bilmeyi ve bunlar için ilim yolunda emek sarfetmeyi dile getirmektedir.

Hak cihana doludur,
Kimseler Hakk'ı bilmez.
Onu sen senden iste,
O senden ayrı olmaz.
Dünyaya inanırsın,
Rızka benimdir dersin.
Niçin yalan söylersin?
Çün sen dediğin olmaz.

Bu dizelere baktığımız zaman Yunus'un kâinattaki her şeyin aslında Allah'ı anlattığını ama bunu kimsenin bilmediğini bunu bilmenin ise okumaktan yani kişinin kendisini çok iyi tanımasından geçtiğini söylemektedir. Yine burada Yunus Kur'an'daki pek çok ayete atıfta bulunmaktadır. Rızkın sahibi Allah'tır ve insan rızık konusunda endişe taşımamalıdır. Çünkü Allah Kur'an'da bütün canlıların rızkının kendisine ait olduğunu bildirmektedir.⁷⁰

Ahret yavlak ıraktır,
Doğruluk tek azıktır
Ayrılık sarp firaktır
Hiç varan geri gelmez
Dünyaya gelen göçer
Bir bir şerbetin içer
Bu bir köprüdür geçer
Cahiller onu bilmez

Bu sözlerinde Yunus, ahretin varılıp kalınacak, dünyanın da gelinip dönülecek bir yer olduğuna işaret ediyor. Bu sözler ayetlerde geçen dünya hayatının gelip geçici ve bir oyun-eğlence olduğunu söyleyen ayetlere işaret eder.

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهيَّ الْحَيَاةِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

⁶⁹ Karaman vd., Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri, 5/ 651.

⁷⁰ İlgili ayetler için bk. En'âm, 7/ 151; Yunus, 11/6; İsra, 15/31.

“Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!”⁷¹

“Din yasalar bütünüdür; buyruk ve yasakları vardır ve bunlar insanın arzularını sınırlar. Bu noktada insan bir ikileme karşı karşıya kalır: Aklının ve vicdanının buyruklarını nefsanî isteklerine hâkim kılanlar iradelerini inançlarıyla bütünleştirir; dinin buyruk ve yasaklarının makul, değerli ve uyulması gerekli ödevler olduğuna hükmederler. Nefsanî arzuları akıl ve vicdanlarına galip gelenler ise söz konusu buyruk ve yasakları birer külfet olarak gördükleri için bunların anlamsız ve yararsız olduğuna hükmederek sonuçta din karşıtı bir düşüncüyü ve hayat çizgisini benimserler. Konumuz olan âyet, bu kesimlerin algıladığı anlamda bir dünya görüşünün yanlışlığına dikkat çekmekte; bu anlayışla yaşanan bir dünyanın sadece sıradan, gelip geçici zevkler ve hazlardan ibaret olduğu uyarısında bulunmaktadır. Hâlbuki insan için önemli olan, “ahiret yurdu”ndaki asıl hayatı kurtarması, oradaki mutluluk ve esenliği için çalışmasıdır. İşte insan, hedefini dünyanın geçici zevkleriyle sınırlamayıp kendini “bâki kalan salih işlere”⁷² adanmış takdirde sadece ahireti için çalışmakla kalmayıp dünyasını da anlamlı kılmış olur. Artık bu insan, kendisine “Yeri göğü yaratan kimdir?” diye sorulduğunda sadece “Allah’tır” demekle kalmaz; aynı zamanda din ve dünya ile ilgili bütün işlerinde Allah’ı tek ve mutlak otorite olarak kabul eder, yalnız O’na kul olur, sadece O’na itaat eder. Yanlış ve yanıltıcı olması asla düşünülemeyecek olan ilâhî iradeye uygun bir hayat yaşamaya başlar; dünyanın güzelliklerini de ahiretin güzellik ve nimetlerini de O’ndan bekler;⁷³ netice itibarıyla bu iman ve ihlâs ile yaşadığı sürece her iki güzelliği de elde eder.”⁷⁴

Allah-u Teâlâ âyetlerinde şöyle buyuruyor:

“İnsanın gönlünü okşayan kadınlar, oğullar, yığınlarla biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma ve güzel atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler sevgisi insanlara hoş gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçici birer menfaatidir. Hâlbuki dönülüp varılacak yerin güzel olanı Allah katında olandır.”⁷⁵

“Dünya hayatı sadece oyun ve oyalanmadır. Ahiret yurdu ise Allah’tan korkanlar için elbette daha hayırlıdır. Düşünmüyor musunuz?”⁷⁶

“Dünya hayatı aldatıcı zevkten başka bir şey değildir.”⁷⁷

Allah-u Teâlâ âyet-i kerime’lerinde şöyle buyuruyor:

⁷¹ Ankebût, 64.

⁷² Kehf, 18/46.

⁷³ Bakara, 2/201.

⁷⁴ Karaman vd. Kur’an Yolu Meal ve Tefsiri, 4/285.

⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/14.

⁷⁶ En’âm, 6/ 32.

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/185.

“Siz dünya hayatını ahiret hayatına tercih ediyorsunuz. Hâlbuki ahiret (yurdu) daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”⁷⁸

Abdullah bin Mesud r.a. Â'lâ sûre-i şerifinin 17. Âyet-i kerime'sini okuyarak şöyle buyurmuştur: “Dünya hayatını ahiret hayatı üzerine tercih etmemizin sebebini bilir misiniz? Dünya hazır önümüzde duruyor. Yiyecekleri, içecekleri, kadınları, zevk ve güzellikleri ile hemen takdim edilip bize veriliyor. Ahiret ise önümüzde gözle görülür durumda hazır bulunmuyor. O bakımdan biz peşin olanı aldık, sonra verilecek olanı bırakıverdik.”

Yunus'a göre dünya gelinip gidilen bir yerdir. Ona gönül vermeye değmez. Ama diğer insanların da dünya nimetlerinden ve dünyanın güzelliklerinden istifade etmelerini istercesine kalanlara selamet dilemektedir. Zira yaşayanlar da ölenleri hayırla anacaklar ve ölenler için dua edeceklerdir. Belli ki Yunus'un insanların elinde olanda gözü ve gönlü yoktur. Bu da O'nun sevgi kazanmasına sebep olmuştur.

Bir adam, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den, yaptığı takdirde Allah'ın ve insanların sevgisine mazhar olacağı bir amel tavsiye etmesini istemişti. Allah Resûlü (s.a.v.) ona şöyle buyurmuştur: “Dünyaya rağbet gösterme ki, Allah seni sevsin; insanların ellerinde bulunana (nimet ve imkânlar) rağbet etme ki, onlar (da) seni sevsin.”⁷⁹

Ashâbı kirâmın gözünde de dünya küçüldü, âhiret onların tek endişesi idi. Dünya hayatının sadece bir konaklama yeri olduğuna inanıyorlardı. Dünya hayatını, âhiretin tarlası olarak telâkkî ediyorlardı. Bu tarlanın tohumu da sâlih amellerdi. Peygamber Efendimiz dâimâ onlara; Esas hayatın âhiret olduğunu öğretti. “Kisrâlar, kayserler saraylarda yaşarken Sen bir hasırın üzerindesin ey Allah'ın Rasûlü” diye ağlayan Hazret-i Ömer'e;

“Dünya onların âhiret bizim olsun, istemez misin ey Ömer?!” buyurdu.⁸⁰

Hendek Harbi'nde müslümanlar ağır bir imtihan geçirmişlerdi. O kadar zor anlar yaşamışlardı ki; “Allâh'ın yardımı gelmeyecek mi?” diye içlerine şüphe düştü. O zaman Efendimiz “Esas hayat, âhiret hayatıdır.” buyurdu.⁸¹

Yunus Emre Ahlâk ve Sevgi

Fuat Köprülüye göre “Yunus'un neşrettiği tasavvufi ahlak, evvela herkesi Kur'an ve Sünnete tâbi olmaya, şer'i esaslara en ufak teferruatına kadar riayet etmeye davet eder. Tarikatta bu makama erenler için artık insanlar arasında iyi-fena, Müslim- Mecusi gibi ayrılıklar olmaz.”⁸² Başta Yunus Emre olmak üzere mutasavvıfların insanı Yaratandan ötürü sevmeye ve sayılmaya layık görmesi,

⁷⁸ A'lâ, 87/16-17.

⁷⁹ İbn Mâce, *Sünen*, Zühd, 1.

⁸⁰ İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, II, 298.

⁸¹ Buhârî, Rikâk, 1.

⁸² Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 301-303.

günümüzün çatışmacı, çıkarıcı, menfatçı, hazcı ve bencilliği öncelemiş ruh yapısına karşı bir çare olarak görülmelidir. Onların tasvip ettiği mistik gelenek, insanlığın içinde bulunduğu bunca sorunun çözümüne katkı sağlayacak niteliktedir. Özellikle Yunus'un asırlar önce söylediği bu mesajlar günümüz medeniyetler arası çatışmacı anlayışı körükleyen bir zihniyete, maddeperestliğe, sömürüye, savaş ve gözyaşına sebep olanlara bir hatırlatmada bulunmaktadır.⁸³

“Bu dünyâya kalmayalum
Fânîdür aldanmayalum
Bir iken ayrılmayalum
Gel dosta gidelüm gönül”⁸⁴

Adil Atasoy Yunus'un ahlakî yönü hakkında da şu değerlendirmeyi yapar: “Yunus'un kalbi Kuran ve Allah aşkıyla, Peygamber sevgisiyle dolu olunca, Müslüman olmak ve yaşamak, başkalarına kötü zan beslememeyi, düşmanlık taşımamayı, arkadaşını ve dostunu kendisine tercih etmeyi, kendisi için istediği iyilik ve hayırları başkaları için de istemeyi gerekmektedir.”⁸⁵ Onun içindir ki başkalarını Allah'ın yarattığı, sevilmesi ve değer verilmesi gereken kullar ve kişiler olarak görmek ve değer vermek, Yunus'un gerçek meşrebinin ve onun bize emanet ettiği değerlerin bir kısa ifadesidir. Yunus Emre, bütünüyle sözlerini ve şiir olarak bizim bildiğimiz sözlerini, tümüyle Allah ve Peygamber yolunun bir uygulaması, o yolun bir öğütçüsü, o yoldaki bilinmesi gereken hususların halka çok sade, basit ve anlaşılır bir biçimde sunulması amacıyla söylemektedir.”⁸⁶ İslam Dininin anlamı ve özü barış,⁸⁷ ahlâk anlayışının temeli, af,⁸⁸ hoşgörü ve güzelliştir. Bu bakımdandır ki Kur'an-ı Kerim sulh daima hayırlıdır.⁸⁹

Tanrı bir duygu nesnesi olmadığı için “Tanrı'yı sevmek, O'nun buyruklarını seve seve yerine getirmek demektir.”⁹⁰ Ahlâk yasaları kutsal olduğu için çiğnenmezdir. İnsan şahsında insanlık kutsal olmalıdır.⁹¹ Sözüyle insanda olan ve olması gerekenin insanlık olduğu vurgulanmış ve bununla Yunus'un insana verdiği değer ahlâkın bütününe ifade eden insanlık ile elde edildiğine işaret edilmiştir.

⁸³ Yılmaz, Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı, s. 166.

⁸⁴ Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, s. 128

⁸⁵ Buhârî, İmân 7; Müslim, İmân 71-72. Ayrıca bk. Tirmizî, Kıyâmet 59; Nesâî, İmân 19, 33; İbn Mâce, Mukaddime 9.

⁸⁶ <http://yenidunyadergisi.com> erişim tarihi: 01.10. 2021.

⁸⁷ Bakara, 2/208.

⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/134.

⁸⁹ Nisâ, 4/128.

⁹⁰ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, (çev. İ. Kucuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı), Ankara, 1980, s. 92.

⁹¹ Murtaza, Korlaelçi, *Ahlâki Hayat ve Öbür Dünya İnancı, Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 72, Kış 2020, ss. (5-28.), s. 9.

Gelin tanış olalım
 İşi kolay kılalım
 Sevelim sevillelim
 Dünya kimseye kalmaz

Sözleriyle Yunus, savaşırsız, garazsız bir dünya arzu etmektedir. İnsanları sahip oldukları din, ırk, cinsiyet, örf, adet, kültür ve medeniyetleri nedeniyle dışlamadığı gibi, “Beri gel barışalım, yâd isen bilişelim” demek suretiyle herkesi barışmaya, tanışmaya ve kaynaşmaya çağırır ki, bu evrensel çağrı Kur’an’ın Hucurât suresi 13. Ayetiyle bütün insanlığa yapılmaktadır.

Yunus sözün anlarsan
 Ma’nisini dinlersen
 Sana bir amel gerek
 Bunda kimesne kalmaz

Yunus bu dizelerinde önce sevgiye işaret eder ki bu sevginin temelinde insanı en güzel surette yaratan kâinatın yaratıcısı olan Allah’a sevgi vardır. Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek bunu ifade eder. İslam sevgi ve barış temelli bir dindir. Selamda yine sevginin ve sevmenin ifadesidir. Muhabbete vesile olur. “Canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmi yayınız!”⁹²

Hakikatte sevgiyi oluşturmak bağışlamak ve af etmekle mümkündür. İnsan ne kadar günahkâr olsa da Allah’ın af ve mağfiretinden ümitsiz olmamalıdır. Kulun tevbesi bütün müşkillerinin çözülmesine ve engellerin aşılmasına imkân sağlayacaktır. Hasan el-Basrî’ye (ö. 110/728) isnad edilen şu rivayet de bunu ispat edicidir.

Cenâb-ı Hak, tevbe ve istiğfâr eden kullarını sıkıntılardan kurtarır ve onlara pek çok lûtuflarda bulunur. Hasan el-Basrî’ye dört kişi gelerek biri kuraklıktan, diğeri fakirlikten, öteki tarlasının verimsizliğinden, bir başkası da çocuğunun olmayışından şikâyetle bulunmuş, Ondaki dua ve yardım talep etmişlerdi. O da onların her birine de “istiğfâr”ı tavsiye etti. Yanındakiler kendisine: “Efendim, bu kimselerin dert ve sıkıntıları farklı farklı, lâkin siz hepsine aynı şeyi tavsiye ettiniz?!” dediler. Hasan el-Basrî, onlara şu âyet-i kerîmeyi okuyarak cevap verdi: “Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın, mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsân etsin, sizin için ırmaklar akıtsın!”⁹³

⁹² Müslim, İmân 93–94. Ayrıca bkz. Tirmizî, Et’ime 45, Kıyamet 56.

⁹³ İlgili âyet için bk: Nûh, 10-12; İbn-i Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerh-u Sahihî’l-Buhârî*, Kâhire, 11/ 98; Aynî, *Umdetü’l-Kârî bi Şerhi Sahihî’l-Buhârî*, Beyrut ts., 22/277-278)

İlk beyitlerde Allah'ın bütün kâinatta gücü, kudreti ve eşsiz yaratmasıyla kendini gösterdiğini, her varlığın kendisini var eden yaratıcının güzelliğini, mükemmelliğini yansıttığını ifade etmektedir. Bu sözünde yine Yunus Fussilet suresi 53. Ayete atıfta bulunmuştur.

Yunus, aynı şiirinde insana Allah'ın yakınlığını ve O'nun içinde olduğunu ifade eden şu ayete de işarette bulunmuştur. Zira şah damarından daha yakın olduğunu söylemesi bunun açık delilidir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“And olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.”⁹⁴

İnsanın dünyaya olan bağlılığı ve dünyalığa olan hırsı da yine bu dizelerde ele alınmıştır. Çünkü insan dünyalığı elde edinceye kadar Allah'a yalvarır, kavuşunca da bencillik ederek rızkı vereni unuttur ve O'na karşı cimri kesilir. Cimrilik ise Allah'ın sevmediği, Hz. Peygamberin yerdiği ve cennete giremez dediği bir ahlâkî zafiyettir.

Mal yığma ve servet edinmedeki ölçsüz tutumlar cimriliği motive eden davranışlardır. Cimrilik, ileri derecede fakirlik korkusu, mala karşı beslenen aşırı sevgi ve tutku, benlikte oluşan aşırı hırs sebebiyle insanlara şefkat ve merhamet göstermeyi unutma gibi sebepler yüzünden meydana gelir. Yarından emin olmak, yoksul düşerek başkalarına muhtaç olmamak, yakınlarına. İyi bir servet bırakmak, muhtemel bela ve musibetlere karşı önlem almak gibi düşünceler cimriliğe yol açarlar. Hırsın bir ürünü olan cimrilik, bencillik duygusunun bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu tür eğilimler cimriliği teşvik eder. Bununla birlikte kişinin aklen zayıf ve fikren noksan olması yani tam ve oturmuş bir kişiliğe sahip bulunmaması cimriliğin doğmasına fırsat verir.⁹⁵

Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresinin 8. âyetinden başlayarak anlatılan ve “gerçeği duymayacak kadar sağır, hakikati söylemeyecek kadar dilsiz ve gözlerinin önünde duran ve görmeleri gerektiği hâlde gerçekleri görmemekte ısrar edecek kadar kör” özellikte insanlar, Yunus Emre'nin sözlerine de yansımıştır. Kur'an'da bu özellikte insanların durumunun anlatıldığı başka ayetler de mevcuttur.⁹⁶ Yunus Emre, bütün bu anlatılanları ifade mahiyetinde özet olarak sözünü şu dörtlüğe sığdırmıştır.

⁹⁴ Kâf, 50/16.

⁹⁵ Ebu Bekir Razi, Ruh Sağlığı: et-Tıbbu'r-Ruhani, Çev. Hüseyin Kahraman, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.100; Kinalzade Ali Efendi, Ahlakî Â'lâ'î, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz., s. 300; İbn Kayyım el-Cevziyye, Medaricu's-Salikin: Kur'ani Tasavvutun Esasları, Çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, II/245; Kerim Buladı, Kur'an'da Nankörlük Kavramı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 48; Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an'a Göre Cimrilik Sebepleri, Zararları ve Eğitimi, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/2-2007, (329-364), 332.

⁹⁶ Bk. Bakara, 2/ 171; En'âm, 6/39; Enfâl, 8/22; Yûnus, 10/42; Enbiyâ, 21/45; Neml, 27/80; Rûm, 30/52; Zuhrûf, 43/40.

“Er odur alçak dura, ayık odur yola vara
 Göz odur ki Hakk’ı göre, gündüz gören göz değil
 Yunus Emrem sözün satar, söze bal ü yağ katar
 Altmış bin sarrafa satar, yükü gevherdir koz değil⁹⁷

Yunus Emre’nin Kur’an kültüründen haberdar olduğuna ve bunu şiirlerine yansıtan bir önemli kişi olduğuna dair bir başka örnek de Onun Hakk’ı görecekt göze sahip olmak gerektiğini vurgulayan bu dizeleridir. İnsanın dünyayı görmek için kullandığı beden gözü, Rabbini göremez. Rabbi görecekt olan göz ise gönöl gözüdür.⁹⁸

Yunus Emre şiirlerinde Allah, âlem ve insan ile bunların ilişkilerine dair sözler de söylemiştir. Allah’ın ezeli ve ebdiliği, esmâ ve sıfatları, âlemin ve insanın fâniliğinin yanı sıra insan bedeninin fani ruhunun bâki oluşuna dair Kur’an’ın önemli konuları arasında bulunan hususlara da değinmiştir.⁹⁹ Kur’an çok ince ve detaylı bir incelemeye tabi tutulduğunda O’nun ana konularının Allah, âlem, insan ve ahiret olduğu görülecektir.

Yunus Emre ve Nefis Muhasebesi

Kur’an’ın iman edenlere öğütlerinden biri de iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmektir. Müslümanlar bunu yaparken kendilerini de unutmamalı ihmal etmemelidirler. Yunus da Kur’an’ın bu konudaki emir ve tavsiyelerine riayetle sözü başkasına söyleyip kendisinin bunları yapmamasını sözlerinde eleştirmiştir.

Yunus sözün kime dirsın
 Yâ kimün kaygusın yirsın
 Nasihat halka eylersin
 Yâ özün neye tutmazsın”

Yunus insanın öğüt ve nasihati önce kendi nefisine yapması gerektiğine işaret eder ve kişinin kendisinin yapmadığı şeyleri başkasına söylemesini eleştirir. Kur’anda da iki ayette kişinin kendisi yapmadığı hâlde başkasına iyiliği emretme çabasının doğru olmadığını haber verir. “Siz iyiliği emreder de kendinizi unuttur musunuz? Üstelik Kitabı da okuyorsunuz. Aklınızı kullanmaz mısınız?” Ey iman edenler! Yapmadığınız şeyleri niye başkasına söylersiniz.”¹⁰⁰ Bu manâda yine Hz Peygambere “Ailesine namazı emredip kendisinin de buna devam etmesi gerektiği emredilmiştir.”¹⁰¹ Hz. Peygamberin kendisinin ve O’na tabi olanların dosdoğru istikamet sahibi olmaları

⁹⁷ Toprak, Burhan, *Yunus Emre Divanı*, s. 176.

⁹⁸ Müftüoğlu, Yunus Emre’nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur’an Kültürü, 214.

⁹⁹ Detaylı bilgi için bk. Dalkılıç, Yunus Emre’de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti, 41-121.

¹⁰⁰ Bakara, 2/44; Saff, 61/3.

¹⁰¹ Tâha, 20/132.

emredilir.¹⁰² Müslümanlar önce kendilerini düzeltirlerse yanlış yolda olanların kendilerine bir zarar veremeyeceklerine işaretle şöyle buyrulmuştur: “Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah’adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir.”¹⁰³

Yunus Emre Kur’an sureleri üzerinden manevi olarak temizlenip arınmaya ve bunu da Kur’an okuyarak yapmaya değinmektedir.

Okuna Kur’an-u Yâ-sîn kulak urup dinleyesin

Tağca günahın yuyasın tanla seher vaktinde tur¹⁰⁴

Bu beyitler onun Kur’an ayetlerini ve surelerini okuyarak tevbe edip temizlenmiş ve neticede arınmış olmaya inandığının delilleridir ki tevbe pişmanlık, pişmanlık da nefis ile hesaplaşma ve Allah’ın affına nail olmadır.

Sonuç

Bir halk şairi olan Yunus Emre kendisi de son derece mütevazı halktan biri olarak yaşamış, Allah ve insan sevgisini sürekli vurgulamış bir şairdir. O herkesin Yunus’u olabilmeyi bir garip şair ve âşık Yunus olarak yaşamayı tercih ettiği için başarabilmiştir. “Kamu âlem birdir bize” sözüyle herkesi kucaklayabilmiş, herkesi eşit görmüştür.

Yunus sözlerinde kendisinin ümmî bir kişi olduğunu söylese de aslında o bunu mütevâziliğinden yapmıştır. Gerçekte o Kur’an’ı sünneti, fıkıhı bilen bir âlimdir. O’nun bu özelliğini sözlerinin bazen sıradan insanlara bazen de bilgi seviyesi çok yüksek olanlara söylemiş olmasından göstermektedir. O hem avâma hem de havâssa hitap etmiştir. Bu yönüyle o hem halka şairi hem divân şairi olarak görülmelidir.

Yunus şiirlerinde ve yaşantısında Kur’an ve sünneti esas almıştır. Genellikle ayetlerden ve hadislerden beslenmiştir. Bazen doğrudan Kur’an ve sünneti zikrederek atıflarda bulunmuş, bazen de iktibas yoluyla ayet ve hadislerle işaretlerde bulunmuştur. O doğrudan Kur’an ayetlerinin sure isimlerine ve ayet numaralarına değinmeksizin Kur’an’dan söz söylemiştir. Kur’an’ı çok dikkatli okuyup üzerinde tefekkür ve tedebbür edenler, Yunus’un sözlerini çok hassas bir şekilde değerlendirenler O’nun ne kadar çok Kur’an’dan ilham alarak söz söylediğini görebilirler.

Yunus, bilgi seviyesi olan olmayan herkesin Kur’an’dan Allah’ın öğüt ve nasihatlerini O’nun insanlığa olan mesajlarını öğrenmelerini arzu etmiştir. Zira yaşadığı dönemde ilim ve Kur’an’ı anlama işi belirli bir kesim üzerinde hatta bazen sadece ilim adamlarının arasında gerçekleşen bir olgu idi. Yunus

¹⁰² Hûd, 11/112.

¹⁰³ Mâide, 5/105.

¹⁰⁴ Tatci, Yunus Emre Divanı, s.211.

kendine mahsus üslûbu ve halkın anladığı dil ile konuşarak sıradan insanların da Kur'an'ın mesajlarıyla buluşmalarını ve tanışmalarını sağlamıştır.

Onun sözlerinde, Allah, insan, Kur'an, Hadis, kâinât, sevgi, iyiliği emir kötülükten nehiy, tevazu, nefis muhasebesi, bid'atlerden sakınma, sünnete sarılma gibi Kur'an'ın ana konuları diyebileceğimiz çok mühim meseleleri dile getirmiş olması kendisine ilgi, sevgi ve saygının yoğunlaşmasına sebep olmuş, dikkatleri üzerinde toplamıştır.

Kaynakça

- AKYÜZ, Yakup, Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu 27-29 MART 2015, Ordu İlahiyat Fakültesi Yayınları, Samsun, 2016.
- AKYÜZ, Yakup, *Platon'da Erdem Anlayışı*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2020,
- ALTUNTAŞ, Halil- ŞAHİN, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.
- AYNÎ, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Sıtkı Cemîl Attâr. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-fıkr, 1426/2005.
- BANARLI, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, İstanbul, 2008.
- BULADI, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- DALKILIÇ, Bayram, *Yunus Emre'de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti*, Çınar Ofset, Konya 2013.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis, *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*, Aktif Yayınları, Anakara, 2014, 112-113;
- EBÛ DÂVUD Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul: y.y., 1992.
- HERBERT READ, *Sanatın Anlamı* (çev: Güner İnal, Nuşin Asgari), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1974.
- İBN ÂŞÛR, Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir. Tefsîrut-tahrîr ve't-tenvîr. Tunus: Dâru's-suhnûn, 1997.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîh Buhârî*, Dâru'r-Reyyâne, Kâhire, 1986.
- İBN KAYYIM, Ebû Abdillâh el-Cevziyye, *Medaricu's-Salikin: Kur'ani Tasavvutun Esasları*, Çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- KANT, Immanuel *Pratik Aklın Eleştirisi*, (çev. İ. Kucuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı), Ankara, 1980.
- KARAMAN, Hayrettin ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu Meal Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, Kur'an'a Göre Cimrilik Sebepleri, Zararları ve Eğitimi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XI/2-. 2007, (329-364).
- KAYA, Remzi, "Kur'an'a Göre Doğru ve Yanlış", *Uludağ üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, c: 13, sayı: 2, 2004
- KINALIZADE Ali Efendi, *Ahlaki Â'lâ'i*, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1996.
- KILIÇ, Mehmet Emin, *Sufi ve Şiir*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2007.
- KORLAELÇİ, Murtaza, Ahlâki Hayat ve Öbür Dünya İnancı, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 72, Kış 2020, ss. (5-28.)
- KOTAN, Hüsnâ. "Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri". *İLTED: İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Sayı. 48 (Aralık 2017): 241-270.

- KÖYLÜ, Mustafa. “Kur’an’ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 24-25 (Temmuz 2007): (65-88), 65-66.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993
- MÜFTÜOĞLU, Ömer Yunus Emre’nin İnsanla İlgili Dizelerine Yansıyan Kur’an Kültürü, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36 • Erzurum 2011.
- RAZİ, Ebu Bekir, *Ruh Sağlığı: et-Tıbbu’r-Ruhani*, Çev. Hüseyin Kahraman, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.
- TATCI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı (Tahsil)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005.
- TOPRAK, Burhan, *Yunus Emre Divanı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- YILMAZ, Ömer, Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre’de İnsan Anlayışı, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Kasım 2013, 14 (Özel Sayı), (153-168).
- YEKBAŞ, Hakan, Divân Şiirinde Kur’ân, *İSTEM*, Yıl:8, Sayı:16, 2010, s.s. (199 – 232)
http://yenidunyadergisi.com › erişim tarihi: 01.10. 2021.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1982.
- ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 2 cilt. Kahire: Dâru’l-hadis, 2001.
- <https://www.turkedebiyati.org/hosca-bak-zatina-kim-zubde-i-alemsin-sen/> erişim tarihi: 02.10.2021
- KILLIOĞLU, İsmail, *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.1988.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.
- GÖKTAŞ, Mehmet, “Şeyh Galip’in “Hoşça Bak Zatına Kim Zübde-İ Âlemsin Sen” Mısraı Bağlamında İnsanın Mahiyetine Dair” *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt-Sayı: 11/2 Yıl: 2009.

Yunus Emre Divanı'nda Hz. Muhammed Üzerine Bir İnceleme

Selim KAYA*

Özet

Türk düşünce tarihinin önemli değerlerinden biri olan Yunus Emre, ufuk açan fikirleri, olaylara bakışı ve yorumlayışı ile insan hayatına pek çok anlam ve güzellik katmıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinde, dört kapı kırk makam, anasır-ı erbaa, sevgi, aşk gibi pek çok farklı konu yanında Hz. Muhammed de anlatılmıştır. Şüphesiz tarihi süreçte asırlar boyunca pek çok insan sözlü ya da yazılı olarak kabiliyeti nisbetinde Hz. Muhammed'i anlatma çabası içinde olmuştur. Ancak Yunus Emre'nin Hz. Muhammed'i anlatışı, dile getirişi ve edebi sanatlar ile ifadesi bir başka güzeldir. Yunus Emre Divanı'nda, Hz. Muhammed'den önceki "yüzyirmidörtbin" peygamberden ondördünün döneminde yaşanan önemli olaylar hakkında da bilgiler vermiştir. Ama Hz. Muhammed'i ayrı bir heyecan, farklı bir aşk ve şevk ile anlatmıştır. Hz. Muhammed'i insanların rahatlıkla anlayabileceği şekilde, insani özellikleri ve peygamberlik vasıfları ile ifade edebilmek ayrı bir yetenek ve kabiliyettir. Hz. Muhammed'i Kur'an-ı Kerim ışığında ve sünnet çizgisinde ifade eden Yunus Emre, yaratılmışların tüm renklerinin en güzel şekilde Hz. Muhammed'de görüldüğünü şiir ile dile getirmiştir. Hz. Muhammed'in "en güzel örnek" ve "en mükemmel rol model" olduğunu ortaya koymuştur. Yunus Emre, onbir sıfat ve ismini zikrettiği Hz. Muhammed'i, "yetmişbin yıl önceden yaratılan", "yedi gökleri seyran eden", "gönüllerde yer eyleyen", "iki cihan güneşi", "onsekizbin âlemin sultanı", "yer ile gök aşkına yaratılmış olan" en kıymetli varlık olduğu için "yoluna can verilecek" en mükemmel insan olarak tavsif etmiştir. Bu çalışmada Yunus Emre Divanı'nda Hz. Muhammed'in tarif ve tavsifi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hz. Muhammed, Divan, Yunus Emre.*

A Study On The Prophet Muhammad At The Dıvan Of Yunus Emre

Abstract

Yunus Emre, one of the important values in the history of Turkish thought, has added many meanings and beauties to human life with his mind-opening ideas, view and interpretation of events. In Yunus Emre's poems, besides many different topics such as four doors and forty maqams, anasır-ı erbaa (four elements), sympathy, and love, the Prophet Muhammad is also described. Undoubtedly, throughout the historical process, many people have been in an effort to describe the Prophet Muhammad, verbally or in writing,

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü skaya@aku.edu.tr

to the extent of their abilities. However, Yunus Emre's narration, mention, and expression of the Prophet Muhammad with literary arts has a different beauty. In the Yunus Emre also gave information about the important events that took place in the period of fourteen of the "one hundred and twenty-four Thousand" prophets before the Prophet Muhammad in his Divan. But he described the Prophet Muhammad with a distinct excitement, a different love and enthusiasm. Expressing the Prophet Muhammad with his human characteristics and prophetic qualities in a way that people can easily understand is a separate skill and ability. Yunus Emre, who expressed the Prophet Muhammad in the light of the Qur'an and in line with the sunnah, expressed in poetry that all the colors of the creatures were seen in the most beautiful way in the Prophet Muhammad. He revealed that the Prophet Muhammad was "the best examples" and "the most perfect role model. Yunus Emre mentions eleven adjectives and names of the Prophet Muhammad, characterizes him "who was created seventy thousand years ago", "who watches the seven firmament", "the one who takes place in the hearts", "sun of two universe", "Sultan of eighteen thousand realm", as the the most precious being "the one who, for his love the earth and sky created", and most perfect person "to die for whose path". In this study, the description and characterization of Prophet Muhammad in Yunus Emre's Divan was evaluated.

Keywords: *Prophet Muhammad, Divan, Yunus Emre.*

Giriş

Yunus Emre, XIII. yüzyılın son yarısı ile XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde (1240/41-1320/21 yıllarında) Türkmenler içinde yaşamış, tarihî kişiliği menkıbelerle içiçe girmiş, Anadolu Türk sûfî kültürünün teşekkülünde ve gelişiminde etkili olmuş, iyyin, güzelin ve gerçeğin bilinmesi için çalışmış, şâir, mutasavvıf ve büyük bir mütefekkindir.

Yunus Emre, "şeriat tarikat yoldur varana/marifet hakikat andan içerü" diyen bir arif-i billah; "aşk imamdır bize gönül cemaat/kıblemiz dost yüzü daimdir salat" diyen bir aşk ve gönül adamı; "Hakk cihanda doludur kimseler Hakk'ı bilmez" diyen bir vahdet-i vücudçudur (Tatçı, 2009 s. 57). Yunus Emre, yaşadığı dönemdeki edebi geleneğe uyararak düşüncelerini halka aktarabilmek için şiiri bir form olarak kullanmış, İslam temeline dayalı sûfilik kavramlarıyla fikirlerini, şifahî kültürün hâkim bulunduğu yarı göçebe Türk halkına sade ve anlaşılır biçimde ulaştırmış (Ocak, 2014, s. 115, 123-124) hem yaşadığı çağda hem de sonraki asırlarda gönüllerde taht kurmuştur.

Yunus Emre ve eserleri ile ilgili Osmanlı döneminde yapılan çalışmaların ardından XX.yüzyılın başlarında İskoçyalı oryantalist E.J.W.Gibb ve Fuat Köprülü ile başlayan, Rıza Tevfik, Burhan Toprak, Abdülbaki Gölpınarlı, Faruk Kadri Timurtaş, Nurettin Topçu, Ahmet Kabaklı, Nihat Sami Banarlı, Samiha Ayverdi, Mehmet Kaplan, Behçet Dede, Sezai Karakoç, İlhan Başgöz, Mustafa

Tatçı, Mustafa Özçelik, A.Yaşar Ocak ve daha pek çok tarihçi, edebiyatçı, araştırmacı yazar tarafından devam ettirilen akademik çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Yunus Emre *Dîvânı*'nın ilk derleyici yazarı Burhan Toprak'tan yıllar sonra Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan *Yunus Emre Dîvânı (inceleme-metin)* başlıklı doktora tezinde *Dîvân*'ın tenkitli metni oluşturulmuş, dinî-tasavvufî unsurlarının tahlili yapılmıştır. *Yunus Emre-Bilgiler-Belgeler, Belgelerle Yunus Emre, Yunus Emre ve Tasavvuf, Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler* ve *Yunus Emre Bibliyografyası* bu konuda yapılmış önemli çalışmalardandır.

Yunus Emre Dîvânı üzerinde Hz. Muhammed'i konu edinen iki çalışma yapılmıştır. Mustafa Tatçı tarafından kaleme alınan "Yunus Emre'ye Göre Hz. Muhammed" başlıklı bildiride Yunus Emre'nin söylediği ilahilerden hareketle Hz. Peygamber ve nur-ı Muhammed'i idraki tahlil edilmiştir. Mustafa Öztoprak tarafından kaleme alınan "Yunus Emre'nin *Dîvân*'ındaki Peygamber Anlayışı" başlıklı makalede, beş altbaşlık altında Yunus Emre'nin peygamber tasavvuru anlatılmıştır. Öztoprak, her bir altbaşlığın ayrı ayrı incelenmesinin faydalı olacağını belirtmiştir ki bu, konunun farklı yönleri ile ele alınması gerektiğinin de bir ifadesidir.

Yapılan çalışmalardan farklı olarak yeni bir bakış açısı ve yorum ile yapılacak her bir araştırma ve inceleme, Yunus Emre'nin daha iyi anlaşılmasına ve ifade ettiği hususların daha iyi kavranılmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışma bu düşünce ve amaçla gerçekleştirilmiştir. Bu noktada, Yunus Emre'nin anlatmak istediği Hz. Muhammed tasavvurunun iddia edilenin aksine genel İslami yaklaşımdan farklı olmadığı, ehl-sünnet çizgisinden sapmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak *Dîvân*'da yer alan ve konu ile ilgili tespit edilen şiirler, daha önceki çalışmalarda yer almayan hususları da içerecek şekilde, nesnel ve gerçekçi bir bakış açısı ile yorumlanıp değerlendirilmiştir. Çalışmamızda yararlandığımız Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan MEB Yayını (C. II, İstanbul 1997) *Yunus Emre Dîvânı* kaynak olarak gösterilirken parantez içinde önce şiir numarası sonra beyit numarası verilmiştir.

Yunus Emre Dîvânı'nda Hz. Muhammed

Yunus Emre, yolundan gittiği örnek aldığı Hz. Muhammed'i; "ümmetine din ve iman hil'atini giydiren" (*Dîvân*, 379/4), server (*Dîvân*, 27/5), "nebilere/peygamberler serveri" (*Dîvân*, 12/8, 311/2), "günün nuru ziyası" (*Dîvân*, 100/2), "din metâsı" (*Dîvân*, 12/8), "din direği" (*Dîvân*, 311/2), "maden-i sıdk u safâ" (*Dîvân*, 374/4), "kamu ahdün vefası" (*Dîvân*, 100/1), "yerin göğün safâsı" (*Dîvân*, 100/1), "sekiz uçmak sakâsı" (*Dîvân*, 100/4), "yalvarıcı, şefâatçi" (*Dîvân*, 100/5, 44/7), "mahşer şefii" (*Dîvân*, 100/4), "vefa sahibi" (*Dîvân*, 121/1), "kamuya sultan" (*Dîvân*, IV, 174/3), "tenlere can" (*Dîvân*, IV, 174/5), "iki cihan güneşi" (*Dîvân*, 157/7), "âlemlerin sultanı" (*Dîvân*, IV, 174/6), "fahri âlem" (*Dîvân*, 257/8, 374/4), "maşuka-yı

Hâlık” (*Dîvân*, 86/4) ve “Hakk habibi” (*Dîvân*, 100/6, 187/10), evvel-âhir pîş-kadem (yol gösterici) (*Dîvân*, 27/5), cihanın müntehâsı (*Dîvân*, 100/3) ifadeleri ile tanımlamıştır. Bütün bu nitelikler, isim ve sıfatlar ile adlandırma Yunus Emre’nin Hz. Peygamber (s.a.s.)’e olan muhabbetinin sevgisinin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Yunus Emre, Hz. Muhammed’in pek çok şahsî özelliğini bilmenin yanında manevî makamını da bilmek ve bu bilgiyle hareket etmek gerektiği kanaatindedir. Yunus Emre’ye göre Hz. Muhammed, her zaman medh ve sena edilmeye en layıktır, çünkü makamı arş üstündedir. Bu hususu;

Muhammed’in medhini idelüm baş üstüne

Zira ki ol Muhammed yüridi arş üstüne (*Yunus Emre Dîvânı*, 321/1)

sözü ile dile getiren Yunus Emre “Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin” (Ahzab, 33/56) ayetini hatırlatmış, arş üstüne yürüyen, övülmüş bir makam verilecek olan Hz. Muhammed ile tanış olmak için O’nu medh etmeyi tavsiye etmiştir. Hz. Muhammed ile tanış olmanın ve O’nu medh etmenin en kısa ve en kolay yolu O’na salâvat getirmektir. Çünkü salâvat, O’nun ile Müslümanlar arasında sıcak ilişkiyi kuran, devam ettiren ve pekiştiren en önemli araçtır. Ashabının “ya Rasulallah sen vefat ettikten sonra salât ve selâmlarımız sana nasıl sunulur?” sorusu üzerine “Allah peygamberlerin cesetlerini çürütmeyi toprağa yasaklamıştır, nerede olsanız salât ve selâmınız bana ulaşır” (Ebû Davud, Menâsik, 97, Ebû Davud, Salât, 201) ve “yeryüzünde Allah’ın seyyah melekleri vardır, ümmetimin selâmlarını bana ulaştırırlar” (Müstedrek, II/456, no. 3576) hadisleri kendisine yapılan medh ve senadan, salât ve selâmdan haberdar olduğunun ifadesidir. Yunus Emre de muhtemelen bu hadisleri bilen biri olarak Hz. Muhammed’in makamını ve Allah katındaki değerini ifade ile kişiye fayda sağlayacağı için O’nun can-ı gönülden övülmesini tavsiye etmiştir. Süleyman Çelebi (ö. 1422) de *Vesîletü’n-Necât* isimli eserinde “*ger dilersiz, bulasız oddan necât, aşk ile derd ile idin es-salât*” (Süleyman Çelebi, 2016, s. 43, 80, 86, 88, 90, 92, 97, 112) diyerek Hz. Muhammed’in övülmesi, medh ve sena edilmesi için âdeta Yunus Emre’nin sözlerini hatırlatmış ve tekrarlamıştır. Sezai Karakoç’un ifadesiyle, “adı güzel, kendi güzel Muhammed” sözü yalnız kelimeleriyle değil, ritmiyle, sesiyle de bir nevi salâvatın Türkçe karşılığıdır yani o fonksiyondadır (Karakoç, 2011, s. 53).

Âlem Fahri Muhammed Mirac’a ağdugında

Çalap’tan diledügi ümmetine azıkdur (*Yunus Emre Dîvânı*, 86/6)

Cebrail davet kılınca Mirac’a Muhammed’i

Miracında diledügi ümmetinün varıdur (*Yunus Emre Dîvânı*, 81/3)

İfadeleri ile Yunus Emre, önceliği ümmeti olan ve ümmeti için hayırlı azık ve rızık ile af ve mağfiret talep eden Hz. Muhammed’in bu özelliğini dile getirmiş

ve vurgulamıştır. Bu özelliği ile de övülmesi gereken Hz. Muhammed hiçbir zaman şahsını düşünmemiş, her zaman ümmeti için çalışmıştır. Ümmeti için yaptığı dua kabul edilen Hz. Muhammed, Allah'ın kendisini ümmeti hakkında hoşnut edeceğini ve üzmeyeceğini (Müslim, İman 346) zikretmiştir. O, ümmetini çok severken ümmetinin O'nun sevgisine layık olmak için gayret etmesi gerektiğini işaret etmiştir.

Hak bir gevher yarattı kendünün kudretinden

Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden (*Yunus Emre Dîvânı*, 249/1)

Çalap nurdan yaratmış canını Muhammed'ün

Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün (*Yunus Emre Dîvânı*, 145/1)

Sözleri ile Yunus Emre, Allah'ın kudretinden nur-u Muhammed'i yarattığını, bu nur-u Muhammed'in veya nur-u Muhammed'den bir öz maddenin mahlûkat âleminin ilk çekirdeği olduğunu belirtmiştir. Hz. Muhammed'in bedeni yaratılmadan önce nuru yaratılmış, muhtemelen el-esmaü'l-hüsna ilk defa nur-u Muhammed'de tecelli etmiştir. Hz. Muhammed'in aslı nurdur. "Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur" (Hâkim, II/492) ve "Ey Allah'ın Rasulü peygamber oluşun ne zaman kesinleşti sorusuna, Âdem cesed ile ruh arasında iken" (Tirmizi, Menâkib, I/3609) şeklinde Hz. Muhammed tarafından verilen cevabı, yine "ben insanların yaradılıştaki ilki, peygamber olarak gönderilişinde sonuncusuyum" (Acluni, *Keşfü'l-Hafa ve Müzîlül-İlbas*, C.II, Beyrut 1351, s. 163) hadisini Yunus Emre kendi üslubu ile ifade etmiştir. Yunus Emre'ye göre Hz. Peygamber, ilk yaratılan nurun beşerî idrake akseden bir aynası konumundadır (Tatçı, 2009, s. 56). Bu konuda Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ında (2007, s. 117) şöyle bir bilgi geçmektedir; ilk insan Hz. Adem yaratıldıktan sonra arşta, "Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir" yazısını görünce; Allah'tan başka tanrı yoktur, senin birliğindir, Muhammed kimdir? diye sormuş "ey Âdem! O benim habîbim, senin peygamber oğlundur" şeklinde cevap almıştır. Hz. Adem'in yaratıldıktan sonra Hz. Muhammed'in adını fark etmesi ve sorması, Hz. Muhammed'in bedenlen değil ama cevher olarak var olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Yunus Emre de bu hususu dile getirmiş, ilm-i ilahide mahlûkatın ilkinin aynı zamanda cevher olarak Hz. Muhammed olduğunu, nurdan yaratıldığı için de adının âlemlere rahmet olarak "Muhammed" şeklinde tesmiye edildiğini belirtmiştir.

Yetmiş bin yıl öndinden yarattı Muhammed'i

Hak kendü âşık oldu bahane bir yılduzdan (*Yunus Emre Dîvânı*, 233/8)

Allah'ın her şeyden önce ilk yarattığı Hz. Muhammed'in nurudur (Ahmed, Müsned, IV/127; Hâkim, Müstedrek, II/600, no 4175). Yunus Emre'nin ifadesiyle nur-u Muhammed'i belki insanın yaratılışından belki mahiyetini bilemediğimiz mahlûkatın yaratılışından yetmiş bin yıl önceden yaratılmıştır ve Allah, ilk yarattığı bu nura âşıktır. Mahlûkatın fitratında var olan "aşk

nüvesi" de bu yüzdendir (Tatçı, 2009, s. 64). Yaratılmışlardaki aşkın özü, insanların kalbindeki sevgi buradan gelmektedir. Öyleyse, bütün kâinatın özü, esası, mayası muhabbettir, sevgidir.

Aşk; aşırı muhabbettir, yoğun sevgidir. İlâhî aşk, sevginin en güzel hâlidir. Allah'ın sevdiğini insanlar da sevmelidir. Çünkü Allah'ın sevdiğini sevmek Allah'ı sevmektir. Madem Yüce Allah Hz. Muhammed'i sevmiş öyleyse Allah'ı sevmenin yollarından biri de Hz. Muhammed'i sevmektir. Bu sevgi kâinatın da yaratılış sebebidir.

Evvel Âdem'i yarattı sonra Peygamberleri

Âhir Muhammed nuru balkıdı içimizden (Yunus Emre Dîvânı, 233/6)

İfadesi Yunus Emre'nin yukarıda zikrettiği husus ile tezat değildir. Beden olarak ilk yaratılan Hz. Adem'dir. Peygamberlerin beden olarak en sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Burada Yunus Emre aynı konuda iki farklı kanaat ifade etmemiştir. İki farklı hususu dile getirmiştir. Öztoprak'ın söylediği gibi yazarların bazen daha önce yazdıklarına bir daha dönme fırsatı yakalayamadıkları varsayımından hareketle mezkûr birbirine zıt gibi görünen farklı bilgilerin meydana gelmesinde Yunus Emre'nin geri dönüp yazdıklarını kontrol edememesinin etkili olmuş olabileceği (Öztoprak, 2020, s. 310) çıkarımı ilginç bir bakış açısidir. Yunus Emre için söz konusu olmayacak bir durumdur. Kendisini sığaya çekecek Mola Kasım gibi birinin geleceğini bilen yanlış yazmaz, yazamaz, ya tashih eder ya da iptal eder. Yunus Emre ne söylediğini bilmektedir, bilerek söylemektedir. Lüdinni ilim ile nur-ı Muhammedi'yi de hakikat-ı Muhammedi'yide fark etmiştir.

Yedi kat yer yaratdı ol gevherün nurından

Yedi kat gök yaratdı ol gevherün bugından (Yunus Emre Dîvânı, 249/2)

Yedi deniz yaratdı ol gevher damlasından

Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden (Yunus Emre Dîvânı, 249/3)

sözleri de "Hak bir gevher yaratdı kendünün kudretinden" ifadesinin açılımıdır. Nitekim bir cevherden pek çok şeyin icadına dünyada pek çok örnek vardır. Buharın ve buzun aynı maddeden (su cevherinden) olması gibi canlıların bütün hücrelerinin vücudunun basit bir yemekten olması gibi bir cevherden pek çok varlık yaratmak Allah için zor değildir. Kudreti sonsuz olan Allah, esir maddesinden semavat tabakalarını yarattığı gibi kendi kudretinden bir cevheri esas yaparak yeryüzünün ve gökyüzünün tabakalarını, denizleri ve dağları yaratması akla da mantığa da uzak değildir.

Gayb işin kim bilür meger Kur'an ilminden

Yunus içdi esridi ol gevher denizinden (Yunus Emre Dîvânı, 249/5)

sözüyle de ilm-i gayb olan bu hususların ancak Kur'an-ı Kerim'deki ilimleri elde etmekle mümkün olabileceğini, ilahi mesajlar içerin yüce kitabın aynı zamanda sırlar hazinesi olduğunu ve kendisinin ledünni ilim ile bu hazineden

ulaştığı bazı sırları dile getirdiğini belirtmiştir. Nitekim Kur’ân’a ve sünnete sadık Yunus Emre, iyi derecede İslam ilimler bilgisine sahiptir ve bu hususu burada açıkça dile getirmiştir.

Yunus sözi şiirden amma aslı kitabdan

Hadis ile dinene key bilgil sadık olmak gerek (*Yunus Emre Dîvânı*, 137/9)

ifadesi ile şiir şeklinde dile getirdiği hususların, duyum ile elde edilen şüphe ile yaklaşılması gereken bilgiler değil; aslının, hakikatinin, dayanağının, kaynağının kitaptan (Kur’an-ı kerim ve Hadis-i Şerif) olduğunu belirtmiştir. İfade ettiği hususlarda şüphe edilmemesini, ancak şüpheye düşenlerin kitaplardan kontrol ile tetkik edilebileceğini söylemiştir.

Ol Hak Habibi Mustafa miraca idicek sefer

Ol dem canum fikr eyledüm ol sırrını duyan benem (*Yunus Emre Dîvânı*, 187/10)

Muhammed ile bile mi’raca çıkan benem

Ashab-ı suffayla yalınca olan benem (*Yunus Emre Dîvânı*, 185/1)

ifadeleriyle de bilgi kadar hissetmenin de önemli olduğunu, ânı yaşamadan anlamlandırmanın eksik olacağını vurgulamıştır. Bu sözleri ile gönülden, kalpten, aklen ve ruhen Hz. Muhammed ile olduğunu ifade etmiş, hatta Mirac’da âdeta beraberdim, sair zamanlarda da Ashab-ı Suffa’nın yanında idim diyerek o anı kalben yaşadığını belirtmiştir. Nitekim “namaz müminin miracıdır”. Namaz kılan aracısız olarak Rabbinin huzuruna durup kulluğunu arz ederek, talep ve dileklerini ileterek bir anlamda miracı yaşamış olur.

Yaradıldı yir ile gök Muhammed dostlığına

Levlak ana delil durur ansuz yir ü gök olmadı (*Yunus Emre Dîvânı*, 386/7)

Yaratdı Hak dünyayı peygamber dostlığına

Dünyaya gelen gider baki kalası degül (*Yunus Emre Dîvânı*, 158/7)

Dostum dimiş yaratmış hem anun kaydın yimiş

Ümmetten yana komış yönini Muhammed’ün (*Yunus Emre Dîvânı*, 145/2)

Dostluk sevginin bir tezahürüdür. Evet Yüce Yaratıcı, Hz. Muhammed’i sevmiş, elçisi olarak seçmiş ve O’na olan sevgisi sebebiyle kâinatı yaratmıştır. Yunus Emre bu sözü ile “levlâk” ile başlayan hadis-i kudsiyi hatırlatmış, “eflâk”ın Hz. Muhammed’in hatırına yaratıldığını ifade etmiştir. Peki bir kişi için koca bir dünya yaratılmış olabilir mi? Bu soruya bir örnek ile cevap verilebilir. Okul var, öğrenci var, kitap var ama öğretmen yoksa okulun da kitabın da kıymeti olmaz, zaman boşa geçer, hiçbir şey öğrenilmez. Okula öğretmen göndermek öğrencilere şefkattir, merhamettir, ihsandır, iyiliktir. Öğretmen görevlendirilmekle okulun boş ve anlamsız hale gelmesi engellenmiş olur, inşa amacına uygun hareket edilmiş olur. Bu bakışla okul öğretmen için yapılmıştır. Öğretmensiz okulun değeri yoktur. Ancak

öğretmenin varlığı ile okul da kitap da öğrenci de kıymet kazanmaktadır. Öğretmen okul için esastır. Hz. Muhammed en mükemmel öğretmendir. Allah'ı, isim ve sıfatlarının kâinattaki tecellilerini en iyi anlatan ve en mükemmel öğreten Hz. Muhammed'tir. Dünyanın ve dolayısıyla da kâinatın kıymet kazanması için Hz. Muhammed yaratılmıştır. Hz. Muhammed'e duyulan dostluk ve sevgi sebebiyle de dünya yaratılmıştır. Yaratma, muhabbet kaynaklıdır, sevgi mayalıdır. Allah, mahlûkatı sevdiği için, sevdiğinin sevgisi için yaratmıştır. Hz. Muhammed'e habibim hitabının sebebi de muhabbettir.

Muhammed'i yarattı mahlûkat şefkatinden

Hem Ali'yi yarattı mü'minlere fazlından (Yunus Emre Dîvânı, 249/4)

sözüyle de Allah'ın kendisini hakkıyla bilemeyecek ve anlayamayacak bütün mahlukata olan şefkatinden merhametinden Hz. Muhammed'i yarattığı belirtilmiştir. Evet Hz. Muhammed'in yaratılması insanlığa bir merhamettir, bir ihsandır. Eğer Hz. Muhammed olmasaydı yüce Yaratıcıyı, kâinatın mahiyetini, mahlûkatın yaratılış gayelerini ve vazifelerini insanlar nasıl bilecekti? Allah'ın varlığının birliğinin en büyük delili Hz. Muhammed olmasaydı insanlar imansızlık tanrıbilmezlik girdabından nasıl kurtulacaktı? Allah'ın rızasının nasıl kazanılacağını bilemeyecek ve ebedi olarak cehennemi yaşayacaktı. Allah, mahlûka şefkat etti de Hz. Muhammed'i yarattı ve elçi olarak gönderdi. Hz. Muhammed ile dünya anlam kazanmıştır, kıymetlenmiştir, yüce Yaratıcı tanınmış, bilinmiştir.

Hak anı öğdi yarattı sevdi Habibüm didi

Yir yüzinde cümle çiçek Mustafa'nun teridür (Yunus Emre Dîvânı, 81/2)

ifadesiyle Allah'ın Hz. Muhammed'i sevdiğini ve övdüğünü belirtmiştir. Kâinatın özü ve mayası sevgidir. Gerçek sevginin kaynağı da Hz. Muhammed'dir. Bu sebeple "habibim" hitabına mazhar olmuştur. Çünkü muhabbet için gerekli olan her şart en güzel haliyle O'nda mevcuttur. Hz. İbrahim'e halilullah (Allah'ın dostu); Hz. Musa'ya safiyullah (Allah'ın seçkin kulu); Hz. Muhammed'e ise habibullah (Tirmizî, *Menâkıb*, 1/3616; Darimî, *Mukaddime*, 8) denilmiştir. Hz. Muhammed nur saçan bir kandil (Tevbe, 33/46), örnek alınacak en güzel numune (Ahzab, 33/21), âlemlere rahmet (Enbiya, 21/107) olduğu için, yeryüzündeki bütün çiçekler O'nun teridir. Hz. Muhammed, Allah'ın eşsiz sıfatlarını, benzersiz isimlerini, kudretini ve sanatını bütün incelikleri ile mükemmel şekilde üzerinde gösterdiği için, medh ve senaya, övülmeye en layık olduğu için, Allah ve melekler O'na salât ettikleri (Ahzab, 33/56) için Hz. Muhammed'i insanlar da övmelidir, O'na salât ve selam etmelidir. Lâedrî'nin şu sözü "muhabbetten Muhammed oldu hâsıl, Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl?" yani Allah sevgisi ile Muhammed yaratıldı, Muhammedsiz sevgiden ne olabilir? Hiçbir şey olmaz, olmaz şeklindeki konuyu kısa ve veciz olarak açıklamaya yeterlidir.

Muhammed bir denizdür âlemi tutup durur

Yitmiş bin peygamberler gölinde Muhammed'ün (*Yunus Emre Dîvânı*, 145/3)

Dünya malın dutmamış hiç emanet artmamış

Derzi biçüp dikmemiş tonunu Muhammed'ün (*Yunus Emre Dîvânı*, 145/4)

Yıldı yitmiş bin hacı her biri niyyet ider

Varur ziyaret eder nurunu Muhammed'ün (*Yunus Emre Dîvânı*, 145/6)

Beyitleri ile Hz. Muhammed'in bazı özellikleri vurgulanmıştır. O'nun mevcudat denizinde, her şeyi kuşatan nur varlığında yetmiş bin peygamberin de bulunduğu, bütün peygamberler içinde ayrı yere ve farklı bir konuma sahip olduğu ifade edilmiştir. Hz. Muhammed'in bir kral gibi değil sıradan bir insan gibi yaşadığı, müminlere de fani ve geçici dünyaya ehemmiyet vermeyip baki olan Allah'ın rızasını elde etmek için çalıştığı bu yönüyle de iyi bir örnek olduğu belirtilmiştir. Şahsi işlerini başkalarına yaptırmadığı, vahiy başta olmak üzere kendisine gelen yiyecek, içecek, mal ve eşyayı ümmeti ile paylaştığı zikredilmiştir. O'nu seven, kıymet ve değerinin farkında olan, dünyada iken manen ziyaret etmek isteyen ümmetinden binlerce müminin O'nun nurunu ve şahsını ziyaret ettiğini söylemiştir. Hz. Muhammed'in önemi ve değeri bir kez daha vurgulanmıştır.

Ol iki cihan güneşi zahir dünyasın deşşürdi

Cahil anı öldi sanur ol hod ölmez ölüp degül (*Yunus Emre Dîvânı*, 157/7)

Yunus Emre, "toprağa, peygamberlerin cesedini çürütmeyi haram etmiştir. Allah'ın Peygamber'i her zaman diridir" (Ebu Davud, Salât, 207; İbn Mâce, cenâiz, 65; Nesâî, cuma 5/45) hadisine bağlı kalarak Hz. Muhammed'in ölümünü sadece bir yer değişikliği olarak görmüş ve ifade etmiştir. Sadece O'nun hakikatini bilmeyen cahiller öldü zannederler ama o gerçekte ölmemiştir demiştir.

Muhammed Hakk'ı bildi Hakk'ı kendüde gördi

Cümle yirde Hak hâzır göz gerekdür göresi (*Yunus Emre Dîvânı*, 378/4)

Hulkun olmayınca Muhammed gibi

Hak didarın sana göstermeye (*Yunus Emre Dîvânı*, 326/7)

Yunus Emre'ye göre Hz. Muhammed Allah'ı en güzel şekilde bilmiş ve tanıtmıştır. O, el-esmaü'l-hüsnanın kendi varlığında tecelli etmesi ile en güzel şekilde gördüğü bildiği Allah'ı insanlara en güzel şekilde anlatmıştır. Zaten Allah her yerde hazır ve nazırdır. Yunus Emre burada âdeta "nereye dönerseniz dönün (yüzünüzü nereye çevirerseniz çevirin) Allah'ın zatı oradadır (Allah'ın yüzüyle karşılaşsınız)" (Bakara, 2/ 115) ve Allah insana "şah damarından daha yakındır" (Kâf, 50/16) ayetlerini Türkçe ifade etmiştir. Ancak gösterecek birine, görebilecek göze ve anlayabilecek bir akla ihtiyaç vardır. Hz. Muhammed bu açıdan Yunus Emre'ye göre, Allah'ı en mükemmel gösteren ve bildirendir. Ancak Hz. Muhammed gibi ahlakın güzel olmazsa, O'nun gibi

Allah'a kul olarak emir ve yasaklarına riayet için gayret göstermezsen Hakk'ın yüzünü, eserini, izini, keremini ve ikramını göremezsin demiştir.

Hurilerle sırdaş olan Muhammed ile eş olan

Ol imanı yoldaş olan bunda yol yanılmayandır (*Yunus Emre Dîvânı*, 99/7)

Yunus Emre, Hz. Muhammed'in yolunda olanların, sünnetlerini yapanların, bedenlen olmasa bile kalben, aklen ve ruhen O'nun ile birlikte yoldaş olanların yanılmadığını, imanın gücü ve kuvvetiyle hata yapmadığını ve kaybetmediğini aksine kazandığını ifade etmiştir.

Yunus günahun çokdur sen ağlarısın hakdur

Yarın sana gerekdür Muhammed şefaati (*Yunus Emre Dîvânı*, 385/8)

Yunus Emre'ye göre insanların her zaman muhtaç olduğu Hz. Muhammed'e en çok da günahkârların ihtiyacı vardır. Çünkü emir ve yasaklara dikkat etmeyen günahkârlar ancak O'nun şefaati ile kurtulabilme imkânına sahip oldukları için O'ndan şefaath ve yardım umarlar. Ancak pek tabiidir ki, şefaath sınırsız değildir ve şefaath talep edenlerin de bunu isteyecek yüzlerinin olması ve O'nun şefaathine hak kazanmış olmaları gerekmektedir. Yunus Emre bu hususa da vurguda bulunmuştur. Hz. Muhammed'in şefaathini kimler kazanabileceğini şöylece ifade etmiştir.

Nefsin müsülman iden Hak yola togru giden

Yarın ana olısar Muhammed şefaati (*Yunus Emre Dîvânı*, 380/6)

Sen ana ümmet oligör o seni mahrum komaz

Her kim anun ümmetidür sekiz cennet yiridür (*Yunus Emre Dîvânı*, 81/4)

Her kim anun sünnetiyle farzını kaim tutar

Ne diyem ki akıbet sorı hisabdan beridür (*Yunus Emre Dîvânı*, 81/5)

Ol alem fahri Muhammed Nebiler serveridür

Vir salavat ışkıla ol günahlar eridür (*Yunus Emre Dîvânı*, 81/1)

Yunus Emre'nin ifadesi ile nefsini Müslüman yapanlar, nefsinin bir Müslümana yakışır şekilde kontrol edebilenler, nefsinin kötü istek ve arzularına set çekebilenler, hak yolda gidenler, O'na ümmet olmanın şuuruyla hareket edenler, farzlara ve sünnetlere riayet edenler, helal haram çizgisine dikkat edenler, O'na çokça salât ve selâm edenler, mükâfat olarak Hz. Muhammed'in şefaathini kazanabileceklerdir.

Yunus Emre Hz. Muhammed'i anlatırken mucizelerinden de haber vermiştir. Mucizelerinden biri eline aldığı taşın Allah'ın elçisi olmasına şahitlik etmesi, diğer bir mucizesi de kafirlerin zehirli yemeğinin zarar verememesidir.

Taş elinde söyledi Hak Resulsin sen didi

Anın çün komadı bir taşı taş üstine (*Yunus Emre Dîvânı*, 321/4)

Muhammed'e kâfirler üç kez agu virdiler

Birin kuzuyla yidi ikin aşın üstine (*Yunus Emre Dîvânı*, 321/5)

Aguyu kıldı şeker ol Resulullah meğer

Vir Salâvat zenbûr-vâr derdile yaş üstine (Yunus Emre Dîvânı, 321/6)

Hız. Muhammed'in peygamberliğinin delillerinden olarak gösterdiği mucizelerden birini meşhur sahabelerden Ebu Zer el-Gıfari'nin (ö. 653) şöyle anlatmıştı: “Ben, Rasulullah (s.a.v.)'m yalnız bulunduğv vakitleri araştıran bir adamdım. Bir gün onun yalnız başına oturmakta olduğunu gördüm. Yalnızlığını fırsat bilerek gidip yanına oturdum. O esnada Ebu Bekir gelip selam verdi. Rasulullah'ın sağ tarafına oturdu. Sonra Ömer gelip selam verdi, Ebu Bekir'in sağ tarafına oturdu. Sonra Osman gelip selam verdi, Ömer'in sağ tarafına oturdu. Rasulullah'ın (s.a.v.) önünde de yedi (yahut dokuz) çakıl tanesi vardı. Onları avucuna aldı. Çakıl taşları tesbih getirdiler. Hurma dalının inleyişi gibi inlediklerini işittim. Sonra onları yere bıraktı, inlemeleri kesildi. Tekrar alıp Ebu Bekir'in avucuna bıraktı O çakıl taşlarının tesbih getirdiklerini ve hurma dalı gibi inlediklerini işittim. Onları yere bırakınca sesleri kesildi. Tekrar onları alıp Ömer'in avucuna bıraktı, tesbih getirdiklerini ve hurma dalı gibi inlediklerini işittim. Yere bıraktı, sesleri kesildi. Sonra yine alıp Osman'ın avucuna bıraktı, tesbih getirdiklerini, hurma dalının inleyişi gibi inlediklerini işittim. Sonra yere bıraktı ve sesleri kesildi. Rasulullah (s.a.v.): işte bu nübüvvetin hilafetidir buyurdu”. (İbn Kesîr, VI, 173).

Yine İbn Kesir'de kaydedildiğine göre, Hız. Muhammed paçayı çok severdi. Yahudiler paça sevdiğini öğrenince Hayber'de O'nu koyun paçası ile zehirlemek istediler. Ama ağzına alır almaz paça, zehirlenmiş olduğunu Hız. Muhammed'e haber verdi. Kendisiyle beraber o zehirli koyunun etinden yiyen Bişr b. Bera b. Ma'rur zehirin etkisiyle vefat etti. Rasulullah da o koyundan bir çiğnemlik et koparıp çiğnemişti. Aslında O'nun çiğnediğı kısımda zehir daha fazla miktardaydı. Ama Aziz ve Celil olan Allah'ın izniyle ecelinin sonuna kadar o zehir Rasulullah'a zarar vermemişti. Bu zehir, O'nun karnında ecelinin sonuna dek onun için serin ve selamet olmuştu. O koyundan yediğı zehirli etin tesirini vücudunda hissettiğini anlatmıştı (İbn Kesîr, VI, 161, 254, 375). Bu mucizeleri nakleden Yunus Emre, Hız. Peygamberin üç kez zehirlendiğini, ancak mucize olarak zehirin etki etmeyip şeker gibi bir hal aldığını ifade etmiş, böyle mucizeler gösteren Zat'a salâvat getirilmesini tavsiye etmiştir. Yunus Emre, bu mucizelerden başka mirac mucizesini de şöylece anlatmıştır.

Muhammed'e bir gice Calap'tan indi Burak

Cebraîl eydür hacem havacem Mirac'a kıgurdı Hak (Yunus Emre Dîvânı, 134/1)

Gitti Cibril Hazreti getirdi Burak atı

Nurdan idi hil'ati gözi gevher yüzi ak (Yunus Emre Dîvânı, 134/4)

Göklere haber oldu yir gök şadılık toldı

Eydürler Ahmed geldi bezendi sekiz uçmak (Yunus Emre Dîvânı, 134/7)

Gör Muhammed neyledi gökleri seyr eyledi

Ümmetini topladı arşa henüz varıcak (Yunus Emre Dîvânı, 134/8)

Çün geçti felekleri ün geldi kim gel beri

Kaldurdum perdeleri heman cema'lüme bak (*Yunus Emre Dîvânı*, 134/9)
 Didarum sana ıyan gösterem bellü beyan
 İn Burak'dan ol yayan arşuma bas bir ayak (*Yunus Emre Dîvânı*, 134/10)
 Ferişteler geldiler Burak'tan indürdiler
 Na'lini döndürdüler ol dem yürüdi yayak (*Yunus Emre Dîvânı*, 134/11)
 Çün dost dosta kavuşdı yüz bin kelam danıştı
 Ümmetiyçün çalışdı olur Resulü mutlak (*Yunus Emre Dîvânı*, 134/13)
 Miraç'dan döndi yine girü geldi evine
 Geldi gördi henüz kim döşecigi ısıcak (*Yunus Emre Dîvânı*, 134/14)
 Nice bin yıllık yola bir demde vara gele
 Yunus eydür kim ola Muhammed'dür o mutlak *Yunus Emre Dîvânı*,
 134/15

Yunus Emre bu mucizeleri anlatarak Hz. Muhammed'in büyüklüğünü, özelliğini, farklılığını ortaya koymuştur. Peygamberlerin istediği zaman kendi başına Allah'tan bağımsız olarak bir mucize göstermesi mümkün değildir. Mucize peygamberin doğruluğunun ve elçiliğinin Allah tarafından tasdik edilmesi ve onaylanmasıdır. Bu sebeple mucizelerin ayrı bir önemi vardır. Burada bir gece Hz. Muhammed'in göklere çıkarıldığı, sekiz cennetin O'nun şerefine süslendiği, gökyüzündeki her şeyi seyreylediği, arş makamına çıktığı, Allah ile perdesiz görüşüp cemali ile müşerref olduğu, dostun dostuna kavuştuğu, Hz. Muhammed'in ümmeti için hediyeler aldığını, miracdan döndüğünde yatağının hala sıcacık olduğu belirtilmiş, mirac mucizesi veciz olarak anlatılmıştır.

Gül Muhammed teridir bülbül onun yâridir

Ol gül ile ezeli cihana bile geldim (*Yunus Emre Dîvânı*, 196/8)

Yunus Emre bu beyitte de gülün kokusunu Hz. Muhammed'den, O'nun terinden aldığını, bu sebeple de çok güzel koktuğunu ve bülbülün de gülün yâri olduğunu belirtmiştir. Çiçekleri içinde gülün yeri farklıdır. Gülün güzelliğinin farkında olan bülbül gül etrafında dönmektedir. Bülbül onun yâridir derken aslında Peygamber aşkıyla yananların, bülbül gibi maşukuna ulaşmak için O'nu takip ettiğini ifade etmiştir. Nitekim bazı sahabelerin, teberrükâtan kabul ettikleri için, Hz. Muhammed'in terini güzel koku olarak kullanmak adına biriktirdiklerine dair rivayetler de mevcuttur (Öztoprak, 2020, s. 305).

Aşkın ile aşıklar yansın ya Resulallah

İçip aşkın şarabın kansın ya Resulallah (*Yunus Emre Dîvânı*, 174/1)

Şol seni seven kişi verir yoluna başı

İki cihan güneşi sensin ya Resulallah (*Yunus Emre Dîvânı*, 174/2)

Şol seni sevdi Sübhan oldun kamuya sultan

Canım yoluna kurban olsun ya Resulallah (*Yunus Emre Dîvânı*, 174/3)

Aşıkam ol dildare bülbülem şol gülzare

Seni sevmeyen nare yansın ya Resulallah (*Yunus Emre Dîvânı*, 174/4)

Şol seni sevenlere kıl şefa'at anlara

Mümin olan tenlere cansın ya Resulallah (*Yunus Emre Dîvânı*, 174/5)

Âşık Yünus'un canı hilm ü şefa'at kanı

Âlemlerin sultanı sensin ya Resulallah (*Yunus Emre Dîvânı*, 174/6)

Yunus Emre bu şiirlerde de Hz. Muhammed'i mehd ve sena etmiş, övmüştür. Hem özelliklerini ifade etmiş hem de sevenlerin yapması gerekenleri, O'nun âşıklarının hallerini dile getirmiştir. Son olarak Hz. Muhammed'e layık olmak için kendine öğütlerde bulunur ki, bu öğütler aslında kendi nefesine hitap ederken, eserlerini okuyan, sözlerini dinleyen müminlere bir tavsiyedir.

Terk idesin taht u tacı bilesin itdüğün göçi

Muhammed Hak yalvarıcı şefa'atçimüz andadır (*Yunus Emre Dîvânı*, 44/7)

Aguyı kıldı şeker ol Resulullah meğer

Vir salavat zenbûr-vâr derdile yaş üstine (*Yunus Emre Dîvânı*, 321/6)

Yunus Emrem sen gine Mustafa ya kıl selam

Ol dahı kıla eda yüz ile baş üstine (*Yunus Emre Dîvânı*, 321/7)

Yunus Emre burada Hz. Muhammed için her şeyden, tahttan, tacdan, makamdan, mevkiden, anadan, babadan, yardan vazgeçebilmenin erdemini ve değerini ifade etmiştir. O'na salat ve selam getirmenin çok faydalı ve faziletli bir görev olduğunu dile getirmiştir. O'nun yolunda olmak için her türlü fedakârlığa da hazır olduğunu "kıla eda yüz ile baş üstüne" diyerek memnuniyetle yerine getireceğini belirtmiştir.

Sonuç

Yunus Emre, şiirlerinden anlaşılacağı gibi, Hz. Muhammed aşığıdır. Hz. Peygamberin hayatını ve uygulamalarını bilen, sünnetini ve tavsiyelerini benimseyen bir mütefekkidir. Yunus Emre, fiziki özelliği yanında Hz. Peygamberin manevi makamı ve nurani çehresi hakkında da bilgiler vermiştir. Yunus Emre, Divanı'nda Hz. Peygamber aşkını kendisine has üslubuyla en güzel biçimde ve en geniş anlamda dile getirmiş, yaşadığı hakikatin "Muhammed'i hakikat"ten ibaret olduğunu şiir diliyle ifade etmiştir.

Yunus Emre, daima ümmetini düşünen ve insanlık için en güzel örnek olan Hz. Muhammed'e tabi olmanın büyük bir şeref olduğunu belirtmiş, ümmeti için yaptıkları sebebiyle O'nun getirdiği Şeriata uymak ve ona layık olmak için çalışılması gerektiğini söylemiştir. Yunus Emre, "Nur-u Muhammed'i" ve "Hakikati Muhammed'i" sade ama çok güzel ifade etmiştir. Yunus Emre Hz. Peygamber'e gönül boyutuyla değil hakikat boyutuyla bakmıştır.

Yunus Emre'nin Hz. Muhammed tasavvuru, temelde ilahi aşka dayanmaktadır. Yukarıda yer verdiğimiz şiirlerine bakıldığında bunu görmek mümkündür. Allah Rasûlü'nün miraç ile Rabbimizin katına çıkması, dolayısıyla O'nun

katındaki değeri, O'nun onsekiz bin âlemde değerli olduğu ifade edilmiştir. Şiirlerinde baştan sona vurgu yapılan esas ilahi aşktır. Yunus Emre, Peygambere olan aşkının bağışlanmasına vesile olmasını ummaktadır. Bu düşüncenin temel hareket noktası, sahabilerin Allah Rasûlü'ne olan aşkı, Peygamberin de Allah'ı ve Rasûlü'nü sevenler hakkındaki müjdeleyici haberleri gösterilebilir.

Yunus Emre, en güzel örnek olarak takdim ettiği Hz. Muhammed'i; "ümmetine din ve iman hil'atini giydiren", server, "nebler/peygamberler serveri", "günün nuru ziyası", "din metâsı", "din direği", "maden-i sıdk u safâ", "kamu ahdün vefası", "yerin göğün safâsı", "sekiz uçmak sakâsı", "yalvarıcı, şefâatçi", "mahşer şefî", "vefa sahibi", "kamuya sultan", "tenlere can", "iki cihan güneşi", "âlemlerin sultanı", "fâhr-i âlem", "maşuka-yı Hâlık", "Hakk habibi", "evvel-âhir pîş-kadem" (yol gösterici) ve "cihanın müntehâsı" ifadeleri ile vasıflandırmış ve tanımlamıştır. Bütün bu nitelikler, isim ve sıfatlar ile adlandırma Yunus Emre'nin Hz. Peygamber (s.a.s.)'e olan muhabbetinin sevgisinin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Mustafa Öztoprak'ın Yunus Emre'de "beşer üstü peygamber" tasavvurunun güçlü olduğu, bu yaklaşım tarzının onun içinde bulunduğu tekke kültürü içinde gayet normal karşılanması gereken bir durum olduğu, ancak mezkûr yaklaşımın Kuran ve Sünnet çerçevesinde karşılığının olmadığı şeklindeki kanaatine katılmadığımızı ifade etmeliyiz. Hz. Muhammed'in ayet ve hadislerde beşeri yönüne vurgu yapılmış olması, O'nun sadece bir beşer olarak algılanması sonucunu ortaya çıkartmaz. Evet, beşerî yönü unutulmuş, insani vasıflardan arındırılmış bir peygamber tasavvuru ne kadar hatalı ise nurani yönü unutulmuş peygamber tasavvuru da o kadar hatalıdır. Sadece beşerî yönü esas alınan bir peygamber algısı kişinin, Hz. Muhammed'i sıradan bir insanmış gibi düşünmesine ve hata yapmasına sebep olabilir. İnsanlar yaratılış bakımından aynı kromozoma sahip olmakla birlikte moleküler yapıları farklı farklıdır. Aynılık içinde farklılık söz konusudur. Bünyesindeki iman, kulluk, ahlak, merhamet, vicdan, akıl ve gönül gibi kimyasal bağları farklı farklıdır. ve bu farklılıklar hiç de azımsanacak kadar küçük değildir. Kömür de taştır elmas da taştır ama kıymet ve değer olarak çok farklıdır. Evet taş olarak elmas ile kömür aynı karbon sayısına sahiptir, hatta bu sebeple kömüre kara elmas denilmiştir. Ancak elmas ile kömürün moleküler yapıları farklıdır ve bu nedenle biri elmas, diğeri kömür olmuştur. Elmasın taş olma özelliğini öne çıkartmak, elması sadece bir taş olarak görmek ve değerlendirmek, kömür seviyesine indirgemek olmasa bile o yolu açmak olur. Elmasın kendine has değerini ve önemini kavrayamayanlar, bilemeyenler, anlayamayanlar yanlış yaparlar. Unutulmamalıdır ki pek çok güzel haslete sahip, insan-ı kâmil, Allah tarafından seçilmiş Hz. Muhammed, nurani varlıklar olan meleklerin de üstünde makama (konuma) sahiptir. Sidretü'l-müntehâda yüce Yaratıcı ile

muhatap olmuş, Kab-ı Kavseyn makamına erişmiş, makam-ı Mahmud'a da sahip olacak habibullahtır.

Öztoprak'ın ifade ettiği; “şefaât ve beşer üstü peygamber anlayışı Müslümanları Allah Rasûlü'nün getirdiği mesaja değil, O'nun şahsını baz alarak sevmenin her şeyi halledeceği ve cennete girmek için yeterli olabileceği düşüncesine” sebebiyet vermez, sahîh peygamber tasavvuruna ulaşmaya da engel teşkil etmez. Aksine kişiyi daha dikkatli olmaya ve sevginin gereğini yapmaya sevk eder. Eğer Öztoprak'ın dediği gibi olsaydı “anam babam sana feda olsun ya Rasulallah” diyen sahabe aşk derecesindeki sevgisinin kurtuluşu için yeterli olacağını düşünür, İslam dinini her yere ulaştırmak için o kadar çaba ve gayret göstermezdi. Sahih-i Buhari'nin iman bölümünde de ifade edildiği gibi, Hz. Muhammed'i her şeyden çok sevmek imanın gereğidir. Çünkü Hz. Muhammed'i sevmek Allah'ı sevmektir. Allah'ı sevmek emir ve yasaklarına riayet etmektir. Allah'a kul olarak sorumluluklarını ve ibadet görevini yerine getirmeyen Hz. Muhammed'i sevmiş olamaz. Bu sebeple lafta kalan sevginin her şeyi halledeceği ve cennete girmek için yeterli olabileceği düşüncesi de aklı başında bir Müslüman için söz konusu olamaz. Kendi kızını bile “babam Peygamber diye güvenme Rabbine karşı kulluk vazifeni (dikkatle) yap” diye uyararak Hz. Muhammed'i sevmenin, laf ile değil farzlara ve sünnete dikkat ile mümkün olduğunu ve ibadetsiz sevginin hiçbir işe yaramayacağını da aklı başında olan her Müslüman bilir. Bu sebeple Yunus Emre bir hakikati dile getirmiştir. Yunus Emre kendine has uslubu ile hakikat-ı Hz. Muhammed'i anlatmıştır.

Kaynakça

- Hacı Bektâş-ı Veli, (2007), *Makâlât*, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- İbn Kesîr, (1994), *el-Bidaye ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi*, Türkçe terc. Mehmet Keskin, C. VI, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Karakoç, S., (2011), *Yunus Emre*, İstanbul, Diriliş Yayınları.
- Ocak, A.Y., (2014), *Türk Sûfililiğine Bakışlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Öztoprak, M., (2020), “Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20/1, s. 299-327.
- Süleyman Çelebi, (2016), *Mevlid Külliyyâtı, Vesiletü'n-Necât ve Tercümeleri*, editör Bilal Kemikli, C.I, Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.
- Tatçı, M., (2009), “Yunus Emre'ye Göre Hazret-i Muhammed”, *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum*, 7-8 Mart 2009 Adapazarı-Sakarya, C.II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, s. 56-67.
- Yunus Emre Divânı (Tenkitli Metin)*, (1997), Haz. Mustafa Tatçı, C.II, İstanbul MEB Yayını.

Üniversite Öğrencilerinin Yunus Emre'ye Yazdıkları 90 Mektubun Tematik İncelenmesi

Süleyman DOĞAN*

Özet

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin “Yunus Emre'ye Açık Mektup” şeklinde yazdıkları 90 mektup incelenerek, Yunus Emre hakkında neler bilip bilmediklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde “2021 Bahar” döneminde katılımcı öğrencilere “Yunus Emre'ye Açık Mektup” yazmaları istenmiştir. Çalışma, araştırmacının seçmeli ders verdiği katılımcı öğrencilerin, her fakülteden, her birimden, her sınıf düzeyinde, her branştan, her bölümden, 18-25 yaş aralığında kız ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Dört ayrı sınıfta 180 lisans katılımcı öğrencisinin 160'ı “Yunus Emre'ye Açık Mektup” başlığında mektup yazmışlardır. İçlerinden rastgele 90 mektup incelenmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışma, üniversitenin neredeyse tamamını içine alan küçük bir nüveyi ve ortalama bir örneklemi teşkil etmektedir. Mektuplarda açıkça görülmektedir ki, kişiler ve mektupların sayısı kadar farklı olmakla birlikte özünde Yunus Emre'yi bildikleri ve onu çok sevdikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcı öğrencilerin Yunus Emre'ye karşı büyük bir saygı ve sevgi besledikleri saptanmıştır. Katılımcılar Yunus Emre ile sevgi sözcüğünü birlikte kullandıkları belirlenmiştir. Onun örnek ve model biri olduğu katılımcı öğrenciler tarafından mektuplarda vurgulanmıştır. Öğrenciler onun önemli referans kaynağı ve marka şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği ettikleri bulgusu ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: *Yunus Emre, Üniversite, Öğrenci, Mektup, İnceleme.*

A Tematek Examination Of 90 Letters Written To Yunus Emre By University Students

Abstract

This training was aimed at what university students did not know about Yunus Emre by examining 90 letters about “open letters to Yunus Emre”. In Yıldız Technical University'2021 Spring" samples, they were asked to write "Yunus Emre' Open Letter". The elective courses of the researcher consist of the unit, education, class, branch, study, 18-25 years old and male students. 160 of 180 users from four different classes wrote in their "Open Letter to Yunus Emre". Among them, 90 letters were examined and subjected to content analysis. This study is a small core and average sample for the entire

* Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, Davutpaşa Kampüsü, Esenler-İstanbul e-posta:sudogan@yildiz.edu.tr

university. Knowing Yunus Emre in details as comprehensive as the persons and the number of letters seen in the letters and showing that they liked him very much. to research; It is perceived with great respect and love towards Yunus Emre regarding the facts. Participants are made together with Yunus Emre in love. His example and model are highlighted in letters written by someone. An example of an idea about the product and brand personality, which is important for students, is taken from the reference.

Keywords: *Yunus Emre, University, Student, Letter, Review*

Giriş

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin “Yunus Emre’ye Açık Mektup” şeklinde yazdıkları 90 mektup incelenerek, Yunus Emre hakkında neler bilip bilmediklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Dört ayrı sınıfta 180 lisans öğrencisinin 160’ı, “Yunus Emre”ye mektup yazmışlardır. Çalışma, her fakültede, her birimden, her sınıf düzeyinde, her branştan, her bölümden, 18-25 yaş aralığında kız ve erkek öğrencilerle arasından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, üniversitenin neredeyse tamamını içine alan küçük bir nüvesini ve ortalama bir örneklem teşkil etmektedir.

Yunus Emre (1238-1328), Anadolu’da Türkçe şirin öncüsü olan tasavvuf ve halk şairi (Kaya, 1984) ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin dağılmaya ve Anadolu’nun (Çubukçu, 1996), çeşitli bölgelerinde büyük-küçük Türk Beylikleri’nin kurulmaya başlandığı 13.yüzyıl ortalarından (Üşenmez, 2013), 14.yüzyılın ilk çeyreğine kadar Orta Anadolu havzasında yaşadığı Taptup Emre dergahında bulunmuştur. Yunus Emre, 707 H. 1307-1308 yılında yazdığı “Risalet-ün Nushiyye” adlı mesnevisinin sonunda verdiği;

“Söze tarih yedi yüz yediydi, Yunus canı bu yolda fidiydi” der (Tatçı, 2014).

Başta Anadolu’da olmak üzere bugün bütün dünyada büyük şair olarak kabul edilen Yunus Emre’nin hayatına ait belgelerin olmayışı, doğumu, yaşadığı yer, ölümü ve mezarı hakkında birçok farklı görüş ve iddianın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu farklı görüş ve iddiaları Öztelli (1997) ve Tatçı (2008), eserlerinde toplu hâlde değerlendirir ve belirtirler. Yunus’un yaşadığı zamanı eski kaynaklar değişik vermektedir. Onbeşinci yüzyıl tarihçisi Âşıkpaşazade, Yunus Emre’nin Sultan Orhan (1326-1362) ya da onun oğlu Birinci Murat (1362- 1389): Onaltıncı yüzyıl bilginlerinden Taşköprüzade (öl. 1561) Yıldırım Bayezit (1369-1402) zamanlarında yaşadığını bildirmektedirler. Ebussu’ut Efendinin Mekke Şerifine yazdığı mektuplar da bulunduğuna göre, Yunus’un ölümünden en az üç yüz yıl sonra yazılmıştır. Bu bakımdan burada görülen ölüm tarihini de şüphe ile karşılamak yerinde olur. Şikari’nin verdiği bilgiyi göz önünde tutarak, Yunus’un ölüm tarihini, H. 720 M. 1230 yılından sonralarda aramak gereklidir (Barkan, 1942, Öztelli, 1977 ve Taşçı, 2008). (Ayrıntılı bilgiler için bkz: BOA, Konya Defteri, Nu: 63, s. 238, Nu: 455, s. 111 ve No: 63

s. 335; İ. Hulusi Güngör, Devlet Arşivlerinde Yunus Emre ile İlgili Belgelerin Ortaya Koyduğu Gerçekler, VIII Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1991, s.35-81; İbrahim Hakkı Konyalı, Karaman Tarihi, İstanbul 1967, s. 364-396;).

Eserleri

Divan: Yunus Emer'nin şiirleri bu divanda toplanmıştır. Şiirler aruz ölçüsüyle ve hece ölçüsüyle yazılmıştır. Fatih nüshası, Nuruosmaniye nüshası, Yahya Efendi nüshası, Karaman nüshası, Balıkesir nüshası, Niyazi Mısri nüshası, Bursa nüshası kopya bulunmaktadır (Tatçı, 1998 ve Timurtaş 2009).

Risaletü'n-Nushiye: 1307'de yazıldığı sanılmaktadır. Eser, mesnevi tarzında yazılmıştır ve 573 beyitten oluşmaktadır. Eser; dini, tasavvufi, ahlaki bir kitaptır “Öğütler kitabı” anlamına gelmektedir (Yetim, 2005 ve Saraçoğlu, 2014).

Yazı yazmak, özellikle mektup yazmak, duyguların dışavurumunda önemli etkinliklerdendir (Doğan, 2020). Mektup, yazılış, amacının iletişim kurmak olduğu düşünüldüğünde günlük yaşamla yakından ilişkili bir türdür. Hatta sözlü olarak karşımızdakine anlatamayacağımız duygu ve düşüncelerimizi karşımızdaki kişi ya da kişilerle paylaşmamıza olanak tanır (Çerçi, 2019).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma Yıldız Teknik Üniversitesine okuyan 2021 Bahar dönemi lisans öğrencilerinin “Yunus Emre” hakkında ne/neler bilim bilmediklerinin saptanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere “Serbest ve özgür bir şekilde Yunus Emre'ye bir mektup yazar mısınız?” şeklindeki sorulara soruya verilen cevaplar kendi içinde her bir katılımcı için ayrı ayrı içerik analiz yapılmış ve çıkan bulgular ışığında öğrencilerin Yunus Emre hakkında ne/neler bilim bilmediklerini ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bu konuda yapılan ilk mektup araştırması olması bakımından önemlidir.

Yöntem

Yöntem şu bölümlerden oluşmaktadır: Araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri analizi ve güvenirlik çalışması.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma olgu-bilim deseniyle tasarlanmış, öğrencilere bir elektronik ortamda bir soru sorulmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Olgubilim desende, yaygın uygulamaları ortaya çıkarmak ve katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları tanımlamak ve açıklamak amaçlanır (Annells, 2006). Bu desende genelde şu iki soruya yanıt aranır: Bu olguya ilişkin algı/deneyimler nelerdir? Bu olguya ilişkin deneyimlerin meydana geldiği ortam ve koşullar nelerdir? (Cresswell, 2013).

Çalışma Grubu ve Örneklem

Bu araştırmada, katılımcılardan Türkiye’de ilk defa, “Serbest ve özgür bir şekilde bir başlık vererek Yunus Emre’ye mektup yazar mısınız?” şeklinde soru sorulmuş ve bu sorulara cevap için 15 gün süre verilmiştir. 15 günlük zaman zarfında katılımcı öğrenciler araştırmacı öğretim elamanı ile e-posta yoluyla iletişime geçmişler, “Yunus Emre”ye “nasıl ve ne şekilde?” mektup yazacaklarını sormuşlardır. Araştırmacı öğretim elemanı ise, bir sınırlama getirmeden özgür ve özgün bir başlık koyarak kompozisyon şeklinde mektup yazmalarını önermiştir. Öğrencilerin çoğu bu önerilere uymuştur. Uymayan mektuplar ayıklanmış ve gelen 160 mektup 90 mektuba indirilerek içerik analizi yapılmıştır. Öğrenciler mektupları hem araştırmacı tarafından açılmış olan ödev sistemine yüklemişler ve hem de araştırmacıya e-posta yoluyla Word/PDF dosyası olarak göndermişlerdir. 180 öğrenci içinde 160 öğrenci “Yunus Emre”ye mektup yazmıştır.

Çalışma grubu katılımcılar her fakülteden, her sınıftan, her branştan, her birimden, her bölümden, 18-25 yaş grubundan kadın ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Üniversitenin evrenine göre örneklem çeşitliliği önemlidir. Ancak sayısal olarak az olması araştırmanın sınırlılığını gösterebilir. Araştırmanın amacına uygun olarak; üniversitelerin belirlenmesinde amaçlı örneklemden yola çıkılarak, maksimum çeşitlilik örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, derinlemesine anlamaya yardımcı olmaktadır (Patton, 1990). Araştırma Yıldız Teknik Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Elektronik posta ile katılımcılardan gelen dökümanlar toplanmıştır. Toplanan araştırmanın verileriyle ilgili Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesin çalışan iki öğretim üyesinden görüşler alınmıştır. Bu doğrultuda gelen dökümanlar analize tabii tutulmuştur.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda veri analiz yöntemlerinin standart hale getirilmesi mümkün değildir; aksi hâlde bu durum, nitel araştırmacıyı sınırlandırabilir (Strauss,1987). Bu araştırmada, veriler toplandıkça hemen analize başlamıştır (Miles ve Michael, 1994). Veri analizi sürecini üç bölümde ele alır: “Verilerin işlenmesi” (“data reduction”), ‘verilerin görsel hale getirilmesi’ (“data display”) ve ‘sonuç çıkarma ve teyit etme’ (“drawing conclusion and verification”). Bu çerçevede, araştırmacı tarafından önce veriler incelenmiş ve kodlanmıştır.

Veriler kodlanırken araştırma sorusuna göre önemli olan kavramlar ve temalar kullanılmıştır. Buna paralel olarak, bir doktora öğrencisi ve iki alan uzmanı verileri analiz etmiştir. Bu analiz sonuçları karşılaştırılmıştır; araştırmacılar tarafından yapılan yorumlarda görüş birliğine varılmasına dikkat edilmiştir.

Güvenirlik (Tutarlılık)

Araştırmanın güvenilirliği/tutarlılığı, araştırmada elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesi ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda güvenilirliği, başkalarının da aynı sonuçlara ulaşması değil; araştırmacının topladığı verileri gören ve ulaştığı sonuçları inceleyen başkalarının da onlardan bir anlam çıkarması, tutarlı ve güvenilir bulmasıdır. Nitel araştırmalarda asıl sorun bulguların tekrar edilip edilemeyeceği değil, sonuçların toplanan verilerle tutarlı olup olmadığıdır (Merriam, 2013). Güvenirlik, gerçekleştirilmiş olan bir araştırmanın başka bir araştırmacı tarafından aynı biçimde tekrar edildiğinde, aynı ya da benzer sonuçları vermesi ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek2011).

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için ise bulguların sunumunda doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırma iki araştırmacı tarafından yürütülmüş, raporlama aşamasında bulguları karşılaştırılarak ortak yargılara varılmıştır.

Bu araştırmada da tüm veri toplama ve analiz süreçleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Veri analiz yönteminde dokümanlar üç farklı araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Buna paralel olarak, iki alan uzmanı daha verileri analiz etmiştir. Bu analiz sonuçları karşılaştırılmıştır; araştırmacılar tarafından yapılan kodlamalar ‘görüş birliği’ ve ‘görüş ayrılığı’ şeklinde kodlanmıştır (Miles ve Michael1994). Güvenirlik formülüne göre uyum sağlanmıştır (%90).

Bu araştırmada, veriler herhangi bir yorum katılmadan sunulmuş, araştırmacının araştırma sürecindeki konumu ve çalışılan durumla ilgili ön deneyimleri, katılımcılar, sosyal ortamlar betimlenmiştir. Hem görüşmeler hem de gözlemler yapılmıştır. Veri analizi, üç araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Dokümanların nasıl analiz edildiği, elde edilen sonuçların nasıl birleştirildiği ve sunulduğu ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Mektuba verilen başlıklar da kendi içinde içerik analizi yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini artırmak için bulguların sunumunda doğrudan alıntılara ve ekler kısmında bir mektup örneğine yer verilmiştir (Bakınız Ek-1).

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, karşılaştırma imkânı ve kolaylığı sağlaması açısından bir arada sunulmuştur. Bulgulara ilişkin yorumlar yapılmıştır. Soruya verilen cevaplar kendi içinde her bir öğrenci ayrı ayrı içerik analiz yapılmış ve çıkan bulgular ışığında öğrencilerin Yunus Emre’den nasıl ve ne şekilde etkilendiği olgusu ortaya çıkartılmıştır.

Aşağıdaki araştırma sorusuna verilen cevaplara içerik analizi yapılmıştır:

1. Yunus Emre’ye serbest ve özgür bir şekilde bir başlık vererek mektup yazar mısınız?

Veriler bütüncül olarak ele alınarak; içerik analizi sonuçları, sorulan soruya yönelik olarak, katılımcı görüşlerine verilen cevaplar doğrultusunda temalar, alt temalar ve görüşler ortaya konmuştur. Görüşler, Öğrenciler (Ö), Ö1, Ö2, Ö3,... olarak belirtilmiştir. 90 mektubun içerik analizlerinden çıkarılan ve öğrencilerin özellikle üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar ve öne çıkardıkları başlıklar şunlardır: “Sevgi”, “Saygı”, “Selam”, “Aşk”, “Vefa”, “Muhabbet”, “Hikmet”, “Birlik”, “Beraberlik”, “Kardeşlik”, “Gönüllerin Fatihi”, “İlim, ilim bilmektir”, “Değerli tasavvuf ehli”, “Gelin tanış olalım”, “İlim kendini bilmektir”, “Sayın Yunus Emre”, “Sevgili öğretmenim!”, “Şair”, “Şiir”, “Ozan”, “Türk halk şairi”, “Örnek insan”, “Canım Yunus”, “Dünya yalandır”, “Ey Doğruluk Timsali” ve “Kendini Bilmek”.

Öğrenciler tarafından yazılan mektup başlıkları ekler kısmında tablo halinde sunulmuştur (Bakınız Ek-2). Doksan mektubun başlıkları incelendiğinde katılımcı öğrencilerin; sevgili sözcüğünü çok kullanmak Yunus Emre’ye büyük bir sempati ile baktıkları ve onu iyi anladıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Mektupta Yunus Emre’nin günümüz içinde örnek ve önder bir şahsiyet olarak ortaya konduğu saptanmıştır. Başlıklar incelendiğinde Yunus Emre’ye sanki bir dosta, arkadaş ve kendilerinin sırdaşı gibi gördükleri, merhamet, şefkat ve muhabbet kapısı olarak onu tanıdıkları ortaya çıkmıştır. Her bir katılımcı kendi dünyasında farklı Yunus Emre ifade ederek onunla iletişim kurmaya ve hatta muhabbet etme yoluna gittikleri mektup başlıkları ve içeriklerinden anlaşılmaktadır.

Yunus Emre’ye Yazılan 90 Mektup

Serbest ve özgür bir şekilde bir başlık vererek “Yunus Emre”ye mektup yazar mısınız? şeklinde sorulan soruya öğrencilerin nasıl ve ne şekilde Yunus Emre’yi, bilim/bilmedikleri ve ne derce ondan etkilendiklerinin içerik analizi yapılarak aşağıda temalar çıkartılmış ve bunlar maddeler halinde sıralanmıştır. Mektuba verilen başlıklar analiz edilerek tema çıkartılmıştır. Bu tema başlıklarını mektup başlıklarında da görmek mümkündür.

1. Tema: “Sevgili”, “Yunus Emre” ve “Aşık”

Katılımcıların mektuplarında ve özellikle de mektup başlıklarında “Sevgili” ve “Yunus Emre” ve “Aşık/aşka” kavramları teması en fazla vurgulanmıştır. Tüm katılımcılar bu iki tema üzerinde durmuşlardır. Katılımcıların Yunus Emre’ye “Sevgili Yunus”, “Sevgili Yunus Emre”, “Aşık Yunus” gibi hitapları ile onun fikirlerini ne denli içselleştirdiklerin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sanki onunla uzun yıllar tanıyormuşçasına bir iletişim kurduklarının işareti olarak görebiliriz. Yunus Emre’yi bir arkadaş gibi görmekteyiz. Yunus Emre için kullanılan iki önemli kavram sevgi ve aşk kavramıdır. Yunus Emre bir aşık şair olarak katılımcı öğrencilerin tescil etmesi tesadüfi değildir. Bu da Yunus Emre’yi doğru anladıkların bir işareti olarak gösterilebilir. Katılımcılar Yunus

Emre'ye mektup başlıklarında “Sevgili”, “Yunus Emre” ve “Âşık” kavramları şu başlıklarda yer almıştır.

- 1-Âşık Yunus Emre
- 2-Sevgili Yunus
- 3-Âşık Yunus
- 4-Sevgili Yunus Emre'ye Mektup
- 5-Sevgili Yunus Emre'm!
- 6-Sevgili Yunus Emre Pirimiz
- 7-Sevgili Yunus Emre'ye
- 8-Sevgili Öğretmenim!
- 9-Sevgili Yunus Emre Üstadım
- 10-Sevgili Yunus Emre
- 11-Sevgili Yunus Emre'miz
- 12- Ey Aşık Yunus
- 13-Sevgili Yunus Emre'miz!
- 14-Aşık Güzel Yunus Emre
- 15-Sevgili Büyük Yunus Emre

Tablo 1. Tema 1 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Sevgi”, “Yunus Emre” ve “Aşık”	Ö8: Şimdi de en çok âşık olanlar anıyor seni. Çocuklarının adını Yunus Emre koyuyorlar. Marifet uçmak, kaçmak, kerametler göstermek değil, bir gönle girmektir. Bunu söylüyordun. Anlayanlar oldu, anlamayanlar oldu. Lakin seni anlayanlar çok iyi insan oldu. “kırdığın bir kalp ise, o kıldığın namaz değil, 72 millet dahil elin yüzün yunmaz değil” dedin. İlim ilmektir, ilim kendini bilmektir, sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır” dedin. Bu sözleri düstur edinenin sırtı yere gelmez Allah'ın izniyle...Yanlış bilmiyorsam Mevlana'nın bir sözü vardı. “Hangi makama çıktıysam, Yunus'un ayak izini gördüm” Anadolu'da senden700 yıl sonra doğup da Senin ayak izini görmek bile büyük bir onur! Ö10: Tasavvuf dünyasına hayatımı değiştiren bir tesadüf sonrası girdim. Tesadüflere inanır mısın, yoksa bu benim kaderimde mi vardı? Senin gibi dergahlarda vakit geçiremesem de şiirlerle seni anlamaya aşkını yaşamaya çalışıyorum. Bugünümüz de bu aşkı hissetmek o kadar zor ki acaba şu anı benimle yaşasaydın seninle neler konuşurduk çok merak ediyorum. Ö11: Düşünüyorum da yaşadığımız aşk kavramları ne kadar farklı, senin aşkını okumak içimde coşku uyandırıyor. Acaba benim hayatımda 'Bana seni gerek seni' diyebileceğim bir kişi, bir tutku, bir aşk olacak mı? Bunların merakını yaşarken senin manevi hayatını etkileyen Hacı Bektaşî Veli'ye çevirdim yüzümü. Biliyor musun hala onun yolundan giden birçok insan var dünyamızda. Onlarla konuşup ortak bir nokta yakalamak, onlarla

yakınlaşmak bana çok iyi hissettirdi.

Ö12: Bir döneme damgasını vurmuş sevenlerini arkasına toplamış fikir ve görüşlerine saygı duyduğumuz sayılı büyüklerimizden birisiniz. Ebediyete intikal edilmiş işinizin üzerinden bunca yıl geçmesine rağmen biz haya fikir ve görüşlerinizi taze tutmaya çalışıyoruz biz bıraktığınız ahlak mirasımızın ve tüm fikirleriniz için size çok minnettarız.

Ö13: Eserlerinin derinliğini anlatmaya kelimeler yetmezken sen bunu en kısa şekilde anlatmayı başardın. İnsanları sevdin yaratandan ötürü. Karşılığında sevgi bekledin mi bilmiyorum ama sevmeyi çok güzel anlattın. Eserlerinden bazılarını liseden hatırlarım. Edebiyat ile ilişkim uzun zamandır kesilmişti, ta ki üniversitede Eğitim Felsefesi ve Sosyoloji derslerinde hocamız senin adını geçirene dek. O zamana kadar seninle olan en yakın ilişkim iki yüz liralık banknotlardı. Hoş, artık onu da göremez olduk ya neyse...

Ö15: Senin eserlerinin döneminde yaşayan diğer mutasavvıfların aksine şiir seklinde olmasının, yasadığın hakikatleri bu şekilde dile getirmenin özel bir nedeni var mı? Devrinde senin bu şekilde gerçekleri dile getirmenden rahatsız olanlar var mıydı? Molla Kasım neden senden bu kadar nefret etmişti? Bu nefrette senin yaptığın bir eksiklik ya da ihmalin var mıydı? İlk başta Molla Kasım ile muhabbetinin iyi olduğu ve daha sonra düşmanlığın başladığını düşünüyorum. Eserlerinde genel olarak Allah sevgisinden bahsettiğin hâlde, dönemimizdeki art niyetli insanların bunu dünyaya bakan yönü olan bir aşk olarak algılamaları konusunda ne düşünüyorsun?

Ö17: Şiirlerinizde anlattığınız eşsiz insan sevgisi ve Allah aşkı birçok kişiye örnek olmakta. Kalbinizde öyle derin ve alışılmadık sevgi varmış ki, kim olursa olsun, herkese sevgi duyarmış. “Yaratılanı severim, yaratandan ötürü” sözünüz sevginizin uçsuz bucaksızlığını ve sevgiye olan bağlılığınızı açıklar nitelikte. Herkese aynı gözle bakmak gerektiğini ve bu gözün sevgiye açıldığını anlayabiliyoruz. Bu anlamda siz de Mevlâna gibi hoşgörü ve adalet için büyük uğraşlar verdiniz ve sevginin önemini bizlere miras bıraktınız. Bize verilmek istenen mesaj sizde de aynıydı. Mevlâna bunu, kıssadan hisse alınacak hikayeleriyle yaparken, siz ilahilerinizle inanç ve düşüncelerinizi yaydınız.

Ö27: Küçükken komşumuzun evinde toplanır ilahiler dualar öğrenirdik. Çok sonraları öğrendim ki aklıma kazınmış olan ilahilerin çoğu size ait: Şol Cennetin İrmakları, Gel Gör Beni Aşk Neyledi...

Ö38: Gerek tasavvuf şiirinde gerekse tarihimizde ne kadar önemli bir konuma sahip olduğunun bilincinde sana hayran biri olarak bu mektubu yazıyorum. Günümüzde tasavvuf alanında senin kadar yetkin kişiler ne yazık ki yok. Onu geçtim gençler artık şiir okumuyor hatta iki kelimeyi zor bir araya getiriyor.

Ö44: Şiirlerin bugün de aşkla okunmakta. Yazdıkların herkese ilham kaynağı olmakta. “Hiç hata yapmayan insan, hiçbir şey yapmayan insandır. ve hayatta en büyük hata, kendini hatasız sanmaktır.” sözün kendime örnek aldığım sözlerindendir. Bende her gün yaptığım hatalardan çıkardığım derslerle geleceğe emin adımlarla ilerliyorum.

Ö53: Siz bu topraklarda bulunmuş en önemli tasavvuf ve halk şairlerinden birisiniz. 21. Yüzyıl şiirinde genellikle bir sevgiliyi anma durumu vardır ama sizin şiirleriniz bütünüyle yaşamın kendisini anlatıyor. Doğumu, yaşayışı hatta

	ölümü. Döneminizin dil anlayışını 21. Yüzyılda yaşattınız ve hala yaşatmaktasınız. Bize aktarmak istediklerinizi yaşamımızda prensip haline getirirsek eminim ki dünyayı daha yaşanılır kılacağız. Ö61: Ey Yunus ipine sımsıkı sarılalım ki sen de bizi Allah’a ulaştır. Ey Yunus sana sımsıkı bağlanalım ki Mevlâna gibi insan aşkıyla kusurları görmeden Allah’a doğru yol alalım. Varlığımızın tek anlamı, gerçek huzuru bulacağımız Aşk’ı bulalım. Seninle bu yolda yol olalım. Yaşadığımız bu hayatın gerçek manasını bulalım. Ö71: İnsanlar içlerini kemiren ama ellerinden de bir şey gelmeyen zulümler karşısında ne yapacağını, neyden avuntu bulacağını bilemiyor fakat her insanın içinde aynı ilahi adalet duygusu nüksediyor. Sizin fikirleriniz ve bakışınızın da her insanın içinde bir yerlerde nüksetmesi dileğiyle sevgili Yunus Emre. Ö73: Yunus Emre bir aşık insandır. Aşk ile Mecnun olan gönlü, hoş eyleyen hikayeleriniz aşk tasvirleriniz günümüz gençlerinin okuması dinlemesi bilmesi gereken türdendir. Zira leyla ile Mecnunuz, Ferhat ile Şirin günümüz hastalıklarına da bir bakış sağlamaktadır. Geleceğe bıraktığınız parlak ufuk inanın biz gençlerin elinde nesilden nesle aktarılacaktır. Ö76: Tasavvufu saf bir duyguyla yaşayıp Anadolu’yu karış karış gezerek tanrı sevgisini insanlara aşıladın. “Yaratılanı severim yaratandan ötürü” sözün ile tanrıyı seven insanın tanrının yarattıkları varlıkları da sevmesi ve onların haklarını saygı göstermemiz gerektiğini belirterek doğal denge bilincini oluşturmaya çalıştın.
--	---

2. Tema: “Sayın”, “Saygıdeğer” ve “Selam” (3S)

Katılımcılar birinci temadan sonra en fazla üzerinde durdukları ikincisi aşağıdaki şu üç kavram olmuştur: “Sayın”, “Saygıdeğer” ve “Selam” (3S). Katılımcılar Yunus Emre’ye karşı saygılarını, selamlarını, sevgi ve muhabbetlerini göstermişlerdir. Bu arada selam yerine geçecek “merhaba” diyerek sıcak mesajlar göndermişlerdir. endişelerini sevgi ve saygı cümleleriyle yazmışlardır. Katılımcılardan Ö81 nolu mektupta, “Öncelikle merhaba Yunus Emre, Yaşadığımız zaman dilimleri arasında iki çağ olmasına rağmen edebiyat kitaplarımızda hala yer edinmektesin. Hani bir sözün vardı ya:” Dil söyler kulak dinler, kalp söyler kâinat dinler.” Sen öyle bir kalpten söylemişsin ki hala düşmemiş kulaklarımızdan” diyerek samimi ifadelerle çağlar öncesinden çağlar ötesine seslenmişlerdir. Bu da katılımcıların hem Yunus Emre’yi iyi bir şekilde anladıklarını hem de ona en yüksek değeri verdiklerini gösterir. Aşağıdaki başlıklarla Yunus Emre’ye hitap etmişlerdir.

1-Saygıdeğer Büyüğüm Yunus Emre

2-Sayın Yunus Emre

3-Selam Olsun Sana Güzel Aşık Yunus Emre

4-Merhaba Yunus Emre

5-Sayın Emre

6-Saygı ve Sevgiler

7-Sayın Yunus

8-Saygıdeğer Halk Şairi Yunus Emre Merhaba

9-Saygıdeğer Yunus Emre

10-Selam Olsun

11-Sayın Yunus Emre Hazretleri

12-Merhaba Yunus Emre

Tablo 2. Tema 2 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Sayın” “Saygıdeğer” ve “Selam”	Ö1: Yıllar önce kim bilir hangi duyguları yüreğinizde hissederek “Dünya bir penceredir. Her gelen baktı geçti.” dediniz. Şimdi siz bu pencerenin önünde durmuş, gördüklerini sözcüklere, kâğıda aktarmış biri olarak o pencerenin önünden kalkıp gerçek hayata gittiniz. Bizler ise bıraktığınız dünyada hala aynı pencerenin önünde bizden önce gidenleri anarak, bizden sonra geleceklere dair türlü umutlar beslemekteyiz. Bu pencerenin önünde bir gün bakışlarınızın son bulacağını ve gideceğimizi bilerek yaşamak ve görmek gerekirmiş. Sizinle keşfettim. Sırf bunu değil. Hayata, aşka ve ahirete dair birçok şeyi sizinle keşfettim. Üzerimdeki bilmediğiniz emekleriniz için size teşekkür ederim. Bir gün o pencereden bakacaklarım bittiğinde ben de yanınıza geleceğim. Ö5: Sevgiyi tasviriniz ile sebepsiz sevmenin gerek olduğunu öyle naif ve bir o kadar da aslında gerçeği işaret ederek hatırlattınız ki dünya kimseye kalmaz diyerek. Nesiller boyu sevginin yol göstericisi olarak dillerden belki gönüllere incek diye bekleyerek sözleriniz ve şiirleriniz ile şekillendik, şekillenmeyi düşledik. Eksik kaldık insanı sevmekte yarım kaldık gönüllere girebilmekte. Ö7: Sen Bu Dünya’dan geçeli belki neredeyse 7 asır oldu. Lakin dillerde ve gönüllerdesin. O kadar çok sevildin ki, birçok şehirde bir rivayete göre 14 ilde mezarın vardır. Dünya kurulu ber bir çok insan birçok şey söyledi. Nice filozoflar, bilim adamları geldi geçti ama hiçbir bilim adamı ya da filozof senin 2 mısra ile söylediğini söyleyemedi. Çünkü her nefesinde ve harfinde aşk vardı. Allah Aşkı... Ö9: Hani demiştin ya ilahi adalet ilahi adalet diye diye adaleti gök yüzüne çıkarttılar ki insanlar bu dünyada adalet aramasınlar diye artık insanların adalet aradığı da yok. Dediğin şey gerçekleşti. Herkes oyunun kurallarını kabullendi ve kazanan olmak istiyor sadece. Herkesin kazandığı bir dünyaya dair umut yok artık. Kimse bu iğrenç kuralları değiştirmeye çalışmıyor. Gerçi sen de kabul etmiştin demi bu kuralları. Akşam yemeğinde küçük bir civcivin annesini yemekten çekinmediğine eminim. Ne de olsa inandığın şeyde bunu yapmakta bir sakınca yoktu. Bak işte tavukların adaletini sen de göklere mal ettin. Belki de sen de herkes gibisindir kim bilir. Belki de ben de herkes gibiyimdir. Sadece ne olduğumuzu bilmemiz bizi çoğunluktan ayırıyordur belki de. Dileğim insanlığın bir gün cennete gitmek için ölmek zorunda olmadığımızı anlamasıdır. Ö19: Bu mektubu sizden 800 yıl sonra yaşamak da olan bir öğrenci olarak yazıyorum. Kulağa güzel geldiğini biliyorum amma o kadarda güzel bir dönemde değiliz zamanında sizin eleştirdiğiniz konularda hala problemler var

ne yazık ki. Size yapıldığı gibi bugün bu bölgede din insanlar sahte dervişler sanatın karşısında size yapıldığı gibi bazı insanları eserlerinin okunması istenmemek de. Devlet adamları hala aynı yolsuzlukları yapmak da belki de devlet dediğimiz sistemin bir parçası da budur sizinle aynı dönemlerde yaşamış olan Nesimi, sizden 400 yıl sonra yaşamış Mirze Elekber Sabir gibi isimlerde aynı problemlerden şikâyet ederdi ve bugün ben yine aynı problemlere değiniyorum. Amma sizin mirasınıza sözde sahip çıktılar adınıza bir ton yer açıldı sanki istediğiniz buymuş gibi huzur içinde uyu usta şair bir gün istediğin toplumu elbet oluşturacağız.

Ö22: Kimseyi hor görmedik, kendi özümüzden geldiğine inanarak şefkatle karşıladık. Tüm bu olumlu duygulara rağmen; bu maddesel, geçici Dünyada adaletsizliğe uğrasak da ilahi adalete inanıp asla dürüstlükten, doğruluktan vazgeçmedik. Bunu da sadece Anadolu coğrafyası değil, tüm Dünyada göstermeyi görev bildik. Asırlarca taşınıp günümüze kadar gelen bize kazandırdığınız tüm bu değerler için size çok minnettarız. Bizler hep kötünün karşısında bu değerlerle durup, bu değerlerin kaybolmaması için elimizden geleni yapacağız. Mektubumu bitirirken; bizi hissediyor oluşunuzu umuyor, size 2021 yılından İstanbul Türkiye’den selamlarımızı iletiyoruz. Saygı ve sevgilerimizle...

Ö26: Çok büyük bir düşünür olan Hacı Bektaş Veli’nin öğrencisi, yandaşı olman ne mutluluk verici. Türk toplumunun zor zamanlarında yaşamış olman, sanata değer vermen, şiirler yazman bu toplumun yegâne hediyesidir. En sevdiğim sözün ‘yaratılanı severiz yaradan da ötürü’. Bu sözü ilk duyduğumda hemen anlamını kavramamıştım halbuki sen dili çok açık kullanan bir yazarsın anlayana. Sayende herkesi ön yargıda bulunmadan yaratanımdan geldiği için kabul etmeyi öğrendim. İnsanları sevmeyi öğrendim ve sevdiğim için fayda da bulunmayı. Sana çok teşekkür ederim bugün hala yaşadığın için.

Ö30: O ilahi aşkı en derinden yaşayanlardan biri de sensin. Allah’a olan sevgin, inancın, merhametin, hoşgörün, iyiliğin sana hep ilham oldu. Geçmişten günümüze gelen ve hala zevkle okunan o güzel şiirleri yazdın. Aşkın o kadar büyüktü ki, ‘Yaratılanı severim, Yaratandan ötürü’ dizelerin dökülmüş, kaleminden kağıdına. Eserlerinde sade bir dille ilahi aşkı ve insan sevgisini o kadar güzel anlatıyorsun ki, günümüzde de eserin kıymet buluyor.

Ö67: İlim kendini bilmektir Yunus Emre’ye: “İlim kendini bilmektir.” sözü insanın bilme eyleminin son durağının kendini ve kişinin öğrendikçe kendine bir aynadan bakar gibi kendini eleştirip gelişeceğini açıklamışsınız. Gerçekten çok önemli ve unutulmaması gereken bir söz. İnsanlığın bilmekle ve kendine olan yolculuğuna parmak bastığınız için teşekkür ederiz.

Ö68: Yunus Emre, güzel bir ad, güzel bir anlatım, güzel bir yüreği olan güzel insan. İnsanlara verdiği öğütler çok değerli, doğru şekilde veriyorsunuz. Mevlâna’ da dediğim gibi keşke sizinle de sohbet edebilme şansım olsaydı. Mevlâna’ ya göre daha açık bir anlatışınız var. Okuduğum şiirleriniz de var. Gönlüm ister ki sizin gibi düşünebilmek bu şekilde doğru yollardan sapmadan ilerleyebilmek.” Geçip giderken şu ömrün ey gafil! /Sorup durursun: ‘Nereye gider yol?’ ” burada da dediğiniz gibi aslında. Yanlış yollara düşmek istemem. Severim bu dizeyi, bana bir arkadaşımı hatırlatıyor oradan aklımda kalmış, herhâlde. Daha güzel, anlamı dolu dizeleriniz var ama şu an aklıma tam olarak gelen yok. Size de teşekkür ederim yüreği sevgiyle dolu düşünce insanı.

	Ö74: Sevgi kalpte kalmasın davranışlarımıza yansıtmamız gerekiyor diyerek gönül kırmamaya özen göstermiş, adeta bütün insanlığı kucaklamışsın. Şu anda tüm dünya senin anlayışını benimsese Dünya daha yaşanır bir yere dönüşecek. Her insan yaşama hakkına sahiptir deyip, insan haklarına dair birçok sözleşmenin ortaya çıkmasına sebep olan ülkeler bile insanları birbirinden ayırıp her insana farklı muamele ediyor. Gel gör farklı ırktan birine kucak açmayı bırak saygı bile duymuyorlar. Gönül yıkmanın Kâbe'yi yıkmaktan daha kötü olduğunu dile getiren büyüklerimiz vardı. Sizlerden gelen anlayışla yaşanan. Sevdikleri için fedakarlıklar edenler vardı bir zamanlar. Ne gönül yıkmaktan geri kaldık ne fedakârlık ettik. Ö81: Öncelikle merhaba Yunus Emre, yaşadığımız zaman dilimleri arasında 2 çağ olmasına rağmen edebiyat kitaplarımızda hala yer edinmekte. Hani bir sözün vardı ya: “Dil söyler kulak dinler, kalp söyler kâinat dinler.” Sen öyle bir kalpten söylemişsin ki hala düşmemiş kulaklarımızdan. Birçok şiirini sevsem de aralarında en çok sevdiğim gelen geçer, konan göçerdi. Dediğin gibi bu dünya kimseye kalmaz, nasıl Cihan Padişahı Kanuni'ni bile dünyadan eli boş gittiye. Bizde ellerimiz boş bir şekilde sizden aldığımız bu dünyayı, bizden gelecek nesillere bırakacağız.
--	--

3. Tema: “Güzel” ve “Gönül” (2G)

Katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan temalardan ikisi de “Güzel” ve “Gönül” kavramlarıdır. Şiirlerin, duyguların, düşüncelerin ve yazım tekniklerin seneler sonra bile hayranlıkla okunacak çok kıymetli hatıralar ortaya konulduğuna dikkat çeken katılımcılar bir taraftan Yunus Emre'ye büyük muhabbet beslerken diğer yandan kendileri için mesajdan dolayı teşekkür etmektedirler. Türk toplumunun ün ve şöhretten uzak halk yazarı ve düşünürü olarak da nitelendirilen Yunus Emre için Ö6 numaralı mektupta şu önemli noktaların altı çizilmektedir: “Tasavvuf alanında yazdığınız eserle Türk topluma ve dini düşünce gücüne bugün hala yön vermesiyle bilinmektedir. Bugün bir genç kaç yüz yıl aradan sonra bile sizin eserlerinizi anlamaya ve kendine bir yol bulmaya çalışmaktadır. Bu kadar başarılı bir Türk İslam düşünürü olmanız yanı sıra her zaman halkın içinden olup, bizlere bizim dilimizle bizim anlayışımızla yaklaştığınız için size teşekkür etmek boynumuzun borcudur” denilmiştir. Aşağıdaki mektup başlıklarında “Güzel” ve “Gönül” Yunus Emre ile bütünleştirilmiştir.

1-Gönüllerin Fatih

2-Selam Olsun Sana Güzel Aşık Yunus Emre

3-Güzel Eserler Sahibi

4-Gönül Mektubu

5-Güzel İnsan

6-Güzel Yunus Emre

7-Aşık Güzel Yunus Emre

Tablo 3. Tema 3 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Güzel” ve “Gönül”	Ö2: İnsana olan sevgisiyle gönüllerimizi fetheden Yunus Emre, senin şiirlerinle, hikayelerinin dersler işliyoruz, hayatınızı televizyonda dizi yaptılar belki çoğu insan bu sayede öğrendi hayatınıza dair çoğu detayı. Okul okumamış olduğunuz yazıyor bazı kaynaklarda ama üniversitede büyük hocalarımız sizin gibi bir dâhinin muhakkak ki eğitim gördüğünü o devrin ilmi ve felsefi sistemlerine sizin eserleriniz sayesinde ulaştığımız söylüyorlar. Şiirleriniz hem içeriği hem biçimi hem de dili itibarıyla eşsiz özellikte. İlahi türünün en iyi örnekleri yine sizin kaleminizden çıkanlar yıl 2021 siz yine en başta eşsizliğinizi koruyorsunuz. Ö7: Sen Bu Dünya’dan geçeli belki neredeyse 7 asır oldu. Lakin dillerde ve gönüllerdesin. Nice filozoflar, bilim adamları geldi geçti ama hiçbir bilim adamı ya da filozof senin 2 mısra ile söylediğini söyleyemedi. Çünkü her nefesinde ve harfinde aşk vardı. Allah Aşkı... Ö41: Bizlere öyle güzel eserler bıraktınız ki, dünyanın dört bir bucağında sizin eserleriniz okunmakta, sizin adınız bahşedilmektedir. Çilelerle dolu ama dolu dolu geçen bir ömrünüz olmuş, Fakat bütün o dikenlerin arasında güle erişebiliş onu koklayabilmek ne güzel bir histir aman Allah’ım. İşte siz bunu başarabilmiş bir insansınız. Ben sizleri çok seviyorum sizlere çok büyük saygı duyuyorum. Ö42: Ya Yunus Emre, Şiirlerinle gönüllerimize taht kurdun, bize sevmeyi sevmeyi öğrettin. Şiirlerinin her mısraında her kelimesinde aşk vardı. Şiir denilince ilk akla gelen Yunus Emre, büyük şair bizim sana bu zamanda çok ihtiyacımız var. Senin gibi şair gelmez bir daha bu dünyaya. Biz çocukken okulda kitaplarda hep senin resmini gördük senin şiirlerini sesli bir şekilde okuduk tabi o zaman çocuktuk kafiye bilmiyorduk ama büyüdük edebiyat gördük yine sen vardın kitaplarımızda yine okuduk şiirlerini yüksek sesle ama bu sefer her hecesinden anlam çıkardık sevgi gördük. Ey büyük şair seni asla unutmayacağız. Sadece seni değil tüm büyük mutasavvıf gönül insanlarını da unutmayacağız.... Ö49: Sizlerin eserleri bu yıllarda dahi toplumumuzun en önemli eserleri. Sizin gibi sanatkarların bizlere miras bıraktığı şiirler bizlere en büyük hediyedir. Sizin şiirlerinizi sizden dinlemek, tasavvuf hakkında görüşlerinizi sizlerden duymak, öğrenmek çok isterdim. Bir üniversite öğrencisi olarak: “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir Sen kendini bilmezsen Ya nice okumaktır.” kıtasıyla başlayan şiirinizi kendi eğitim hayatıma yol gösteren bir rehber olarak görüyorum. Ö54: Yunus Emre, güzel Anadolu insanı. Sana mektubum var. Sen ki ilimde, tasavvufta ve şiirde nam salmış kişisin. Senin eserlerinle büyüdük aslında diyebiliriz. Nesilden nesile aktarılıyor o güzellikler. Eski zamanda sizin zamanınızda yaşamayı çok isterimdim. Koşul olarak şu ana göre daha zor olsa da o dönemde yaşamak ama daha güzel olduğunu düşünüyorum. Senden bir nebze de olsa iki kelam öğrenmek için kırk takla atarım. Binden fazla şiirlerin var ne güzel. Ben de bu şiirleri senin ağzından duymak isterim.

	Bu yüzden mektup yazıyorum sana pek anlamı olmasa da senden bir şeyler öğrenmek istediğimi bildirmek adına... ^{[[[} _{]]]} ^{[[[} _{]]]}
--	---

4. Tema: “Değerli” ve “Büyük”

Katılımcıların üzerinde durdukları kavramlardan ikisi de “Değerli” ve “Büyük” kavramıdır. Katılımcı öğrenciler, Yunus Emre ile ilgili olarak gerçek aşkı yaşadığı ve bizlere de eserleri ile yaşattığı için insanın başka bir alemde yaşamasına bir nevi zemin hazırladığına dikkat çeken katılımcıların çoğu, eserlerindeki manevi duyguları hissetmek ve yaşamak çok güzel bir duygu olduğunun altını çizmişlerdir ve şu önemli tespitlerde bulunmuşlardır: “Manevi duygularımızın harap olduğu, o duygulardan uzaklaştığımız günlerde eserleriniz bize o duyguları hatırlatıyor. Bize gerçek aşkı hatırlatıyor. O hale geldik ki insanlar gerçek aşkı yanlış şeylerde arıyor. Manevi boşluğu farklı şeylerle doldurmaya çalışıyor ve bu da büyük sorunlar doğuruyor. İnşallah eserlerinizde bize anlattığınız gerçek aşkı anlayabilir ve yaşayabiliriz. Saygılarımı sunarım” denilmektedir. Değerli ve büyük kavramı ile ilgili olarak şu mektup başlıkları ortaya çıkmıştır:

1-Değerli Tasavvuf Ehli

2-Değerli Yunus Emre

3-Çok Değerli Şahsiyet Yunus Emre

4-Büyük Halk Şairi Yunus Emre

5-Büyük Mutasavvıf.

6-Büyük Veli Yunus Emre

7-Değerli Ozan

8-Sevgili Büyük Yunus Emre

Tablo 4. Tema 4 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Değerli” ve “Büyük”	Ö4: Çağlar önce insanın önce insan olduğunu dile dökmemiz yüzyıllar boyunca milyonlarca inan yahut inanmayan insana ahlakın insana verilen değerini önemini gösterebilmeniz sayesinde bugün şahsi ahlak ve anlayışımızın temelini oluşturmama yardımcı oldunuz. Ö6: Türk toplumunun ün ve şöhretten uzak halk yazarı ve düşünürü. Size böyle seslenmek istedim. Tasavvuf alanında yazdığınız eserle Türk topluma ve dini düşünce gücüne bugün hala yön vermesiyle bilinmekte. Bugün bir genç kaç yüz yıl aradan sonra bile sizin eserlerinizi anlamaya ve kendine bir yol bulmaya çalışmakta. Bu kadar başarılı bir Türk İslam düşünürü olmanız yanı sıra her zaman halkın içinden olup, bizlere bizim dilimizle bizim anlayışımızla yaklaştığınız için size teşekkür etmek boynumuzun borcudur. Ö20: Gerçek aşkı yaşadığınız ve bizlere yaşattığınız eserleriniz insanı başka bir aleme sürüklüyor. Eserlerinizdeki manevi duyguları hissetmek ve yaşamak çok güzeldir. Manevi duygularımızın harap olduğu, o duygulardan uzaklaştığımız günlerde eserleriniz bize o duyguları hatırlatıyor. Bize gerçek aşkı hatırlatıyor. O hale geldik ki insanlar gerçek aşkı yanlış şeylerde arıyor. Manevi boşluğu farklı şeylerle doldurmaya çalışıyor ve bu da büyük sorunlar doğuruyor. İnşallah eserlerinizde bize anlattığınız gerçek aşkı anlayabilir ve yaşayabiliriz. Saygılarımı sunarım. Ö45: Sizin gibi sanatkarların bizlere miras bıraktığı şiirler bizlere en büyük hediyedir. Sizin şiirlerinizi sizden dinlemek, tasavvuf hakkında görüşlerinizi sizlerden duymak, öğrenmek çok isterdim. Bir üniversite öğrencisi olarak: “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir Sen kendini bilmezsen Ya nice okumaktır.” kıtasıyla başlayan şiirinizi kendi eğitim hayatıma yol gösteren bir rehber olarak görüyorum. Ö46: Yunus Emre...Şu an Dünya’da bence isminizi duymayan yoktur. Zaten bu kısmı bu kadar zorlaştıran da Dünya tarafından tanınan üç alimi sadece bir büyüğümüz gibi düşünebilmektir. Bu konuda Yunus Emre’nin beni mazur göreceğini hissediyorum ve bu paragrafı siz Yunus Emre’nin konumuza en uygun sözünüzle bitireceğim. ‘Bir avuç toprak, biraz da su’um ben, Neyimle övüneyim, işte buyum ben.’ Ö68: Sevgili büyük veli Yunus Emre; hayatınız, eserleriniz, düşünce tarzınız, aşkı yaratıcılığı arayışınız çok etkileyici. Hayatınız bugün büyük bir merak konusu maalesef ki bu konuda çok az kaynak mevcut. Ölüm yerinizi bile tam olarak bilemiyoruz. Günümüzde insanlar sizin hayatınız üzerine diziler filmler çekiyor. Allah’ı arayışınızı bu yolda âşık oluşunuzu çok etkileyici buluyorum. Kendinizi bu yola adanmış bu yolda yaşamış ve ölmeniz ne büyük mutluluktur kim bilir. Sizin gibi bir âşık olmayı çok isterdim. Sizinle sohbet etmek ve ilminizden faydalanmak çok isterdim. Ö70: Toplumumuzun değerli Ozan’ı Yunus Emre, şiirleriniz, sözleriniz, hakkınızda anlatılan anılar, söylemleriniz hepsi bizim için o kadar değerli ki her biri üzerine kafa yormamız ve iyice sindirmemiz gerekiyor. Ne kadar başarılı olduğumuz konusu elbette ki büyük bir tartışma konusudur fakat

	şundan kesinlikle eminim ki fikirleriniz hepimize bir aynadır ve bu aynayı kendimize çevirsek hayata bakış açımızı da değiştirmiş olacağız ki sanıyorum kendimiz için yapacağımız en güzel değişimlerinden biri olacak. “Zulümle zenginleşenin, sonu berbat olur” sözünüz ne kadar da doğru ve ne kadar da çağımıza uyan bir söz...Sanki o günlerden bugünleri görmüş gibisiniz. Ö71: Tasavvufu saf bir duyguyla yaşayıp Anadolu’yu karış, karış, gezerek tanrı sevgisini insanlara aşıladın. “Yaratılanı severim yaratandan ötürü” sözün ile tanrıyı seven insanın tanrının yarattıkları varlıkları da sevmesi ve onların haklarını saygı göstermemiz gerektiğini belirterek doğal denge bilincini oluşturmaya çalıştın.
--	--

5. Tema: “İlim”, “Kendi”, “Dünya yalandır”, “Gelin tanış olalım” ve “Fani dünya”.

Katılımcıların sıklıkla üzerinde durdukları bir başka kavram ise, “İlim”, “Kendi” kavramları yanında “Dünya yalandır”, “fani Dünya” ve “Gelin tanış olalım” özdeyişleri üzerinde durulmuştur. Yunus Emre herkesin dilinde, “İlim ilim bilmektir” söz deyişiyle anıldığını bir kez daha katılımcı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Katılımcılardan Ö89 numarası “fani dünya” başlıklı mektupta, “Yunus Emre’m, bir insanın en başta bilmesi gereken şeyi geçiciliği, faniliği, dünya hayatının daimî bir hayat olmadığı, bâki olanın sadece Allah olduğunu söylemişsin ve bu sözlerinde insanların hala hikmetli yolu bulacağına umudum var” demeleri, insanlara fani aleminden baki aleme çağrısının iyi anlaşıldığının adeta işaretini vermektedir. Aşağıda mektup başlıkları öne çıkmıştır.

- 1- “İlim, İlim Bilmektir”
- 2- “Gelin Tanış Olalım”
- 3- “İlim Kendini Bilmektir”
- 4- Kendinize Çok İyi Bakın.
- 5- “Dünya Yalandır”
- 6- Kendini Bilmek
- 7- Kendini Bilen Ozan
- 8- Fani Dünya!

Tablo 5. Tema 5 için Öğrenci Görüşleri

Tema(Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“İlim”, “Kendi”, “Dünya yalandır” ve “Gelin tanış olalım”.	Ö3: Yine yunus Emre’nin dediği gibi, “İlim, ilim bilmektir; ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır.” Zaman zaman kendimle baş başa kaldığım zaman insanın kendisini bilmesinin neden bu kadar önemli olduğunu anımsıyorum. Siz değerli kişiler önce kendinizin daha sonrasında da çevrenizin farkında olan ve bilen şahsiyetlersiniz. Ben tam anlamıyla bu insani olgunluğa ulaşamamış olsam da ulaşma yolunda çalışıyorum ve kendimi bulmaya çalışıyorum. Kendini bilmeyen Rabbini bilemez. Asıl ilme ulaşmak isteyen insan da öncelikle kendini bilmekten başlamalıdır yola düşüncesi Yunus Emre sayesinde hayatımdan önemli bir

yer edinmiş oldu.

Ö18: Tüm insanların birbirini sevmesini, dünyanın geçiciliğini ve kalıcı olanın sevgi olduğunu evrensel sevgi felsefesiyle öğütlediniz. “Gelin tanış olalım/İşi kolay kılalım/Sevelim sevillelim/Dünya kimseye kalmaz,” sözleriniz, “Sevgi varken, nefret niye; barış varken savaş niye?” sorgusunu yapan Hacı Bektaş-i Veli’ ye çağrı olur niteliğinde.

Ö25: Sizin gibi büyük bir üstadı tanıyabildiğim için çok şanslı hissediyorum. “İlim kendini bilmektir.” Sözüünüz benim en çok hayranlık duyduğum sözünüzdür. Çok kısa bir cümledir ama öyle şeyler anlatır ki sırf bu söz üzerine birkaç deneme yazabilirim. Abartılı bir söylem değil bu. Sizin bazı sözleriniz benim için irdelenmesi gereken ve üzerine saatlerce konuşabileceğim sözler. Ben okumayı severin yazmak benim için arada sırada yaptığım, başarılı olduğumu düşünemediğim bir hobi. Şunu söylemek istiyorum ki siz benim ve diğer birçok insan için birer ilham kaynağısınız. Bu mektupta size sadece minnettarlığımı dile getirmek istedim.

Ö37: Sorularıma ‘ümmi’ olup olmamanız rivayetiyle başlamak isterim. Sizin birçok eserinizden haberdar olduğumdan bu rivayet biraz hayret verici geldi. Gerçi böyle birkaç alim duymuştum ama her duyduğumda şaşırıyorum. Bu sorumu yanıtlarsanız, bu konudaki düşüncelerinizi benimle paylaşırsanız çok sevinirim. Bir başka sorum ise şiiirlerinizde şehir şehir gezip Allah yolunda nefis terbiyesi yapmaya çalıştığınızı görmekteyiz. Bazen de tekkelerde, dergahlarda bu amaç uğrunda kalmışsınız, yaşamışsınız. Sizce bu amaç uğrunda hangisi daha etkili oldu, sizi daha çok Allah’a yakınlaştırdı. Bu sorunun cevabını şu an bulmak benim için çok zor olacağından size sormak isterim. Birkaç soru soracağım demiştim ama daha ilk mektubum olduğu için sizi çok sıkmak istemem. Bu mektubum için bu kadar olsun. Vereceğiniz cevaplar için şimdiden çok teşekkür ederim. Kendinize çok iyi bakın.

Ö56: “Dünya Yalandır” ilahisinde de söylediğin gibi mal mülk yalan önce insan olmak, insan gibi yaşamak adaletli olmak gerekir. Bu değerleri yaşantımda prensip ediyorum ki daha güzel bir dünyada yaşamak için. Senin devrinde yaşasaydım ama senin bize öğrettiklerini yaşayacağıma dair sana söz veriyorum. Aslında içimde sana anlatmak istediğim çok şey var, ama şimdilik bu kadar. Başka bir mektupta görüşmek üzere, HOŞÇAKALIN

Ö83: Yunus Emre’nin de dediği gibi ilim kendini bilmektir. Kendini öğrenmek diğer bütün arayışların anahtarıdır. Kendimizi keşfetmeye başladığımızda çevremizde olup bitenin farkına varırız ve doğa bilimlerini anlama kapasitemiz, başkalarını sevebilme yetimiz ve de varoluş, arayışımız içimizde canlanır. Sevgili Yunus Emre sürekli dönüp dolaşıp kendime geldiğim bu sohbeti senin bir sözünle kapatmak istiyorum. “Bilmeyen ne bilsin? bizi bilenlere selam olsun!” Yani aslında insanın özü bu hayatı anlamlandırmak için gerekli bir arayıştır. Bunu yaparken ahlakı ve sevgiyi elden bırakmaz isek en başta bizi tanıyan kendimiz ve diğerleri ile bir bütün anlamlı hayatı yaşayabiliriz.

Ö87: İlim ilim bilmektir. İlim kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen ya nice okumaktır. Yunus Emre'm senin bu sözünü kendime rehber ettim.

	Hayatımı ilme ve bilgiye adadım. Bu sayede kendimi geliştirip insanlara bir faydam olacağını düşünüyorum. Ama senden sonra kimse ne ilim bilir oldu ne de kendini bilir oldu. Ö89- Yunus Emre'm, bir insanın en başta bilmesi gereken şeyi geçiciliği, faniliği, dünya hayatının daimi bir hayat olmadığı, bâki olanın sadece Allah olduğunu söylemişsin. ve bu sözlerinde insanların hala hikmetli yolu bulacağına umudum var.
--	--

Sonuç

Katılımcıların yazdığı mektuplarının içerik analizlerinden çıkarılan ve öğrencilerin özellikle üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar ve öne çıkardıkları başlıklar düşündürücüdür. Mektuplarda açıkça, kişiler, zamanlar mektupların sayısı kadar farklı olmakla birlikte özünde Yunus Emre'ye karşı duyulan, sevgi, saygı, muhabbet, selam, teşekkür ve minnettarlık duyguları ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların mektuplarında ve özellikle de mektup başlıklarında “Sevgili” ve “Yunus Emre” ve “Aşık/aşka” kavramları teması en fazla vurgulanmıştır. Tüm katılımcılar bu iki tema üzerinde durmuşlardır. Bu da katılımcıların hem Yunus Emre'yi iyi bir şekilde anladıklarını hem de ona en yüksek değeri verdiklerini gösterir. Katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan temalardan ikisi de “Güzel” ve “Gönül” kavramlarıdır. Şiirlerin, duyguların, düşüncelerin ve yazım tekniklerin seneler sonra bile hayranlıkla okunacak çok kıymetli hatıralar ortaya konulduğuna dikkat çeken katılımcılar bir taraftan Yunus Emre'ye büyük muhabbet beslerken diğer yandan kendileri için mesajdan dolayı teşekkür etmektedirler.

Katılımcıların üzerinde durdukları kavramlardan ikisi de “Değerli” ve “Büyük” kavramıdır. Katılımcı öğrenciler, Yunus Emre ile ilgili olarak gerçek aşkı yaşadığı ve bizlere de eserleri ile yaşattığı için insanın başka bir alemde yaşamasına bir nevi zemin hazırladığına dikkat çeken katılımcıların çoğu, eserlerindeki manevi duyguları hissetmek ve yaşamak çok güzel bir duygu olduğunun altını çizmişlerdir. Katılımcıların sıklıkla üzerinde durdukları bir başka kavram ise, “İlim”, “Kendi” kavramları yanında “Dünya yalandır”, “fani Dünya” ve “Gelin tanış olalım” özdeyişleri üzerinde durulmuştur. Yunus Emre herkesin dilinde, “İlim ilim bilmektir” söz deyişiyle anıldığını bir kez daha katılımcı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir.

Mektuplarda açıkça görülmektedir ki, kişiler, zamanlar mektupların sayısı kadar farklı olmakla birlikte özünde Yunus Emre'yi bildikleri ve onu çok sevdikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcı öğrencilerin Yunus Emre'yi karşı büyük bir saygı ve sevgi besledikleri saptanmıştır. Katılımcılar Yunus Emre ile sevgi sözcüğü birlikte kullandıkları belirlenmiştir. Onun örnek ve model biri olduğu katılımcı öğrenciler tarafından mektuplarda vurgulanmıştır. Öğrenciler onun önemli referans kaynağı ve marka şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği ettikleri bulgusu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Annells, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56(1), 55-61.
- Barkan, Ö.L. (1942) "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, S.II s. 279-304
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & resaerch design: Choosing among five approaches* (Third edition). New York: Sage.
- Çerçi, A. (2019). Çocuk ve Mektup, Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 7(1), 15-24, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Çubukçu, İ.A. (1996). Yunus Emre ve Din Felsefesi, Ankara Üniversitesi, Dergisi. Erişim tarihi: 11 Ocak 2014.
- Doğan, S. (2020). *Koronaya 100 Mektup*, İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- İ. Hulusi Güngör, İ.H. (1991). *Devlet Arşivlerinde Yunus Emre ile İlgili Belgelerin Ortaya Koyduğu Gerçekler*, VIII Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, s.35-81.
- Kaya, D. (1984). Yunus Emre'nin Aksaray Ortaköy'deki Mezarı Üzerine Düşünceler, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. 4 Mart 2016 tarihi Erişim tarihi: 6 Ocak 2014.
- Konyalı, İ.H. (1967). *Karaman Tarihi*, İstanbul, s. 364-396.
- Miles, M. & Michael, H. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Merriam, S. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulamalar için bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Öztelli, C. (1977). *Belgelerle Yunus Emre*, Ankara, s.6
- Patton, M. O. (1990). *Qualitative evaluation and research methods. designing qualitative studies*. Beverly Hills, CA: Sage: 169-186. <http://legacy.oise.utoronto.ca/research/fieldcentres/ross/ctl1014/Patton1990.pdf> [13.03.2015].
- Saraçoğlu, S. (2014). Yunus Emre ve Dante'nin La Vita Nuova Adli Eserinde Yüceltme, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. 12 Ocak 2014 tarihi kaynağından. Erişim tarihi: 6 Ocak 2014.
- Tatçı, M. (1998). *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre Divanı İnceleme 1*, İstanbul 2008, s.24-30 4
- Tatçı, M. (2014). *Divan-ı Yunus Emre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-Kitap. Erişim tarihi: 11 Ocak 2014.
- Yetim, F. (2005). Yunus Emre'nin Kabri ile ilgili Görüşler üzerine. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi. 10 Mayıs 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 11 Ocak 2014.
- Timurtaş, F.K. (2009). *Yunus Emre*, Babiali Yayınları, İstanbul.
- Üşenmez, E. (2013). Yunus Emre Divanında Türkçe İslami Terimler, *Turkish Studies*. 10 Mayıs 2015 tarihinde Erişim tarihi: 11 Ocak 2014.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EK – 1: Örnek Öğrenci Mektubu

Eğitim Felsefesi Final Ödevi teslim tarihi son gün: 16.06.2021

Adı ve soyadı: Hülya BEYAZTAŞ

Numaranız: 20061705

Yaşınız: 23

**Hangi fakülte, bölüm ve kaçmıcı sınıftasınız: Makine Fakültesi/
Endüstri Mühendisliği/ 1.sınıf**

Cinsiyetiniz: kız

Evde kaç kişi kalıyorsunuz: 5

Kendinize ait odanız var mı: var

Sanal sınıfa nasıl bağlandınız: bilgisayar

Bağlantıda sıkıntı çektiniz mi: hayır

Grup: 2

Sevgili Yunus Emre,

“İlim kendini bilmektir” sözünüzü nasihat olarak hayatımın pek çok yerinde uyguladım. Anadolu’nun tasavvuf ve halk şairi olarak tanınıyorsunuz ve çok fazla seveniniz var. Tasavvufla dolu dizelerinizde insanın kendisiyle, nesnelerle, Allah’la olan ilişkilerini işleyip, ölüm, doğum, yaşama bağlılık, ilahi adalet, insan sevgisi gibi birçok konuyu şiirlerinizde barındırmanız çok güzel. Bütün şiirlerinizin toplandığı Divan kitabımı çok beğeniyorum. Geçmişte de olsa böyle harika eserlerin hala okunması bilinmesi ve günümüze kadar gelmesi güzel şeyler. Umarım unutulmazsınız ve sonsuza kadar yaşarsınız.

EK – 2: Öğrenci Mektuplarına Ait Başlıklar

- 1 Saygıdeğer Büyüğüm Yunus Emre
- 2 Gönüllerin Fatihi
- 3 “İlim, İlim Bilmektir”
- 4 Değerli Tasavvuf Ehli
- 5 Sayın Yunus Emre
- 6 Değerli Yunus Emre
- 7 Selam Olsun Sana Güzel Aşık Yunus Emre
- 8 Aşık Yunus Emre
- 9 Merhaba Yunus Emre
- 10 Sevgili Yunus
- 11 Aşık Yunus
- 12 Sevgili Yunus Emre’ye Mektup
- 13 Sevgili Yunus Emre’m!
- 14 Kendime Benzetiyorum
- 15 Sevgili Yunus Emre Pirimiz
- 16 Pirin Taptuk Emre
- 17 Sevgili Yunus Emre’ye
- 18 “Gelin Tanış Olalım”
- 19 Sayın Emre
- 20 Çok Değerli Şahsiyet Yunus Emre
- 21 Yunus Emre’ye Mektup
- 22 Saygı ve Sevgiler
- 23 Değerli Yunus Emre
- 24 Yunus Emre’ye
- 25 “İlim Kendini Bilmektir”
- 26 Sayın Yunus
- 27 Sevgili Öğretmenim!
- 28 Teşekkür Ederim
- 29 Kıymetli Zat Yunus Emre
- 30 Saygıdeğer Halk Şairi Yunus Emre Merhaba
- 31 Yunus Emre’ye
- 32 Yunus Emre’m!
- 33 Şair ve Adil Yargıç Yunus Emre'ye!
- 34 Yunus Emre
- 35 Hoşça Kal!
- 36 Sevgili Yunus Emre
- 37 Kendinize Çok İyi Bakın.
- 38 Sevgili Yunus Emre Üstadım.
- 39 Türk Halk Şairi
- 40 Saygıdeğer Yunus Emre
- 41 Güzel Eserler Sahibi
- 42 Gönül Mektubu
- 43 Ya Yunus Emre Efendimiz
- 44 Pek Sevgili Yunus Emre
- 45 Büyük Halk Şairi Yunus Emre
- 46 Büyük Mutasavvıf.
- 47 Sesimi Duyun

- 48 Ey Yunus Emre
- 49 Güzel İnsan
- 50 Örnek İnsan
- 51 Canım Yunus
- 52 Seni Anlamak
- 53 Sevgili Yunus Emre'miz
- 54 Güzel Yunus Emre ^[11] _{sevgi}
- 55 Sevgili Yunus EMRE
- 56 "Dünya Yalandır"
- 57 Yunus Emre'ye...
- 58 Derviş Yunus'a Mektup
- 59 Kendime Benzettim.
- 60 Üstadımız Yunus Emre
- 61 Ey Aşık Yunus
- 62 Ey Sevgili Yunus Emre
- 63 Sizin Döneminiz!
- 64 Teşekkür Sana
- 65 Yunus Emre
- 66 Yunus Emre'ye Mektup
- 67 Saygıdeğer Yunus Emre
- 68 Büyük Veli Yunus Emre
- 69 Selam Olsun
- 70 Değerli Ozan
- 71 Sevgili Büyük Yunus Emre
- 72 Yunus Emre'ye
- 73 Aşık Güzel Yunus Emre
- 74 Sayın Yunus Emre Hazretleri
- 75 Gel Gör!
- 76 Sevgili Büyük Yunus Emre
- 77 Pir Yunus Emre'ye
- 78 Efendim Yunus Emre
- 79 Ey Doğruluk Timsali
- 80 Seni En İyi Anlatın!
- 81 Merhaba Yunus Emre
- 82 Cihan Padişahı!
- 83 Kendini Bilmek
- 84 Bilmeyen Ne Bilsin.
- 85 Duygulandıran Yunus
- 86 Muhabbetli İnsan
- 87 Kendini Bilen Ozan
- 88 Hikmetli İnsan
- 89 Fani Dünya!
- 90 Vefalı İnsan

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Kendisi, Allah ve Nesnelerle Münasebeti

Vesile ALBAYRAK SAK*

Özet

Nesne, belirli bir ağırlığı, maddesi, hacmi ve rengi olan her türlü cansız varlık, şey, eşya, obje anlamında tanımlanmaktadır. Eski Türkçede olumsuz cümlelerde hiçbir şey anlamını da karşılayan kavram felsefi anlamda ise öznenin dışında kalan her konu, şey, olarak ifade edilmektedir. Sûfi şair, âlemi, varlığı ve oluşu özne, nesne ayırımının yarattığı parçalanmışlık olarak görmez. Evrende tek bir varlığın bulunduğu, o tek varlığın dışındaki varlıkların ise onun yeryüzündeki yansıması olduğu görüşünü kabul eder. O tek varlık Allah'tır. Öteki varlıklar, görünen her şey ancak o tek varlık olan Allah'ın görünmesine, onun en iyi şekilde anlaşılıp bilinmesine hizmet ederler. Bu maksatla mutasavvıflar nesnelerin gözlerinden silinmesi için uğraş verir, kulun insan olarak taşıdığı sıfatları, huyları terk ederek olgunlaşmayı, giden kötü sıfatların ve ahlakın yerine Allah'ta mükemmel olarak bulunan ilahî sıfatların veya ilahî huyların almasına gayret sarf ederler. İslam mutasavvıflarının açıkladıkları nesneden uzaklaşma durumu kulun benliğinin kaybolması ile tevhidin gerçekleşmesidir. Yani Hakk'tan özge nesnenin gönülden atılmasıdır. Cisim, dems, istitar, fena gibi tasavvuf terimleriyle açıklanan bu durum nesnelerle ilgili olup, bunların aşılarak kulun Allah'a ulaşması hedeflenir.

Çalışmamızda tasavvufun inceliklerini, varlığın birliği felsefesini şiirlerinde sadelik, derinlik ve samimiyetle hiçbir dar kalıp içerisine düşmeden dile getirerek ilahî aşkı terennüm eden, tasavvufu, insanı en iyi şekilde anlayan ve anlatan mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre'nin divanında "nesne" kavramının nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını, şairin nesneler mekânı olan dünyada nesnelerin dünyasını nasıl değerlendirip nasıl aştığını; onun Hakk, kendisi ve nesneler üçgenindeki münasebetini tasavvufi terimlerle ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yunus Emre, tasavvuf, divan, nesne.*

Yunus Emre's Relationship with Himself, God, and Objects in His Poems

The object is defined as all kinds of non-living thing, thing, item, and object with a certain weight, substance, volume, and colour. In Old Turkish, the concept that also means nothing in negative sentences is philosophically expressed as every subject, thing, except for object. The Sufi poet does not regard the world, existence, and presence as the fragmentation created by the

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi, albayrak_vesile@hotmail.com

subject-object distinction. He accepts the view that there is only one entity in the universe, and that the entities other than that single entity are his reflection on earth. That only being is Allah. Other beings are everything that can be seen, but they serve to make Allah, the only being, visible and to be understood and known in the best way possible way. For this purpose, Sufis struggle to lose sight of objects, abandon the attributes and habits of the servant as a human being, and strive for maturation to be replaced by the divine attributes or divine characteristics that are perfect in Allah, instead of the bad attributes and morality that have been lost. The state of moving away from the object, which is explained by the Islamic Sufis, is the realization of tawhid with the disappearance of the ego of the servant. In other words, it is the dismissal of an object other than Allah from the heart. This situation, which is explained with Sufi terms such as an object, dems (burial), istitar (concealment), fana (annihilation), is related to objects, and it is aimed for the servant to reach Allah by overcoming them.

Our study aims to discuss how and in which meanings the concept of object is used in the divan of Yunus Emre, who is a Sufi poet who understands and explains the divine love in the best way, by expressing the details of Sufism and the philosophy of the unity of existence in his poems with simplicity, depth and sincerity without stereotyping it, and how the poet evaluates and overcomes the world of objects in the universe, which is the space of objects, and his relationship in the triangle of Allah, himself and objects, in mystical terms.

Keywords: *Yunus Emre, sufism, divan, object.*

Giriş

Dil ve muhteva yüzyıllar boyunca şairlerin başarılı, başarısız olarak değerlendirilmelerinin kıstasları olarak görülmüş, bu hususiyetler pek çok şair için bir mihenk taşı olarak kabul edilmiştir. Anadolu’da teşekkül edecek olan yeni yazı dilinin kurulma çağı olan XIII.yüzyılda hem iman ve duygu yönü ile hem de dil ve ifade bakımından Türk milleti ile bütünleşmiş bir şair olan Yunus Emre bu durumu başarabilmiş ender şairlerden biri olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi adı verilen, Tarihî Türkiye Türkçesinin Selçuklular çağı Türkçesini de içine alan ve XV. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu ilk devrede bu dili en güzel şekilde işleyip kendine özgü bir tarz oluşturmuş; açık, yalın, sade, düz, tabii, süssüz söyleyişi ile mensup olduğu milletin karakterini en iyi şekilde yansıtmıştır. “Yunus’u okumak, meyveyi bahçede ağacın dalından koparıp yemek gibidir.”(Hacıeminoğlu, 1991, s.152) görüşü Yunus’un edebî şahsiyetini oluşturan üslubu ifade etmenin en güzel örneği olmuştur.

Farsçanın resmî dil olduğu bir çağda şiirlerini konuşma diliyle yazan hatta İslam kültürü etkisiyle konuşma diline giren yabancı sözcüklerin halk ağzında bozularak Türkçeleşmiş şekillerini (eşkere, şadılık vb.) yeğleyerek (Kudret, 1985, s.26) kullanan Yunus’un başarısı tasavvuf kültürünü konuşma diline

ustaca uygulamasında, soyut düşünceleri, ifadeleri zorlanmaksızın rahat bir söyleyişle anlatıvermesindedir.

Kökeni “Ne-ise-ne”, “ne-irse” (Parlatır, 2006, s.1285) ifadesine dayanan nesne kelimesi, dil bilgisinden psikanalize felsefeden tasavvufa farklı bilim dallarıyla bağlantılı bir ifadedir. Bilimler vasıtasıyla daha iyi anlayabileceğimiz bu kavram taş, toprak, cam gibi dokunmayla algılanabilen somut şey, obje; defter, kalem gibi herhangi bir cansız varlık; öznenin dışında kalan, algılanan veya düşünülen şey (Dictionnaire Larousse, 1993, s.1768) demek olup Eski Türkçede olumsuz cümlelerde hiçbir şey anlamını da ihtiva etmektedir.

Kısmen de olsa matematiksel, fiziksel, kimyasal, biyolojik, sosyolojik, tarihsel şeklinde sınıflandırabileceğimiz nesnelerin mahiyetini anlayabilmek için bu nesnenin mekânının mahiyetine ihtiyaç duyarız (Koç, 1994, s.13). Ancak bu mahiyet tasavvufta biraz farklıdır. Tasavvufta nesneler felsefedeki karşılıklarıyla yani öznenin dışındaki varlıklar olarak yer almazlar. İnsanı Allah’a ulaştırmada belli misyonları üstlenirler. Yani nesnelerin ilahîlik yönü söz konusudur ve Hakk’ın görünmesinde, bilinmesinde ve hatta sevilmesinde önemli rol oynarlar.

Tasavvufun yüzlerce tanımı yapılır. “İslam’ı ve imanı kulluğun gerektirdiği şekilde ahlakı, özü ve ruhu ile yaşama disiplindir.”, “Tasavvuf ahlak-ı zemîmeye, kötü huylara karşı devamlı mücâhededir”; “Tasavvuf, beşerî sıfatlardan sıyrılıp melekî sıfatlar ve ilahî ahlakla muttasıf olma hâlidir” gibi ki bu tanımlar Allah’ın bu dünyada tecrübe edilebilir bir varlık olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu ilmin perspektifinde Allah, her nesnede, her zerrede ve her mekânda isim ve sıfatlarıyla mevcuttur. O’nun cemâlini her eşyanın zerresinde, her an ve her zaman müşahade etmek mümkündür (Tenik, 2015, s.493).

Tasavvuf edebî dünyamızda bazen bir malzeme bazen de tecrübi bir hayat olarak karşımıza çıkar. Terim ve deyimlerini, mecaz sistemini şiirlerinde sadece ifade gücünü artırmak ve çağrışım zenginliği sağlamak amacıyla kullanan, onun ötesinde bir kastı bulunmayan şairlerin şiirleriyle gerçek tasavvufi şiiri ve mutasavvıf şairi ayırt etme (Ünver, 2006, s.490) imkânını ise bize Yunus Emre gibi şairler verir. Yunus, tasavvufu benimseyen ve bu yolla Allah’a ve ilahî hikmetlere ulaşmaya çalışan bir mutasavvıf olarak şiirlerinde yaşayış tarzının, nasıl bir yol tuttuğunun izlerini de verir. O Allah’ın nesnelerdeki izini sürer. Nesnelerdeki ilahî sanatı bütün benliğiyle kavrar ve onu anlatmadaki acziyetini adeta haykırır.

“Dil (yarattığın) nesnelerden hangi birini açıklasın, anlatsın, ey Allah’ım, kötü gözlerden onları sen koru.” diyen ve “kangı bir nesne” ifadesiyle de yaratılan nesnelerin sayılamayacak kadar çok olduğuna dikkat çeken Yunus, onlara sufilerin gözüyle bakmayanların kötü bakışlarından, ya da idraksiz bakışlarından

rahatsızdır. Ona göre taş, toprak vb. nesneler ilahî hakikati adeta haykırır ama onları duyacak, anlattıklarını anlayacak feraset gerekir.

Kangı bir **nesneni** ki dil nice şerh eylesün

Îlâhî sen bekleğil yavuz gözlerden ırak (Timurtaş, 1989, s.71).

“*Senin yüzünü bir kez gören ömür boyu unutamaz. Seni diline tesbih eder, senden başkasını anmaz.*” Mürşidi Tapduk’a seslenen Yunus, Hakk’ın insan gönlüne tecellisinin insan-ı kâmil ile gerçekleştiği tasavvufi görüşüne istinaden yüz ifadesini de kullanır. Bu “Vechullah” sırrının bu yüzde gerçekleşmesi sebebiyledir. Gerçek mürşid Hz. Peygamberdir. Diğer mürşidler O’nun manevî mirasını elde etmeğe muvaffak olmuş kişiler olup mürşid olan kişinin, Allah’ın ahlakını tahakkuk ettirmiş olması, yani, en azından fena makamına ulaşması şarttır. Her mürşid, kâmil olmayabilir. Bu yüzden mürşidin kâmil olmayanları da bulunabilir. Mürşidin en makbulü, hem “kâmil” (kendi olgun), hem de mükemmil (başkasını olgunlaştıran) olanıdır (Cebecioğlu, 2009, s.191). “Ayrık nesne eyitmeye/başka nesne söylemeye”diyerek gönlünde Hakk’tan başka nesnelere yer olmadığını, dilinde her daim sevdiğinin adını tesbih gibi zikrettiğini ifade etmektedir.

Bir kez yüzün gören kişi ömrince hiç unutmaya

Tesbihi sensin dilinde ayrık **nesne** eyitmeye (Timurtaş, 1989, s.2).

“Bu dert ile ayrılık nasıl bir şeydir ki canımı sarhoş eyleyen aşk zehiri bana panzehir oldu.”

Varlığın aslı ve yaratılış sebebi olan aşk tasavvufta en son mertebe olup sevginin en mükemmel şeklidir. Kulun Allah’ı veya Allah’ın kulu sevmesi şeklindeki ilahî aşk müşahade ve tevhid ehli için; ilahî güzellikten varlıklara akseden güzelliklere duyulan aklî aşk ârifler için; ruhun en yüce hissi ile yaratılardaki güzelliklere duyulan ruhani aşk havas/aydınlar için; güzelliği ve ondan kaynaklanan aşkı ilahî kaynağa bağlamayan bir insanı sevmek anlamındaki tabii aşk avam/halk için; meşruiyet sınırlarını aşır haram sahaya giren behimi aşk erâzil/aşağılık kişiler için (Uludağ, 1991, s.58-61) olup aşk yakıcı özelliğine istinaden ateşe, sarhoş edici özelliği itibarıyla şaraba, çıldırtıcı özelliğine binaen de cinnete/deliliğe benzetilmiştir. Tahammülü zor bu hâl ağır içmek gibidir. Hakiki âşık aşk ağısını tiryak olarak içer.

Aceb aceb ne **nesnedür** bu derd ile firak bana

Cânunu sarhoş eyledi ışık ağı vu tiryak bana (Timurtaş, 1989, s.6).

Dünyada aşksız insanın olmadığını, her birinin mutlaka bir nesneye âşık olduğunu (mal, mülk, mevki, şöret...) ifade eden Yunus, nesne ifadesi ile kulu Allah’tan uzaklaştıran yine mecazi aşklardan (ruhani, akli, tabii) söz etmektedir. Nesneyi şair burada Allah’tan uzaklaştıran mâsivâ denilen her şey için kullanmaktadır. Sonuçta hepsinin bir şeye sevgisi olduğundan hepsi de

âşıktır diyen şair tasavvufun ayırdığı aşk şekillerini de hatırlatmak istemektedir.

İşksuz âdem dünyada bellü bilün ki yokdur

Her biri bir **nesneye** sevgüsü var âşıkdur (Timurtaş, 1989, s.26).

İlahî aşkın anlatımında başvuru ferahlatıcı rüzgâr/seher yeli, ruhani âlemin doğusundan esen ve hayra vesile olan nefhalar, manevi esintiler olup Yunus “*Seher vakti yatanların elinin hiçbir şeye ermeyeceğini, Hakk’ın rızasını kazanmak için mutlaka seher vaktinde tan yeli estiğinde gaflet uykusundan uyanıp ona yalvarmak gerektiğini*” anlatır. Seher vaktinin hikmetini anlatmakta kullandığı “hiç nesne irmez” ifadesi ise hiçbir şey kazanamaz, anlamında olup “Akşama karşı gitme, tana karşı yatma; Erken kalkan yol alır; Sabahın hayrı, akşamın şerri...” gibi hem kültürümüzde de karşılığı olan bu vaktin önemini ifade etmekte hem de velilerin ganimet saydığı bu vakti ısrarla vurgulamaktadır.

Yatanların yatlı hâli hiç **nesneye** irmez eli

Seher eser rahmet yili tanla seher vaktinde tur (Timurtaş, 1989, s.30).

Bilgisizlik anlamındaki cehâlet tasavvufta yıllarca resmî ve zâhiri ilimleri tahsil etmiş olmasına rağmen gerçekleri idrak etme yeteneğinden uzak bulunan gönül olarak ifade edilmiş; marifete nur-ı ilim, anlayışsız kalbe de zulmet-i cehâlet denmiştir. İlim ile ma’rifet bir imiş gibi gözükmesine rağmen, aralarında ince bir fark vardır. İlmin zıddı cehil iken, ma’rifetin zıddı, inkârdır. İlim kesbî iken, ma’rifet vehbîdir.

Hikmet kavramı ise Yunus’un şiirlerinde dünya ilimlerinden başka ledün ilmi anlamında da zikredilmiştir.

Gönlündeki iniş çıkışlardan huzursuz olan Yunus, bu beyitte, *gönlünün bir an olup cehalette kaldığını, başka bir an ise Lokman Peygamber gibi hikmetlere daldığını* ifade eder. Yunus bu beyitte kelimenin hem ledün ilminden hem de kitâbî bilgilere dayalı hekimlik (tıp), felsefe ve mantık manalarına atıfta bulunur (Zavotçu, 2018, s.88) ve hekimlik üzerine yazdığı eserlerle İslam dünyasını etkileyen Romalı Calinus’tan (Pala, 2004, s.82) söz eder. Hikmeti bilen Allah’ı bileceğini, O’nun dostu olacağını söyler. Gönlün cehalette kalıp hiç nesneyi bilmez oluşu gönlün idrak kabiliyetinden uzak olması anlamındadır.

Bir dem cehâletde kalur hiç **nesneyi** bilmez olur

Bir dem talar hikmetlere Câlînus u Lokmân olur (Timurtaş, 1989, s.42).

Aşkı benzetmelerle anlatan Yunus onu herkese nasip olmayan (hürmetli, kıymetli...) vasıflarla tavsif eder. Ancak zıtlıklarla doludur. İnsana hem acı verir hem zevk. Hem varlık âleminin kaynağı hem de mücadele yeridir (Hz. Hamza-Kaf Dağı). Sultanları köle eyleyen aşk olup kime vurursa gam, kederi kalmaz, ayrılıktan feryatsız, ahsız olmaz. Aşk denizleri kaynatan, kayaları söyleten kuvvetli bir varlıktır. Akıllıları şaşırtıp deryalara düşürür, ciğerleri pişirir ateşli bir varlıktır. Yunus’un sevgiliye ziyafet verdiği lezzetli bir nesnedir aşk.

Yunus, kıymetli, hürmetli, devletli, hikmetli, fırkatli, kuvvetli, ateşli gibi soyut ifadeleri hem deniz, dalga, ciğer, kaya gibi farklı nesnelerle somutlaştırmakta hem de deniz/vahdet; mevc/kâinatın her mertebesinde peyda olan tecelliler; derya/mutlak varlık; gam/sevgiliyi ararken karşılaşılan engeller; fırkat/vahdet makamından uzak kalma; Kaf/insan bedeni gibi tasavvufi anlamları ekleyerek aşkın tarifini yapmaktadır.

İşidün iy yarenler kıymetlü **nesnedür** ışk

Değmelere bitinmez hürmetlü **nesnedür** ışk (Timurtaş, 1989, s.71).

Hız. Hamza, rivayete göre Kaf Dağı'na kaçırılmış, orada 18 yıl yaşamak zorunda kalmıştır. Orada cinlerle, devlerle, perilerle mücadele etmiştir. Onun bu mücadelesinden hareketle Yunus da Kaf Dağı'nı seyr ü sülûkun er meydanı olarak zikretmiştir. Kaf ayrıca tasavvufta insan bedeni yerine kullanılan bir sembol olup insan ayrıca aynı zamanda mâsivâ olan bedeni ile de mücadele eder.

Hem cefâdur hem safâ Hamza'yı atdı Kafa

İşk iledür Mustafâ devletlü **nesnedür** ışk

Tağa düşer kül eyler gönüllere yol eyler

Sultanları kul eyler hikmetlü **nesnedür** ışk

Kime kim ışk urdı ok gussa-y-ıla kaygu yok

Feryâd-ıla âhı çok fırkatlü **nesnedür** ışk

Denizleri kaynadur mevce gelür oynadur

Kayaları söyledür kuvvetlü **nesnedür** ışk

Âkilleri şaşurur deryâlara düşürür

Nice ciğer bişirür key odlu **nesnedür** ışk (Timurtaş, 1989, s.71-72).

Yunus Emre *miskin Yunus* ifadesiyle zavallı, bîçare, hor, hakir görülen kimseler için kullanılan miskin ifadesini; kendisine hiçbir varlık tanımayan, mahviyet sahibi derviş tasavvufi anlamını da gözeterek özellikle kullanmaktadır. “Allah’ım beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve miskinler zümresinde haşır et.” hadisine dayandırılan miskinlik manevi yokluğun en ileri derecesini anlatır (Gölpınarlı, 2017, s.221). Meskenet de denilen miskinler kendine hiçbir varlık vermeyen kişilerdir ki Yunus da kendini “miskin” olarak vasıflandırır. Allah karşısında aczini, yokluğunu bilen Yunus, gerçek zengininin Allah olduğunun ve kulun O’na karşı mutlak bir ihtiyaç içinde bulunduğunun şuurlunda olduğundan kimseye ihtiyaç duymayacak şekilde zengindir.

Miskin Yunus neylesün derdin söylesün

Varsun dostı toylasun lezzetlü **nesnedür** ışk (Timurtaş, 1989, s.72).

“Rüzgâr (yel) temelinde aşk olan hiçbir varlığı yerinden oynatıp savuramaz. Çünkü aşkı olan her şey sağlamdır.” Hakk’ın zuhuruna sebep olan ilk sıfatı olan aşk Allah’ın bilinmeyi arzulaması, bu arzu ile kâinatın yaratılmasının sebebidir. Aşk, Hakk’ın zatına izâfe edilen ilk sıfatı ve ilk zuhurudur. Mutasavvıflara göre ise

Hak yoluna giren kimseyi Allah'a eriştiren en kısa yol olup yapısında aşk olan her unsur sağlam olur.

Yir gök kâ'im ırılmaz yiller esüp deprenmez

Her **nesne** muhkem olur ışk olıcak bünyâdı (Tatçı, 1991, s.248).

Nefsini dünya nimetlerinin çekiciliğinden arındıran, bütün bağıllığı ve sevgisi Allah'a olan kimse yani âşık, mâşukunu, Hakk'ı bulmuştur. Onun için nesnelerin bir değeri yoktur.

Yunus 'âşık oldunısa ma'şûkunı buldunısa

Mâ'şûkını bulan kişi yok durur **nesneden** bâkî (Tatçı, 1991, s.269).

İnsan hayatını şiir şeklinde anlatan Yunus, çocukluktaki nesneleri (emzik vs.) de beyitlerde ifade etmektedir. (Bu nesneyi/emziği bırakıp) büyüüp yürümeye başladığını söyleyen Yunus insan sırtındaki on iki kemik varlığını da belirterek aşkın tecellisi sonucu ortaya çıkan insanı *gönül* ile, tasavvuftaki önemli mevkisi ile ele alır.

Bu **nesneyi** terk eyledüm yürimeğe azm eyledüm

On iki sünüğün yazarlar elden ele düşdi gönül (Timurtaş, 1989, s.83).

"Yola gider başaramaz, elinden yiğitlik de gelmez, öylece kendini avutur gönül." Yunus çocuklukta Allah'ın nazar ettiği mahal olan gönlün bazı şeyleri idrak edecek durumda olmadığını belirtir.

Yola gider başaramaz yiğitliğe eli varmaz

Bu **nesneleri** koyuban yuvanmağa düşdi gönül (Timurtaş, 1989, s.83).

"Dünya yağlı ve şirindir, âdemoğlu gerektir ki yesin. Kötü bir şeye tama idüp yalayıp yutmaya kalkışma.". Yunus'a göre dünya her kişiye göre değişen cazibesi, şirinliği ve gönül alıcılığı ile (mal, menfaat, mevki, hırs, şan, şöhret...) insanı Allah'tan uzaklaştırıp gaflete düşürür. Pek çok insanı kandırıp Hakk'tan alıkoyduğu için kem/kötü nesnedir.

Dünya çerb ü şîrin-durur âdem gerekdür yiyesi

Kem nesneye tam a' idüp kösüp kömürüp yutmagıl (Timurtaş, 1989, s.87).

Yunus, Hak'tan başka bir şeyi görmek istemez. Arapça, gömmek demek olan *dems* tasavvufta herhangi bir nesneyi ve onun izini kalpten silip atmaktır (Cebecioğlu, 2009, s. 59).

Sor turduğum yiri bana gelürsen gösterem sana

Bir zerrece Hak'dan ayru gözüm **nesne** görmez benüm (Timurtaş, 1989, s.129).

Her şeyin, her nesnenin Allah'a bağına işaret eden Yunus, maddi şeylerin izini yine kalbinden silmiş, gayretsizi/sevenin sevgilisini kıskanmamasına tabi olanları yermiştir. Madde, maddi anlamda kullanılan *cisim* tasavvufta çeşitli parçalardan meydana gelen nesnelere (Uludağ, 1991, s.119) denmiş olup Yunus cisimle olan bağını kopardığını ifade eder.

Bu dünyâda dostdan artuk Yunus **nesneyi** sevmedi

Bilme misin gayretsüze dost u düşman gülesini (Timurtaş, 1989, s.188).

Dost nedir diye soranlara Yunus dostun boş iş olmadığını, dostsuz kişilerin cihanda gereksiz varlıklar olduğunu ifade eder. Çünkü dost ilahî muhabbet ve sevgidir ve kulun Allah'ı sevmesinden önce Allah'ın ezelde kulunu sevmesidir. Dost Allah'tır, mürşittir. Her nesnenin cihanda hem hacim olarak kapladığı bir yer hem de bir yaratılış gayesi vardır. “hiç” ifadesi varlığı olmayan veya hesaba katılmayacak kadar değersiz, önemsiz olan şey veya kimse için kullanıldığından dostsuz kişiler değersiz varlıklardır demektedir. Yokluk anlamını da ihtiva etmektedir.

Dostdan haber sorar-ısan güzâf değüldür dost işi

Bellü bilün hiç **nesnedür** bu cihanda dostsuz kişi (Timurtaş, 1989, s.198).

“Âşıklar yersiz, yurtsuz olur, cihanı terk ederler. Can da cihan da neymiş (nasıl bir varlıktır) ki dostla alışveriş yapılmaktadır.” Âşıklar dünya pazarında alışverişleri için meta olarak can ve cihanı kullanırlar. Dünyayı/nefislerini verip dostu/Hakk'ı alırlar. Onlar için Hakk'ın rızasını kazanmak dışında hiçbir şeyin kıymeti yoktur. Yunus yine benzetme sanatını kullanarak anlatımını zenginleştirmiştir. Dünya pazara; âşıklar bu pazarda alışveriş yapanlara; can ve cihan da bu pazarda alım, satım için kullanılan paraya benzetilmiştir. Pazar tasavvufta birliğin çokluk şeklinde görünmesi anlamındadır ki pazarda mallar çoktur. İyi alışveriş yapanlar/âşıklar dünya pazarında âhiretlerini satın alırlar.

Âşıklar lâ-mekân olur cihânun terkini urur

Cân u cihân ne **nesnedür** çün dostıla bâzâr olur (Tatçı, 1991, s.93).

Bir yandan ararlar, başka bir eşya sanırlar; sen (aşkı) satın almayınca maddi değerini nerden bilebilirsin, bilemezsin.

Bir yanadan ararlar ayruk **nesne** sanırlar

Bahâsın ne bilesin sen satun almayınca (Tatçı, 1991, s.207).

Şimdi Yunus, huzurda yüzü kara kalmış, hiç parası yok iflas etmiş, neyle alışveriş etsin, hiçbir nesnesi/şeyi yok.

İmdi key Yunus kalmış hazretde yüzi kara

Çün **nesnesi** yok müflis neyle bâzâr itsün (Tatçı, 1991, s.172).

İnsanoğlunu ekinlere benzeten Yunus Emre kiminin yetişip ürün verdiği kimininse (Genç yaşta ölenler) ürününü veremediği solup gittiklerini anlatır. Gençlik yıllarında ölüp gidenleri gök ekin (yeşil filiz) hâlindeyken biçilen ekinlere benzeterek onlara nasıl içinin yandığını anlatan Yunus, “köynür” ifadesi ile hem çok üzüldüğünü hem de insan ruhundaki manevi olgunlaşmayı dile getirmektedir. Beyitte nesne yine şey anlamındadır.

Bu dünyada bir **nesneye** yanar içüm köynür özüm

Yiğid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi (Timurtaş, 1989, s.215).

Nasıl ki cevherin kıymetini bir şeyden iyi anlayan, o şeyin ehli olan kimseler/sarraf bilirse aşkın da kıymetini âşıklar bilir. İlahî aşkın değerini bilmeyenler neyi kaybettiklerini bilmeden yok pahasına onu elden çıkarırlar. Beyitte “yok nesne/değersiz şey” anlamında kullanılmaktadır.

Sarrâflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk sanur

Varur virür yok **nesne**ye bilmez neye satduğımı (Timurtaş, 1989, s.221).

“Gönüllerde kir, meclislerde *çiğ* olma; *çiğ* nesnelerin/yiyeceklerin tadı olmaz, git aşk ateşinde piş, olgunlaş.” İğ ifadesi, çeg/ceg (leke, kir, pas) (Yıldırım, 2021, s.518) anlamında olup gönülde olmaması gerekir. Tasavvufi aşkın kaynağı olan gönül, Hakk’ın insanda tecellî ettiği yerdir. Çiğ/olgunlaşmamış, pişmemiş meyveleri/yiyecekleri; pişmek ifadesi ise olgunlaşmayı, tecrübe ve bilgi sahibi olmayı, kemâle ermeyi ifade eder. Hakk’ın insanda tecelli ettiği yer olan gönülde kibir, kin, Hakk’tan gayrı şeyler kirdir. Gönül/kalp temizliği yani tasfiyesi neredeyse bütün tasavvufun konusu olup kalp ancak aşk ateşiyle yumuşayıp olgunlaşır.

Gönüllerde iğ olmağıl mahfillerde *çiğ* olmağıl

Çiğ **nesnenün** ne dadı var gel ışk odına biş yüri (Timurtaş, 1989, s.224).

Nasıl ki nesneler/yiyecekler ateş olmadan pişmezse aşk ateşi olmadan da kul pişmez. Ben ancak Hakk sevgisiyle yaşayışımı düzeltip Hakk’a layık bir kul olup mutluluğa ulaştım. Beyitte yine mecazi anlam yani olgunlaşmak kasdedilmektedir.

Her **nesne** ki çiğ olıcak od olmayınca bişmez ol

Benüm dirliğüm çigidi ışk odı oldı bahâne (Tatçı, 1991, s.204).

“Bedeninin toprağa düştüğü, gözünün bir şey göremez hâle geldiği, dilinin haber vermediği o günü aklına getirmez misin?” Yunus’un o gün ifadesini kullanarak uyardığı gün kıyamet günüdür. Kur’ân-ı Kerim’in “saat” kavramıyla ifade ettiği, emarelerinin ay ve güneşin büzüleceği, yıldızların silineceği, güneşin batıdan doğacağı şeklinde olacağı o günde herkesin kendi derdine düşeceği, o günün acı ve dehşetli olacağı belirtilmektedir.

Takdir edilen zamanı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölümlerin dirilmesi, âhiret hayatının başlaması olayı olan kıyamet bütün insanların yeniden yaratılıp Allah’ın huzuruna çıkartılacakları ve dünyada yaptıklarının hesabını verecekleri gündür. Bu olayın meydana geleceği zaman olan kıyamet günü aslında kişinin ölümüyle başlamaktadır zira bu hadiseyle dünya hayatı bitmiş ahiret hayatı başlamıştır. O gün/kıyametin koptuğu veya insanların öldüğü gün anlamındadır. İnsanlara öleceğin o günü hatırlayıp ona göre yaşa, yani “ölmeden önce öl” mesajı verilmektedir.

Anmaz mısın sen şol günü gözün **nesne** görmez ola

Düşe sûretün topraga dilün haber virmez ola (Tatçı, 1991, s. 47).

“Hakk, birbirine zıt olan dört nesneyi uygun bir şekilde bir araya getirip dört duvarını yaptı. Sonra da kereminden lutfedip vücudumu yarattı.” Yunus’un bahsettiği birbirine zıt dört unsur anâsır-ı erbaadır. Ateş, hava, su, topraktan oluşan madde âleminin bu temel unsurlarını mutasavvıflar benzetmeyle nefsin dört mertebesiyle ifade ederler. Nefs-i emmâre ateşe, nefs-i levvâme havaya, nefs-i mülhime suya, nefs-i mutmainne toprağa benzetilir (Uludağ, 1991, s. 48). Bunların her biri için tespit edilen on özellik ile ulaşılan kırk sayısı tasavvufta bu dört unsura dayandırılarak meydana getirilmiştir.

Yunus Emre insanı dört duvarlı bir binaya/eve benzetmektedir. Ham maddesi toprak, su, ateş, hava olan dört unsurdan meydana gelen insan da bir terkipten oluşur. Bu terkinin unsurlarından birinin fazla ya da az olması çamurun terkinini bozacağından kerpiç kesilmez. İnsan da böyle olduğundan unsurlarından birinin eksik veya fazla olması kemâle ulaşmasına engel olur. Bu da insanın nefs-i emmârede kalmasına neden olur. Nefsi terbiye edilmeyen insan nâkıs olacağından (Tatçı, 2019, s.414) kemâle ermesi de mümkün olmayacaktır.

Dört muhâlif **nesneden** dört dîvârun

Sâzikâr eyledi virdi kerâmet (Tatçı, 1991, s.53).

Dört dürlü **nesneden** hâsıl bilün benem uşda delîl

Odıla su toprag u yıl bünyâd kılan Yezdân benem (Tatçı, 1991, s.161).

“Âşıkların her neleri varsa tecrid gerekir zira her şeyin sahibi Hakk’tır, bütün yollar ona çıkar.” Sâlikin zahirini mal ve mülkten batınını karşılık bekleme anlayışından arındırıp yaptığı her şeyi Hakk rızası için yapması anlamındaki *tecrîd* kalbi Allah’tan başka şeylerden uzak tutmayı, ondan başka her şeyden sıyrılıp Allah’a yönelmeyi ifade eder ki devamında *tefrîd* yani Hakk ile birlikte olma söz konusudur. Tecride giren Yunus’un yolu Hakk’a çıkmaktadır.

Âşıklarun ne kim varı tecrîd gerekdür arada

Her **nesneye** ol hükm ider her yol içinde yolu var (Tatçı, 1991, s.61).

Ölümsüz olmak isteyen kişi aşk eteğine yapışsın. Aşkta başka her şey için yok oluş söz konusudur. Aşkın ölümsüz oluşu ifade edilir.

Bâkî dirlik seven kişi gerek tuta ışk etegin

İşkdan artuk her **nesnenün** değşirilür zevâli var (Tatçı, 1991, s.61).

Bir kez “Ol!” dedin ve her şeyi var eyledin, yine tek bir söz ile sonu getirmek, harap etmek senin için nedir, zor değildir. Yunus, sonsuz kudret sahibi olan yüce Allah’ın bir kez “kün”, “ol” diyerek bütün her şeyi yarattığını ifade ettiği bu beyitte “kün” iktibasını kolayca ifade etmektedir. Tasavvufta *kelimetü’l-hazret*, *kelime-i tekvin* olarak ifade edilen *kün* hitabı Allah’ın halk etme için buyurduğu emir olup bu emirsiz hiçbir hareket olmaz.

Kün’i bir kez in söyledün her **nesneyi** var eyledün

Yine âhir bir söz ile anı kılmak harâb nedür (Tatçı, 1991, s.91).

“Ey Yunus Emre, küçük çocuk iken hiçbir şeyi anlamadın, sana bütün ilimleri keşfedip, öğreten nedir?”

İy Yunus Emre tıfl iken hiç **nesneyi** fehmi itmedin

Cümle ‘ulûmı keşf idüp bildürüp öğrenden nedür (Tatçı, 1991, s.93).

“Eğer gönüm Allah’a bende/kul ise kimse bana hiçbir şey demez. Eğer gönüm giden/yolcu ise cihanda durmaz.” Kulun tasavvufi bir hâl veya makam olarak kendinde varlık görmemesi gerekir. Yokluk, çok kıymetli bir hazinedir. İnsan kullukta ilerledikçe, özgürlükte de ilerler. Zira, insan, ya nefesine, ya da Allah’a kulluk yapar. İnsanın nefsi; özü, mahiyeti veya aslı değildir. İnsanın aslı Allah’tandır. Aslına dönen özgür olur, huzur bulur. Aslından uzaklaşan yabancılaşma, huzursuzluk ve özgürlük gibi çıkmazlarla yüz yüzedir, İslam’ın tevhid dini oluşu, her şeyde Allah’ı görme, bulma, ona itaat etme, onun dışındakilerden uzaklaşmadır.

Eger dilüm bendeyise kimse bana **nesne** dimez

Gönüm ger revendeyise ‘âlemde karâr eylemez (Tatçı, 1991, s.102).

“Öldüren o, dirilten o, Yunus şimdi Hakk ile ol. Hakk’tan başka hiç kimse yok olan bir şeyi var edemez.” Kavramak, algılamak anlamındaki idrak tasavvufta iki türlü olup basit idrak Hakk’ın varlığını idrak etmekle beraber bu idrakin ve idrak edilen Hakk’ın şuurunda olmamayı; mürekkebi idrak ise Hakk’ın varlığını idrak etmekle birlikte bu idrakin ve idrak edilen Hakk’ın şuurunda olmayı ifade etmektedir ki olgunlaşma, kemalini bulma anlamlarını da ihtiva eden bu kavrama sahip olanlar, yani âşıkların/Yunus’un idraki bu türlü bir idraktir.

Öldüren ol dirgüren ol Yunus imdi Hakk’ıla ol

Hak’dan artuk hiç kimesne yok **nesneyi** var eylemez (Tatçı, 1991, s.102).

Maşuku/sevgiliyi/ Hakk’ı isteyen, ondan başka hiçbir şey istemeyen Yunus, zaten her yönden en mükemmel olan ve en fazla sevimliye hakkı olanı tercih ettiğinden başka şeylere ihtiyaç duymaz.

Yunus âşık durur ma’sûkın ister

Dahi hiç **nesne** istemez em ayruk (Tatçı, 1991, s.112).

Yer ve göğün aşkla var eddiğini, aşksız hiçbir şeyin olmadığını söyleyen Yunus aşk bahrîsi olduğunu ifade eder. Sırtı yeşil ve mavi, göğsü kırmızı renkte, uzun gagalı bir çeşit deniz ördeği olan bahrî denizlerde, göllerde rahat hareket eden bir canlıdır. Tasavvufta bahrî/deniz Hakk’ın sonsuz olan sıfat ve zat makamı ki bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır; külli varlık âlemi, vahdet olup, kesret onun dalgalarıdır. Varlığın tek olduğunu, çokluğun görünürde olduğunu, anlatmak için kullanılmıştır (Uudağ, 1991, s.82). Kendini bahriye benzeten Yunus varlığın aslı ve yaratılış sebebi olan aşkla vahdet denizine dalmıştır.

Yir gök tolu bu ışık durur ışksuz hiç **nesne** yok durur

Işık bahrîsi olubanı denizlere talan benem (Tatçı, 1991, s.139).

Ayruksı **nesne** tatmışam bildüklerüm unutmuşam

Cânımı ışka atmışam anda ne buldum bilmezem (Tatçı, 1991, s.148).

Aşkın paha biçilemeyecek kıymete haiz olduğunu anlatır.

ışkı hiçbir **nesneye** mesel bağlasam olmaz

Dünyada âhiretde ne dutısar ışk yirin (Tatçı, 1991, s.121).

Canını Hakk yoluna feda eyleyen Yunus’un şeyhi sayesinde Hakk’ı bulduğunu, başka hiçbir şey bilmediğini, istemediğini anlıyoruz. Nefsinde fâni Hakk’ta baki veli olan, taliplere rehberlik etmek ve onları irşat etmek ehliyetine ve liyakatine sahip olan şeyh insan-ı kâmil olduğundan şeyhin önündeki mürid gassâlin önündeki cenaze gibi olur ve şeyhine kul olmayı en büyük şeref sayar. Şeyhte fâni olmak Allah’ta fâni olmanın mukaddimesi olduğundan Yunus, “Bizim Yunus” menkıbesinde ifade edildiği teslimiyet ve sevgisi ile (Köprülü, 1976, s.269) şeyhi Tapduk Emre sayesinde Hakk’a ulaştığını, Hakk’a ancak böyle erişilebileceğini, başka yol bilmediğini ifade etmektedir.

Âşık Yunus sen cânını Hak yolına eyle fidâ

Bu şeyhıla buldum Hak’ı ben gayrı **nesne** bilmezem (Tatçı, 1991, s.148).

Benümile dostdan artuk hiç bir **nesne** bâkî degül

Günümi ol harca sayam dünümi şeb-gır eyleyem (Tatçı, 1991, s.158).

Derviş olabilmenin özlemini çeken Yunus öz eleştiri yapmakta kendisini derviş sayabilmek için içinin ve dışının buna müsait olmadığını ifade etmektedir. Arapça, gizlenme demek olan *istitar*, kul ile gaybın şuhudu arasında, beşeriliğin engel olmasına dendiğinden nesneleri aşabilmek için tecelli gerekir. Ancak o zaman Hakk’ın sıfatları baskın ve zahir olur (Uludağ, 1991, s.260). Peşinden tecelli gelen istitâr, dervişle eşya arasında perde olur, böylece eşya (nesneler) görünmez. Aşağıdaki beyitlerde Yunus’un bu uğurda uğraş içinde olduğu görölmektedir.

İçerüme bakarsan buçuk pulluk **nesne** yok

Taşramun gavğâsından âlemler tolmiş benüm (Tatçı, 1991, s.168).

Her türlü kötölükten arınan, nefsinin isteklerinden kurtulabilenin, gönlünde Hakk’tan başkasını yok edenin derviş olabileceğini söyler.

Dervişlerün yolına sıdkıla gelen gelsün

Hak’dan öze **nesneyi** gönlinden süren gelsün (Tatçı, 1991, s.175).

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” hitabının yapıldığı, ruhların da “Evet Rabbimizsin.” dedikleri Elest meclisine telmihte bulunan Yunus, Âdem Peygamberin isminin dahi anılmadığı bu mecliste dost ile halvette olduğunu belirtmektedir.

Dostıla sohbetdeydüm içeri halvetdeydüm

Âdem niçe **nesnedür** hiç dahı anılmazdan (Tatçı, 1991, s.172).

Yunus Emre dini layıkıyla yaşamayan ve ilmiyle amel etmeyen, varlığın gayesini bilmeyen din adamlarını eleştirerek samimi olanların kazanacaklarını ifade eder. Nesne burada soyut anlamıyla kullanılmıştır.

Sen fakıhsün ben fakır sana tanumuz yokdur

İhlâsıla gelürsen bizden **nesne** ütersin (Tatçı, 1991, s.180).

Koymadığın bir şeyi alıp götürme, bu, kötü bir iş olur.

Komadugun **nesneyi** sunuban götürmegil

Komadugun götürmek düşüre yatlu işe (Tatçı, 1991, s.203).

“Yunus Emre tüm varlığını yok etti. Ondan artık hiçbir şey kalmadığından şüpheleniz kalmasın.” Kul, insan olarak taşıdığı sıfatları ve huyları terk eder, fenaya ererek, tam hâle gelir, olgunlaşır. Bu giden kötü sıfatların ve ahlakın yerini, Allah'ta mükemmel olarak bulunan ilahî sıfatlar veya ilahî huylar alır (Cebecioğlu, 2009, s.81). *Fenâ fi'l-kusûd*: Kulun kendi şahsi irade ve arzusuna göre değil Allah'ın irade ve isteğine göre hareket etmesine; *Fenâ fi's-şuhûd*: Allah'tan başka bir şey görmeme, her şeyi Allah'ın tecellisi olarak görme; *Fenâ fi'l-vücûd*: Varlıkta fâni olmak, her şeyi hem Allah olarak görmek hem Allah olarak bilmek demektir (Uludağ, 1991, s.176). Bu durumda kul, bütün nefsi arzularını terk eder ve kendini Allah'ın iradesine teslim eder. *Fena* hâli, kulun benliğinin kaybolması ile, tevhidin gerçekleşmesi demektir. Bu hâl, tevhidin en yüksek derecesidir. Kul, Allah tefekküründe o derece boğulur ki, benlik bilincini de kaybeder hâle gelir. Buna fena fı't-tevhid denilir. Fena hâlinde kulun niyetleri, davranışları, ahlaki planda düzelme gösterir. Tefekkür planında görülen bu durum, fiillere de yansır. Fenafillah tabiri de şu şekilde açıklanır: Kulun zat ve sıfatının, Hakk'ın zat ve sıfatında fâni olması. Kul, bu durumda bütün dünyevi ilgilerinden uzaklaşır, Allah'ın birlik dergâhına tam bir teveccühle yönelir ve Allah'ta fâni olan yine onda baki olur.

Yunus Emre yok oldu küllî varı yok oldu

Andan artuk **nesne** yok kalman gümân içinde (Tatçı, 1991, s.229).

Yunus bu dünyada dosttan başka kimseyi sevmeyi; çaba göstermeyene dost ve düşmanın güleceğini bilmiyor musun?

Bu dünyâda dostdan artuk Yunus **nesne** sevedemedi

Bilmez misin gayretsize dost u düşmân gülesini (Tatçı, 1991, s.234).

Sonuç

Yunus Emre'ye ait 48 beyitte nesne kelimesi tasavvufi anlam çerçevesinde kendisinden önce ve kendisinden sonraki kelimelerle somut, soyut; olumlu, olumsuz anlam ilişkileri kurmuştur. Somut kullanımları emzik, mal, mülk, insan, yiyecekler ve gözün gördüğü her şey şeklindedir. Aşk, gönül gibi soyut anlatımlarında ise çoğu kez beraberine başka kelimeler getirilerek somutlaştırma yapılmıştır. Yunus Emre'ye göre aşkın tecelli ettiği yer olan gönül ve varlığın aslı, yaratılış sebebi olan aşk, kıymet biçilemez nesnelerdir. Görmez, sevmeyi, dimesi gibi olumsuz fiillerle kullanımında ise Eski Türkçede olumsuz cümlelerde kazandığı hiçbir şey anlamındadır. Nesne ifadesi dört muhalif nesne, dört dürlü nesne, anâsır-ı erbaa gibi birtakım tasavvufi terimlerle de zikredilmiştir. Yine söz konusu kavram kimi yerde yaratılanlar anlamında kullanılıp vahdetin görüntüsü kimi yerde de mâsiva/Allah ile kullar

arasındaki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakikati görenler için Yunus Emre'nin şiirlerinde nesneler Allah'ın yaratıcı olarak fark edilmesini sağlayan bir malzeme, yaratılmış her şeyin geçici olduğunu haykıran birer unsur, ebedî hayatı kazandıran araçlarken göremeyenler için insanları oyalayan, onları Hakk yolundan alıkoyan engellerdir. Somut olanlar Yunus'un gözünde kıymetsizdirler. Soyut olanlar ise tasavvufi düşüncelerini anlatmada destek aldığı unsurlardır.

Yunus Emre'yi nesnelerle münasebetinde nadiren nefsinin esiri olup Hakk'ı unutarak nesnelere yönelen bir insan, çoğu kez de öz eleştiri yapan, onları aşan bir derviş olarak görmekteyiz. Mutasavvıf Yunus'u daha iyi tanımamızı ve anlamamızı sağlayan birer nesne olan şiirleri ise Hakk'ı işaret eden ve vahdeti haykıran birer katredir.

Kaynakça

- Cebecioğlu, E., (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul, Anka Yayınları.
- Dalkılıç, B., (2004), *Yunus Emre'de Allah-Âlem-İnsan Münasebeti*. Konya, Kendözü Yayınları.
- Gölpınarlı, A., (2017), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul, İnkılâp Yayınları.
- Koç, Y., (1994), "Mekân ve Nesne", *Felsefe Arkivi*, (9), 13-20.
- Köprülü, M. F., (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kudret, C., (1985), *Halk Şiirinde Üç Büyükler 1 Yunus Emre*. İstanbul, İnkılâp Yayınları.
- Nesne, (1993), *Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul, Milliyet Yayınları.
- Özbay, H., Tatçı, M. (1991), *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler* (M. N. Hacıeminoğlu "Yunus'un Türkçesi"). Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ., (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul, Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ., (2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, Yargı Yayınları.
- Tatçı, M., (1991), *Yunus Emre Divanı*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M., (2019), *Yunus Emre Yorumları İşitin Ey Yârenler*. İstanbul, H Yayınları.
- Tenik, A., (2015), *İslam ve Sanat*. İstanbul, Ensar Yayınları.
- Timurtaş, F. K., (1989), *Yunus Emre Divanı*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toprak, B., (1982), *Yunus Emre Divanı*. İstanbul, İnkılâp ve Aka Yayınları.
- Uludağ, S., (1991), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Marifet Yayınları.
- Uludağ, S., (2014), *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Uysal, İ. N., (2018), *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler (Karaman Nüshası)*. Karaman, Karaman Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ünver, İ., (2006), "Yunus Emre Üzerine", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (19), 489-498 .
- Yıldırım, Y., (2021), *Yunus Emre Divanı'nda Tesbit Edilmemiş Arkaik Kelimeler* (Yunus Emre kitabı içinde Haz. Hakan Sarı-Yusuf Koşar). İstanbul, İhlamur/ İdeal Kültür Yayınları.
- Zavotçu, G., (2018), *Aşk İlinden Gönül Dilinden*. Kocaeli, Umuttepe Yayınları.

Tarihsel Süreçte Arakiye Keçe Başlıklar(Yunus Emre Başlıkları)*

Naile Rengin OYMAN*

Özet

Başa giyilen başlıklar, onları süsleyen unsurlar, tarihsel süreç içerisinde coğrafya, devletin otoritesi, ekonomik gücü ve birbirinden farklılık gösteren pek çok unsura göre şekil alır. Arakiye, sözlük anlamıyla eskiden dervişlerin giydikleri ince külahtır. Arapça arak kelimesinden türetilmiş olup ter çeken başlık, terlik anlamına gelir. Yapımında keçe yünü (koyunyünü), deve yünü ve bazen tiftik kullanılan arakiyenin yapılış tekniği Mevlevi sikkesine benzer. Sikkeden kısıdır. Arakiye, önceleri herkes tarafından giyilirken, daha sonra sadece dervişlerin giydiği ve böylece bir derviş çeyizi olarak ün yapan bir tür takke olarak da tanınmıştır.

Arakiye başa giyildiğinde, bir çeşit giyenin başını, başın içindeki aklı, ışığı, bilgiyi, ilmi, daha doğrusu kişi yola girdikten sonra mürşidi tarafından kişiye yüklenen manevi ilmi, ledünni ilmi (Allah bilgisine ve sırlarına ait, Hz. Muhammed'e Allah tarafından ihsan olunan bilgi, Hakikati Muhammediye veya Hakikati Ali'ye varışın bilgisi) gibi, asli bir bakış açısını, görüşü tanımlar. "Arakiye giymek", giyen için hak ve liyakat konusudur. Tarikat ve dergâh da belli bir seviye ve mevkiye gelişi sembolize eder. İfade ettiği nâzik ve nâzenin edebi, ahlâkî anlamların dolayı "Arakiye" de diğer Mevlevi kıyafetleri gibi, düzenlenen özel bir merasimle, Şeyh'in elinden giyilirdi.

Konya, Mevleviliğin gelişip büyüdüğü en önemli merkezdi. Bu bağlamda 1925 yılına kadar Konya'da yirmi kadar sikkeci esnafı varken, şapka kanunun çıkmasıyla esnaflar atölyelerini kapatmak durumunda kalmışlardır. Bu kanunlarla birlikte özellikle keçeden yapılan sikke, haydari, arakiye, tarikat taçları ve keçe külah üreten keçeci esnafı işyerlerini kapatmıştır. Günümüzde özel törenlerde ve turistik amaçlı kullanılmak üzere üretilmektedir.

Bu çalışmada, günümüzde Yunus Emre başlığı diye de bilinen keçeden yapılmış Arakiyenin tarihçesi, felsefesi, çeşitleri ve yapılışı hakkında bilgiler verilecek, örneklerle açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Arakiye, keçe başlık, Yunus Emre başlığı, derviş çeyizi*

Abstract

Arakiye Felt Hats In The Historical Process (Yunus Emre Hats)

Hats, the elements that adorn them, take shape according to geography, state authority, economic power and many factors that will differ from each other

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, renginoyman35@gmail.com

in the historical process. Arakiye, literally, is the thin conical hat worn by dervishes in the past. Derived from the Arabic word "arak", it means "pulling sweat" headdress. The technique of making arakiye, which uses felt wool and sometimes mohair, is similar to the Mevlevi Sikke. It is made of sheep or camel wool. It is shorter than Sikke (dervish hat). Arakiye was also known as a kind of skullcap, which was worn by everyone at first, but then only worn by dervishes, thus making it famous as a dervish dowry.

When Arakiye is worn on the head, it is a kind of head of the wearer, the mind, light, knowledge, knowledge in the head, or more precisely, the spiritual knowledge, ledunni knowledge (belonging to the knowledge and secrets of Allah, bestowed by Allah to the Prophet Muhammad) knowledge defines an essential point of view, vision, such as the knowledge of "Hakikati Muhammediyye" or "Hakikati Ali".

"Wearing arakiye" is a matter of jus and merit. It symbolizes reaching a certain level and position in the sect and dervish lodge. Because of the gentle and coy literary and moral meanings it expresses, "Arakiye" is worn by the Sheikh, like other Mevlevi clothes, in a special ceremony.

Konya was the most important center where the Mevleviyyeh developed and grew. In this context, while there were about twenty Sikkeci tradesmen in Konya until 1925, the tradesmen had to close their workshops with the enactment of the hat law. With these laws, felt tradesmen who produced sikke, haydari, arakiye, cult crowns and felt conical hat, closed their workplaces.

In this paper, information will be given about the history, philosophy, varieties and construction of Arakiye, which is made of felt, which is also known as Yunus Emre's hats and will be explained with examples.

Keywords: *Arakiye, felt hats, Yunus Emre hats, dervish dowry*

Giriş

Başa giyilen başlıklar, onları süsleyen taşlar, tarihsel süreç içerisinde coğrafya, devletin otoritesi, ekonomik gücü ve birbirinden farklılık arz edecek pek çok unsura göre şekil alır (Bilgehan Türk, 2018, s.160). Arakiye (Arakiyye, Arakiye), sözlük anlamıyla eskiden dervişlerin giydikleri, tiftikten, yünden yapılmış ince külahtır. Arapça arak kelimesinden türetilmiş olup ter çeken başlık, terlik anlamına gelir. Yapımında keçe yünü ve bazen tiftik kullanılan arakiyenin yapılış tekniği Mevlevi sikkesine (külah-ı Mevlevi) benzer.

Arakiye, tiftikten yapılmış ince hafif bir külahın adıdır. İçine ter toplayıcı olarak 'Arakçin' de giyilebilirdi (Koçu, 1967, s.14, Mutaf, 2015, s.289, Pakalın, 1946, s.64).

"Arak"; Arapça "ter" demektir. "Arakiye" ise, teri alması için başa giyilen takkedir. Rengi genellikle kirli beyazdır. Koyun veya deve yününden yapılmıştır. Sikkeden kısadır. Yalnızca giyilebildiği gibi, fesin veya sikkenin altına da giyilir. Arakiye, önceleri herkes tarafından giyilirken, daha sonra

sadece dervişlerin giydiği ve böylece bir derviş çeyizi olarak ün yapan bir tür takke olarak da tanınmıştır (Pakalın, s. 63-64).

Görsel 1: Doğal koyun yün rengi Arakiye (<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/a.1103389849696801/2826939720675130>, erişim tarihi: 12.6.2021).

Arakiyenin yukarısı sivrice ve darcadır; iki yandan bastırılmak suretiyle yassılaştırılarak, üstte belirli bir çizgi verilmiş olan türüne “Elifi Arakiyye” denilir. Arakkıyye, Matbah-ı Şerif’te hizmet görevlisi olup, “can” tabir edilen kişilerde de görülür: çocuk, hanım ve henüz “sema” izni almamış derviş adayları da giyerler. “Arakiye giymek”, hak ve liyakat konusudur. Tarikat ve dergâh da belli bir seviye ve mevkiye gelişi sembolize eder. İfade ettiği nâzik ve nâzenin edebi, ahlâkî anlamların dolayı “Arakiye” de diğer Mevlevi kıyafetleri gibi, düzenlenen özel bir merasimle, Şeyh’in elinden giyilir. Buna “Arakiye Tekbirleme” denilir. Dervişe önce “Arakiye” daha sonra, zamanı gelince de “Sikke” tekbirlenir. Öncelerin herkesin giydiği bir takke türü iken, zamanla “Derviş serpuşu” şeklinde anılarak mûrîdâna aidiyet kazanmıştır (Gölpınarlı, 1953, ss. 426-427).

Arakiye başa giyildiğinde, bir çeşit giyenin başını, başın içindeki aklı, ışığı, bilgiyi, ilmi, daha doğrusu kişi yola girdikten sonra mürşidi tarafından kişiye yüklenen manevi ilmi, ledünni ilmi (Allah bilgisine ve sırlarına ait, Hz. Muhammed’e Allah tarafından ihsan olunan bilgi, Hakikati Muhammediyye veya Hakikati Ali’ye varışın bilgisi) gibi, asli bir bakış açısını, görüyü tanımlar (Özen, 2011, s. 418).

Konya Mevlevilik tarikatının gelişip büyüdüğü en önemli merkezdi. Bu bağlamda 1925 yılına kadar Konya’da yirmi kadar sikkeci esnafı varken, şapka kanunun çıkarılmasıyla esnaflar atölyelerini kapatmak zorunda kalmışlardır. Bu kanunlarla birlikte özellikle keçeden imal edilen sikke, haydari, arakiye, tarikat taçları ve keçe külâh üreten keçeci esnafı bir anda işsiz kalmıştır. Mevlevi tarikatının giydiği keçe külâh, sikke ve arakiye Konya’da üretilerek İpek Yolu güzergâhından kervanların aracılığıyla hem yurt içinde gelen siparişleri hem de Suriye, İran ve Mevlevi dergâhlarının bulunduğu Balkanlara gönderilmekteydi (Beğiç, 2016, s. 294).

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel ve içerik analiz yöntemleri ile çalışılmıştır. Konu ile ilgili dökümanlar taranmış, veriler toplanmış ve bulunan veriler ışığında yorumlanmıştır.

Bulgular

Arakiyenin Tarihçesi

Geçmiş dönemlerde yaygın biçimde kullanılmış olan keçe başlıklar bireylerin toplumdaki konumunu yansıtır. Başlık takmak Eski Türklerde olduğu gibi İslâm kültüründe de kabul edilen bir uygulamadır.

M.Ö. 1600'ler 1300'ler arasına tarihlenen, Boğazköy (Hattuşas) yakınındaki Yazılıkaya'da bulunan kabartmaların başlarında görülen sivri külahların mühür ve diğer tasvirlerde karşılaşılan başlıkların keçeden yapıldığı tahmin edilmektedir (Çağıl, 2009, s. 26). Homeros'un İlyada adlı eserinde: "Eyi denenmiş ve deriden kenarlarla çevrelenmiş bir başlık (bu senin armağanındır Meriones) onun şakaklarını taçlandırdı, içi yumuşak yünlü idi, dibine keçe döşenmişti". Destanda adı geçen keçe başlığın, Hitit kabartmalarında tasvir edilen tanrıları ve soyluların başlıkları olması ihtimali çok yüksektir. Daha sonra bu tür başlıklar Friglerde görülmektedir (Atiş Özhekim, 2009, s. 124).

Chärchän, Zaghunluq'taki 3 No'lu Mezardan çıkarılan ve M.Ö. 5-3. yüzyıla tarihlenen kırmızımsı kahverengi keçeden yapılmış uzun sivri uçlu başlık hem Orta Avrupa hem de Britanya Adaları'nın orta çağ ve Rönesans masallarında popüler olan şapkaları andırmaktaydı. Ördek Nekropolü'nde bulunan ve M.Ö. 2'ye tarihlenen bir mumya olan "Xiaohe'nin Güzeli" tarafından giyilen şapka ve Tarım havzasındaki diğer şapkalar bu külâh şekli şapkaya benzemektedir.

Zaghunluq'un kahverengi keçe şapkası (Chärchän-Sincan) ve Ördek Nekropolü'nde bulunan daha eski keçe şapka birbirine benzemekle birlikte, yapım açısından önemli farklılıklara sahiptir. Zaghunluq'un kahverengi keçe şapkası uzun, sivri, kalkık uçlu, kontrast açık renkli ipliklerle dikilmiş iki üçgen kahverengi keçe parçasından oluşmaktadır. Kenarları yukarı doğru çevrilir ve dikişle sabitlenir. Abartılı ucu şeklini korumak için yün parçalarıyla doldurulmuştur.

5. Xiaohe Mezarlığı'nda bulunan (Charilik-Sincan) keçe şapka, kenarsız konik uçlu, uzun, doğal renkli, yün dolgusuz, kırmızı boyalı (bazen boyasız) dekoratif yün kordon, yünlü kordon çene kayışı, yanlarda kuştüyü, orta kısımda gelincik postu, tek parça keçeden dikişsiz yapılmıştır. Ancak, M.Ö. 2. binyılın keçe şapkaları arasında daha çok tekdüzelik mevcuttur. Bunlar, Tarım Havzası'nın batı kenarındaki Lop Gölü kıyılarındaki Tunç Çağı bölgesinden bulunan Orta Asya'daki en eski şapkalarıdır. Bu vaha sakinlerinin bu şapkalarla çok düşkün olduğu anlaşılmaktaydı. Neredeyse her gömüde, aynı model şapka bulunuyordu (Williams, 2012, pp.67-69). Yün doğal renginde bırakılarak açık kremden griye ve koyu kahverengiye kadar değişen şapkalar elde edilmişti.

Görsel 2: Xiaohe Güzeli, (yaklaşık MÖ 1800–1500) son derece iyi korunmuştur.

Cesedi geniş yün bir pelerinle sarılı hâlde ve başında yün konik keçe bir şapka ile bulunmuştu. (<https://www.penn.museum/sites/expedition/ancient-mummies-of-the-tarim-basin/>
<http://www.thehistoryblog.com/archives/29374>, erişim tarihi: 14.6.2021)

Görsel 3: Tarım Havzası'nda bulunan keçe şapkalar. Ördek Nekropolü'nde bulunan daha eski keçe şapka (M.Ö. 1800-1500) (solda), Zaghunluq'un kahverengi keçe şapkası (Ortada), M. Ö. 2000 e ait keçe şapkalar (sağda) (<https://www.penn.museum/sites/expedition/textiles-from-the-silk-road/>, 14.6.2021)

Keçe, bozkırda yaşam için gerekli birkaç buluştan biridir. Bir dokuma tezgâhı veya herhangi özel bir alet gerektirmeyen birkaç tekstilden biri olan keçe,

rüzgâr ve su geçirmez duruma getirilebilir. Keçe yapmak için gereken şeyler koyun yünü, ılık su ve biraz sürtme ve üçünün nasıl birleştirileceği konusunda biraz bilgidir. Bunlar basit olsa da Tarım havzası halkının keçe şapkalar ve başlıklara nasıl sahip olduklarını anlamak için yaşamsal ipuçlarıdır.

İskitler de sürekli keçe şapka takma alışkanlığına sahipti. İskit altın eserleri üzerindeki keçenin her yerde bulunan resimli temsilleri, kuzey göçebeleri arasında çok sayıda keçe ürününün varlığını ortaya koymaktadır. Herodot, İskit keçe şapkalarını, kaftanlarını ve çadırlarını, yani “İskitler bile keçe yapmakta ustaydı” diye tarif eder. İskitler, başlarına sivri uçlu keçe şapka takardı (Khusainova, Sharapova, Fazylova, Khakimyanova, Yunusova, Yagafarova, 2020, p. 3).

Altay Beşinci Kurganından çıkarılan eserler arasında yer alan bir kadın başlığında ahşap, deri ve keçe ile birlikte at kılı veya saç kullanılarak değişik materyallerle birlikte farklı bir görüntü elde edilmiştir (Başar Ergenekon, 1999, s. 16). Kurganlardan çıkarılan bir diğer keçe başlık örneği ise erkek başlığıdır (Arpaözü, 2021, s.3).

Antik Akdeniz’de, bir başka başlık, "keçe" anlamına gelen Latince pileus da kenarsız, uzun, konik Lop Nor şapkasına yakın bir görseldir (Resim 4). Klasik Yunanistan’da bu şapkanın genellikle İliryalılarla ve kuzeyden gelen halklarla ilişkilendirilmesi, Avrasya bozkırlarıyla ve dolayısıyla Orta Asya halklarıyla olan ilişkiyi güçlendirir. Arakiyeye benzeyen bu şapka geleneksel olarak keçeden yapılır. Bu tür bir şapka genellikle zanaatkarlar ve denizciler tarafından giyilir ve sanatsal temsillerde karakteristik kıyafetleri olarak görünürdü. Romalılar, adıyla birlikte keçe kullanımını Yunanlılardan almıştır (Latin pileus, pilleus, pileum veya filleum); bu kelime özellikle Romalıların yemeklerde, tiyatro gösterilerinde ve festivallerde giydiği dar keçe şapkeyi ifade eder. Keçe başlığın Romalılar arasında özgürlüğün sembolü olması ilginç bir durumdur; bir köle özgürlüğünü elde ettiğinde, başını tıraş ettirir ve boyanmamış doğal keçeden takke takardı (Laufer, 1930, p. 17).

Görsel 4: Piloslu çoban, M.Ö. 5. Yy. (Louvre müzesi, Yunan, Etrüsk ve Roma Eski Eserleri Bölümü), (<https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010258200>, erişim tarihi: 14.06.2021)

Lop Nor kıyısındaki ilk göçmenler, keçecilik becerilerini kökenine daha yakın olan Anadoluludan almışlardı. Keçe için en eski arkeolojik kanıtlar, Orta Anadolu da M.Ö. 6500 civarında bir Neolitik yerleşim olan Çatal Höyük'tedir.

Anadolu, keçeciliğin o dönemde kalbiydi ve yüzyıllar boyunca keçecilik geleneğini korumuştur. Kalender dervişlerinin kendilerine özgü sikke denilen uzun dik keçe şapkaları, ilk göçebeler tarafından giyilen başlıkların bir benzeriydi. Uzun, konik başlık geleneği Anadolu'da yerleşmiş olan Hititlere kadar gitmektedir.

Yeni Krallık saraylarının ve tapınaklarının taş duvarlarına kazınmış, sıra sıra Hitit ileri gelenleri ve tanrıları, başlarındaki yüksek şapkalar ile ciddi bir tören alayı içinde yürüyen kabartma tasvirlerinde, şapkalar bariz bir odak noktasıdır. M.Ö. 2300–750 yıllarındaki Hitit Sanatında, en büyük ve en süslü şapkaları tanrılar giyerdi.

Görsel 5: Pugnus-Mili friz bloğu, Arslantepe, Malatya (M.Ö. 2300–750) (<https://i.pining.com/originals/cb/fe/be/cbfebebad13cb802a05979568a0bba2b.jpg>, erişim tarihi: 14.6.2021)

Gaziantep Zincirli antik kentinden bir kabartmada, Kral Bar-rekub tek tepelikli, dikişli bir şapka takmış olarak tasvir edilmektedir. Bu başlık bir devlet tacı gibi görünmektedir. Şapkanın keçe olduğu düşünülmektedir. Heykelsi nitelikleriyle keçenin bu kadar iddialı şapkalara uygun tek kumaş olması da mantıklıdır. Ayrıca, Orta Anadolu'nun, Hitit imparatorluğundan en az 5000 yıl önce keçenin doğum yeri olduğunu bilinmektedir; bu çok yönlü kumaşın kullanımında adeta ustalaşmışlardı.

Bu uzun ve sivri şapkaların muhtemelen bir dini sembolizm ile ilgisi olabilir ya da takan kişinin fiziksel boyutlarını uzatmak ve daha heybetli göstermek içindir. Hitit şapkalarında olduğu gibi, Frig şapkaları da sembolik bir anlam taşımaktadır. Yumuşak, kırmızı renkli, tepesi öne kıvrımlı, koni biçiminde bir

keçe bir başlıktır. Antik Çağ'da Frig yerlilerince kullanılmış olup bağımsızlık ve özgürlüğün simgesi olmuştur.

Görsel 6: Frig şapkası (https://tr.wikipedia.org/wiki/Frig_ba%C5%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1#/media/Dosya:Bust_Attis_CdM.jpg, erişim tarihi: 14/6/2021).

Görsel 7: Kral Bar-rekub, Zincirli, Gaziantep, Geç Hitit dönemi, MÖ 8. yy. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:King_Barrekub_prays_in_front_of_divine_symbols._Detail_of_a_stele_from_Sam%27al._8th_century_BC._Museum_of_the_Ancient_Orient,_Istanbul.jpg, erişim tarihi: 14.6.2021)

M.Ö. 3. ve 4. Yüzyıllarda, Ön Türkler 'den başlayarak İskit, Hun, Göktürk, Uygur, Oğuz Türklerinde kullanılan keçe ürünleri toplumun yapısı ve kültürü hakkında ipuçları vermektedir. Her devlette kullanım alanı farklı olsa da keçe, bütün kültürleri etkilemiştir (Eraydın, 2019, s. 16).

Orta Asya Türkleri tarafından kullanılan başlıklara börk adı verilmiş ve Selçuklu devleti döneminde de börkler kullanılmaya devam etmiştir.

Anadolu da keçe arakiyeler en çok Derviş başlıklarında görülürdü. Her tarikatla farklılık gösterse de yün, keçe ya da pamuklu çuhadan yapılmış serpuş, fahir, sikke, takke, arakiyye gibi isimlerle anılan taçlar tarikatlardan önce de kullanılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 10).

Görsel 8: Arakiye, (Özen, 2011; 417)

Eskiden kavuk giyildiği zamanlarda onun terden kirlenmemesi için kavuğun altına giyilen takkenin bir adı da Arak-çın idi (Görsel 9). Muhib ve Muhibbeler yani erkek ve kadın nasip alan Bektaşilere arakiye giydirilir, bunlar düz, yarım küre şeklinde, beyaz, kırmızı veya devetüyü renginde başlıklardır (Özen, 2011, s. 417).

Görsel 9: El dikişi takke/ arakçın ve dikişsiz model takke/arakçın (<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/2713603675342069>, erişim tarihi: 12.6.2021).

Nurhan Atasoy'un "Derviş Çeyizi" isimli eserinde, Sultan Osman'ın Mevlânâ'ya saygısından dolayı arâkiyye giydiği, Fatih Sultan Mehmed Han'ın da ikâmetinde (barış zamanlarında) ve ibâdet meclislerinde "zerrin külâh" (sırmalı ak börk) giydiği anlatılır (Atasoy, 2005, Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, 2006, s. 158).

Bektaşilikte olmazsa olmaz semboller; Çerağ ve yola girmiş olan canın ziynetleri olan arakiye, teslim taşı ve tığbenttir. Talibe arakiyesinin teslimi yahut yolda olanların deyişi ile talibe arakiyesinin giydirilmesi, teslim taşının verilmesi, tığbentin kuşandırılması yola giriş töreninde usulünce olur (Özen, 2011, s. 416). Bir Bektâşî dervişi öldüğü zaman arakiyesi başına geçirilerek tabuta konurdu. Bu arakiyye özel olarak evlerde kadınlar tarafından işlenirdi (Revnakoğlu, 2003, s. 221).

Tarikatlarda tâc, marifetin simgesi olarak görülmekteydi. Bu nedenle Bektaşilikte de şariat, tarikat, marifet ve hakikat kavşaklarından üçüncüsüne

tekabül eden marifet makamında tâc en önemli simgeydi. Mürşit, yani eğitici olabilmenin yegâne gereği marifet tâcını giymekti. Babalar, halife babalar ve dedebaba tâclı olduğu gibi dervişler de tâc giyerlerdi. Bektaşilerde ilk muhiplik aşamasında bir müddet arakiye giyilir, daha sonraki aşamada yani dervişliğe geçişte dede veya dedebaba tarafından tekbir edilen tâc giyilirdi (Gülçiçek, 2004: 1190). Arakiye giyen bir kişi önce Hacıbektaş'taki hanbağında ve sonra da dedebağında bir süre hizmet ederdi. Bu süreç dervişlik için bir ön hazırlıktı (Cebecioğlu, 2005: 252). Bektaşilerde derviş olmaya ikrar veren, fakat kendisine derviş olma töreni ile taç giydirilmeyen ve tekkede arakiye ile hizmet eden kişilere kalender adı verilirdi (Cebecioğlu, 2005: 343), (Maden, 2011, s. 67).

Mevlevîlik tarikatında semâ meşk etmemiş ve semâzen sıfatını elde edip meydân-ı şerîfe çıkmamış “nev-niyâz” ya da “matbah cânı” denilen yeni dervişlerle çocuk ve kadınlara Mevlevî sikkesinden daha kısa olan arakiye giydirilmiştir (Ceyhan, 2011, s. 118).

Görsel 10: Dolama destar arakiyeler cüneydi destarlı arakiye (sağ) (<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/a.1103389849696801/3444201512282278/>, erişim tarihi: 12.6.2021).

Görsel 11: Urfâ'da Osmanlı Mevlevî dervişleri (1910), (<http://gizlenentarihimiz.blogspot.com/2016/06/urfada-osmanli-mevlevi-dervisleri-1910.html>, erişim tarihi: 13.6.2021)

Ulaşılabilen Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde ve Orientalist Resimlerde Arakiye

Ulaşılabilen Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde Arakiye

Osmanlı dönemi minyatürlerinde Arakiye giymiş olan dervişleri betimleyen, ya da arakiye dikicileri gösteren ulaşılabilen minyatürler görülmektedir. Bu minyatürler Nusretname, Şehinşehname, Nefehâtü'l-Üns, Sûrnâme-i Hümayûndur.

İran Seferini yapan Lala Mustafa Paşa'nın münşi olarak bu seferde bulunan Gelibolulu Ali Mustafa bu eserini sefer esnasındaki resmi yazışmaları eserine kronolojik bir sırayla yerleştirerek olayların merkezinde bulunarak ve çeşitli rivayetleri de kullanarak yazmıştır. Bu sebepten de eserine, “zaferleri anlatan kitap anlamına gelen "Nusret-name" ismini vermiştir (<https://edebiyatve-sanatakademisi.com/osmanli-minyatur-gravur-resim/nusretname-ve-minyaturleri/2285>, erişim tarihi: 12.6.2021).

1584 yılında yazılan Nusretname de Osmanlı-Safevi savaşlarının ilk serdarı Lala Mustafa Paşa'nın Gürcistan seferini anlatır. Yazmayı tezkireci Gelibolulu Mustafa Ali kaleme almıştır. Gazavatnâme türündeki yazmanın bir nüshası Londra İngiliz Müzesi'nde (Env. No. 22011) diğer bir nüshası ise III. Murad'ın emriyle İstanbul'da hazırlanmış olup, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Minyatürde Osmanlı Sadrazamı Lala Mustafa Paşa sağda yerde oturmaktadır. Sema eden dervişlerin başlarındaki arakiyeler bir kısmı uzun bir kısmı daha basık ve ufak olmasına rağmen kalıpları birbiriyle aynıdır. Dervişlerden bazıları arakiyenin üzerine destar da sarmışlardır. Destarsız dervişlerin sikkeleri ise istivâlidir. İstivâ sikkenin alın kısmından başlayıp tam ortadan geçerek enseye kadar dikilen kumaş parçasıdır. Bu parça girilen yolda dosdoğru ilerleneceğine dair söz verildiğini işaret etmektedir (Mahir, 2005, ss. 61-62, Korkmaz, s. 98).

Destar; tacın veya takkenin çevresine sarılan farklı renklerde bir kumaştır. Mevlevîlerin tekkedeki yerlerine göre farklı kumaşları vardır. Bu kumaşı tacın etrafına sarmak Mevlevîlikte olgunluk alâmetidir. Mevlâna'nın torunları koyu mor “destar” kullanmışlardı. Bu şeyhler Hz. Muhammed'in torunlarından ise koyu yeşil “destar”, Mevlevî şeyhleri ise beyaz tonlar kullanmışlardır (Gündüzöz, 2018, p. 43).

Görsel 12: Lala Mustafa Paşa ile Konya Mevlâhânesinde (Nusretnâme, TSMK, Hazine, nr. 1365, vr. 36a) Osmanlı Sadrazamı Lala Mustafa Paşa (d.1580) [sağda] Konya, Mevlâna Celalettin Rumi'nin türbesini ziyaret ediyor (16.yy.) (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Mevlana_ziyareti_Mustafa_Pa%C5%9Fa.jpg, erişim tarihi: 13.6.2021)

Minyatürün (Resim: 12) ön planında sema eden dervişler görülürken arka planda elindeki Mesnevi'yi okuyan Lala Mustafa Paşa, askerleri ve yeşil hırkasıyla bir Mevlevî dervişi görülmektedir. Paşanın kolunda Osmanlı Türkçesi ile “Serdar Paşa”, beyaz elbiseli kişinin kolunda “müellifi kitab”, yeşil elbiseli kişinin kolunda da “Mevlevî şeyhi” ibaresi yer almaktadır. En arkada ise Mevlânâ'nın ve ailesinin sandukaları bulunmaktadır. Sema eden dervişlere bakıldığında ilk göze çarpan şey düzensiz ve serbest hareket etmeleridir. Kimisi elini havaya kaldırmış, kimisi göğsünde birleştirmiş, kimisi de başındaki arakiyyeyi çıkarmış hâlde sema etmektedir. Arakiyyesi başında olmayan dervişin kısa saçlı olduğu görülmektedir. Dervişlerin başlarındaki arakiyyeler bir kısmı uzun bir kısmı daha basık ve ufak olmasına rağmen kalıpları birbiriyle aynıdır. Dervişlerden bazıları arakiyyenin üzerine destar da sarmışlardır (Korkmaz, s. 98).

Görsel 13: Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları (Şehinşahname, TSMK, B.200, y.78b-79a), 1592 (sol), sol yaprakta çocuk müritlerin olduğu detay (sağ), (<https://i.pining.com/originals/f6/99/be/f699be64a413e0cf8d5dab081a646b23.jpg>, <https://i.pining.com/originals/76/5c/60/765c6025982a545ae72f173ddd788e41.jpg>, erişim tarihi: 12.6.2021).

1592-1597 yıllarında yazılan Şehinşahname veya Şehnâme-i Sultan Murad adıyla bilinen bu eseri Seyyid Lokman iki cilt olarak yazmıştır. Seyyid Lokman'ın yazdığı eser tezhip, müzehhep, hat ve minyatürcülerden oluşan Nakkaş Osman ve ekibi tarafından minyatürleri ve bezemeleri yapılmıştır. Eserde 95 minyatür bulunmaktadır.

Çift yapraktan oluşan yukarıdaki minyatürde (Görsel 13) farklı tarikatların dervişleri bir arada görülmektedir. Soldaki yaprakta şeyhin hemen arkasında yer alan çocuk mürid, onun etrafında kudüm ve def çalan dervişler sıralanmıştır. Başlıkları Mevlevîlerin arakiyyesine benzeyen kelle şeker formundaki külahtandır. Dervişlerin başlarında destarlı ve destarsız dal sikkeler, istivalı sikkeler ve arakiyyeler bulunmaktadır (Korkmaz, s. 104).

Görsel 14: Arakçin (Arakiye) Dikicileri Esnaf Geçşi, Sûrnâme-i Hümayûn, 1582, (TSMK, H.1344, y. 216a).

1582 tarihli, Nakkaş Osman'a ait olan İntizâmî, Seyyid Lokman, İntizami: Sûrnâme-i Hümayûn isimli eserde konu Arakçin Dikicileridir. Kompozisyonda "Arakçin Dikicileri esnafının geçşi" anlatılmaktadır. Minyatürdeki cepheden iki tekerlekli bir platform üzerine oturtulan atölye dükkân biçimindeki arabada, ustalardan birinin ateşi körüklediği ve diğer ustanın arakçini (arakıye) sıcak kalıpladığı anlaşılmaktadır. Arabalarının içerisi iki sıra halinde arakçinler sergilenmektedir. Araba ön taraftan iki arakçin giymiş figür tarafından çekilmekte, her iki yanından da birer figürle itilmektedir (Doğan, 2011, s. 127).

Görsel 15: Kahverengi abadan hırka, koyu kırmızı şal, açık mavi çile kolanı, koyu kahverengi post, siyah arakiye, yanda açık kahverengi keşköl, kurşuni renkli asa ile bir şeyh. (John Rylands Kütüphanesinin izniyle, Courtesy of The John Rylands Library, University of Manchester), (Turan, 2015: 7).

Şeyh ismiyle hangi tarikata mensup olduğu belirtilmemiş bir sufi, Manchester Osmanlı Albümünde, 150. minyatürde gösterilmiştir. Başında siyah arakiyesi, kahverengi abadan yapılmış hırkasıyla ve boynunu ve omuzlarını saran kırmızı şalıyla post üzerinde çile kolanını takıp oturmuş olarak gösterilmiştir. Yanında asası ve keşkölü durmaktadır (Turan, 2015, s. 7).

Ulaşılabilen Osmanlı Dönemi Oryantalist Resimlerde Arakiye

Osmanlı dönemini resimlerinde betimleyen batılı ressamlardan Amadeo Preziosi, (1816–1882), 1844’lü yıllarda İstanbul’a gelmiş ve İstanbul halkını, çarşılarını, mezarlıkları, dergahları resimlemiş Oryantalist bir ressamdır. İstanbul’a olan sevgisi birbirinden renkli, canlı tablolarına ayrı bir ruh katmıştır.

¹ Resimlerinde dervişleri de ayrıntılı bir biçimde resmetmiştir. Görsel 14’te görülen derviş betimlemelerinde dervişlerin başlarında destarlı arakiye görülmektedir.

Görsel 16: Derviş ve Dilenci, Amadeo Preziosi (1816–1882), taş baskı, (sol), (<http://biriz.biz/osmanli/preziosi19.jpg>, erişim tarihi: 13.6.2021), Derviş, İstanbul (1878) (sağ), (<https://procheorientancien.wordpress.com/2016/08/27/derviche-mendiant-preziosi/>, erişim tarihi: 13.6.2021).

Keçe Arakiye’nin Çeşitleri ve Yapılışı

Keçe ve keçe ürünlerinin dünya çapında birçok insanın günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu göz önüne alındığında, keçe ve Keçeciliğin zengin ve büyüleyici bir geçmişi olduğu görülebilir. Keçe (Türkçe "örtü" kelimesinden gelir), keçe yününden yapılmış, düşük ısı iletkenliğine sahip ve nefes alabilen, dokunmamış tekstil malzemesidir. Eski zamanlarda keçe, şiddetli iklim koşullarında yaşayan ve hayvancılık faaliyetlerinde bulunan insanların günlük yaşamının vazgeçilmez bir parçasıydı. Sonuç olarak, keçe yapımı çok eski ve kadim bir sanattır.

Geçmişte bozkır yaşamında göçebe yaşayan topluluklar, keçe üzerinde uyurlar, keçe giysiler giyerler ve keçe her zaman evliliklere, doğumlara ve ölümlere, büyük askeri seferlere, dini törenlere ve tanrılarla iletişime eşlik ederdi. Keçe

¹ <http://biriz.biz/osmanli/preziosi19.jpg>, erişim tarihi: 13.6.2021

insanları soğuktan, zorluktan, kötü ruhlardan ve düşman oklarından korurdu. Zorlu hayatlarındaki her şey keçe ile ilgiliydi. Keçe, insanların hayatta kalmasına yardımcı olmuş, onları soğuktan ve sıcaktan korumuş ve onlara giysi ve yapı malzemesi olarak hizmet etmiştir. Bu nedenle Urallar gibi şiddetli iklim koşullarında yaşayan göçebelerin ve halkların yaşamını ve kültürünü keçesiz hayal etmek zordur.

Arakiye, beyaz koyun yünü veya sarı deve tüyünden tiftikten özel kalıplarda üretilerek çok defa evde giyilen bir tür keçe külâhtır. Üst kısım dar ve yassı olanlara elifi arakiye ismi verilir. Arakiye çoğunlukla gece giyildiği için şeb külâh ismini de alır. Arakiye içine ayrıca bir takkede giyilir, bu ter emmeye ve arakiyenin kirlenmemesini sağlar. Arakiyeler, Bursa ve Konya’da özel arakiye atölyelerinde üretilirdi (Gürçay, 1966, s. 27).

Görsel 17: Kahverengi, devetüyü ve beyaz keçe arakiyeler (<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/3670384449663982>, erişim tarihi: 12.6.2021).

Konya Mevlâna Müze koleksiyonunda Mevlâna atfedilen 1 adet arakiye bulunmaktadır.

Görsel 18: Konya Mevlâna Müzesi’nde bulunan Mevlana’ya atfedilen keçeden yapılmış 687 Envanter Numaralı Arakiye başlık. (Bakırcı, 2020; 119).

Arakiye, Hazreti Muhammed'in hayat-ı saadetlerinde kullanmış oldukları deve yününden yapılmış kalensüveye (külâh, serpuş) işâreten ehl-i tasavvufun giydiği, yünün dövülmesi ile elde edilen keçeden üretilmiş bir başlıktır. Tüm ehl-i tarik (bir tarikata mensup olan derviş) tarafından kullanılır. Genel olarak arakiye çevresine dolama destar denilen düz ütüsüz tülbent veya cüneydî destar sarılır. Tek parça keçeden çift kat olanı makbuldür (<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/3670384449663982>, erişim tarihi: 12.6.2021).

Görsel 19: Elifi Arakiye (sol), bere tipi arakiye (orta), kalpak kalıbı arakiye (sağ)

(<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/2773509702684799>, erişim tarihi: 12.6.2021)

Görsel 20: Müjganlı yazılı arakiye (sol), gül işlemeli arakiye orta), istiva hadli arakiye (sağ), İstivâ hatlı, Fenâî destarlı Elifi arakiye önden ve yandan görünümü,

(<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/219742249362> 6859, erişim tarihi: 12.6.2021).

Görsel 21: Yazılı Arakiye, Hu Ya Ali, 12 imam hazretleri isimleri, Ya Hazreti Pir Seyyid Abdülkadir Geylânî, Ya Hazreti Pir Seyyid Ahmed er Rifâî (sol), Hüsn-i Hat ile "Yâ Ali" nakışlı arakiye (sağ) (<https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/a.1103389849696801/2558253617543743>, e.tarihi: 12.6. 2021).

Arakiye keçe başlık, en iyi kuzu ve deve yününden yapılır. Yapımında ortalama 300 gr kadar yün kullanılır. Kahverengi ve beyaz yün kullanılmaktadır. Kahverengi arakiyeler erkek Mevlevilerin, beyaz arakiyeler Bayan Mevlevilerin günlük hayatlarında kullandıkları başlıklar arasında yer almıştır. Kırmızı renkli arakiyeler kız fesi olarak bilinip günümüzde folklor ekipleri tarafından talep edilmektedir (Küçükkurt, 2018; 208) Arakiye tek tek yapılabileceği gibi, grup şeklinde keçenin atılması ya da saçılması ile de yapılabilir. Hasıra gramla yün saçılmaktadır.

Görsel 22: Arakiye yapımı (Afyonkarahisar keçe ustalarından Fahrettin Arpaözü tarafından uygulanmıştır) (Arpaözü, 2020)

Görsel 23: Satışa hazır Arakiyeler (Afyonkarahisar keçe ustalarından Fahrettin Arpaözü tarafından uygulanmıştır) (Arpaözü, 2020)

Görsel 24: Afyonkarahisar Kocataş Keçecilik atölyesinde hasıra saçılan yünlerin elle bastırılarak düzeltmesi işlemi (Küçükkurt, 2017; 116).

Arakiye ve Sikke kalıbı oval şekillidir. Oval şekilli kalıbın üzerine yün gramla yerleştirilir. Arakiye yapımında ortalama 250-300 gr. yün kullanılmaktadır. Arakiye kalınlığının durumuna göre keçe yünler üst üste yerleştirilir. Yün saçımı kalıbın dışına taşacak şekilde yapılır. Dışa taşan yünler kalıbın içine doğru kıvrılarak (ulama) arka tarafına aynı işlem yapılır. Bu işle atılacak kat adedi kadar tekrar eder. Bu işlem hasır üzerine serilen tüm Arakiye kalıplarına uygulanır. Daha sonra tepme işlemine geçilir. Tepme işleme elle olabileceği gibi, tepme makinesi ile de yapılabilir. Tepme makinası işlemin daha çabuk gerçekleşmesini sağlar. Tepme işleminden sonra keçe arakiyelere pişirme işlemi uygulanır. Pişirme işleminde su ve zeytinyağlı sabun kullanılır. Pişirme işleminde sonra arakiye kalıplarına çift kat olarak keçe başlıklar yerleştirilir ve burada da kalıbın şeklini alması için sabun ve su ile pişirme işlemi devam eder. Kalıplarda bir süre bekletilir.

Sikke, fes, arakiye, şapka gibi keçe başlıkların şekillendirilmesinde aynı zamanda kuruma aşamasında, verilen bu şekillerin düzgün oluşması amacıyla çeşitli başlık kalıpları kullanılmaktadır. Bu kalıplar genellikle hafif ve dayanıklı olduğu için çam, şimşir ağacından yapılmaktadır. Kalıplar şapkaların ölçülerine göre numaralıdır (Görsel 25). Bu numaralar 56 cm-62 cm arasında değişebildiği gibi çevresi ayarlanabilen başlık kalıpları da bulunmaktadır. Kalıplarda başlığın numarasına göre seçilen ahşap kalıba takılan ürüne, su ve sabun yardımıyla son şekli verilmektedir (Küçükkurt ve Oyman, 2018, s. 98).

Görsel 25: Kocataş Keçecilik atölyesinde bulunan arakiye kalıbı (Küçükkurt, 2018: 69).

Sonuç

Araştırmalar, insanların kimi zaman bilinçli kimi zaman da farkında olmadan çevrelerindeki insanlar gibi giyinme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bu, özellikle erkekler için, tarihsel olarak, kendilerini meslek, statü ve zenginlik açısından tanımlayan giysiler giymek zorunda hissettiklerinde ve bazen de gerçekte böyle olduklarında geçerliydi. Giysi, başlık, renk, malzeme, uzunluk ve hatta silahlar genellikle belirli bir devletin hükümdarı veya bir lonca başkanı tarafından belirlenirdi. Dervişler, tepeden tırnağa her giysinin sembolik bir anlam taşıması özelliğiyle bu düzenlemenin bir parçasıydı.

Bir mezhep tarafından diğerine kıyasla giyilen kıyafetlerdeki farklılıklar, bir kişinin ait olduğu mezhebi belirten başlık dışında, dışarıdan bakanlar tarafından kolayca görülmez.

Bugün Mevleviler, en çok sema törenlerinden tanınır. Prof. Dr. Nurhan Atasoy'un "Derviş Çeyizi" adlı kitabında belirttiğine göre, sikke olarak bilinen konik şapka genellikle keçeden yapılır, bir kalıba şekil verilir ve daha sonra kullanıcının başına takılırdı. Diğer mezheplerde başlık, bir dikişin Allah'ın birliğine atıfta bulunabileceği gibi, sembolik anlam taşıyan bir dizi katman veya dikişe katlanabilir. Mevleviler arasında siyah, gri, kahverengi ve beyaz renkli olan bu başlıklar, çıraklar ve müritler tarafından giyilirdi. Daha yüksek bir düzlemde bulunan tarikat mensupları, bir gün mezarlarının başında duracak olan mezar taşlarını simgeleyen konik başlıklarının etrafına sarılmış bir kuşak (destar) takarlardı. Müritleri ise yine keçeden yapılmış, bazen destarlı, bazen destarsız sikkeden daha kısa olan arakiye adı verilen başlıkları takarlardı.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, dervişler açısından en önemlisi tarikatları kaldıran kanundu. Aynı yasaya göre, cenaze gibi belirli durumlar dışında, kamuya açık yerlerde derviş kıyafeti giymek yasaktı. Dolayısıyla bugün derviş kıyafetleri yalnızca Mevlevi sema gösterilerinde kullanılmaktadır.

Kaynakça

- Arpaözü, S. (2021). “19.Yy Askeri Keçe Başlıkların Tespiti ve Yeni Tasarımlarda Yorumlanması”, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Atasoy, N. (2005). Derviş Çeyizi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atiş Özhekim, D. (2009). “Keçenin Hikâyesi ve Sanatsal Üretimler”, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, Sayı: 1, No. 1, ss. 123-133.
- Bakırcı, N. (2020). “Mevlâna ile Oğlu Sultan Veled’e Ait Kıyafetlerin Yeni Belgelerle Değerlendirilmesi ve Konservasyon Önerileri”, İdil Dergisi, 65, ss. 117-129.
- Başar Ergenekon, C. (1999). Tepme Keçelerin Tarihsel Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri, Ankara, Kılıçaslan Matbaacılık.
- Begîç, H. N. (2016). “Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Tarihsel Bir Bakış”, SUTAD, Güz 2016; (40), ss. 287-297.
- Bilgehan Türk, E. (2018). “Milli Bir İmge Olarak Türk Romanında Kalpak”, Gazi Türkiyat, Bahar Sayı: 22, ss. 159-178.
- Ceyhan, S. (2011). “Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî’nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi”, İslâm Araştırmaları Dergisi, Sayı: 25, ss. 113-172.
- Çağlı, Nebahat. “Keçe Sanatı ve Giysiye Uyarlanması”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı Tekstil ve Moda Tasarımı Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Doğan, Dilek. (2011). “16-18. Yüzyıl Minyatürlerinde Osmanlı Arabaları”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eraydın, Ö. (2019). “Geleneksel Keçe Sanatı ve Çağdaş Sanat İlişkisi”, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Gölpınarlı, A. (1953). Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik, İnkılap Kitabevi, İstanbul, İstanbul Matbaası.
- Gündüzöz, G. (2018). “Some Symbolic Elements In The Mawlawi Order “, Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi, (KİİFAD), Yıl III, Sayı V, pp. 1-4.
- Gürçay, Hikmet. “Keçe ve Keçecilik”, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: IX, 1966.
- Khusainova, Gulnur R. Ilsuyar R. Sharapova, Florida S. Fazylova, Aygul M. Khakimyanova, Firdaus B. Yunusova, Gulnaz N. Yagafarova, “Felt As A Part Of Material and Spiritual World Culture”, Supplementary Notebook RTEP Brazilian Academic Journal, file:///C:/Users/ASUS/Downloads/908-Article%20Text-1700-1-10-20210530.pdf.
- Koçu, R. E. (1967). Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, Doğan Kitap.
- Laufer, Berthold. (1930). “The Early History of Felt”, American Anthropologist, Sayı: 32, Ocak-Mart, 1930 No. 1, pp. 1-18.
- Mutaf, Abdülmecit. (2015). “İnanç-Statü-Tarz Üçleminde Osmanlı Kadınlarının Giyim-Kuşam Kültürü ve Sosyal Hayattaki Fonksiyonelliği: 17. Yüzyıl Edremit Örneği”, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 283-299
- Pakalın, M. Z. (1946). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı.
- Korkmaz, Nurefşan. “Osmanlı Minyatürlerinde Dervişler ve Kıyafetleri”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, İstanbul.

- Küçükkurt, Ü. (2018). “Afyonkarahisar Merkez’de Keçe Üretimi ve Keçe Atölyeleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Basılmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Isparta.
- Küçükkurt, Ü. ve Oyman, N. R. (2018). Afyonkarahisar’da Keçe Üretimi ve Keçe Atölyeleri, Afyonkarahisar, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları Yayın No: 59.
- Maden, F. (2011). “Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı: 60, ss. 65-84.
- Mahir, B. (2005). “Osmanlı Minyatür Sanatı”, İstanbul, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özen, G. (2011). “Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can’ın Ziyaretleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, sayı: 60, ss. 415-434.
- Revnakoğlu, C. S. (2003). Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı.
- Turan, F. (2015). “Manchester Osmanlı Minyatürleri Albümünde Sufiler”, 8. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Cilt II, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/a.1103389849696801/2826939720675130>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/2713603675342069>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/a.1103389849696801/3444201512282278/>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <http://gizlenentarihimiz.blogspot.com/2016/06/urfada-osmanli-mevlevi-dervisleri-1910.html>, erişim tarihi: 13.6.2021
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Mevlana_ziyareti_Mustafa_Pa%C5%9Fa.jpg, erişim tarihi: 13.6.2021
- <https://i.pinimg.com/originals/f6/99/be/f699be64a413e0cf8d5dab081a646b23.jpg>,
<https://i.pinimg.com/originals/76/5c/60/765c6025982a545ae72f173ddd788e41.jpg>,
 g, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://edebiyatvesanatakademisi.com/osmanli-minyatur-gravur-resim/nusretname-ve-minyaturleri/2285>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/3670384449663982>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/3670384449663982>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/2773509702684799>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/2197422493626859>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://www.facebook.com/tasavvufkulturu/photos/a.1103389849696801/2558253617543743>, erişim tarihi: 12.6.2021
- <https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010258200>, erişim tarihi: 14.06.2021

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Fıkıh Kavramlarının Kullanımı*

Abdullah Sacid ÖKSÜZ*

Özet

Yunus Emre'nin menkıbevi ve tarihi kişiliğine dair kaynaklarda yer alan farklı bilgiler nedeniyle yaşadığı dönem, bölge, mesleği ve eğitim seviyesi gibi hususlar itibarıyla çeşitli kanaatler serdedilmiştir. Kimi kaynaklarda çiftçi, kiminde ise meslek erbabı bir sanatkâr olduğu belirtilen Yunus bazı değerlendirmelere göre müftülük yapmış ve dolayısıyla ciddi bir eğitimden geçmiş, bazılarına göre ise bunun aksine okur-yazar olmayan bir kişidir. Tüm bunlara rağmen Yunus Emre'nin menkıbevi hayatına dair bilgilerde müftülük geçmişiine yani zahiri ilimleri tahsiline yönelik işaretler dikkat çekicidir. Özellikle şeyhi Taptuk Emre'ye intisabı sürecini anlatan menkıbelerde bu hususa değinilmiş ve bu durum aynı zamanda Yunus Emre'nin şiirlerinde de tespit edilmiştir. Yunus Emre'nin İslami ilimlere katkısı özellikle Tasavvuf ilmi anlamında daha çok dikkat çekmekteyse de şiirlerinde farklı ilimlere dair de pek çok veriye ulaşmak mümkündür. Nitekim Yunus Emre şiirlerinde birkaç defa 'usûl' kelimesini terkip halinde kullanmıştır. Bunlardan biri olarak 'ilm-i usul' ile fıkıh, tefsir, hadis ve kelam ilimlerinin kastedildiği değerlendirilmiştir. Bunun dışında âyetler ve hadislerle yönelik iktibasları tefsir-hadis ilimlerinde, namaz, oruç, zekât, hac, amel, helâl, haram gibi ibadetlere ve diğer bazı kavramlara yer vermesi de fıkıh ilminde araştırmalar yapmayı gerekli hale getirmektedir. Bu nedenle çalışmamızda Yunus Emre'nin önce tarihi-menkıbevi hayatına dair kısa bir inceleme yapılmış ardından yaşadığı dönemdeki gelişmelere işaretlerde bulunulmuştur. Bundan sonrasında ise *Divân*'da yer alan fıkıh kavramlarının tespiti yapılarak bunlarla ilgili incelemeler yapılmıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinde fıkıh kavramlarına fazlaca rastlanılması, tahsil durumu ile yaşadığı dönem gelişmelerinin etkisini göstermektedir ki bu aynı zamanda çalışmamızın pratik yönlerinden birine işaret etmektedir. Yunus Emre'nin eserlerine yönelik tarihlendirme çalışmaları 707/1307 tarihlerine işaret etmektedir. Bu tarihlerde ise Anadolu Selçuklularının son dönemlerine ve Anadolu Beyliklerin ilk dönemlerine tekabül etmektedir. Bu dönemler aynı zamanda çalışmamızın tarihsel sınırlarına da işaret etmesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Fıkıh, Yunus Emre, Fıkıh İstılahları, İbadet, Namaz*

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Sacid ÖKSÜZ, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye. asacidd@kmu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-5354-5894>

Giriş

Tarihi bilgilerin yetersizliği veya birbiriyle çelişki arzemesi gibi sebeplerden dolayı Yunus Emre'nin hayatına dair güvenilir nihai sonuçlara ulaşmak mümkün görünmemektedir.¹ Yaşadığı döneme ait kaynaklarda kendisinden bahsedilmemesi de Yunus Emre biyografisinde karanlık noktalara sebep olmaktadır.² Bununla birlikte Yunus Emre'nin şiirlerine yansıyan düşüncesini, şiirlerinde kullandığı ifadeleri anlamlandırabilmek kullandığı kavramları bağlamları içinde incelemek önem arz etmektedir.

Çalışmamız ilk önce, Yunus Emre'nin hayatına kısa bir şekilde değindikten sonra yaşadığı döneme dair gelişmeleri ele alacaktır. Bundan sonra *Dîvân*'da yer alan fıkıh kavramları bazı başlıklar altında değerlendirmeye alınacaktır.

Çalışmamızda yer verilen kavramların tespiti için birden fazla yöntem izlenmiştir: Yunus Emre'nin şiirlerini kavramsal boyutta inceleyen çalışmaların içeriğinden hem istifade edilmiş hem de bunların taranması sırasında eksik gördüğümüz kavramlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında örneğin namaz gibi temel bazı kavramların yer aldığı beyitlerde kullanılan diğer fıkıh kavramlarının tespiti yapılmıştır. Ayrıca yine temel kavramları merkeze alarak ilgili diğer kavramlar etrafında da bir tarama gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamız Yunus Emre'nin *Dîvân*'ı ile sınırlıdır.³ Burada Mustafa Tatçı'nın derlemesi üzerinden çalışma yürütülmüştür. Bundan dolayı beyitlerin yanında yer alan parantez içi ifadeler Tatçı'nın eserindeki şiirlerin numaraları ve beyitlerine işaret etmektedir.

1. Yunus Emre'nin Hayatı ve Yaşadığı Dönem

Yunus Emre'nin menkıbevi⁴ ve tarihi kişiliğine dair kaynaklarda farklı bilgilerin yer alması nedeniyle yaşadığı dönem, bölge, mesleği ve eğitim seviyesi gibi hususlarda çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır.⁵ Yunus Emre'nin çiftçi veya meslek erbabı bir sanatkar olabileceği, bazı değerlendirmelerde müftülük yaptığı ve dolayısıyla ciddi bir eğitimden geçtiği, bazıları ise bunun aksine okur-yazar olmadığı bilgileri yer almaktadır.⁶

¹ Yunus Emre'nin hayatına dair çelişkili bilgilerin en önemli sebebinin tarihi kaynakların yetersizliği olduğu şeklindeki bir değerlendirme için bkz. Adnan Sadık Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I.", *Belleten* XIV/53 (1950), 85; Yunus Emre'nin tahsil görüp görmediği ile tarihi verilerin yetersizliği en ilginç bir şekilde yansıtan husus İsmail Hakkı Bursevî'nin eserlerinde ortaya çıkmıştır. Bursevî bir eserinde Yunus'un ümmi olduğunu belirtirken başka birinde ise müftü olduğuna dair kanaat belirtmiştir. Bu hususla ilgili değerlendirmeler için bkz. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı I -İnceleme-* (İstanbul: H Yayınları, 2008), 34.

² Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye'de Yunus Emre Araştırmaları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme ve Yunus Emre Problemi", *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 105.

³ Yunus Emre'nin hem Risâletü'n-Nushiyye hem de *Dîvân*'ı ile ilgili şekil, dil ve sanat açısından değerlendirmeler için bkz. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı I -İnceleme-*, 71-109.

⁴ Yunus Emre'nin menkıbevi hayatına dair en geniş bilginin Firdevsî ile İbrâhim Hâs'ın eserlerinde olduğu ile ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı I -İnceleme-*, 9.

⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1976), 261.

⁶ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 260.

Yunus Emre'nin tahsil durumuna dair ümmi olduğu ve medrese tahsili gördüğü şeklindeki birbirine zıt bir diğer ifade ile ifrat-tefrit halindeki veriler⁷ yanında şiiirlerinden genel çerçevede anlaşıldığına göre Yunus Emre Mevlânâ'nın farsça şiiirlerinden istifade edecek kadar acem edebiyatına ve devrinin ilmi anlayışına vakıftır.⁸

Ayrıca örneğin 16 beyitten oluşan bir şiiirinde Hz. İbrahim'den başlayarak Nemrud, Karun, Hz. Yûsuf, Hz. Peygamber (sav), Hulefâ-yi Râşidîn, Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bestâmî, Ebû'l-Müslim Necefi, Fakih Ahmed ve Mevlânâ gibi hem tarihi hem de kendi yaşadığı döneme yakın bazı irfan ehlinin isimleri tarihi konumlarına işaret eden ifadelerle ele alması, Yunus Emre'nin tarihi birikimine işaret anlamında ilgi çekmektedir.⁹

Yunus Emre'nin düzenli bir eğitim geçmişine sahip olduğu ve bunun neticesinde müftülük yeterliliğini haiz olduğu ile ilgili veriler şunlardır:

1. Yunus Emre'nin Şeyhi Tabduk Emre'ye intisabına dair kaynaklarda yer alan menkıbede müftü iken şeyhi ile tanıştığı ve şeyhine intisab ettiği şeklinde bilgiler vardır.¹⁰

2. Kendi şiiirlerinde eğitim aldığına işaret eden ifadeleri mevcuttur. Özellikle şeyhi Taptuk Emre'ye intisabı sürecini anlatan menkıbelerde zahiri ilimleri tahsiline işaret edilmekte ve bu durum aynı zamanda Yunus Emre'nin şiiirlerinde de görülebilmektedir:

“Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul

Dilümde ‘ilm ü usûl gönüm de dünyâ sever” (41/2)

3. Şiiirlerinde kullandığı veriler, kavramlar, yararlandığı kişiler, yaşadığı döneme ve gezdiği yerlere dair tespitleri, değerlendirmeleri Yunus Emre'nin belli bir müktesebatı haiz olduğunu göstermektedir. Örneğin Kur'an ve hadislerden alıntıları veya telmihleri, ilm-i usûl (fıkıh, tefsir, hadis, kelam) ifadesini kullanması, Farsça'ya hakimiyetini de göstermesi bakımından Mevlana'nın şiiirlerinden haberdar olması ve onlardan istifade etmesi¹¹, şiiirlerinde fıkıh kavramlarının yerli yerinde ve çeşitlilikle kullanılmış olması Yunus'un bu özelliğine işaret etmektedir.

⁷ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 273.

⁸ Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 273-274; Şiiirlerinde yer alan ayet, hadis iktibasları ile Mevlânâ gibi şiiirlerin şiiirlerine vukufiyete işaret eden ifadelerden yola çıkarak Yûnus Emre'nin Arapça ve Farsça'ya hakim olduğu şeklinde bir değerlendirme için bkz. Adem Çalışkan, “Yunus Emre Divanı'nda Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, (1992), 120.

⁹ 16 beyitten oluşan ilgili şiiir için bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 541-542 (394/1-16).

¹⁰ Yûnus Emre'nin şiiirlerinde şeyhi Tabduk Emre'ye dair ifadelere toplu bir bakış için bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 268; Yûnus Emre ile şeyhi Tabduk Emre'nin arasında geçen ve Yûnus'un şeyhine intisab süreci bir bütün halinde anlatan menkıbe için bkz. Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı I -İnceleme-*, 16-17.

¹¹ Yûnus Emre'nin yetişmesinde Mevlânâ'nın etkisine dair bazı değerlendirmeler için bkz. Musa K. Yılmaz, “Büyük İslam Şairi Yunus Emre Hayatı, San'atı, Din Anlayışı”, *Diyanet İlmî Dergi* XXVII/1, Özel Sayı (1991), 16-17.

Yunus Emre'nin hayatına dair üç tarih gündeme getirilmektedir. Bunlardan birincisi Yunus Emre'nin kendi ifadelerine yansıyan h. 707 yılı, ikincisi h. 638 yıllarında doğduğuna işaret eden h. 720 yılında ve 82 yaşında vefat ettiği şeklindeki bilgi, üçüncüsü ise vefat tarihi olarak h. 843 yılının yer aldığı veridir.¹² Yunus Emre'nin doğum ve vefat zamanına yönelik araştırmacıların yaklaşımlarını da etkileyen bu tarihler birlikte değerlendirildiğinde geniş çerçevede yaşadığı dönemle ilgili iki yüz yıllık bir zaman dilimi öne çıkmaktadır: h. 638 - h. 843. Bu zamansal çerçeve Yunus Emre'nin Anadolu Selçuklu devletinin son dönemleri, Anadolu Beyliklerinin ilk dönemleri, Orhan Gazi, I. Murad ve hatta Yıldırım Bayezid döneminde yaşamış olabileceğini göstermektedir.¹³

Yunus Emre'nin h. 707/1308 sonrasında bir tarihte vefat ettiğini gösteren¹⁴ yukarıdaki veriler yanında bir de vakıf belgelerinin incelendiği bazı araştırmalarda Yunus Emre'nin Eskişehir veya Karaman'da medfun bulunduğu dair kayıtlar söz konusudur. Bunlar arasında Yunus Emre Zaviyelerinin incelendiği bir çalışmada ise Yunus Emre'nin Karaman'da medfun olma ihtimalinin daha güçlü olduğu ifade edilmektedir.¹⁵

1.1. Kendi Dilinden Yaşadığı Dönem

Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan toplumsal, kültürel, ahlaki ve ilmi gelişmelere dair ifadeler, yaşadığı dönemin ve bölgenin dini hayatına ışık tutmaktadır. Bu şiirlerin bazılarında ahir zaman göstergesi olarak toplumda okumuş kesimin ilmiyle âmil olmadığı, sıradan insanların ise dini tavsiyelere uymadığı, helâl-haram mefhumlarının birbirine karıştığı,¹⁶ görünüşte ibadet ehli, sufi-meşreb ve toplum nazarında itibar edilen kişilerin bile riya ile hareket ettiği, samimi olmadığı, dini yaşantısı ile dünyevi yaşantısının çelişki arzettiği, gerçek anlamda bir Müslümana yaraşmayan davranışlarda bulunduğu,¹⁷ salih ameller işleyenlerin azaldığı, fesadın çoğaldığı, düzenin bozulduğu, insanların sünnet yerine bidate sarıldığı,¹⁸ toplumun imani konularda sıkıntılı davranışlarının olduğu, Kur'an'a verilmesi gereken önemin başka kitaplara

¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1/220; Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I.", 88.

¹³ Yunus Emre'nin yaşadığı döneme dair ayrıntılı değerlendirmeler ve 13. yüzyıl sonlarında yaşadığı yönündeki bir çıkarım için bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 261-264.

¹⁴ Bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 270-271; Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I.", 86-87.

¹⁵ İbrahim Ateş, "Yunus Emre'nin Vakıf İlkeleri İstikametindeki Düşünceleri ve Zaviyeleri ile İlgili Belgeler", *Diyanet İlmî Dergi* XXVII/1, Özel Sayı (1991), 139-152; Ayrıca Yunus Emre'nin medfun olduğu yer ile ilgili geniş bir bilgi ve değerlendirme için bkz. H. Adnan Erzi, "Yunus ve Tabduk Emre Hakkında", *Ülkü [Halkevleri ve Halkodaları Dergisi]* XIV/83 (1940), 455-457; Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I.", 85-89; Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı I -İnceleme-*, 32.

¹⁶ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 60 (1-7).

¹⁷ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 226 (117/1-10).

¹⁸ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 346 (218/1-6).

verildiği, riyanın öne çıktığı, toplumun fetva işlerine bakanların kendi fetvalarına muhalefet ettiği,¹⁹ insanların sosyal yaşantısında haram davranışlarının çoğaldığı bir diğer ifade ile fikhî bir yaşantıdan uzaklaşıldığı²⁰ gibi konularda toplumun hem geneline hem farklı kesimlerine yönelik eleştirel bir yaklaşım söz konusudur.

Yunus Emre şiirlerinde günlük yaşantıya dair bazen motifler halinde bazen de gerçek anlamda bilgiler vermiş, yöneticiler, müderrisler, kadılar, tüccarlar, sarraflar ve dervişler gibi toplumun farklı kesimlerine dair değerlendirmelerde bulunarak yaşadığı dönem sosyal olaylarla ilgili detaylara değinmiştir.²¹

Yunus Emre kendilerinden etkilendiği ve aynı zamanda yaşadığı bölgenin de ilmi, ahlaki ve irfani gelişimine katkı sunan kişiler hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu husustaki ifadelerin çokluğunu Yunus Emre'nin farklı şehirlere yolculuk yapması ile açıklamak mümkündür. Zira Yunus'un yolculuklarına dair yapılan değerlendirmeler daha çok bunların amacının gönül insanların ziyaret şeklinde olduğuna işaret etmektedir.²² Yunus Emre, hakkında olumlu ifadeler kullandığı isimlerden biri olarak Mevlânâ'yı Hudâvendgâr lakabı ile anmış, Kutb-ı cihân olarak tavsif etmiş ve onun şiirlerinden istifade ettiğine işaret etmiştir.²³

“Yunus eydür Mevlânâ epsem otur yiründe
Bu sohbeta döymeyen sonra savaştan olur” (58/7)
“Mevlânâ Hudâvendgâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdır” (64/4)
“Mevlânâ sohbetinde sâzıla işret oldu
‘Ârif ma’nîye taldı çün biledür ferîşde” (301/7)
“Fakîh Ahmed Kutbü’-d-dîn Sultân Seyyid Necmü’-d-dîn
Mevlânâ Celâlî’-d-dîn ol Kutb-ı cihân kanı” (396/14)

1.2. Yunus Emre'nin Yaşadığı Dönemde Fikhî Gelişmeler

Yaşadığı döneme bakıldığında Yunus Emre'nin tarihi bir kırılma sürecine şahit olduğu anlaşılmaktadır. Zira Yunus Emre Anadolu'da siyasi merkeziyetin bozulduğu, Moğol istilasının baş gösterdiği, Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı ve Anadolu'da beyliklerin ortaya çıktığı hem bölgesel hem de tarihsel bir

¹⁹ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 377-378 (248/1-12).

²⁰ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 532 (387/1-9).

²¹ Yunus Emre'nin yaşadığı dönemdeki günlük yaşayış ve sosyal sınıflara dair bazı değerlendirmeler için bkz. Mehmet Şeker, “Yunus Emre'nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu'da Sosyal Hayat”, *Diyanet İlmî Dergi* XXVIII/3 (1992), 74, 87-89.

²² Faruk K. Timurtaş, *Yunus Emre Divanı* (Tercüman 1001 Temel Eser, ts.), 16-17; Şeker, “Yunus Emre'nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu'da Sosyal Hayat”, 80.

²³ Yunus Emre'nin yetişmesinde Mevlânâ'nın etkisine dair bazı değerlendirmeler için bkz. Yılmaz, “Büyük İslam Şairi Yunus Emre Hayatı, San'atı, Din Anlayışı”, 16-17.

dönüşüme şahit olmuş, bunların bir yansıması olarak insanların tasavvufa yöneldiği ve tarikat erbabına güvendiği bir dönemde yaşamıştır.²⁴

Yunus Emre'nin şiirlerindeki fıkıh kavramları ve bunların bağlamı ile yine Yunus'un içinde yetiştiği coğrafyada ortaya çıkan fikhî gelişmelerin yakın irtibatı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Yunus Emre'den iki yüzyıl öncesinde hüküm süren Selçuklu sultanı Melikşah (1072/1092)'ın Nizamülmülk'e hazırlattığı ve dönemin ihtiyaçlarına işaret eden kanunnamede muvazaalı akitler, gayrimenkul alım-satımı, borçlunun temerrüdü gibi ticari hayatla ilgili problemler ve kadınlar aleyhine şahitlik gibi meselelerde kanun maddeleri yer almaktadır. Bu dönemdeki kanuni düzenlemeler toplumda ortaya çıkan ahlaki problemlerin muamelelerde hileli davranışlara sebebiyet verdiği ve bunun kanun eliyle önlenmeye çalışıldığını göstermektedir. Melikşah tarafından Nizamülmülk'e hazırlattırılan kanunnamede bu hususlara işaretler söz konusudur.²⁵ Yunus Emre'nin şiirlerindeki bezirgân, sarraf gibi²⁶ ticaret erbabının faaliyetlerine dair olumsuz uygulamalarına işaretler barındıran ifadeleri dönem itibarıyla gündemde olan meselelerin şiirlere yansımasına örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer ifade ile önceki dönemlerdeki ticari hayatla ilgili sıkıntıların Yunus Emre'nin yaşadığı dönemlerde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

Moğol istilası ile birlikte toplumlardaki etnik ve kültürel yapının yeniden şekillendiği, İslâm dünyasında aklî ilimlerin gerileyip dini-tasavvufî hareketlerin güçlendiği bir zemin görünümü ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.²⁷ Yunus Emre'nin yaşadığı tarihler itibarıyla (1240-1320) Anadolu bölgesinde Moğolların doğrudan bir olumsuz etkisi söz konusu olamamıştır. Zira Aynicâlüt savaşı ile birlikte Moğolların batıya ilerleyişi durdurulmuştur.²⁸

Yunus Emre'nin yaşadığı dönem ve coğrafyada hâkim mezhep Hanefî Mezhebi'dir. Yunus Emre'nin belli bir mezhebe bağlılığına işaret eden bir çıkarımda bulunmak mümkün görünmemektedir. Örneğin cenaze namazının kılınışını tarif eden şiirlerinde dört tekbir uygulamasına değinmektedir ki bu, dört mezhep tarafından da benimsenen bir uygulamadır. Bunun yanında Yunus Emre'nin yaşadığı dönemlere yakın zaman diliminde ilim dünyasında fikhî mezhep mensupları arası tartışmaların cereyan ettiği anlaşılmakta ve

²⁴ Bu hususla ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 195-197; Yılmaz, "Büyük İslâm Şairi Yunus Emre Hayatı, San'atı, Din Anlayışı", 13-15; Şeker, "Yunus Emre'nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu'da Sosyal Hayat", 73-74; Yûnus'un yaşadığı bölgenin hem içinde hem de dışında cereyan eden olumsuz hadiselerle rağmen Anadolu'nun ilim ve irfan yuvası olarak kabul edilmesine dair bazı değerlendirmeler için ayrıca bkz. Tatcı, *Yûnus Emre Divânı I -İnceleme-*, 4.

²⁵ Halil Cin - Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1990), 1/132-133.

²⁶ Bunlara dair örnek kullanımlar için bkz. Yûnus Emre, *Divân-ı İlâhîyât*, (2/9), (179/1), (327/3), (378/2), (417/17).

²⁷ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/228.

²⁸ Özgüdenli, "Moğollar", 30/226.

hatta bu tartışmaların neticesinde sultanların bile mezhep değiştirdiği kaynaklarda yer almaktadır.²⁹ Bu gelişmeler Yunus'tan önce olmasına rağmen mezhep taassubunun süreç içinde devam ettiği Yunus'un şiirlerinde mezhep kavramı özelindeki ifadelerle yansımaktadır.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemdeki çoğunluğu Anadolu'da kurulan vakıflara yönelik bir araştırma, ilgili vakıfların amaçları ile Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan ve vakıf kültürüne işaret eden kavramlar arasında bir irtibat kurmuştur. Buna göre Yunus Emre her ne kadar vakıf kurucusu olmasa da şiirlerinde vakıfların gerçekleştirmeyi amaçladığı değerlerle ilgili ifadeleri işlemiştir.³⁰ Buradan hareketle Yunus Emre'nin yaşadığı dönem fıkıh ilmini ilgilendiren gelişmelerden haberdar olduğu ve aynı zamanda bu hususlara şiirlerinde yer verdiği şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkün hale gelmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerindeki ifadelerine de yansıdığı gibi yaşadığı dönemde ibadet hayatını ilgilendiren boyutta bazı eleştirilere maruz kaldığı anlaşılmaktadır.³¹ Bu eleştiri konularından biri Yunus Emre'nin namaz kılmadığı yönündedir:

“Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram namâzumı
Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzumı” (349/1)

Yunus Emre'nin ibadetlere yönelik teşvik edici şiirleri, özelde namaz ibadetini cemaatle kılınması gereken bir ibadet olarak görmesi bir anlamda söz konusu eleştirilere cevap olarak değerlendirilebilir. Nitekim yukarıdaki beyitte de sözü uzatmadığı ve kişinin kendi ibadet hayatının sorumluluğunu üstlendiği ve ibadetlerinin karşılığını olumlu-olumsuz bir şekilde Allah'ın değerlendireceğini belirtmiştir. Ayrıca kendisini eleştirenlere karşı bazen soru kalıpları³² ile bazen de şu beyitlerde olduğu gibi onları münafık olarak niteleyerek cevaplar vermiştir:

“Münkir-münâfıklar beni öldürelüm dirlerimiş
Beni yaradan öldürür yok-var iden gelsün berü” (287/6)
“Yunus bir söz söylemiş hiç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzini” (407/13)

²⁹ Örneğin Gazneli Mahmud, Şâfiî fakihî eş-Şâşî'nin tesiriyle Hanefî mezhebine mensup iken Şâfiî mezhebini tercih etmiştir. Bkz. Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 1/134.

³⁰ Ateş, “Yunus Emre'nin Vakıf İlkeleri İstikametindeki Düşünceleri ve Zaviyeleri ile İlgili Belgeler”, 132-138.

³¹ Yûnus'un kendisine yönelik eleştirilere bazen melameti bir tavırla bazen de ibadetlerin yerine getirilmesi hususundaki tavizsiz ifadeleri ile cevaplar verdiği şeklindeki bir yorum için bkz. Şevket Topal, “Yunus Emre'nin Tasavvuf Anlayışı Üzerine Bazı Fikhi Mülâhazalar”, *Yunus'un Çağrısı* (Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Osmanlı Başkanlığı Kültür Yayınları, 2015), 83-84.

³² Yûnus Emre'nin istifhâm sanatını kullanmasına yönelik bir değerlendirme için bkz. Adem Çalışkan, “Yunus Emre'nin Bir İlâhî ve Dilbilim Açısından İncelemesi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* V/12 (2004), 147.

2. Yunus Emre'nin Şiirlerinde Fıkıh Kavramlarının Kullanımı

Yunus Emre'nin fikir dünyasında fıkıhın konumuna yönelik şiirlerinde pek çok örnek vardır. İbadetlere yönelik ifadeleri, fıkıh eğitiminde ailenin önemi, farklı fıkıh meselelerine işaret eden kavramları şiirlerinde yoğun olarak kullanması gibi hususlar bu noktada ilk akla gelenlerdir.

İbadet etmek, bir üstada/yönlendiriciye tabi olmak ve şeriat dairesi içinde hareket etmek şeklinde üç maddede Yunus Emre doğru yola ulaşmada benimsenecek yöntemle işaret etmiştir. Buna göre Yunus, fıkıh bilgisini gerektirecek ibadet merkezli bir yaşantıyı önemsemekte ve aynı zamanda tavsiye de etmektedir:

“Ger tâ‘at kılmazısa üstâda varmazısa
Şer‘iden olmazısa adı la‘net içinde” (295/14)

Namazın aile bireylerine öğretilmesi gerektiği şeklindeki ifadeleri de fikhî öğretilerin ailede gündeme gelecek konular arasında olduğunu göstermektedir:

“Evünde helâlüne biş vakt namâz öğretgil
Ögüdün dutmazısa yazugı yokdur boşa” (341/4)

Yunus Emre'nin tasavvuf yolunda şeyhinin Tabduk Emre olduğu bilinmekle birlikte aralarında fikhî bir bilgi alışverişi olup olmadığı tespit edilememektedir. Yunus Emre'nin Tabduk Emre'ye intisabına dair verilerden anlaşıldığına göre uzun süreli bir birliktelikleri şiirlerindeki fıkıh kavramlarının kullanımlarında en azından tasavvufi boyutları itibarıyla bir etkileşim olmasını muhtemel hale getirmektedir.³³ Bunların yanında Tabduk Emre'nin vefatından sonra en tanınmış halifesi olarak Yunus Emre'nin öne çıktığı ve dervişlerin Yunus'un etrafında toplandıkları³⁴ şeyhi ile ilişkisine dair önemli bir detay olarak görünmekte bir anlamda Yunus ile şeyhi arasında tarikat bağlamında halef-selef ilişkisi olduğu söylenebilmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerine genel çerçevede bakıldığında farklı ilim dallarının kapsamına giren pek çok konuya işaretler tespit edilebilmektedir. Örneğin iman çeşitleri, Allah'ın varlığı gibi itikada yönelik meseleler,³⁵ varlığın başlangıcı gibi felsefi konular,³⁶ Tefsir, Hadis gibi ilimlerin inceleme alanına

³³ Fuat Köprülü, Yunus Emre ile Tabduk Emre arasındaki etkileşime dair şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Yûnus’un sûfiyâne şahsiyetini yalnız Tapduk Emre te’siri altında teşekkül etmiş saymak doğru olmamakla beraber, onu büsbütün o te’sirden kurtulmuş saymak da o kadar yanlıştır.” Bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 266.

³⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, 270.

³⁵ Yûnus Emre’nin Allah inancı ile ilgili tereddütünün olmadığına dair bir değerlendirme için bkz. Bayram Dalkılıç, “Yunus Emre’nin İslam’ı Anlayış ve Anlatış Biçimi”, *Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, 2007, 124.

³⁶ İbrahim Ağâh Çubukçu, “Yunus Emre’nin Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXV/* (1981), 71-93.

giren âyet ve hadislerle yönelik iktibaslar³⁷ Yunus Emre'nin şiirlerinde yer almaktadır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde geçen kavramlar-konular pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş,³⁸ Yunus ve şiirleri ile ilgili yorumsal kaynaklardaki veri azlığının da etkisi ile araştırmacıların Yunus Emre'yi kendi bakış açılarıyla sınırlandırarak belli bir kalıba sokma çabalarını ortaya çıkarmıştır.³⁹ Bunun bir yansıması olarak Yunus Emre'nin fikhî kavramlara yer verdiği şiirlerinde birbiri ile uyumsuz gibi görünen ifadelerine yönelik üç yaklaşım söz konusudur:

Birinci yaklaşıma göre Yunus Emre tarikata intisap etmeden önce yazdığı şiirlerinde şeriata ve ibadetlere dair övücü ifadeler kullanırken dervişlik hayatında dillendirdiği şiirlerinde farklı bir tavır sergilemiştir.⁴⁰

İkinci yaklaşıma göre ise şiirlerde yer alan ibadetlere dair övücü ifadeler Yunus Emre'ye ait olarak kabul edilmemelidir.⁴¹ Bu iki yaklaşım da namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlerin bir diğer ifade ile fıkıh kavramlarının kullanımına yönelik beyitlerden alıntılar ile ispat edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü yaklaşım ise şiirlerdeki dini meselelere dair çelişki görünümü arzeden her iki türden ifadelerin de Yunus'a aidiyetinin mümkün olduğunu ve fakat olumsuz gibi görünen ifadelerini mecaza hamlederek onların "ışık sarhoşluğu" altında dile döküldüğünü belirtmekte, söz konusu iki yaklaşımı ibadetleri ruhi, fikri, toplumsal ve psikolojik boyutu birlikte göz önünde bulundurarak değerlendiren İslâm tasavvuf anlayışından bîhaber olmakla eleştirmektedir.⁴² Bir diğer ifade ile Yunus Emre'in şiirlerindeki özellikle ibadetlere dair bazı ifadelerinden hareketle eleştirilmesi genel anlamda onun yanlış anlaşıldığı, ifadelerinin salt zahiri manada anlaşılmasa ve farklı beyitlerin bir bütün

³⁷ Yunus Emre'nin divanını tefsir ve hadis ilimleri özelinde inceleyen bazı örnek çalışmalar için bkz. Çalışkan, "Yunus Emre Divanı'nda Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifleri"; Gülistan Ekmekçi, "Yunus Emre Divanı'nda Ayet ve Hadisler", *The Journal of Academic Social Science Studies* 62 (2017), 255-262; Hüsnâ Kotan, "Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 48 (2017), 241-270; Mustafa Öztoprak - Sema Dağcı, "Yunus Emre'nin Divanı'nda Hadise Yaklaşımı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/11 (2019), 185-224.

³⁸ Yunus Emre'nin şiirlerindeki itikadi, fikhî (ibadetlerle ilgili), tasavvufi ve ahlaki kavramlar üzerine yapılmış en geniş inceleme için bkz. Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı I -İnceleme-*, 113-550.

³⁹ Bu hususla ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Ocak, "Türkiye'de Yunus Emre Araştırmaları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme ve Yunus Emre Problemi", 99; İbrahim Maraş, "Yunus Emre'nin Hümanist Yorumcuları", *Dinî Araştırmalar* VIII/23 (2005), 32-33; Anadolu'da yetişen ilk büyük mutasavvıfları Bektaşî olarak değerlendirmeye çalışan bakış açısına dair bir değerlendirme için bkz. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, 257.

⁴⁰ İlhan Başgöz, *Yunus Emre I İnceleme* (Cumhuriyet Dünya Klasikleri, 1999), 31; Maraş, "Yunus Emre'nin Hümanist Yorumcuları", 35.

⁴¹ Maraş, "Yunus Emre'nin Hümanist Yorumcuları", 32.

⁴² Ocak, "Türkiye'de Yunus Emre Araştırmaları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme ve Yunus Emre Problemi", 104; Maraş, "Yunus Emre'nin Hümanist Yorumcuları", 36.

hâlde okunarak anlaşılma ya çalışılması gerekmektedir.⁴³ Nitekim Yunus Emre ilk bakışta anlaşılmayan veya yanlış anlaşılma ya sebep olan cümlelerine dikkat edilmesi gerektiğini bizzat kendisi vurgulamaktadır:

“Yunus’un bu sözünden sen ma’nî anlarısın

Konya menâresini göresin bir çuvalduz” (106/9)

Yunus Emre bu beytini özellikle namaz ve oruç gibi temel ibadetlere yönelik dile getirdiği mısralardan sonra söylemiştir:

“Ben oruç-namâz için süci içdüm esridüm

Tesbîh-seccâde için dinlerem şeşte-kopuz” (106/8)

Esasında kaynaklardaki biyografik veri azlığı nasıl ki Yunus Emre’nin hayatı ile ilgili çelişkili yorumlara sebep olmaktaysa aynı durum şiirlerine dair yeterli şerh çalışmalarının olmayışı nedeniyle kullandığı kavramların veya anlatmak istediği konuların farklı yorumlanmasında da kendisini göstermektedir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde kullanılan kavramların dikkat çeken bir yönü, ustalıklı ve bağlamına uygun bir şekilde kullanılmasıdır. Âşık-âkil, âdem-ârif, âlim-câhil, âbid-fâsık gibi birbiriyle ilişkili kelimelerin titiz bir kullanım örneğine işaret eden müstakil şiirini bu hususta önemli bir örnek olarak göstermek mümkündür.⁴⁴

Yunus Emre’nin şiirlerini dil yönünden inceleyen çalışmalarda onun dile olan hakimiyeti, sonraki şairleri etkileme kabiliyeti, dönemin Türkçe’sinin edebilemiş halini kullanması şeklinde değerlendirmelerde bulunulmakta ve bununla birlikte şiirlerde çokça arapça, Farsça kelimelerin kullanıldığı tespit edilmektedir.⁴⁵ Yunus Emre şiirlerinde kullanılan kavramsal ifadeler göz önünde bulundurulduğunda hac gibi Arapça ve namaz, abdest gibi Farsça fıkıh ıstılahlarına rastlamak mümkündür.

2.1. Şer’î Deliller ve Usul Kavramlarının Kullanımı

Yunus Emre’nin iki temel şer’î delil olan Kur’an ve Sünnet’e yaklaşımı şiirlerindeki ifadelerine şöyle yansımıştır:

“Yunus’un sözi şi’irden ammâ aslı(dur) kitâb’dan

Hadisle dinene key (bilgi) sâdık olmak gerek” (137/9)

Yunus Emre şiirlerindeki ifadelerin (ve belki düşüncelerin) her ne kadar kendi cümleleri gibi görünse de bunları Kur’an’ın ilhamı ile ortaya koyduğunu belirtmekte, hadislerin de bilgi kaynağı olarak göz önünde bulundurulması bir

⁴³ Yûnus Emre’ye dair bu yöndeki eleştirilere cevap mahiyetinde bazı değerlendirmeler için bkz. Yılmaz, “Büyük İslam Şairi Yunus Emre Hayatı, San’atı, Din Anlayışı”, 46-47; Süleyman Ateş, “Yunus’ta İlâhî Aşk”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler*, 2014, II/75; Topal, “Yunus Emre’nin Tasavvuf Anlayışı Üzerine Bazı Fikhi Mülâhazalar”, 85.

⁴⁴ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 499 (357/1-7).

⁴⁵ Bkz. Çalışkan, “Yunus Emre’nin Bir İlâhîsi ve Dilbilim Açısından İncelemesi”, 143; C. Ergun Çelik, “Yûnus Emre’yle Ölümsüzleşen Türk Dili”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/1 (2007), 89.

diğer deyişle muhalefet edilmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Nitekim hem ayetlere hem de hadislere telmihleri, bunlardan iktibaslarda bulunması Yunus’un şiirlerinde zaman zaman rastlanılır bir durum arz etmektedir:

“Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum
Sevelüm sevelilüm dünyâ kimseye kalmaz” (103/5)

Yunus Emre’nin bu beytini “*Kolaylaştırın zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin!*” hadisine⁴⁶ işaret olarak değerlendirmek mümkündür.⁴⁷ Fıkıh kavramları özelinde bazı âyet ve hadis telmihlerine yeri geldikçe değinilecektir.⁴⁸

Yunus Emre’nin “usûl” kavramını aynı zamanda tahsil sürecine de işaret olarak yorumlanabilecek tarzda kullandığı görülmektedir:

“Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul
Dilümde ‘ilm ü usûl gönlüm de dünyâ sever” (41/2)

Yunus Emre’nin şiirlerinde farz, farıza ile sünnet kelimesinin birlikte ve fıkhi bir terim olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır:

“Her kim anun sünnet ile farzını kâ’im tutar
Ne diyem ki ‘âkıbet sorı-hisâbdan beridür” (81/5)
“Eydürisem eyâ gönül kanı farıza yâ sünnet
Eydür ki yok teşvîş yime bu sevüye ‘amel irmez” (104/6)

Bu beyitlerin ilkinde Hz. Peygamber’in İslam inancında ve peygamberler arasındaki yerine işaret ettikten sonra sünnetlerin farzlar ile birlikte yerine getirilmesi salık verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında efal-i mükellefin kapsamına girecek mahiyette Yunus’un şiirlerine sünnet kavramının yansıdığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kullanımlar aynı zamanda Yunus Emre’de Hz. Peygamber’in otoritesine dair de veri sunmaktadır.⁴⁹ Bunların yanında vâcib kavramı da Yunus’un şiirlerinde iki yerde geçmekte birinde amel edilmesi gereken fiil olarak diğerinde de ölümün hak olduğunun ifade edilmesi bağlamında zorunluluk anlamında kullanılmaktadır.⁵⁰

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu’fî Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreir b. Nâsir (Dâru Tavkî’n-Necât, 1422), “İlim”, 11.

⁴⁷ İbrahim Ağâh Çubukçu, “Yunus Emre ve Din Felsefesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIX/ (1973), 3; Kolaylaştırıcı olma, zorlaştırıcı olmama Hz. Peygamber’in öğretici sıfatının yansımalarından biridir. Bu hususla ilgili başka hadisler ve değerlendirmeler için ayrıca bkz. *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013), 6/574-589.

⁴⁸ Yûnus Emre’nin divanını tefsir ve hadis ilimleri özelinde inceleyen bazı örnek çalışmalar için bkz. Çalışkan, “Yunus Emre Divanı’nda Hz. Peygamber’in Hadis-i Şerifleri”; Ekmekçi, “Yunus Emre Divanı’nda Ayet ve Hadisler”; Kotan, “Yunus Emre Divanı’ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri”; Öztoprak - Dağcı, “Yunus Emre’nin Divanı’nda Hadise Yaklaşımı”.

⁴⁹ Yûnus Emre’nin şiirlerinde iktibas ve telmih yoluyla yer alan hadisler için bkz. Çalışkan, “Yunus Emre Divanı’nda Hz. Peygamber’in Hadis-i Şerifleri”.

⁵⁰ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (138/1), (173/3).

Yunus şiirlerinde Kur'an'ın da kapsama alındığı 'dört kitab'⁵¹ kullanımı on farklı yerde geçmektedir. Bunların bütüncül bir şekilde incelenmesi durumunda bu ifadenin kapsamlı bilgi kaynağına işaret etmek üzere kullanılması yanında bir de dört kitap arasında Kur'an'a itibar edileceği sonucu çıkmaktadır:⁵²

"Halk içinde dirlik düzen dört kitabı togru yazan
Ag üstine kara dizen ol yazılan Kur'ân benim" (193/8)
"Çün Kur'ân gökden indi anı Allâh buyurdi
Andan haber virsene hâ kitâbdan ötersin" (248/3)

Yunus Emre'nin şiirlerindeki Kur'an, kitap gibi kelimeler etrafında ortaya koyduğu düşünceler aynı zamanda İslâm'ın mutlak Şâri'i olarak Allah'ın otoritesine de işaret etmektedir. Bu hususta yine kelâm⁵³ kelimesi de bazı şiirlerde Kur'an'a⁵⁴ işaret olarak hadis⁵⁵ kelimesi ile birlikte ele alınmıştır:

"Okına hadis ü kelâm
Diyeler 'Aleyhi's-selâm
'Âşıkısan bellü bilem
Tanla seher vaktinde tur" (88/7)

Fıkıh usulü terimlerinden fasid ve batıl kavramları da Yunus şiirlerinde yer almıştır. Bunlardan batıl kelimesi sözlük anlamında kullanılmıştır.⁵⁶ Fasid kelimesi ise geçersiz, boş gibi sözlük anlamında, ibadetlerin geçersiz olması anlamında da fıkıh kavramı olarak kullanılmıştır:⁵⁷

"Zâhirüm eyü adda gönlüm fâsid tâ'atda
Bulunmaya Bagdâd'da bencileyin bir 'ayyâr" (41/3)
"Sımak gerek gönlün bûtın fâsiddür cümle tâ'atün
Geçmeyince 'ibâdetün Hak'dan sana ma'zûr nedür" (56/2)

2.2. İbadetle İlgili Kavramların Kullanımı

Yunus Emre beş farklı beyitte 'ibadet' kavramı doğrudan kullanmıştır.⁵⁸ Bunun yanında "tâat, azık, yarag, ihlas, amel, âbid" gibi kelimeler üzerinden de ibadet

⁵¹ Yûnus Emre'nin Dîvân'ında semavi kitaplarla ilgili ifadelerin incelenmesine yönelik bkz. Tatçı, *Yûnus Emre Dîvânı I -İnceleme-*, 137-142.

⁵² "Dört kitab" kullanımı ile ilgili örnekler için bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (10/4), (38/5), (91/4), (124/9), (169/7), (171/3), (193/8), (299/6), (371/2), (374/8).

⁵³ Kelâm kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (57/3), (88/7), (94/3), (134/13), (164/2), (169/10), (172/5).

⁵⁴ Yûnus Emre şiirlerinde Kur'an kelimesi 24 farklı yerde kullanılmıştır. Bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (12/2), (57/3), (65/5), (88/6), (115/4), (121/3), (137/8), (169/6), (177/5), (193/8), (211/10), (219/2), (248/3), (249/5), (273/11), (278/5), (302/8), (313/11), (333/3), (351/3), (378/9), (387/2), (396/7), (398/1).

⁵⁵ Beş farklı yerde geçen hadis kavramının kullanım örnekleri için bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (88/7), (110/7), (137/9), (248/7), (387/8).

⁵⁶ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (135/19).

⁵⁷ Fasid ile ilgili diğer kullanımlar için bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (26/1), (33/2), (41/6), (83/2), (225/5), (267/1).

⁵⁸ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İllâhîyât*, (56/2), (117/7), (126/4), (170/2), (196/9).

mefhumuna işaret etmiştir.⁵⁹ Bunlar arasında tâat kelimesi bazı beyitlerde ibadet bazılarında ise namaz anlamında kullanılmıştır:

“Biş vakt tertîbümüz bir vakte geldi
Biş bölük oluban kim kıla tâ‘at” (20/3)
“Çün cân agdı Hazret’e yarak it âhirete
Tanla turan tâ‘ate Tanr’evine ir gider” (35/6)

Azık kelimesi de miraç hediyesi olarak Müslümanlar için sorumluluk ifade eden namaza işaret edecek şekilde ibadet anlamında kullanılmıştır:

“‘Âlem fahri Muhammed Mi‘râc’a agduğında
Çalap’dan diledüğü ümmetine azıkdur” (86/6)

Müslümanların Allah rızası için yaptığı, kabul edilmesini umdukları hasenata dair hususları ibadet kelimesi ile tavsif eden⁶⁰ Yunus Emre bir şiirinde de hem mescid gibi mekânlarda hem de ilim tahsil edilen medrese gibi yerlerde yapılan faaliyetleri ibadet kapsamında değerlendirmiştir:

“Mescidde medresede çok ‘ibâdet eyledüm
‘İşk odına yanuban andan hâsıla geldüm” (196/9)

Yunus’un şiirlerinde namaz, oruç, zekât, hac gibi İslâm’ın ifa edilmesini farz kıldığı ibadetler farklı beyitler halinde ve pek çok kez yer almıştır. Bu beyitlerde özelde söz konusu ibadetlerin genelde ise dini hassasiyetle yapılan davranışların Allah nezdinde kabulü için İslâm’ın tevhid anlayışına muhalefet etme, riya yapma, gönül kırma gibi olumsuz hareketlerden uzak durulması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

2.3. Tahâret (Temizlik) İle İlgili Kavramların Kullanımı

Fıkıh sistematığı içerisindeki tahâret bölümüyle ilgili Yunus’un şiirlerinde abdest ve gusül kavramlarının kullanıldığı görülmektedir.

Abdest kelimesi doğrudan iki beyitte namazla irtibat kurularak ele alınmıştır. Bunlardan birinde müslüman kişinin abdestli-namazlı olarak tavsif edildiğine diğerinde ise abdest alındıktan sonra namaz kılınacağına işaret edilmiştir:

“Turdı Mi‘râc kasdına yürirdi âbdestine
Secde kıldı dostına dimesi yakın Irak” (134/3)
“Âbdestümüz namâzumuz dogrulıkdur tâ‘atümüz

⁵⁹ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Tâat kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. (3/2), (5/7), (17/2), (17/3), (20/3), (35/6), (39/4), (41/3), (41/8), (41/9), (56/2), (76/3), (91/3), (104/4), (116/3), (117/2), (117/7), (137/4), (154/5), (159/3), (170/5), (186/6), (195/5), (198/9), (209/6), (227/5), (273/5), (275/1), (275/7), (295/10), (302/13), (307/4), (357/4), (366/5), (367/10), (368/4); Yarak kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. (158/8), (235/8), (306/7), (310/2), (315/5), (397/3); Azık kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. (62/1), (86/6); İhlas kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. (258/5), (357/4); Âbid kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. (196/9), (278/4), (357/4); Amel kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. (5/7), (17/7), (35/3), (44/4), (70/6), (87/3), (103/6), (104/6), (106/2), (119/2), (127/5), (127/8), (130/2), (136/6), (138/1), (152/15), (171/11), (184/15), (192/1), (205/7), (205/8), (205/9), (241/2), (248/9), (258/3), (258/5), (275/1), (285/4), (303/2), (311/3), (311/4), (335/12), (350/6), (350/7), (353/7), (357/3), (366/5).

⁶⁰ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyât*, (56/2); (117/7); (126/4); (170/2).

‘İşkıla bağladuk kâmet sâfumuzu kim ayıra” (307/4)

Başka bir beyitte ise abdestin sabah namazına kalkmanın kolaylaştırıcı bir unsur olduğuna vurgu yapmaktadır:

“Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur

Hem şeytânun boynını ur hem nefs dahı ölse gerek” (136/2)

Bir başka beyitte ise gusül ile oruç-namaz gibi ibadetler birlikte zikredilerek bunların Müslümanı koruyucu özelliğine değinilmiştir:

“Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur ‘âşıklara

‘Âşık andan münezzeh hâssü’l-havâs içinde” (302/14)

Bu beyit aynı zamanda Hz. Peygamber’in “Oruç bir kalkandır...”⁶¹ hadisine de telmih içermekte ve burada gusül oruca benzetilerek temizliğin Müslümanı koruyucu özelliğine vurgu yapılmaktadır.

2.4. Namaz İle İlgili Kavramların Kullanımı

2.4.1. Namaz

Divanında ‘salâtnâme’ türünde dört müstakil şiiri⁶² olan Yunus Emre namaz ile ilgili ‘beş vakit namaz’, ‘tertîb’, ‘tâat’, ‘salât’, ‘ümmetin azığı/ibadeti’ gibi kullanımlara yer vermektedir.⁶³

Namaz kavramının geçtiği yerlerde Yunus Emre geniş bir bakış açısı sergilemekte ve kendisinden tavsiye isteyenlere namaz ile ilgili nasihatlerde bulunduğunu söylemektedir. Yunus Emre’nin şiirlerinde namazın Allah’ın emri (Çalab buyruğu, Allah buyruğu) ve İslâm’ın şartlarından biri olduğu, geciktirilmeden eda edilmesi gerektiği, Allah’a itaatin bir göstergesi olarak kılındığı, namaza devam edenlerin manevi sıkıntılardan beri olacağı, namaz eğitiminin ailede başladığı yani yakınlarla öğretilmesi gerekli bir ibadet olduğu, namazın tam bir şuurla ve kötü düşüncelerden arınarak kılınması gerektiği, cemaatle kılınması gerektiği, namaz kılmayanın cehennem azabı ile karşılaşacağı, namazın riya için kılınmaması gerektiği, namaz kılmak ile gönül kırmanın birlikte olamayacağı, namazın dünya işlerinden daha önemli olduğu ve örneğin sabah namazını kılıp işe öyle koyulmak gerektiği, namaz kılmayan kişinin kazancının problemlili olduğu, duaların tesirini artırmak için namaza devam edilmesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır.⁶⁴

⁶¹ Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî*, “Savm”, 2.

⁶² Bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı İlahîyât*, 248 (136/1-11); 453 (315/1-7); 480 (341/1-7), 506 (364/1-6).

⁶³ Bu hususla ilgili ayrıca bkz. İhsan Soysaldı, “Yunus Emre Divanında Dört Dinî Terim”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2001), 108.

⁶⁴ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlahîyât* Namaz kavramının kullanım örnekleri için bkz. (24/2), (88/5), (99/5), (106/8), (109/2), (109/3), (109/4), (136/1), (136/2), (136/3), (136/4), (136/7), (136/8), (166/1), (184/6), (231/5), (241/3), (248/8), (279/7), (302/13), (302/14), (303/4), (307/4), (315/1), (315/2), (315/3), (315/4), (315/5), (315/6), (315/7), (335/8), (341/1), (341/3), (341/4), (341/5), (341/6), (341/7), (349/1), (349/2), (364/5).

Yunus'un namaz özelindeki beyitlerinden en dikkat çekici olanı namaz ile İslâm'ın şartları arasında irtibat kurduğu beyittir:

“Müsülmânım diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyrugin tutup biş vakt namâz kılrsa gerek” (136/1)

Yunus Emre burada Müslümanlığın temel şartı olarak beş vakit namaz kılmaya vurgu yapmaktadır. İlginç olan bir husus ise *Dîvân*'da “beş vakit namaz” ifadesi beş kez kullanılmıştır.⁶⁵ Bazı beyitlerinde de namaz kılmayan kişinin kendisini müslüman olarak kabul etmemesi gerektiğine işaret etmektedir:

“Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kılmadı
Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek” (136/8)
“Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bagrı dönmişdür taşa” (341/6)

Yunus Emre beş vakit namaza özel önem vermiş ve bunlara müstakil bir şiirinde sırasıyla “tan, öyle, ikindi, ahşam, yatsu” ifadeleri ile ele almıştır.⁶⁶

Yunus'un dilinde genel olarak namaz kavramına işaret etmek üzere kullanılan kelimelerden biri olan ‘tertip’ beş vakit namaz için de kullanılmıştır:

“Biş vakt tertibümüz bir vakte geldi
Biş bölük oluban kim kıla tâ'at” (20/3)

Burada vakti ve sırası belli olan beş vakit namazın kılınması gerektiğini anlatmak üzere tertip kelimesi özellikle tercih edilmiş olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Yunus'un şiirlerinde kavramların bilinçli ve bağlamına uygun bir şekilde kullandığı anlaşılmaktadır.

Bu beş vakit namazın kılınmasını ise müslüman olmanın bir gereği olarak görmüştür:

“Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kılmadı
Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek” (136/8)

Yunus Emre beş vakit arasında ise sabah namazına ayrı bir önem vermiş ve “irte namazı” şeklindeki kullanımıyla yedi dörtlükten oluşan müstakil bir şiirinde bu hassasiyetini ortaya koymuştur. Sabah namazının ölüm kalım meselesi olduğu bir kişinin ancak ölmüşse sabah namazını kılamayacağı yanında bir de cemaatle kılınması gerektiği gibi hususlara vurgu yapılmıştır.⁶⁷ Başka bir şiirde de sabah namazına kalkmanın insana zor gelse de bu konuda nefsin ve şeytanın yönlendirmelerinin aksine direnç gösterilerek ve abdest alınıp namaz için hazırlık yapılmasına işaret eden ifadeler vardır.⁶⁸

⁶⁵ Yûnus Emre şiirlerinde “beş vakit namaz” ifadesini tespit edebildiğimiz kadarıyla beş farklı yerde kullanmıştır. Bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (20/3), (136/1), (136/8), (341/4), (364/5).

⁶⁶ Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, 248 (136/2, 4, 5, 6, 7).

⁶⁷ Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, 453 (315/1-7).

⁶⁸ Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, 248 (136/2).

Yunus Emre genel olarak namazın özel olarak da sabah namazının önemine, “dinin direği” oluşuna, işaret etmiştir. İlgili dörtlüğü namazı ‘dinin direği’ olarak tanımlayan hadise⁶⁹ telmih olarak değerlendirmek mümkündür:

“Ezân okur müezzîn
Çağırur Allah adın
Yıkma dînün bünyâdın
Tur irt e namâzına” (315/2)

Yunus’un şiirlerinde ayrıca yatsı namazı, vakit itibarıyla en son namaz olmasından yola çıkılarak son nefesin imanla verilmesine benzetilmiş ve Allah’ın sevgisine mazhar olmak isteyen kulların yatsı namazına özel önem vermesi gerektiğine işaret edilmiştir:

“Yatsu namâzına ol hâzır hâzırları sever Kâdir
Îmânun eksügin bitür îmân pîş-rev olsa gerek” (136/7)

Yunus Emre beş vakit dışında bir de kaza namazı ile ilgili bazı ifadeler kullanmıştır. Kaza namazını gönül kırmak ile birlikte değerlendirmiş ve gönül kıran bir kişinin bin kez bile olsa kaza namazı kılmasının bir yararı olmayacağını vurgulamıştır:

“Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol doki” (366/6)

Yunus Emre’ye göre namaz vb. Allah’a kulluk bilinci ile yapılan ibadetlerin içtenlikle yapılması kişiyi olgunlaştırır. Bunun aksi olduğu durumlarda ise gönül kırmak gibi insanlara zarar verilen davranışların ortaya çıkması mümkün hale gelmektedir:

“Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül” (166/1)

Bu beyit aynı zamanda “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.”⁷⁰ ayetine telmih olarak da değerlendirilmiştir.⁷¹

2.4.2. Namaza Hazırlık ve Namazın Rükünleri

Yunus’un *Dîvân*’ında namaza çağrı olan ezan, özellikle sabah namazı bağlamında yer almıştır:

“Ezân okur müezzîn
Çağırur Allah adın
Yıkma dînün bünyâdın
Tur irt e namâzına” (315/2)

⁶⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Süleîmî Tirmizî, *el-Câmiu’l-kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1998), “Îmân”, 8.

⁷⁰ Ankebût 29/45.

⁷¹ Bu yönde örnek bir değerlendirme için bkz Yılmaz, “Büyük İslam Şairi Yunus Emre Hayatı, San’atı, Din Anlayışı”, 33.

Bu mısralar aynı zamanda müezzin kavramına da işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir. Yunus Emre bu mısralar yanında iki farklı yerde de müezzinle ilgili ifadeler kullanmaktadır.⁷²

Yunus Emre özellikle cemaatle namaz kılmanın gerektiğine teşvik bağlamında namaza hazırlık süreçlerini de şiirlerinde ele almıştır:

“Kuşlarla turgıl bile
Kıl namâzı imâm ile
Yalvar günâhun gel dile
Tanla seher vaktinde tur” (88/5)

Bu mısralar aynı zamanda Yunus şiirlerinde namaz kıldıran kişi anlamında imam kavramının da kullanımına örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda cemaat kavramını da namazın imam ile birlikte kılınması anlamında üç farklı şiirinde kullanmıştır.⁷³ Bunun yanında Yunus imam kelimesini iki farklı yerde imamet mefhumu ile irtibatlı bir şekilde de kullanmaktadır.⁷⁴

Müezzinin farz namazın başlayacağını haber vermesi anlamında kamet kavramının kullanımı yanında bir de cemaatle namaza durma sürecinde saf düzeni ve bunun tesisine işaret eden bir anlamda kamet Yunus şiirlerinde yer almaktadır.⁷⁵

“Âbdestümüz namâzumuz doğrulıkdur tâ’atümüz
‘İşkıla bağladuk kâmet sâfumuzu kim ayra” (307/4)
“Banladı ol müezzin turdı kâmet eyledi
Hazret’e tutdı yüzün döndi niyyet eyledi” (364/1)

Bu son beyit aynı zamanda ibadetlerin geçerliliği için şart olan niyetin namaz ibadeti bağlamındaki bir kullanımına örneklik teşkil etmektedir. Niyet kavramı namaz dışında her yıl binlerce hacı adayının hac ibadetine niyet etmesi bağlamında da bir beyitte geçmektedir.⁷⁶

Namazın rükünleri arasında yer alan tekbir kavramı cenaze namazı bağlamında (184/7, 241/3) ve kıraat kavramı ise doğrudan olmasa bile telmihle Yunus şiirlerinde mevcuttur:

“Hazret’e bağlı elüm Fâtiha okur dilüm
Belini büküp Hakk’a hoş rükû’ât eyledi” (364/2)

Yunus’un şiirlerinde namazın erkânı ile ilgili kıyâm,⁷⁷ rükû,⁷⁸ sücûd⁷⁹ gibi kavramlar müstakil olarak farklı beyitlerde yer alsada birbiri ile irtibatlı bir şekilde şu beyitte kullanılmıştır:

⁷² Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (230/3), (364/1).

⁷³ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (20/1), (136/9), (307/5).

⁷⁴ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (20/1), (230/3).

⁷⁵ Kamet kelimesinin kullanım örnekleri için bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (48/5), (170/5), (307/4), (364/1), (380/1).

⁷⁶ “Yıldı yitmiş bin hâcı her biri niyyet ider” Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (145/6).

⁷⁷ Kıyâm kavramı bir kere kullanılmıştır. Bkz. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (209/6).

“Zühd ü tâ‘at usûl-i din ‘ışk haddinden taşra durur
Nisbet degüldür ana hem secde vü rükû‘ u kıyâm” (209/6)

Yunus namazın kılındığı yer anlamında mescid kavramını da medrese, cemaat kelimeleri ile irtibatlandırarak diğer deyişle ilim-irfan yuvası bir mekân şeklinde tanımlamaktadır:

“Mescid medrese olduğu pâk cemâ‘at kılındığı
Halâyıklar sâf turduğu ‘ışk şükrânesidür zire” (307/5)

Yunus’un şiirlerinde mescidle bağlantılı olarak gündeme gelen mihrab, minber, kible, seccade, tesbih gibi kavramların da farklı beyitlerde kullanıldığı görülmektedir.⁸⁰

2.5. Cenaze İle İlgili Kavramların Kullanımı

Cenaze bahislerine dair salâ⁸¹ okunması, gassâl, cenazenin yıkınışı, kefenleme, cenaze namazının kılınışı, defin işlemleri, tabut gibi kavramlar Yunus’un farklı şiirlerinde kullanılmıştır.⁸² Özellikle müstakil bir şiirde ölünün yıkanması, kefen, salâ okunması, musallaya tabutun konulması, dört tekbirle namazın kılınması, cenazenin kabre indirilmesi, toprakla örtülmesi... gibi cenaze merasiminin tasvirine işaretler vardır.⁸³

“Geldi salacam sarılır
Dört yana sala virilür
İl namâzuma dirilür
Allâh sana sundum elüm” (184/6)

Bu dörtlüğün de içinde yer aldığı müstakil şiir o dönemin toplumsal yaşamına işaret eden veri olarak da farklı araştırmalarda kullanılmıştır.⁸⁴

Cenaze namazının en önemli unsuru tekbirlerdir. Bu hususa vurgu yapmak üzere Yunus Emre farklı beyitler halinde “dört tekbir” uygulamasına atıflar yapmıştır:

“Oğlan gider dânişmâna saladur dosta düşmâna
Şol dört tekbîr namâzıla (vaktum) tamâm kılâm birgün” (241/3)

⁷⁸ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (116/4), (209/6), (303/2), (364/2).

⁷⁹ Secde kelimesi kullanımları için bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (3/2), (20/2), (209/6), (364/4), (94/1), (356/18), (356/19), (367/9), (374/3), Sücûd şeklinde çoğul formunda kullanımlar için bkz. (116/3), (116/4), (300/6), (303/2).

⁸⁰ Bu kelimelere dair kullanım örnekleri için bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (3/1-2), (20/1-2), (25/6), (106/8), (117/1), (126/6), (200/4), (315/3), (365/5), (374/2).

⁸¹ Yunus Emre bir şiirini çağrı/haber anlamını kasteder bir şekilde salâya hasretmiştir. Bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 346 (218/1-6).

⁸² Bu hususlarla ilgili kullanımlar için bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (6/4), (6/5), (6/6), (74/6), (87/5), (152/14), (155/7), (182/8), (184/4-11), (207/2), (231/4-6), (241/3-4), (291/4), (311/4), (350/3), (353/7).

⁸³ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 304-306 (184/1-19).

⁸⁴ Örnek bir çalışma için bkz. Şeker, “Yunus Emre’nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu’da Sosyal Hayat”, 83-87.

2.6. Oruç, Zekât, Hac, Kurban ile İlgili Kavramların Kullanımı

2.6.1. Oruç

Yunus'un bazı ifadelerinde "halvet halinde dünyadan gönlünü çekme" anlamında tasavvufi manada kullanılan⁸⁵ oruç kelimesi bir fıkıh kavramı olarak beş farklı yerde geçmekte ve namaz gibi "Çalab Buyruğu/Allah'ın emri" şeklinde tavsif edilmekte bir diğer deyişle ibadetin farz olduğuna dikkat çekilmektedir:

"Benden ögüt isterisen eydivirem bildigümden

Budur Çalab'un buyruğu tutun oruç kılun namâz" (109/2)

Bu beyit aynı zamanda "Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı..." ayetine⁸⁶ de bir telmih olması bakımından dikkat çekicidir.

Başka bir şiirinde Yunus, ibadetlerin kabul edilip edilmeyeceğinin Allah'ın takdirinde olduğu ve bu sebeple kişilerin yaptıkları oruç, namaz gibi ibadetlere mutlak güven içinde olmalarını eleştirmektedir:

"Orucuna güvenme namâzuna tayanma

Cümle tâ'at tak olur nâz u niyâz içinde" (302/13)

Bu beyit aynı zamanda "Sizden herhangi birinizi yaptığı ameli kurtarmaz...Beni de kurtarmaz, Allah kusurlarımı kapatmazsa beni de kurtarmaz!"⁸⁷ mealindeki hadise de bir telmih içermektedir.⁸⁸

Yunus şiirlerinde oruç ile ilgili Hz. Peygamber'in "Oruç bir kalkandır..."⁸⁹ hadisine telmih içeren bir beyit de ayrıca dikkat çekicidir.⁹⁰

2.6.2. Zekât

Zekât kelimesi Yunus'un şiirlerinde bir yerde namaz, oruç gibi diğer ibadetlerle birlikte ele alınmış ve bununla birlikte sadaka, fitre gibi zekât bahislerinde gündeme gelen diğer kavramlara yer verilmemiştir:

"Oruç-namâz zekât hac cürm ü cinâyet durur

Fakîr bundan âzâddur hâss-ı havâs içinde" (303/4)

2.6.3. Hac

Yunus Emre'nin şiirlerinde haccın şeklî yönü ele alınmamış, bunun yerine ibadetin ahlaki olgunluğa ulaştırma yönü üzerinde durularak hac kavramının yer verilmiştir.⁹¹

⁸⁵ Soysaldı, "Yunus Emre Divanında Dört Dinî Terim", 111.

⁸⁶ el-Bakara 2/183.

⁸⁷ Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, "Rikâk", 18.

⁸⁸ Bu hususla ilgili bir değerlendirme için bkz. Ateş, "Yunus'ta İlâhî Aşk", II/63.

⁸⁹ Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, "Savm", 2.

⁹⁰ "Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur 'âşıklara..." Yunus Emre, *Divân-ı İlâhîyât*, (302/14).

⁹¹ Bazı değerlendirmeler için bkz. Soysaldı, "Yunus Emre Divanında Dört Dinî Terim", 112.

Dîvân'da beş farklı yerde geçen hac kavramı,⁹² bir kişinin yaşantısında tevhide muhalefet edecek şekilde şirk unsurları olması durumunda yapacağı ibadetlerin geçersiz olacağı dolayısıyla amellerine mutlak güvenin yersiz olduğunun vurgulandığı bir beyitte oruç, namaz, zekât kavramlarının hemen akabinde yer almıştır:

“Oruç-namâz zekât hac cürm ü cinâyet durur
Fakîr bundan âzâddur hâss-ı havâs içinde” (303/4)

Bunun dışında hac ibadetine her yıl pek çok kişinin niyet ederek mübarek beldeleri ziyaret ettiğine işaret vardır:

“Yılda yitmiş bin hâcî her biri niyyet ider
Varur ziyâret ider nûrını Muhammed'ün” (145/6)

2.6.3.1. Kâbe

Kible ve hac ibadetine konu olması bakımından Kâbe her iki mehhum ile ilişkili olarak da Yunus'un şiirlerinde yer almaktadır.⁹³ Aynı zamanda kurban ibadeti ve inşa süreci ile ilgili de Kâbe'nin tarihsel boyutuna dair ifadeler *Dîvân*'da geçmektedir.⁹⁴

Yunus şiirlerinde Kâbe, uzaklığı nedeniyle herkesin gidemeyeceği ve fakat hac ibadetinden elde edilecek sevaptan mahrum olacak kişilerin, insanların gönüllerini hoş ederek de sevaba nail olacağı yer yer vurgulanmıştır:

“Hak'dan imiş cânlara cümle nasîb
Olmazımış Ka'be'ye varmagıla” (296/4)
“Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı” (366/7)
“Düriş kazan yi-yidür bir gönül ele getür
Yüz Ka'be'den yigrekür bir gönül ziyâreti” (380/4)

2.6.3.2. Arafat

Arafat kelimesi Hz. İbrahim-Hz. İsmail arasında geçen kurban meselesi bağlamında bir yerde kullanılmıştır:

“Şimdi adum Yunus durur ol demde İsmâîl idi
Ol dost için 'Arafât'a kurbân olup çıkan benem” (187/11)

2.6.4. Kurban Kavramı

Kurban kelimesi yaklaşık 23 yerde kullanılmıştır.⁹⁵ Bunlar da Hz. İbrahim-Hz. İsmail kıssasına atıf veya kendini feda bağlamında kullanılmıştır:

⁹² Hac kavramının kullanımı için bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (122/2), (145/6), (303/4), (366/6), (342/4).

⁹³ Kâbe ile ilgili kullanım örnekleri için bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (53/6), (116/4-5), (194/1), (296/4-5), (342/4), (366/7), (380/4), (396/3).

⁹⁴ “İbrâhîm Halîl geldi Ka'be'ye bünyâd urdı Oğlına bıçak çaldı İsmâîl kurbân kanı” Yunus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (396/3).

⁹⁵ Yunus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (46/7), (72/5), (90/11), (131/5), (161/5), (168/8), (173/3), (187/11), (200/2), (205/5), (210/1), (224/6), (253/9), (269/7), (278/7), (295/2), (309/3), (322/6), (326/5), (344/4), (348/2), (348/4), (396/3).

“İbrâhîm Halîl geldi Ka’be’ye bünyâd urdı
Oğlına bıçak çaldı İsmâîl kurbân kanı” (396/3)
“Lâyık degüldür degme cân dost yolında harc olmaga
Ümîd dutar cümle ‘âşık dosta kurbân olasını” (348/4)

2.7. Diğer Fıkıh Kavramlarının Kullanımı

2.7.1. Fetva, Müfti, Fakih ve Mezhep Kavramları

Yunus’un *Dîvân*’ında fetva kavramı eleştirel bir şekilde iki kez geçmektedir. Burada ilim erbabının veya şiirdeki ifadesi ile fakihlerin ilimleriyle davranışlarının çelişki arzettiği ve gereğiyle amel etmedikleri fetvaları başkalarına verdikleri şeklindeki eleştiriler söz konusudur:

“Lâ-şerîkden okursın sonra şerîk katarsın
Bire iki dimegi kimden fetvâ dutarsın” (248/1)
“Halkı fetvâ virürsün yâ sen niçün dutmazsın
‘İlmün var ‘amelün yok hâ günâha batarsın” (248/9)

Yine müfti kelimesi de dört yerde eleştirel boyutta kullanılmıştır. Buradaki eleştiriler ise müftilerin dervişlik mefhumunu anlamadıkları ve buna önem vermedikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁹⁶ Benzer bir eleştiri de fakih kavramı özelinde yinelenmektedir. Buna göre ilmi ile âmil olan fakihlerin doğruyu bulacağı, ilâhî aşktan haberdar olan fakihlere ihtiyaç olduğu, fakihle diğer insanların ortak nokta olarak ihlas ile hareket etmekle sorumlu oldukları vurgulanmaktadır.⁹⁷

Yunus Emre’nin şiirlerinde pek çok kez mezhep kelimesine rastlamak mümkün olmakla birlikte iki yerde fıkıh kavramı olarak “dört mezhep” ifadesi yer almaktadır:

“‘Âlem ‘ilmin okıyan dört mezheb sırrın tuyan
‘Âciz kaldı bu yolda bu ‘ışka el uramaz” (110/3)
“Dört mezhebün ‘âşıkıyam yidi mezheb geçdi cânım
Kogıl beni söyletmegil bu yollarda uyanayın” (268/4)

Bunların dışında ‘aşk mezhebi’, ‘aşıklar mezhebi’, ifadeleri ve itikadi mezhepleri kasteden kullanımlar da söz konusudur.⁹⁸

Yunus Emre’nin fetva kullanımına dair yukarıdaki verilen bilgiler yanında tespit edebildiğimiz bazı hüküm içeren ifadeleri de söz konusudur. Beş vakit namaz kılmayana müslüman denmeyeceği, namaz kılmayan kişinin kazancının haram olacağı şeklindeki ifadeleri bu hususta örnek olarak dikkat çekmektedir.⁹⁹

⁹⁶ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (84/6), (122/2), (201/5), (366/3).

⁹⁷ Fakih kavramının yer aldığı beyitler için bkz. Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (130/4), (248/10), (366/1), (396/14), (410/3), (410/4).

⁹⁸ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (7/1), (221/6), (236/1), (236/5), (290/10).

⁹⁹ Yunus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (136/8), (341/6), (341/5).

2.7.2. Helal-Haram ve İlgili Bazı Kavramlar

İslam'dan sonra edebi eserlerde içki kelimesi gerçek veya tasavvufi anlamıyla yer almıştır. Özellikle h. 6. yüzyıldan sonra Gazzâlî'nin de büyük oranda etkisi ile içki, şarap, sâkî gibi kelimelerin tamamen gerçek anlamı dışında kullanılması söz konusu olmuş ve artık bundan sonra tasavvuf şiirinde/dilinde bu tür kelimeler mahzurlu olarak görülmemiş, ilâhî aşk anlamı çerçevesinde temel bir zemine oturmuştur.¹⁰⁰ Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan içki, şarap, şerbet gibi kavramlar da tasavvuf dilindeki anlamına işaret olacak şekilde çoğunlukla "ışk şarabı" kullanımında olduğu gibi başka bir kelime ile kayıtlanarak ele alınmıştır.¹⁰¹ Yunus Emre'nin dilinde 'meyhane'nin mescide, 'sâkî'nin Allah'a işaret eden kullanımları "...rableri onlara tertemiz bir içecek verir (وَسَقَّيْمَ رَبِّهِمْ شَرَابًا طَهُورًا)" ayeti¹⁰² ile ilintili olarak değerlendirmelere konu olması¹⁰³ Yunus'un şiirlerinde bu ve benzeri kelimelerin olumsuz anlamlarının kastedilmediğini ve bilakis Kur'an'dan beslendiğini göstermektedir.

Yunus'un dilinde helâl kavramını on farklı yerde¹⁰⁴ haram kavramını ise on iki farklı yerde¹⁰⁵ görmek mümkündür. Bunlardan bazılarında, cennetin kişiye helâl olabilmesi için sabah namazına devam etmek gibi yapılacak bazı ibadetlerle birlikte ele alınmış,¹⁰⁶ bazılarında ise helâl-haram kavramları birlikte kullanılarak insanların yaşantılarındaki hassasiyetlerde bozulmalar meydana geldiğine, helâl ile haramın karıştırıldığına veya kişiden kişiye göre keyfi olarak değiştirildiğine, haramın cazibesinin helâle galip geldiğine işaret etmek üzere kullanılmıştır:

"Dünyâ harâmdur hâslara lâkin helâldür hamlara
Bu dünyâyı dost tutmazuz ol dünyâ murdârdur bize" (334/6)
"Müsülmânlar zamâne yatlu oldı
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı" (387/1)
"Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar" 60/5

Yunus'un Allah'ın takdirinde olması hasebiyle yapılan ibadetlerin muhakkak kabul edileceğine olan yersiz güvene işaret eden ifadeleri daha önce geçmişti. Benzer bir yaklaşım da haram-helâl hassasiyetinde kendini göstermektedir. Şöyle ki kişi her ne kadar derviş-meşreb bir yaşantı içinde olsa bile harama el

¹⁰⁰ M. A. Yekta Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", *İlmî Araştırmalar* 10 (2000), 135-138, 141.

¹⁰¹ Bu hususla ilgili kullanım örnekleri için bkz. Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", 142.

¹⁰² İnsân 76/21.

¹⁰³ Saraç, "Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği", 146.

¹⁰⁴ Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (5/7), (88/8), (234/5), (275/3), (334/6), (341/4), (387/1), (390/5), (398/1).

¹⁰⁵ Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (35/4), (60/5), (124/10), (154/4), (202/1), (216/5), (275/3), (301/3), (333/6), (341/5), (387/1), (387/3).

¹⁰⁶ Yûnus Emre, *Dîvân-ı ilâhîyât*, (88/8).

uzatmayacağına dair kendine güveni ancak haram malın eline geçmesi durumunda test edebilecektir. Dolayısıyla haramı bilmeyen, görmeyen ve böyle bir tecrübesi olmayan kişinin bir anlamda haram ile imtihana tabi tutulduğunda gerçek yaklaşımının bir diğer deyişle harama karşı iradesinin kuvvetli olup olmadığının ortaya çıkabileceğine işaret edilmiştir:

“Ben dervîşem diyenler harâmı yimeyenler
Harâmun yinmedügi ele girinceyimiş” (124/10)

Yunus başka bir beytinde de haram ile hamîri (şarap) birlikte kullanarak bu iki mefhumun dünyanın fesadına sebep olduğunu belirtmiştir:

“Harâm ile hamîr tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldı” (387/3)

Bu beyitte dikkat çeken bir husus şarap kelimesi yerine hamîrin kullanılmasıdır. Bu aynı zamanda Yunus Emre’nin kavramları özenli kullanmadaki dil hassasiyetine de işaret etmektedir. Zira Yunus’un şiirlerinde şarap kelimesi tasavvufî mahiyette yer almaktadır. Bundan dolayı söz konusu beyitte şarap yerine Kur’an dilinden esinlenerek hamîr kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

2.7.3. Suç, Had, Zina Kavramları

Yunus Emre’nin Bağdad bölgesini ziyareti sırasında burada bulunan bazı insanlar tarafından dine uygun hareket etmediği şeklinde suçlandığı anlaşılmaktadır. Zira bu hususa işaret etmek üzere müstakil bir şiir *Dîvân*’da yer almaktadır. Buna göre Yunus’un aslında dini konularda nasıl hareket edeceğini bildiğine işaret olarak farklı ilim dallarında (ilm-i usûl) tahsilinin bulunduğu belirtilerek orada yaşayan insanların dini yaşantılarındaki bariz eksiklikler ve sıkıntıların değil de Yunus’un davranışlarının suç olarak kabul edildiği eleştirilmektedir.¹⁰⁷ Yunus burada yapılan iyiliklerin takdirinin Allah’a ait olduğunu manidar bir dille ifade etmektedir. İşte bu hususlar etrafında suç, mücrim gibi kavramların kullanımı söz konusu olmuştur:

“Yayıldı Yunus adı suçdur cümle tâ’atı
Çalab’um ‘inâyeti suçın geçüre meğer” (41/9)

Bir başka beyitte de haksız eleştirilere ceza anlamındaki ‘had’ kavramına işaret etmek suretiyle cevap vermektedir:

“Ömer-i Hattâb’ıla çok ‘adl ü dâd işledüm
Oglıla fîsk içinde hadde basılan benem” (185/8)

Burada Yunus adaletin tesis edilmesi için çaba harcarken manidar bir şekilde toplum nizamını bozmakla itham edildiğine vurgu yapmaktadır.

¹⁰⁷ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 141 (41/1-9).

Yunus Emre bazı ifadelerinde cenneti hak etmenin yollarından biri olarak sabah namazına devam etme¹⁰⁸ yanında bir de dünya hayatında zina suçunu işlememek gerektiğini belirtmektedir:

“Hûrîlerle bile yatan Uçmak kokusına batan
Anda bülbül olup öten bunda zinâ kılmayandır” (99/6)

Sonuç ve Değerlendirme

Yunus Emre’nin mesleği ve eğitimine dair birbirinden farklı olmak üzere, çiftçi, müftü, okur-yazar olmayan bir kişi şeklinde çıkarımlar yapılmaktadır. Söz konusu çelişkili çıkarımların en önemli sebebi Yunus Emre’ye dair biyografik veri azlığıdır.

Yunus’un şiirleri incelendiğinde buralarda kullanılan kavramların yaşadığı dönemle irtibatı, yani fıkıh kavramlarına fazlaca yer vermesinde yaşadığı dönemin etkisi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka açıdan da fıkıh kavramlarına fazlaca yer vermesinde aldığı eğitimin veya müktesebatının etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Yunus Emre’nin yaşadığı dönem gelişmelerinden haberdar olduğu ve bunları şiirlerine yansıttığı söylenebilir. Bir diğer ifade ile bizzat kendisi tarafından yaşadığını döneme dair tespitlerde bulunulmakta, yaşadığı bölgedeki/dönemdeki toplumun dini hayatına dair eleştirel ifadeler kullandığı görülmektedir. Nitekim yöneticiler, müderrisler, kadılar, tüccarlar (bazirgan), sarraflar, dervişler gibi toplum içinde yaşayan farklı kesimlere dair değerlendirmelere yer verilmesi Yunus’un yaşadığı dönemle irtibatını ortaya koymaktadır.

Yunusun şiirlerindeki fıkıh kavramlarının kullanımına genel olarak bakıldığında fıkıh ilminin sistematığı içerisinde ibadat, muamleat ve usul konularına dair geniş çerçevede bir kullanım yelpazesi dikkat çekmektedir. Bu ise Yunus Emre’nin fıkhi birikimine işaret etmektedir. Ayrıca Yunus’un şiirlerinde ahkama müteallik meselelerde âyet ve hadislere telmihler söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Yunus Emre’nin şiirlerinde kullanılan kavramların dikkat çeken bir yönü vardır: Her kavram yerli yerinde, bağlamına uygun bir şekilde kullanılmıştır. Öyle ki Yunus Emre bir şiirinde kavram karşılaştırmalarını ustalıkla ortaya koymakta tertip, hamir gibi kavramların kullanımında da görüldüğü üzere kelimeleri bilinçli bir şekilde seçtiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Yunus Emre’nin örneğin sabah namazı için ‘irte namazı’, namaz için ‘tertup’, ibadet ‘taat, azık’ gibi kelimelerle fıkıh kavramlarını ifade edebilmesi de Yunus’un dile hakimiyetini ortaya koyan hususlardan biridir.

Kaynakça

¹⁰⁸ Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhîyât*, 193 (88/8).

- Ateş, İbrahim. “Yunus Emre’nin Vakıf İlkeleri İstikametindeki Düşünceleri ve Zaviyeleri ile İlgili Belgeler”. *Diyanet İlmî Dergi* XXVII/1, Özel Sayı (1991), 127-153.
- Ateş, Süleyman. “Yunus’ta İlâhî Aşk”. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014) Bildiriler. II/55-111, 2014.
- Başgöz, İlhan. *Yunus Emre I İnceleme*. Cumhuriyet Dünya Klasikleri, 1999.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî. *Sahîhü’l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Dâru Tavkî’n-Necât, 1422.
- Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- Çalışkan, Adem. “Yunus Emre Divanı’nda Hz. Peygamber’in Hadis-i Şerifleri”. *Diyanet İlmî Dergi*.
- Çalışkan, Adem. “Yunus Emre’nin Bir İlâhisi ve Dilbilim Açısından İncelemesi”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* V/12 (2004), 137-157.
- Çelik, C. Ergun. “Yunus Emre’yle Ölümsüzleşen Türk Dili”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/1 (2007), 83-92.
- Çubukçu, İbrahim Ağâh. “Yunus Emre ve Din Felsefesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIX/ (1973), 1-15.
- Çubukçu, İbrahim Ağâh. “Yunus Emre’nin Felsefesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV/ (1981), 71-93.
- Dalkılıç, Bayram. “Yunus Emre’nin İslam’ı Anlayış ve Anlatış Biçimi”. *Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*. 123-132, 2007.
- Ekmekçi, Gülistan. “Yunus Emre Divanı’nda Ayet ve Hadisler”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 62 (2017), 255-262.
- Erzi, Adnan Sadık. “Türkiye Kütüphânelerinden Notlar ve Vesikalar I.” *Belleten* XIV/53 (1950), 85-105.
- Erzi, H. Adnan. “Yunus ve Tabduk Emre Hakkında”. *Ülkü [Halkevleri ve Halkodaları Dergisi]* XIV/83 (1940), 455-457.
- Kotan, Hüsnâ. “Yunus Emre Divan’ındaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 48 (2017), 241-270.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1976.
- Maraş, İbrahim. “Yunus Emre’nin Hümanist Yorumcuları”. *Dinî Araştırmalar* VIII/23 (2005), 29-38.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Türkiye’de Yunus Emre Araştırmaları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme ve Yunus Emre Problemi”. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. 98-108. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Moğollar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Öztoprak, Mustafa - Dağcı, Sema. “Yunus Emre’nin Divan’ında Hadise Yaklaşımı”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI/11 (2019), 185-224.
- Saraç, M. A. Yekta. “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”. *İlmî Araştırmalar* 10 (2000), 135-154.
- Soysaldı, İhsan. “Yunus Emre Divanında Dört Dinî Terim”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2001), 103-118.
- Şeker, Mehmet. “Yunus Emre’nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu’da Sosyal Hayat”. *Diyanet İlmî Dergi* XXVIII/3 (1992), 73-93.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divânı I -İnceleme-*. İstanbul: H Yayınları, 1. :Basım., 2008.
- Timurtaş, Faruk K. *Yunus Emre Divanı*. Tercüman 1001 Temel Eser, ts.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Sülemi. *el-Câmiu'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Topal, Şevket. “Yunus Emre'nin Tasavvuf Anlayışı Üzerine Bazı Fıkhi Mülâhazalar”. *Yunus'un Çağrısı*. 78-94. Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Osmanlı Başkanlığı Kültür Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Musa K. “Büyük İslam Şairi Yunus Emre Hayatı, San'atı, Din Anlayışı”. *Diyanet İlmi Dergi* XXVII/1, Özel Sayı (1991), 13-48.
- Yunus Emre. *Dîvân-ı İlâhîyât*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.

Toplumsal Sorunlarına Çözüm Getiren Şair Yunus Emre

Emel NALÇACIGİL ÇOPUR*

Özet

Yunus Emre, Anadolu'nun karışık döneminde insanları kardeşliğe, sevgiye, merhamete davet etmiş Türk edebiyatının olduğu kadar düşünce dünyasının da en önemli şair ve mütefekkidir. Yunus Emre'nin fikirlerini veciz bir şekilde anlatımı, teşbih, istiare, tezat gibi edebî sanatlarla örülü ifadeleri ve son derece yalın Türkçe kullanımı şiirlerini eşsiz kılan başlıca üç temel özelliğdir diyebiliriz. Nitekim Yunus Emre şiirlerinde tasavvufî açıdan duygularına yer vermesinin yanı sıra kendini bilmenin, insan-ı kâmil olmanın, Yüce Allah'a ulaşmanın yollarını anlatan müşşid aynı zamanda toplumun sıkıntıları ve onların nelerden kaynaklandığını da dile getiren bir aydındır. Yunus Emre'nin çağları aşan şiirleri her dönemde insanlara rehber olacak niteliktedir. Bu sebeplerle büyük şairin eserleri günümüze dek pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Ancak son derece arı bir Türkçe kullanan Yunus Emre'nin manzumelerinde farklı açılardan anlam derinliğinin incelenmesi; başta edebiyat bilimine ve diğer alan incelemelerine her dönem fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla bu bildiride Yunus *Divanı*'nda zikredilen toplumun sıkıntıları ve o sıkıntılara çözüm önerileri incelenmiştir. Çalışma *Yunus Emre Divanı*'nın titizlikle tedkik edilmesi neticesinde belirlenen yirmi sekiz beyitten oluşmaktadır. Belirlenen bu şiirlerde Yunus Emre'nin gözünde toplumun temel sorununun kökeninde üst kesiminden başlayarak halkın İslâm'dan uzaklaşmasının en büyük sorun olarak belirtildiği gözlenmiştir. Bu bilgiden hareketle insanların fetva verecek yetkide olmasına rağmen yaşantılarıyla sözlerinin birbirine uymadığı, ölüm gerçeğinin göz ardı edildiği, helâl unsurlarla haram unsurların birbirine karıştığı ve toplumda gerçek manada mümin kişilerin az olduğu gibi konular temel sorunun alt tipinde tespit edilen hususlardır. Çalışma belirlenen şiirlerin tarafımızca yorumlanmasının ardından tasnif edilen konuların yüzdelik dilimlerini gösteren tablo ile tamamlanmıştır. Çalışma ile Yunus Emre'nin fikir dünyasına derinden vakıf olmak, bunları gelecek kuşaklara aktarmak, alan çalışmalarına katkı sağlamak ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Divan, İslâm, toplum, sorun.

Abstract

Yunus Emre: A Poet Involving In Social Problems

Yunus Emre is amongst the most outstanding poets and philosophers of the world of thought, as well as of Turkish literature, who invited people to

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Antalya, emelcopur@akdeniz.edu.tr.

brotherhood, love, and compassion during disturbances in Anatolia. We may present three main features making Yunus Emre's poems unique: his concise expression of his ideas, expressions woven with simile, metaphor, oxymoron, and the use of very plain Turkish. Yunus Emre is an intellectual who tells about the ways of a full grasp of oneself, being a perfect human, and reaching the wisdom of Allah Almighty, as well as airing his Sufist feelings in his poems. In his poems transcending the ages, he also expresses the disturbances of society and what causes them. For these reasons, his works have been scrutinized by many researchers so far. However, bringing a different perspective to meanings in his poems may contribute to literary studies. Therefore, this paper explores social problems and solution advisory in *Yunus Emre Divanı*. The study covers twenty-eight couplets identified as a result of a meticulous examination of his work. In these poems, Yunus Emre believes that the underlying reason for social problems is citizens', as well as administrators, backsliding from Islam. Accordingly, we may point out some issues as the nurturing elements of social problems, such as the discrepancy between one's lifestyle and sayings, ignorance of the reality of death, confusion between halal and haram, and rareness of true believers. Finally, we finalize the study with a table showing the percentiles of the classified subjects in the included poems. Overall, we hope this study contributes to gaining a deep understanding of Yunus Emre's world of ideas, conveying it to future generations, and prospective studies on the subject.

Keywords: *Yunus Emre, divan, Islam, society, problem.*

Giriş

Yunus Emre, XIII. yüzyıl ile XIV. yüzyılın ilk döneminde Anadolu'nun siyasî ve sosyal açıdan en karmaşık devrine tanık olmuş, Türk dili, edebiyatı ve kültür tarihinin mümtaz şahsiyetidir. 1220 yılında İzzettin Keykâvus'un ölümü üzerine Alâeddin Keykubad tahta çıkar. Alâeddin Anadolu'da başarılı savaşlarla birçok yeri idaresi altına alır. Ancak Alâeddin'in bu başarısı Anadolu topraklarında uzun süre sükûneti sağlayamamıştır. 1231'de Anadolu Moğollar tarafından hedef alınmış, Sivas'a kadar gelmişlerdir. Ordu gelinceye dek birçok insanı öldürüp geçici süreliğine geri çekilmişlerdir. Halkın kendisini emniyette hissetmediği bu ortamda Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad, din ve mezhep serbestliği tanıyarak insanların tek bir kuvvet olmalarını istemiştir. İnsanlara tanınan bu imtiyaz ve Moğol akını pek çok filozof ve tarikat erbabı kişileri Anadolu'ya yerleşmeye mecbur etmiştir. Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak da Moğol akımından Anadolu'ya gelip Amasya'ya yerleşen zorunlu göç edenlerden biridir. Baba İshak kısa zamanda Amasya köylerinde Alâeddin'in ölümü üzerine yerine geçen Gıyaseddin Keyhusrev'e karşı halkı ayaklandırır. Halk onu bir kurtarıcı olarak görür. Baba Resulullah diyerek Baba İshak'ın peygamberliğini veya peygamber varisi olduğunu kabul ederler (Gölpınarlı, 1971: 5-6). Bu çalkantılı dönemde 1243 yılında Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara haraç vermeyi kabul eden yarı bağımlı bir

devlet durumuna düşmüştür. Bunun neticesinde gerek Alâeddin'in ölümü üzerine hükümdar olan Gıyaseddin Keyhusrev idareciliği ve ondan sonra yerine geçen IV. Rükneddin Kılıçarslan dönemi bütün ülkede iç kargaşalarla dolu, merkezî otoritenin zayıfladığı oldukça sıkıntılı dönem olmuştur. Moğollar 1256 yılından sonra Konya ovasından doğuya doğru çekildiklerinde bu kez kardeş kavgaları baş göstermiştir. Hükümdarların otoritelerini kaybetmeleri, taht kavgaları, devlet adamlarının Moğol komutan ve elçilerine hazineden para yedirmeleri akabinde baş gösteren ekonomik sıkıntılar Anadolu Selçuklu Devleti'ni güçsüz bırakmıştır. Boşluğun yaşandığı bu dönemde Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır (Tatçı, 2014: 1-2). Karasioğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları, Germiyanogulları, Karamanoğulları, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları ve Osmanlıoğulları adıyla Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çeşitli devletler kurulmuştur (Banarlı, 1971: 515).

1302 yılında Bizans'ın gönderdiği bir orduyu Yalakova'da bozguna uğratan Osman Gazî'nin bu zaferi üzerine Bizans İmparatorluğu Osmanlı Beyliği'ni tanıdığını bildirir (İnalçık, 2021: 42). Böylece kurulan Osmanlı Beyliği'nin henüz fidan olduğu dönemde Yunus Emre, manzumeleriyle dünyanın en uzun soluklu kabul edilen Türk edebiyatının da mimarıdır.

Anadolu'nun bu buhranlı döneminde hayatı menkıbeler içinde kalan Yunus Emre Türk edebiyatına, fikir dünyasına önderlik etmiş en önemli şair, mütefekkir ve aydındır. İşte Yunus Emre halkı çok iyi gözlemleyen bir aydın, bir mütefekkir olarak tasavvuf diliyle insanları İslâm'ın evrensel barış anlayışında toplayan, Türk milletinin zor dönemleri atlatmasına vesile olan manevî lideridir. Nitekim mutasavvıf bir şair olarak eserlerinde öncelikle insanın kendisini tanımasını, bilmesini istemiştir. Kendini bilen insanın tevazu sahibi olması gerektiğini, geçici dünya hayatında ölüm hakikatini hatırlatarak kin ve nefret duygularının terk edilmesini, Allah'ın rızasına erişmeyi insanlara telkin etmiştir. Yunus Emre son derece arı bir Türkçe ile halka seslenmiş, şiirlerini teşbih, istiare, telmih, teşhis, intak, tezat, tenâsüp, mukâbele ve iktibas gibi çeşitli edebî sanatlarla süslemiş, veciz ifadeler kullanarak insanlarda coşku ve heyecan uyandırmıştır.

Bu hasletlerinden dolayı Yunus Emre'nin manzumeleri birçok araştırmacı tarafından günümüz Türkçesine kazandırılmıştır (Gölpınarlı, 1971: 1-116; Timurtaş, 1972: 1-237; Özçelik, 2010: 1-241; Tatçı, 2008: 1-174; Tatçı, 2014: 1-1074; Tatçı, 2019: 1-220; Tatçı, 2020: 1-80; Tatçı, 2021: 1-660). Kazandırılan bu manzumelerden yola çıkılarak klasik Türk edebiyatında Yunus Emre'nin mana dünyasını keşfeden; nebatlar, insan, insan-doğa, sevgi, sabır, hoşgörü, dervişlik, ahlâk, savaş, askerlik, söz özelliği, ölüm, çeşitli kıssa ve edebî sanatlar üzerine çok değerli çalışmalar yapılmıştır (Kaplan, 1955: 45-56; Öney,

1973: 9-14; Buran, 1991: 117-131; Ünver, 2006: 489-498; Çelik, 2007: 83-92; Tatçı, 2007: 740-749; Selçuk, 2008: 116-124; Kaya, 2009: 1-60; Kurnaz, 2009: 147-160; Şanlı, 2009: 955-961; Saraç, 2000: 135-154; Doğru, 2011: 245-280; Erdoğan, 2011: 106-120; Yeter, 2011: 141-154; Sevgi, 2012: 99-103; Çukurlu, 2013: 29-35; Kaval, 2013: 101-122; Onat Çakıroğlu, 2013: 1-7; Yılmaz, 2013: 153-168; Köksal, 2014: 143-1174; Çelepi, 2016: 111-134; Ospanova, 2016: 131-149; Şanlı ve Dayanç, 2016: 567-582; Gürçay, 2017: 23-37; Kotan, 2017: 242-270; Köksal, 2017: 163-209; Şihiveya, 2017: 37-53; Tavukçu, 2017: 15-17; Kaplan, 2018: 155-166; Açıkgöz, 2020: 1-135; Akyüz, Öztokmak, 2020: 21-40; Altun, 2020: 1673-1694; Özdemir, 2020: 493-518; Uğur, 2020: 323-331). Ancak oldukça sade dille asırlarca insanlara seslenen Yunus Emre'nin şiirlerindeki mana derinliğinin her dönem farklı gözle incelenmesi gerekmektedir. Bu hususun zamanla gelişen edebiyat bilimine yeni kapılar açacağı kadar diğer alan çalışmalarına da katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bunun ötesinde yukarıda değinilen çalışmalara paralel insanlara yol gösteren bir mürşit olan Yunus Emre'nin şiirlerinde klasik Türk edebiyatında toplum ve toplumun sorunlarına dair çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmanın konusu; toplumun sorunlarına çözüm üreten bir şair, aydın olan Yunus Emre'nin mesajlarının incelenmesidir.

Çalışma, *Yunus Emre Divanı*'nda toplumun sorunları ve onlara çözüm önerilerinin bildirildiği yirmi sekiz manzumenin incelenmesinden oluşmaktadır. İncelenen beyitlerde Yunus Emre yaşadığı çağın en büyük sorununun; insanların İslâm'dan uzaklaşması olduğunu bildirmektedir. Bunun yanında hâce Yunus Emre'nin gözünde fetva verme yetkisinde bulunan âlim kişilerin sözleriyle yaşantılarının uyumlu olmadığı, dinin kaynağından öğrenilmemesi, ibadetlerin kusurlu yapılması, kulluğun ve ölümün unutulması konu başlıklarının toplumun temel sorunları olduğu tespit edilen konulardır. Dolayısıyla çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Toplumun sorunları olarak tespit edilen manzumeler alana kaynaklık eden eserler aracılığıyla yorumlanmıştır.

Yazıda incelenen *Yunus Emre Divanı*'ı 2014 yılında Mustafa Tatçı tarafından günümüz Türkçesine kazandırılan eserdir. Yazıda örnek alınan beyitler ilgili yayından alınmış olup faydalanan ayet mealleri Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'na aittir.

Bilgili İnsanların Örnek Olmamaları

İslâm; insanı kâinatın en şerefli varlığı olarak bildiren (İsrâ, 17/70), onu yeryüzünde halifelik görevi ile yüceltip bu görevde bazılarını daha üstün tutan (En'âm, 6/165) öncelikle insanın iç huzura kavuşması genelde toplumun refahı için bir takım emir ve yasakları bildiren sosyal bir dindir. Kur'an'da Hz. Peygamber'e hitaben inananlara tebliğ görevinin verilmesi (Mâ'ide, 5/67); dini

telkin etmede ve hayata uyarlamada bazı insanlara daha fazla sorumluluk verildiğinin kanıtıdır. Bu bağlamda gerek dinî telkinde gerek topluma örnek olmada yetkili kişilerin sorumluluklarının olması kaçınılmazdır. Yunus Emre aşağıdaki beytinde *gayr* kelimesinin ayrı, başka anlamının yanında *mâsivâ*; Hak'tan ayrı olan değerler manasına (Tatçı, 2014: 862) da dikkatleri çeker, ihâm-ı tenâsübü uygular. Türk milletinin diğer milletlerden ayrı olduğunu dile getirir. Bir farklı manada Türk milletinin din ve din ile ilgili işlerde bulunmadığının altını çizerek diğer milletlere nazaran Hak'tan ayrı oluşunu vurgular:

Gayrıdur bu milletden bu bizüm milletümüz

Hiç dінде bulunmadı dîn ü diyânetümüz (116/1)

Kur'ân-ı Kerîm'de Cuma suresi 5. ayet mealinde kendilerine ilim öğretilen ancak bunları hayatlarına geçiremeyen insanlar, ciltlerle kitap taşıyan merkebe teşbih edilir. İlgili ayetin devamında bu kişilerin zalim olduğu ve Allah'ın onları doğru yola ulaştırmayacağı bildirilir.

Yunus Emre halka fetva verme yetkisinde olan insanların ilimleri ile yaşamlarının farklı olduğunu, onların günah işlediğine nazikçe dikkatleri çeker, ayetlere tedâide bulunur:

Halkı fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın

'İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın (248/9)

Yunus Emre diğer bir şiirinde aynı sorunu bilgili, derviş ve halktaki insanlar üzerinden anlatır. Beyitte terim olarak kendilerini Allah yoluna adayan, bir tarikata veya şeyhe intisap eden kişilere verilen özel isim olan dervişlerin yol gözetmedikleri anlatılmaktadır. İslâmî ölçülere göre bir nevi eğitim süreci olan dervişliğin temel özelliklerinden birisi de gezgin olmalarıdır. Böylece seyahatte zorluklar karşısında nefsi eğitmek, gezilen yerlerde ilim sahibi kişilerden de istifade etmek amaçlanır (Yazıcı, 1994; 9/189). Sözlüklerde tarikat kelimesi gidilecek yol, izlenecek usul anlamlarına gelmektedir (Öngören, 2011, 40/95). Yunus Emre de aşağıdaki beyitte döneminde bilgili insanların okuduklarını uygulamadıklarını, derviş görünümlü kimselerin yol gözetmediklerini anlatır, insanlara uyarıda bulunur. Ayrıca *yol* kelimesiyle ihâm-ı tenâsüb sanatı uygulayarak dervişlerin seyahate çıkmadıklarını bu durumda Allah'a ulaşmak için yol, erkân bilmediklerini de bildirir. Beytin ikinci mısraında halkın da öğüt işitmediği zor bir dönem olduğunu dile getirir:

Dânişmend okur dutmaz dervîş yolın gözetmez

Bu halk öğüt işitmez ne sarp zamân olısar (60/2)

Derviş; Allah'a ulaşmak için bir şeyhin önderliğinde manevî hayat tarzını benimseyen kişi demektir. Derviş, intisap ettiği şeyhin birtakım kurallarına uymak zorundadır. Kurallar arasında genelde yemek, içmek, uyumak gibi

eylemler en aza indirgenir (Yazıcı, 1994: 9/189). Dahası dervişlik ulaşılmak istenen makamın ululuğundan dolayı sabır isteyen zorlu bir yaşam tarzıdır.

Bu dervişlik berâtın okımadı müftîler

Kim ne biliser bunu bir ‘acâyib varakdur (84/6)

Sözlük anlamı kurtuluşa ermek olan İslâm; doğru ve hak olana ulaşma yolunda barış yapmak, barış ortamına girmek demektir (Sinanoğlu, 2001: 23/1). Kelime anlamından hareketle İslâm dini, insanlar arası iletişime son derece önem verir. Toplumda nizam ve emniyetin sağlanması adına inananları birtakım emirlerle sorumlu tutar. Kur’an’da Hz. Peygamber’in şahsında tüm müminlere inkâr edenlere bile etkili ve güzel sözle konuşulmasının emredilmesi; insana verilen değeri bildirir (Nisâ, 4/63). Diğer bir ayette ise toplumun refahı için güzel bir söz ve bağışlamanın sadakadan ve sadaka olarak nitelenen diğer farz ibadetlerden daha hayırlı olduğu beyan edilir (Bakara, 2/263). Ayetler doğrultusunda İslâm’da kalp kırılmamasına son derece önem verilmiştir. Bir kutsî hadiste mümin kulumun kalbine sığdım (Aclûnî, 2/195). Buyrularak gönül Allah’ın evi olarak kabul edilmiştir. Yunus Emre’nin ikinci mısra da zikrettiği hac; İslâm’ın beş şartından birisi olup maddî gücü olan insanlara hüküm ve şartları Kur’an’da özellikle beyan edilen farz bir ibadettir (Bakara, 2/196). Hac malî ve bedenî yapılan bir ibadet olması sebebiyle kutsal topraklarda samimi duygularla bu ibadeti gerçekleştirenler Allah’ın misafiri olarak kabul edilirler. Nitekim haccın gerçekleştiği belde Kur’an’da *evim* ibaresiyle beyan edilerek kutsî önem taşımaktadır (Bakara, 2/125).

Yunus Emre ak sakallı, yaşlı/tarikat kurucularına seslenir. Bir gönül yıkan kişinin emek verip Allah’ın misafiri olarak kabul edilen hac ibadetine emek vermemesini öğütler. Ayetler doğrultusunda insana verilen değeri anlatır:

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa (299/3)

Ömrünü Hak yoluna adayan Yunus Emre, *Divanı*’nda ilimle meşgul olan insanların söz ve yaşantılarının aynı olmamasını toplumun en önemli sorunu olarak görür. Bunun yanında âlimlerin tasavvufî manada kendisini ve kendisi gibi dervişlerin yaşadıklarını anlamamalarını da bu sorunun alt tipinde değerlendirir. Nitekim bir yoldan gitmek, bir olayın özüne vakıf olmak anlamlarını barındıran sülûk tasavvufî ıstılahta; nefsi arındırmak suretiyle Allah’a ulaşmak için kabiliyeti artırmak demektir. Bu da elbette Muhammedî ahlâkla donanmak gerektiren durumdur. Sülûk sırasında derviş, bazı makamlardan geçerek birtakım hâller yaşar. Bu hâller ancak gönül gözüyle seyredilerek algılanır. Sülûkte yaşanacak makam ve hâller kul ile Allah arasında bir sırdır (Tatçı, 2007:741). İnsan algılarının çok ötesinde olan Allah ve Allah ile insan ilişkisi veya derviş gönüllü insanların yaşadıkları bu tecrübeler klasik Türk edebiyatının başlıca konularındandır. Yunus Emre, aşağıdaki gazelinin

matla beytinde âlimlerin dahi hakikatini bilmedikleri şer’î sözlerinden dolayı ruh halinin acayipliğini ve bu duruma kimsenin erişemeyeceğini dolayısıyla onların yaşadıklarını göremediklerinden, bilmediklerinden serzenişte bulunur:

Bu bir ‘acâyib hâldür bu hâle kimse irmez

‘Âlimler da’vî kılır velî degme göz görmez (110/1)

Yunus Emre’nin mısralarında sıkça geçen *ilim/ilm*; bilmek manasında bilgi, bilim karşılığında kullanılan kelimedir. Bir unsuru gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç ve şekli zihinde oluşan nesnenin bilinmesi anlamlarına gelmektedir. *İlm* kelimesinin bilgi anlamından hareketle kök harfleri aynı olmasına rağmen ondan türemeyen âlem, alâmet ve alem kelimeleri arasında dolaylı olarak bağlantı söz konusudur (Kutluer, 2000: 22/109). Beyitte bilmeye dayanan diğer kelime *mezheb*; Hz. Peygamber’in vefatından sonra insanlar arasında fikrî ayrılıklar neticesinde dinin inanç esaslarını ve ibadetlerle insanlar arasındaki ilgiyi hedef alıp bunları anlama, yorumlama konusunda kendine has yaklaşımları olan düşünce sistemidir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel, itikat ve diğer hususlarda bilgileriyle insanları aydınlatmış, bu âlimlerin ekolleri hızlıca yayılarak itikadî mezhep haline gelmiştir (Üzüm, 2004: 29/526, 530). Yunus Emre, hayatını sadece Allah’ın rızasına adayan bir âşık olarak âlem ilmini okuyan, dört mezhebin özünü duyan kişilerin dahi dervişliği anlamada aciz kaldıklarını, bu aşk yoluna giremediklerini anlatır. Döneminde anlaşılmadığını da ifade eder:

‘Âlem ‘ilmin okıyan dört mezheb sırrın tuyan

‘Âciz kaldı yolda bu ‘ışka el uramaz (110/3)

Klasik Türk edebiyatı muhayyilesinde var olma; aşk üzerine kurulmuş hadisedir. Nitekim özellikle tasavvufî görüşte “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.” kutsî hadisi (Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/191) doğrultusunda kâinatın tek sebep-i zuhuru Hz. Peygamber’dir. Hadis, Hz. Peygamber’e tazîmi bildirmektedir. Cenab-ı Hak, yukarıdaki hadisle bütün yarattıklarını Hz. Peygamber’e duyduğu sevgiden dolayısıyla aşktan yarattığını beyan etmektedir (Yazır, 2008: 8/278). Bu bilgiden hareketle insanın kalben inandığı tevhid ilkesini diliyle de belirtmesi anlamında Kur’an’da sözlerin en güzeli olan kelime-i tevhidi inançla söyleyen kimselerin en kolay şekilde cennete iletileceği bildirilmektedir (Leyl, 92/5-7). Yunus Emre döneminde âlim insanların tasavvufî görüşten anlamadıklarını bildirir. Aşağıdaki beyitte ise kutsî hadise işaretle; tasavvuf dünyasındaki yaratılma olayının aşktan kaynaklandığını binde bir ârifin bile baktığı hâlde okuyamadığını anlatır. Böylece tasavvufî görüşün bilgili insanlar tarafından da tam özümsemediğini ifade eder:

Hadîs’dür Mustafâ’dan ‘ışkıla ikrâr didi

Binde bir ‘ârif bunu bakup okıyubilmez (110/7)

Toplamak, bir araya getirmek anlamlarına gelen kitab; İslâmî literatürde Kur'ân-ı Kerîm, vahiy, mektup, bir eserin ana konularından biri demektir (Bozkurt, 2002: 26/120). Kur'an'da Hz. Davud'a Zebur'un indirildiği (Nisâ, 4/163; İsrâ, 17/55), Hz. Musa'ya Tevrat'ın (Bakara, 2/53, 87; En'âm, 6/154; Hûd, 11/110; İsrâ, 17/2; Mü'minûn, 23/49; Furkân, 25/35; Secde, 32/23; Fussilet, 41/45) ve hidayet kaynağı olarak da İncil'in verildiği beyan edilmiştir (Âl-i İmrân, 3-4, 48, 65). Kur'an bu dört peygambere vahyedilen kitaplara inanılmasını, hiçbirini diğerinden ayırt etmeden iman edilmesini emreder (Bakara, 2/136). Yunus Emre ayetler ışığında dört kitabı açıklayan kimselerin gerçekte asi olduklarını bildirir. Sorun olarak onların bu kitapları okudukları hâlde anlamını bilmediklerine dikkatleri çeker:

Dört kitâbı şerh iden 'âsîdür hakîkatde

Zirâ tefsîr okuyup ma'nîsin bilmediler (38/5)

Dini Kaynağından Öğrenmemek

İslâm dini; insandan kendisine verilen akıllı kullanmasını, düşünüp yorumlamasını ister (Enbiyâ, 21/10). Nitekim Kur'an bu amaçla indirilen, hak ile batılı ayıran Kitab'dır (Bakara, 2/185; Âl-i İmrân, 3/3-4; Enfâl, 8/29, 41; Furkân, 25/1). Bu hususta Hz. Peygamber'e gelen ilk vahyin oku emri (Alak, 96/1) olması oldukça manidardır. Gerçek manada inanan kişiler dinî emir ve yasakları Kur'an'dan öğrenmelidir. İnsan cahiliye Arapları gibi adeta tapınacağı, arkasından gideceği sahte ilahları değil, İslâm'ın son Hz. Peygamber'ine indirilen Kur'an'ı, Hz. Peygamber'in hayatını kendisine örnek almalıdır (Âl-i İmrân, 3/31). Yunus Emre, yaşadığı çağda insanların peygamber olarak niteledikleri İshak'a işaret ederek tarihî olayı bizlere hatırlatır. İnsanlar tarafından peygamber yerine geçen hocaları; zamanının sorunu olarak görür. Ardından gelen mezkûr beyitte de Peygamber'in hadislerinin önemsenmediğini, halkın Hak'tan daha fazla kutsandığını anlatır. İlgili ayetlere de tedâide bulunur:

Peygamber yirine geçen hocalar

Bu halkun başına zahmetlû oldu

Dutulmaz oldu Peygamber hadîsi

Halâyık cümle Hak'dan utlu oldu (387/7-8)

İbadetlerde Kusurlu Olmak

Şairler toplumu en güzel şekilde gözlemleyen, onları erdemli davranışlara sevk eden aydınlardır. Özellikle mutasavvıf şairler toplumu İslâm'a davet ederek onların hatalı davranışlardan uzak kalmaları için çaba gösterirler. Yunus Emre, *olısar* redifli gazelinin matla beytinde toplumun en önemli sorununun, gerçekten inanan Müslümanların az, onların da hatalı davranışlarda bulunan kimselerden oluştuğunu bildirir:

İşidün iy ulular âhir zamân olısar

Sag müsülmân seyrekdür ol da gümân olısar (60/1)

İnananlar için beşerî ilişkileri de bildiren Kur'ân-ı Kerîm'de malî ibadet olan zekât; on iki ayette zikredilen, İslâm'ın beş şartından biridir (Bakara, 2/43, 83, 110, 277; Nisâ, 4/77; Tevbe, 9/5, 11; Hac, 22/41, 78; Nûr, 24/56; Mücâdile, 58/13; Müzzemmil, 73/20). Toplumda dayanışma ve sevgi aşılayan bir ibadet olan zekât emri; Kur'an doğrultusunda sâlih ameldir. Sâlih ameller; inanan birisine hüsni-zann beslemek kalbî; maddî imkânı olan kişilerin yoksul insanlara yardım etmesi, namaz, hac ibadetleri ise malî ve bedenî olmak üzere üç çeşittir (Yazır, 2018: 1/274). Kur'an beyanlarında yalnız Allah rızası için sâlih ameller yapan kişilere sonsuz mükâfat verileceği müjdelenmiştir (Bakara, 2/25; Ra'd, 13/29; Kehf, 18/83-84; Secde, 32/19; Fetih, 48/29). Böylece yoksulu düşünmek, bu durumdaki kişilere yardımda bulunmak toplumda kin ve hasetlik duygularını yok eder. Bu tutum ve davranışlarda bulunan kimseler Allah'ın rahmetiyle dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşurlar. Yunus Emre, Kur'an ayetlerine tedâide bulunarak dönemin bir diğer sorununun beylerin doğru yoldan çıkıp yoksulların halini bilmediğini dolayısıyla nefislerine yenik düşen bu kişilerin rahmet gölünden çıktıklarını dile getirir:

Begler azdı yolından bilmez yoksul hâinden

Çıkdı rahmet gölinden nefis göline talmışdur (Tatçı, 76/4)

İslâm'ın bir diğer emri olan namaz ibadeti; insanın acziyetini bilip Allah'ın birliğini, ululuğunu tasdik etmesidir. Bu inançla kılınan namaz insanı Allah'a ulaştıran yoldur. Dolayısıyla namazın riya; Allah için yapılan ibadetlerin tümünde olduğu gibi insanlara gösteriş olması veya toplumda saygınlık kazanılması için yapılmaması gerekir (Çağrı, 2008: 357137).

Nitekim Kur'an'da namazlarını gösteriş, riya ile yapanlara yazıklar olsun uyarısında bulunarak namaz ibadetinde riyanın olmaması gerektiğine dikkat çekilir. İlgili ayetin devamında o kişilerin hayırlı işlere de engel oldukları bildirilir (Mâûn, 107/4-7). Yunus Emre mezkûr ayetlerden ilham alarak toplumda hayır işleri az, riya ile namaz kılan insanların cehennemde kalacaklarını bildirir, öğütte bulunur:

Kılursın riya namâz yazugun çok hayrun az

Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın (248/8)

İslâm dini barış ve esenlik üzerine kuruludur. Kur'an'da Allah'a itaatten hemen sonra asıl iyiliğin yoksula yardımda bulunmak olduğu beş ayette beyan edilir (Bakara, 2/177; Nisâ, 4/36; İsrâ, 17/26; Hac, 22/28; İnsân, 76/8). Bunun yanında yetimlerin malını haksızca yiyenlerin karınlarını sadece ateşle doldurduğu, onlara şiddetli azap edileceği bildirilir (Nisâ, 4/10). Yunus ayetlerden ilham alarak beylerin yiğitliğinin yok olduğunu aynı zamanda beyitte geçen *mürvet* kelimesinin diğer anlamı doğrultusunda cömertliğinin de kalmadığını vurgular. Dolayısıyla bu mısradaki; toplumda insanlığı, adaleti

savunan insanların ata binip gittiği ifade edilir. Mısradan çıkarılan sonuç bizlere Hz. Peygamber'in "Merkebe biner, yün giyerim." hadisini (Ahmed b. Hanbeel, *el-Müsned*, 39/215) tedâî ettirerek böylece tevazu ehli insanların da tarihe karıştığını bildirmektedir. Yunus'un zamanında mezkûr vasıflarda insanların kalmadığını dile getirdiği mısradan hareketle; Türk eserlerinde ölümün direk ifade edilmediğini gözlemledik. Birisinin ölümü üzerine özellikle Türk destanlarında sayısız ibarelerin olması konu hakkında oldukça manidardır (Gömeç, 2015: 53-450). Ardından yiğitliği, iyiliği unutan bu insanların yediklerinin yoksul eti içtiklerinin de kan/haram olduğu anlatılır, ayetlere tedâîde bulunulur:

Gitdi begler mürveti binmişler birer atı

Yidügi yohsul eti içdügi kan olısar (60/3)

Yunus bir önceki beyitte zamanında yoksul insanlara iyiliğin unutulduğunu bildirdikten sonra bu beyitte kinâye ile insan-ı kâmil kişilerin ellerini şerden çektiklerini irsâl-i meseli uygulayarak anlatır. Beytin ikinci mısraında zikredilen *Deccâl*; bir gözü şaş, peygamber olduğunu iddiasıyla kıyamete yakın dönemde meydana çıkıp insanları dinden uzaklaştıracak, Hz. İsa tarafından öldürüleceği rivayet edilen kişidir. Rivayet doğrultusunda kârîne-i mana ile tasavvufi görüşte ulvî âlemi görmeyen, nefsini kibir, hırs gibi dünya sevgisinden uzaklaştıramayan kişilere has müşebbehün bih unsuru olarak kullanılan kelimedir (Tatcı, 2014: 842). Bu bilgilerden hareketle Yunus Emre mezkûr gazelin matla beytinde de dile getirdiği gibi kıyametin yaklaştığını söyleyerek insanları uyarır:

Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden

Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar (60/4)

İslâm dini; Kur'an'ın evrensel mesajlarıyla insanların medenî ölçülerde yaşamalarını sağlayan bir takım emir ve yasakları ihtiva eder. Gerçek manada inanan kişiden Kur'an'da bildirilen helâl ve haram kavramlarına dikkat ederek yaşamını sürdürmesi beklenir. Yunus Emre aşağıdaki *oldı* redifli gazelinin matla beytinde Müslümanların kötü olması sorununa çözüm olarak helâl unsurlara dikkat edilmesi gerektiğine dikkatleri çeker:

Müsülmanlar zamâne yatlu oldu

Helâl yinmez harâm kıymetlü oldu (387/3)

Yunus'un bu manzumesi de merhûn beyit özelliği taşımaktadır. Nitekim bazı varlıkların göz açıp kapayıncaya kadar insanları dinî vecibelerden uzaklaştırmak için çalıştığını sorar. Beytin ikinci mısraında helâl, haram, fayda ve zararlı işlerin karıştığını anlatır. Böylece istifhâm, tezat ve tenasüb sanatlarını gerçekleştirir:

Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi

Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar (60/5)

Kur'an'da mayalı içecekler; şuur kaybına yol açması, insanları bilinçsizliğe dolayısıyla kötülüğe götürmesi sebebiyle haram kılınmıştır (Mâ'ide, 5/90-91). Hz. Peygamber de bir hadislerinde "İçki bütün kötülüklerin anasıdır." buyurmuşlardır (Müslim, Eşribe, 74). Yunus Emre helâl ile haramın karıştığını dile getirdikten sonra bu beyitte de mayalı içki anlamında *hamîr ile haram* olduğu bildirilen hususların dünyayı hedef aldığını böylece fesat iş yapanlara hürmet edildiğini söyler:

Harâm ile hamîr tutdı cihânı

Fesâd işler iden hürmetlü oldu (387/3)

Kur'an beşerî münasebetlerde insanları hatalı davranışlardan sakındırmak amacıyla onları tevhit âkidesine davet eder. Yüce Allah'ın büyüklüğüne inanan kimseler öncelikle Kur'ânî hayat tarzını benimser. Hayatında gerçekleştirdiği her eylem için sorgulanacağını bilerek ahiret inancıyla yaşar (Tevbe, 9/38; İsrâ, 17/19, 21). Yunus insanların birbirini delikanlı, yaptığı işlerin ise bu dünyada kalacağını sandıklarını söyler. Beyitte zikredilen *yavuz* kelimesi kötü, fena anlamlarının ötesinde kara yağız, delikanlı anlamına da gelmektedir (Tatcı, 2014: 883). Bu bağlamda Yunus Emre tevriye sanatını gerçekleştirerek döneminin bozukluğunu ve bunun çözümünün de Allah'a ve ahiret gününe inanmaktan geçtiğini anlatır:

Birbirne yavuz sanur itdüğin kala sanur

Yarın mahşer gününde işi beyân olısar (Tatcı, 60/6)

İslâm dininin kitabı Kur'an; hak ile bâtılı ayıran (Bakara, 2/185; Âl-i İmrân, 3/3-4; Enfâl, 8/29, 41; Furkân, 25/1), toplumda yanlış tutum ve davranışları yasaklaması, inananlara doğru yolu göstermesi sebebiyle bedenlere şifa; insanlara erdem sahibi olma bilici verdiği için de ruhlarla rahmet vesilesidir (Yunus, 10/57; İsrâ, 17/82; Fussilet, 41/44). Kur'an bu bilgileri vermesinin yanında ısrarla imandan nasibini almayanları kalpleri olduğu hâlde anlamayan, gözleri olduğu hâlde görmeyen ve kulakları olduğu hâlde işitmeyen olarak nitelendirir ve onlara cehennem azabını da beyan eder (A'râf, 7/179).

Kur'an'ın ifadesi ile bu kişiler nefislerine yenildikleri için kendilerine insanı yanlışla sevk eden, cehennem azabına götüren şeytanı dost edinmişlerdir (Hac, 22/4; Lokmân, 31/21). Yunus Emre toplumun sorununun, Kur'an'a kulak verilmediği olduğunu bildirir. Bu durumda şeytanların beslenip kuvvetli olduğunu söyler, ayetlere tedâide bulunur. İrsâl-i meseli gerçekleştirir:

Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz

Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu (387/2)

Kur'an, toplumun refahı için insanları her zaman oto-kontrol yapmaya davet eder. Nitekim nerede olunursa olunsun her yapıları Allah'ın göreceği ve kalplerde olanı dahi bileceği bildirilir (Hadîd, 57/4, 6). Gerçekten inanan mümin Cenab-ı Hakk'ın her an kendisini gördüğünü bilerek dinî emir ve

yasaklar doğrultusunda yaşamaya çalışır. Çünkü iman etmiş kişi ezelde Cenab-ı Hakk'ın insanları İlâhî huzurunda topladığı zaman onlara “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” hitabına *evet* diye cevap vermiş kişidir (A'râf, 7/172). Bu durumda Kur'an iman eden kişilerden sözlerine sadık kalmasını ister. Yunus, Yüce Allah'ın her işte hazır olduğunu buna sağır kalınmaması gerektiğini öğütler. Ardından iman eden kişilerin Yüce Allah'a verdikleri sözlerinden dönmelerinin yanlış olduğunu anlatır:

Dilün eydür Çalap hâzır pes kulagun niçün sağır

Senün sözüne sen münkir va'llâh bu iş hatar durur (Tatçı, 61/6)

Beyitte geçen *haber* kelimesi; bir durumun iç yüzünü bilmek anlamında hubr/hıbre kökünden türemiş bir isimdir. Terim olarak yaşanmış veya gelecekte yaşanacak bir olayı bildiren söz olarak tanımlanmıştır. Kelimenin sözlük ve terim anlamlarında ortak olan husus; *haberin* duyularla algılanır olması, vahye dayanan bilgilerin ise geleceğe ait olabileceğidir. Esmâ-i hüsnâdan olan *haber* kelimesinin kökenini oluşturan kelimeler Kur'an'da kırk dört ayette geçmekte bir ayette de kula nispet edilerek zikredilmektedir (Yavuz, 1996: 14/346).

Sözlükte bir *haberi* ulaştırmak manasındaki *tebliğ* kelimesi de Kur'an ışığında öncelikle peygamberlerin insanları dine davet etmekle yükümlü oldukları görev olup (Mâ'ide, 5/67; Hûd, 11/57) cemaatle yapılan ibadetlerde imam veya o konumdaki kişilerin yaptıkları işe de *tebliğ* denilir (Boynukalın, 2011: 40/218). Yunus Emre Tanrı'nın buyruklarından haber verdiği, cemaate *tebliğ* görevini yaptığı zaman insanların sinirlenip kendilerince o konu hakkında senet verdiğini dile getirir. Böylece dinin çarpıtıldığını ima ederken toplumun sorununu anlatır:

Kime kim Tanrı'dan haber virürsen

Kakır başın salar hüccetlü oldı (387/4)

Kulluğu Unutmak

Beyitte zikredilen *miskin*; değerli hiçbir eşyaya sahip olmayan anlamındadır. Kelime Yunus'un şiirlerinde tasavvufî ıstılahta *fenâfillâh* anlamında kullanılmıştır (Tatçı, 2014: 864). Kur'an ayetlerinde kadınlar, oğullar, yüklerce altın, gümüş, atlar, davarlar ve ekinlerin dünya hayatında geçimlik maddeler olduğu bildirilir (Âl-İmrân, 3/14). Diğer ayette bunlar dünyalık süsler şeklinde nitelendirilir (Kehf, 18/46). Böylece ahirete göre dünya hayatının yararının azlığı beyan edilir (Tevbe, 9/38; Yunus, 10/23). Ayetlerden hareketle bir dizi nefis eğitim olan tasavvufî görüşte dünya unsurlarından kalbi temizlemek hedeflenir. Böylece insan maddeden arınıp manaya doğru yürümeye başlar. Yaratılış manasına ulaşan insan kendisinin ancak Rabbine ibadet etmek için yaratıldığını (Zâriyât, 51/56) anlar. Bu aşamada insan yaratıcısına teslim olup kendi acizliğini, manevî fakirliğini de anlamış olur.

Nitekim bizlere örnek bir yaşam modeli sunan Hz. Peygamber bir hadislerinde “Fakirlik övüncümdür, onunla iftihar ederim.” (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/102) buyurmuş, manevî fakirliğin her müminin hayatında şiar etmesi gerektiğini bildirmiştir. Hayatını bu ilkeye oturtan Yunus Emre de ayetler ve hadis doğrultusunda toplumun sorununun; insanların dünya malına hırslanmaları veya Allah’a ulaşmak adına çaba göstermemesi şeklinde ifade eder, gönül yıkan, fakirliğini bilmeyen insanların hürmet edilen olduğunu anlatır. Yunus bu veciz dizelerde tezat ve tenâsübü uygular:

Fakîrler miskînlikden çekdi elin

Gönüller yıkuban heybetlü oldu (387/6)

Yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı gibi *miskînlik*; madden yoksunluk olmayıp kişinin her an Allah’ın kulu olduğunu bilerek hareket etmesi, kendisini diğer kişilerden üstün görmemesidir. Bu husus da Kur’an’ın inananlara bir emridir. Ayetlerde yeryüzünde kibirlenerek yürünmemesi aksi hâlde insanın yeri yaramayacağı, boyca dağlara da erişemeyeceği (İsrâ, 17/37; Lokmân, 31/18) bildirilerek insanlardan yaratılan olduğu gerçeğinin unutulmaması istenir. Barış esasına dayanan İslâm’da insanların birbirlerine iyilikte bulunmaları emredilirken kibir; Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılan şeytan (A’râf, 7/18) hasleti olarak kabul edilir. Kibirlenen kişileri Yüce Allah’ın sevmediği bildirilir (Nisâ, 4/36; Nahl; 16/23). Bu durumda kibir, insanı yaratıcısından uzaklaştırır, kendisini diğer insanlardan üstün görmeye yönlendirir. Sonuçta toplum kibir hasletinde olan insanı dışlar. İmam Gazâli, insanı mutsuzlaştıran kibri; tedavi edilmesi gereken hastalık olarak nitelendirir (2015: 516). Yunus Emre, gerçek manada insan olan kişilerin miskinlikten iyilik bulduğunu, insanlara yüksekte bakanların ise merdivenden düştüklerini irsâl-i mesel ve tezat sanatıyla ifade eder:

Miskînlikden buldılar kimde erlik varısa

Nerdübândan yitdiler yüksekten bakarısa (299/1)

Ölümü Unutmak

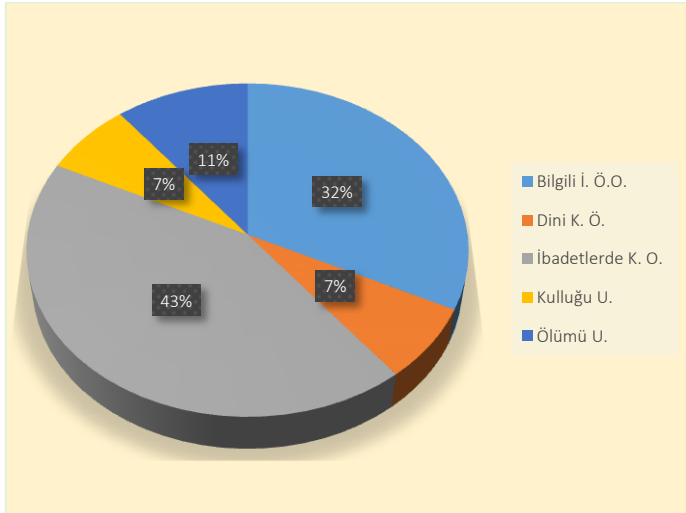
Kur’an’da insan; dünya hayatına karşı tutkuyla bağlı varlık olarak bildirilir. Ancak her nefsin ölümü tadacağı, sonunda Allah’a döneceği, Allah’ın yapılanların hepsini bildiği beyan edilerek insanların hesap vereceği güne dolayısıyla ölüme hazırlıklı olması istenir (Bakara, 2/28, 96; Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57). Yüce Kitab bu beyanlarıyla insanın yaşamında oto kontrol yapmasını sağlar. Nitekim ölüm hakikatini bilen insan dünya hayatının geçici olduğunu bilir. Bu görüşle yaşamında sorumluluklarını bilerek yaratılış gayesi doğrultusunda yaşamaya özen gösterir. Yunus Emre aşağıdaki manzumesinde ölümün unutulmasını toplumun sorunlarından biri olarak değerlendirir. Ölümü düşünmeyen insanların dünyadan bıkmadıklarını, yanlış yolda olduklarını bildirir:

Hergiz ölümün sanmaz ölesi günün anmaz
Bu dünyâdan usanmaz gaflet ögin almışdur (76/2)

Yunus *ider* redifli gazelinde toplumun bir diğer sorununun; insanların İslâmî konular hakkında konuşmadan hoşlanmadıkları olduğunu bildirir. Sözlükte arkadaşlık ederek bağ kurmak anlamına gelen *sohbet* kelimesi öncelikle dinî konularda bir şeyhin veya âlimin konuşmalarını dinlemek amacıyla yapılan toplantı demektir. Hz. Peygamber, insanları hayatın her alanında toplayıp bilgilendirdiği için insanların birlik olup özellikle dinî konularda konuşmaları sünnettir. Bu doğrultuda bir dizi nefis eğitimi olan tasavvufî görüşte de sohbet etmek, o ortamda bulunmak oldukça önemlidir. Nitekim ders niteliğinde olan sohbet aracılığıyla insanlar bilgi edinirken sohbet sırasında onlara nefis muhasebesi yapma ve Allah ile hemhal olma imkân verir (Uludağ, 2009, 37/350). Yunus Emre sohbe gelmeyenleri, Hak ile bulunma çabasında olmayan insanlar olarak değerlendirir. Bu kişilerin toplumdan atılmasını aksi takdirde çok işin gideceğini anlatır. Manzumenin diğer beytinde bu kişileri, manadan anlamayan, bir yerde oturamayan dolayısıyla sohbet dinlemeyen cahil insanlar şeklinde yorumlar. Onların ölümü hiç düşünmediklerini, adeta yüz bin yıllık karışıklığa meydan verdiklerini bildirir:

Bu sohbe gelmeyenler Hak nefesi almayanlar
Sürün anı bundan gitsün tururısa çok iş ider
Câhildür ma'nîden almaz oturur karârı gelmez
Öleceğini hîç sanmaz yüz bin yıllık teşvîş ider (Tatçı, 80/4-5)

Divan'da Toplumun Sorunlarının Ele Alındığı Manzumelerin Yüzdelik Dilimi

Sonuç

Toplumun sorunlarına çözüm sunan Yunus Emre'nin şiirlerini incelediğimiz bu çalışma ile İslâm'dan uzaklaşmanın milletler için en büyük sorun olduğu tespit edilmiştir. Yunus Emre'nin gözünde İslâm'a göre hareket etmemenin alt tipinde toplumun sorunları; fetva verme yetkisinde olan bilgili insanların bilgileri ışığında yaşamadıkları, halkın dini emir ve yasakları kaynağından/ Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadislerinden öğrenmedikleri dolayısıyla ibadetlerinde hatalı oldukları böylece insanların yaratılış amacına uymadıkları, kul olduklarının unutulduğu ve bu gerçeklerin göz ardı edilmesine paralel ölüm hakikatinin unutulduğu şeklinde toplumun sorunları beş başlık etrafında toplanmıştır. *Divan*'da tablodan da anlaşılacağı üzere beş konu başlığından ibadetlerin kusurlu yapılması on iki beyitle en fazla ele alınan husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu dokuz beyitle fetva veren, bilgili insanların sözleriyle yaşamlarının ters olduğunu anlatan konu izlemektedir. İnsanların ölümü unutarak hareket etmesi üç manzumede anlatılırken dinin kaynağından öğrenilmemesi böylece kulluğun unutulması konularına ait ikişer beyit tespit edilmiştir. Böylece Yunus Emre, toplam yirmi sekiz manzume ile çağının sorunlarını ifade etmiştir. Bu manzumelerden sadece yedi beyitten oluşan altmış numaralı, *olısar* redifli gazel, Yunus Emre'nin çağın problemlerine tamamen parmak bastığı sorunlardan oluşmaktadır.

Hâce Yunus Emre, toplumun sorunlarını ifade ettiği yirmi sekiz beytinde Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâ'ide, En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe, Yunus, Hûd, Ra'd, Nahl, İsrâ, Kehf, Enbiyâ, Hac, Mü'minûn, Nûr, Furkân, Ankebût, Lokmân, Secde, Fussilet, Fetih, Zâriyât, Hadîd, Mucâdile, Müzzemmil, İnsân, Leyl, Alak ve Mâ'un sureleri olmak üzere otuz iki surenin toplam seksen üç ayeti doğrultusunda toplumu uyarmış, mezkûr surelerin ayetlerine tedâide bulunmuştur. Surelerden Bakara suresi on altı ayetle Yunus Emre'nin en fazla halkı uyardığı hususlardır. Surenin ayet meallerinin genellikle ibadet ve ibadetlerin hükümlerini bildiren ibarelerden olması; bizleri Yunus Emre'nin öncelikle halkı Allah'ın emrettiği şekilde ibadet etmeye yönlendirmek istediği sonucuna götürmektedir.

Şiirleri veciz ifadelerle örülü Yunus Emre, toplumdaki aksaklıkları dile getirdiği yirmi sekiz şiirinde yukarıda isimleri belirtilen seksen üç ayete tedâide bulunmuştur. Bunun yanında okuyucusuna beyitlerde geçen kelimelerin iki anlamına göre mana çıkarabilme gücüyle ihâm-ı tenâsüb sanatını gerçekleştirirken tenâsüb, tezat ve irsâl-i mesel gibi edebî sanatları uygulamasıyla klasik Türk edebiyatının mimarıdır da. Yunus Emre, şiirlerinin hikemî gücü ile asırlarca herkesin gönül teline dokunmuş, eserleri yıllardır dillerden düşmemiş, bir Türk mütefekkir ve aydını olarak gönüllerde müstesna konumda yer edinmiş mürşittir.

Kaynaklar

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve müzili'î-ilbas 'alâ mâ iştehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, thk. Yusuf b. Mahmud Elhac Ahmed, ts.
- Açıkgöz, N., (2020), *Yunus Deyü Göründüm*, İstanbul: Post Yayınevi.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî (ö. 241/855), *el-Müsned*, I-L (1-50), thk. Şuayb Arnavut ve Adil Mürşid, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, ts.
- Akyüz Öztokmak, Ç., (2020), "Eş benlik perspektifinden Yunus Emre'yi Okumak: Bir BEN Vardır Benden İçeri", *Erdem*, 79, 21-40.
- Altun, S., (2020), "Yunus Emre Divanı'nda Sabır ve Ahlak", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (7) 3, 1673-1694.
- Banarlı, N. S., (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Buran, A., (1991), "Yunus'ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5) 2, 117-131.
- Çelepi, M. S., (2016), "Türk Mistisizm Geleneğinde Yunus Emre'nin Sırta Ermesi", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (17) 38, 111-134.
- Çelik, E., (2007), "Yunus Emre'yle Ölümsüzleşen Türk Dili", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9) 1, 83-92.
- Çukurlu, T., (2013), "Yunus Emre Divanı'nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 29-35.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2006). *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Doğru, F., (2011), Yunus Emre Divanı'nda Savaş ve Askerlikle İlgili Sözcükler, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi ve Bilgi Şöleni Bildirileri (Ed.) Boz Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- Erdoğan, K., (2011), "Sezai Karakoç'un Aynasından Yunus Emre'yi Seyretmek", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9) 2, 106-120.
- Gazâli, İ., (2015), *Kimyâ-yı Saâdet*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Gölpınarlı, A., (1968), *Yunus Emre Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gömeç, S.Y., (2015), *Türk Destanlarına Giriş*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gürçay, S., (2017), "Yunus Emre'nin Mânâ Denizine Daldık Şiirinin Göstergebilimsel İncelenmesi", *Aydın Türklük Dergisi*, 1, 23-37.
- İnalçık, H., (2021), *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kaplan, M., (1955), "Yunus Emre ve Nebatlar", *Türkiyat Mecmuası*, (12), 45-56.
- Kaplan, K., (2018), "Yunus Emre'nin Şiirlerinde İnsan ve Doğa", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11) 1, 155-166.
- Kaval, M., (2013), "Yunus Emre ve Mevlâna'nın Eserlerinde İnan ve Tekâmülü", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6) 2, 101-122.
- Kaya, D., (2009), *Yunus Emre ve Seçme Beyitler*. Sivas: Vilâyet Yayınları.
- Kotan, H., (2017), "Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (48) 2, 241-270.
- Köksal, F., (2014). *Yunus Emre Dîvânı'nın Yeni Bir Nüshası ve Yunus'un Yayınlanmamış Şiirleri*. İstanbul: Kocav Yayınları.
- Köksal, F., (2017), *Şiir Mecmuaları ve Cönklerde Yunus* ed. O. K. Tavukçu Ankara: Akçağ Yayınevi.

- Kurnaz, C., (2009), “Bana Seni Gerek Seni”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15) 39, 147-160.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisaburî (ö. 261/874), *Sahihu Müslim*, Daru'l-muğnî, 1bs., Riyad 1419/1998.
- Onat Çakıroğlu, (2013), “Yunus Emre Divanı'nda Gönül”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 77-87.
- Ospanova, G., (2016), “Yunus Emre Divanı'nda Ölümü Güzelleştiren İfadeler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41, 131-149.
- Öney, C., (1973), “Yunus Emre'nin Bütün Şiirleri Aruzla Yazılmıştır”, *İslam Medeniyeti Dergisi*, (3) 34, 9-14.
- Özçelik, M., (2010). *Bizim Yunus*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Özdemir, M., (2020). “Yunus Emre'de Kozmolojinin Estetik Sunumu”, *İttera Turca*, (6) 3, 493-518.
- Saraç, Y. M. A., (2000), “Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği”, *İlmi Araştırmaları*, 10, 135-154.
- Selçuk, B., (2008), “Yunus Emre'de Bakma ve Görme Biçimleri”, N. Sağlam, Ö. Oğuz ve N. Uzun (Ed.). *Aksaray Üniversitesi I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyum Kitabı* (ss. 116-124), Aksaray, Aksaray Üniversitesi Yayınları.
- Sevgi, A., (2012), “Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine”, *Turkish Studies*, (7) 1, 99-103.
- Şanlı, İ., (2009), “Yunus Emre'nin İnsana, İnsanlığa Bakışı ve Günümüze Mesajları”, *Turkish Studies*, (4) 2, 955-961.
- Şanlı, İ., &Dayanç, M., (2016), “Mehmet Kaplan'ın Yunus Emre'nin Şiirlerini Konu Alan Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, (11) 20, 567-582.
- Şihyava, S., (2017), *Yunus Emre Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Tatçı, M., (2007), “Bu Yolda Acâib Çok: Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Yorumu”, *Turkish Studies*, (2) 4, 740-749.
- Tatçı, M., (2008), *Yunus Emre Yorumları İşitin Ey Yârenler*, İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M., (2014), *Yunus Emre Divân-ı İlâhiyât*. Ankara: Semih Ofset.
- Tatçı, M., (2019), *Aşktan Söyler Bu Dilim Yunus Emre, Niyazi-i Mısri ve Türk İslam tasavvufu Hakkında Konuşmalar*, İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M., (2020), *Yunus'un Denizinde*, İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M., (2021), *Her Genç Bir Yunus*. İstanbul: H Yayınları.
- Tavukçu, O. K., (2017), *Yunus Emre Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Timurtaş, F.K., (1972), *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Uğur, A., (2020), “Yunus Emre Divânı'nda Hz. Âdem'in Yaratılışı Etrafında Gelişen Bir Anlatı Üzerine”, *Mîzanü'l-Hak İslâmî İlimler Dergisi*, 11, 323-331.
- Ünver, İ., (2006), “Yunus Emre Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 489-498.
- Yeter, G. B., (2011), “Ontolojik Analiz Metoduyla Yunus Emre'nin Bir Şiirinin İncelenmesi”, *Mukaddime*, (3) 3, 141-154.
- Yılmaz, Ö., (2013), “Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı”, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14) Özel Sayı, 153-168.

Yunus Emre'nin Kabir/Berzah Hayatı ile İlgili Şiirlerinde Yer Alan Hadislerin Tespit ve Tahlili

Recep ERTUĞAY*

Özet

Yunus Emre edebiyatımızın önemli ve etkili bir temsilcisidir. Tapduk Emre'nin terbiyesinde tekke ve dergâh kültürü ile yetişmiş ehl-i tarik bir mutasavvıftır. Hal ile hâllenmenin ve güzel ahlâkı benimsemede/benimsetmede etkileşimin esas olduğu tasavvufî hayatta; halin dile yansımaları da gönül dili olarak çoğunlukla şiirle kendini göstermektedir. Yunus Emre'nin de duygu ve düşüncelerini beyan etmenin yolu olarak şiiri tercih ettiği anlaşılmaktadır. O, şiirlerinde iyiye güzele yönlendirmenin gayretini ortaya koymuş, Allah ve peygamber sevgisini özellikle ele almıştır. Şiirlerinde dini motiflere yoğun olarak yer veren Yunus Emre'nin insanlığa dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmayı hedef edindiği anlaşılmaktadır. Bu manada sık sık ölüme ve ölümlle başlayan uhrevî yolculuğun ilk durağı olan kabir hayatına yaptığı vurgular dikkat çekicidir. Şair, “Kara Toprağın Altında”, “Kabre Vardığım Gece” başlıklı, tamamıyla kabir temalı şiirlerinin yanında birçok şiirinde de kabir âlemini sıklıkla dile getirmektedir. Kabir azabı ve kabir nimeti, dolayısıyla kabir hayatı (berzah âlemi) ile ilgili değerlendirmelerin genelde hadislerden besleniyor olması da ayrıca üzerine yoğunlaşmayı gerekli kılmaktadır. Yunus Emre, ölümü hatırlatarak insanların dünya hayatını iyi değerlendirmeye ve ebedi hayata hazırlıklı olmalarını sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ahiret hayatının ilk durağı olması ve izlenebilir bir görüntü oluşturan tarafının olması nedeni ile ölümü hatırlatmak üzere kabir tasvirlerine çokça yer verdiği görülmektedir. Bu tasvirlerin hadislerden beslendiği izlenmektedir. Hayatı ve ilmi kişiliği hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız şairin kabir tasvirleri, kabir azabı ve kabir nimeti yönündeki hatırlatmaları bize onun hakkında hadisteki yetkinliği açısından bir neticeye ulaşmamıza imkân verir mi? Telmihte bulunduğu hadislerin sıhhat açısından konumu nedir? Yunus Emre hadis tercih ederken dikkatli davranmış mıdır? Daha çok hangi kaynaklardan istifade etmiştir? Kabir hayatı konusunda ayetlerde işaretler olmakla birlikte açıklayıcı bilgiler hadislerde yer almaktadır. Buradan hareketle kabir suali, kabir azabı ve kabir nimeti konularında Yunus Emre'nin itikadi yaklaşımı ile ilgili de bir sonuca varma imkânı elde edilebilir mi? Çalışmada bu ve benzeri sorulara cevap bulmaya ve böylece bir başka açıdan Yunus Emre'nin tanınmasına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Yunus Emre, kabir, berzah*

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı Dr. Öğr. Üyesi
recep.ertugay@atauni.edu.tr 0000-0001-7289-0338 tlf: 05368241349

Detection and Analysis of Hadiths in Yunus Emre's Poems About Life in the Grave/Barzakh

Abstract: Yunus Emre is an important and effective representative of our literature. He is a sufi sufi who was brought up with the culture of dervish lodge and dervish lodge under Tapduk Emre's education. The reflection of the state to the language in mystical life, in which interaction is essential in adopting/adopting the good morality, mostly manifests itself in poetry. It is understood that Yunus Emre also preferred poetry as a way of expressing his feelings and thoughts. In his poems, he put forth the effort of directing the good and the beautiful, and he especially dealt with the love of God and the prophet. It is understood that Yunus Emre, who heavily includes religious motifs in his poems, aims to bring happiness to humanity in this world and the hereafter. In this sense, it is remarkable that he frequently emphasizes death and the life in the grave, which is the first stop of the otherworldly journey that begins with death. The poet occasionally mentions the realm of the grave in many of his poems, in addition to his poems titled "Under the Black Soil" and "The Night I Arrived at the Grave". The fact that the evaluations about the torment in the grave and the blessing of the grave, and therefore the life in the grave (barzakh world) are generally based on hadiths, also makes it necessary to focus on them. It is understood that Yunus Emre is trying to ensure that people are prepared for eternal life by making good use of the worldly life by reminding him of death. Since it is the first stop of the hereafter, it is seen that he makes effective grave descriptions. It is observed that these descriptions are fed from hadiths. Can the grave descriptions of the poet, whose life and scientific personality we do not have detailed information about, lead us to an opinion about his scientific side? Also, do the reminders about the torment in the grave and the blessing of the grave give us the opportunity to reach a conclusion in terms of Yunus Emre's competence in hadith? What is the status of the hadiths he refers to in terms of soundness? Did Yunus Emre act carefully when choosing hadith? What is the authenticity of the hadiths he chose? Which sources did he use? In this study, it has been tried to find answers to these and similar questions.

Keywords: *Hadith, Yunus Emre, yorment, isthmus*

Giriş

Milletlerin tarihinde birtakım insanlar vardır ki görüş ve düşünceleriyle hayatı esnasında çevresine tesir edip, onlara yol gösterdiği gibi öldükten sonra da onların düşüncelerine tesir etmekte insanlara eğitim öğretim ve kültür hayatlarında rehberlik yapmayı sürdürmektedirler. Yunus Emre de hayatında ve öldükten sonra bu anlamda insanların faydalandıkları ve etkilendikleri ulularadan biridir. O hayatını İslâm'ı anlamak ve anladığı kadarıyla çevresine anlatmaya çalışmakla geçirmiş, şiirlerini bu noktada yoğunlaştırmıştır (Dalkılıç, 2007:s.123; 2019:7).

Yunus Emre, Tasavvuf edebiyatının büyük şairlerinden biri olarak yapılan çalışmalarda çoğunlukla gönül dünyası, yaşadığı coğrafya, insan anlayışı,

nerede defnedildiği, halk kültüründeki yeri ve bazı şiirlerinin çeşitli yöntemlere göre tahlili/yorumlanması ve dilbilim açısından önemi gibi konularda incelenmiştir (Bars, 2016, s.2). Yunus Emre'nin ilmi kişiliği ile ilgili çalışmaların yeterince gündeme gelmediği görülmektedir. Yunus Emre gibi önemli bir şahsiyetin her yönüyle tanınması/tanıtılması önem arz etmektedir (Dalkılıç, 2010, s.331).

Doğduğu yaşadığı ve hayata veda ettiği yerlerle ilgili farklı beldelere işaret edilen Şairin 1300-1400'lü yıllarda Selçukluların son demlerinde yaşadığı, ailesinin Anadolu'ya Horasan'dan göç ettiği ve Sivrihisar'a bağlı Sarıköy'de dünyaya geldiği düşünülmektedir. Hoca Ahmet Yesevî'den Mevlânâ'dan Hacı Bektâşi Velî'den, Tapduk Emre'den istifade ettiği ve 82 yıl kadar yaşadığı ileri sürülmektedir (Banarlı, 1987: s.328). Anadolu'nun Bursa, Manisa, Erzurum, Keçiözü, Sarıköy ve Karaman gibi birçok belde tarafından sahiplenildiği dolayısıyla bu beldelerin her birinde mezarları bulunduğu da bir vakıdır (Yılmaz, 1991, 13).

Şairin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgilerin günümüze ulaşmamış olması diğer alanlarda olduğu gibi hadiste yetkinliği konusunda bir kanaate ulaşmak için de şiirleri üzerinden değerlendirmeler yapmayı zorunlu kılmaktadır (Dalkılıç, 2010, s.331). Her bir şiirinin Kur'an ve sünnetten süzülen damlalar olduğu aşıkâr olan Yunus Emre'nin bu çalışmada da kabir/mezar temalı şiirlerinde işlediği hadisler tespit edilerek ilmi bir tedrisat görüp görmediğinin özellikle hadis ilmi ile ilişkisinin izleri sürülmeye çalışılacaktır. Yunus, şiirlerinin Kur'an ve Sünnet'ten beslendiğini ifade ile şöyle der:

Yunus'un sözi şi'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan

Hadîs ile dinene key (bilgi) sâdık olmak gerek (Tatçı, 2021, s.110).

Gayet anlaşılır olmakla birlikte biraz sadeleştirecek olursak beyit; "Yunus'un sözü şiirdir amma aslı Kitap'tan/Kur'ân'dandır. Hadis olarak gelen bilgiye de sâdık ile sarılmak gerekir." manasını içermektedir.

Arapça'da ölünün gömüldüğü yer anlamında "kabir" kabirlerin bulunduğu yer karşılığında "makber" kelimeleri kullanılır. Türkçe'de kabirle eş anlamlı olan **mezâr** ise kelimenin kök anlamıyla da irtibatlı olarak özellikle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de birer âyette kabir ve mekâbir beş âyette de kubûr geçmektedir (et-Tevbe 9/84; et-Tekâsür 102/2; el-Hac 22/7; el-Fâtûr 35/22; el-Mümtehin 60/13; el-İnfîtâr 82/4; el-Âdiyât 100/9). Birçok hadiste de gerek kabrin yapısı ve şekline, kabir ziyaretine, gerekse kabir suali ve azabı gibi uhrevî hayatla ilgili açıklamalara yer verilmektedir (Demirci, 2001, s.24). Kabirle benzer anlamda kullanılan "berzah" kelimesi de sınır, perde, iki şey arasında olma anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 2013, 1/375; Cürçânî, 1998, s.45). Terim olarak bir insan için dünya hayatının son bulmasıyla başlayıp kıyamete kadar devam eden

hayat süreci kabir hayatı ya da berzah âlemi olarak isimlendirilmektedir (Topaloğlu & Çelebi, 2010:172-173). Her iki kavramın da Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği görülmektedir (el-Abese, 80/21-22; el-Mü'minun, 23/99-100; el-Hac, 22/7; el-Fatır, 35/22; et-Tevbe, 9/84). İslâm inancına göre ölen kişi, nerede ve hangi durumda bulunursa bulunsun kabir ve berzah âlemi safhasından geçer. Toprakta yaratılmış olan insanın ölünce yine toprağa gömülmesi Hz. Âdem'in oğlu Kâbil'in, kardeşi Hâbil'i yeri eşleyen kargadan ilham alarak gömmesiyle başlayan ve bütün peygamberlerin ümmetlerine emrettiği bir görevdir (el-Mâide, 5/31; Toprak, 2001, s.33).

Bu çalışmada Yunus Emre'nin şiirlerinden hareketle kabir azabı ve kabir nimeti ile ilgili anlayışı ve bu anlayışın üzerine bina edildiği hadislerin tespit ve tahlili hedef olarak belirlenmiştir. Mehmet Emin Bars tarafından "Yunus Emre'de İmanın Esasları", İskender Pala Tarafından "Yunus Emre'de Ölüm Düşüncesi" Mustafa Öztoprak tarafından "Yunus Emre Divanındaki Peygamber Anlayışı", Gülistan Ekmekçi tarafında "Yunus Emre Divanında Ayet ve Hadisler" başlıklarında birer çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar, kabir hayatı ve hadislerle ilgili bir çağrışım yapsa da bu konuyla doğrudan ilişkili değildir. Çalışmada Yunus Emre'nin divanında kabir hayatı ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan içerikler tespit edilecek ardından hadislerin izleri takip edilmeye çalışılacaktır. Şiirlerin tespitinde Mustafa Tatçı'nın "Yunus Emre Divanı", Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Yunus Emre'nin Hayatı ve Şiirleri" ve Burhan Toprak'ın "Yunus Emre Divanı" adlı çalışmaları esas alınacaktır. Tebliğde kabir hayatı ile ilgili önemli ipuçları taşıyan vurguların arka planı araştırılacak özellikle irtibatlı olduğu hadislerin metin analizleri yanında senet incelemesi ve sıhhat değerlendirmesi yapılacaktır. Yunus Emre'nin hadis ilmi ile ilişkisinin mahiyeti tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Yunus Emre'de Peygamber Sevgisi

"Büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre, Hz. Peygamber'in hayatını, hadislerini ve fiili sünnetlerini bilen, O'nun yolunu istisnasız benimseyen ve takip eden bir kişiliğe sahiptir." (Tatçı, 1991, s.350). Hemen hemen her şiirinde sevgiye aşka vurgu yapan Yunus Emre, aşkı Allah Rasûlü'nde bulmaktadır. İlahi aşka ulaşmak için O'nu bir vesile olarak görmekte aşkı ifade ederken de Peygamber aşkı üzerinden tanımlamalar yapmaktadır. Zira ona göre ilahi aşkı yaşayanların başında Hz. Muhammed Sallahü Aleyhi ve Sellem gelmektedir (Dalkılıç, 2010, 342). Dünyanın kurulma amacını aşkı yaşamak ve ilahi aşka ulaşmak olarak nitelendiren Yunus, şiirlerinde ilk önce Peygamber aşkının gerçekleşmesinin gereğine işaret etmektedir (Öztoprak, 2020, s.8). Şair doğrudan ya da dolaylı olarak birçok şiirinde bu aşkı vurgulamaktadır. Bu konuda çokçasını bulunan ve birini diğerine tercih etmenin zor olduğu ve peygamber sevgisinin derinden hissedildiği şiirlerinden birisi şöyledir:

Aşkın ile âşıklar yansın ya Rasûlellah
 İçip aşkın şarabın kansın ya Rasûlellah
 Şol seni seven kişi komuş yoluna başı
 İki cihan güneşi sensin ya Rasûlellah
 Şol seni sevenlere kıl şefaât onlara
 Mü'min olan tenlere cansın ya Rasûlellah
 Aşıkım şol didara bülbülüm şol gül zara
 Seni sevmeyen nare yansın ya Rasûlellah
 Derviş Yunus'un canı âlem şefaât kanı
 İki cihan sultanı sensin ya Rasûlellah (Tatçı, 2021: 279).

Şiirde işlendiği şekliyle bu derece sevgi ifadesi Hz. Peygamber'in hayatını tanımış olmayı hadislerine vakıf olmayı gerekli kılmaktadır. Zira sevgi, tanınmanın bilmenin üzerine inşa edilebilir. Şiirlerinde zaman zaman hadislerle yer veren ve sünnetin önemine değinen Yunus, hadis ve sünneti insanların cennete girmesine ve cehennemden kurtulmasına vesile olacak değerler olarak görmektedir (Öztoprak ve Dağcı, 2019 s.193). Öztoprak ve Dağcı tarafından ortaklaşa yapılan "Yunus Emre Divanında Hadis" başlıklı çalışmada Yunus Emre'nin Hz. Peygamber'in hadislerine/sünnetine ilgisi açıklanmaya çalışılmıştır:

Sen ona ümmet olugör O seni mahrum bırakmaz
 Her kim O'nun ümmetidir sekiz cennet yeridir (Tatçı, 2021: 65).

Hz. Peygamber'e ümmet olmak, onun ahlâkını örnek almayı ahlâkını örnek almak da sünnetine göre yaşamayı, sünnetine göre yaşamak da hadislerini bilmeyi gerekli kılmaktadır. Bu beyitte Yunus Emre "ümmet olugör" derken bu hususu vurgulamış olmalıdır. Nitekim bir başka beytinde bu mana daha açık bir şekilde şöyle ifade edilir:

Her kim onun Sünneti ile farzını kaim tutar
 Ne diyem ki akıbet soru hesaptan beridir (Tatçı, 2021: 81)

Beyitte sünnet ve farz kavramları kullanılmıştır. Sünnetten kastın Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili beyanları farzdan kastın da Allâh'ın emirleri olduğu düşünülürse beyitte ayet ve hadis vurgusu yapıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili bir dörtlükte de şu mısralar geçer:

Okına hadîs ü kelâm
 Diyeler 'Aleyhi's-selâm (Tatçı, 2021: 71).

Burada da hadis ve kelâm okunması talep edilmektedir. Hadis Hz. Peygamber'in söz fiil ve takrirleri "Kelâm" ifadesinin de "Kelâmulâh'ın ya da "Kelâm-ı Kadîm" tamlamasından bir kısaltma olarak Hz. Kur'ân olduğu anlaşılmaktadır.

Sünnet ile Farz vurgusunun her ikisini Hz. Peygamber için düşünmek de mümkündür. Bu durum da sünnet ile Hz. Peygamber'in bizler için yapıp

yapmamakta muhayyer olduğumuz yapana sevabın olduğu yapmayana günah olmayan uygulamaları; “farz” kaydı ile de Hz. Peygamber’in yapmamızı zorunlu kıldığı hükümleri kastedilmiş olabilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette Hz. Peygamber’e itaat emredilmektedir. Bu ayetlerden birisinde “Allah ve Rasûlü bir konuda hüküm koyduysa müminler için başka seçenek yoktur.” (el-Ahzap, 33/36) buyurulmaktadır. Bu vb. ayetler Hz. Peygamber’in bizler için uyulması faz olan hükümlerinin varlığına işaret etmektedir. Yunus Emre’nin “farzını kaim tutmak” ifadesini bu şekilde anlamak da mümkündür. Bu hususun biraz daha açık bir ifadesi şöyle ifade edilmiştir:

Emr-i bi’l-Maruf bu dem kaldı bidat gelip sünnet öldü

Nasipî nasibin aldı saladur kudse gidelim (Tatçı, 2021, s.180)

Manzumede “Emr-i bi’l-Maruf”/”İyiliği emretmek” konusundan bahsedilmekte iyiliğin emredilmesi ile sünnet arasında bir bağ kurulmaktadır. Sünnetin olmadığı yerde alanı sünnete aykırı davranışlar olarak tanımlanan bidatlerin kaplayacağı vurgulanmaktadır. Yunus yaşadığı çevrenin sünnet açısından manzarasını da şöyle ifade eder:

Dutulmaz oldu Peygamber hadîsi

Halâyık cümle Hak’tan utlu oldu (Tatçı, 2021, s.257)

Hadistir Mustafa’dan aşk ile ikrar dedi

Binde bir arif bunu bakıp okuyabilmez (Tatçı, 2021, s.87)

Bu beyitlerde Yunus, döneminin hadisle ilişkisinin düzeyinden memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Şair, insanların hadisten uzaklaşması ile Hak’tan da uzaklaştığını, Hz. Peygamber’e olan sevginin hadise bağlılıkla mümkün olabileceğini ifade etmekte fakat ilim irfan ehlinden de çok azının bunun farkında olduğunu belirtmektedir. Hadisten uzaklaşma ile Hak’tan uzaklaşma yaklaşımında “hak” kelimesinin sözlük anlamından hareketle insanların doğruluktan, olması gereken hayattan ve istikametten uzaklaşıldığını vurguladığı belirtilebilir. Öte taraftan ‘el-Hakk’ Allah’ın isimlerinden birisine işaret edildiğini düşünmek de mümkündür. Bu durumda birinci manaya ilaveten Allah’ı tanımanın ona inanıp itaat etmenin Hz. Peygamber’in örnekliği ile mümkün olduğu vurgulanmış olmalıdır. Son mısralarda bu hakikati fark edenlerin de az olduğundan yakınılmaktadır.

Verilen örnekler Yunus Emre’nin sünnete/hadise ne denli önem verdiğini göstermektedir. “O hadis-i şerifleri ve örnek hayatı sebebiyle Hz. Muhammed Sallahü Aleyhi ve Sellem’e gönül vermiş ve şiirlerinde bol bol hadislerine telmihte bulunmuştur (Dalkılıç, 2004, 129-131). Bu ilişkinin boyutlarını daha da fark edebilmek adına kabir içerikli şiirlerinde yer alan hadis motiflerine bakmak bizim için yol gösterici olacaktır.

Yunus Emre'nin Kabir Hayatı Vurgulu Şiirlerinde Hadis Motifleri

Yunus Emre'nin divanında Hz. Peygamber'in kabir nimeti, kabir azabı ve kabir suali kapsamındaki hadislerinin izleri sürülmeye çalışıldı. Farklı şiirlerinde 12 ayrı hadisin yer aldığı tespit edildi. Hadislerin sayısını artırmak mümkündür. Bu örnekler üzerinden değerlendirme yapmak da sağlıklı bir sonuç için yeterli sayılabilir. Tespit edebildiğimiz hadisleri içeriklerine göre başlıklar oluşturarak incelemek bir kolaylık sağlayacaktır. Hadisler şu başlıklarda tasnif edilebilir: 1. "Ölünün Kefenlenmesi" 2. "Adem Oğlunun Doyumsuzluğu", 3. "Yaşama Arzusu ve Mal Biriktirme Hırsının Azalmaması", 4. "Ölümle Amellerin Kesilmesi", 5. "Üryan Olarak Haşredilme", 6. "Kabirde Sorgu Süal", 7. "Ölümün Dünya Lezzetlerini Kesmesi", 8. "Ölüye Dua", 9. "Kabre Ağaç Dikilmesi", 10. "Kabirde Yılan Çıyanın Olması", 11. "Kabrin Cennetten Bir Bahçe veya Cehennemden bir Çukur Olması", 12. "Kabir Azabından İstiâze" Şimdi bu başlıklar altında tespit edilen hadislerin Yunus Emre şiirleri ile ilişkisini, kaynak ve senet incelemesini izah etmeye çalışalım.

2.1. Ölünün Kefenlenmesi

Yunus Emre'nin şiirlerinde kabir hayatı ile ilgili hatırlatmaların yer aldığı dörtlükler yanında baştan sona tamamıyla kabir âlemini konu olan şiirleri de bulunmaktadır. Bu şiirlerden birisi "Sorarlar Bir Eyyam Gelir" başlıklı şiirdir.

Sorarlar Bir Eyyam Gelir
 Bir gün senin defterini dürerler bir eyyam gelir
 Kamu aklın başına dererler bir eyyam gelir
 Tevhide uydur sözünü, Mevla'ya döndür yüzünü
 Eynine kefen bezini, sararlar bir eyyam gelir
 Azrail ala canını, unuttura her sanını
 Kara toprağa tenini, kararlar bir eyyam gelir
 Tenha kabrinde kalacak, amellerin arz olucak
 Mahşer yerine yalınca, sürerler bir eyyam gelir
 Yunus eydür evvel baştan, ayırır seni kardaştan
 Ne ettin kurudan yaştan, sorarlar bir eyyam gelir (Toprak, 2006, s.64)

Eyyam Arapça "يوم" / "gün" kelimesin çoğuludur. Her bir beyti "Bir Eyyam Gelir" vurgusu ile biten bu şiirde "Eyyam" dan kastın kabir günleri olduğu anlaşılmaktadır. Beytin "bir eyyam gelir" kısmından öncesinde eyyamı yani kabir günlerini vafeden açıklamalara yer verilmiştir.

Tevhide uydur sözünü, mevlaya döndür yüzünü
 Eynine kefen bezini, sararlar bir eyyam gelir

Yunus Emre 'kefen' vurgusunu ara ara şiirlerinde dile getirmektedir. 11 ayrı şiirinde kefen konusunu işlemiştir.¹ Şiirin bu beytinde ayet ve hadislerde çokça

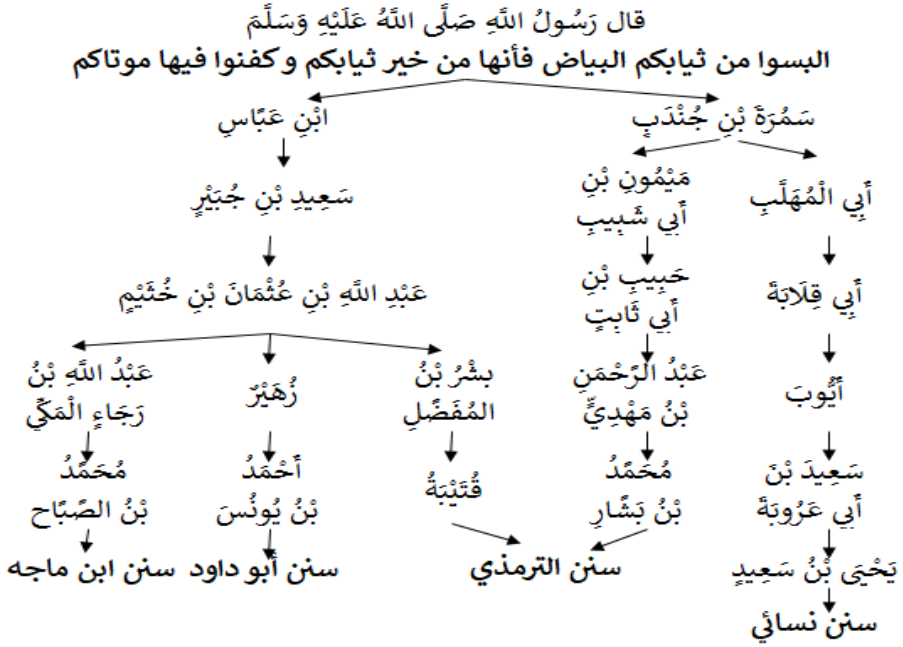
¹ Su getüreler yumaga kefen saralar komaga

vurgulanan İslâm'ın temel hedefi ve ana gayesi olan tevhit hatırlatıldıktan ve bu minval üzere hayatı şekillendirmenin gereği vurgulandıktan sonra kabre götürülecek tek dünyalık olarak kefen öne çıkarılmıştır. Beyitte ölünün kefenlenmesini konu edinen hadislerin işlendiği anlaşılmaktadır. Kefen, sözlükte “örtmek” anlamına gelmektedir. Cenazenin kefenlenmesi işlemine de tekfin denilir. Cenazenin kefenlenmesi işi geride kalanlar üzerine farz-ı kifâyedir. Erkeğin kefeni kamîs, izâr ve lifâfe adı verilen üç parça bezden oluşur. Kadının kefeni, bu üç parçaya ilâve olarak yüzü de kapatacak bir başörtüsü ile göğüs örtüsünden ibaret beş parça bezden meydana gelir (Keskin, 2002, 184). Kefen, hadislerde yer alır.

Kefeni konu eden farklı hadisler bulunmaktadır. Hadis kaynaklarına baktığımızda Kütüb-i Sitte kapsamında Cenâiz bölümlerinde Buharî'de on iki babda 14 hadis, Müslim'de üç babda 8 hadis, Ebû Dâvûd'da dört babda 11 hadis geçmektedir. İbn Mâce'de üç babda 7 hadis, Tirmîzi'de üç babda 5 hadis ve Nesâî'de beş babda 10 hadis olmak üzere toplamda 55 hadisin yer aldığı görülmektedir (Buhârî, Cenâiz, 12, 18-29; Müslim Cenâiz, 13, 14, 15; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 29, 30, 31, 32, Tıbb, 14, Libâs, 13; İbn Mâce, Cenâiz, 11, 12, 13, Zühd 33; Tirmizî, Cenâiz, 18, 19, 20, Edeb, 46 Nesâî, Cenâiz, 37, 38, 39, 40, 41, Zînet, 97). Hadisler, sünnet olan kefenin miktarı, kefenlemenin şekli, kefenin niteliği, gibi kefenin çeşitli konularını içermektedir. Bu hadislerden birisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: **“Beyaz elbise giyiniz. Şüphesiz bu, elbiselerinizin en hayırlısıdır. Ölülerinizi de onunla kefenleyiniz”** Konuyla daha ilişkili olduğu düşüncesiyle tercih ettiğimiz kefeni emreden bu hadisin Arapça metni ve senet şeması Şekil-1'de verilmiştir.

Agaç ata bindüreler tenesire düşdi gönül
 İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kığır
 Kefen tonın pâre kilup topragumdan turu gelem
 Uş dikkiler kefen tonum Hazret'e gönüldi yolum
 Bunda kalan nemdür benüm Allâh sana sundum elüm
 Azrâîl alur cânumuz kurur tamarda kanumuz
 Yayıcagız kefenümüz saranlara selâm olsun
 Çürimiş toprak içre ten sin içinde yatur pinhân
 Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm
 Gıtmış gözünün karası hiç işi yokdur turası
 Kefen bizinün pâresi sünüğe sanılmış yatur
 Evvel gele şol yuyucu ardınca şol su koyucu
 İledüp kefen sarıcı bunlar hâlün bilmez ola
 Şol bir biş-on arşın bizi kefen ideler egnüme dikem
 Şol dünya tonların geyem hey dost diyü diyü
 İy dirîgâ n'idelüm bizde 'amel olmazsa
 Hışm idüp yapışalar bu kefen tonumuza
 'İlm ü 'amele olmagıl magrûr
 Hak kabûl itdi kefen soyanı (Tatçı, 2021, s.7, 61, 122, 145, 147, 171, 189, 235, 253, 287)

Şekil-1 Ölünün Keflenmesi ile İlgili Hadisin Arapça Metni ve Sent Şeması

Metnin, Kütüb-i Sitte kapsamında İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'de yer aldığı anlaşılmaktadır. Hadis, İbn Mâce'de muhakkık tarafından “senedi kavî” olarak (İbn Mâce, Cenâiz, 12), Ebû Dâvûd'da da “sahih” olarak (Ebû Dâvûd, Tıp, 14) değerlendirmiştir. Tirmizî Hadisin “hasen sahih” olduğunu ifade etmiş ayrıca muhakkık da Elbânî'nin “sahih” hükmünü verdiği notunu düşmüştür (Tirmizî, Cenâiz, 18).

2.2. Âdemoğlunun Doyumsuzluğu ve Toprağın Gözünü Doldurması

Dünya metana düşkünlük insanda tedavi edilmesi gereken bir özellik olarak hatırlatan doğrudan ya da dolaylı olarak bu konuyu ele alıp mümin kişiyi olması gerekene yönlendiren hadisler bulunmaktadır. Bu hadislerde dünya peşinde koşmanın sonu gelmez bir hırsa bürünüp bu durumun hastalık halini almaması için ölümün hatırlanması gereği vurgulanmaktadır. Yunus Emre de bu vurguyu şiirlerinde sıklıkla dile getirmiştir. Toprak vurgusunun Yunus Emre divanında seksenden fazla yer aldığı görülmektedir. Bu vurguların bir kısmında toprağa yüz sürmekten yani namaz kılmanın gereğinden bir kısmında insanın bedeninin var edildiği enasırlı erbaadan/dört unsurdan birinin toprak oluşundan söz edilmektedir (Dalkılıç, 2010, s.26). Kullanımların bir kısmında toprak gibi alçak gönüllü olmaktan bahsedilirken çoğunlukla da

kabirle toprak özdeş olarak kullanılmakta insanın dünya hayatından akıbetinin toprağa karılmak/kabre varmak olduğu hatırlatılmaktadır.²

Azrail ala canını unuttura her sanını

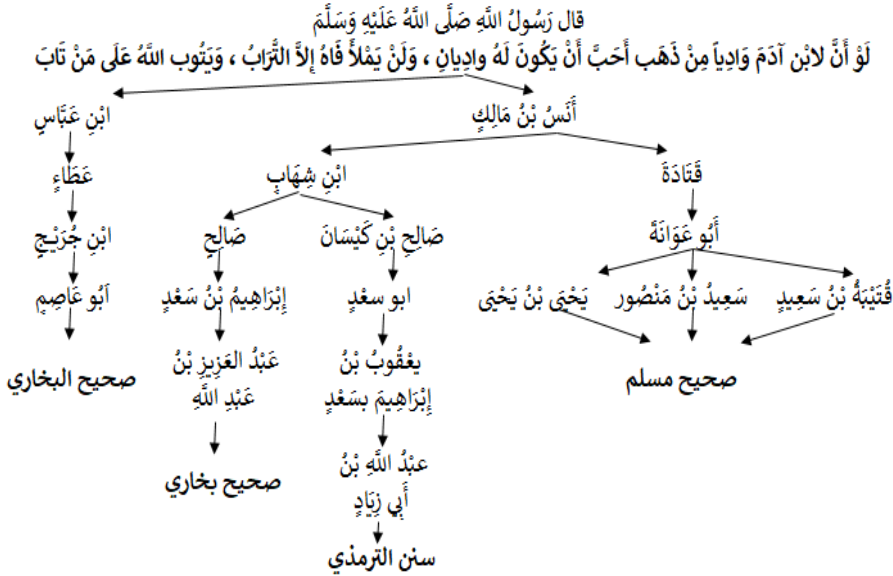
Kara toprağa tenini, kararlar bir eyyam gelir

‘Bir Eyyam Gelir’ başlıklı şiirin bu beytinde insanın her sanısını unutturan toprakla buluşacağı bir anın geleceği belirtilmektedir. Şiirde geçen ‘sanı’ kavramı, kişinin dünya ile ilgili düşünceleri beklentileri planları arzuları ve hayat kurgusu olarak değerlendirmek mümkündür. Beyitte bütün sanılara/planlara/tamahlara son veren bir andan, toprağa karılma anından yani kabirden bahsedilmektedir. Hadisi şerifte de insanın dünya arzularının/beklentilerinin/sanılarının bitmek bilmeyeceği ancak kişinin gözünün toprakla doyacağı belirtilmiştir. Beyitte Hz. Peygamber’in şu uyarısının işlendiği söylenebilir: Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. *“İnsanoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, bir vadi daha ister. Onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. Ama Allah, tövbe edenin tövbesini kabul eder.”* Hadis metninin Buhârî’de ‘2’, Müslim’de ‘3’ ve Tirmizî’de ‘1’ olmak üzere Kütüb-i Sitte eserlerinde altı ayrı tarikten tahriç edildiği görülmektedir (Buhârî, Rikâk 10; Müslim, Zekât 116-119. Tirmizî, Zühd 27, Menâkıb 32, 64). Müttefekun aleyh bir hadis olduğu ayrıca farklı bir senetle Tirmizî tarafından da rivayet edildiği anlaşılmaktadır. Bir hadisin müttefekun aleyh olma hali sıhhat sıralamasında üst derecede yer aldığı anlamına gelmektedir (Köktaş, 2017, s.279). Ayrıca Tirmizî’de muhakkık tarafından Elbânî’nin hadisi “sahih” olarak değerlendirdiği bilgisi aktarılmıştır (Tirmizî,

² Götürdiler bunda üşüp İndürdiler anda şeşüp
Topragum örterler eşüp Allâh sana sundum elüm
Topraga çün düşürdiler El toprağa üşürdiler
Taşlarıla basdurdılar Allâh sana sundum elüm
Tene yumışak geymeyem cümlesinden fârig olam
Döşegümi toprak idüp yasdugumı taş eyleyem
Alur yigüdün âlâsın dîvâne ider anasın
Gelinlerün el kınasın topraklara karar ölüm
Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm
Kanşmış kara toprağa şu nâzük tenleri gördüm
Çürümüş toprak içre ten sin içinde yatur pinhân
Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm
Bu Yûnus'un çün sûreti ölüp toprak olurısa
Bâtınumdan ‘ışk sevgüsü bilün ki hiç gitmez benüm
Görmez misin toprağı hâsları kuçmuş yatur
Bizi dahı anun tek ala koynına birgün
Günler geçe yıl çevrile üstüme sinlem obrıla
Ten çüriye toprak ola tozam hey dost diyü diyü
Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün
Toprak olan kişiler n’ider bu ‘alâmeti
Eger beni öldüreler Külüm göge savuralar
Topragum anda çağura bana seni gerek seni
Birgün ola sensüz kalam kurda kuşa ögün olam
Çürüyüben toprak olam âh n’ideyin ‘ömrüm seni (Tatçı 2021, s.148, 160, 171, 181, 177, 201, 235, 310, 312)

Zühd 27, Menâkıb 32, 64) Hadisin Arapça metni senet şeması ve ‘Şekil-2’de gösterilmiştir.

Şekil-2 Âdemoğlunu Doyumsuzluğu ve Toprağın Gözünü Doldurması
İle İlgili Hadisin Arapça Metni ve Sent Şeması

2.3. Yaşlılıkta Yaşamaya Düşkünlük ve Mal Biriktirme Hırslarının Artması

Hırs, sözlükte “bir şeyi şiddetle arzu etme, sonu gelmeyen istek, taşkın arzu, aç gözlülük” gibi anlamlara gelir. İslâmî literatürde genellikle mal, mevki, şöhret, ilim gibi maddî veya mânevî imkânları elde etme tutkusu olarak tanımlanır. Bu durumun meşrû veya gayri meşrû oluşuna göre ahlâkî değeri değişir. Bununla birlikte yalın olarak kullanıldığında genellikle kötü huyu ifade eder (Çağırıcı, 1998: 384). Yunus Emre şiirlerinde bu durumu ele almış, müminlerin uyanık olmaları er geç ölümün kapıyı çalacağı ve ahiret yurduna hazırlıklı olmanın gereğine işaret etmiştir.

Azrail ala canını unuttura her sanını

Kara toprağa tenini, kararlar bir eyyam gelir

Bir önceki başlıkta değindiğimiz bu mısraların, Enes b. Mâlik ve Ebû Hüreyre kanalıyla bizlere ulaşan; “İnsan ihtiyarlasa bile, onun iki duygusu hep genç kalır: Biri çok kazanma hırsı, öteki çok yaşama arzusu” hadisinden beslendiğini ifade etmek de mümkündür. Hadisin, Kütüb-i Sitte eserleri içerisinde Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce’de yer aldığı dokuz ayrı senetle bize kadar ulaştığı müşahade edilmektedir (Buhârî, Rikak 5; Müslim, Zekât 115, İbn Mâce Zühd 27; Tirmizî, Rikak, 23). Hadisin Müslim’de yer alması sahih olma vasfını taşıdığının önemli bir göstergesi olarak düşünülmelidir. Dahası Müslim’de dört ayrı tarikle nakledilmiştir. Buna ilaveten Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve İbn

Mâce'de yer alması da sıhhat yönündeki kanaatleri desteklemektedir. Hadisin Arapça metni ve Senet ağı Şekil-3'te yer almaktadır.

Şekil-3 Yaşlılıkta Yaşamaya Düşkünlük ve Mal Biriktirme Hırslının Artması İle İlgili Hadisin Arapça Metni ve Senet Şeması

2.4. Üç Kişi Hariç Ölümle Amellerin Kesilmesi

Dünya sınav mekânıdır. Ölümle birlikte sınav tamamlanmış kişi kazandıkları olumlu olumsuz davranışları ile Ahiret hayatına başlamıştır. Hz. Peygamber üç kişinin bundan müstesna olduğunu ölümün ardından bu kişilerin amel defterlerinin açık kalacağı ve mükâfat hanesine iyiliklerin yazılacağını belirtmiştir. Yunus Emre, amel defterini açık tutan amellere yönlendirmek üzere hadiste belirtilen bu hususları şiirlerinde işlediği anlaşılmaktadır.

Tenha kabrinde kalıcak, amellerin arz olucak

Mahşer yerine yalınca, sürerler bir eyyam gelir

Yunus eydür evvel baştan, ayırır seni kardaştan

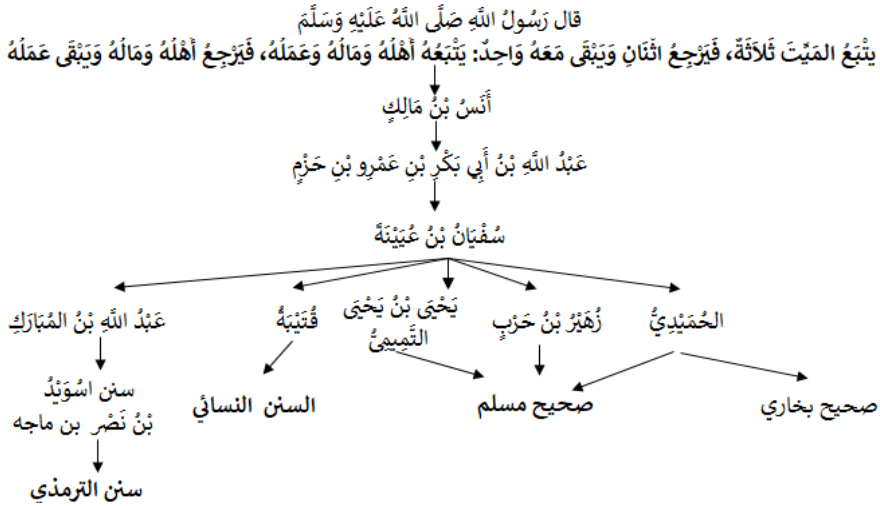
Ne ettin kurudan yaştan, sorarlar bir eyyam gelir

Daha önce tamamını verdiğimiz şiirin, bu beyitlerinde “kabirde yalnızlık”, “amellerin arz olunması”, “mahşer yerine yalın hâlde varış”, “kardeşten ayrılık”, “kurudan yaştan sorulma” olmak üzere üç husus vurgulanmıştır. Bu vurgunun Hz. Peygamber’in şu hadisinden mülhem olduğu söylenebilir:

Enes radiyallahu anh’den, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Ölüyü (kabre kadar) üç şey takip eder: Çoluk-çocuğu, eşi-dostu, malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, biri kalır. Çoluk-çocuğu eşi-dostu ve malı döner, ameli (kendisiyle) kalır.” (Buhârî, Rikak 42; Müslim, Zühd 5. Tirmizî, Zühd 46; Nesâî, Cenâiz 52).

Bu hadiste kişiyi, kabre kadar mal-mülk yakınlar ve amel olmak üzere üç şeyin takip edeceği fakat kabirde kişinin ameliyle baş başa kalacağı belirtilmektedir. Şiirde geçmekte olan “tenha kabirde kalınacak” ifadesi ile malın mülkün eşin dostun kabirden öteye varamayıp geri döneceği, “amellerin arz olunacak” ifadesi ile de kişiyle beraber olanın yalnızca ameli olduğu hatırlatılmaktadır. “Ayırır seni kardaştan” kısmı da en yakın olan kardeşin dahi ancak kabre kadar geleceği kabirden öteye yolculukta kişinin yalnız kalacağı dile getirilmiştir. Aynı vurgunun zaman zaman farklı beyitlere yansıdığı görülmektedir³ Yukarıda metin ve manası ile birlikte zikredilen hadisin Kütüb-i Sitte kapsamında kaynak taraması, senet şeması ve Arapça metni Şekil-4’de verilmiştir.

Şekil-4 Üç Kişi Hariç Ölümle Amellerin Kesilmesi İle İlgili Hadisin Arapça Metni ve Senet Şeması

Metnin, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî’de yer aldığı görülmekte ve Müttetekun aleyh bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Nesâî ve Tirmizî’de muhakkık tarafından Elbânî’nin hadisi ‘sahih’ olarak değerlendirildiği not edilmiştir. Tirmizî de hadisi “Hasen Sahih” olarak görmüştür (Buhârî, Rikak 42; Müslim, Zühd 5; Tirmizî, Zühd 46; Nesâî, Cenâiz 52).

³ Ol dostla benüm işüm ölmegile bitmeyiser ‘
Amelümdür bile varur topraguma tuta girem
Çün cenâzeden şeşdiler Üstüme toprak eşdiler
Hep koyubanı kaçdılar Allâh sana sundum elüm
İsrâfil surn ura halâyık turı gele
Baş açuk yalın ayak ıssılar ola katı
Bî-çâre za’îf Yûnus neye hased idersün
Kamu esbâbunu döküp ‘uryân olasın birgün
Ol gün katı efgân ola İrkek dişi ‘uryân ola
Cümle ciger biryân ola Ağlaşalum ol gün için (Tatçı, 2021, s.148, 169, 188, 220, 2021, 315)
Fânî dünyeden geçerüz bâkî mülkine geçerüz
Armagan gerekdür dosta yüklü yükün dutsun dimiş (Gölpınarlı, 1941: 329)

2.5. Mahşerde Yalın Ayak/Üryan Olarak Haşredilme

Kişinin dünyaya geldiği hal üzere yeniden dirileceğinin, sosyal statüsünün bir göstergesi olan makam, mevki ve saltanat anlamlarında kullanılan hilat/elbise vb. varlıkların dünyada kalacağını ve uhrevî bir geçerlilik taşımadığını vurgulamak üzere dünya imkânlarından soyutlanmış olarak yalın hâlde mahşer yerine varılacağını hatırlatan hadislerin Yunus Emre tarafından şiirlerine yansıtıldığını görmekteyiz. Âyet-i Kerime’de de bu husus şöyle geçmektedir: “...Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür” biz bunu mutlaka yaparız.” (el-Enbiya, 21/104)

metin olarak sahih hadisler arasında üst derecelerde yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, Nesâî ve Tirmizî'nin hadisi tahriç etmesi de hadis sıhhat konumunu takviye etmektedir.

2.6. Kabirde Münker-Nekir ve Sorgu Süal ile İlgili Hadisin Arapça Metni ve Senet Şeması

Sözlükte “bilmemek; şiddetli ve korkulu olmak” anlamındaki Münker ve Nekir terim olarak berzah âleminde insanları sorguya çekeceği belirtilen iki meleği ifade eder (Toprak, 2006, s.14). Yunus Emre kabirde sorgu suali sıklıkla şiirlerinde hatırlatmaktadır.

Münafığın aklı şaşsa, Rabbim bilmem deye haşa
Kabir dar ola kavuşa, Hak buyurdu kır deyeler
Mü'min olan gele dile, cevap vere güle güle
Cennet'ten huriler gele, kabrin dolu nur deyeler
Yunus eydür evvel baştan, ayırır seni kardaştan
Ne ettin kurudan yaştan, sorarlar bir eyyam gelir

Sorarlar Bir Eyyam Gelir şiirinin bu mısralarında ahiret hesabı vurgulanmakla birlikte önceki beyitlerle düşünüldüğünde kabir sualinin kastedildiğini belirtebiliriz. Zira şiir kabir hayatını konu edinmektedir. Allah Rasûlü, Sallahü Aleyhi ve Sellem bir defasında ölüyü defnettikten sonra sorgu suale işaretler *"Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret dileyiniz, çünkü o, şu anda sorguya çekilmektedir"* buyurmuşlardır. (Müslim, Cennet, 70; Ebû Dâvûd, Sünnet, 23, 24.) Şiirin bu hadisten beslendiğini söylemek mümkündür.

Yunus kabre vardukda Münker-Nekir geldükde
Bana su'âl sorduk da dilüm döne mi Yâ Rab! (Toprak, 2001, s.52)

Bu beyitlerde de kabirdeki sorguya işaret edilmekte sorgunun mümin için kolay münafık için zor olacağı hatırlatılmaktadır. Burada olduğu gibi Yunus Emre, şiirlerinde sorgu meleklerini sıklıkla dile getirmektedir. Şair, farklı şiirlerinde 11 ayrı yerde kabir meleklerine yer vermekte ve yine kabir sualine işaret etmektedir.⁴

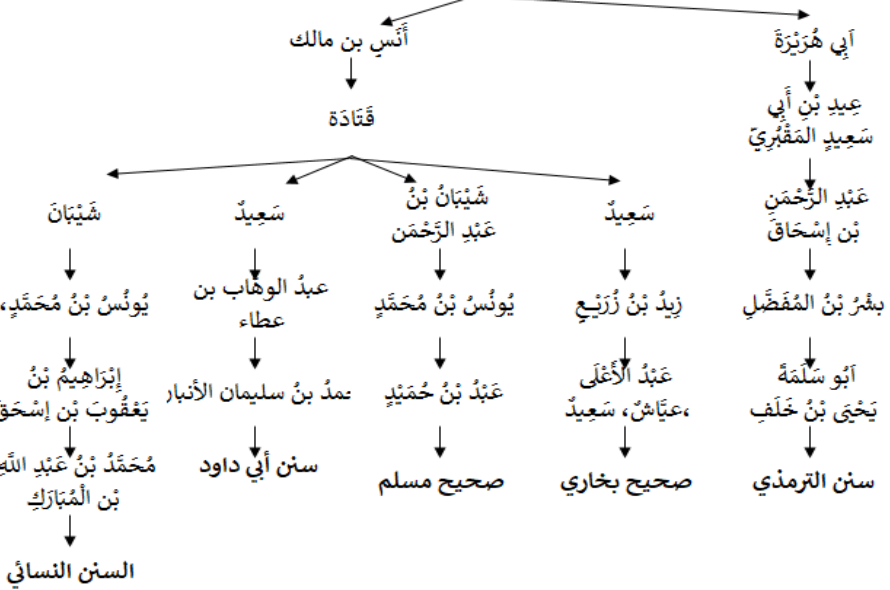
⁴ Sorı hisâb olmayısar dünyâ âhiret koyana
Münker ü Nekir ne sorar terk olıcak cümle murâd
Geldi Münker ile Nekir Her birisi sordı bir dil
İlâhî sen cevâb virgil Allâh sana sundum elüm
Kamuların 'amelidür Münker-Nekir olup gelen
Benüm 'amelüm dostıdı 'amelümi tuta varam
Münker ü Nekir geliser yir ü gök ünle tolısar
Ben bunlara cevâbını vireyim andan varayım
Münker ü Nekir gele hâllerün düşvâr ola
Dilünce su'âl sora cevâb viresün birgün
Mâl u mülkden ayrılıp sine varasın turup
Münker ü Nekir gelüp su'âl idiser katı (Tatçı, 2021, s.14, 16, 148, 170, 173, 276, 385)
Soru hesap olmysar dünya âhiret koyana
Münker ü Nekir ne sorar, terk olucak cümle murat
Münker ile Nekir gele gele karşında dura
Dilince soru sora cevap veresin bir gün

Kur'ân-ı Kerîm'de kabir hayatına işaret eden âyetler bulunmakla birlikte Münker ve Nekir'den söz edilmemektedir (Toprak, 2006, s.14). Münker-Nekir ve kabir suali hadislerle sabit olan bir konudur. Kütüb-i Sitte kapsamında Münker-Nekir meleklerine doğrudan işaret edilen hadislerin yanında sorgu sual ile görevli iki meleğin kabre geleceğine soracakları suallere müminlerin kolaylıkla cevap vereceğine Kâfir ve münafıkların cevap veremeyeceklerine dair dolaylı içerikler de yer almaktadır. Konuyla ilgili sorunun şekline, sorgu yapacak meleğe, sorulacak sorulara kadar ayrıntılı bilgiler içeren hadisler bulunmaktadır (Müslim, Cennet, 70; Ebû Dâvûd, Sünnet, 23, 24).

Kabir suali, sorgu melekleri, müminlerin cevap verme kolaylığı ve inkârcıların kabirdeki zorlukları konularını bütünüyle kapsayan bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Ölü defnedildiğinde, ona gök gözlü simsiyah iki melek gelir. Bunlardan birine Münker diğerine de Nekir denir. Ölüye: "Bu adam (Rasûlüllah) hakkında ne diyorsun?" diye sorarlar. O da hayatta iken söylemekte olduğu; "O, Allah'ın kulu ve Resûlüdür. Allah'tan başka Allah olmadığına, Muhammed (sas)'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim." sözlerini söyler. Melekler; "Biz de bunu söylediğini biliyorduk zaten." derler. Sonra kabri yetmiş zira' kadar genişletilir ve aydınlatılır. Sonra ona "Yat!" denir. "Aileme dönüp onlara haber versem mi?" diye sorar. Onlar da; "Gelin güveyi gibi rahatça uyu, gelin güveyi olan kimseyi ailesinden en çok sevdiği kimse uyandırır." derler. Böylece, yattığı yerden, Cenab-ı Allah onu tekrar diriltinceye kadar uyur. Eğer münafık ise, "İnsanların söylediklerini duyup aynısını söyledim, bilmiyorum." der. Melekler de, "Böyle söylediğini zaten biliyorduk" derler. Sonra arza: "Onu sıkıştır" denir. Arz onu sıkıştırır da kaburga kemikleri birbirine geçer. Allah onu yattığı bu yerden tekrar diriltinceye kadar kendisine azap edilir." (Tirmizi, Cenâiz, 70, Buhârî, Cenâiz, 68; Müslim, Cennet, 70; Ebû Dâvûd, Sünnet, 27; Tirmizî, Cenâiz 71; Nesâî, Cenâiz, 110) Hadisin Arapça metninin baş kısmı ve sened ağı Şekil-6'da verilmiştir.*

Şekil-6 Kabirde Münker-Nekir ve Sorgu Süal ile İlgili Hadisin Arapça Metni ve Sent Şeması

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
إِذَا قُبِرَ الْمَيِّتُ أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَرَزَقَانِ، يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا: الْمُنْكَرُ، وَلِلْآخَرِ: النَّكِيرُ، فَيَقُولَانِ: مَا كُنْتَ
تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: مَا كَانَ يَقُولُ: هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ...

Hadis, Kütüb-i Sitte müellifleri tarafından yedi ayrı tarikten tahric edilmiş müttefekun aleyh bir hadistir. (Buhârî, Cenâiz, 67, 99; Müslim, Cennet, 17; Ebû Dâvûd, Sünnet, 27; Tirmizî, Cenâiz, 76; Nesâî, Cenâiz, 120) Müttefekun aleyh olması hadisin sıhhati için önemli bir karinedir. Tirmizi, Nesâî ve Ebû Dâvûd tarafından da rivayet edilmesi hadisin sıhhati yönündeki güçlü kanaati takviye etmektedir.

2.7. Ölümün Dünya Lezzetlerini Kesmesi

Yunus Emre'nin ana tema olarak ölüm/kabir konusunun işlendiği bir şiiri de "Ne Söylerler Ne Bir Haber Verirler" redifinin tekrar edildiği şiirdir. Yunus, bu şiirinde "Dünyanın fani olduğu, üzerinde otların bittiği ya da sıra servilerin yer aldığı kabre varılacağı vurgulanmıştır. Nice güzel yiğitlerin mekân tutması hatırlatılarak ölümün yaşlı genç ayrımı yapmadığı nazik tenlerin toprağa karılacağı belirtilmektedir. Kabirde bulunanlara dua edilmesinin önemine ve bazı kısa bilgilerin yer aldığı mezar taşlarına değinilmektedir. Şiir aşağıdaki gibidir.

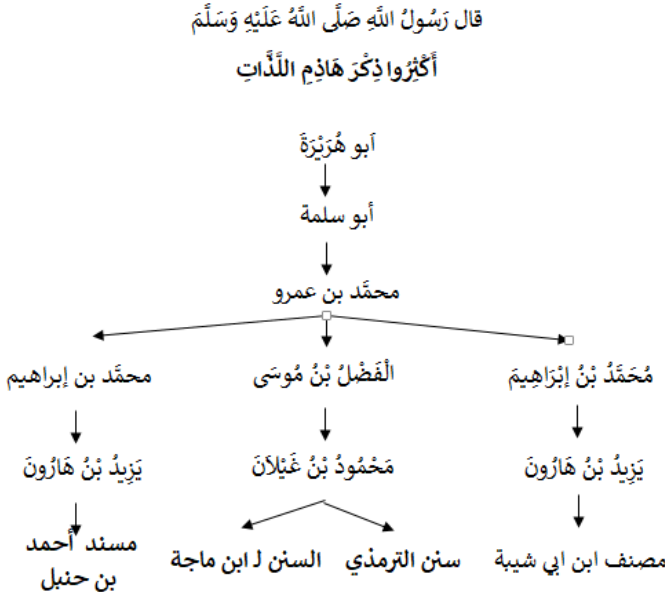
Ne Söylerler Ne Bir Haber Verirler
Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler, ne bir haber verirler
Üzerinde, türlü otlar bitenler
Ne söylerler, ne bir haber verirler

Kimisinin üstünde biter otlar
 Kiminin başında sıra serviler
 Kimi masum, kimi güzel yiğitler
 Ne söylerler, ne bir haber verirler
 Yunus der ki, gör takdirin işleri
 Dökülmüştür kirpikleri kaşları
 Başları ucunda hece taşları
 Gelin, duadan unutmam bunları
 Ne söylerler, ne bir haber verirler (Toprak, 2006, s.55)

Şiirde etkili bir üslûpla kabir halleri kullanılarak ölüm hatırlatılmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in Ebû Hüreyre'den rivayet edilen "*Lezzetleri yok edeni (yani ölümü) çok hatırlayın.*" hadisine vurgu yapıldığı söylenebilir (Tirmizî, Zühd, 4; Nesâî, Cenâiz 3; İbni Mâce, Zühd 31). Hadisin metni ve senet şeması Şekil-7'de verilmiştir.

Hz. Peygamber'in beyanlarında ölümü hatırlatan ahiret hayatına hazırlanmanın gereğini vurgulayan çokça hadis bulunmaktadır. Konuyla daha yakın ilişkisi olduğunu düşündüğümüz "*Lezzetleri sonlandıran ölümü sıkça anınız*" hadisini burada zikrettik. Metin, Tirmizî, Nesâî, Ahmet b. Hanbel ve Musannef-i İbn Ebî Şeybe'de yer almaktadır (Tirmizî, Zühd, 4; Nesâî, Cenâiz 3; İbni Mâce, Zühd 31; İbn Ebî Şeybe, Musannef, 63/19). Hadis Tirmizî tarafından "hasen" Elbânî tarafından da "sahih" olarak değerlendirilmiştir (Tirmizî, Zühd, 4). Ahmet b. Hanbel'de de muhakkık "hasen" kaydını düşmüştür (Ahmet b. Hanbel, 8/36).

Şekil-7 Ölümün Dünya Lezzetlerini Kesmesi ile İlgili Hadisin Arapça Metni ve Sent Şeması

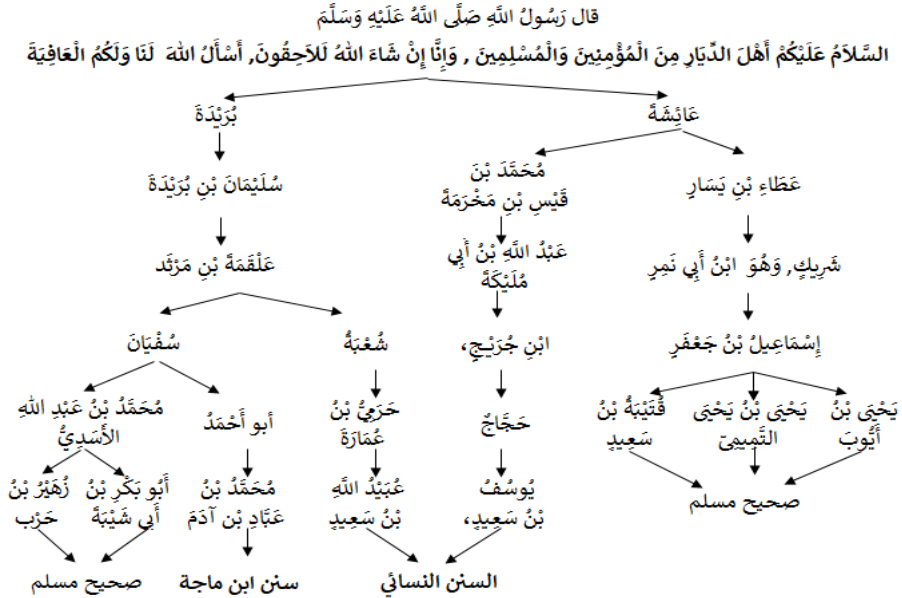

2.8. Kabirde Metfûn Olanlara Dua

Dua kelimesi, sözlükte “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” manasında mastar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz” anlamındadır (Cilacı, 1994, 529). Kişinin hem kendi için hem de mümin kardeşi için duası müstecaptır. Hayatta olanlara dua edildiği gibi ahirete irtihal etmiş olanlara da dua edilir. Yunus Emre, şiirlerinde kabirde metfun bulunanlara insanları duaya yöneltmek, mevtanın duaya muhtaç olduğunu belirtmek, aynı zamanda kişileri arkalarında dua edenlerinin ve dua edilecek işlerinin olmasını temin edecek bir hayat sürmelerini sağlamanın gereğini düşündürmek üzere bu hususa ağırlık verdiği söyleyebiliriz.

Bir önceki başlıkta yer verdiğimiz şiirde geçmekte olan “Gelin duadan unutan bunları” ifadesi kabirde metfun bulunan mevtalar için dua edilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu kapsamda Süleyman b. Büreyde’nin, babasından naklettiğine göre, Resûlullah, (sas) ashâbına kabristana girdikleri zaman şöyle söylemelerini öğretmişti: “Selâm size ey bu diyarın mümin ve Müslüman olan sakinleri! Bizler de inşallah size katılacağız. Allah’tan bize ve size afiyet dilerim.” Aîşe validemiz Hz. Peygamber’in sık sık Baki kabristanlığına giderek bu duayı okuduğunu haber vermektedir. (İbn Hanbel, VI, 180; Müslim, Cenâiz, 104; İbn Mâce, Cenâiz, 37; Nesâî Cenâiz, 109). Yunus Emre’nin kabirde yatanlara dua vurgusu Hz. Peygamber’in bu uygulamasını hatırlatmaktadır. Hadisin sened ağı Şekil-8’de verilmiştir.

Şekil-8 Kabirde Metfûn Olanlara Dua ile İlgili Hadisin Arapça Metni ve Senet Şeması

Hadis, mana ile rivayet edilmenin bir neticesi olarak bazı farklı lafızlar taşımış olmakla birlikte bütün tariklerden gelen metinler aynı anlamı ihtiva etmektedir. Hadis, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî olmak üzere beş hadis eserinde on altı ayrı senetle bize kadar ulaşmıştır (Buhârî, vüdû, 60, 67, Cenâiz, 87; Müslim, Tahâret, 34; İbn Mâce, Tahâret, 11, 26; Tirmizî, Tahâret, 71; Nesâî, Cenâiz, 163, Tahâret, 3). Müttefekun aleyh bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kütüb-i Sitte müelliflerinin Ebû Dâvûd hariç hepsi tarafından tahric edilmesi sahih bir hadis olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

3.10 Kabirde Yılan Çıyan

Kabir azabı ile ilgili tasvirlerde zaman zaman yılan çıyan vurgusu yapılmaktadır. Yılan çıyan vurgusu kabir azabının şiddetli olacağının bir ifadesi olarak düşünülebilir. Ayrıca kabirde bedenin çürüyeceği ve haşerata yem olacağı vurgulanarak ebedî olanın rûh olduğu hatırlatılmış böylece fani olana değil baki olana yönelmenin gereği işaret edilmiş olabilir. Gazali bu rivayeti teşbih olarak değerlendirmiş ve bu açıdan yorumlamıştır. Gazali'nin yaklaşımına göre söz konusu yılan çıyan ölenin ruhundadır ve bu sebeple başkaları tarafından görülemez. Hatta kişi bunun farkında olmasa da onlar kişinin kötü sıfatlarından meydana gelmiştir. Sayıları da kin, haset, kibir, hırs, aldatma, hile, düşmanlık, şan-şöhret düşkünlüğü, makam sevgisi gibi kötü sıfatlarının sayısı kadardır. İnsanlar tarafından görülüp algılanamasa da peygamberler tarafından bilinir ve ölümler tarafından görülür, yaşanır. Bu durum tıpkı rüyasında kendisini yılanların soktuğunu gören insanın hali gibidir. Rüyadaki ıstırap ile kabirdekinin farkı, rüya görenin uyanarak bu durumdan kurtulması, ölenin ise tekrar hayata dönememesidir (Gazali, 2929-2930). Yunus Emre'de yılan çıyan ile azap vurgusu yapılmaktadır.

Kabrin sual eder sana, kani armağanın bana

Armağansız gelen bunda, yılan çıyan yer deyeler (Toprak, 2006. s.2001, 119)

Tap tîmâr eyle tene yarar eyle bu câna

Şol yılana çıyana nasîp olasın bir gün (Tatçı, 2021: 223)

Vay ki n'ola hâlüm bilinmez ise ahvâlüm

Yılan-çıyan karınca üşe dilüm üstine (Tatçı, 2021: 276)

Beş karış bez durur tonum yılan-çıyan yiye tenüm

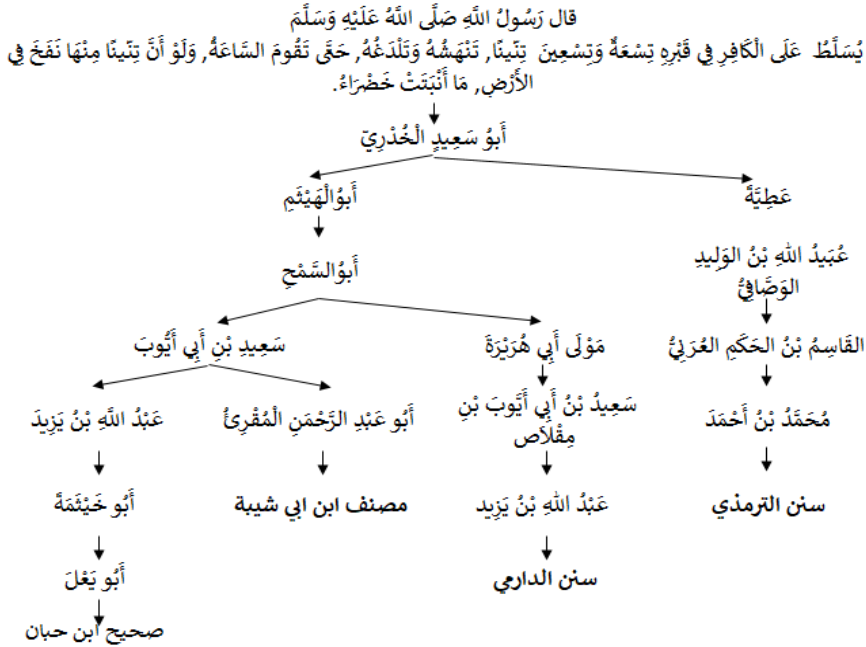
Yıl geçe obrıla sinüm unıdılup kalam birgün (Tatçı, 2021: 196)

Verilen beyitlerde Yunus Emre, kabir sualinden, armağan beklentisinden ve yılan çıyan ile azap edilme durumundan bahsetmektedir. Armağandan kastın kişinin dünyadan götürdüğü amelleridir. Armağanın/salih amellerden olmaması durumunda karşılaşılabilecek azaplardan birisi olarak yılan çıyanın varlığına işaret edilmiştir. Yılan-çıyan ile azap konusuna işaret edilen ve

muhaddislerce zayıf olduğuna dikkat çekilen hadisler bulunmaktadır. O hadislerden birisi Ebû Saîd el-Hudrî aracılığı ile bize ulaşmıştır.

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetle Hz. Peygamber; "Kabrinde kâfire doksan dokuz tinnîn (ejderha) saldırtılır ve kıyamet gününe kadar onu ısırtırlar ve sokarlar ki, eğer onlardan birisi yeryüzüne üfleyecek olsa, orada hiçbir yeşillik kalmazdı." Hadisin metin ve senet ağı Şekil-10'da verilmiştir.

Şekil-10 Kabirde Yılan Çıyan ile İlgili Hadisin Arapça Metni ve Sent Şeması

Hadis, Kütüb-i Tis'a eserleri içerisinde Dârimî ve Tirmizî'de yer almaktadır. Kütüb-i Tis'a dışında da İbn Hıbbân ve İbn Ebî Şeybe tarafından tahrîç edilmiştir (Dârimî, Rikâk, 97; Tirmizî, Kıyâme, 26; İbn Hıbbân, 7/391; İbn Ebî Şeybe, 7/58). Hadis, İbn Hıbbân ve Dârimî'de zayıf hadis olarak değerlendirilmiş aynı şekilde Tirmizî'de de Elbânî 'den nakille zayıf olduğu belirtilmiştir.

2.11. Kabrin Cennetten Bir Bahçe veya Cehennemden bir Çukur Olması

Yunus'un ölümü hatırlattığı şiirlerinden birisi de "Kara Toprak Altında" başlığı ile eserlerde yer almıştır. Şiir, kabirle ilgili önemli tasvirler içermektedir.

Kara Toprağın Altında

Teferrüç eyleyü vardım, sabahın sinleri gördüm

Karışmış kara toprağa, şu nazik tenleri gördüm

Çürümüş, toprak olmuş ten, sin içinde yatar pinhan

Boşanmış damarı akmış kan, batmış kefenleri gördüm

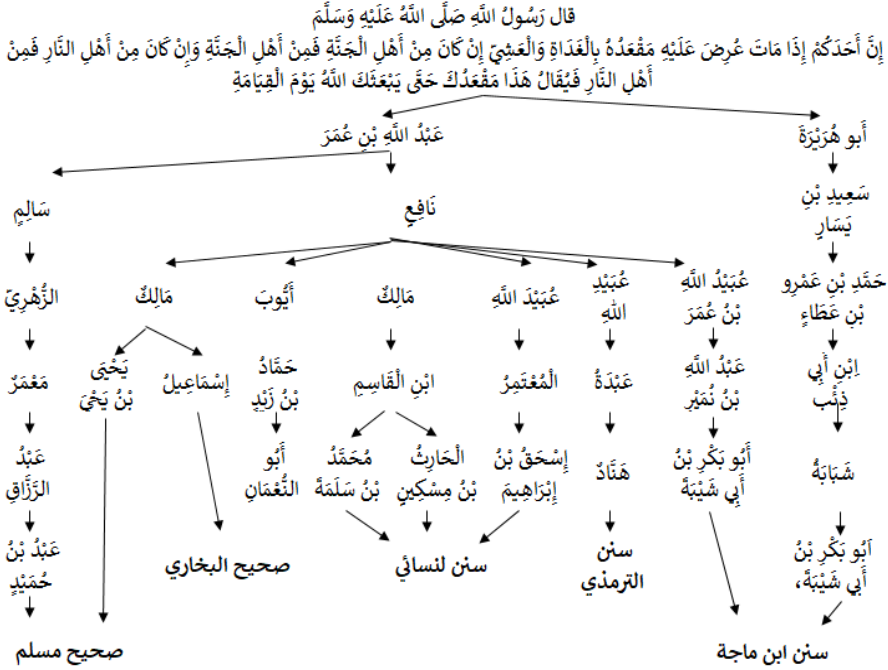
Yıkılmış sinleri dolmuş, evleri belirsiz olmuş
 Kamu endişeden kalmış, ne düşvar halleri gördüm
 Yaylalar yaylamaz olmuş, kışlalar kışlamaz olmuş
 Bar tutmuş, söylemez olmuş, ağızda dilleri gördüm
 Kimisi zevk ü işrette, kimi saz ü beşarete
 Kimi bela vü mihnette, dün olmuş günleri gördüm
 Soğulmuş şol kara gözler, belirsiz olmuş ay yüzler
 Kara toprağın altında, gül deren elleri gördüm
 Kimisi boynunu eğmiş, tenini toprağa salmış
 Anasına küsüp gitmiş, boynun buranları gördüm
 Kimi zari kılıp ağlar, zebaniler canın dağlar
 Tutuşmuş sinleri oda, çıkan tütünleri gördüm
 Yunus bunu kanda gördü, gelip bize haber verdi
 Aklım vardı, bilim şaştı; nitekim şunları gördüm
 Kabrin sual eder sana, kani armağanın bana
 Armağansız gelen bunda, yılan çıyan yer deyeler
 Münafığın akli şaşa, Rabbim bilmem deye haşa
 Kabir dar ola kavuşa, Hak buyurdu kır deyeler
 Mü'min olan gele dile, cevap vere güle güle
 Cennet'ten huriler gele, kabrin dolu nur deyeler (Gölpınarlı, 1941: 108;
 Toprak, 2001, s.119)

Şiirde etkili bir üslûpla kabir halleri kullanılarak ölüm hatırlatılmaktadır. Yunus şiirde çok kalın bir gaflet halatıyla dünyaya bağlı olanları bile sarsacak kadar uyarıcı tablolarla kabirde yatanların hallerini görmüş gibi ölümü hatırlatmaktadır (Yılmaz, 1991, s.37).

Soğulmuş şol kara gözler, belirsiz olmuş ay yüzler
 Kara toprağın altında, gül deren elleri gördüm,
 Kimi zari kılıp ağlar, zebaniler canın dağlar
 Tutuşmuş sinleri oda, çıkan tütünleri gördüm

Şiirin bu beyitlerinde “kara toprağın altında gül deren eller”, “tutuşmuş sineler oda” ifadelerinin, Hz. Peygamber’in kabrin cennet bahçesi ya da cehennem çukuru olacağı kapsamındaki hadislerden beslendiği anlaşılmaktadır. Beyitte “zebani” kelimesi de geçmektedir. Zebani olarak isimlendirilen melek cehennemde görevli melek olarak kaynaklarda yer alır. Bu yönüyle de kabirde görevli sorgu meleği olarak değil de kabrin cehennem çukurlarından bir çukur olmaklığı ile ilişkili olduğu daha tercih edilir olarak gözükmektedir. Hz. Peygamberin konuyla ilgili hadislerinden birisi şöyledir: “*Kişi öldüğü zaman ona sabah akşam yeri arz edilir. Eğer cennet ehli ise cennet, cehennem ehli ise cehennem gösterilir, işte kıyamete kadar senin mekânın burasıdır denir.*” Hadisin Arapça metni ve metni aktaran râvi tarikleri Şekil-11’de verilmiştir.

Şekil-11 Kabrin Cennetten Bir Bahçe veya Cehennemden bir Çukur Olması ile İlgili Hadisin
Arapça Metni ve Sent Şeması

Kabrin dünyada işlenen amellere göre cennetten bir bahçe ya da cehennemden bir çukur olacağı ile ilgili çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birisi ile iktifa etmek bir kanaat oluşturmaya açısından yeterli olacaktır. Tercih ettiğimiz metnin, Kütüb-i Sitte müelliflerince farklı tariklerden tahric edildiği anlaşılmaktadır (Buhârî, Cenâiz, 88, Rikâk, 46; Müslim, Sıfatü'n-Nâr, 15; İbn Mâce, Zühd, 32; Tirmizî, Cenâiz, 70; Nesâî, Cenâiz, 128) Hadis Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği bir rivayettir. Ayrıca İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî tarafından da nakledilmiş olması sıhhatini teyit etmektedir.

3.12. Kabir Azabından İstiâze

Yunus Emre'nin kabir temasını işlediği şiirlerinde bir başkası; "Kabre Vardığım Gece" başlığı ile verilmiştir.

Kabre Vardığım Gece

Ya Rab n'ola halim, kabre vardığım gece

Eyi olmazsa amelim, kabre vardığım gece

Ya Rabbena yandırma, günahlara bandırma

Çırağım söğündürme, kabre vardığım gece

Ya Rabbena hayr eyle, Muhammed'e yar eyle

Kabrimizi nur eyle, kabre vardığım gece

Ya Rabbena tuş eyle, imanı yoldaş eyle

Muhammed'e eş eyle, kabre vardığım gece

Ya Rabbenâ şaşırtma, yüzüm üzre düşürtme
 Zebaniler üşürme, kabre vardığım gece
 Ya Rabbenâ eşimden, eşimden yoldaşımdan
 Akli alma başımdan, kabre vardığım gece
 Derviş Yunus'un sözü, kan ağlar iki gözü
 Mahrum eyleme bizi, kabre vardığım gece
 Odluktur kabrin senin gör azabından sakın
 Mustafa böyle dedi inanırsın Kur'ân'a (Toprak, 2001, s.67)

Bu şiirde de daha önce yer verdiğimiz şiirlerle benzerlik gösteren vurguların yer aldığı gözükmemektedir. Kabir halleri tasvir edildikten sonra son beyitte bu azaptan sakınmanın gereği ifade edilerek şiir tamamlanmıştır. Hz. Peygamber'in kabir azabından istiâzesi hatırlatılmıştır.

İstiâze sözlükte “sığınmak, korunmak” anlamına gelir. Terim olarak her türlü kötülükten korunabilmek için sözle Allah'ın yardım ve himayesini istemeyi ifade eder ve bunun için “eûzübillâh”/“Allah'a sığınırım”, “maazallah”/“Allah korusun!”, “neûzübillâh”/“Allah'a sığınırız.” ibareleri kullanılmaktadır (Demirci, 2001, s.318). Hz. Peygamber'in çeşitli konularda istiâzeleri bulunmaktadır. Bu konular, bir bölüm oluşturacak kadar fazladır. İmam Nesâî, süneninde 'Kitâbü'l-İstiâze' başlıklı bir bölüm oluşturmuş 64 alt başlık altında 111 ayrı hadise yer vermiştir. Faydasız ilimden, korkmayan kalpten, doymayan nefisten, ölümün fitnesinden, hayatın fitnesinden, borçlu duruma düşmekten, yaşlılığın zorluklarından vb. birçok konuda istiâzede bulunulmuştur. Hz. Peygamber'in istiâzede bulunarak dikkat çektiği hususlardan birisi de kabir azabıdır. Yunus Emre de şiirinde bu hadise yer vermiştir. Kabir azabından istiâzeyi içeren özellikle ilk sırada bu hususa yer veren hadislerden birisi şöyledir: Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: Resûlullah (sav) şöyle dua ederdi: *"Allah'ım, kabir azabından, cehennem azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden, Mesih Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım."* (Buhârî, Cenâiz, 87). Hadisin Arapça metni ve râvi zincirleri Şekil-12'de verilmiştir.

Hadis eserlerinde kabir azabından istiâzeyi içeren farklı metinlerle çokça yer almıştır. Senet şemasında bu rivayetlerden bir kısmına işaret ettiğimiz hadisin, Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından tahric edildiği görülmektedir. Bu tablo hadisin sıhhati için önemli bir kanıt olarak kendini göstermektedir (Buhârî, Ezân, 146, Cenâiz, 100; Müslim, Mesâcid, 25; İbn Mâce, Duâ, 3, İkâme, 26; Tirmizî, Deâvât, 88; Ebû Dâvûd, Sâlât, 152; Nesâî, Sehv, 67, Cenâiz, 115).

sınırlı tutulmuş 6. ve 10. hadisler hariç diğerlerinin Kütüb-i Sitte’de en az üç müellif tarafından rivayet edildiği izlenmiştir. 6. ve 10. Hadisler, Kütüb-i Sitte’de az sayıda yer alması nedeni ile diğer kaynaklardan da taranmış ve hadislerin farklı eserlerde yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada yer verdiğimiz 12 hadisten 9’unun Buhârî ya da Müslim tarafından rivâyet edildiği görülmektedir. Hadislerin yarıdan fazlasının müttetekun aleyh olduğu anlaşılmaktadır. 10. Sırada yer alan “Kabirde Yılan Çıyan” başlığında verdiğimiz hadisin muhaddislerce “zayıf” olduğu, diğer hadislerinde “sahih” olduğu ifade edilmiştir. Bu inceleme Yunus Emre’nin hadis bilgisinin ve hadise olan ilgisinin ilmi bir tedrise dayanıp dayanmadığı konusunda bir sonuç elde etmemize imkân vermektedir. Tablo, Yunus Emre’nin kabir azabı konulu şiirlerde işlediği hadislerde sıhhat problemi olmadığını göstermektedir.

Kabir/Berzah Hayatı Konusunda Yunus Emre’nin İtikadî Yaklaşımı

Kabir hayatı konusunda Ehl-i Sünnet/Matürîdî, Eşârî ekolu kabir nimetinin, kabir azabının, kabir sorgusunun varlığını kabul eden, ayet ve hadislerle bu düşünceyi temellendiren bir anlayışı benimsemiştir (Eş’ârî, Ebu’l-Hasan, s.1990, 143-144; Neseî, 2010, s.121). Mutezilenin önemli isimlerinden Kadı Abdülcebbar uzun uzun kabir azabının ve kabir nimetinin varlığı ile ilgili yorumlarda bulunmuş, İslâm düşünce ekollerinden Mutezile akımının kabir azabını reddetmediğini belirtmiştir (Kadı Abdülcebbar, 2001: II/662-667; Kaplan ve Karagöz, 2016, s.127-144; Öztoprak 2001, s.27-37-38; Uysal, 2017, s.68-69). Mutezile’nin Kabir azabı konusuna yaklaşımı üzerine bir çalışma yapan Akın, çalışmasında; Mu’tezile’nin kabir azabını inkâr ettiği iddiasının gerçeği yansıtmadığı, nasların değerlendirilmesi noktasında farklı yorumların olması ile beraber, kabir azabının varlığı konusunda Ehl-i Sünnetten farklı düşünmedikleri belirtmektedir (Akın, 2014, s.174). İmam-ı Azam Ebû Hanife Fıkhu’l Ekber adlı eserinde; ruhun cesede iade edilmesinin, Münker Nekir meleklerinin, sorgu sualin ve kabir azabının hak olduğunu belirtmiştir (Öz, 2002, s.59). İmam el-Cüveynî: Kabir azabının varlığı konusunda İslâm ulemasının hemfikir olduğu kanaatindedir (Gölcük ve Torak, 2001, s.450). Ruhun bedene yeniden iadesi ile ilgili farklı değerlendirmeler olmakla birlikte genel kanaatin kabirde ruhun tekrar bedene iade edileceği şeklindedir (Akın, 2014, s.174). İslâm filozoflarının değerlendirmelerine göre ölümden sonraki evrelerin ruhi olacağı ruhun bedene tekrar dönmeyeceği şeklindedir (Gazali, 1978, s.55).

Günümüzde de ölümden sonraki hayatın bir parçası olan kabir azabı, kabir nimeti, kabir suali dolayısıyla topyekûn kabir hayatı tartışma konusu yapılan konular arasında yer almakta ve kabir hayatını haliyle konuyla ilgili hadisleri reddedenler olmaktadır. Ehl-i Sünnet ve çoğunluğun görüşüne göre kabir azabı vardır ve ruhla beden her ikisine birlikte olacaktır. Modernizmin yoğun bir

şekilde etkisinin yaşandığı günümüzde kabir hayatını reddeden görüşlerin ithal olmadığını söyleyemeyiz. Çünkü bizim geleneğimizde ve anlayışımızda bu tür yaklaşımların yerinin olmadığı ortadadır (Sancaklı, 2018, 22, 43). Kültürümüzün güçlü temsilcilerinden Yunus Emre'den verdiğimiz örneklerde geleneğimizin durduğu yeri gösteren önemli bir kanıttır ve Yunus Emre de burada yer almaktadır.

“Hoca Ahmet Yesevî'nin Divân-ı Hikmetinde Kabir Hayatı” konulu çalışmasında Karagöz, “Hoca Ahmed Yesevî'nin İtikadi Görüşleri” başlığı altında Yesevî'nin Matürîdî/Hanefî itikadına mensup olduğunu belirtmiştir (Karagöz, 2018, 893). Gölpınarlı Yunus Emre'nin, Hoca Ahmet Yesevî'den etkilenmediğini ileri sürse de (Dalkılıç, 2010, s.336) Tavukçu'ya göre Hoca Ahmet Yesevî Yunus'un çokça etkilendiği bir şahsiyettir. Yunus'un ilim ve fikir dünyasını besleyen beşerî kaynakların başında gelmektedir (Tavukçu, 2017, 142). Bu yaklaşım, Yunus Emre'nin de Hoca Ahmet Yesevî'den Matürîdî Hanefî anlayışını tevarüs ettiği sonucunu doğurmaktadır.

Bu tespitlerden ve çalışmamızda görüldüğü üzere kabir konulu hadislerin benimsemesinden hareketle Yunus Emre'nin Ehl-i Sünnet çizgisinde bir itikat anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Yunus Emre Anadolu'nun en önemli mutasavvıflarından birisi olarak İslâm itikadını ve ahlâkını insanlara ulaştırmanın gayretinde olmuş bunun için de daha çok şiir dilini seçmiştir. Şiirlerinde öne çıkardığı hususlardan birisi de ölümü hatırlatmaktır. Bunun için de insanların müşahade edebileceği somut bir tablo olarak kabir üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Şiirlerinde kabir azabı, kabir nimeti, kabir sorgusu ile ilgili hadislerle sıkça vurgular yapmıştır. Bu vurgulardaki amaç insanların fırsat elde iken dünya hayatını iyi değerlendirip ahiret hayatına hazırlıklı olmalarını, geçici dünya için hırs ve tamahtan uzak durmalarını ve böylece insani güzelliklere bürünmelerini sağlamaya çalışmak olduğu anlaşılmaktadır.

Kabir konulu şiirler üzerinden yapılan bu incelemede Yunus Emre'nin konu ettiğimiz şiirlerinde kullandığı motiflerin yoğun bir şekilde hadislerden beslendiği anlaşılmaktadır. Yunusun, kabir konulu şiirlerinin hadislerle örülü olduğu görülmektedir. Buradan hareketle diğer şiirlerinde de hadislerin güçlü bir şekilde yer aldığı sonucuna varmak mümkündür.

Kabir şiirleri ile ilgili örneklem üzerinden yaptığımız bu değerlendirme Yunus Emre'nin şiirlerine yansıttığı hadislerde titiz davrandığını, hadis tercihinde de Kütüb-i Sitte müelliflerini öncelediğini göstermektedir. Tespit edilen hadislerin tamamının Kütüb-i Sitte eserlerinde mevcut olduğu, ele aldığımız 12 hadisten 9'unun Buhârî ve Müslim'den birinde ya da her ikisinde yer aldığı görülmüştür. Kabir temalı şiirlerinde tespit edilen hadislerin sıhhat

incelemesinde muhaddislerin bir hadisi zayıf olarak, diğerlerini sahih olarak değerlendirdiği anlaşılmıştır. Bu durum, Yunus Emre'nin düzenli bir hadis tedrisinden geçtiği, hadis ilmine vukufiyet kesp ettiği, sünnetin dindeki yerine ve hadisin ehemmiyetine sahip çıktığı haliyle hadis ilminde yetkin olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

İtikadî olarak da kabir sorgusunun, kabir nimetinin, kabir azabının varlığını kabul ettiği haliyle ehl-i sünnet anlayışına uygun bir itikadi duruşa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akın, M, (2017), "Mutezile'ye Göre Kabir Azabı", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 1551-177.
- Bars, M. E, (2016), "Yunus Emre'de İman Esasları", *International Journal of Language Academy*, (4), 219-234.
- Banarlı, N. S, (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- Buhârî, Muhammet b. İsmail, (1981), *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Cilacı O, (1994), "Dua", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 529-530.
- Cürçânî, S. Ş., (1998), *Kitâbü't-Tarîfât*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.
- Çağrıncı, M, (1998), "Hırs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 380-384.
- Dalkılıç, B, (2004), *Yunus Emre'de Allah Âlem İnsan Münasebeti*", Konya, Kendözü Yayınları.
- Dalkılıç, B, (2007), "Yunus Emre'nin İslâm'ı Anlayış ve Anlatış Biçimi", *Uluslararası Türk Kültürünün İslâm'a Katkıları Sempozyumu*, Edit, İsmail Hakkı Gürsoy ve Nejdet Durak, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fakülte Kitabevi baskı Merkezi, 12-131.
- Dalkılıç, B, (2010), "Yunus Emre'yi Anlama ve Yorumlamanın İmkânları", *I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Karaman, Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 331-347.
- Dalkılıç, B, (2019) *Yunus Emre*, İstanbul, Kardelen Yayınları
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl, (2000), *Sünen-i Dârimî*, Arabistan, Darü's-Selâm.
- Demirci, K., "Kabir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (2001), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24/33-35.
- Demirci, M. (2001), "İstiâze", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 318-319.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, es-Sicistânî, (2009), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru'r-Risâleti'l-Arabiyye.
- Ertuğay, R, (2019), *Nübüvvet Aynasında Şefkat*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eş'ârî, Ebu'l-Hasan, (1990), *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Beyrut, Dâru'l-Efkâr.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed, (1991), *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, İstanbul, Merve Yayınları.
- Gölcük, Ş, ve Toprak, S, (1978), *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, Konya, Tekin, Kitabevi.

- İbn Ebî Şeybe, Yahya b. Zekeriyya (1409), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, (2001), *Müsned*, Nşr. Şuayb el-Arnâûd ve Âdil Mürşid Beyrût, Müessesetür-Risâle.
- İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî, (1988), *el-İhsan fî Takrîb-i Sahîh'i İbn Hıbbân*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemildin Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (2013), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kadı Abdülcebbar, (2001), *Şerhu Usûli'l-Hamse*, Beyrut, Dâru İhyâi'Türâsi'l-Arabiyye.
- Kaplan, İ. Karagöz, N, "Meâd", *Sistematik Kelâm 2*, Ankara 2016, Araştırma Yayınları, 127-144.
- Karagöz, N, (2018), "Hoca Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Kabir Hayatı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18/2), 892-922.
- Keskin, M, 820029, "Kefen", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 184-185.
- Köktaş, Y., (2007), *Hadis Tarihi ve Usûlü*, Rize, STS Yayınları.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, H., (2005), *Sahîhu Müslim*, Kahire, Dâru'l-Marife.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, (1986), *Sünenü'n-Nesâî*. Halep: Mektebetü'l-Metbûâtî'l-İslâmiyye.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn, çev: Ramazan Biçer, (2010), *Bahru'l-Kelâm*, İstanbul, Gelenek Yayınları.
- Uysal, K, (2017), "Ehl-i Sünnet ve Mutezile'ye Göre Kabir Azabı", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* (1/2), 103-130.
- Sancaklı, S, (2018), "Günümüzde Polemik Konusu Yapılarak Tartışılan Kabir Azabının Hadislerdeki Dayanağı" *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (9/1), 21-46.
- Tatçı, M, (2005), *Yunus Emre Divanı ve Risâletü'n-Nushiyye*, İstanbul, Sahaflar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3.
- Tavukçu, M, (2017), "Yunus Emre Mektebi: Kurucu Nesil", *Yunus Emre Kitabı*, Editör Mustafa Tavukçu, Aksaray, Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (1975), *es-Sünen*, Mısır, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâyî el-Halebî.
- Topaloğlu, B, Çelebi, İ, (2010), *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İSAM Yayınları.
- Toprak, B, (2006), *Yunus Emre Divanı*, Eskişehir, Eskişehir Odun Pazarı Belediyesi Yayınları,
- Toprak, S, (2006), "Münker Nekir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 24/14-15.
- Toprak, S, (2006), "Kabir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 32/14-15.
- Öz, M, (2002), "el-Fıkhu'l Ekber", *İmam-ı Â'zam'ın Beş Eseri*, İstanbul, İFAV Yayınları,
- Öztoprak, M, Dağcı, S, (2019), "Yunus Emre'nin Divanında hadise Yaklaşımı", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6/11), 185-224.
- Öztoprak, M, (2020), "Yunus Emre'nin Divanındaki Peygamber Anlayışı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (20/1), 299-327.
- Yılmaz, M. K, (1991), "Büyük İslam Şairi Yunus Emre", *Diyanet İlmi Dergi*, 1991, (27/1), 13-37.

Yunus Emre'de Tıbbı Dair Atıflar*

Ahmet ÖZDİNÇ*

Yunus Emre Türk düşüncesini etkileyen önemli isimlerden biridir. XIII yüzyıl sonu ile XIV yüzyıl başında yaşamış bu halk şairinde Türk kültürüne dair izler çok belirgindir. Yunus Emre başta tasavvufi hayat olmak üzere dinî ve edebî yönüyle birçok incelemeye konu olmuştur. Hem bahsi geçen alanlarla ilgisi hem de devrinin insan ve hayat anlayışı ile ilgili hususları onda bulmak mümkündür. Yunus Emre'nin bu örnekliliği devrin ve ait olduğu düşünce geleneğinin tıbbi mirasını anlamaya yardımcı olacaktır.

Tıbbın insana dair bir ilim oluşu, insanı merkeze alan tüm metinlerin tıbbi terminolojiye atfını gerekli kılar. Kadim gelenekte tıp; insanı, sağlığı ve hastalığıyla bir bütün olarak görür. Bu bütünlük aynı zamanda dünyadaki dengenin insandaki karşılığıdır. Kâinatın bileşeni olan dört unsurun bedendeki karşılığı dört sıvıdır. İnsanın, sağlığını koruması için bu iç dengeyi sağlaması gerekir. Bu bütünlüğün sadece bedenî değil aynı zamanda ruhî olduğu da malumdur. Yunus Emre'nin felsefenin, hikmetin, tıbbın ve dinin birbirinden ayrılmadığı bu dönemde insana ve tıbbı yani sağlığa dair söyledikleri hem devrini hem de Yunus Emre'yi anlamak için ehemmiyetlidir.

Tebliğimizde mutasavvıf Türk Şairi Yunus Emre'nin *Divan*'ı tıp terimlerini bağlamında incelenmiştir. Yunus'un insan merkezli hayat anlayışının şiirlerine ve yazılarına ne kadar yansıdığının izleri sürüldü. Divan adlı eserinde tıp ve sağlıkla ilgili kavramlar tespit edilerek ilgili alanın kelime kadrosu ortaya çıkarıldı. Çıkan malzeme ise devrine kadar ulaşan tıp birikimiyle mukayeseli olarak ele alınıp değerlendirildi. Çıkan sonuçların Yunus Emre'de idrak ettiğimiz insan tipolojisinin manevî cephesinin maddî ve fizikî yönleriyle münasebetini ortaya konmaya çalışıldı. Aynı zamanda Yunus Emre'nin klasik tıp birikiminden ne kadar istifade ettiğinin de ortaya çıkması arzulandı.

Çalışmanın bulgularını oluşturan beyitler, Mustafa Tatçının hazırladığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yayınladığı Yunus Emre Divanı'ndan derlenmiştir.

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa.

Yunus Emre *Divan*'ında Tıbbi Terminoloji

(201/23)

Niçe bir Cercîs ü Bercîs olam u Mirrîh olam

Niçe bir Câlînûs u Bukrât olam Lokmân olam

Bukrat: Modern tıbbın babası kabul edilen M.Ö. 460'da Kos (İstanköy) adasında doğmuş, eğitimini buradaki asklepieionda görevli babası Heraklides'ten almış, akla ve deneye yer veren bir tıp anlayışı ortaya koymuştur.

¹ Hipokrat ismiyle bilinir.

Câlînûs: M.S. 129 tarihinde Bergama'da mimar Nikon'un oğlu olarak doğan Claudius Galenus, Yunan tıbbının Roma'daki en büyük temsilcisidir. Bergama, Smyrna, Korint ve İskenderiye'de tıp tahsili görmüştür. Hayatının sonuna kadar Roma'da yaşamış ve eserlerinin önemli kısmını bu dönemde yazmıştır.²

Lokman: Türk folklorunda "Lokman Hekim, Lokmân-ı hâzık, tabip Lokman, dert Lokman'ı, şifâ Lokman'ı" gibi ad ve sıfatlarla anılmaktadır. Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediyye'nin "Tertîbü'l-Enbiyâ" adlı bölümünde onu, Süleyman peygamberden sonra gelen hikmet sahibi bir hekim/nebî olarak zikreder.³

(228/1)

Eyyûb'am dil mübtelâyam derde dermân isterem

'Âşıkam dil-hastayam cânâ cânân isterem

Dil-hasta(f): Gönül yarası. (s.187)

(19/1-3)

Niteligüm soran işit hikâyet

Su vü toprak od u yil oldı sûret

Dört muhâlif nesneden dört dîvârun

Sâzikâr eyledi virdi kerâmet

Yil ile toprağı kıldı mu'allak

Su içinde odı dutdı selâmet

(46/10)

Miskîn Yunus'un nefsi dört tabî'at içinde

'İşkıla cân sırrına pinhân varasum gelür

(201/3)

Adımum atdum yidi dört on sekiz binden öte

¹ Bayat, Ali Haydar. Tıp Tarihi. Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği. İstanbul:2016 s.110

² Bayat, Ali Haydar. Tıp Tarihi. Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği. İstanbul:2016 s.138

³ DîA, XXVII, 206-208

Tokuzı yolda koyup şâh emrine fermân olam
(201/24)

Bu tokuz arslan u yidi evren ü dört ejdehâ
Bunlarınla ceng idem Rüstem olam destân olam
(211/6)

Dört dürlü nesneden hâsıl bilün benem uşda delîl
Odıla su toprak u yil bünyâd kılan Yezdân benem
(358/3)

Toprağı kadarladı sûreti hat bağladı
Durgurdu dört âleti adın insân eyledi
(201/3)

Adımum atdum yidi dört on sekiz binden öte
Tokuzı yolda koyup şâh emrine fermân olam

Dört ejderhâ: Dört unsur (Hava, âteş, su, toprak.). (s.17)
(101/5)

Eger bu derdile hasta düşersem
Safâlık virmesün tîmâr gerekmez
(231/2)

Ecel büke bilümüzi söyletmeye dilümüzi
Hasta iken hâlümüzi soranlara selâm olsun
(388/5)

Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi

Hasta: Hastalığa, derde düçâr olan.
(131/1)

Biz neye ‘âşiksavuz âlemler ana âşık
Kime degül diyelüm her biri sıdka hâzık

Hâzık(a): Tabib, hekim, işinin ehli (s.103)
(232/2-3)

İşkuna düşen ‘âşık derdüne yanar her dem
Vaslundur ana dermân hekîm ne tîmâr itsün
Bu çeşniyi tadana bu gevheri yudana
Derdüne düşen câna hekîm ne tîmâr itsün

Hû(f): Huy, mizâç.
(221/5)

‘İsî yarım ıgneyle yol bulmadı Hazret'e
Benüm bunca dilekle ya kanda sıgar rahtum

İsi/isi(t): Hararet, sıcaklık

(129/8)

Ko beni yanayın göynüklerümle
Kaçan ‘âşık olsam ölmezem ayruk

Köynük/göynük(t): Yanık, yara.

(69/3)

Bu şârun evvel dadı şehd ü şekerden şîrîn
Âhir acısını gör şu zehr-i mâra benzer

Mâr(f): Yılan

(42/8)

‘Aklumuz ol levhe bakar gizli marazlarum açar
Söz gelür gönlüme akar söz dile ansuzın gelür

Maraz(a): Hastalık

(211-2)

Nutfeden Âdem yaradan yumurdadan kuş düreden
Kudret dilini söyleyen zikr eyleyen Sübhân benem

Nutfe(a): Meni, saf ve duru su. İnsanı meydana getiren sperm.

(220-3)

Ol ‘ahdümi ondum uş kimündür benüm işüm
Niçe bir dahı ben bunda nefis eynini iderem

Onmak(t): Şifa bulmak. İyileşmek, yara kapanmak.

(331/5)

Bundan ulu ıssı makâm ne şâd vardır ne gam
Ödler sıdurmak gerek saladur diyenlere

Öd(t): Yürek

(9/3)

Zebânîler çeke tuta götüre Tamu'ya ata
Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola

Sünük(t): Kemik.

(120/1)

Bilenlere sormak gerek bu tendeki cân neyimiş
Cân hod Hak'un kudretidür tamardagı kan neyimiş

(207/2)

Çürimiş toprak içre ten sin içinde yatur pinhân
Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm

(231/4)

‘Azrâil alır cânumuz kurur tamarda kanumuz

Yayıcagız kefenümüz saranlara selâm olsun

(263/3)

Togaldan bagrumı togradı gurbet

Sızar tamar ciger kanı tamardan

Tamar(t): Damar

(5/7)

Miskîn Yunus zehr-i kâtil 'ışk elinden tiryâk olur

'İlm ü 'amel züh'd ü tâ'at pes 'ışksuz helâl olmaya

(10/1)

'Aceb 'aceb ne nesnedür bu derdile firâk bana

Cânımı serhoş eyledi 'ışk agusı tiryâk bana

(144/5)

Nûşdur senün elünile zehr-i kâtil içerisem

Bilmezem ne ma'nîsi var ol olur cânuma tiryâk

Tiryâk(a): Panzehir

(108/4)

Çün kara sakal ağardı ak çıkdı karayı örtüdi

Anı kim Çalap uyardı ol göze tuman gerekmez

(193/13)

Yagmur olup yire yagan bulud olup göge agan

Gözsüzlerün gözündeki boz pusaruk tuman benim

Tuman(t): Katarakt. Göze duman bürümek, gözü perdelenmek

(113/1)

Bu ne derdtdür 'aceb dermân belürmez

Ya bu ne yaradur zahmı belürmez

Zahm(a): Yara

(5/7)

Miskîn Yunus zehr-i kâtil 'ışk elinden tiryâk olur

'İlm ü 'amel züh'd ü tâ'at pes 'ışksuz helâl olmaya

(144/5)

Nûşdur senün elünile zehr-i kâtil içerisem

Bilmezem ne ma'nîsi var ol olur cânuma tiryâk

(258/8)

Aguya bal diyü barmak uzatdum

Aşuma zehr-i kâtil katmışam ben

(262/10)

Yunus sen Tapdug'una kıl du'âyı

İçersün zehr-i kâtil 'ışk elinden

Zehr-i kâtil: Öldürücü zehir, içki

Dönem Tıbbı ve Tabipler

XIII-XIV. asırda yaşamış Hekim Bereket'in Tuhfe-i Mübarizî'si Anadolu'da yazılmış veya tercüme edilmiş ilk Türkçe tıp eseri olduğu bilinmektedir. Eserin ithafı Hüdavendigâr Mübariz-üd-din adıyla bir yöneticidir. Çokça ihtilaf olmakla birlikte Mesud Koman'ın delaletiyle Mübariz-üd-din'in Aydınoğlu Mehmed Bey olduğu sanılmaktadır. Aydınoğlu Mehmed Bey'in iktidarı M.1312-1330 tarihleri arasındadır. Tuhfe-i Mübarizî, Lübab-ün Nuhab ismiyle yazılmış Arapça eserin Mübariz-üd-din'e ithafı için önce Farsçaya sonra Türkçe'ye tercümesidir. Lübab-ün Nuhab'ın da İbn Sina'nın Kanun'undan istifade edilerek yazıldığı bilinmektedir.

¹ Tuhfe-i Mübarizî dört asıl ve her asılda birkaç fasıl ve birkaç talim bulunmaktadır. Eserin birinci aslının birinci talimi yedi fasla ayrılır. Bunlar; tenin dört rüknü (anasır-ı erbaa), dokuz mizaçlar (demevi, asabî, lenfavi, safravi vs.), dört hılt (kan, safra, balgam, sevda), altı uzuv (baş, gövde, kollar, bacaklar vs.), üç kuvva (hazıma, müfekkere, şehviye), üç kuvadan gelen işler ve üç türlü canlar (ruh-u nebatî, ruh-u hayvanî, ruh-u insanî)dir.

İbn Sina'nın el-Kanun Fi't-tıbbı o dönemde Anadolu'da dolaştığını söyleyebiliriz. Şöyle ki iptidai sülüs kırmasiyle yazılmış bir nüshasını, Anadolu Selçuklularının Kasi-el Kuzzati Şeyh Siracuddin ebu Sena Mahmud al-Ermevi (Ö.1283 M.) nun torunlarından Bedrüddin Mahmud Çelebi'nin zevcesi Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'daki Dar-ül Huffaz'a vakfettiği kitaplar arasında gördüğünü Koman iddia etmektedir.²

Diğer bir Türkçe tıp eseri de Hicrî 792 (M. 1389) tarihli İshak bin Murad'a ait Havassü'l Edviye'dir. Bu eser basit ilaçlardan sayılan bitkilerden ve bilinen bazı hastalıkların tedavisinden bahseder. Hipokrat ve Galen'e aşına olan İshak bin Murad eserinde ayrıca riyâzet olarak adlandırdığı nefsi kırma, dünya nimetlerinden el etek çekip ibadetle uğraşma haline bir bölüm ayırmıştır.³

XIV. yüzyılda Anadolu coğrafyasında ayrıca Arapça tıp eserleri de verilmiştir. 1316'da sağ olduğu bilinen Abdullah b. Abdulaziz b. Musa el-Sivasî, bir tıbbî

¹ Koman, Mahmud Mes'ud. Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübarizî. İstanbul: Bilgi Basım ve Yayınevi. 1955

² Koman, Mahmud Mes'ud. Hekim Bereket, Tuhfe-i Mübarizî. İstanbul: Bilgi Basım ve Yayınevi. 1955 s.705

³ Şevki Uludağ, Osman. Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi. Sadeleştiren: İlder Uzel. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1991. s.29-31

nebevi muhtasarı ile Hipokrat'ın aforizmalarına İbn Abi Sadık el-Nisaburî'nin yazdığı şerhinin muhtasarını kaleme almıştır.⁴

Diğer bir tabip Karaman'da Müselsel medresesinde müderris olan Cemaluddin Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî'dir. Vefatı M.1377 civarındır. Dinî ve edebî ilimlere vakıftır. Talebeleri arasında Molla Fenarî vardır. Ervahlar kabristanında medfundur. İbnül Nefis'in al-Mu'cez kitabını Hall al-Mu'cez adıyla şerh etmiştir. Eser İbn Sina'dan beri sistematikleştirilmiş klasik tıp bilgilerini ihtiva eder. Öncelikle insan mizaçlarını ve mizaçlara uygun olarak hastalıkların tedavilerini ve kullanılacak ilaçlar hakkında bilgi verir.⁵

Sayılan tabiplerin dışında aynı dönemde; Geredeli İshak b. Murad (ölm.792/1390 civarı), Erzurumlu Zarir Mustafa b. Yusuf b. Ömer (796/1393'te sağ), Ali Sivasî (VIII/XIV. asır), Baytaroğlu (VIII/XIV. asır), Bergama Kadısı (VIII/XIV. asır), Mahmud b. Muhammed b. Hasan el-Azharî (VIII/XIV. asır), Tutmacı (VIII/XIV. asır) bulunmaktadır.

Dört Unsur Teorisi ve Yunus Emre Divanı İlişkisi

Yunus Emre Divanı'nda çok sayıda beyitte anasır-ı erbaa olarak bilinen dört unsur teorisine atıf bulunmaktadır. Bu görüşün temel kaynakları milattan önceye dayanmaktadır. Eski Yunan filozof Tales (MÖ 625-545) yaşamın ana unsurunun su, Miletli Anksimenes (MÖ 585-525) hava olduğunu ve Efesli Heraklitos (MÖ 535-475) ateş olduğunu iddia etti. Sayıları nesnelerin özü olarak gören Pisagor (MÖ 570-500), suyu, toprağı, havayı ve ateşi doğanın dört ana unsuru olarak görmüştür. Bu unsurların dört fiziksel özelliğı olarak; sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlılık. Dört ana yön, dört mevsim ve dört ürünle (insan, hayvan, bitki, maden) Pisagor dördü dünyanın bir sembolü olarak kabul eder.

Önceki düşünce akımlarından haberdar olduğunu düşündüğümüz Sicilya Empedokles (MÖ 492-432), Doğa Üzerine adlı eserinde evrenin iki özelliğı sahip 4 çelişkili unsurdan oluştuğunu iddia etti; su (soğuk ve ıslak), toprak (soğuk ve kuru), hava (sıcak ve ıslak), ateş (sıcak ve kuru). Elementler arasındaki zıtlıklar sahip oldukları özelliklerden kaynaklanmaktadır. Empedokles, bu elementlerin çeşitli oranlarda birleşmesi ile farklı oluşumların meydana geldiğini savundu. Buna ek olarak, Aristoteles dört unsurun birbirine dönüştürülebileceğı fikrini dile getirdi.

Hipokrat (MÖ 460-370) Empedokles'in dört element teorisini insan vücuduna uyarlamıştır. Hıltlar Teorisi olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre canlılık, vücudun sıvı kısımlarını oluşturan sudan, katı parçaları oluşturan topraktan, nefes almayı sağlayan havadan ve ruhu oluşturan ateşten oluşur. İnsan ayrıca

⁴ İhsanoğlu, Ekmeleddin. (Ed.) Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi. İstanbul: IRCICA. 2008. I. cilt. s.6

⁵ İhsanoğlu, Ekmeleddin. (Ed.) Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi. İstanbul: IRCICA. 2008. I. cilt. s.7

evrenin bir parçası olduğu için bu dört elementin özelliklerinden oluşan dört temel sıvıya sahiptir. Bu sıvılar (hıltlar); kan, balgam, safra ve siyah safra. Özellikler, kan, sıcak ve ıslak (hava) açısından; balgam, soğuk ve ıslak (su); safra, sıcak ve kuru (ateş); siyah safra soğuk ve kurudur (toprak).

İnsanın organlarında sıvılar (hıltlar) farklı şekillerde bulunur. Fakat bunlar bir denge içindedir. Kişinin sağlığı, vücuttaki bu sıvıların dengesine bağlıdır. Eğer sıvılar denge halinde ise kişi sağlıklı, değilse hastalıklı sayılır. Sıvıların dengesi herkeste aynı şekilde olmayıp kişinin mizacına göre değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik de vücuttaki sıvıların oranı ile ilişkilidir. Kanın fazla olması *demevî* (sempatik/sıcakkanlı) mizaca, kara safranın fazla olması *sevdavî* mizaca (melankolik/karamsar), safranın fazla olması *safravî* mizaca (öfkeli, tezcanlı), balgamın fazla olması *balgamî* mizaca (sakin/tembel) yol açar. Kimi sıvılar da birbirine dönüşme kapasitesine sahiptir. Balgam kana, kan safraya dönüşebilir.

Dört unsur ve dört hılt birçok Müslüman hekimin eserinde görmekte birlikte İbn Sina (980-1037)'ni Kanun'unun 1. kitabında detaylı bir şekilde bahsedildiğini de söylemek gerekir. Yunus döneminde Tuhfe-i Mübarizî ismiyle malum Türkçe tıp eserinin varlığından başka tespit edilmiş önemli bir Türkçe tıp eserinin olmayışı, tıp atıflarını acaba coğrafi uzaklığa rağmen o kitapla karşılaşmış karşılaşmadığı ya da o dönem varlığı bilinen İbn Sina'nın Kanun'u gibi başka Arapça tıp eserlerine aşina olup olmadığı ya da kendisine bunu aktaran tabibin kim olduğu ile ilgili soru işaretleri oluşmaktadır.

Sonuç

XIII/XIV. yüzyılda yaşamış bir tasavvuf ve halk şairinin eserinde genel tıbbi ifadeler rastlanması olası olmakla birlikte özel olarak Bukrat, Calinus gibi büyük hekimler ile Anasır-ı Erbaa'nın metine dahil edilmiş olması ilgi çekicidir. Bu, Yunus'un insan merkezli hayat anlayışının şiirlerine ve yazılarına ne kadar yansıdığını ortaya koymaktadır. Döneminde yazılmış çok sayıda Türkçe tıp eserinin bulunmamasına rağmen kadim tıp ile ilişkilendirilecek ifadelerin *Divan*'da yer alması Yunus'un aynı zamanda insana dair görüşünün kapsayıcılığını göstermektedir. Bu bağlamda o döneme kadar yazılmış özellikle Arapça tıp eserleri ile karşılaşmış karşılaşmadığı ya da tıbbı dair isim ve ifadeleri başka bir tabipten öğrenip öğrenmediği tespit edilememektedir. Elbette Yunus'un metni bir tıp metni değildir ama hem anasır-ı erbaa'ya çok yerde değinilmiş olması hem de hastalıktan, ilaçtan, hekimden, uzuvlardan ve bazı hastalıklardan bahsetmesi onu yalnızca edebi ya da tasavvufi bir metin olmaktan öteye taşımaktadır. Bu tebliğin kapsamı dışında kalan, tasavvufi metinlerde özellikle anasır-ı erbaa'nın ne derecede işlendiği ve *Divan*'ın kaleme alındığı dönemde tıp dışı eserlerde tıbbı dair atıfların hangi sıklıkta olduğu konuları ileri araştırmalara muhtaçtır.

Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ının Vahit Paşa 2 (3365-5) Nüshası*

Ebubekir ERASLAN*

Özet

2021 yılının Yunus Emre ve Türkçe yılı ilan edilmesiyle birlikte Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ının yeni nüshaları gündeme gelmeye başlamıştır. Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi'ne satın alma yoluyla 2019 yılında kazandırılan bir yazmanın beş risaleden oluştuğu, bu yazma risalenin sonunda yer alan ve 3365-5 demirbaş numarasıyla kaydedilen beşinci risalesede hacmi küçük de olsa yeni bir "Risaletü'n-Nushiye ve Yunus Emre Divanı" tespit edilmiştir. Baştan sona okunan ve basımı da tarafımızdan yapılan bu nüsha 126a-158a varakları arasındadır. Söz konusu nüsha; Yunus Emre'nin bulunan nüshaları arasında şu an için tespit edilen en genç nüshaları arasındadır. Nüshanın istinsah tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İstinsah yeri olarak da herhangi bir kayıt olmamasına rağmen, yazmanın Manisa/Kula'da istinsah edildiği düşünülmektedir. Harekesiz nesihle yazılan bu yazma, ayrıca eldeki nüshaların hacimce en az olanıdır.

Bildiride Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi 2 (3365-5) nüshasındaki "Risaletü'n-Nushiye ve Yunus Emre Divanı" kısaca tanıtılacak, yazmadaki her iki metinden örnekler transliterasyonlarıyla birlikte verilecektir.

Risaletü'n-Nushiye ve Divan'daki yazım özelliklerine bakıldığında daha çok Divan'da hataların/eksikliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Reddadelere yanlışı, eksik sözcük/harf fazlalığı, tekrarlanan beyitler, eksik bırakılan şiirler gibi özellikleriyle Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshası bir ana nüsha olma özelliğinden oldukça uzakta yer almaktadır.

Yazmadaki Risale, Nuruosmaniye'ye; Divan da Avusturya ve Çorum nüshasına söz varlığı açısından yakınlık göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: *Yunus Emre, Risaletü'n-Nushiye, Yunus Emre Divanı, Eski Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi.*

Vahit Pasha 2 (3365-5) Copy of Yunus Emre's Risaletü'n-Nushiye and Divan

Abstract

With the declaration of 2021 as the year of Yunus Emre and Turkish, new copies of Yunus Emre's Risaletü'n-Nushiye and Divan have emerged. A new "Risaletü'n-Nushiye and Yunus Emre's Divan" has been determined, albeit

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç.Dr. Ebubekir Eraslan, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Muğla/Türkiye, ebubekireraslan@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3713-1242.

small in volume, in the fifth treatise, which is at the end of this manuscript and recorded with the fixture number 3365-5, where a manuscript brought to the Kutahya Vahit Pasha Library in 2019 consists of five treatises has been done. This copy, which has been read and printed from beginning to end, is between leaves 126a-158a. This copy; among the found copies of Yunus Emre, it is among the youngest copies identified for the time being. There is no information about the copy date of the copy. Although there is no record as a place of copying, it is thought that the manuscript was copied in Manisa/Kula. This manuscript, which was written in naskh without a vowel, is also the least in volume of the copies available.

In the paper; “Risaletu'n-Nushiye and Yunus Emre's Divan” in Kütahya Vahit Paşa Library 2 (3365-5) copy will be briefly introduced, and examples from both texts in the manuscript will be given with their transliterations.

When the writing features in Risaletü'n-Nushiye and Divan are examined, it is understood that there are mostly errors/deficiencies in the Divan. The copy of Vahit Pasha 2 (3365-5) is far from being a master copy, with features such as the inaccuracy of refusals, missing words/letter excess, repeated couplets, and incomplete poems.

The Risale in manuscript is close to Nuruosmaniye, and the Divan to the Austrian and Çorum copies in terms of vocabulary.

Keywords: *Yunus Emre, Risaletu'n-Nushiye, Divan of Yunus Emre, Old Oghuz Turkish, Old Anatolian Turkish.*

Giriş

Cumhurbaşkanlığı tarafından 2021 yılının Yunus Emre ve Türkçe yılı olarak ilan edilmesiyle birlikte Yunus Emre üzerine yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Yıl içerisinde önce unutulmuş Vatikan nüshası gündeme gelmiş, sonra Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi'nde 3367-1'de Risaletü'n-Nushiye ve 3367-2'de de Yunus Emre Divanı ortaya çıkarılmıştır. Yine aynı kütüphaneye 03.07.2019 yılında satın alma yoluyla kazandırılan 3365 demirbaş numaralı yazmanın, 3365-5 demirbaş numarasıyla kayıtlı kısmında yeni bir Risaletü'n-Nushiye ve Yunus Emre Divanı tespit edilmiştir.

Yunus Emre; Doğu'dan göçüp gelen Batı Türklüğünün Anadolu'da Oğuzcaya bağlı olarak geliştirmeye başladıkları dilin kurucusu ve ilk önemli temsilcisidir. Şiirleri dilden dile, dolaşa dolaşa günümüze kadar gelmiştir. Aynı zamanda onun Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ının elliye aşkın nüshası bulunmaktadır. Gün geçtikçe bu nüshaların sayısı da artmaktadır. Ayrıca Yunus Emre'nin mecmua ve cönklerde keşfedilmeyi bekleyen pek çok şiiri, bir kısmı ortaya çıkarılmışsa da (Köksal, 2014), hâlâ tozlu raflarda keşedilmeyi beklemektedir.

Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi 2 veya 3365-5 nüshası diyebileceğimiz söz konusu bu yeni Yunus Emre nüshası, 126a-158a varakları arasındadır. Hacı

sebebiyle mevcut Yunus Emre yazmaları içinde en az hacimlidir ve bu yazmalar içerisinde en son ortaya çıkarılanlardır.

Yunus Emre'nin her iki eseri üzerinde toplu olarak çalışan isim Tatçı (2008a, 2008b, 2008c, 2019e, 2020f) olmuştur. Yunus Emre'nin yazmaları üzerine müstakil olarak çalışan isimlerse Risaletü'n-Nushiye için Gölpınarlı (1956), Umay-Horata (1994) ve Boz (2012); Divan üzerine de Gölpınarlı (1943), Uysal (2014), Babacan (2017) ve Kuybu (2015) olmuştur.

Vahit Paşa 2 (3365-5) Nüshası

Yazmanın Genel Özellikleri

Yazmanın Tavsifi	
Yazı Türü	Nesih
Kağıt Türü	Filigranlı
Kağıt Alanı – Yazı Boyutu	200x140- 150x100 mm.
Yaprak Sayısı	35 yaprak (126a-160b)
Satır Sayısı	19
Cilt Özellikleri	Miklepli, zencirekli vişneçürüğü meşin cilt
Tezhip Özellikleri	Baştaki ilk yaprak kırmızı renk cetveli, diğer yapraklarda cetvel mevcut değil.
Mülâhazat, İçindekiler ve Düşünceler	Eserin sonunda 158b-159b (dâhil) arası tekke şairi Nüzulî Mustafa Efendi el-Kulavî (?-1744) ve 160a da divan şairi Niyazî-i Mısırî gibi şairlerin şiirleri mevcuttur.

Yazmanın Müstensihî

Yazmanın müstensihî ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat istinsah yeriyle ilgili tarafımızdan düşünülen bilgi doğrulanırsa müstensihînin tekke şiiiri geleneğine mensup bir ve birden fazla yazıcı olacağı muhakkaktır.

Yazmanın İstinsah Tarihi

Kütüphanedeki yazmanın istinsah tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Eserdeki eskicil unsurların varlığı, kitaptaki kelime kadrosunun ses ve şekil bilgisi açısından Eski Oğuz Türkçesi özelliğine yakın olması gibi nedenlerle yazmanın erken dönemde yazılmış olabileceği ilk başta düşünülebilirse de; yazmanın harekesiz oluşu, kullanılan kağıdın cinsi, yazmada yer alan diğer risalelerdeki şiirlerin içeriği, yazmanın sonunda Nüzulî Mustafa Efendi el-Kulavî ve Niyazî-i Mısırî'nin şiirlerinin olması gibi nedenlerle nüshanın en azından XVII. asırdan önce kaleme alınamayacağını göstermektedir.

Yazmanın İstinsah Yeri

Yazmanın istinsah edildiği yerle ilgili olarak eserde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat yazmanın sonunda Denizli'de doğup Manisa/Kula'ya yerleşerek

orada şeyhlik yapan Nüzulî Mustafa Efendi el-Kulavî'nin şiirlerinin olması, Yunus Emre'nin de burada bir makamının olması sebebiyle söz konusu yazmanın Manisa/Kula'da istinsah edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Risaletü'n-Nushiye ve Divan

Risaletü'n-Nushiye

Risaletü'n-Nushiye, Yunus Emre'nin diğer çağdaşları gibi mesnevi nazım şekliyle 1307-1308 yılında yazdığı dinî-tasavvufî içerikli bir öğüt kitabıdır. Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiye ve Divan adlı eserlerinin nüshalarında çoğunlukla bu iki eser birliktedir ve Risale, her zaman Divan'dan önce gelmektedir. Tüm yazmalarda, yazmanın ebatına göre Risale ve Divan hacimleri azalıp artmaktadır.

Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshası, 126a'da herhangi bir başlık olmadan "Risaletü'n-Nushiye"nin mensur ön sözüyle başlamaktadır. Bu bölüm yani 3365-2/1 diyebileceğimiz kısım, 133b'ye kadar devam etmektedir. Risaletü'n-Nushiye'nin mesnevi kısmı 126a-133a aralığındadır.

Risaletü'n-Nushiye'nin Bölümleri	
Tatçı (2008b, s. 33-128)'da	Kütahya Vahit Paşa 2 (3365-5/1)'de ¹
Yunus'a Dua	-
Manzum Giriş	-
Mensur Giriş	+
Fî-Ta'rifî'l-'Akl	+
Dâstân-ı Rûh u 'Akl ve Mâ-Yata'allaku Bihimâ Mine'l-Ahval	-
Dâstân-ı Kibr	-
Dâstân-ı Buşu Ya'nî Gazâb	-
Dâstân-ı Sabr	-
Dâstân-ı Buhl u Hased	+
Dâstân-ı Gaybet ü Bühtân	-

¹ Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshasında Risaletü'n-Nushiye'nin bölüm başlıklarının hiçbirisi bulunmamaktadır. Yukarıda + işaretiyle verilen bölümlerin de tamamı değil bir kısmı yazmada yer almaktadır.

Resim 1: Mensur Ön Söz

[126b]

(1) ol 'akıl kim ma'îşîdür dünyâ tertîbin bildürür ol 'akıl kim cüz'vîdür uçmak (2) edebîn bildürür ol 'akıl kim küllîdür allâhu te'âlâ edebîn bildürür î mân pâdişâhuḡ (3) hidâyeti pertevindendür hidâyet dahı muhabbet pertevindendür î mân dahı (4) üç dürlüdür biri î mân-ı 'ilme'l yakîndür biri î mân-ı 'ayne'l yakîndür (5) biri î mân-ı hakke'l yakîndür ol î mân kim 'ilme'l yakîndür agızda yirlüdür (6) ol î mân kim 'ayne'l yakîndür göḡülde yirlüdür ol î mân kim hakke'l yakîndür (7) cânda yirlüdür duta geldüğü î mân dūr cânıla geldi cânıla gider uçmak (8) pâdişâhuḡ fazıl pertevindendür tamu pâdişâhuḡ 'adil pertevindendür (9) toprak pâdişâhuḡ ganîlîğı pertevindendür su pâdişâhuḡ nûrı pertevindendür (10) yîl pâdişâhuḡ heybeti pertevindendür od pâdişâhuḡ hışmı pertevindendür (11) topragıla su uçmakda yirlüdür odıla yilile gelen tokuz kişîdür bular (12) bîḡbaşlarıdır bîḡ bîḡ erleri vardır katına kim gelürse kendülere (13) katarlar topragıla suyla gelen on üç kişîdür bunlar dahı bîḡbaşlarıdır (14) bîḡ bîḡ erleri vardır kim katına gelürse uçmaga iledürler ol (15) dört kişî kim cânıla geldi bular bîḡbaşlarıdır bîḡ bîḡ erleri vardır (16) bu dört kişî ile gelenler dîdâra müstagrak olasıdır odıla yilile (17) gelen kişîler tamuya müstagrak olasıdır imdi bilmek gerek kim (18) kangı bölükdensin kangı bölük sözün tutarsaḡ ol bölükdensin (19) vallâhu a'lem

Tablo 1: Mensur Ön Sözün Transliterasyonu

Resim 2: Risaletü'n-Nushiye'den Örnek Metin

[129a]

diñlerisenñ diyem yenñ nasihat
 sakın yoldadurur niçe buhlıla hisset
 kadımden ol iki hemdeşler
 kanda yürürse bildüğün işler
 buhlı bir kişidür her dem rencür
 vücüd sag yürürken rencile pür
 kendü mazarratından kendü kaçar
 nirede bitmezse ol anda anar
 her ne işlerse kendüye ziyân
 kim ola kendözine kıyan
 ger şeker yirse dadı talı yok
 tatlu dirligile bir dem hâli yok
 anuñçün buhl eli irmez işe
 kimse için kuyı kazan kendü düşe
 saña eydeyim buhl neydüğün
 kendüsi sakınur kendü yidüğün
 kendü kazancını kendüye virmez
 bagludur elleri ol işe irmez
 bu ne hâldür saña iy fâyidesüz cân
 gayretün yok midur iy fâyidesüz cân
 ger cânuñ varısa ne hâlde cismün
 ne kişi dirler saña kan ismün
 bu ne kûteh nazar bu ne firâset
 bir dem olmaduñ sen senünle halvet
 ne bir alkış ala bu hâlde sen
 muhâldür 'akıl olasin kimseden sen
 sevmegil dünyâyı sen kala senden

[129b]

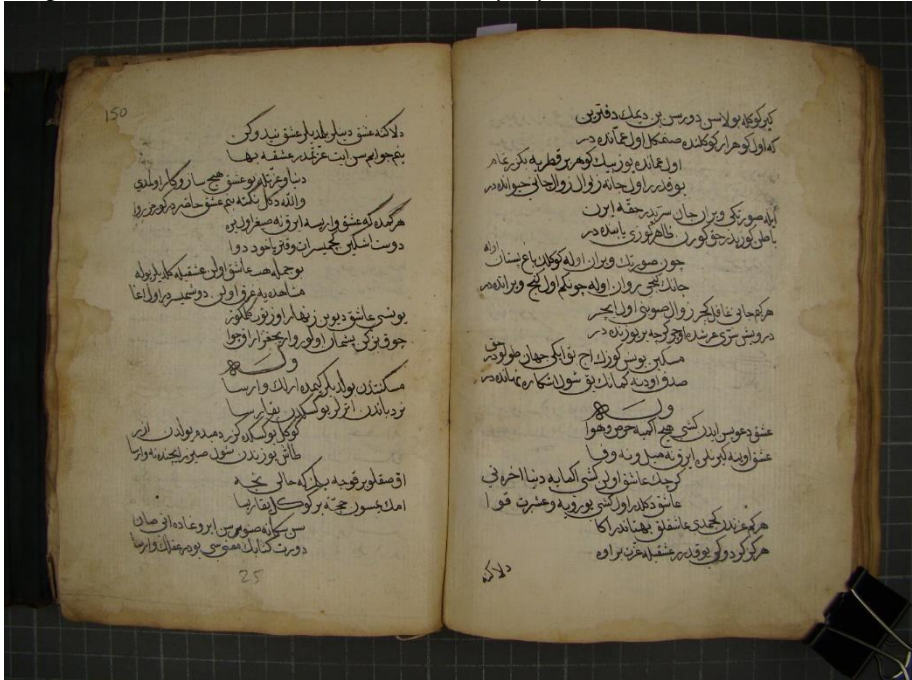
senün nasıbüñe sen nazar eyle
 anı dahı bırak ol kadar ile
 zekâtsuz hayvânât sadakasuz mâl
 berhûdâr olmaya anuñ gibi hâl
 inanmazsañ başa sen anı izle
 ben ne didümse sen anı gözle
 ne hâcet ben dimegüm çıkdı fi'ilün
 nişânı oldurur bağlanmış elün
 suçı yok kişünün bağlanmaz eli
 kendüye tolaşupdur kendü fi'ili
 suçuñ bilmezisenñ gel bildireyin
 ugrusun dutuban elünge vireyin
 ugrıyıla yoldaş olan baş virür
 buhl u hased anı öyle başasur
 kim ki yoldaşına hıyânet ola
 nireye varursa ol la'net ola
 sensin yoldaş saña seni bilürsinñ
 kurtarasın seni togru varursañ
 togrılık besleyene buhl irmez
 hasûd hod kimdurur hiç anı görmez
 kandası bellüdür hasûd haberi
 gitmez olur anuñ hiç göñli tarı
 anuñçün dirligi n'idem içinde
 biñ kez helâk olur bir dem içinde
 yıl on iki aydur şadlıgı yok
 ger yise yimese kayguyla tok
 her ne söylerse havsalası tar

dilersen dilemezsen kala senden süleymândan sâhib-i mülk olmayasın hakikatdür ki bölük kalmayasın öyle tut ki süleymân idüğ sen mülk dahı bayagı kanı süleymân buhl u hased seni hakdan ayırdı gayretüğ hamiyetüğ kancaru vardı hasûdlıktan kimse ne fâyide görür kime ne layıksa ol anı virür neyi neye gergin ol bilür yigrek kâdirdür işine kime ne gerek	söyletmeğil anı yüz biğ dahı var anuçcün haseddür anuç eyü adı sen öküş yaşı ol imdi kanı hasûdlara hasûdlıktan ne fâyide göğüllerden taşra ol eyle kâ'ide hasûdla bahîl hiç işde degül red oldı bular hiç işde degül anuçcün birlige ikrarı yokdur cihân geçerse hiç 'arı yokdur pâdişâh heybetinden korkusı yok kimse begenesi hiç bir hûsı yok
---	--

Tablo 2: Risaletü'n-Nushiye'den Örnek Metnin Transliterasyonu

Divan

Yazmanın ağırlıktaki bölümü, Yunus Emre Divanı oluşturmaktadır. Bu bölüm 133a'dan başlamakta ve 158a'ya kadar devam etmektedir. Bu bölümdeki şiirlerin hemen hemen hepsi *ve lehû/ve lehû rahmetullâh/ve lehû rahmetullâhi eyzan* başlıklarıyla verilmiştir. Şiirlerin bazıları bitirilmemiş, yarıda bırakılıp diğer şiire geçilmiştir. Şiirler aruz ve hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Resim 3: Divan'dan Örnek Metin

[150a] gir göğüle bulasın dūr sen ben dimek defterin ki ol güher er göğlinde sanmagıl ol 'ummândadur ol 'ummânda yüz biğ güher bir katreye benzer	[150b] dileğine 'aşk diyenler bilmediler 'aşk neydüğün benüm cevâbum sen eyit 'izzet midür 'aşka bahâ dünyâ vü 'izzetle bu 'aşk hiç sâz u kâr olmadı
---	--

tamâm yokdurur ol câna zevâl zevâl cânı hayvândadır eyle sûretünji vîrân cân sırrıdır hakka iren bâtın gözidür hak gören zâhir gözi yabandadır çün sûretünj vîrân ola gönjlünj bâg bostân ola cânunj genci revân ola çün kim ol genc vîrândadır her kim cânı gâfil geçer zevâl suynı ol içre dervîş sırrı ‘arşda uçar gerçe yir yüzindedür miskîn yûnus gözünj aç bak iki cihân toludur hak sıdk odına gümânunj yak şol âşıkâre nihândadır 45 ve lehû ‘aşk da’vîsin iden kişi hiç anjmaya hırs u hevâ ‘aşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ gerçek ‘âşık olan kişi anjmaya dünyâ âhireti ‘âşık degüldür ol kişi yürüye vü ‘îşret kova her kim ‘îzzetden geçmedi ‘âşıklık bühtândur anja hergiz girdügi yokdurur ‘aşkıla ‘îzzet bir eve	vallâh degül nükte benüm ‘aşk hâzırdur görmez revâ her kimde ki ‘aşk varısa ayruk ne sıgar ol yire dost eşigin geçmeyiser at u katır yâhûd deve bu cümle hep ‘âşık olan ‘aşkıla geldiler yola müşâhadeye gark olan düşmeyiserdür ol aga yûnusı ‘âşık diyüben zinhâr özenüp gelmeñüz çok bezgan peşmân olur varıcağaz ırak çava 46 ve lehû miskîninden buldılar kimde erlik varsa nerdübândan atarlar yüksekden bakarsa gönjül yüksekde gezer dem-be-dem yoldan azar taş yüzinden şol sızır içinde ne varsa ak sakallu bir koca bilmez ki hâlî nice emek yimesün hacca bir gönjül yıkarısa sen sağa ne sanursan ayruga da anı san dört kitâbuñ ma’nîsi budur ‘akluñ varsa
---	--

Tablo 3: Divan’dan Örnek Metnin Transliterasyonu

Divan’ın; Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshasında yer alan Yunus Emre şiirlerinin yazmadaki sırası, ilk mısrası ve şiirlerde geçen mahlası aşağıdaki tablodaki gibidir:

Şiirin numarası	İlk Dize	Mahlas
1	‘aşk îmâmdur bize gönjül cemâ’at	Yunus
2	sen bu cihân mülkinji kâfdan kâfa tutduñ tut	Yunus
3	dîn ü millet sorarsañ ‘âşıklara ne dîn hâcet	Yunus
4	dervîşlige kadem uran her ma’nide sultân olur	Yunus
5	bilür misin iy ‘âşıklar gerçek ‘âşıklar kandadır	Yunus
6	bize dîdâr gerek dünyâ gerekmez	Yunus
7	gayrıdur her milletden bu bizüm milletümüz	Yunus
8	gayrıdur her milletden bu bizüm milletümüz	Yunus
9	hak cihâna toludur kimse hakkı bilmez	Yunus
10	bu cihâna gelmedin ma’sûkla bir idüm	Yunus
11	evvel kadîm öñden soña zevâl yok sultân benüm	-
12	dünyâ kime kaldı bâkî aç gözünji kuréân okı	Yunus Emre’m
13	hadîs-i muhammedden rehâ virürdi cânı	Yunus Emre’m
14	bu ne güliceğ yirdür aglasañ katı	Yunus
15	tañrı sevdi yaratdı evliyâ-i hâsları	Yunus
16	yâ ilâhî ger suéâl itseñ baña	Yunus
17	bir şâha kul olmak gerek	Yunus
18	kim dervîşlik isterise	Yunus
19	tehî görmeñ kimseyi hiç	Yunus
20	dîn ü milleti kodurdi şol benüm gönjlüm alan	Yunus

21	sûbhân bizi uyarısar bunca zamân yatmış iken	Yunus
22	göñül nite dölenür ma'şûkın bulmayınca	Yunus
23	'âşık oldum erlere varmagıla	Yunus
24	on sekiz biñ 'âlem halkı cümlesi bir içindedür	Yunus
25	'aşkuñ aldı benden beni bañıa seni gerek seni	Yunus
26	pâyânı yok bu yoluñ	Yunus
27	andan berü ki 'aşkuñ benümle yoldaş oldı	Miskîn Yunus Emre
28	iki cihânı unudur dosta göñül viren kişi	Miskîn Yunus
29	helâl kıldı ma'şûka 'âşık kendü kanını	Yunus
30	'âriflerüñ katında sufilik satmayalar	Miskîn Yunus
31	'aşk bâzırgânı sermâye cânı	Yunus
32	'âşıkuz ne diyelüm 'aşk haberinden gayrı/şîrîn	Yunus
33	andan berü gönildüm dostıla bile geldüm	Yunus
34	iy 'aşk eri aç gözünñ yir yüzine kıl bir nazar	Yunus
35	bu semâ'a girmeyenler sonra peşîmân olalar	Yunus
36	bugün sohbet bizüm oldı bize bizüm diyen gelsün	Yunus Miskîn
37	añmaz mısın şol günü ki gözünñ nesne görmez ola	Yunus
38	sabâhın vardum sinlere gördüm niçe ölmüş yatur	Yunus
39	eger gerçek 'âşıkısañ boynuñdaki menşûr nedür	Yunus Emre
40	müşkili hal eylemek degmenünñ işi degül	Yunus
41	dînünñ îmânunñ varısa hor görmegil dervîşleri	Yunus
42	dost yüzini göricek nice karâr kılsun bu cân	Yunus
43	nitekim bu göñlüm mevci yüregümden taşa gelür	Yunus
44	iy dün ü gün hak isteyen bilür misin hak kandadır	Miskîn Yunus
45	'aşk da'vîsin iden kişi hiç añmaya hırs u hevâ	Yunus
46	miskîninden buldılar kimde erlik varsa	-
47	iki cihân zindânısa gerek bañıa bostân ola	Yunus
48	iy 'aşk delüsi olan ne kalduñ perâkende	Miskîn Yunus
49	bir göz kim seni gördi ol kime nazar itsün	Yunus
50	kimünñ ki sensin iy kâdir kamu yollarda yoldaşı	Bîçâre Yunus
51	çalap bañıa bir 'aşk virsün dünden günü bilmeyeyim	Yunus Emre'm
52	rızık için gussa yimegil pâdişâh eksük eylemez	Yunus
53	iy beni 'ayıblayan gel beni 'aşkdan kurtar	Yunus
54	'aşk menzili 'âfidür 'aşk kadîm ezelfidür	Yunus
55	nişânı ol beñzi saru gözleri yaşdur 'âşikuñ	Yunus
56	sen bir göñül yıkarısañ bu kılduguñ namâz degül	Yunus
57	tecellîyâtunñ yiline döymez vücûdum tagları	Yunus
58	tahılları biçdiler bıraktılar hirmeni	Miskîn Yunus
59	yanmayınca 'aşk odına kimse cânân mı bulur	Yunus
60	mustafâ ki bir güzide cânur	Yunus
61	bir ay gördüm bu giçe kamu burclardan yüce	Yunus
62	zinhâr göñlünñ evinde tutma yavuz endîşe	Yunus
63	'âşıklar dostı koyup kanda vara	Yunus
64	'aklum başuma gelmedi 'aşk şarâbın tatmayınca	Yunus
65	istedüğümü buldum eşkâra cân içinde	Yunus Emre

Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ın Yazımına Dair Notlar

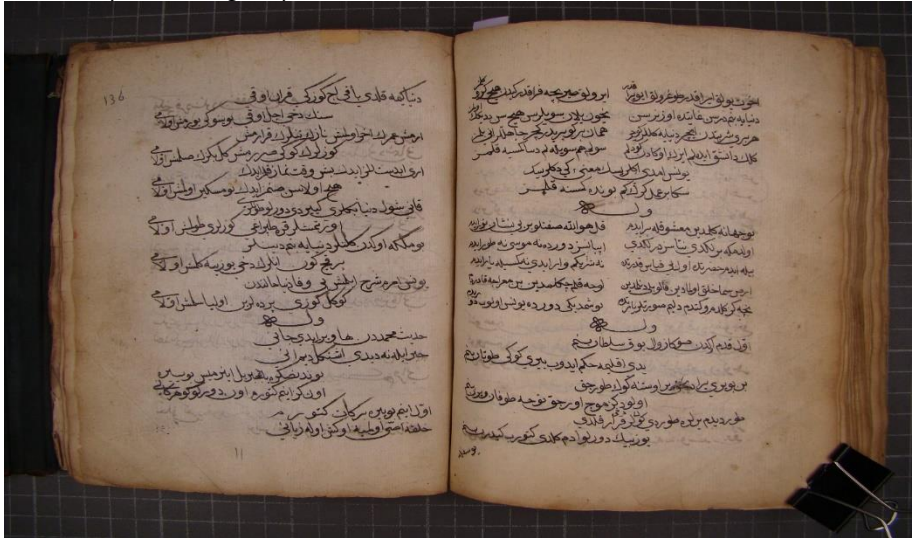
Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshasındaki Risaletü'n-Nushiye ve Divan'daki şiirler yazım açısından incelendiğinde hata/eksikliklerin daha çok Divan'da yer aldığı görülmektedir. Bunun bir sebebi belki de ağızdan ağıza yaşamaya devam eden ilahilerin sözlü kültürden derlenerek yazıya geçirilmesidir.

Harekesiz nesih yazıyla yazılan yazmada zaman zaman harekelerin ünlülerin okunuşunda gösterildiğine şahitlik edilmektedir.

Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ın bir müstensih tarafından kopya edildikten sonra tekrar kontrol edildiği, bu kontrol sırasında bazı eksikliklerin fark edilerek düzeltildiği fakat bazılarının fark edilmediği için düzeltilmediği, bazı beyitlerin iki kez yazıldığı, dizelerdeki bazı sözcüklerin vezin ve anlam açısından müsait durumlarda iki ayrı sözcükle yazıldığı bu da münstensihiin birden fazla nüshaya müracaat ettiğini veya sözlü kültürde dolaşan şiirden etkilenererek onu yazıya aktardığını göstermektedir.

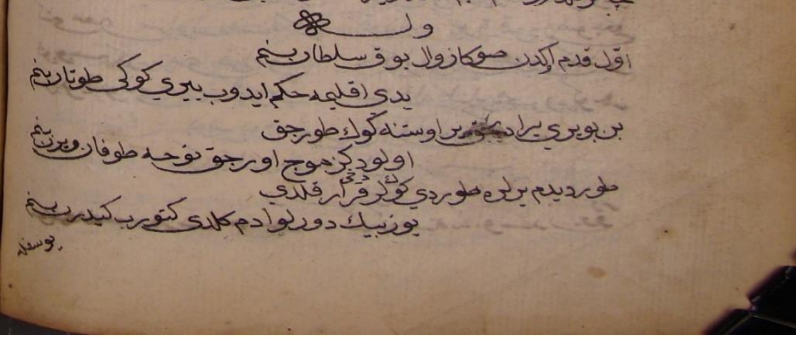
Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshasındaki Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ın yazım özellikleriyle ilgili olarak şunlar söylenebilir:

- 136a'nın sağ alt köşesinde “yusufla” reddadesi² varken hemen soldaki 136b'de beyit “dünya” sözcüğüyle başlamaktadır. Böylece burada yazmalardaki klasik reddade yazma geleneğinin dışarısına çıkmıştır. Bu durumun ya müstensih/müstensihlerin dikkatsizliğinden ya sayfaların karışmasından veya sayfaların birkaç kez kullanılmasından kaynaklandığı söylenilebilir.

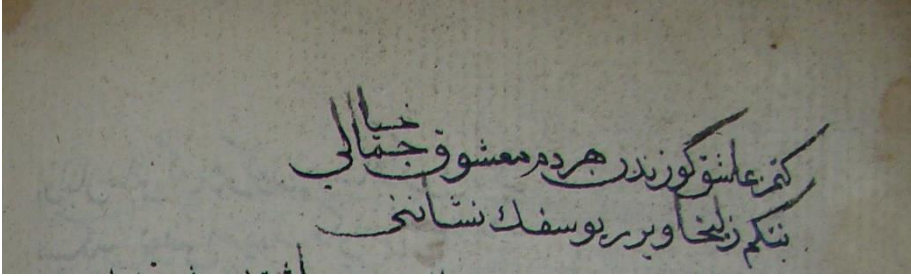

² Yazma eserlerde birbirini takip eden sayfaları göstermek için sayfa altlarına konulan kelimelere verilen ad.

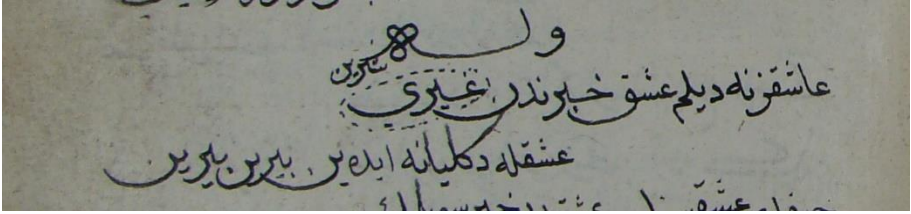
- 136a'daki 11. şiirin 3. beytinde ilk müstensihinin eksik bıraktığı/unuttuğu yerler sözcüklerin üst taraflarına yazılarak tamamlanmıştır. Bu ve buna benzer örnek yazma genelinde çoğunluktadır.

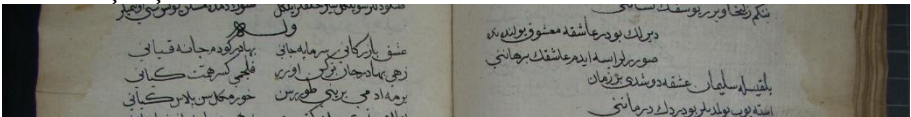
- 144a'nın ilk dizesinde mısra sonunda iki farklı kelimele vardır. Bu durum ya müstensihinin birden fazla yazmadan istifade ettiğini ya da sözlü kültürde yaşayan varyantı şiire aktarmak istediğini göstermektedir.

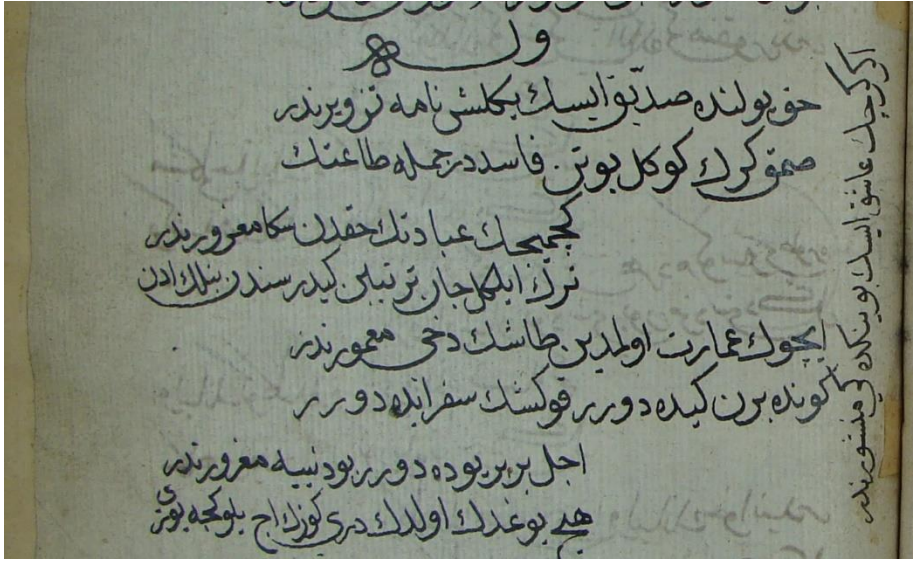
- 144b'deki 32. şiirin ilk dizesinin sonu da iki farklı sözcükle yazılmıştır.

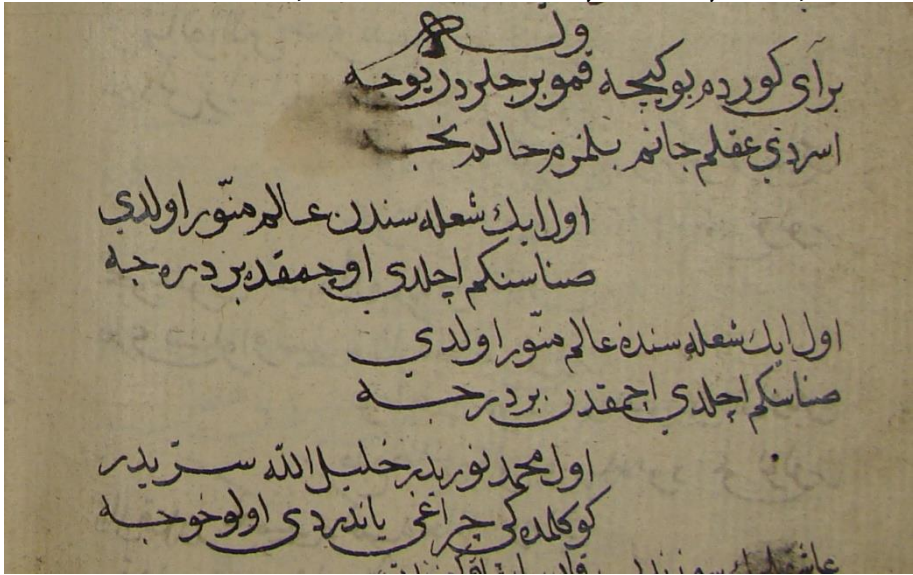
- 144b'nin 31. şiirinde "hor [gör]megil" yazılması gereken yerde gör-fili yazılmamış, bu durum daha sonraki kontrolde de gözden kaçmıştır.

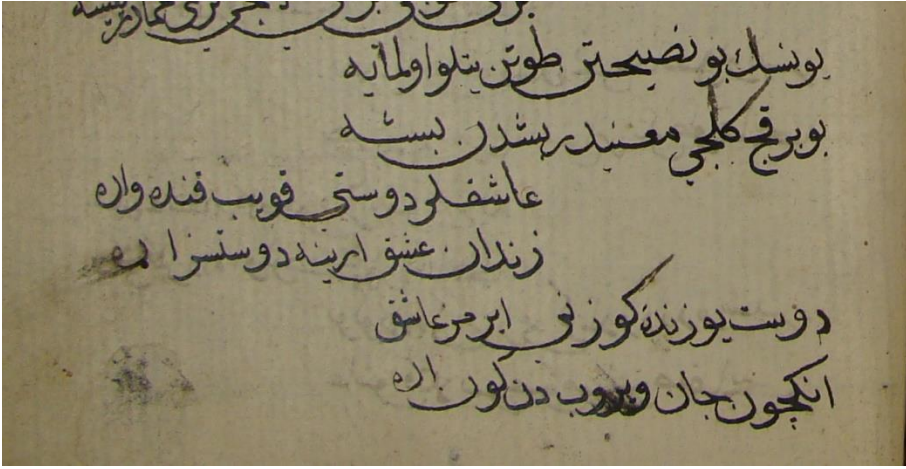
- 147b'de yer alan 39'uncu şiirin ilk mısrası aşağıda görüleceği üzere varagın sağ yan köşesine sonradan eklenmiştir.

- 156a'daki 61'inci şiirin 2'inci ve 3'üncü beyti iki kez yazılmıştır.

- 156b'deki 62'inci şiir bittikten sonra herhangi bir başlık verilmeden diğer Yunus Emre şiirine geçilmiştir.

Sonuç

Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshası Risaletü'n-Nushiye ve Divan'dan oluşmaktadır. Bu yazma 126a-158a varakları arasındadır. Harekesiz nesihle yazılmıştır. Yazmanın 126a-158a arasında Risaletü'n-Nushiye, 133a-158a aralığında da Divan yer almaktadır. Yazmanın müstensihî/müstensihleri, istinsah tarihi ve yeri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Eserdeki eskicil unsurların varlığı, zaman zaman hareketlerin ünlülerin okunuşunda gösterilmesi, kitaptaki kelime kadrosunun ses ve şekil bilgisi açısından bazı Eski Oğuz Türkçesi özellikleri göstermesi gibi nedenlerle yazmanın erken dönemde yazılmış olabileceği ilk başta düşünülebilirse de; yazmanın harekesiz oluşu, kullanılan kağıdın cinsi, şiirlerin içeriği, şiirlerdeki yenici unsurların da varlığı gibi sebeplerle mezkur yazmanın en azından XVII asırdan önce istinsah edilemeyeceğini düşündürmektedir.

Yazmadaki Risaletü'n-Nushiye Nuruosmaniye nüshasına; Divan'ın da Avusturya (Viyana) ve Çorum nüshasına söz varlığı açısından yakınlıklar göstermektedir.

Yazmanın yazım özellikleri incelendiğinde; nüshadaki reddadelerin yanlışlığı, ilk dizelerin bazılarının derkanarlara yazılması, bazı mısraların eksik bırakılarak yazılmaması, dizelerde unutulmuş veya gözden kaçan kelime/harflerin sonradan ilave edilmesi ve bazılarının fark edilemeden geçildiği gibi nedenlerle her iki metnin daha erken zamanda kopyalanan bir veya birden fazla ana yazmadan istinsah edildiğini, istinsah eden kişiden sonra bir başka kimsenin yazmayı tekrardan gözden geçirdiği ve de Vahit Paşa 2 (3365-5) nüshasının bir ana nüsha olma özelliği taşımadığını göstermektedir.

Kaynakça

- Babacan, V., (2017). *Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyesi ve Divanı*, İstanbul, Doruk Yayınları.
- Boz, E., (2012). *Risâletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı (Fatih Nüshası)*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1943). *Yunus Emre Divanı*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1965). *Yunus Emre, Risalat al-Nushiyye ve Divan*, İstanbul, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gülsevin, G. (2011). "Dil Çalışmaları İçin Yunus Emre'nin Yeni Yayınları Nasıl Olmalıdır?", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, (06-08 Mayıs 2010), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Günay, U., Horata, O. (1994). *Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kubbealtı Lugati (2021). 01.09.2021-01.10.2021 tarihlerinde <http://www.lugatim.com/> erişildi.
- Köksal, M. F. (2014a). "Yunus Emre Divanı'nın Yeni Bir Nüshası ve Yunus'un Yayınlanmamış Şiirleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 31, İstanbul.
- Kuybu, E. (2015). *Yunus Emre Divanı'nın Bursa Nüshası (Giriş-Metin-Dil İncelemesi-Dizin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Şahin, H. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (2008a). *Yunus Emre Külliyyâtı II, Yunus Emre Divanı (Tenkitli Metin)*, İstanbul, H Yayınları.
- Tatçı, M. (2008b). *Yunus Emre Külliyyâtı III, Risâletü'n-Nushiyye (Tenkitli Metin)*, İstanbul, H Yayınları.
- Tatçı, M. (2008c). *Yunus Emre Külliyyâtı IV, Âşık Yunus*, İstanbul, H Yayınları.
- Tatçı, M. (2019e). *Yunus Emre'nin Gönül Çocuğu Bursalı Âşık Yunus*, İstanbul, H Yayınları.
- Tatçı, M. (2020f). *Yunus Emre Dîvânı*, İstanbul, H Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Derleme Sözlüğü 1-6*, Ankara, TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*, 01.09.2021-01.10.2021 tarihlerinde <https://sozluk.gov.tr/> erişildi.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Tarama Sözlüğü 1-8*, Ankara, TDK Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2014). *Yunus Emre Divanı [Karaman Nüshası]*, İstanbul, Kesit Yayınları.

Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiye'sinin Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi 1 (3367-1) Nüshası ve Bu Nüshanın Eski Oğuz Türkçesi Şekil Bilgisi Özellikleri*

Ebubekir ERASLAN*

Özet

2021 yılının Yunus Emre ve Türkçe yılı olarak ilan edilmesiyle Yunus Emre ve onun eserleriyle ilgili çalışmalar zirveye ulaşmış, önce Vatikan nüshası sonra da Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası kamuoyunun gündemine gelmiştir.

Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası tek kitap içerisinde hem Risâletü'n-Nushiye'yi hem de Yunus Emre Divanı'nı barındıran oldukça hacimli bir nüshadır. Bu yazmanın Risâletü'n-Nushiye kısmı 1b-36a varakları arasındadır. Risâletü'n-Nushiye'nin, Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshasının tamamlanma tarihi mesnevinin son beytinde 707 (1307) tarihi olarak geçmektedir. Bu tarih zaten tüm Risâletü'n-Nushiye'lerde yer alan bir tarihtir. Yazmanın istinsah tarihi 9 Ağustos 1492'dir. İstinsah yeri de Mısır/Kahire'dir. Müstensih de Şerif Hüseyin El-Sakin'dir. Eser, gayet okunaklı harekeli nesihle yazılmıştır. Bu sebeple dil araştırmaları açısından kıymetli veriler içermektedir.

Eski Oğuz Türkçesi dönemi, XIII. asırla XIV. asırdaki Batı Türkçesinin diğer adıyla Batı Oğuzcasının ilk dönemidir. Bu dönemin ilk, büyük ve en önemli temsilcisi de Yunus Emre'dir.

Risâletü'n-Nushiye, Türk tekke edebiyatının ürünüdür. Yunus Emre, bu eseriyle çağdaşları gibi dinî-tasavvufî içerikli bir mesnevi yazma yoluna girmiştir.

Risâletü'n-Nushiye'nin Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası, manzum ve mensur bir girişle başlamaktadır. Ardından bölüm başlıklarının adı verilerek sırasıyla Haçâ Şerô-i Âdem 'Aleyhi's-Selâm, Dâsitân-ı Buşu Ya'nî Öişm u Ğa'ab ve son olarak da Dâsitân-ı Ğaybet ü Bühtân bölümü gelmektedir.

Bildiride, Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshasındaki Risâletü'n-Nushiye kısaca tanıtıldıktan sonra burada geçen Eski Oğuz Türkçesinin karakteristik şekil bilgisi özelliklerine değinilecektir. Bu özelliklerden de anlaşılaçağı üzere Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası, Eski Oğuz Türkçesinin özelliklerini taşıyan, tarihlendirilebilen en eski Yunus Emre (Risâletü'n-Nushiye ve Divan) nüshasıdır.

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç.Dr. Ebubekir Eraslan, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Muğla/Türkiye, ebubekireraslan@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3713-1242.

Anahtar Sözcükler: *Yunus Emre, Risaletü'n-Nushiye, Eski Anadolu Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi, Mesnevi.*

Kütahya Vahit Pasha Library 1 (3367-1) Copy of Yunus Emre's Risaletü'n-Nushiye and Old Oghuz Turkish Morphological Features of This Copy

Abstract

With the announcement of 2021 as the year of Yunus Emre and Turkish, studies on Yunus Emre and her works reached their peak, and first the Vatican copy and then the Kütahya Vahit Pasha 1 (3367-1) copy came to the public agenda.

The copy of Kütühya Vahit Paşa 1 (3367-1) is a very voluminous copy that contains both Risaletü'n-Nushiye and Yunus Emre's Divan in a single book. The Risaletü'n-Nushiye part of this manuscript is between 1b-36a leaves. The completion date of the Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1) copy of Risaletü'n-Nushiye is mentioned as 707 (1307) in the last couplet of the masnavi. This date is already the date in all Risaletü'n-Nushiyes. The copy date of the manuscript is 9 August 1492. The place of copying is Egypt/Cairo. The copyist is Şerif Hüseyin El-Sakin. The work is written in legible naskh. For this reason, it contains valuable data in terms of language research.

Risaletü'n-Nushiye is the product of Turkish dervish lodge literature. Yunus Emre, like his contemporaries, wrote a religious-mystical masnavi with this work. Written in aruz scale. The aesthetics of poetry in Risaletü'n-Nushiye is not as effective as in Yunus Emre's Divan.

Old Oghuz Turkish period, XIII. century XIV. It is the first period of the Western Turkish, also known as the Western Oghuz language. The first, greatest and most important representative of this period is Yunus Emre.

Vahit Pasha 1 (3367-1) copy of Risaletü'n-Nushiye begins with a verse and prose introduction. Then, by giving the names of the chapter titles, Haõâ Şerô-i Âdem 'Aleyhi's-Selâm, Dâsitân-ı Busu Ya'nî Oışm u Ğaøab and finally Dâsitân-ı Ğaybet ü Bühtân come.

In the paper, Risaletü'n-Nushiye in Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1) copy will be briefly introduced, and then the characteristic morphological features of Old Oghuz Turkish will be mentioned. As can be understood from these features, the copy of Vahit Pasha 1 (3367-1) is the oldest Yunus Emre (Risaletü'n-Nushiye and Divan) copy that can be dated, bearing the characteristics of Old Oghuz Turkish.

Kew Words: *Yunus Emre, Risaletü'n-Nushiye, Old Anatolian Turkish, Old Oghuz Turkish, Masnavi.*

Giriş

Yunus Emre; Anadolu'ya gelip yerleşen, burayı kendilerine yurt tutan Türkçenin Batı kolunun ilk ve en önemli temsilcisi olmuştur. Yunus Emre, aynı zamanda Eski Oğuz Türkçesinin en büyük ismidir (Ercilasun, 2015, s. 439). Onun şiiirleri, bir başka şair ve yazarda göremeyeceğimiz kadar tüm Türk

coğrafyasına tesir etmiştir. Kendisinden sonra gelen pek çok kimse, onun büyüklüğünü kabul ederek onun gibi şiirler yazmışlar ve Yunus/Yunus Emre/Aşık Yunus gibi ortak pek çok mahlası kullanmışlardır (Oğuz, 2020). Bu durum birden fazla Yunus'un varlığına da sebep olmuştur. Araştırmacıların bazıları (Tavukçu, 2004; Çoşar, 2018; Köksal, 2021b) Yunus Emre'leri ayırmak için bazı araştırmalar ortaya koymuşlarsa da henüz bu konuyu nihayete erdirecek bir çalışma yapılmamıştır.

Birden fazla Yunus'un varlığının yanında, elliye yakın Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiye ve Divan'ının nüshası bulunmaktadır. Bu sayı da, Yunus Emre'nin çağdaşı ve de kendisinden sonra gelen pek şairin eserlerinin nüshalarından kat be kat fazladır. Üstelik buna Tekke şiirine mensup olarak kabul edilen şairlerin cönklerde en çok şiiri bulunan ilk 10 şair içerisinde ilk başta Yunus Emre'nin (Köksal, 2017a, s. 249) olması dahil değildir.

Yunus Emre'yle ilgili ilk bilimsel ilgi ve yayını Mehmet Fuat Köprülü yapmıştır. Ondan sonra pek çok araştırmacı hem Risaletü'n-Nushiye hem de Divan üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Özellikle belirtmek de gerekirse de Divan üzerine Risale'ye göre daha çok çalışma yapılmıştır.

Risaletü'n-Nushiye üzerinde çalışan ilk isim Gölpınarlı (1956) olmuştur. Onu sırasıyla Babacan (2017), Tatçı (2008), Umay-Horata (1994) ve Boz (2012) takip etmiştir.

2021 yılının Yunus Emre'nin vefatının 700. yılı olması hatırına Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından 2021 yılı Yunus Emre ve Türkçe Yılı ilan edilmiştir. Bu yılın şerefine, Yunus Emre ve onun mirasıyla ilgili hatırı sayılır çalışma yapılmış, yeni bilgi ve belgeler kamuoyunun gündemine getirilmiş ve yeni nüshalar ya yeniden hatırlanmış veyahut da ortaya çıkarılmıştır. Ortaya yeni çıkarılan nüshalar arasında da Kütahya Vahit Paşa Kütüphanesi 1 (3367-1) nüshası gelmektedir.

Katalog fişine göre 25.06.2020 tarihinde 2.000 TL'ye bir koleksiyonerden satın alınan ve içerisinde Risaletü'n-Nushiye ile Yunus Emre Divanı (Divan-ı Yunus Emre/Gazelliyat-ı Yunus Emre)'ni barındıran bu yazma; dünyada ve Türkiye'de tarihi kesin olarak bilinen en eski Yunus Emre nüshası (Risaletü'n-Nushiye ve Divan) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1/2) nüshası, 144+4 (36a-179a+4+2) yapraktan oluşan aynı zamanda da hacimli bir yazmadır.

Vahit Paşa I (3367-1/2) Nüshası**Yazmanın Genel Özellikleri**

Yazmanın Tavsifi (Risaletü'n-Nushiye)	
Müntesih	Şerif Hüseyin El-Sakin
Yazım Yeri	Kahire
İstinsah Tarihi	2 Ağustos 1492
Yazı Türü	Harekeli nesih
Kağıt Türü	Filigranlı
Kağıt Alanı – Yazı Boyutu	165x110 - 125x80 mm.
Yaprak Sayısı	35 yaprak (1b-36a)
Satır Sayısı	11
Cilt Özellikleri	Miklepli, sırtı ve sertabı koyu kahverengi meşin, ebruli kalın mukavva cilttir (Sırtı, sertabı ve ebruları yıpranmıştır).
Tezhip Özellikleri	Konu başları kırmızıdır.
Açıklamalar	Yazma, 183 (1a-183b+2) varaktır. Sonda 2 boş (184-185) vikaye (koruma) yaprağı bulunmaktadır. Risaletü'n-Nushiye, 1a-35b varakları arasındadır. 35b'nin dördüncü satırında "Risaletü'n-Nushiye" bitmektedir. Burada beşinci satırdan itibaren "Yunus Emre Divanı/Divan-ı Yunus Emre (Gazelliyat-ı Yunus Emre)" gelmektedir. "Yunus Emre Divanı/Divan-ı Yunus Emre (Gazelliyat-ı Yunus Emre)" adlı eser 179a'da tamamlanmaktadır. 179b'den sonra sonu eksik olan 4 (179b-183b) yaprakta Yunus Emre'nin diğer şiirleri vardır.

Risaletü'n-Nushiye***Risaletü'n-Nushiye***

Yunus Emre (1240-1321)'nin Risaletü'n-Nushiye ve Divan olmak üzere iki eseri vardır. Bu eserlerden Risaletü'n-Nushiye'yi Yunus Emre ömrünün sonlarına doğru 1307-8 yılında tıpkı çağdaşları gibi mesnevi nazım şekliyle yazmıştır. Risaletü'n-Nushiye, dinî-tasavvufî bir öğüt kitabıdır.

Risaletü'n-Nushiye'nin Bölümleri	
Tatçı (2008b, s.33-128)'da	Kütahya Vahit Paşa 1 (3367-1/1)'de
Yunus'a Dua	-
Manzum Giriş	Manzum Giriş
Mensur Giriş	Mensur Giriş
Fî-Ta'rîffî'l-'Akl	Haöâ Şerô-i Âdem 'Aleyhi's-Selâm
Dâstân-ı Rûh u 'Akl ve Mâ-Yata'allaku Bihimâ Mine'l-Ahval	-

Dâstân-ı Kibr	-
Dâstân-ı Buşu Ya'nî Gazâb	Dâsitân-ı Buşu Ya'nî Oışm u Ğağab
Dâstân-ı Sabr	-
Dâstân-ı Buhl u Hased	-
Dâstân-ı Gaybet ü Bühtân	Dâsitân-ı Ğaybet ü Bühtân

Risaletü'n-Nushiye'nden Örnek Metinler

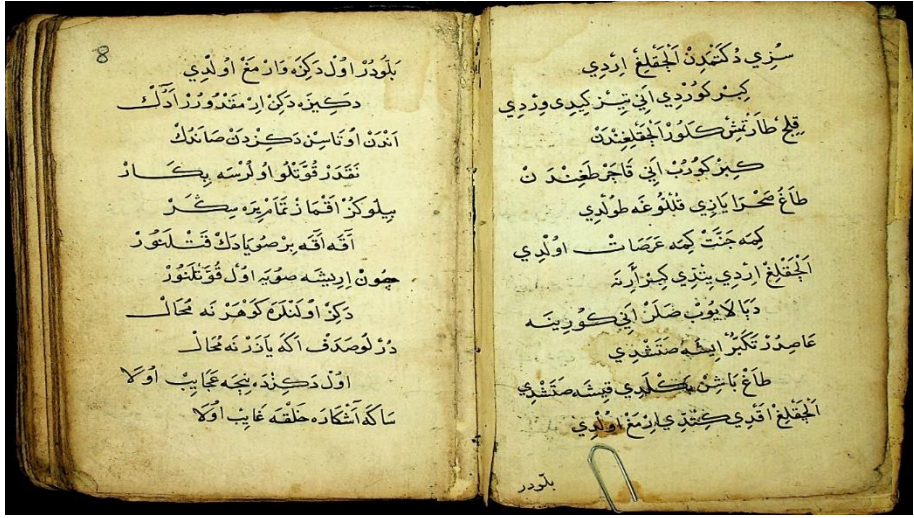
Resim 1: Risaletü'n-Nushiye'nin Manzum Ön Sözü

[1a]

Bismillâhi'r-raómani'r-raóim
evvel padişâh-ı úadîm dilerdi bir óikmet eyle-y-idi
odu âu ùoprag u yıl úudretinden söyleye-y-di
bismillâhi buyurdi götürdiler ùopragı
ikinci teslîm oldu óâðır oldu âu daðı
ùoprag-ıla âu daðı yoğurdılar bünyâd oldu
âûret irmek soñra arja ad oldu
üçüncü yıl geldi depretdi anı
andan oldu arja âdem nişânı
dördüncü od geldi úızdurdı anı

[1b]

tamâm úıza varıcaú úündedi anda cânı
cân sûrete gelmege fermân oldu
pâdişâh óikmeti arja dermân oldu
cân âûrete girdi pür-nûr eyledi
âûret câñ sevinde şükr eyledi
yüz biñ benüm gibi eyleriseñ sarja ne muhâl
şükr elóamdüillâh 'alâ küllî óâl
ùoprag-ıla geldi terk-i úaná'at
tevekkül âabr u óulú-ıla ğanîmet
âü-y-ıla geldi bile dört dürlü óââil
âafâ vü seòâvet bir daðı naôar-ı vââil

Resim 2: Risaletü'n-Nushiye'nin İç Sayfasından Bir Varak

[7a] sözi düketmedi alçaúılığ irdi kibr gördi anı tîz gıdivirdi úılıç úartmış gelür alçaúılığından kibr görüp anı úaçar úağından úag u áaóra yazı úulluğa úoldı kime cennet kime 'araâât oldı alçaúılığ irdi yitdi kibr erine depeleyüp áalar anı görine 'ââidür tekebbür işe áataşdı úag başın bekledi úışa áataşdı alçaúılığ aúdı gitdi ırmağ oldı	[7b] bellüdü ol denize varmağ oldı denize degin ırmaú-durur aduñ andan ötesin denizden áanaduñ ne úadar úuvvetlü olursa bıñar yıluz aúmaz tamâm yire sıñer aúa aúa bir áuya dek úatlanur çün irişe áuya ol úuvvetlenür deniz olanlara gevher ne muóâl dürlü áadev aña yazar ne muóâl ol denizde niçe 'acâyib ola saña aşúâre óálka gâyip ola
--	--

Tablo 2: Risaletü'n-Nushiye'nin İç Sayfasından Bir Varagın Transliterasyonu

Eski Oğuz Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi)

Şahin (2015, s. 15) XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzcaya dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denildiği söylemektedir. Ercilasun (2015, s. 431)'da iki yüzyıllık bu dönem için en yaygın terimin Eski Anadolu Türkçesi terimi olduğunu ifade etmektedir. Fakat yine Ercilasun (2015, s. 431) Batı Türkçesi yazı dilinin, XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl sonlarına dek Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkanlarda tek yazı dili olarak kullanıldığı için ve Eski Anadolu Türkçesi teriminin Azerbaycan'ı dışarıda bırakması sebebiyle Eski Oğuz Türkçesi terimini teklif etmektedir ki biz de Ercilasun (2015, s. 431)'la aynı görüşteyiz.

Şekil (Biçim) Bilgisi

Şekil bilgisiyle ilgili şu tanımlar yapılmaktadır:

Korkmaz (2020, s. 226)	Karaağaç (2013, s. 191)
Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen dil bilgisi dalı.	Bir dildeki asıl ve bağlı biçim birimlerin, bunların kullanım yollarını bağlı biçim birimlerinin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve biçimle ilgili öteki konuları inceleyen dil bilgisi dalıdır.

Demek ki şekil bilgisi; dildeki kök (asıl biçim birimler) ve eklerin (bağlı biçim birimleri) birbirleriyle birleşme, anlamlaşma, türetimleşme ve çekimleşme özelliklerini ve de şekille ilgili diğer konuları inceleyen dil bilgisi dalıdır.

Risaletü'n-Nushiye'deki Eski Oğuz Türkçesi Şekil Bilgisi Özellikleri

Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası 1492 tarihinde Eski Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak aktif bir şekilde kullanıldığı bir zamanda, Mısır sahasında da olsa, istinsah edilmiştir. Biz, 3367-1'de yer alan ve Risaletü'n-Nushiye'de geçen karakteristik Eski Oğuz Türkçesi özelliklerine değineceğiz.

- Birinci tekil kişiye buyruk –AlUm ekiye yapılmaktadır.
bir iki gel ùanışuú danış**alum**
bilüp òalvetce yir anda úaç**alum**
- Geniş zaman birinci tekil çekimi –Am ekiyle çekimlenmektedir.
ùama‘ zindânından ben çúam**amazam**
divârı berk-imiş hîç yúam**amazam**
bilü**rem** ben ki anuñ ùâ‘ati yóudur
bu ilde günde dağı adı yóudur
- İkinci tekil kişi emir eki –ğ**Il** Eski Oğuz Türkçesinin tipik özelliği olarak Nushiye'de görülmektedir.
dünyâyı sevmeg**il** kim úala senden
gelüp düşmân ãoñı yir ala senden
cümle ùamarlaruñā āayúal urğ**ıl**
degme birisine bir úulaú burğ**ıl**
- -IcAk : Yunus şiirlerinde sıklıkla kullanılan bu ek, bugünkü Türkiye Türkçesinde “..inca”nın yerini tutmaktadır.
dördünci od geldi úızdurdı anı
tamâm úiza var**ıcaú** ündedi anda cânı
özin yir úoy**ıcaú** ‘öşrini āeçdi
úıyamaz virmege cânına geçdi

- -UbAn : Ulaç eki eserde kullanılmıştır.
bunca günden berü ol ni'meti yir
ikilikden geç**üben** diyemedi bir
nidiserdür saña fâyidesüz uân
çıúsar òor ol**uban** sendeki cân
- -IsAr : Eski Oğuz Türkçesinde gelecek zaman eklerinden biridir.
Metinde sıklıkla geçmektedir.
benüm ileyüme kim katlanı**sar**
heybetümden deñiz oda yanısar
gör imdi gine 'aúl ne dü**ziser**
óasûd olan kişi ümîd ö**ziser**
- -IcAGAz : Eski Oğuz Türkçesinde ve Yunus Emre'de bu ulacın örneği vardır.
buşu gelice**gez** î mân ne olur
oda düşer yâôûd cânın alır
- -UbdUr : Bugün “-mıştır” anlamıyla karşılanan bu biçim birim yine Risale'de örnekliğiyle yer almaktadır.
saúingıl buşudan kim gizlen**übdür**
niredede sizmezisen anda ùurur

Sonuç

Yunus Emre'nin, Risaletü'n-Nushiye ve Divan adlı iki eseri vardır. Onun iki eserinin günümüze kadar ulaşan 50'ye yakın nüshası bulunmaktadır.

2021 yılının Yunus Emre ve Türkçe yılı ilan edilmesiyle birlikte onun eserleri ve nüshaları hakkında yeni bilgi ve belgeler kamuoyunun gündemine gelmeye başlamıştır. Bu yıl içerisinde de Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası ortaya çıkarılmıştır.

Vahit Paşa 1 (3367-1) nüshası, harekeli nesihle yazılmıştır. Buradaki Risaletü'n-Nushiye 1b-36a arasındadır. İstinsah tarihi 1307 yılıdır ki bu tarih Risaletü'n-Nushiye'lerde istisnasız kaydedilen tarihtir. Yazma, Mısır'da istinsah edilmiştir. Bu sebeple içerisinde Kıpçakça özellikleri de barındırmaktadır.

Eski Oğuz Türkçesi, XIII-XV. asırda Ana Oğuzcaya dayalı olarak Batı'da gelişen Türkçenin bir koludur. Bu kolun kurucusu, en önemli ve büyük temsilcisi Yunus Emre'dir. Onun şiirlerinin yer aldığı Risaletü'n-Nushiye de bu dönemin tipik şekil bilgisi özelliklerine rastlamak mümkündür. Bunlar arasında -IcAk, -UbAn, -IsAr, -IcAGAz, -UbdUr, -gIl, -Am, -AlUm eklerinin Risaletü'n-

Nushiye’de bulunması, bu yazmanın karakteristik olarak Eski Oğuz Türkçesi özelliklerini yansıttığını göstermektedir.

Kaynakça

- Babacan, V., (2017). *Yunus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyesi ve Divanı*, İstanbul, Doruk Yayınları.
- Boz, E., (2012). *Risâletü’n-Nushiyye Öğüt Kitabı* (Fatih Nüshası), Ankara, Gazi Kitabevi.
- Çoşar, Asiye Mevhibe (2018). *Yunus Emre Divanı’na Metin Madenciliği Yöntemi ile Yaklaşım*, Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu, Kırşehir, 4-6 Ekim 2018.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara, Akçağ.
- Gölpınarlı, A. (1965). *Yunus Emre, Risalat al-Nushiyye ve Divan*, İstanbul, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları.
- Gülsevin, G. (2011). *Dil Çalışmaları İçin Yunus Emre’nin Yeni Yayınları Nasıl Olmalıdır?*, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri, (06-08 Mayıs 2010), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Günay, U. - Horata, O. (1994). *Yunus Emre Risâletü’n-Nushiyye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kubbealtı Lugati (2021). 01.09.2021-01.10.2021 tarihlerinde <http://www.lugatim.com/> erişildi.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2020). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları.
- Köksal, M. F. (2017a). *Divan Şiiri-Cönk İlişkisi ve “Cönk” Redifli Gazeller*, Sefad, (37): 247-290.
- Köksal, M. Fa. (2021b). *Yunus Emre Şiirlerini Tefrik Etmek İçin Bir Üslup Şablonu Denemesi*, Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni, 8.05.2021 Eskişehir.
- Oğuz, M. Ö., (2020). *Yunus Emre, Yunus, Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem, Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 15.09.2021 tarihinde <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yunus-emre-yunus-kul-yunus-asik> erişildi.
- Şahin, H. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre Külliyyâtı III, Risâletü’n-Nushiyye (Tenkitli Metin)*, İstanbul, H Yayınları.
- Tavukçu, O. K. (2004). *Yunus Şiirlerini Ayırt Etmeye Yönelik Bazı Tespitler*, Türklük Bilgisi Araştırmaları, 28/II (IV), 59-84.
- Tezcan, S., (2012). *Eski Anadolu Türkçesi ve Yunus Emre Şiirlerinin Dili Üzerine*, Yunus Emre, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Derleme Sözlüğü 1-6*, Ankara, TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2021). *Güncel Türkçe Sözlük*, 01.09.2021-01.10.2021 tarihlerinde <https://sozluk.gov.tr/> erişildi.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Tarama Sözlüğü 1-8*, Ankara, TDK Yayınları.

Divan, Halk ve Tekke-Tasavvuf Şairi Olarak Yunus Emre

Önder YAŞAR*

Özet

Anadolu sahası Türk edebiyatının kuruluş devrinde yaşayan Yunus Emre, Türk sanat ve edebiyatına damga vurmuş önemli şairlerden biridir. Şair, şiirlerindeki sade üslubu ve anlaşılır Türkçesiyle günümüze kadar sevilerek okunmuştur. Yunus Emre'nin eserleri üzerine, etki ettiği edebiyat, sosyoloji, din bilimleri, sanat ve tarih gibi pek çok alanda incelemeler yapılmıştır. Şair, özellikle edebiyat sahasında bir Yunus Emre literatürü oluşturacak kadar çalışmaya konu olmuştur. Divan edebiyatı, halk edebiyatı ve tasavvuf edebiyatı araştırmacıları onu, kendi alanlarında şiir yazar bir şair olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre Yunus Emre hem divan hem halk hem de tasavvuf edebiyatı şairidir.

Türk edebiyatı aslında halk, divan, tekke edebiyatları arasında altında bir bütünlük arz eder. Yunus Emre, birliği temsil eden bu müstesna yapıyı eserlerine yansıtarak söz konusu üç edebî sahada da kabul görmüştür. Tekke müntesibi, âşık ve divan sahibi olarak kendine devrinin edebî, tarihî ve sosyal ortamında özel bir yer edinmiştir.

Bu bildiride Yunus Emre'nin şiirleri; divan, halk ve tasavvuf edebiyatının ortak yönleriyle ele alınacaktır. Şiirler, birtakım dil ve muhteva özellikleriyle her üç edebî saha açısından değerlendirilecektir. Bildirinin amacı, Yunus Emre'nin hangi edebî çevre içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ya da hangi alanda eser vermiş bir şair olduğunu ortaya koymak değildir. Yapılacak inceleme neticesinde Yunus Emre'nin şiirlerinin bu kadar geniş kapsamlı anlaşılmasının ve değerlendirilmesinin temelinde yatan, Yunus Emre'nin bir sanatçı olarak duygu dünyasını ve düşünce yapısını oluşturan dil ve üslubun, motiflerin, mecazların ve kavramların neler olduğunu açıklığa kavuşturmadır.

Anahtar kelimeler: *Yunus Emre, Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Tasavvuf Edebiyatı, Müşterek Unsurlar.*

Abstarckt

Yunus Emre, who lived in the founding period of the Anatolian field of Turkish literature, is one of the important poets who left their mark on Turkish art and literature. The poet has been read fondly until today with his plain style and understandable Turkish in his poems. Studies on Yunus Emre's works have been made in many fields such as literature, sociology, religious sciences, art and history. The poet has been the subject of many

* Öğr. Gör. Dr. Millî Savunma Üniversitesi, Deniz Astsubay Meslek Yüksekokulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, onderyasar13@gmail.com.

studies, especially in the field of literature, to create a Yunus Emre literature. The researchers of divan literature, folk literature and sufi literature evaluated him as a poet who wrote poetry in his field. According to them, Yunus Emre is a poet of both divan, folk and Sufi literature.

Turkish literature actually presents a unity among folk, divan and sufi literatures. Yunus Emre has been accepted in all three literary fields by reflecting this exceptional structure that represents unity in his works. As a dervish, a lover and a divan owner, he had a special place in the literary, historical and social environment of his time.

In this paper, Yunus Emre's poems; the common aspects of divan, folk and Sufi literature will be discussed. Poems will be evaluated in terms of all three literary fields with some language and content features. The aim of the paper is not to reveal in which literary environment Yunus Emre should be evaluated or in which field he is a poet who has given work. As a result of the examination to be made, it is to clarify what the language and style, motifs, metaphors and concepts are, which form the basis of such a comprehensive understanding and evaluation of Yunus Emre's poems, and which constitute Yunus Emre's emotional world and mentality as an artist.

Key words: *Yunus Emre, Divan Literature, Folk Literature, Sufi Literature, Common Elements.*

Giriş

Edebiyat tarihi yazımının bir amacı da edebî şahsiyetleri gösterdikleri çeşitli özelliklere göre tarihin ve edebiyatın bir noktasında konumlandırmaktır. Türk şairleri; yaşadıkları devir, kullandıkları dil, benimsedikleri estetik/edebî anlayış, eserlerindeki muhteva ve gösterdikleri diğer hususiyetler itibariyle farklı edebî dönemler içerisinde tasnif edilmişlerdir. Bilimselliğin bir gereği olan bu sınıflama işi, beraberinde bazı sorunlar getirmektedir. Bir şair; yaşadığı döneme ya da eserlerinde ele aldığı konuların, benimsediği dil ve üslubun göze çarpan kısmına bakılarak divan şairi, halk şairi, tekke şairi, âşık vs. olarak değerlendirilebilir.

Bu tasnif bugün için kısmen doğru ve gerekli olabilir ancak şairin/sanatçının içinde bulunduğu devrin kültürel/düşünce yapısı ya da bizzat şairin böyle bir tasnifi kabul edip etmediği veya bununla hiç ilgilenmediği/dertlenmediği üzerinde düşünülmelidir. Türk edebiyatı, ortak kültürel, dinî ve estetik temeller üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla Türk edebiyatı çerçevesinde yazılan şiirlerin muhtevası, dili, estetik yapısı da benzer olacaktır. Bir şiirde sade, anlaşılır dil kullanan şair, bir başkasında hatta aynı şiirde nispeten yabancı sözcüklerle ve çeşitli sanatlarla kurulu bir söyleyişe yer verebilir. Aynı şair şiirlerinde bir meclisi de işleyebilir, ilahî aşkı da; bahçenin güzelliğini de ele alabilir, yiğitliğin önemini de. Bu durumda sanatçıyı belli bir sınıfa dâhil ederek diğerlerinden çok keskin çizgilerle ayırmak; eser verdiği Türk edebiyatı

gelenegini, sanat anlayışını ve şairin edebî dünyasını yok sayan bir yanlış olacaktır.

Şairin, akademik inceleme metotları vesilesiyle edebî sahadaki yerini belirlemek, akabinde eserlerindeki farklı sahalara yönelik unsurları tespit ederek ortaya koymak, şairin farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu ameliye, Türk edebiyatının aslında bir bütün teşkil ettiğini, şairlerin sadece bir sahanın dar sınırları içerisinde sıkışıp kalmadığını, kullanılan -biçim ya da muhteva fark etmeksizin- malzemenin ortak olduğunu göstermesi bakımından değerli olacaktır. Edebiyat araştırmacıları bugüne değin çeşitli divan ve halk şairleri üzerine bu edebî geleneklerin müstereklerini ortaya koyan çalışmalar yapmışlardır.¹

xiii - xiv. asırda yaşamış olan Yunus Emre; şiirlerinde işlediği ilâhî aşk, vahdet, diğer tasavvufî mevzular; kullandığı sade dil ve üslubu ile tekke-tasavvuf şairi olarak değerlendirilmektedir. Yunus Emre'nin divanı incelendiğinde bu tasnifin yerinde olduğu görülür. Ancak şairin divanında tekke-tasavvuf edebiyatı yanında divan ve halk edebiyatı şiiri özellikleri taşıyan örnekler bulunduğu görülmektedir. Aynı kültürden beslenen bu edebî geleneklerin ortak unsurlar ihtiva etmesi olağandır. Bu noktada yapılması gereken, şairi tekke edebiyatı içerisinde terkedilmesi değil Yunus Emre'nin şiirlerindeki farklı edebî sahalara ait unsurların tespit edilerek şairin daha doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Çünkü şair bugüne kadar genel itibarıyla tekke ya da EAT şairi olarak değerlendirilmiş, genel itibarıyla dinî-tasavvufî yönden ve dil açısından incelemelere konu olmuştur.

Bu bildirinin gayesi, Yunus Emre'yi divan şairi, halk şairi, tekke şairi vb. şekilde bir kalıba sokmak değil onun şiirlerindeki divan, halk ve tekke şiiri unsurlarını -ekseriyetle divan şiiri- ortaya koymak, Türk edebiyatının *halk-divan-tekke* - *duvar-kemer-kubbe* (Çelebioğlu, 1998, 1) şeklinde muhteva yönünden bir bütün teşkil ettiğini Yunus Emre şiirleri üzerinden göstermek; ayrıca Yunus Emre'nin bu üç edebî sahayı şiirlerinde birleştirmesinin, onun bütünleyici tavrını desteklediğini belirtmektir.

a. Dil ve Üslup

Yunus Emre'nin en dikkat çeken özelliği, xiii. asır Oğuz Türkçesiyle söylediği şiirlerin bugünün insanı tarafından anlaşılmasını sağlayan şiir dilidir. Bu dilin kurulmasına etki eden bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunların önde geleni

¹ Türk edebî geleneklerinin müsterek unsurları için bkz.: Cemal Kurnaz, (2011), *Halk Şiiri ve Divan Şiirinin Müsterekleri*, Ankara, Berikan Yayınevi; A. Azmi Bilgin, (2000), "Tekke ve Divan Şiirinin Müsterekleri", *Eski Türk Edebiyatı Bilgi Şöleni*, İstanbul, İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

elbette onun içinde bulunduğu sosyal ve edebî ortamdır. Şair, menkıbevi ve tarihî sergüzeşinde anlatıldı üzere bir çiftçidir, hayatı boyunca halkın içinde bulunmuş, tekkede eğitim görmüş, bu çevreden kopmamıştır. Dolayısıyla şiirlerinde kullandığı dil ekseriyetle yalın, anlaşılır bir halk Türkçesidir. Ayrıca Türkçeye değer verildiği, Türkçe eser yazmanın teşvik edildiği beylikler devrini (Özkan, 2002, s. 637-638; Korkmaz, 1995, s. 420-421) idrak etmiş olması, onun diline etki etmiş olmalıdır. Aslında bu yalın Türkçenin temeline yaşadığı ortam ve devrin etkisini yerleştirmek, Yunus'un dil bilincine sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmek olur:

Gel iy gözüm agla gülmezem ayruk
 Cânım dosta gider gelmezem ayruk (129/1)²
 Kelecı bilen kişünün yüzini ag ide bir söz
 Sözi bişürüp diyenün işini sag ide bir söz (102/1)
 'Ömrüm beni sen aldadun
 Âh n'ideyin 'ömrüm seni
 Beni deprenimez kodun
 Âh n'ideyin 'ömrüm seni
 Benüm varum hep sen idün
 Cânım içinde cân idün
 Hem sen bana sultân idün
 Âh n'ideyin 'ömrüm seni (384/1-2)

gibi örnekler, şairi dil ve söyleyiş itibarıyla halk şiirine yaklaştıır. Şairin suya yaptığı şu güzelleme, ırmak kenarında oturmuş türkü söyleyen bir âşığı anımsatır:

İy su kandan gelürsin vatanun kanda senün
 Kanda çukur bulursan yatagun anda senün
 Sen yüceden çıkarsın alçak yire akarsın
 Gönül Hakk'a dutarsın alçak gönlün var senün
 Seni bulut götürür 'âlemlere yitürür
 Dürlü çiçek bitürür hoş üstâdun var senün (147/1-3)

Yunus bazı şiirlerinde, meydanda irticalen şiir söyleyen âşıklar gibi ey yarenler ey kardaşlar diye söze başlar; *gelin, dinleyin, görün, bakın; hey, be hey* diyerek insanlara hitap eder:

İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandayıdum
 Dinlersenüz eydivirem ezeli vatandayıdum (168/1)

² Örnekler, Mustafa Tatçı'nın divan neşriden alınmıştır: *Yûnus Emre Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap. Söz konusu çalışmanın Bakanlık internet sitesinden kaldırılması sebebiyle uzantı verilememiştir.

İy kamu derd ehli gelün derd benem ü dermân benem
 Kâfırdeki küfr-i nihân mü'mindeki îmân benem (199/1)
 İy yârânlar iy kardaşlar ecel ire ölem birgün
 İşlerüme pişmân olup kendözüme gelem birgün (241/1)
 Gelün hey dertlüler gelün bu derdümnden siz de alun
 Dertlü bilür dertlü hâlin ya dertsüzler bunda n'eyler (75/2)
 Gelün tanşuk idelüm işi kolay turalum
 Sevelüm sevilleüm dünyâ kimseye kalmaz (103/5)
 Hey yârânlar hey kardaşlar nic'edeyin n'ideyin ben
 Sen benüm kulum degülsin dir olursa n'ideyin ben (274/-1)
 Behey miskîn aç gözünü bu fânîden yum gözünü
 Günâhdan kara yüzünü hîç agartmayasın bigi
 Behey miskîn gâfil olma dünyâ fânî bâkî sanma
 Ecel yiticek agzundan lokman yutmayasın bigi (414/3-4)

Yunus Emre'nin xv. ve sonraki asırlarda ortaya çıkan halk şairlerinin temellerini atan yalın ve anlaşılır dili, bazı şiirlerde yerini yabancı sözcüklerle dolu divan şiiri diline bırakır. Bu şiirlerinde Yunus, Türkmen kocası olarak kaleme aldığı şiirlerin yalın dilinden uzaklaşır:

Bu Ferş'i gördük aldanduk henüz 'Arş'a iremedük
 Bu 'Arş'a Ferş'e iy hâce gör e ferrâş olan kimdür (30/4)
 Benem sâhib-kırân devrân benümdür
 Benem key pehlevân meydân benümdür (31/4)
 Nisâr ol 'âşık cânına ki dostıla visâli var
 Cânı birdür ma'sûkıla dahı ne dürlü hâli var (32/1)
 Seyri içinde çâbü-k-bâz fikri dâim nâz u niyâz
 Çün sa'âdet oldı hem-râz hezârân münâcât olur
 Müşâhade kapar anı hem bî-karâr olur cânı
 Her dem da'vîsüzdür ma'nî bi-dirîg u râhat olur (45/3-4)
 Nâ-gehân cânân ilinden irdi bu câna haber
 Bu harâbât ikliminde eglenme yüri kıl sefer (67/1)³

Söz konusu şiirlerin genel itibariyle aruz vezni ile yazılmaları, şairin biçime göre dil seçtiği düşüncesini akla getirmekte, şiir ve şiir dili üzerinde çalıştığını göstermekte böylece Yunus Emre'nin estetik yönünü güçlendirmektedir.

İnsanlara öğüt vermek, onlara doğru yolu göstermek niyetinde olan şair, bu amacına uygun olarak seslendiği toplumun dilini benimsemiş ve şiirlerinde onu konuşmuştur. Konuşmuştur diyorum çünkü Yunus, nasihat ettiği şiirlerde

³ Diğer örnekler için bkz.: 32, 42, 48, 53, 95, 148.

karşısındaki bir kimseye ya da topluluğa adeta hitap etmektedir. Tekke-tasavvuf şairlerinin bir üslup özelliği olan bu durum Yunus'un şiirlerinde de kendine yer bulmaktadır. Konuşma üslubunu oluşturan etkenlerden biri de Yunus'un hal diliyle söylediği şiirlerinin sözlü gelenek içerisinde dilden dile nesilden nesle aktarılması, sonradan yazıya geçirilmesidir. Bu şiirlerin bazılarında sanatlı söyleyişin bir kenara bırakıldığı, anlatılmak istenenin doğrudan verildiği görülebilir:

Gelün bugün yanalum yarın yanmamagiçün
 Ölelüm ölmeziken yine ölmemeğiçün (251/1)
 Gelün 'amel idelüm elümüz irer iken
 Ecel irer ansuzın ırgürmez sanumuza (311/3)
 Rızık için gussa yime kimse rızkın kimse yimez
 Rızık için gussa yime pâdişâh eksük eylemez
 Benden öğüt isterisen eydivirem bildiğümden
 Budur Çalab'un buyruğı tutun oruç kılun namâz (109/1-2)
 Kılurısan tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
 Âhiretde 'izz ü nâzun varup anda bulsa gerek
 Öyle namâzın kılâsın her ne dileresen bulâsın
 Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek
 Ahşam durur üç farîza tagca günâhun arıda
 Eyü 'amellerün sinde şem ü çerâg olsa gerek
 Yatsu namâzına ol hâzır hâzırları sever Kâdir
 Îmânun eksügin bitür îmân pîş-rev olsa gerek
 Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kılmadı
 Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek (136/3-8)

Yunus Emre'nin aşağıdaki şiiri, her Türk şairinde görülebilecek bir miraciye örneğidir. Bu şiiri ve Yunus'u diğerlerinden ayıran ise üslubudur. Yunus şiirde, bir halk şairi/derviş gibi etrafına topladığı insanlara *bir gice, hâcem, gör Muhammed n'eyledi* gibi anlatım unsurlarını kullanarak hitap etmekte, miraç mucizesini adeta tanık olmuşçasına anlatmaktadır. Ayrıca şiirin son beyti, etrafındakilere masalının sonunda nasihat eden bir derviş ve ozan havası katmaktadır:

Muhammed'e bir gice Çalap'dan indi Burâk
 Cebrâîl eydür hâcem Mî'râc'a kıgurdı Hak
 Aç kendüne cinânun behişt ü dîdâr senün
 Seni okur Sübhân'un ne yatarsın kıl yarak
 Taş eydür gelesini bir kadem basasını
 Resûl eydür gelürem buyururısa ol Hak

Göklere haber oldu yir-gök şâdılık toldı
 Eydürler Ahmed geldi bezendi sekiz Uçmak
 Gör Muhammed n'eyledi gökleri seyreyledi
 Ümmetini toyladı 'Arş'a henüz varıcak
 Çün geçdi felekleri ün geldi kim gel beri
 Kaldurdum perdeleri hemân cemâlûme bak
 Dîdârum sana 'ıyân gösterem bellü-beyân
 İn Burâk'dan ol yayan 'Arş'uma bas bir ayak
 Ferişteler geldiler Burâk'dan indürdiler
 Na'lini döndürdiler ol dem yürüdi yayak
 Üveys yirinden turdı 'Arş'da na'lin döndürdi
 Muhammed anı gördi visâle döndi firâk
 Niçe bin yıllık yola bir demde vara gele
 Yunus eydür kim ola Muhammed'dür o mutlak
 Ümmete ümmet diyen ümmet kaydını yiyen
 Eger ümmeti isen di İslâm dînine hak (134)

Yunus Emre'nin dili ve üslubu üzerine söylenecek daha çok şey var lakin süreyi aşmamak için diğer başlıklara geçmek icap ediyor.

b. Muhtevâ

Yunus'un şiirlerinde en çok işlediği konu, aşktır. Her Türk şairinin işlediği konulardan biri olan aşk/ilâhî aşk, Yunus Emre'de yalın ve samimi bir anlatım bulmaktadır. Kendine has üslubuna rağmen Yunus Emre de aşkı anlatırken içerisinde bulunduğu sosyal ve edebî ortamın ortak birikiminden, mazmun dünyasından ve benzetme unsurlarından kaçamaz. Aşağıdaki örnekte Türk şiirinin hem bu devirde hem de sonrasında kullandığı ortak malzeme görülmektedir. Âşığın zikrinin sevgili olması, sevgilinin şekerden tatlı olması, yüzünün dolunaya benzemesi vb. unsurlar divan, tekke ve halk edebiyatlarında kullanılagelmiştir:

Bir kez yüzün gören senün 'ömrince hiç unutmaya
 Tesbîhi sensin dilinde ayruk nesne eyitmeye
 Agzına şeker aluban gözleri sana tuş olan
 Unıda şekerini ayruk çeyneyüben yutmaya
 Görse yüzün nûrının balkıdugını gelüp
 Ayun on dördi gicesi senden sebak itmeye (3/1-3-4)

Âşığın, aşkı mezhep edinmesi hatta bir din olarak görmesi motifi, divan ve tekke şiirinde de kullanılmaktadır. Âşıklar, aşkı bir din, kendilerini o dine mensup sayarlar; aşk ortaya çıktı mı din ü diyanetten geçerler:

İy ‘âşıkân iy ‘âşıkân ‘ışk mezhebi dîndür bana
Gördi gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana (7/1)

Hemen arkasından âşıkların gözünün din diyanet görmediğini, âşığın harap bir şekilde ve kendinden geçmiş hâlde dolaşıp durduğunu aktarır. Mutasavvıf şairlerin genel bir özelliği olan durum Yunus’ta da kendini gösterir:

Dîn ü millet sorarısın ‘âşıklara dîn ne hâcet
‘Âşık kişi harâb olur âşık bilmez dîn diyânet (17/1)
Dîn ü milletden geçer ‘ışk eserini tuyan
Mezheb ü dîn mi seçer kendüyi yoga sayan (236/1)
Gayrıdur bu milletden bu bizüm milletümüz
Hiç dînde bulunmadı dîn ü diyânetümüz (116/1)

Âşığın aşk sebebiyle içine düştüğü durum sebebiyle kınanması, aşkın şaraba teşbihi, sevgilinin peşinde pek çok âşığın olması gibi motifler, divan şiiri ile ortaklık arz etmektedir:

İy beni ‘ayıblayan gel beni ‘ışkdan kurtar
Ger elünden gelmezse söyleme fâsid haber
Kim ki ‘ışk kadehinden bir zerre içdiyse
Ana ne ‘akl u ne us ne esrük ü ne humâr
Tek ben degilem ‘âşık ol ma’sûk nazarında
‘İşk yolına cân fidî benüm gibi sâd-hezâr
‘Âşıklarun hâlini ‘âşık olanlar bilür
‘İşk bir gizlü haznedür gizlü gerekdür esrâr (26/1-5)
Sordum anda var mıdur ‘uşşâka bu bendden halâs
Didiler kim yok durur urgan ucın dilber tutar (67/6)

Bu gazelde ise âşığın yürek yangını, sevgilinin âşığın gönlüne aşk askerleri göndermesi, âşığa maşuktan sakınması için tavsiye verilmesi, âşığın hâinden şikâyet etmemesi gerektiği motifleri işlenir. Aşkın getirdiği bu ortak duygular, Yunus’ta olduğu kadar Fuzulî, Ulvî, Nâbî, Nefî’de de görülür:

‘İşkun odı yüregümde yandugına ‘âlem tanuk
Kanda bir od yanarısâ nişânı var düttün tüter
‘İşkun çeri saldı benüm gönlüm evi iklimine
Cânımı esîr eyledün n’ider bana yağı Tatar
Ecel salam iklimlere vasyet kılam ‘âşıklara
Ma’sûkadan diyem sakın oynar ‘âşık gönlin atar
Yunus şikâyet eyleme yârdan cefâ gördüm diyü
Cümle ‘âşıklar hâceti ma’sûkı katında biter (78/2-3-4-7)
Şu beyitlerde ise bir âşığın dertlenişi göze çarpmaktadır:
Fırâkun bagrumı taglar ne bilsün kadrünü saglar

Seni görmeyeli dostum bu gözüm kanlı yaş ağlar
 Akar yaşum sele benzer ‘ömür geçer yile benzer
 Güler yüzün güle benzer ne bilsün geçe bu çağlar
 Gülün bülbül olur yâri anuniçün kılur zârı
 Gülistândur anun yiri makâm olmaz ana bâğlar (55/1-2-3)
 ‘Âşıkun gözi yaşı dün-gün dökülür durmaz
 ‘Âşık kan agladuğı ma’sûk sorıncayımış (124/8)
 Yunus’un aşağıdaki beyitleri, divan şiirindeki örneklerini anımsatır:
 ‘İşk erine dünyâda çi harîr ü çi palâs
 Zîrâ kim gönli anun tutmadı kibrile pâs (119/1)
 Nişânı bu benzi saru gözleri yaşıdur ‘âşıkun
 ‘İşk odına yanar cânı cigeri başdur ‘âşıkun
 Dün-gün yürür hayrân olur ‘ışk odına yanar erür
 Döşegi toprak u kabir yasaduğı taşdur ‘âşıkun (146/1-2)
 beyitleri, Necatî’nin;
 Tek yerde gökde zerre kadar minnet olmasun
 Örtü döşek Necatî’ye bir bûriyâ yeter (Tarlan, 1963, s. 211)

beytini hatırlatır.

Gök cisimleri, Yunus’un ortak olarak kullandığı motiflerden biridir. Aşağıdaki örnekte edebiyat geleneğinde feleğin çalgıcısı olarak tasvir edilen Zühre, bu yönü ile ele alınmıştır:

Zühre yire inübeni sazın nüvaht eylerise
 ‘Âşıkun ‘işreti sensüz gözi ol yana gitmeye (3/9)

Tekke-tasavvuf şiirinin temel unsurları da Yunus Emre’nin şiirlerinde kendine yer bulur. Vahdet-i vücud düşüncesi; erenlerin, dervişliğin ve dervişin özellikleri, dört kapı kırk makam; yaratılışla ilgili tasavvurlar; namaz, oruç hac gibi ibadetlerin önemi; alçakgönüllü olmanın gerekliliği onun şiirlerine yansır:

Niteligüm soran işit hikâyet
 Su vü toprak od u yıl oldu sûret
 Dört muhâlif nesneden dört dîvârun
 Sâzikâr eyledi virdi kerâmet
 Rızk-ı ‘ömri tamâm eyledi henüz
 Şeş cihet olmadın tutduğı kisvet (19/1-2-4)
 Merdân-ı Hak bu dünyâda maksûdlara kalmadılar
 Mülk-i bekâ bulmuş iken meyl-i fenâ kılmadılar (40/1)
 Erenler nefesidür devletümüz
 Anunçün fitneden olduk selâmet (20/8)
 Erenlerün nazarı toprağı gevher eyler

Erenler kademinde toprak olasum gelür (46/8)
 Şeyh ü dânişmend ü velî cümlesi birdür er yolu
 Yunus'dur dervîşler kulu Tapduk gibi serveri var (27/7)
 Dervîşlige kadem uran her ma'nîde sultân olur
 Dervîş niçe miskîn ise anun gönli mekân olur (97/1)
 Ben dervîşem diyen kişi iş bu yola 'âr gerekmez
 Dervîş olan kişilerün gönli gendür tar gerekmez (111/1)
 Erenlerden etek tutan menzil alup Hakk'a yiten
 Muhammed nûrına batan ol dünyâyâ kalmayandır (99/1)

Yunus Emre'nin şiirlerinde önemle işlediği konulardan biri de vahdet-i vücud yani varlığın birliği düşüncesi ve vahdete ulaşmak için geçilecek merhalelerdir:

Her kancaru bakarısam oldur gözüme görinen
 Ol serverün lutfı bizi bu vechile kıldı basîr (53/2)
 Miskîn Yunus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak
 Sıdk odına gümânı yak ol eşkere pinhândadır (54/6)
 Hak cihâna toludur kimsene Hakk'ı bilmez
 Anı sen senden iste o senden ayrı olmaz (103/1)
 Çünkü gördüm ben Hakk'umı Hakk'ıla olmuşam biliş
 Her kancaru bakdumısa hep görinendür cümle Hak (128/2)
 Yunus'un sözleri Hak cümle didügi saddâk
 Ne gördüysen kamu Hak cümle vücûdda bulduk (133/8)
 Mumlu baldur şerî'at tortusuz yagdur tarîkat
 Dost için balı yaga pes niçün katmayalar (57/5)
 Kırk bin kırk dört tabakât meşâyih evliyâlar
 Dört kapudur kırk makâm dem evliyâ demidür (85/3)

Yunus Emre, şiirlerinde bir yandan söz ve kelamın ne kadar kıymetli olduğunu anlatır diğer yandan fahriye üslubu ile kendi şiirini över:

Yunus'un sözi şi'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan
 Hadîsile dinene key (bilgi) sâdık olmak gerek (137/9)
 Yunus'un bu dânişi genc-i nihân sözidür
 Dosta 'âşık olanlar iki cihândan fârik (131/8)
 Yunus bu sözleri çatar halka ma'ârifet satar
 Kendüsi ne kadar dutar söyledügi yalanı gör (22/7)

beyti, Fuzulî'nin

Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
 Aldanma ki şair sözü elbette yalandur (Onan, 1956, s. 99)

beytini hatırlatır.

Yunus'a sorarısın bu sözleri kandan alur

Meger ol dîvân-ı 'ışkun defterinden yâd ider (67/9)

Yunus Emre'nin şiirlerinde konu edindiği gûy u çevgân (32), pervâne vü şem (36/4), baykuş ve virâne (44/3), müderris ve sofuların zemmi (47/4; 117/1), dünyanın aldatıcı bir acuzeye benzemesi (69/5), gül ü bülbül (95/1), dünyanın geline benzetilmesi (105/3), eğlence meclisi (121/1) motifleri, divan ve tekke-tasavvuf şiirlerinde benzer şekilde işlenmektedir. Muhteva yönünden ortaya konan bu büyük benzerlik, Yunus'un aslında söz konusu edebî gelenekler için bir temel oluşturduğunu göstermektedir.

Türk şiirinde ortak olarak kullanılan şahıslar, Yunus'un şiirlerinde kendilerine yer bulur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Yunus'un bu isimleri şiirlerinde zikretmesi değil ortak hayaller çerçevesinde ele almasıdır:

Yüz bin Ferhâd külüng almış kazar taglar bünyâdını

Kayalar kesüp yol eyler âb-ı hayât akıtmaga (1/6)

yukarıdaki beyitte, Ferhad'ın külüngü ile dağları delerek su getirmeye niyetlenmesi, âşıkların durumlarına örnek olarak kullanılmıştır.

'Âşık dilin bilmeyen ya delüdür ya dehrî

Ben kuş dilin bilürem söyler Süleymân bana (12/9)

Erenlerün yolları inceden inceyimiş

Süleymân'a yol kesen şol bir karıncayımış (124)

Sen Ferîdûn haznesin Nûşîrevân gencile

Kârûn mâlını dahı sen mâluna katdun tut (18/3)

Leylî-i Mecnûn benem şeydâ-yı Rahmân benem

Leylî yüzün görmege Mecnûn olasum gelür

Dost oldu bize mihmân bunca yıl bunca zamân

Gerçek İsmâîl gibi kurbân olasum gelür (46)

Bir dem cehâletde kalur hîç nesneyi bilmez olur

Bir dem talar hikmetlere Câlinûs u Lokmân olur (49/5)

Eger beni Cercîs'leyin yitmiş kez öldürürisen

Dönem girü sana varam zîrâ ki 'ârum yok durur (52/5)

Sadece efsanevi şahıslar ve peygamberler değil, bazı din uluları da onun şiirinde yer bulur. Mevlana ile bir araya gelip gelmediği açıklığa kavuşturulamayan Yunus, aşağıdaki beytinde onu över:

Mevlânâ Hudâvendgâr bize nazar kılalı

Anun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdur (64/4)

Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'da anlattığı Şeyh-i San'an, aşk için cübbe ve hırkasını aşk için feda etmesi, müritlerini ve tüm ibadetini terk etmesi yönüyle Yunus'un şiirlerinde yer bulur:

Cübbe vü hırka taht u tâc bular virürler 'ışka bâc
Dört yüz mürîd ü elli hac terk eyledi 'Abdü'r-rezzâk
Anun gibi dîn ulusu hâç öpdi çaldı nâkûsı
Sen dahı bırak nâmûsı nefsün itini oda yak (130)

Yunus Emre'nin şiirleri dil, üslup ve muhtevanın yanı sıra kafiye, vezin gibi şekli unsurlarla da divan, halk ve tekke-tasavvuf edebiyatlarının ortak özelliklerini yansıtmaktadır. Aruz ve hecenin bir arada kullanılması, basit ve bölünebilen musammat yapısının daha fazla tercih edilmesi, divan şiirinin belirli kaidelere dayalı kafiye şeması ile halk şiirinin yalın uyak düzeninin bir arada bulunması söz konusu ortaklığın şekli yönüne delalet eder.

Sonuç

Türk edebiyatı çatısı altında eser veren şairler -bazı istisnaları bulunsa da- genellikle kendileri ya da bir başkası için divan şiiri, halk şiiri, tekke şiiri gibi ayrımlar yapmazlar. Söz konusu ayrımlar, akademik araştırmaları kolaylaştırmak için şairlerin ve devirlerin genelgeçer özellikleri dikkate alınarak oluşturulmuş suni tasniflerdir. İslâmi gelenek altında şiir üreten sanatçıların biçim ve muhteva yönünden aynı çizgiyi takip etmeleri, üslup olarak benzeşen özelliklere sahip olmaları doğaldır. Bu konuda yapılan çeşitli incelemeler, söz konusu edebî geleneklere mensup şairlerin gerek biçim gerek muhteva yönünden aslında birbirlerine yabancı olmadığını göstermiştir. Yunus Emre'nin şiirleri, Türk şairlerinin aslında bir pınardan beslendiğini ifade eden ilk örneklerdendir.

Şiirleri dikkatle incelendiğinde Yunus Emre'nin mutasavvıf bir divan, tekke şairi ya da halk ozanıyla benzer üslup sergilediği görülebilir. Sade dili, âşık üslubu, hece vezni ve uyak yapısıyla halk şairi; yer yer ağırlaşan dili ve üslubu, kullandığı motifler, bazı şiirlerinde tercih ettiği aruz vezni ve kafiye şemasıyla divan şairi; işlediği ilahî aşk, tarikat unsurları, dervişlik ve vahdet-i vücud gibi konularla tekke-tasavvuf şairi olmaktadır.

Yunus Emre'nin şiirlerinden ilk bakışta tespit edilen bu hususlar, şiirlerde işlenen konuların birdenbire ortaya çıkmadığını, bir süreklilik içinde asırdan asra işlendiğini ve taşındığını göstermektedir. Türk edebiyatının erken bir döneminde eser veren bir şair ile sonraki asırlarda edebiyat sahasına çıkan sanatçıların dil, muhteva ve biçim bakımından birçok ortak noktada

buluşmaları, edebiyat geleneğinin hangi tarihlerde oluşmaya başladığını ve gelişme sürecini göstermektedir.

Kaynakça

- Çelebioğlu, Â., (1998), *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, MEB Yayınları.
- Korkmaz, Z., (1995), “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* içinde (C1, ss. 419-423), Ankara, TDK Yayınları.
- Onan, N. H., (1956), *Fuzuli Leylâ ile Mecnun*, İstanbul, Maarif Basımevi.
- Özkan, M., (2002), “Selçuklular ve Beylikler Devrinde Edebiyat”, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (C7, ss.636-670), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Tarlan, A. N., (1963), *Necatî Beg Divanı*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tatçı, M., (t.y.), *Yunus Emre Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-kitap.

Müstakîm-zâde'nin Terceme-i Kânûnu'l-Edeb İsimli Eserinde Yunus Emre'ye Dair Bilgiler*

Abdullah Muaz GÜVEN* - Mehmet ÖZTÜRK** - Ahmet YILMAZ***

Özet

Terceme-i Kânûnu'l-edeb, Hubeys et-Tiflîsî tarafından 548/1153 yılında Sultan II. Kılıçarslan'a (ö. 588/1192) takdim edilen *Kânûnu'l-edeb* isimli Arapça-Farsça sözlüğe Müstakîm-zâde (ö. 1202/1788) tarafından Türkçe izahın eklenmesiyle ortaya çıkan üç dilli mensûr sözlüktür. Yazımına 1183/1769 tarihinde başlanıp 1192/1778 tarihinde tamamlanan sözlük I. Abdülhamid'e (ö. 1203/1789) ithaf edilmiştir. Son harfe dayalı alfabetik bir tasnifle kelimelerin tertip edildiği sözlükte 62411 madde başı kelime bulunmaktadır. Sözlüğün tertibi, her bir Arapça kelimenin konumunu belirleyen detaylı sınıflandırmayla şekillenmiştir. Eserin Arapça ve Farsça kısmı birer kelime ya da terkipten müteşekkilen Müstakîm-zâde tarafından eklenen Türkçe kısım kapsamlı, çok yönlü ve ansiklopedik muhtevaya sahiptir. Hezarfen bir alim olan Müstakîm-zâde'nin kelimeler, tasavvuf, İslâm hukuku, felsefe, astronomi, edebiyat, botanik ve zooloji gibi farklı alanlarda detaylı araştırmalar yaparak sözlük muhtevasını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin Efendi XVIII. yüzyılda yaşamış ve çok sayıda eser telif, tercüme ve istinsah etmiştir. Farklı alanlarda yüzün üstünde eser kaleme almış olmakla birlikte biyografi alanındaki *Tuhfe-i Hattâtîn* ve *Devha-i Meşayih* gibi eserleriyle maruftur. Çalışmamız, *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* isimli sözlükte Müstakîm-zâde tarafından Yunus Emre'nin hayatına dair verilen bilgileri içermektedir. Mezkûr eserde Yunus Emre'nin vefat tarihi, kabrinin bulunduğu şehir ve Emre lakabının verilme sebebi gibi farklı konularla ilgili bilgilerle karşılaşmıştır. Vefat tarihi konusunda yazma eserlerde görülen okuma hatalarını önleyecek bir tercih ve sanatlı bir bilgilendirme biçimi olarak Müstakîm-zâde'nin Yunus Emre'nin vefatına tarih düştüğü görülmektedir. Özellikle Yunus Emre Divanı'nın Vatikan nüshasının gündeme gelmesiyle birlikte ortaya çıkan verilerden sonra Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi'nin *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'deki tespitlerinin de Yunus Emre araştırmaları açısından hâiz-i ehemmiyet olacağı kanaatindeyiz. *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* hakkında iki doktora çalışması yakın zamanda tamamlanmış olup, eser metninin neşriyle muhtevasına dair hususiyetler ilk kez paylaşılmış olacaktır.

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, abdullahmuaz@gmail.com.

** Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, berdavi90@gmail.com.

*** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, ahmetyilmaz4242@hotmail.com.

Anahtar Kelimeler: *Müstakîm-zâde, Terceme-i Kânûnu'l-edeb, Yunus Emre.*

Abstract

Qanun al-adab is an Arabic-Persian dictionary presented to Sultan II Kılıçarslan by Hubaysh al-Tbilisi. About five centuries later, Mustaqim-zade added the Turkish part to the dictionary. Mustaqim-zade's dictionary is known as *Tarjama-i Qanun al-adab*. It, which was started to be written in 1769, was completed in 1778 and was dedicated to "I. Abdulhamid". There are Persian and Turkish explanations of 62411 Arabic words in the dictionary. *Tarjama-i Qanun al-adab* is an encyclopedic dictionary containing detailed information in different branches of science.

This study includes the information given by Mustaqim-zade about the life of Yunus Emre in the dictionary named *Tarjama-i Qanun al-adab*. In this dictionary, there is information about the meaning of the name Emre, the year and place of death of Yunus Emre. We hope that the new materials in this study will contribute to Yunus Emre Researches. Two doctorates on *Tarjama-i Qanun al-adab* have been completed recently, and the text of the work and its content will be shared for the first time.

Keywords: *Mustaqim-zade, Tarjama-i Qanun al-adab, Yunus Emre.*

1. Müstakîm-Zâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin Efendi Osmanlı Devleti'nin duraklama safhasına girdiği bir dönemde yaşamış, ömrünün önemli bir kısmını eser telifine hasretmiş, farklı alanlardaki telif ve tercümeleriyle tanınmış hezârfen bir âlimdir. 1131/1719 yılında İstanbul'da Tahta Minare Mescidi karşısında bulunan bir hanede dünyaya gelmiştir. Babası Müderris Emîn Efendi, annesi Ümmü Gülsüm Hanım'dır (Müstakîm-zâde 1928:4). Müstakîm-zâde lakabı dedesinin ismine izafeten verilmiştir (Osman-zâde Hüseyin Vassâf 2011:89). İlimle işigali maruf olan bir aileye mensubiyeti nedeniyle küçük yaşlarından itibaren farklı alanlarda kapsamlı bir eğitim almıştır. Hocalarını, bu hocalardan okuduğu eserleri, icazetlerini ve eğitim aldığı ilim dallarını *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'in başındaki terceme-i hâlinde detaylı bir şekilde izah etmektedir (Müstakîm-zâde 1192a:2^{a-b}). Muhtelif konularda telif ettiği eserler üzerinde gözlemlenen ilmi kişiliğini şekillendiren bir unsur olarak Müstakîm-zâde'nin tasavvufi intisabından söz etmek gerekir. Mürşidi Mehmed Emîn-i Tokâdî'ye (v. 1158/1745) intisabı ötesinde hilafet makamında bulunmak cihetiyle nakşibendî ve halvetî tarîkatleriyle irtibatının kuvvetinden söz edilebilir (Müstakîm-zâde t.y.a:128^a).

Eser telifinin yanı sıra tercüme ve istinsah faaliyetiyle ilgilenmesinde hüsn-i hat konusunda aldığı eğitimin ve yeteneğinin tesiri gözardı edilemeyecek boyuttadır. Kutbu'l-küttâb Şeyh Hamdullah'a uzanan icazet silsilesinde pek

çok maruf hattatın ismi yer almaktadır(Müstakîm-zâde t.y.b:106^{a-b}). Özellikle sakalının seyrekliği gerekçe gösterilerek başarısız sayıldığı(Müstakîm-zâde 1928:12-13) müderrislik imtihanı akabinde yaşadığı hayal kırıklığı ve içe kapanma sürecinde kaleminin geçim temini noktasında bir imkana dönüştüğü söylenebilir. Ömrünün sonuna kadar ilimle iştigalini sürdüren Müstakîm-zâde, vefatına sebep olan gut hastalığının ağır şartlarında dahi kitabete devam etmiştir. 1202/1788 yılında vefat eden Müstakîm-zâde için ebced hesabına göre “تَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الْقَيُّومِ” ifadesiyle tarih düşülmüştür.⁴ Kabri Zeyrek'te mürşidi Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin ayak ucundadır. Mezar taşında aşağıda verilen ifadeler yer almaktadır(Osman-zâde Hüseyin Vassâf 2011:100):

“Âh mine'l-mevt, Allâhu subhânehû ve te'âlâ hazretleri merhûm u mağfûrun-leh tarîk-ı Nakşibendî Tokadî Şeyh Mehmed Emîn Efendi Hazretleri'nin hulefâsından 'ilmen ve tarîkan ve sinnen Şeyh Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin ruhu için 'âmmeten cemî'an mü'minîn ve mü'minât için el-fâtîha. 23 Şevvâl 1202.”

Tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, edebiyat, felsefe ve mantık gibi farklı alanlarda yüzün üzerinde eseri telif, tercüme ve istinsah eden Müstakîm-zâde'nin çok yönlü bir alim olduğu görülmektedir. İbnü'l-Emîn (v. 1957), *Tuhfe-i Hattâtîn*'in başına yazdığı mukaddimede Müstakîm-zâde'nin 136 eserini tespit ettiğini söylerken(Müstakîm-zâde 1928:21-22) Yılmaz incelemesinde müellife ait 120 eserin muhtevası hakkında bilgiler vermiştir(Yılmaz 1991:72). Öztürk'ün yakın zamanda tamamladığı çalışmada ise 131 esere ait bilgi bulunmakta, İbnü'l-Emîn'in yazdığı 19 esere ulaşamadığı, bunun haricinde farklı kütüphanelere kayıtlı 4 eserin daha Müstakîm-zâde'ye izafe edildiği belirtilmiştir(Öztürk 2021:24-47). Müellefâtı içinde biyografi türü eserler sayıca çokluk ve bilinirlik açısından dikkati çeker. 63 şeyhülislâmın hayat hikayesinin anlatıldığı *Devha-i Meşâyih-i Kibâr* ve zeyillleri⁵, lakap, mahlas ve künyeleri esas suretiyle yaklaşık on üç bin kişi hakkında bilgi veren *Mecelletü'n-nisâb*⁶, 18 alimin hayatı hakkında bilgiler içeren *Meşâyih-nâme-i İslâm*⁷, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin (v. 150/767) terceme-i hâli ve menkıbelerine yer verilen *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*⁸, hattatların biyografilerini

⁴ Müstakîm-zâde'nin *Silsile-i Nakşibendiyye* eserini istinsah eden Abdullah Tahir efendinin yazdığı terceme-i hal ve düştüğü tarih için bk. (Müstakîm-zâde t.y.a:112³).

⁵ Eserin tıpkıbasımı için bk. (Müstakîm-zâde 1978); eser hakkında yapılan çalışmalar için bk. (Bilgin 2016; Yıldırım 2014).

⁶ Eserin tıpkıbasımı için bk. (Müstakîm-zâde 2000); eser hakkında yapılan çalışmalar için bk. (Yılmaz 1991; İssa 1995).

⁷ Eser hakkında yapılan çalışma için bk. (Keçeciler 2018).

⁸ Eser hakkında yapılan çalışma için bk. (Bilgin 2020).

alfabetik sırayla ele alan *Tuhfe-i Hattâtîn*⁹ bu eserlerden bazılarıdır. Biyografik bilgilerin aktarımında önceki dönem eserlerine yapılan atıflar Müstakîm-zâde'nin detaylı araştırma ve farklı kaynaklara müracaatla eserlerini kaleme aldığını göstermektedir. Bu husûsiyetleri ve ilmi kişiliği Müstakîm-zâde'nin *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* ve *Mecelletü'n-nisâb* gibi eserlerinde Yunus Emre hakkında verdiği bilgileri daha kıymetli hale getirmiştir.

2. Terceme-i Kânûnu'l-Edeb

Terceme-i Kânûnu'l-edeb, Müstakîm-zâde'nin icazete sahip olduğu sözlükçülük alanında telif ettiği hacimli bir eserdir. XII. yüzyıl sonu XIII. yüzyıl başlarında Konya'da, Selçuklu Hükümdarı II. Kılıçarslan'ın (v. 588/1192) himayesinde yaşayan Hubeyş et Tiflîsî'nin kaleme aldığı *Kânûnu'l-edeb* isimli Arapça Farsça sözlüğe Müstakîm-zâde yaklaşık 5 asır sonra Türkçe kısmını eklemiş, eseri üç dil anlamına gelen ve ebced hesabıyla eseri yazmaya başladığı 1183/1769 tarihini ifade eden *Elsine-i Selâse* terkihiyle adlandırmıştır. Ancak eser daha ziyade *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* ismiyle maruftur.

Osmanlı dönemi biyografi kaynaklarında eser hakkında bazı hatalı tespitlere rastlanmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir eser için *Terceme-i Lugat-i Kânûnu'l-edeb li'z-Zemahşerî* ifadesini kullanarak *Kânûnu'l-edeb*'i Zemahşeri'ye atfetmiştir. Hatta bu tercümenin müellif hattıyla yazma halinde bulunduğu, İshak Hocası tarafından yapılan tercümenin ise matbu olduğu bilgisini paylaşır (Bursalı Mehmed Tahir 1333:168). Oysa İshak Hocası'nın tercüme ettiği eser *Mukaddimetü'l-edeb*'dir. Bu tespit nedeniyle Tiflîsî'nin *Kânûnu'l-edeb* isimli eseri Zemahşeri'nin *Mukaddimetü'l-edeb* isimli sözlüğüyle karıştırılır hale gelmiştir. Mehmed Süreyya da *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* ile *Elsine-i Selâse*'yi iki ayrı eser olarak zikreder (Mehmed Süreyyâ 1996:96).

1183/1769 tarihinde yazımına başlanan eserin tamamlanma tarihi ebced hesabıyla “mahzenü'l-esrâr” terkihinin karşılığı olan 1190/1776'dır. İki yıl boyunca eser üzerinde düzenleme yaptığını belirten Müstakîm-zâde 1192/1778 tarihini eserin nihayete erdiği tarih olarak belirtirken bu tarihi “tevfiku't-tevfık” terkihiyle ifade etmiştir. Ancak eser incelendiğinde müellifin vefatına kadar düzenlemelere devam ettiği anlaşılmaktadır.

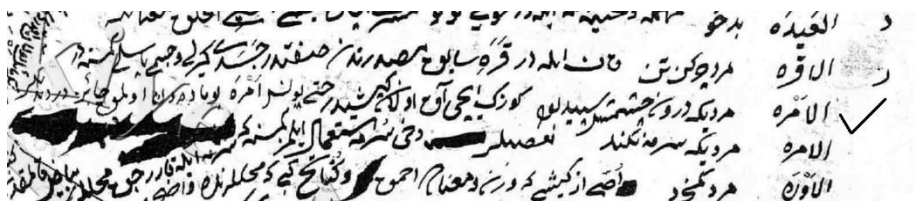
Müstakîm-zâde'nin eseri, Tiflîsî'nin *Kânûnu'l-edeb* eserinin tercümesi olarak nitelense de özgün bir telif mesabesindedir. *Kânûnu'l-edeb*'de Arapça ve Farsça kısmın kelime ve terkiplerle kısa bir şekilde verildiği görülürken Müstakîm-zâde'nin tercümesinde paragraf şeklinde ve bazen sayfalar süren Türkçe

⁹ Eser hakkında yapılan çalışmalar için bk. (Müstakîm-zâde 1928, 2014).

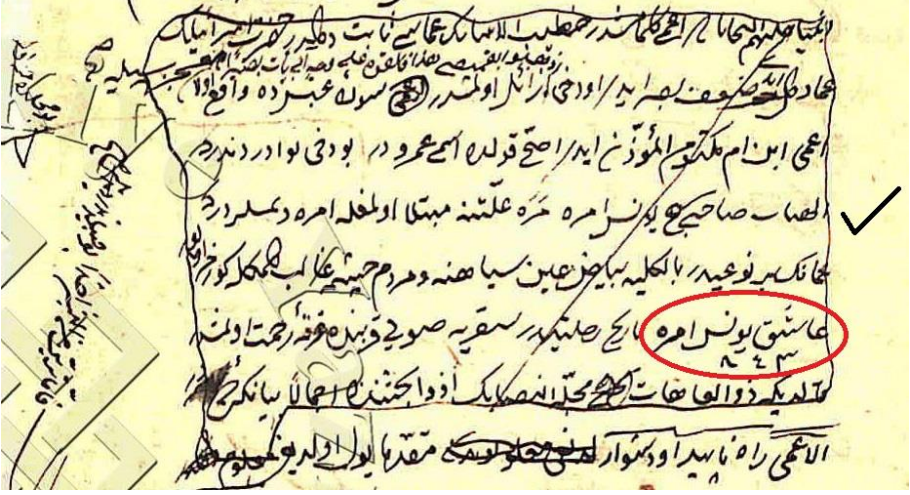
açıklamalara yer verilmiştir. Sözlük ve tercümesi arasında madde başı kelimelerin sayısı bakımından dahi farklılık vardır. *Kânûnu'l-edeb* üzerine yapılan bir çalışmada sözlüğün madde başı kelime sayısı 57204 olarak zikredilmiştir (Uzun 2019:174). *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'de ise ta'dâd faaliyetimiz neticesinde 62411 kelime tespit edilmiştir. Eser ile tercüme arasındaki sayı farklılığında Müstakîm-zâde'nin farklı nüshalardan kelimeler temin etme ihtimali söz konusudur. *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'de madde başı kelimenin sözlük ve ıstılah anlamının ötesinde dilbilimle ilgili hususiyetleri, tarihi boyutu, ilmi ve kültürel yönü, çeşitli açılardan yakınlık gösteren farklı kelimelerle ilişkileri bir arada zikredilmektedir. Kelime hakkında pek çok açıdan bilgiler içermesi yönüyle *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'in ansiklopedik bir sözlük olduğu düşünülebilir. Modern sözlükbilim çalışmalarında da dilbilimle ilgili veriler ile ansiklopedik bilgileri muhtevi sözlüklerin ansiklopedik sözlük olarak tanımlanması gerektiği ifade edilmektedir (Bergenholtz ve Kaufmann 1997:97; Svensén 2009:290). Biyografi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Müstakîm-zâde'nin ansiklopedik sözlük olarak vasfedilebilecek bu eserinde tarihi ve menkabevi şahsiyetler hakkında verdiği bilgilerin bilim ve tasavvuf tarihi açısından önemli olacağı muhakkaktır.

3. *Terceme-i Kânûnu'l-Edeb*'de Yunus Emre

Terceme-i Kânûnu'l-edeb'de Müstakîm-zâde iki maddede Yunus Emre'den bahseder. ilki “أمره” “Emreh” maddesi, ikincisi ise “أعمرى” “A'mâ” maddesidir. İlk maddenin konusu bizzat Yunus Emre iken, ikinci maddede Yunus Emre'ye dair malûmât dipnot mesabesindeki “minhü” kısmında yer alır:

Görsel Unsur 1 *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'de Emreh maddesi Reşid Efendi 953, vrk. 1037^b

Görsel Unsur 2 Terceme-i Kânûnu'l-edeb'de A'mâ maddesi Reşid Efendi 950, vrk. 66^b

Müstakîm-zâde'nin bu maddelerde Yunus Emre'nin isminin anlamına, vefat ettiği yer ve zamana dair bilgiler paylaştığı görülür. ikinci maddenin sonunda bir başka eseri olan *Mecelletü'n-nisâb*'a atıf yaparak okuyucuyu farklı bilgiler için mezkûr eserine yönlendirmiştir.

3.1. Emre İsmi'nin Anlamı Üzerine

Emre isminin anlamı konusunda günümüze kadar pek çok farklı fikir ortaya atılmış, ancak kesin bir neticeye ulaşamamıştır. Köprülü bu konudaki iddiaları cem ettiği ifadelerinde kelimenin “imre” aslından Macarca ve “amrak” aslından Türkçe “aşık” anlamına gelebileceği fikrini paylaştıktan sonra “birader” ve “atabeg” gibi ihtimalleri zikreder (Köprülü 2014:361-62). Gölpınarlı ise “aşık” manasını verdiği “emre” kelimesinin Yunus Emre, Tabduk Emre, Said Emre, Şeyh Emre, Ömer Emre ve Gevher Emre örneklerinde görüldüğü gibi şahıslara verilen bir lakap olma durumu üzerinden bir emreler zümresi ihtimalini değerlendirir (Gölpınarlı 2009:XXXI). Tatcı'nın kelime üzerindeki son kanaati –amramak (sevmek), imrenmek, emir, amır (hoşgörülü) gibi kök ihtimallerini belirtmekle birlikte- “emrullah” ya da Farsça yoldaş anlamına gelen “hem-râh”ın değişmiş bir hali olması yönündedir (Tatcı 2020:53-55).

Terceme-i Kânûnu'l-edeb'in “Emreh” maddesinde Hubeyş et-Tiflîsi tarafından yazılan Farsça kısım

“مردی که درون چشمش سپید بود” şeklindedir. Müstakîm-zâde maddeyi şu şekilde açıklar:

“Gözün içi ak olan kişidir. Hattâ Yunus Emre bu maddeden olmak câizdir dediler.” (Müstakîm-zâde 1192b:1037^b)

Maddedeki ifadeler Yunus Emre'nin "emre" vasfıyla nitelenmesini gözle ilgili fiziki bir hususiyet bağlamında anlamlandırmaktadır. Bununla birlikte kelimenin anlamı ve Yunus Emre'yle irtibatı noktasında "a'mâ" maddesinin minhüvâtındaki bilgileri incelemek gerekir. Burada Müstakîm-zâde daha açık ifadelerle "emre" ifadesinin bir sıfat olduğunu vurgulamıştır:

"İlâhiyyât sâhibi Şeyh Yunus Emre mereh iletine mübtelâ olmağla Emreh demişlerdir ki 'amânın bir nev'idir. Bi'l-küllîyye beyâz-ı ayn siyâhına ve merdüm-i çeşme gâlib gelmekle görmez olur.'" (Müstakîm-zâde 1192a:66^b)

Arapça'da mereh olarak ifade edilen hastalık bir çeşit körlük olarak tanımlanmıştır. Müstakîm-zâde hastalığı gözbebeğinin beyaz olması ve tedrici bir şekilde süreç içerisinde gözlerin görmez hale gelmesi şeklinde tasvir etmektedir. Müstakîm-zâde'nin ifadesine göre Emre kelimesi bu hastalıkla ma'lûl kişiler için kullanılan bir sıfattır ki aynı kelimeyi *Mecelletü'n-nisâb* eserinde zü'l-âhât yani ma'lûliyet bildiren kelimeler başlığında değerlendirmiştir. Yunus Emre'ye ilgili menkıbelere bakıldığında bu hastalığın Yunus Emre'den ziyade mürşidi Tabduk Emre'ye izafetle zikredildiği görülmektedir (Tatçı 2014:9-27). Kelimenin bu kökle irtibatı, anlamı ve müsemma'da tezahürü açısından Müstakîm-zâde'nin ifadeleri sık rastlanan bir bilgi olmamak yönüyle dikkati çekse de teyit, detaylı araştırma ve yeniden değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır.

3.2. Yunus Emre'nin Vefatı Üzerine

Yunus Emre'nin tarihi kişiliği hakkındaki malûmât Osmanlı dönemini ele alan biyografi eserlerinde ve yakın zamanda yapılan akademik araştırmalarda pek çok farklı ihtimali değerlendirmeyi gerekli kılacak nitelikte ele alınmıştır. Doğum yılı, yaşadığı coğrafya, vefat tarihi ve vefat yeri konusunda farklı ifadeler ve farklı delillendirmeler söz konusudur.¹⁰ Yunus Emre'nin vefat tarihi konusunda günümüz araştırmalarının vardığı noktada Adnan Erzi'nin yayımlamış olduğu bir arşiv belgesinde yer alan bilgiler en kuvvetli ihtimal olarak görülmektedir. Bu bilgilere göre yaygın kanaat Yunus Emre'nin 82 yaşındayken hicri tarihle 720, miladi tarihle 1320 ya da 1321 yılında vefat ettiği şeklindedir (Tatçı 2014:149). Bununla birlikte teracim kitaplarında daha fazla zikredilen tarihin h. 843 / m. 1439 olduğunu da ifade etmek gerekir. Bursalı M. Tahir, Şemseddin Sami ve Nail Tuman eserlerinde bu tarihi zikretmiştir. Farklı tarihi bilgilerle kıyas neticesinde düşük bir ihtimal olarak değerlendirilen (Fındıkoğlu 2013:247) bu tarihin mevcut bilgilere göre

¹⁰ Farklı ihtimalleri ihtiva eden ve değerlendiren açıklamalar için bkz. (Fındıkoğlu 2013:234-50; Tatçı 2014:28-168; Uysal 2018:16-27)

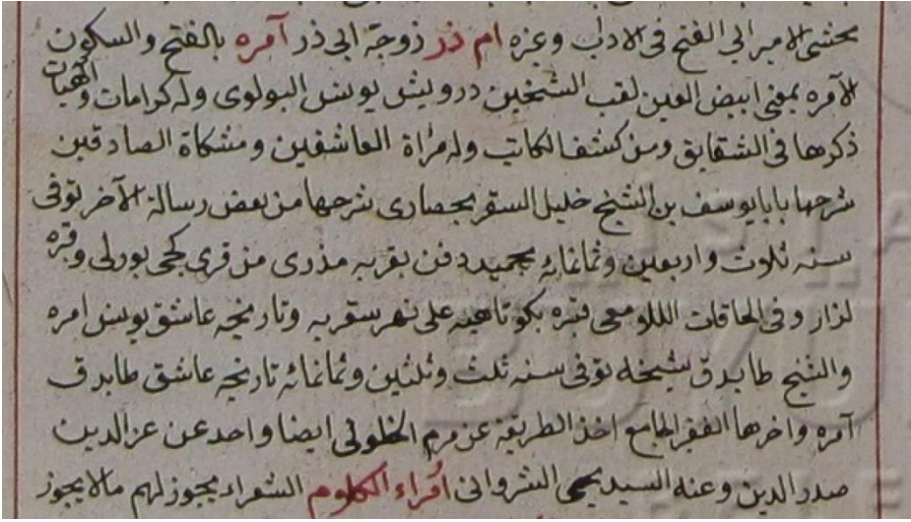
zikredildiği ilk kaynak Müstakîm-zâde'nin eseridir. Ebced hesabıyla “Âşık Yunus Emre” ifadesinin karşılığı olan hicri 843 tarihini Müstakîm-zâde Yunus Emre'nin vefat tarihi olarak belirtmektedir. Ancak birden çok Yunus'un varlığından bahisle (Karataş 2012:17) bu tarihin başka bir Yunus'a ait olduğu yönündeki görüş yaygın bir şekilde dile getirilmektedir.¹¹

Yunus Emre'nin merkadi konusunda da ihtilaf söz konusudur. Sivrihisar Sarıköy, Karaman, Ortaköy, Bursa, Kula, Erzurum Dutçu, Keçiborlu, Sandıklı, Nallıhan, Ünye ve Sivas gibi farklı yerlerde Yunus'un mezar yahut makamı bulunduğu dair kanaatler paylaşılmıştır (Köprülü 2014:382-87; Tatcı 2014:149-51). Müstakîm-zâde *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'de Yunus Emre'nin vefat ettiği yer konusunda “*Sakarya suyu kurbunda garka-i rahmet olmuştur*” (Müstakîm-zâde 1192a:66^b) ifadelerine yer verir. Bu bilgi Lâmiî Çelebi'nin (v. 933/1532) Nefahât tercümesinde geçen ifadelerle uyusmakta (Abdurrahman Cami 2011:803), Yunus Emre'nin tarihi şahsiyetine dair farklı kaynaklarda zikredilen kanaatler içinde öne çıkan ihtimaller arasında sayılmaktadır.

Terceme-i Kânûnu'l-edeb'in ansiklopedik mahiyette bir sözlük oluşu ve mütercim tarafından verilen bilgilerin sürekli artan niceliği eser hacmini genişletmiş, bazı maddelerde farklı eserlere atıfla kısa bilgiyle yetinme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Müstakîm-zâde'nin, Yunus Emre ile ilgili kanaatlerini paylaştıktan sonra detaylı bilgi için okuyucuyu *Mecelletü'n-nisâb* eserine yönlendirmesi buna örnek gösterilebilir.

3.3. Mecelletü'n-nisâb'da Yunus Emre

Araştırmamız Müstakîm-zâde'nin *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* isimli eseriyle sınırlı olsa dahi bu eserde paylaşılan ifadelerde *Mecelletü'n-nisâb*'a yapılan atıf nedeniyle mezkûr esere de değinmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. *Mecelletü'n-nisâb fî'n-neseb ve'l-künâ ve'l-elkâb* isimli biyografik eser yaklaşık on üç bin kişinin lakap, künye, nisbet ve mahlaslarını bildiren; tarihi, dini, tasavvufi ve edebi meselelere ışık tutan, coğrafi bölgeler hakkında bilgi veren bir müracaat kitabıdır (Yılmaz 2000:9). Müstakîm-zâde'nin atıf yaptığı ifadeler *Mecelletü'n-nisâb*'ın “zü'l-âhât” (ma'lûliyet bildiren kelimeler) bölümünün “ezvâ” bahsinde yer almaktadır:

Görsel Unsur 3 Mecelletü'n-nisâb'da Emreh maddesi Halet Efendi 628, vrk. 116

Terceme-i Kânûnu'l-edeb'deki ifadelerle ek olarak bu eserde Müstakîm-zâde Taşköprü-zâde'nin *eş-Şakâyku'n-numânîyye* eserine, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn* eserine ve Lâmiî Çelebi'nin *Nefahât* tercümesine atıfla bilgiler vermiştir. Yunus Emre'nin Bolulu olduğu, şiirlerinin Baba Yusuf tarafından şerh edilerek *Mirâtü'l-aşîkîn* ve *Mişkâtü's-sâdikîn* isimli bir eser kaleme alındığı ifade edilen hususlardandır. Kartal incelemesinde Gölpınarlı'ya atıfla bu eserin Kaygusuz Abdal'ın bir şiirine Baba Yusuf tarafından yapılan şerh olduğunu söylemekte, Müstakîm-zâde'nin ifadelerini bir yanlış anlama olarak değerlendirmektedir (Kartal 2010:517-18). Müstakîm-zâde *Terceme-i Kânûnu'l-edeb*'de Yunus Emre için vefat tarihi olarak belirttiği hicri 843 tarihini *Mecelle*'de de hatırlatırken ilaveten mürşidi Tabduk Emre için de "Aşık Tabduk Emre" ifadesinin ebced hesabıyla karşılığı olan hicri 833 tarihini vefat tarihi olarak beyan eder. Yunus Emre ve Tabduk Emre'yle ilgili olarak eserde zikredilen son bilgi tasavvufi intisab noktasındadır. Müstakîm-zâde bu isimleri halveti tarikati silsilesinde isimlerle ilişkilendirmektedir.

Sonuç

Müstakîm-zâde Osmanlı'nın duraklama dönemine girdiği süreçte yaşamış ve pek çok eser kaleme almış bir alimdir. Farklı alanlarda kendini yetiştirmiş ve bu alanlarda eserler kaleme almış, tercüme ve istinsah faaliyetlerini sürdürmüştür. En çok bilinen eserlerinin biyografi alanında olduğu görülmektedir. İnceleme konumuz olan eseri ise ansiklopedik mahiyetiyle dikkati çeken *Terceme-i Kânûnu'l-edeb* isimli sözlüktür. 62411 Arapça madde başı kelimeyi muhtevi sözlükte her bir Arapça kelime Farsça terkiplerle kısaca

açıklandıktan sonra Müstakîm-zâde tarafından detaylı ve kapsamlı bir Türkçe bölüm ile izah edilmiştir. Mezkûr eserde Yunus Emre'ye dair bilgilere de yer verilmiştir.

Müstakîm-zâde eserinde Yunus Emre için bir çeşit körlük olarak değerlendirilen mereh hastalığı sebebiyle Emre lakabının kullanıldığını, onun h. 843 / m. 1439 tarihinde Sakarya nehri civarında vefat ettiğini ifade etmektedir. Yunus Emre'nin Bolulu olduğu ve halveti meşreb olduğu da Müstakîm-zâde'nin paylaşımlarındandır.

Kaynakça

- Abdurrahman Cami. 2011. *Evliya Menkıbeleri (Nefahâtü'l-Üns)*. İstanbul: Pinhan Yay.
- Alptekin, Turan. 2012. "Üç Yunus". *Yunus Emre Kitabı* 143-82.
- Bergenholtz, Henning, ve Uwe Kaufmann. 1997. "Terminography and Lexicography. A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field". *HERMES - Journal of Language and Communication in Business* (18):91-125. doi: 10.7146/hjlb.v10i18.25413.
- Bilgin, Emrah. 2016. "Devhatü'l-meşâyih ve Zeyilleri". Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bilgin, Emrah. 2020. *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*. İstanbul: Fenomen Yay.
- Bursalı Mehmed Tahir. 1333. *Osmanlı Müellifleri*. C. 1. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. 2013. "Yunus Emre". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (51):227-70.
- Gölpınarlı, Abdülhakî. 2009. *Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri*. 11. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- İssa, Muhammed İman. 1995. "Müstakim-zâde Süleyman Sa'dü'd-din Efendi Mecelletü'n-Nisâb: (kişi, eser, yer adlarının açıklamalı dizini)". Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karataş, Turan. 2012. *Yunus Divanı*. Karaman: Karaman Valiliği, Karaman Belediyesi.
- Kartal, Ahmet. 2010. Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Keçeciler, Zeliha Dilek. 2018. "Müstakîm-Zâde'nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Köprülü, Mehmet Fuad. 2014. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Yay.
- Mehmed Süreyyâ. 1996. *Sicill-i Osmânî*. C. 3. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Müstakîm-zâde. 1192a. "Terceme-i Kânûnu'l-edeb" Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 950.
- Müstakîm-zâde. 1192b. "Terceme-i Kânûnu'l-edeb" Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 953.
- Müstakîm-zâde. 1928. *Tuhfe-i Hattâtîn*. İstanbul: Türk Tarih Encümeni Neşriyatı.
- Müstakîm-zâde. 1978. *Devhatü'l-meşâyih mea zeyl*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Müstakîm-zâde. 2000. *Mecelletü'n-nisâb*. Ankara: Kültür Bak. Kütüphaneler Genel Müd. Yay.
- Müstakîm-zâde. 2014. *Tuhfe-i Hattâtîn*. İstanbul: Klasik Yay.

- Müstakîm-zâde. t.y.a. “Nusret-i Mübtedî (Mecmû’atü’r-resâil içinde)” İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi NEKTY03315.
- Müstakîm-zâde. t.y.a. “Silsile-i Nakşibendiyye (Mecmûatü’r-resâil içinde)” İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi NEKTY03315.
- Müstakîm-zâde. t.y.b. “Silsiletü’l-hattâtîn” Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1684/9.
- Osman-zâde Hüseyin Vassâf. 2011. *Sefîne-i Evliyâ*. C. 2. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Öztürk, Mehmet. 2021. “Türk-İslâm Edebiyatında Sözlük Yapım Çalışmaları ve Müstakîm-zâde’nin Kânûnu’l-edeb Tercümesi (Tahkik 1. ve 2. Cilt)”. Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Svensén, Bo. 2009. *A Handbook of Lexicography (The Theory and Practice of Dictionary-Making)*. New York: Cambridge University Press.
- Tatcı, Mustafa. 2014. *Divan-ı İlâhiyat Yunus Emre*. İstanbul: H Yay.
- Tatcı, Mustafa. 2020. *Yunus Emre’nin Mürşidi Tabduk Emre*. 2. bs. İstanbul: H Yay.
- Uysal, İdris Nebi. 2018. *Yunus Emre Divanı’ndan Seçmeler (Karaman Nüshası)*. Karaman: Karaman Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müd.
- Uzun, Adem. 2019. “İslam ve Bilim Tarihinde Sözlükçülük: Hubeyş Tiflisi’nin Kânûnu’l-edeb Adlı Arapça-Farsça Sözlüğü”. *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* (77):151-78. doi: 10.32704/erdem.656902.
- Yıldırım, Alper. 2014. “Müstakîmzade Süleyman Saadeddin’in Devhatü’l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü’l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Yılmaz, Ahmet. 1991. “Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü’n-Nisâbi”. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Ahmet. 2000. *Mecelletü’n-nisâb Fihristi*. Konya: Sel-ün Yay.

Türk Dünyası Şiirinde Yunus Emre*

Fatih ÖZTÜRK*

Özet

1071 Malazgirt zaferi ve Moğol istilasının ardından Türkistan coğrafyasında yaşayan Türkmen boylarının yoğun bir şekilde bugünkü Türkiye topraklarına göç ettikleri bilinen bir tarihi gerçekliktir. O dönemdeki göçler sonucunda Ahmed Yesevî'nin Türkistan coğrafyasını aydınlatan düşüncelerinin temsilcisi Türkmen alperenleri de şu an üzerinde yaşadığımız Türkiye coğrafyasına gelmiştir.

Bu göçler sonucunda coğrafyamızı aydınlatan erenlerin en önemlilerinden ve en tanınmışlarından biri Yunus Emre'dir. Yunus için Türk edebiyatında hayatı hakkında en çok araştırma yapılan mutasavvıflardan biridir diyebiliriz. Yunus Emre'nin hayatı hakkında elimize geçen malumat genellikle menkıbelere ve tarihi belgelere dayandırılır. Türk tasavvuf edebiyatı sahasında kendine has bir tarzın kurucusu olan Yunus Emre, Ahmed Yesevî ile başlayan hikmetli şiir söyleme geleneğini özgün bir yaratımla Türkiye coğrafyasında yeniden ortaya koymuş ve bu coğrafyada gelişen tasavvuf edebiyatı ondan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Yunus Emre'nin kendine has üslubuyla gönüllere hitap eden şiiri Türk edebiyatında ve bütün Türk edebiyatını kapsayan geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Günümüzde eserler veren Çağdaş Türk Dünyası şairlerinin şiirlerinde de Yunus Emre'den ve onun şiirlerinden izler görmek gayet mümkündür. Yunus Emre, şiirlerinde işlediği konularla Türk edebiyatının en önemli isimlerinden biri olmuş, aruz ve hece ölçüleriyle yazdığı eserlerinde Allah aşkını ve gönül almayı temel almıştır. Türkiye Cumhuriyeti coğrafyasında Yunus Emre'ye ithafen Faruk Nafiz Çamlıbel, Halide Nusret Zorlutuna, Necip Fazıl Kısakürek, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Arif Nihat Asya gibi şairlerin şiirler yazdığı bilinmektedir. Bu şiirlerde Yunus Emre'nin Allah'a olan aşkı, Yunus Emre'ye olan sevgi ve onun tasavvufi yönünün işlendiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti dışındaki Türk edebiyatlarında örneğin Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kosova, Makedonya ve Yunanistan'da gibi dünyanın değişik coğrafyalarında yaşayan şairlerin edebiyat üretimlerinde de Yunus Emre'ye ithafen şiirler yazıldığı görülmektedir. Bu şiirlerde de yine Yunus Emre'nin tasavvufi yönüne ve Allah'a olan aşkına değinilmektedir. Kısacası çağdaş Türk edebiyatı şairleri Yunus Emre'yi türlü vesilelerle şiirlerine konu etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Yunus Emre, Türk dünyası, Türk edebiyatı, Türk şiiri.*

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatihozturk@myself.com

1. Giriş

Yunus Emre; arı, duru Türkçeyle yazdığı şiirleri ile Türk edebiyatında yer edinmiş bir isim olarak, dünyanın dört bir yanında varlığını ve etkisini hissettirir. Yunus Emre gibi bazı şairler, sıradan, kolay bir dille konuşmanın şuuruna varmışlardır. İnsanların aklında hâlâ Yunus Emre'nin yüzyıllar öncesinde söylediği söylenmesi kolay gibi görünen anlaşılır mısraları vardır. Bu mısralar insanların dünyaya değil sevgiye ve samimiyete önem vermelerini öğütler. Onun en güzel öğütlerinden biri de düşman değil dost edinmenin daha önemli olduğudur. İnsanın önce kendisiyle sonra çevresiyle barışması gerektiğini söyler, bu dünya fanidir ve kimseye de kalmayacaktır. Bu hayat felsefesini Yunus Emre'nin kendi yaşamında da görmekteyiz. Yunus Emre gerçek hayatta yardımlaşma ve dayanışmaya önem veren bir şahsiyettir. Bulunduğu coğrafyada tekke, kırıkhane, değirmen ve su kanalları inşa ettiren bir hayırseverdir (Uysal, 2014: 29).

Yunus'un şiirlerinde halk şiirinin tüm özelliklerini görmek mümkündür. Bu şiirler aynı zamanda tasavvufi şiirlerdir. Yunus Emre şiirlerinde hem hece veznini hem de aruz veznini kullanmıştır. Bu şiirler dil bakımından millî, konu bakımından İslâmî'dir. Şekil bakımından ise bu iki özellik arasındadır (Tatçı, 1990: 57). Dinî konuları sade bir dille halka anlatmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte o, devrinin Türkçesinde halk tarafından benimsenip anlaşılan Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmıştır (Tatçı, 1990: 68). Şiirlerinde sade bir dille işlediği derin felsefesiyle yaşadığı dönemin ve içinden çıktığı milletin sınırlarını da aşarak insanlığın sanatkarı olma vasfına ulaşmıştır. Bu husus Türk edebiyatında pek az şaire nasip olan bir başarıdır. Bu yüzden Yunus Emre, yalnızca büyük bir Türk şairi değil, aynı zamanda insanlığın yetiştirdiği büyük bir şahsiyet olarak görülmelidir.

Yunus, gönülleri birleştirmeye, gönüller yapmaya gelmiş bir insandır. Cenabı Hakk'ın evini gönüller olarak görür ve bu sebeple gönülleri imar etmek gerektiğine inanır. Bu düşünceleri Yunus Emre'nin farklı şiirlerinden yararlanarak destekleyebiliriz:

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil (Karataş: 2012: 131).

Sakıngıl yârin gönlün
Sırçadır sımayasın

Sırça sındıktan geri
Bütün olası değil (Karataş: 2012: 126).

Ben gelmedim da'vi için
Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim (Karataş: 2012: 198).

Yunus Emre der hoca
Gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir (Karataş: 2012: 250).

Bu dörtlükler Yunus Emre'nin gönül ile ilgili şiirlerinin sadece bir kısmıdır. Ancak yine de yukarıdaki dörtlükler Yunus Emre ve gönül arasındaki bağlantıyı anlatması bakımından değerli örneklerdir.

Yunus Emre, sözün önemini en iyi bilen şairlerimizden birisi olduğu için güzel ve etkili söylemenin yöntemlerine başvurur. Türkçenin inceliklerinden ve sanat gücünden yararlanır. Sözün etkili, anlaşılır ve güzel olmasını da yeterli görmez, aynı zamanda doğru olmasını da ister.

İnsanlığın sahiplendiği kişiliğiyle, Türk-İslam kültürünün kendi yaşadığı devre kadar olan birikiminin önemli bir değeri olarak edebiyatımızda yer alan Yunus Emre, Türk şiirinde Allah'a olan aşkın ve gönül eri olmanın en güzel örneği olarak işlenir. Yunus Emre'nin kendine has üslubuyla gönüllere hitap eden şiiri Türk Edebiyatında ve bütün Türk Edebiyatını kapsayan geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Günümüzde eserler veren Çağdaş Türk Dünyası şairlerinin şiirleri incelenecek olursa Yunus Emre'den ve onun şiirlerinden izler görmek mümkün olacaktır. Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kosova, Makedonya ve Yunanistan gibi dünyanın değişik coğrafyalarında yaşayan şairlerin edebiyat üretimlerinde Yunus Emre'ye ithafen şiirler yazıldığı görülmektedir.

2. Türkiye Şairlerinin Şiirlerinde Yunus Emre

Türkiye sahasında şiirler yazan bütün şairlerin Yunus Emre'ye ithafen yazdıkları şiirleri incelemek belki bir kitap yekununda olacağından bu şairler arasından Türkiye Cumhuriyeti dönemi şiirine damga vurmuş bazı şairlerin şiirleri seçilmiştir.

Yunus'un Aşkı – Faruk Nafiz Çamlıbel
Âleme göz yumunca vardı O'ndan haberin

Göz açınca örtüldü perde perde her yerin

Nice derviş ağzında, senin ilahilerin

Ardın sıra gezdiler Hakk’a ulaşırsak diye (Bozkurt, 2011: 179).

Yunus Emre’nin Hak aşığı bir insan olması şiirlerde öne çıkarılır. Yunus Emre’yi diğer insanlar Allah’a olan sevgisiyle tanımaktadırlar ve onu mertebe olarak ileride görmektedirler. Yukarıdaki dörtlükte dervişlerin Yunus Emre’nin ilahilerini söylemeleri ve onu kendilerine Allah’a ulaşma yolunda önder edindikleri söylenmektedir. Çamlıbel aynı şiirinin başka bir dörtlüğünde Yunus Emre için “Senin gözünde Yunus, her yol Hakk’a çıkardı” der. Her yolun Allah’a çıkar diye bahsedilmesi yine onun Allah sevgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Yunus’a Hasret – Halide Nusret Zorlutuna

Esiyor hasretin rüzgârı yine serde

Pîrim bir deva yok mu beni yakan bu derde

Göster kerametini, yakın olsun ırklar

Bir göz yumup açınca varayım Karaman’a (Zorlutuna, 2008: 89).

Halide Nusret Zorlutuna Yunus Emre’yi ve Karaman’ı yan yana anan bir şair olması nedeniyle bizim için öne çıkmaktadır. Yunus Emre’den uzak olmanın verdiği bir üzüntü vardır şairde. Zaten şiirinin ismi de Yunus’a Hasret’tir. Şiirin son dörtlüğünde Yunus Emre’yi Allah’a yakınlaştıran şeyin sabır olduğunu düşünmektedir. Yine Yunus Emre Allah’a yakın olma özelliğiyle öne çıkmıştır.

Yunus Emre – Necip Fazıl Kısakürek

Kaç mevsim bekleyim daha kapıda,

Ayağымda zincir, boynumda kement?

Beni de piştiğin bela¹ kabında,

O kadar kaynat ki, buhara bezet! (Bozkurt, 2011: 184)

Necip Fazıl Kısakürek Yunus Emre’nin tasavvufi yönünü öne çıkarmak için bir rivayeti şiirine almıştır. Yukarıdaki dörtlükte zincir ve kement simgeleri Hacı Bayram Veli ile Akşemsettin’in rivayetine bir şeyhe tabi olma özelliğiyle telmihtir. Şair bu şiirinde Yunus Emre’yi şeyhi olarak görmekte ve Allah’a ulaşma yolunda son dörtlükte “geleyim izine doğru arkandan” diyerek seslenir. Rıza Tevfik Bölükbaşı “Yunus Emre’ye Armağan” şiirinde *eğriydim doğru geldim* der. *Eğriydim doğru geldim* Tabtuk Emre ve Yunus Emre arasında geçen “buraya eğri adam değil eğri odun bile giremez” rivayetine bir telmihtir. Bu şiirde de

¹ Belanın anlamlarından biri de cezadır. bk. Devellioğlu, 2015: 92.

yine bütüne bakıldığında Yunus'un Allah dostu olması özelliği öne çıkmaktadır (bk. Bozkurt, 2011: 177).

Diğer bir şair Arif Nihat Asya da “Yunus” adlı şiirinde Yunus'un Allah dostu olma özelliğine atıfta bulunmuştur (bk. Bozkurt, 2011: 176).

3. Türkiye Dışındaki Türklerin Şiirlerinde Yunus Emre

Yunus İmreye - Bahtiyar Vahabzade (Azerbaycan)

Bir yerde ölüp, bes, niye min yerde doğuldu?

Aşkında yanırken yeniden bir de doğuldu.

Şiirindeki hikmeti satırlarda doğuldu.

Bir yerde ölüp bes, niye min yerde mezarı?

Her gün kazılır çünkü gönüllerde mezarı.

Otlarda, çiçeklerde ve gönüllerde mezarı (Özçelik, 2012: 173)

Bahtiyar Vahabzade, Yunus Emre'nin bütün Türk Dünyası tarafından tanınıp sevilmesine atıfla *bir yerde öldü ama niye bin yerde doğdu?* manasında bir soru sorar. *Bir yerde öldü ama neden bin yerde mezarı* derken de yine bütün Türklerin onu sevdiğini ve onu sahiplenmek için mezarının da kendi yanlarında olduğunu vurgular. Çünkü Yunus'un mezarı aslında gönüllerdedir. Gönül de sevdiğini hep yanında ister o sebeple her yerde mezarı vardır.

Âşık Yunus'um - Ali Rıza Saraçoğlu (Gümölcine)

Sen Tapduk Emre'nin kondun dalına.

Köle ve kul oldun onun yoluna;

Oyunlar taşıdın, pir Tapduk'una,

Ey Âşık Yunus'um Hû Hû diyerek... (Özçelik, 2012: 174).

Şiirlerde Yunus'un Allah'la olan bağı, şairler tarafından vurgulanan özelliklerden bir tanesidir. Yukarıdaki şiirde Hû'nun kullanılışı da buna örnektir. “Hû” ile Allah kastedilir. Yine şiirde Yunus'un hocası Tapduk'a da değinilmektedir.

Zeynel Beksaç şiirinde kendi içindeki ben, bencillik diğer bir deyişle “ego” ortaya çıktığında aklına Yunus Emre'nin geldiğini ve elinden geldiğince tevazu sahibi olmaya çalıştığını söyler.

Altınbek İsmailov da Zeynel Beksaç'a benzer bir şekilde bencilliğin kötülüğünü ortaya koyarak, Yunus'un sevgisiyle bencil yüreğini yaktığını yani tevazuya itibar ettiğini söyler. Kısacası bu şiirlerde Yunus şiirlerinin farklı bir yönü ortaya konmaktadır. Şiirlerinde yaşayan Yunus ruhunun insanları kötü huylarından alıkoyduğu ifade edilir.

Dilim Yunus Usum Yunus Der - Zeynel Beksaç (Prizren)

Yıkılıp dört duvar arası sıkıştığında

Dört nala atım koşturup şahlandığımda
 Benliğin hırkasın' geçirip ben olduğumda
 Dilim Yunus usum Yunus der (Özçelik, 2012: 183).
 Yunus Emre - Altınbek İsmailov (Kırgızistan)
 Fark ederek güneş gibi sevgini,
 Yaktım bencil yüreğimi, kendimi. (Özçelik, 2012: 186).

Mirza Belend, Haymana ovasında birçok zenginliğin olduğunu bu zenginliklerden birisinin de Yunus Emre olduğunu şiirinde belirterek “Derviş Yunus” adlı şiirinde Ankara’ya giden çocukların Derviş Yunus’u bulacaklarını söyler.

Derviş Yunus - Mirza Belend (Özbekistan)
 Haymana’da kop bay bar
 Bizge yavnuknu savlar
 Engürü’ge ketken balalar
 Derviş Yunus’un tapar (Yakıcı, 1991: 55)

Aşağıdaki dörtlükte Zakir Ferecov Yunus Emre’ye olan sevgisini:

Men Ele Bilirdim... – Zelimhan Yakub (Azerbaycan)
 "Meni mende gezme, mende deyilem"
 Heç gerek yoxuymuş seni gezmeye,
 Ellirim toxunan budaqda sanmış.
 Yaşıl zemilere baxdım, düşündüm,
 Sepilenden kimi torpaqda sanmış. (Yakub, 2008: 318-319)

mırsalarıyla ifade etmiştir. Şair, Yunus Emre gibi bir piri uzun bir müddet aradığını ifade eder ve sonrasında onu ve sevgisini bulduğu söyler. Yunus Emre ve sevgisi aslında uzaklarda değil; dallarda, çimenlerde kısacası her yerdedir. Onun sevgisini aramaya gerek yoktur.

Türk dünyası şairlerinin şiirlerinde Yunus Emre’nin şiirlerinin sadece günümüzde değil kendi döneminde de çoğunluk tarafından sevilip söylendiği düşünülür. Onlara göre bu şiirlerin en önemli özelliği sevgi, saygı ve aşktır. Yine şiirlerde işlenen bir diğer konu Yunus Emre’nin Allah sevgisi ve dervişlik yönüdür. Şiirlerde Yunus gibi kimseyi kırmadan yaşamının önemi işlenir.

4. “Yunusça Söyleyiş”in Olduğu Şiirler

Şairlerin, Yunus Emre’nin şiirine benzer şiirler yazması Yunus Emre şiirlerinin Türk dünyası şairleri üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Yunus’un dilinin halkın diline çok yakın olduğu bilinmektedir. Bu sebeple ona ithafen yazılan şiirler de gayet açık anlaşılır bir dille yazılmıştır.

Yunus Emre’ye Armağan – Rıza Tevfik Bölükbaşı

Yüce dağlar ardından
 Deniz aşırı geldim.
 Evliyâlar yurdundan
 Selâm tapşuru geldim.
 Ulu bir şara vardım,
 Dosta armağanım var.
 Erenlerin bağından
 Güller devşirü geldim.
 Boz bulanık bir çaydım,
 Aşk iline baş urdum.
 Çalkanıp safâ buldum,
 Süzülüp duru geldim.
 Yunus'un toprağına
 Vardım yüzüm sürmeye;
 Sildim gönül pasını
 Yunuben aru geldim.
 Cûşa geldim, çağlarım;
 Âşık oldum ağlarım.
 Canda coşan esrârı
 Döküp taşıru geldim.
 Rıza Tevfik, Allah'tan
 Ayrılma ol dergâhtan;
 Ben kurtuldum gûnahtan;
 Eğriydim, doğru geldim! (Bozkurt, 2011: 177)

Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın yukarıdaki şiiri okunduğunda ilk fark edilen şey Yunus Emre'nin şiirlerine olan benzerliğidir. Kullanılan kelimeler ve üslup Yunusça bir söyleyişin varlığını ortaya koyar. Örneğin ikinci dördlükte yer alan “şar (şehir/il)” kelimesi bize hemen Yunus'un:

Hey Emre'm Yunus biçare
 Bulunmaz derdine çare
 Var imdi gez şardan şara
 Şöyle garib bencileyin

dördlüğünü hatırlatır. Bölükbaşı'nın kullandığı dil de Yunus'un yaşadığı devrin dili olan Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan dile benzemektedir. Örneğin dördüncü dördlükteki “yunuben” sözcüğü bize Yunus'un:

Mescidde medresede
 Çok ibâdet eyledim
 Aşk odına yanuban

Andan hâsıla geldim
 dörtlüğünü hatırlatmaktadır.
 Yunus Emre'ye-Anar Rızayev (Azerbaycan)
 Geldi geçti ömrüm benim
 Ol yel esip geçmiş gibi
 Hele bana böyle geldi
 Bir göz yumup açmış gibi...
 (Yunus Emre)
 Geçip gitti ömrüm benim
 Yeller esip geçmiş gibi
 Ömrün sonu kaçınılmaz
 Felek kefen biçmiş gibi
 İstedim deryada yüzem
 Kartal gibi gökte süzem
 Öyle bildim ölümsüzem
 Ab-ı hayat içmiş gibi Hiç bilmem ki nere gidim
 Dünyayı nerden seyredim
 Sözümü gökte mi dedim
 Kanat açıp uçmuş gibi.
 Yıllar geçti bir an gibi
 Cellât yoktur zaman gibi
 Hayat rüya imiş meğer
 Bize gelir olmuş gibi (Özçelik, 2012: 175)

Anar Rızayev'in şiiri ise nazire tarzında yazılmış bir şiirdir. Şair, Yunus Emre'nin hangi şiirine nazire olarak yazdığını şiirin girişinde "Geldi geçti ömrüm benim" dizesiye başlayan dörtlüğü alıntılanarak göstermiştir. Bu alıntının ardından yazılan dörtlükler ise Yunus Emre'nin şiirine bir nazire olarak aynı uyak düzeninde ve aynı vezinde yazılmıştır.

5. Telmihler ve Alıntılar

Yunus Emre'nin şiirlerine nazireler veya onun şiirine benzeterek şiirler yazıldığı gibi onun bazı şiirinden parçalar içeren şiirler de yazılmıştır. Türk Dünyası şairleri arasında Yunus Emre'ye olan sevgi çok fazladır. Onun şiirlerinden bir parça alıntı yaparak şairler ona olan sevgileri göstermişlerdir.

Yunusça Yaşayıp Var Olmak- Fahri Ali (Üsküp)
 Yıllar yılı anamın dili Yunus'un dili
 O dil de bu Türkçe ezgili ezgili
 «Seni bana gerek beni sana gerek»

Yunusça yaşamak Yunusça var olmak (Özçelik, 2012: 181).

Fahri Ali'nin yukarıdaki şiirinde Yunus Emre'nin "Bana seni gerek seni" sözünü hatırlatacak şekilde bir alıntı yapılmıştır. Şair, Yunus gibi yaşayıp, onun gibi olmak istemektedir.

Âşık Yunus'um - Ali Rıza Saraçoğlu (Gümölcine)

Ey ölümsüz Yunus! Sen güneşimsin;

Bana, **sencileyin** bir sûfi gerek.

Îlâhi aşkımı tutuşturdu sen;

Ey Âşık Yunus'um Hû Hû diyerek...

....

Piştin; keramete erdin sonunda,

Çalab'ının aşkı hep derûnunda.

Şiirin okunsun, bugün, yarın da;

Ey Âşık Yunus'um Hû Hû diyerek (Özçelik, 2012: 174).

Ali Rıza Saraçoğlu Âşık Yunus'um adlı şiirinde Yunus Emre'nin yaşadığı döneme has sözcükleri kullanmıştır. Bu kullanım bilinçli olarak veya bilinçaltının bir yansıması olarak gayriihtiyari kullanılmış olabilir. Her iki vaziyette de şairin Yunus Emre'ye olan hayranlığı ortaya çıkar.

Yunus'tan Olmak- İsmail M. Alaettin (Prizren)

Biz Yunuslar diyarından uzak olsak da

Yunus'ça yaşayan, düşünen çocuklarız

Neslimiz hem **sevelim sevillelim** diyen

Derviş Yunus'un soylu neslindendir (Özçelik, 2012: 185).

İsmail M. Alaettin Yunus'un "Sevelim sevillelim, dünya kimseye kalmaz" sözlerine atıfta bulunarak kendisini Derviş Yunus'un neslinden sayar ve "sevelim sevillelim" der.

Men Ele Bilirdim... – Zelimhan Yakub (Azerbaycan)

"Meni mende gezme, mende deyilem"

Heç gerek yoxuymuş seni gezmeye,

Ellerim toxunan budaqda sanmış.

Yaşıl zemilere baxdım, düşündüm,

Sepilenden kimi torpaqda sanmış. (Yakub, 2008: 318-319)

Zelimhan Yakub, Yunus Emre'nin:

Beni sorman bana bende değilem

Sûretim boş gezer dondan içeri

şiirinin ilk dizelerini alarak şiirine başlar. Yunus Emre'ye olan sevgisini şiirinin geri kalanında da görmek mümkündür.

Yukarıda incelenen şiirlerden anlaşılacağı gibi tüm Türk dünyasında özellikle de Batı Trakya ve Balkan coğrafyasında Yunus Emre'ye ve onu şiirlerine olan ilgi bir hayli fazladır. Yunus Emre kendi döneminden sonraki şairleri söyleyiş tarzı ve düşünceleriyle etkilemeye devam etmektedir.

6. Türklük ve Türkçeye Vurgu

Türk Dünyası Şairleri Yunus Emre'nin Türklük ve Türkçe için öneminden şiirlerinde bahsederler. Yunus Emre bin yıllardır akıp gelen Türklüğün kültür ırmağının gürleyen sesidir. Aşağıdaki şiirler onun şairler tarafından nasıl görüldüğünün örnekleridir.

Yunus İmreye- Bahtiyar Vahabzade (Azerbaycan)

Efsane mi gerçek mi? Bu insan nice insan.

Varlık sesidir, kopmuş O, **Türk**'ün kopuzundan (Özçelik, 2012: 173).

Türk'le birlikte anılan onunla bütünleşmiş müzik aleti nedir? diye sorulsa bütün insanlar Dede Korkut'tan ötürü kopuz cevabı verecektir. Bahtiyar Vahabzade de Yunus Emre'yi Türk'ün kopuzundan kopmuş bir varlık sesi olarak tanımlar.

Selâm Goca Yunus- Memmed Aslan (Azerbaycan)

Selâm olsun, goca Yunis,

Selâm şergin söz çeşmesi.

Yüz illerin o üzünden,

Türk'ün aşb gelen sesi (Özçelik, 2012: 176).

Memmed Aslan Yunus Emre'yi "Doğu"nun söz çeşmesi ve binlerce yıllık Türk kültürünün kesintisiz sesinin bir parçası olarak tanımlar.

Yunus'tan Olmak - İsmail M. Alaettin (Prizren)

Sevelim sevillelim haykırırken

On ikinci yüzyıldan bu yana

Türk'ün soylu hediyesi olsun derken

Sevilmeye muhtaç olan dünyaya

Yunusça yaşamaktan asla vazgeçmedik (Özçelik, 2012: 185).

Türk milleti dünyaya sevgiyi yaymaya çalışan, savaşı değil barışı isteyen soylu bir millettir. Yunus Emre de dünyaya sevgiyi yaymaya çalışan bir insandır ve Türk milletinin bir üyesidir. İsmail M. Alaettin Yunus'u dünyaya Türk'ün soylu hediyesi olarak görür.

Yunus Emre'nin Şiirinde Sevgi Yaşar - Enver Baki (Priştine)

Yunus Emre şiirinde sevgi yaşar

Türkçe'nin sesi, kokusu yaşar (Özçelik, 2012: 178).

Enver Baki Yunus'un şiirlerinde Türkçenin sesinin duyulduğunu,
Türkçenin kokusunun hissedildiğini söyler.

Yunus Emre'nin Şiir Irmağı - Bayram İbrahim (Prizren)

Yunus Emre dün vardı bugün de var

Yarın da var.

Bizimle,

Anadili şiirce,

Konuşur **Türkçe** (Özçelik, 2012: 179).

Bayram İbrahim Yunus Emre'nin şiirlerinin sonsuza kadar okunacağını söyler. Yunus'un anadilini şiir gibi konuştuğuna ve konuştuğu bu dilin Türkçe olduğuna değinir.

Yunusça Yaşayıp Varolmak - Fahri Ali (Üsküp)

Yıllar yılı anamın dili Yunus'un dili

O dilde bu **Türkçe** ezgili ezgili

«Seni bana gerek beni sana gerek»

Yunusça yaşamak Yunusça var olmak (Özçelik, 2012: 181).

Fahri Ali, Yunus Emre şiirlerinin müzikal değerine dikkat çeker. Yunus Emre'nin konuştuğu dil ile annelerimizin konuştuğu dil arasındaki bağlantıya değinerek Yunus'un dilinin anadilimiz olduğunu hatırlatır.

Dilim Yunus Usum Yunus Der - Zeynel Bektaş (Prizren)

Dostluğun yücesinde

Erdemliğin dergâhında

Türkçe'nin şah damarında

Dilim Yunus usum Yunus der (Özçelik, 2012: 183).

Zeynel Bektaş, Yunus Emre'nin konuştuğu Türkçeyi "Türkçenin şah damarı" olarak tanımlar.

Türk dünyası şairlerine Yunus Emre denilince akıllarına hemen Türklük, Türk'ün sesi ve Türkçe gelmektedir. O, Türkçe konuşan bir şairdir. Şiirlerinde Türkçenin sesi vardır. Onun şiirlerinin dili anadilimizdir. Kısacası Yunus Emre Türk dünyası şairlerinin gözünde Türkçeyi en güzel bir biçimde kullanarak şiirler söyleyen şair bir Türk'tür.

7. Sonuç

Vermiş olduğumuz örneklerden hareketle Yunus Emre; insanlığın sahiplendiği kişiliğiyle, Türk-İslam kültürünün kendi yaşadığı devre kadar olan birikiminin en parlak yıldızlarından biridir diyebiliriz. Türk şiirinde Allah'a olan aşkın ve gönül eri olmanın en güzel örneklerinden biridir. Yunus Emre kendine has

üslubuyla gönüllere hitap etmiş, Türk edebiyatını kapsayan geniş bir coğrafyada örnek alınmıştır.

Kaynakça

- Bozkurt, T. (2011). *Sevgi ve Aşk Çağlayanı Yunus Emre*. İstanbul: Halk Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Hüseyinov, N. (1996). Yunus Emre Merhaba. Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı V (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), 531, 478-479.
- Karataş, T. (2012). *Yunus Divanı*. Karaman: Karaman Valiliği ve Karaman Belediyesi.
- Özçelik, M. (2012). *Dilimiz Yunus Söyler*. Karaman: Karaman Valiliği ve Karaman Belediyesi.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Dîvanı/ 1 İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2014). *Yunus Emre Divanı (Karaman Nüshası)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yakıcı, A. (1991). *Yunus Emre'ye Şiirler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yakub, Z. (2008). Men Ele Bilirdim. (Haz. Elçin İsgenderzade). *Türk Dünyası Şiir Antolojisi* içinde (318-319 ss.). Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Uluslararası İlimler Akademisi Yayınları.
- Zorlutuna, H. N. (2008). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Yunus Emre'nin Düşüncesinde Fakihin Konumu*

Yakup PEKDOĞRU*

Özet

Yunus Emre Anadolu topraklarında neşet eden tasavvufi düşüncenin önemli temsilcilerinden biridir. Dervişliğiyle öne çıkan Yunus Emre şiirleriyle başta İlahi aşk olmak üzere Tanrı-alem-insan ilişkisine ve kimi zaman toplumsal kimi zaman da dini düşüncenin farklı konularına değinmiştir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde dikkat çeken konulardan bir tanesi de fakihler ya da fetva veren kimselerdir. Fıkıh, İslam ilimler tarihinin önemli disiplinlerinden birisidir. Hicri ikinci asrın başlarında fıkıhla ilgilenen uzmanlar ortaya çıkmaya başlamış ve bu uzmanlar vasıtasıyla fıkıh, sistemli bir ilim haline gelmiştir. Fıkıhın önemli görevleri arasında İslam dini müntesiplerinin ibadetlerle ilgili ortaya çıkan sorunlarını gidermek, günlük hayatta karşılaştıkları problemlerine çözüm üretmek vardır. Fakihler bu görevi yerine getirmişlerdir ancak zaman zaman bilgiyle amel etmede gösterdikleri zafiyetler hususunda eleştirilere maruz kalmışlardır.

Fakihlere yöneltilen eleştiriler Hasan Basri'nin (v. 110/728) fakih tanımına kadar götürülebilir. O fakihi şöyle tanımlamaktadır: “Fakih dünyada zâhid, ahrete tâlip, ibadetini aksatmayan, kimseye minnet etmeyen, Allah'ın hikmetini yayan, söyledikleri kabul görse de görmese de Allah'a hamdeden kişidir.” Hasan Basri'nin bu tanımı fakihe nasıl davranması gerektiğini öne sürmektedir ancak fakihlerinsadece fetva işiyle gündeme gelmeleritasavvuf literatüründe de eleştiri konusu olmuştur.

Yunus Emre de şiirlerinde fetva verenlere yönelik eleştiride bulunmuştur. Bu eleştiriler bir ilim olarak fıkıhın kendisiyle alakalı değildir. Yunus Emre daha çok fakihin ya da ulemanın kendi hayatlarında görülmeyen eylemlerin verdikleri fetvaya konu edilmesini eleştirmektedir. Esasında Yunus Emre dikkatleri bilgi-eylem hususuna çekmektedir. Ona göre bilgi mevcutsa bilgiyi üreten de bilgiye bir şekilde sahip olan da eyleme geçirmelidir. Zira eylem Tanrıyla kurulacak ilişkide temel dinamiklerden biridir. Biz de bu tebliğimizde Yunus Emre'nin fakihlere bakışını ve bunu ortaya çıkaran düşüncesini ortaya koymaya çalışacağız.

Abstract

Yunus Emre is one of the important representatives of tasawwuf thought in Anatolia lands. Yunus Emre, who stands out with his mysticness, mentioned especially divine love and also god-universe-human relationship and he adverted social issues and some topics of religious thought in his poems.

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi ypekdogru@kmu.edu.tr

One of the remarkable topics in poems of Yunus is faqih or fatwa givers. Fiqh is an important field in the history of İslamic sciences. At the early of the second century Hijri, faqihs began to emerge and fiqh become systematic science via this faqihs. Solving the problems of muslims on worship and producing solutions to problems in daily life are among the important missions fiqh. The faqihs fulfilled the duty, but they came under criticism for their showing weakness in worshipping what they knew. The criticisms directed at faqihs can be traced back to the faqih definition of Hasan Basri (d. 110/728). He defines the faqih like this: “Faqih is a person who ascetic in the world, wishes the after life, does not neglect his worship, does not ask for anyone's favour, spreads the wisdom of Allah, and praises God if his sayings are accepted or not.” This definition of Hasan asserts how the faqih should act in this World but it is to be mentioned faqihs only with fatwas is criticized in the sufi literature.

In his poems, Yunus criticized the fatwa givers. The criticisms are not related to fiqh itself as a science. Yunus Emre criticized the faqihs that they do not practice what they know or do not apply their own fatwas and their lack of in tasawwuf's issues. Actually, Yunus draws attention to the subject of knowledge-act. According to him, if there is an information, both the producer and the owner of the information should practice it. Because, action is one of the basic dynamics in the relationship related to God. In this study, we examine thoughts of Yunus on the faqihs.

Fıkıh ve Fakih

Yunus Emre ile alakalı bu tebliğimizde fıkıh ve fakih konusunu çok fazla ayrıntıya girmeden ele almaya çalışacağız. Fıkıh kelime olarak “bir şeyi bilmek ve bir şeyi anlamak” manasına gelmektedir ve “bir şeyi bilen kimseye o şeyin fakihî” denilir.(Bağdâdî 1421:1/190; İbn Manzûr Trs.:3450) Fıkıh hem Kur’ân’da hem de sünnette geçmektedir. Birer örnek vermek tebliğin sınırları için yeterlidir. İsrâSûresi’ndeki şu ayet konumuz için iyi bir örnektir: “Hiçbir şey yoktur ki O’nu hamd ile tesbih etmesin. Fakat onların tesbihini anlayamazsınız (İsra/44).” Ayette geçen “anlayamazsınız” kelimesi “la-tefkahûne” şeklinde ifade edilmiştir.(Açıklama için bkz. Bağdâdî 1421:1/189)Tirmizî’de şöyle bir hadis geçmektedir: “Bir fakih şeytana karşı bin abitten daha şiddetlidir.” Hadiste geçen fakih elbette çağdaş dönemdeki anlama karşılık gelmemektedir. İlmi disiplinler İslam’ın ilk dönemlerinde ayrı bir hüviyet kazanmadığı için fıkıhın belli bir disiplini ifade eden anlamı yoktur. Bu dönemlerde daha çok Hayrettin Karaman’ın ifadesiyle “Kur’an ve hadis merkezli dinî bilgiyi ve anlayışı ifade eden kavramlardan biri olarak kullanılmış”tır. Hicri ikinci asrın ikinci yarısından itibaren özel bir alan olarak kendisini göstermiştir.(Karaman 1996:1)

Fıkıh müstakil bir ilmin adı ve fakih de bu ilimle iştigal eden kimseye verilen isim olmuştur. Fakih için müftî ve müçtehit de kullanılmaktadır.(Şa'bân Trs.:407) Fıkıh, mükelleflerin fiillerinin ahkama konu olmasını inceleyen ilimdir.(Ferra 1990:1/68 Ayrıca bkz. Türker 2016:333) Ömer Türker fıkıhın amacını şu şekilde tespit eder: *“Dini bakımdan sorumlu kimsenin bütün ameli fiillerinin dinin temel esasları açısından durumunu belirlemektir.”*(Türker 2016:333)Bu yönüyle fıkıhın hem bireyin Allah ile kurduğu ilişkide hem de toplumu meydana getiren fertler için önemi büyüktür. Zira fıkıh ilmi, kişiden sadır olan davranışlara dini bir hüküm belirlemektedir.

Fıkıh ilmiyle iştigal eden fakih, zorunlu olarak toplumla ve toplumun meseleleriyle iç içedir. Toplumsal problemlere çözüm üretmek onun öncelikli görevleri arasındadır ve mevcut hadiseler içerisinde inanan insanlara bir çıkış yolu sunar. Bunu yaparken o, geçmiş tecrübelerden yararlandığı gibi yeni yorumlar da meydana getirmektedir.(Bilgin 2012:86; Kahraman 2012:94)Yapılan yeni yorumlarda toplumun genel ahlakını dikkate alır. Öyle ki fakih, toplumsal bir fesadın ortaya çıkmasına mahal vermemek için sert tedbirler uygulayabilir. Vejdi Bilgin, konuya dair Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) nikah konusunda Hanefilerde gerekli görülmeyen veli iznini zorunlu hale getirmesini örnek verir.(Bilgin 2012:86)

Fakihlerin hem zor kabul edilebilecek hem de sorumluluğu yüksek görevleri icra etmelerinde bazı hasletleri uhdesinde bulundurması gerektiği ifade edilmektedir. Önemli zahitlerden Hasan-ı Basri'nin fakih tanımı İslam'ın ilk yıllarında fakihe yönelik nasıl bir tasavvurun bulunduğunu göstermektedir. Hasan Basri'den gelen rivayet şu şekildedir: “Hasan Basri'ye “falan kişi fakihtir” denilince o şu karşılığı vermiş: “Sen hiç fakih görmemişsin. Çünkü fakih dünyaya değer vermez, ahirete yönelir. Dini emirlere karşı basiretlidir.”(Serrâc 2012:18) Hasan Basri'nin tanımı fakihin ilimdeki usulüne ya da yaptığı işe yönelik bir tanım değildir; tanım fakihin dini ve ahlaki kişiliğine yönelik bir belirlenim ortaya koyar.

Hasan Basri'nin tanımı dışında fakihlerde bulunması gereken özellikler yer yer başka eserlerde de zikredilmektedir. Konuya dair bir örneği Hucetü'l-İslam İmam Gazzâlî'den (ö. 505/1111) verebiliriz. O müçtehitte şunların bulunması gerektiğini ifade eder: *“Adil olmak ve adaleti zedeleyici günahlardan kaçınıyor olmak. Bu şart, müçtehidin fetvasına itimat edilmesinin şartıdır. Adil olmayan müçtehidin fetvası kabul edilmez. Kişinin kendisi açısından bu problem söz konusu değildir. Bu durumda adalet bir bakıma içtihadın sıhhatinin şartı değil fetvanın kabulünün şartı olmaktadır.”*(Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî 2017:896) Gazzâlî'nin zikrettiği şart, fakihin bir hükme ulaşırken takip etmesine yönelik

bir gereklilik değildir. Böyle bir husus hükme ulaştıran usulle ilgilidir. Kaldı ki fakihin yeni bir içtihat ortaya koyması gerekli donanımları zorunlu kılar. Ancak fetvanın kabul edilebilirliği fakihin davranışlarında belirli zorunlulukları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Gazzâlî'ye göre fakih, Hasan Basri'nin zikrettiği dini yaşamdaki hassasiyeti barındırmalıdır.

Abdullah Kahraman, Gazzâlî'nin fıkıh ilminin sınırlarının sadece fetvayla özdeşleştirilmesine yönelik eleştirilerine değinmektedir. Ona göre bu hususnihayetinde fakihin davranışlarını da içine almaktadır ve “ahiretin incelikleriyle” de ilgilidir. Esasında kastedilen nokta Kahraman'ın ifadesiyle “fakih sadece bir bilgi adamı değildir. Onun esas önemli tarafı bilgisini tamamlayan, derinleştiren, anlamlı ve semereli kılan yönüdür. Şüphesiz bu yön, fakihin bildiği ile amel etmesi, teorik bilgisini pratiğe taşıyabilmesi ve davranışlarıyla insanlara örnek olmasıdır. Bu boyut, bir taraftan fakihin şahsını ve onun ürettiği bilgiyi güvenilir hale getirirken, bir taraftan da fakiheirfani bir boyut kazandırmaktadır.” (Kahraman 2012:94)

Fakihte bulunması gereken şartları Ahmet Yaman bir makalesinde özetlemiştir. Burada dikkat çeken husus, fakihin ilmi yetkinliğinin dışındaki hususlardır. Zira ilmi yetkinlik fakih için zikredilmeyecek kadar ön koşuldur. Yaman makalesinde şu şartları ortaya koymaktadır. “Adil olmak, kendisini Şâri'in yetkilendirdiğini ve ona hesap vereceğini unutmamak, enaniyetten ve kendisini takdim gayretinden uzak durmak, takva'yı fetvadın farklı kurgulayıp fetva takva ayırımına yol açmamak, ekonomik kaygılarla hareket etmemek, muhatabın yakınlığına göre çözüm aramamak, muhatabın mahremiyetine saygı göstermek.” (Yaman 2016:7-26.) Nihayetinde fakihte bulunması gereken şartlar ilmi donanımın yanı sıra onun dini ve ahlaki kişiliğiyle de ilgilidir. Zira fakih de davranışlarından sorumludur ve ahiret kaygısı onda da olması gereken bir haslettir.

Teşekkül Dönemi Tasavvuf Düşüncesinde Fıkıh

Fıkıhın insanlardan ortaya çıkan davranışların hükmüyle ilgilenmesi ilk dönem sûfilerin zorunlu olarak onu dikkate almalarına sebebiyet vermiştir. Zira sûfilere göre din, hem ahlaki yetkinliğe ulaşmada hem de hakikate erişmede vazgeçilemez bir olgudur. Dolayısıyla fıkıhın ürettiği bilgiye sûfiler ittibâ ederler. Onların fıkıha karşı bir tutum sergilediğini söylemek mümkün değildir. (Pekdoğru 2021:14-32, 128-53)

Erken dönem sûfilerin hayatlarına değinilen eserlerde onların fıkıhla ilişkilerine yer verilmektedir. Bunlar arasında fıkıh ilminde eğitim alanların yanı sıra fakih olanlar da vardır. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) fakih olarak zikredilen sûfiler arasındadır. Onun “Ebu Sevr mezhebine bağlı bir fakih” olduğu iddia edilmektedir. (Kuşeyrî 2009:117) Buna ilaveten Cüneyd-i Bağdâdî'nin

halifesi Ebû Muhammed el-Cerîrî (ö. 321/933) de fakih diye bilinmektedir.(Attâr 2007:523; Hücvirî 2010:211) Sûfiler hakkında bunların zikredilmesi kayda değerdir.

Sûfî müelliflerden Serrâc'ın fıkha ve fakihe yaklaşımı önemlidir. O, “*Alimler peygamberlerin varisleridir*”hadisine layık kimseleri üç grupta toplar: Muhaddisler, fukaha ve sûfiler.(Serrâc 2012:8) Serrâc zikredilen ilimlerin temsilcileri arasında bir derecelendirme de sunmaktadır. Ona göre hadisçiler değerlidir ancak fukaha onlardan daha değerlidir. Zira fakihler hadisleri anlamada ya da “ince kavrayışları” sebebiyle hadisçilerden üstündür. Buna ilaveten usul konularına hakimiyetleri ve dini konulardaki sapkınlıklara verdikleri cevaplar fukahayı değerli kılan özelliklerdir. Serrâc'a göre fakihlerin bu çabaları dinin korunmasında önemli rol oynamaktadır.(Serrâc 2012:11-12) Fakihlerin dinin korunmasında ve yaşanmasında gösterdikleri çaba sûfîlerin önemseddiği hususlardır. Nihayetinde sûfîlerin fıkıh ilmine ve onun uzmanlarına yaklaşımı müspettir.

Yunus Emre'nin Fakihlere Yaklaşımı

Yunus Emre tasavvuf tarihinin önemli sûfî düşünürlerinden biridir. Şiirlerinde tasavvufi konulara dair malumat bulunduğu gibi din, ibadet, insan, melek, ahiret, sahabe, mutasavvıflar, ahlaki unsurlar vb. hususlar da yer almaktadır. Buna ilaveten Yunus Emre, fakihlerde ya da fetva veren kimselerde gördüğü bazı eksikliklere değinmektedir ancak onun fıkıh ilminin kendisinemuhallif olduğu söylenemez. Yunus Emre'nin konumunu belirlemek için onun inanç ve ibadet hakkındaki görüşlerine yer vermek önemlidir.

Yunus Emre tevhit düşüncesini benimser. Ona göre Hakk'ın birliği ve onun gönderdiği peygambere ittiba temel unsurlardır. Yunus'a göre nübüvvet bir haber getirir ve buna uyulması gerekir. Bu düşüncesiyle Yunus akaide dair tavrını da ortaya koymaktadır. Yunus Emre şöyle söyler:

“Bir Tanrı'nun peygamberi ben andan aldum haberi

Bir Tanrı vü peygamberi ikrâr iden gelsünberü”(Tatcı 2008:304)

Yunus Emre bu şiiriyle inancını zikreder. O, diğer şiirlerinde de inanç meselelerine değinmektedir. Bunlar arasında melek, peygamber, ahiret gibi konular yer alır. Bunlara birer örnek vermek yeterli olacaktır. Meleklerle ilgili şiirleri incelendiğinde burada Azrail, Cebrail gibi hususi isimlerini zikretmektedir. Peygamberlerde de benzer durumdan bahsetmek mümkündür. Ahiretle ilgili hususlara ise ayrıntılı şekilde değinilmiştir.

Yunus Emre'nin temel kaynaklar kabul edilen kitap ve sünnet hakkında da görüşü mevcuttur. O, sözlerinin aslının kitaptan kaynakladığını düşünür ve sünnete tam bir bağlılığın gerekliliğinden bahseder. Yunus şöyle söyler:

“Yunus’un sözü şii’irden ammâ aslı(dur) kitâbdan

Hadîsile dinene key (bilgi) sâdık olmak gerek”(Tatcı 2008:156)

Yunus Emre fıkha konu olan ibadetler hususunda da bazı şiirler yazmıştır. İbadetler Müslüman kimliğinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Yunus Emre bunun farkındadır ve kendisinden tavsiye isteyenlere “namaz kılın ve oruç tutun” der. Ancak bu şiirinde nasihat öne çıktığı için fıkha ya da fakihe yönelik bir husus yoktur. O şöyle der:

“Benden öğüt isterisen eydivirem bildiğümden

Budur Çalab’un buyruğu tutun oruç kılun namaz”(Tatcı 2008:127)

Buraya kadar zikrettiğimiz hususlar Yunus Emre'nin inanç ve ibadet konularındaki tavrıyla alakalıdır. Yunus ibadetlerin ahlakı ortaya çıkarmasına, hakikate ulaştıran yönüneve bunun gibi meselelere de değinmektedir ancak biz bunlara yer vermeyeceğiz. Onun fakihlerle ilgili düşüncelerine geçebiliriz. Yunus Emre'nin şiirlerinde fakihler özel olarak anıldığı gibi fetva verenler ve alimler şeklinde de zikredilmektedir. Bu minvalde konu birkaç şekilde ele alınmaktadır. Birincisi herhangi bir tahkir emaresi bulunmadan alimlere yöneltilen sorudur. İkincisi bazı tasavvufi konuların alimler ve müftiler tarafından anlaşılmamasıdır. Üçüncüsü ise bilinenlerin eyleme aktarılmasındır.

Yunus Emre'nin alimlerle ilgili zikrettiği ilk husus onun kendi günahlarına yaptığı vurguya alimlerin tavsiyesidir. Yunus Emre bu şiirinde büyük günahlarının bulunduğunu belirtir ve buna çare aramaktadır. Esasında vurgu tevbededir. Ancak tevbe kelime haliyle geçmez. Yunus alimlere derdini açar ve onlar dahi çözümün Hakk’a yönelmekte olduğunu ifade ederler. Esasında Yunus’un zikrettiği mesele her ne meydana gelirse gelsin “Yüce Dost”a yönelmeyi de hatırlatmaktadır ve bu alimler tarafından da dile getirilmektedir. Yunus’un bahsedilen beyitte alimlere yönelik bir eleştirisi yoktur. Tamamen nasihat amaçlı konuşmalarını istemektedir. O şöyle der:

“Âlimlere sordum nedür derman günahlu derdime

Anlar dahi eyitdiler derman ana yine Çalap”(Tatcı 2008:37)

Yunus Emre'nin müftilerin/fakihlerin ya da alimlerin bilmediği konuların bulunduğunu dile getirdiği şiirleri mevcuttur. Bahsedilen konu fakihlere eleştiriyi de muhtevidir. Bunlardan ilki dervişlikle alakalıdır. Yunus Emre'nin düşüncesinde derviş, tasavvuf yoluna giren kimselerdir. Ona göre dervişliği

seçenlerin bazı ahlaki tutumları kendilerinde bulundurması gerekir. Örneğin, dervişte kibir kesinlikle olmamalıdır. Zira bu gibi hasletlerin varlığı dervişin hem sülûkunu hem de Hakk’a vuslatını engeller. Zikredilen hususlar, sûflerin ahlakın güzelleşmesini temel kabul ettiği “nefs terbiyesiyle” alakalıdır. Derviş de bu yola giren ve kendisinde bulunan ahlaki rezaletleri ortadan kaldırmaya çalışan kimsedir. Derviş bahsedildiği şekliyle Hakk’ı ve O’nun isteklerini her şeye önceleyen kimsedir. (Konuyla ilgili çalışma için bkz. Özdemir 2021:563-77) Yunus Emre dervişlikle ilgili hususları müftilerin okumadıklarını bir diğer deyişle okuyamadıklarını düşünür. Burada zahir-batın olgusu akıllara gelmektedir. Müfti zahir ulemayı temsil eder ve zahirde kalmıştır. Halbuki sûflere göre hakikat zahirin ötesindedir yani batınındadır. Müfti buna erişemeyince okuyamamıştır ve dahi hakikate ulaşamamıştır. Söz konusu hakikat de ehiller arasında kalmış ve dışarıya gizlidir. Şu hususu da ayrıca belirtmek gerekir ki ne Yunus’un ne de ondan önceki sûflerin zahir-batın karşıtlığı temelinde kendi düşüncelerini ortaya koydukları söylenebilir. Vakıa, sadece hakikate ulaşmakla ilgilidir. Yunus şöyle söyler:

“Bu dervişlik beratın okımadı müftiler

Kim ne biliser bunu bir acayib varakdur.” (Tatçı 2008:107)

Yunus Emre’nin alimlerin bilemediğini zikrettiği tasavvufi bir konuya daha dikkat çeker: Hakikat-i muhammediyye. Hakikat-i muhammediyye alemdeki mevcudatın varlığa geliş sebebi şeklinde anlaşılabilir. Mehmet Demirci kavrama dair şu şekilde bir açıklama yapar: “Hz. Peygamber’in altmış üç senelik zamanla sınırlı cismanî hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah’tan başka hiçbir şey yokken ilk defa “hakikat-i muhammediyye” var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir.” (Demirci 1997:180) Yunus Emre’nin konuya dair şiirlerinden bir tanesi şudur:

“Yitmiş bin yıl öndinden yaratdı Muhammed’i

Hak kendü aşık oldu bahane bir yıldızdan.” (Tatçı 2008:257)

Yunus Emre şiirde de zikrettiği gibi hakikat-i muhammediyye düşüncesini benimsemektedir. Hakikat-i muhammediyye sûflerin yaratılışın meydana gelmesine dair geliştirdikleri bir teori kabul edilebilir. Bu teori kelimcilerin ortaya koyduğu yoktan yaratma ya da filozofların öne sürdüğü sudur gibi bir teori değildir. Hakikat-i muhammediyye mevcudatın meydana gelmesine gösterilen bir sebeptir denilebilir. Yunus Emre ise alimlerin bu düşüncüyü anlayamadıklarını düşünür. Yunus burada bir konuya daha dikkat çekmektedir. Aklın bahsedilen konuya erişemeyeceğine dair uyar. Sûfler akli bilgikaynağı olarak kabul ederler ancak hakikat konularında aklın sınırı

olduğunu iddia ederler. Bu aşamadan sonra devreye sûflerin keşf ve müşâhede gibi marifet için kullandıkları kavramlar devreye girer. (Bkz. Pekdoğru 2021:72-125) O şöyle söyler:

“Evvel Adem yaratdı sonra peygamberleri
Adem atadan berü velî evliyâ Nebî”
“Yitmiş bin yıl öndinden yaratdı Muhammed’i
Hak kendü aşık oldu bahane bir yıldızdan”
“Ol yıldız ki varıdı kandaydı Adem canı
Ya bunca peygamberler anılmadan ağızdan”
“Alimler bunu bilmez degmeakl an irmez
Hidayetdür Yunus’a keşfoldı hacemüzden.” (Tatçı 2008:257)

Yunus Emre’nin fakihlere doğrudan yönelttiği eleştirilerden sonuncusu “ilmiyle amel” konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. İslam dinine mensup kimseler arasında çizilen “alim” portresinin temelinde bildiğiyle amel etme konusu vardır. “Alimlik” ancak amelle yetkinlik kazanır. Bu Kur’ân-ı Kerim’deki “Siz kitabı okuduğunuz hâlde başkalarına iyiliği emrederken kendinizi unutuyor musunuz? Siz akletmez misiniz?” (Bakara 2/44) ayetiyle temellendirilir. Elmalılı Hamdi Yazır ayetin tefsirindeki şu hususa dikkat çekmesi önemlidir. Ona göre bu tutuma sahip biri esasında “kendini ve ilmini” tekzip etmektedir ve dolayısıyla “tenakuz”a düşer. (t.y.:1/338) Yunus Emre de şiirlerinde “ilmiyle ya da verdiği fetvayla amel etmemeye” vurgu yapar. Esasında Yunus bu kimselerde ilmin varlığına kanaat getirir ancak ona göre sorun eyleme dökmede kendisini gösterir. O şöyle söyler:

“Okudun yidi mushafı ta’at gösterürsün safi
Çünkü amel eylemedün gerekse var yüz bin oku.” (Tatçı 2008:387)

Yunus Emre bildiğiyle amel etme konusuna bu sefer tasavvufi konuları gündeme getirerek eleştirisini ortaya koyar. Meseleyle ilgili onun iki şiirine yer vereceğiz. Yunus Emre burada fetva verenlere değinir. Mevzu ilmin amele dönüşmemesiyle birlikte tasavvufi hale evrilmemesidir. O şöyle söyler:

“Okursın tasnif kitab niçe bina vü i’rab
Havf ü reca sende yok eyle ki bir Tatarsın”

.....

“Halkı fetva virürsün ya sen niçün dutmazsın
İlmün var amelün yok ha günaha batarsın.” (Tatçı 2008:269)

Konuyla ilgili bir diğer şiir de şudur:

“İkilikden geçemedün hâli kâlden seçemedün
Hak’dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak” (Tatçı 2008:146)

Yunus bu şiirinde yukarıda bahsettiğimiz gibi tasavvufi meselelerle ilişki kurar. Tasavvuf düşüncesinde hâle dair vurgular bilinmektedir. Esasında anlatılmak istenen husus tasavvuf yoluna girerek yapılması gerekenleri icra etmek ve ortaya çıkan halleri zevken tatmaktır. Bu idrake erişemeyen fakih Yunus’a göre zarardadır. Fakihin ilgi alanı fıkha konu olan meselelerdir. Dolayısıyla böyle bir ayırım onun için zor olabilir ancak ilim-amel bütünlüğünün sağlayacağı yer yine hâllerdir. Yunus ayrıca mesleklerin kişide meydana getireceği zarara da vurgu yapar. O, fikhın varlığına dair herhangi bir muhalefet ya da eleştiri ortaya koymaz ancak aynı disiplinin uzmanları alanlarıyla kurdukları ilişkinin zeminin tespit edemezlerse olumsuz etkilenecektir. Çünkü fakih toplumun içinde sözü dinlenen bir figürdür. Dolayısıyla söylediği ve yaptığı şeyler birbirini nakzedemez ve ayrıca dinin idealinden farklılaşamaz.(Bkz. Bilgin 2012:84)Nihayetinde Yunus, alimlere, fakihlere ya da fetva verenlere amel hususunda yetkinleşmemelerine dikkat çeker.

Sonuç

Yunus Emre Türk tasavvuf tarihinin önemli düşünürlerinden biridir. O, tasavvufi düşüncesinin şiirle aktarmaya çalışmıştır. Yunus şiirlerinde birçok konuya değinmiştir. Bununla birlikte İslam düşüncesinin önemli disiplinlerinden biri kabul edilen fıkıh ilmine ve onun uzmanlarına da farklı bağlamlarda temas etmiştir.

Yunus Emre fakihlerle birlikte aynı konular üzerinden genel kavram kullanarak alimlere de tenkitlerini yöneltmiştir. Yunus Emre’nin fakih/alim eleştirisi esasında mesleğin gerektirdiği şeyi yapmasıyla ilgili değildir. Fakih kavramının İslam’ın ilk asırlarında karşılık bulan anlamın yani fakihin zühte sahipliliği gibi hususları kendinde göstermemesiyle alakalıdır. Esasında bu anlama ya da ulemanın belirli hasletlere sahipliliği geç dönemlerde hem fakihler hem de diğer dini disiplinlerdeki uzmanlar da dile getirmektedir.

Yunusun zihninde herhangi bir fakihin ya da müçtehidin yaptığı içtihat sebebiyle eleştiriye muhatap kılınması yoktur. Yunus işin mahiyetiyle ilgilenmemektedir. Esas mesele fakihin ahlakıyla daha çok kendini göstermektedir. O, fikhın sağladığı kolaylıkla ya da insanların karşılaştıkları problemlere çözüm sunulmasıyla da alakadar değildir. Dolayısıyla içtihat hata Yunus’un dışarıda bıraktığı bir husustur. Yunus Emre fıkıhla ilgili usul tartışmalarına girmez. Hükmün kaynakları ve bunlar arasındaki hiyerarşiye de değinmez. Yani Yunus fakihin kendi çabasıyla ortaya koyduğu düşünceyle ilgilenmez.

Kaynakça

- Attâr, Ferîdüddîn Muhammed b. Ebû Bekr İbrahim. 2007. *Tezkiretü'l-evliyâ*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. 1421. *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*. Su'ûd: Daru İbni'l-Cevzi.
- Bilgin, Vejdî. 2012. "Dinî-Toplumsal Problemler Karşısında İslam Hukukçusu -Fakih ve Müceddit Tipolojisi". *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* (24).
- Demirci, Mehmet. 1997. "Hakikat-i Muhammediyye". 15.
- Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî. 2017. *Mustasfâ*. İstanbul: Klasik.
- Elmalılı Hamdi Yazır. t.y. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Yay.
- Ferra, Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. 1990. *el-'Udde fî-usûli'l-fikh*. Bsy.
- Hücvirî, Ebu'l-Hasan Gencbahş Ali b. Osman b. Ali. 2010. *Keşfu'l-mahcûb*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. Trs. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Maârif.
- Kahraman, Abdullah. 2012. "Fakihin Toplumsal Rolü". *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi* (24).
- Karaman, Hayreddin. 1996. "Fıkıh". 13.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin el-. 2009. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Özdemir, Cafer. 2021. "Bir Şiir Şerhi: Yunus'un Dünyasında Derviş Kimliği". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* (10).
- Pekdoğru, Yakup. 2021. *Tasavvuf Düşüncesinde Marifet*. İstanbul: Hikmetevi Yay.
- Serrâc, Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî. 2012. *el-Lüma'*. İstanbul: Erkam Yay.
- Şa'bân, Zekiyyüddin. Trs. *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*. Bsy.
- Tatçı, Mustafa. 2008. *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: H Yay.
- Türker, Ömer. 2016. "Birleşen ve Ayrışan Yönleriyle Usûl-i Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf, İslâm Felsefesi". S. 44 içinde. İstanbul.
- Yaman, Ahmet. 2016. "Fakih ve Ahlâk -Fıkıh Etiği Üzerine Bazı Notlar". *Usûl: İslam Araştırmaları* (26).

Ebediyet Yolu “Yunus Emre”

Talha SERT*

Özet

Yunus Emre Hazretleri'nin hayatı, yaşadığı yıllar, yaptığı iş, eğitimi, bedensel yapısı gibi birçok özelliği net ve kesin değildir. Adeta bir detay olarak kalmıştır. Bunun yanında düşünceleri, inançları, felsefesi, hisleri, söyledikleri o kadar etkili ve belirgindir ki, aradan geçen onca zamana rağmen hala ne unutulmuş, ne değişmiş, ne de güncelliğini yitirmiştir. O'na maddi olarak ne ithaf edilirse edilsin, hepsini taşımış ve tamamı da rol model olabilecek bir yapıda üzerine oturmuştur. Adeta insanlık için genel bir örnek şahsiyettir. Kişi ne olursa olsun Yunus'ta tutulacak bir dal, yönelecek bir ışık, çıkacak bir yol bulabilmektedir.

Yunus'un ruhu, bedensiz yaşayan bir tebliğci, sesiz bir davetçi, görünmez bir rehberdir. Bu manada yaşamaya devam eden, her daim aktif, insanlığın sorunlarına çözüm getiren bir sığınak olarak yanımızdadır. Mevlâna Hazretlerinin buyurduğu; “Vefatımızdan sonra mezarımızı yeryüzünde aramayın, bizim mezarımız ariflerin gönülleridir.” cümlesi Yunus gibi gönül insanları içindir şüphesiz. O, ölümü öldürüp, bekaya açılan kapıların sırlarını adeta yaşayarak açan ve bunu hala anlatmaya, yaşatmaya devam eden bir şahsiyettir. Kişiliği et ve kemiğin ötesine geçiren, şahsiyet, karakter ve inancı müşahhas hale getirip tatbik edebilen ender bir örnektir. Yunus Emre Anadolu saflığını-basitliğini; sadakat, hoşgörü, dürüstlük, sevgi ve gayret gibi kavramlarla harmanlayarak muhteşem bir öz oluşturan, oluşturduğu bu özü de şiirleriyle adeta hem sanat hem hayat dersi haline getiren, dünya ile ahreti aynı âlem eden yüce bir sanatkârdır.

İnsanlık adına ruhsal manada anlayamadığımız ne varsa abartısız hepsine çok basit cevapları ve çözüm yolları olan Yunus Emre günümüz buhranlarının çıkış kaynağıdır. O'ndaki ölümle barışıklık, sonsuzluk algısı, dert ve tasalara karşı iştiaak, yanlış veya eksikte ısrar etmeme, engin feraset yapısı gibi özellikleri önce görüp sonunda da yaşayabilmek nice dermansız dertleri sonlandıracak, nice cevapsız soruları cevaplayacak, nice çözümü olmayan problemlere çıkış sağlayacaktır. Bu yüzden Yunus'u sadece gözle değil gönülle okuyabilmek O'nda ölmeyeni idrak edebilmek, bizde olanla yüzleşme cesaretini gösterebilmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yunus, ölüm, İnsan, gönül, ruh*

The Path To Eternal “Yunus Emre”

Many features of Yunus Emre's life, years of life, work, education, and physical structure are not clear and definite. It's almost a detail. In addition, his thoughts, beliefs, philosophy, feelings and words are so effective and clear that despite all the time that has passed, they have not been forgotten,

* Öğretim Görevlisi, Yalova Üniversitesi, talha-sert@hotmail.com

changed or lost their currency. Whatever was financially dedicated to him, he carried it all and all of them sat on it in a structure that could be a role model. He is a general example personality for humanity. Regardless of what the person is, he can find a branch to hold, a light to turn, and a way out.

Jonah's spirit is a disembodied preacher, a silent caller, an invisible guide. In this sense, it is with us as a shelter that continues to live, always active, and brings solutions to the problems of humanity. Mevlana has commanded; "Do not look for our grave on earth after our death, our grave is the hearts of the wise." The sentence is for people of the heart like Yunus, no doubt. He is a person who killed death, opened the secrets of the doors to survival, and continues to tell and keep alive. It is a rare example that can transcend personality beyond flesh and blood, embody and practice personality, character, and belief. Yunus Emre Anatolian purity-simplicity; He is a sublime artist who creates a magnificent essence by blending concepts such as loyalty, tolerance, honesty, love and effort, turns this essence into a lesson of both art and life with his poems, and makes the world and the hereafter almost the same.

Yunus Emre, who has very simple answers and solutions to everything that we cannot understand spiritually on behalf of humanity, is the source of today's crises. Being at peace with death, a sense of eternity, a desire for troubles and worries, not insisting on wrong or incompleteness, and being able to see and live in the end, will end many debilitating troubles, answer many unanswered problems, and provide a way out for many unsolvable problems. For this reason, it is necessary to be able to read Yunus not only with the eyes but with the heart, to comprehend the undead in Him, and to show the courage to face what is in us.

Keywords: *Yunus, death, human, heart, soul*

Giriş

Anlatılan ve anlaşılan her konunun değeri anlatan olduğu kadar dinleyene de mâl edilir. Bunun yanında konuda bahsi geçenin de bir o kadar etkisi vardır. Hatta bazen anlatılan kişi veya konu kendi değerini öyle bir ortaya koymaktadır ki bahsi geçen her şeyin üzerine çıkmaktadır. Yaşadıkları, yaşattıklarıyla mümtaz bir şahsiyet olan "Yunus Emre hazretleri" ve beka konusu da tam olarak böyle bir durumdadır. Kendiliğinden oluşan bu değer ve ağırlık neticesinde aktarılan her olumlu katkı anlatılana, yapılan her hata anlatana atfedilmelidir. Bu durum yıllardır olagelen özel bir sürecin tezahürüdür. Ortaya konulana, ortaya koyana ve ortaya konulma amacına yukarıdaki hususiyetlerden dolayı hüsn-ü zanla yaklaşmak gerekmektedir. İstifadeye sunan kadar sunulana da bereket getireceği umulan bir sonuç hâsıl olacaktır.

Yıllar boyu insanlar, ilk etapta sözün sonrasında hem söz hem de yazının büyüünde kaybolmuşlar ve her zaman peşinde olmuşlardır. Sözü ya da yazıyı takip ettikleri kadar, onu söyleyenle de yoğun bir şekilde alakadar ol-

muşlardır. Hem maddi hem manevi yapısını taklit etmişler, örnek almışlar, hayatlarına aksettirmişlerdir. Sözde de yazıda da satırlarla sanatın etkinliği kadar aklın ve sadrın etkinliği de artık tartışmasız bir gerçektir. O halde müellif veya hatibin kişiliği de bizi kuşkusuz etkilemektedir. Bu yüzden seçilen sanat, sanatçı ve esere azami hassasiyetle yaklaşmak elzemdir. Seçimlerimiz neticesinde oluşan sonuçların en önemli varlığımız olan karakter, kişilik ve ömür sermayemize olumlu ya da olumsuz etkileri olacağını unutmamak gerekir. Anlayışlar, felsefeler ve en önemlisi de inançlar bu etkiliklerin olmazsa olmaz kaynaklarıdır. Kaynağı sağlam olan bir eserin de varacağı menzil -aksine çok büyük bir çaba sarf edilmezse- güzeldir. Temeli kudretli yapılan bir bina nasıl üzerine binen yükü eğilip bükülmeden dimdik taşırsa; beslendiği alanlar doğru ve samimi olanlar da aynı minval üzeredir.

Cezb ve incizap kanunu gereğince de olması gereken olduğu yerde, istenilen de isteyeninde gitmektedir. Yani hayatın her alanında bir çekim kanunun söz konusudur. Maddi-manevi bu doğal hal her daim ve her konumda çağın koşullarına göre çok cüzi farklılıklarla devam ede gelmektedir. Aynı cins olanlar birbirini cezbe eder. Kâinata maddi olarak devam eden bu kural insanda daha muhteşem bir şekilde hem maddi hem de maddeler üstü devam etmektedir. Aralarındaki fark insandaki idrak, ayırım yapabilme kabiliyeti ve arzu-istek de olsa yanlış olduğunda karşı koyabilme veya doğru olduğunda isteyebilme yani seçim yapabilme istidadıdır. Buna karşılık gelecek bir başka zahiri örnek de birleşik kaplar yasasıdır. Birleşik kaplar yasasında da şekil ve türü ne olursa olsun aynı noktadan konulan sıvı birbiriyle bağlantılı tüm kaplarda aynı seviyeye gelmektedir. İnsan ruhu da burada olduğu gibi birlikte olduğu ve ilgilendiği şeylerden etkilene-etkilene aynileşir, benzer, bir olmaya başlar. Seviye yükselir ya da aşağıya iner. Her ne kadar günümüz dünyasında madde ve mana ayrılamaya eşyanın somut yapısına göre düzen kurup, bu düzene göre bir sistem oluşturulmaya çalışılsa da binlerce yıldır bunun aksi defâhatle ispatlanmıştır. Unutulsa da yine tekerrür etmektedir. İşte bu ispatı yapanlar, maddeye manayı katanlar ve hatta mananın da derinine, özüne inerek gerçek ve asıl olana talip olanlar ebediyete, sonsuzluğa talip olanlardır. Orada kaybolup, hiçlikte her şeyi bulanlardır. Konumuz gerçeği ve var olanı arzu edenlerin, fenadan bekaya erenlerin yoludur. Bu yolun ete kemiğe bürünmüş hali de Hakk'a erenlerdir. "Ete kemiğe büründüm Yunus diye göründüm" diyenlerdir.

2.YUNUS EMRE

Yunus Emre Hazretlerinin hayatı tarihsel sürece bakıldığında bulunduğu coğrafya ve zaman dilimi açısından insan olma hassasiyetlerinin ortaya konulmasının, insanca yaşayabilmenin en zor olduğu dönemlerden biridir. Bir tarafta

istilalar, bir tarafta maddi imkânsızlıklar, bir tarafta siyasi, ekonomik, sosyolojik çöküş ve karışıklıklar hat safhadadır. Hakkın, sözün, hükmün güçlüde olduğu, gariplik, yalnızlık ve acziyetin kol gezdiği, zulüm, hile ve fitnenin makbule geçtiği bir ortamdır. Yunus'un kim olduğunu anlamak için öncelikle onun yaşadığı dönemin iyi tahlil edilerek ciddi bir şekilde anlamak gerekmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan ve çağlar boyu eskimeyen emsalsiz örnek şahsiyetin nasıl bir insan-ı kâmil olduğu idrak edilebilir. Bunu okuyamayan ya da hazmedemeyen salt tarih ve biyografi bilgisiyle araştıranların her zaman kısır bir döngü ile anlamsız bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Yunus Emre, Türk milletinin yetiştirdiği en büyük mutasavvıf şairlerimizden biridir. Milletlerin milli ve manevi alanlarda yetiştirdikleri büyük insanlar, şimdiki gibi yollar, köprüler, iletişim ve ulaşım vasıtalarının olmadığı, siyasi çalkantıların hüküm sürdüğü karışık ve bunlu zamanlarda bunlu dil, kültür ve inanç birliğini sağlayan, zaman ve siyasi hudutları, güvenli olmayan uzak mesafeli yolları aşan, milletlerin geçmişi ile geleceğini birbirine bağlayan bir köprüdür. Böyle büyük insanlar yalnız kendi milletlerini değil, diğer milletlerin aydın kesimlerini de etkiler.(Rıdvanoğlu, 2016: 3)

Artık Yunus Emre'nin hayatının sayısal ve tarihi analizinden ziyade karakteristik-nitel yanının ayan olduğunu yapılan tüm çalışmalarda görmekteyiz. Bu nedenle kronolojik yapıya kısaca değinerek asıl konumuz olana geçeceğiz. Yunus Emre Hazretleri 13. Yüzyıl sonlarında kuvvetli kaniya göre Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinin Sarıköy'ünde doğmuştur. 80 yıl civarında bir ömür sürdüğü rivayet olunmaktadır. Doğduğu yerde de olmak üzere birçok mevkide ona atfedilen türbeler bulunmaktadır. Klişeleşmiş bir tabir olmakla birlikte Yunus Emre hazretlerinin asıl makamı, metfun olduğu yer onu seven, izinde giden gönüllüyle okumaya çalışanların içeresidir.

Geçmiş zamanların en büyük şair ve mutasavvıflarından birisi de Yunus Emre'dir. Hatta ona gelecek zamanların da en büyüklerindendir dense yeridir. Hayatı hakkında bilgiler şöhreti kadar kesin değildir. O kelimen tam anlamıyla bir efsanedir.(Kantar, 1992: 7) Oluşan bu durum Yunus'a esrarengiz bir karakter kazandırırken, O'na karşı insanların meraklarını da celbetmesini sağlamıştır. Bu aslında Yunus'un maddi metarlardan, zahiri olgulardan sıyrılıp hayat felsefesini, inanç ve değerlerini tam manasıyla her zeminde mükemmel bir şekilde ve hiçbir şeye takılma imkânı vermeden yansıtabildiğinin göstergesidir.

“Ölen hayvan imiş âşıklar ölmez.”

Yukarıdaki bu cümle tam da hazretin anlatmak istediğimiz yönüne ışık tutmaktadır. O bedensel ve müşahhas durumlardan tamamıyla sıyrılmış insan olma, insan kalma ve insan yaşama düsturunu benimsemiştir.

“Bir ben vardır bende benden içeri”

Bu sözüyle beden kafesini bir araç olarak göz önüne koymakta, asıl olanın çok daha derinde gerçek olanın içimizdeki âlemde olduğunu yakın tarih filozofları ve insan bilimcilerden yıllarca önce insanlığa tek cümle ile anlatmaktadır. Tüm bu argümanlar onun sayısal verileri ve görsel özelliklerine değil dünya görüşüne, mesajlarına, inanç ve değerlerine olan ilgiyi arttırmıştır. Nice hükümdarın, sanatkârın, cengâverlerin; inşaatlar yaparak, eserler vererek, cesaret göstererek adını duyurmaya çalıştığı çağlar boyunca esamesi okunmazken bir garip gezgin dervişin sadece nefesinin neredeyse 1000 yıldır aynı güncel ruh ve enerjiyle hala yaşayanların bile önüne geçmesi üzerinde mesai harcanmaya değer bir konu olsa gerektir.

“Yaratılanı severim Yaratan’dan ötürü”

Bu mısra Yunus Emre’nin özüne ışık tutan bir mısradır. Buradan hareketle Yunus her alanda sevgiyi, iyilik ve güzelliği temel alır ve buna bağlı kalarak hayatını sürdürür. Tasavvuf anlayışıyla yoğrulmuş, estetik ve kâmil seviyeli örnek bir hayattır bu. Bunu da vahdet-i vücud içerisinde ve şeyhinin izinde - öğretilerini baz alarak ortaya koyar. Kısacası hayatın, inanç ve maneviyatın tüm öge, unsur ve ihtiyaçlarına yönelik her şey Yunus Emre’nin hayatı ile şiirlerinde mevcuttur.

İnsanlar güzelliğin meczubudur. Yunus Emre Hazretleri ise güzelliğin ete kemiğe bürünmüş, kelimelere dökülmüş, hayata aks etmiş halidir. Bulunduğu çağda bitap gönüllere teselli, zamanından sonrasına ise hiç sönmeyen bir kandil olmuştur.

Yunus her insan gibi doğmuş, büyümüş, çalışmış, evlenmiş ve çocukları olmuştur. Yaşantısında zahiren yaptıkları, normal ve sıradan bir şekilde başlasa da onda olan belirli farklılıklar göze çarpmaktadır. Yunus Emre öncelikle hatasında ısrar etmeyen veya yanlış olduğunu hissettiği anda hiç vakit kaybetmeden doğruya yönelen, bu yönelim sonucunda da yorulup bıkmadan en doğruyu arayan, bulan ve yapan nadir şahsiyetlerden biridir. Aracı asla amaca dönüştürmemiş, niyetini ve samimiyetini hiçbir durumda kaybetmemiştir. İlerlediği yolda karşısına çıkanları zorluk da olsa nimet bilip yılmadan onları hayra ve hikmete yormuştur.

Yunus Emre'nin hayatında ilham aldığı en önemli şey Allah'ın (c.c.) koyduğu kural ve kaideler yani Kuran'ı Kerim'in izidir. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) izi, sözleri, yaşayışı yani sünnet ve hadislerdir. Ayrıca başta Tapduk Emre, Ahmed Yesevi tasavvuf büyükleri de Yunus Emre'nin düşünce yapısını, manevi inkişafını meydana getirmiştir. Tüm bu kaynakları tasavvuf ile birlikte Vahdet-i Vücut anlayışıyla yoğurmuş ve eserlerinde işlemiş, gönüllere nakşetmiştir.

Yunus Emre sanatkâr olmasının yanında aynı zamanda bir mütefekkidir. Nice filozofun, felsefe ile kafa yoran düşünürün içinden çıkamadığı sıkıntıların, bunalımların, ölüm yaşam gibi kavramların hepsini ferah bir şekilde ve takip edeni de yormadan çözmüştür. Bunu din, aşk ve hoşgörü üçlemesi ile yapmıştır. Şiirleriyle hem mesaj verir iyiye maneviyata ve güzele davet eder hem de günlük hayatın buhranlarına çok kolay ve rahatlatıcı çözümler sunar. Ölümü dahi vuslat bir teferruat olarak gören bir kişi için hiçbir dert, tasa üzücü ya da yıkıcı olamaz. Ulaştığı kimselere de bu fikriyatı aşıladığı için eserleriyle halkı aynı zamanda rehâbilit etmiştir. Döneminin koşulları düşünüldüğünde buna çok fazla ihtiyaç vardır. Günümüzde dahi materyalist ve sığ maddeci akımlar karşısında Yunus Emre, üstatları ve takipçileri yıkılmaz bir kale gibi durmaktadır. Halen tercih edilir olması, sözleri ve şiirlerinin sığınılacak bir liman, bir yol haritası olması bunun en önemli göstergesidir. (Sert, 2018: 40)

Yaşadığı dönem itibarıyla insani değerlerin yok olduğu, siyasi ve ekonomik çalkantıların hüküm sürdüğü, güvenliğin neredeyse hiç olmadığı bir zaman diliminde; modern zatlardaki türevleri ile karşılaştırdığımızda yoksun, denge-siz ve hastalıklı karakterlerin oluşması gerekirken, aksine dönemin hemen sonrasında muhteşem bir medeniyetin tohumunun yani Osmanlı Medeniyeti-nin filizlendiğini görmekteyiz. Yunus Emre, Ahmet Yesevi, Mevlana Celaleddin, Tapduk Emre ve adını sayamayacağımız birçok emsali ne yaptı da böyle bir sonuç ortaya koydular. Günümüzde o zaman dilimiyle kıyaslanamayacak kadar çok maddi imkânlar, psikoloji gibi sosyoloji gibi, insan bilimleri gibi birçok üniversite programları, çalışmaları doktora alanları ve yayınlar olmasına rağmen eksik olan ya da fazla kalan nedir? Bu soruların cevaplarının tamamı ve dahi modern dünya dert, sıkıntı, problem kavramlarının net bir şekilde cevapları Yunus Emre Hazretlerinin hayatı ya da söylediklerinde bulunabilmektedir.

Hayatın varoluşsal zorluklarının zamanımızda şanssızlık, kaybediş, değersizlik, olarak algılandığı bir ortamda aslında yaşantısal sorunlar; tüm bireylerin yaşantılarına dairdir. Çözüm ise Yunus'un bakış açısına göre bireyin kendisini iç kaynaklarıyla besleyerek arayışı ve cevapları gene kendi içinde bulabilmesinden geçmektedir. (Beyribey, 2021: 147)

Ortak bir sonuç olarak Yunus'un sadece söyledikleri değil yaşıntısı da yukarıda aktardıklarımıza bir örnek teşkil etmektedir. Aksiyona dönüşen söz her daim kişinin üzerindeyse etkili olmakta ve muhatabını hem memnun etmekte hem de çekmektedir. Kaldı ki Yunus'un aksiyonu sadece kuru bir icraat değil felsefi olan canlı bir hareket biçimidir. Çağlar boyu ortaya konulan dil, yazı ve söz yöntemleri ile buna bağlı olan iletişim metotları, araştırmaları, çalışmaları tek bir insan bünyesinde toplanmaktadır. Bunu yaparken de Yunus özel bir çaba sarf etmez bilakis sadece yaşar. Hayatını insan olma bilincinde yaşar ve söyler. Birileriyle uğraşma, yarışma, birilerine bir şeyi kabul ettirme, öğretme, ikna etme gibi bir amacı da yoktur. O sadece inandığı gibi yaşar ve yaşadığı gibi söyler. Samimidir. Niyeti bellidir. Muhatabı yaratılan her şeydir. Tüm varlıkların kaynağına sesleniştir aslında. Oradan da bir ses, bir nefes alma niyetidir.

Işkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanaram düni günü
Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinürem
Ne yokluğa yirünirem
Işkınlı avınıram
Bana seni gerek seni (Tatçı, 2014: 519)

Bu dizeler Yunus'un asıl maksadının yapmak istediklerinin ve neden var olduğunun sırrı yatmaktadır. Belki de bu sır tüm insanlığın çözmesi gereken aslında aşikâr fakat bir o kadar da okunması zor bir sırdır.

Aslında insanların birçoğunun yaşadıkları karşılaştıkları sorun, problem veya sıkıntıların nedeni az çok bellidir. Bununla birlikte çözüm yolları da aynı oranda açıktır. Buna rağmen sonuçlara bakıldığında olumlu yansımaların çok kolay ortaya çıkmadığı hatta çoğu zaman yakalanamadığı görülmektedir. İşte tam bu noktada Yunus ve emsalleri devreye girer yolun tarifini yapar, nasıl yürüneceğini nelerle karşılaşılacağını ve sonunda ne olacağını gösterir. Buna rağmen kişi yolunu bulamayabilir. Onun da nedeni yolların genelde dikenli ve iniş çıkışlı olmasının, uzun bir mesafeye sahip olmasının kişinin gözünde büyümesi ve geçici çözüm gibi görünen çıkmaz sokaklara meyletmesinden kaynaklanmaktadır.

Ben o yari sevdiğimi nice bir gizleyebilem,
Gönlüme sığmaz n'ideyim, meğer razım ile deyem.

Dil tutarak yürüdüğüm yadlığıma delil imiş,
Yakam yadlık perdesini, hicabını ben giderem.

Onun ile ahvalimi âlemlere bildireyim,
Çağırarak muştulayam, alemi üstüme derem. (Ben o yari sevdiğimi, yunusem-
resiirleri: b.t.)

Ben o yüce dostu sevdiğimi nasıl gizleyebileyim onun sevgisi gönlümü doldur-
du da sığmayıp taşıtı. Başkalarının kolay anlayamaması için sır dolu işaretlerle
anlatayım.

Dilimi tutup kimseye halimi söyleyemeden yürüdüğüm, O'na yabancı oldu-
ğumun delili sayılıyormuş. Yabancılık perdesini yakıp aradan kaldırayım.
Utanma hislerimi de bir tarafa bırakayım.

O yüce dost ile aramızdaki halleri bütün dünyaya bildireyim. Bütün insanları
çağırıp başıma toplayayım. Sevindirici haberi kendilerine söyleye-
yim. (Rıdvanoğlu, 2016: 210)

Yunus Emre “Ben o yâri sevdiğimi” şiirinde halinden ve söylediklerinin kayna-
ğından bahsetmektedir. Aynı zamanda bunların rastgele bir şair sözü değil aş-
kın ateşinin ufak kıvılcımları olduğunu fakat ateşi gösteremediğim için anlaşı-
lamadığımı göstersem de ateşe değen insan nasıl yanarsa görenlerin de o halde
olacağını aktarmaktadır. Fakat kendisi de bu halini herkese duyurma arzusun-
dadır. Çünkü kurtuluş reçetesi budur. Yaşadığı bu ikilemi de sırlarına hapsed-
mektedir. Tasavvufi yaşantıda veya eserlerde bu ikilemi çoğu zaman görmekte-
yiz genelde anlaşılma ve sığ robotik kafa ve gönüller tarafından reddedilme-
anlaşılama durumu böyle bir sonuç doğurmaktadır. Mevlana hazretlerinin
mesnevisinde de aynı duruma rastlamaktayız. Hatta hazret ben bu eseri Hü-
samettin'e göre yazdım, sakın içindekileri hikâye belleme diye uyarır. Demek
ki nasıl bir taşıma gücü, anlama istidadı ve idrak sınırı varsa bu tür kişi ve eser-
lerde de hitap ettiği topluluğa göre seviye bulunmaktadır. Buradan hareketle
kendini anlatmak için kâh susan kâh basitçe söyleyen kâh dolaylama yapan
Yunus'un asıl anlatmak istedikleri ve yaşayıp hissettiklerinin neler olabileceği-
ni tahayyül etmek önemli bir vazife olsa gerektir.

Yunus'un derdi imar derdidir. İnsanı imar, öncelikle de kendini imar. Kendini imardan sonra tek bir insan da olsa ona dokunabilme, kurtuluşuna vesile arayabilme derdidir. Buradan hareketle aslında talip olduğu düstur, ayet-i kerime de buyrulduğu üzere; "bir insanın kurtuluşuna vesile olan tüm insanlığı kurtarmıştır" ifadesi ile tüm insanlığın kurtuluşunu arzu eden bir yoldur. Basit gibi görünen, tabir-i caizse parıltılı ambalajı olmayan ancak ortaya koyduğu netice itibarıyla tüm insanlığın en önemli sorunu ve çözüldüğü takdirde en büyük başarısı olacak bir felsefe. Tıpkı Yunus Emre gibi sade ama derin, estetik, net, hoş ve tamamlayıcı.

3. EBEDİYET

İnsanlık tarihi boyunca şüphesiz her canlının en fazla peşinden gittiği kavram, sonsuzluk ve ebedi olarak var olabilme arzusudur. Yaşantıların neredeyse tamamı, arzu ve istekler, ihtiyaç ve talepler hep bu kavram üzerinden şekillenmektedir. İnanan, inkâr eden, ilim sahibi veya cahil, her türlü zıt kutbun ilgisini mutlaka çeken bir olgudur. Tabi bu kavram farklılıkları bir noktada toplasa da anlamlandırılması ve anlaşılması da -her ne kadar hissedilmese de- bir o kadar farklılık arz eder. İçi doldurulamadığı ve çözüm bulunamadığı süreçte insana azap, huzursuzluk, korku; kanıksanıp, hazmedildiği ve anlaşıldığı takdirdeyse; mutluluk, huzur, güven veren hem mücerret hem de müşahhas yanı olan eşsiz bir yapıdır.

Sonu olmayan gelecek zaman, sonsuzluk.(TDK.598) Sözlükteki anlamı sonu olmayan demek olan ebediyet kelimesinin anlamsal olarak sadece birkaç sözcük ile ifade ettiği ağırlığının insanlar tarafından çok da basit anlaşılamadığı görülmektedir. Öyle olsa gerek ki ilk insandan itibaren her daim canlı varlıkların gündeminin ilk sırasında yer almaktadır. İnsanda veya hayvanda çocuk ve yavru sahibi olmak dahi bunun bir sonucudur. Sonraki zamana ulaşmak kendi kalamasa bile bir parça bırakabilmek hep aynı amacı taşır. Tarih öncesi devirlerden itibaren yapılan anıtlar, yazıtlar, görkemli binalar, sanat eserleri, ideolojiler, felsefeler insanın var olma ve kalıcı olabilme mücadelesinin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Hatta rivayet odur ki Hz Âdem(as) ile Hz. Havva cennette yaratıldıkları andan itibaren ve cennette yaşamalarına rağmen şeytan tarafından sonsuzluk vaadi ile kandırılarak dünyaya gönderilmelerine vesile olunmuştur. Çünkü inanişâ göre insan ilk yaratıldığında cennette de ebediyet yoktu. Tıpkı dünyada ki gibi sonlu bir yaşam devam ediyordu. Bu da bize gösteriyor ki insan nerede ve ne koşulda olursa olsun mutlaka faniliği arzu etme ve baki olma arzusu ön plana çıkmaktadır.

Sonsuzluk algısının en fazla arzulanma ve sonucunda yeterli güç olduğunda somut hale getirilişini belirli medeniyetlerin yaptığı eserlerde hissetmekteyiz. Mısır'daki piramitlerden Nemrut heykellerine, Orhun kitabelerinden Göbeklitepe'ye, Stonehenge'ten Taç Mahal'e daha birçok yapı nedenleri farklılık arz etse de hep aynı amaçla yapılmıştır. En sıradan insandan dünyayı yöneten en kudretli kişilere kadar bu istek her daim insanları etki alanı içinde tutmaktadır. Yöntemler ve uygulamalar değişse de sürekli bakililik anlayışı kalıcı olarak zihinlerde yer etmektedir. Bazen kısmen bazen hiç bazen de tam manasıyla başarılı olunsa da, insanlık hiçbir zaman bu tutkusundan ayrılmamıştır.

Ebediyetin çok farklı anlamlandırılmaları ve insan tipleri, inanış ve anlayışlara göre çok farklı arzulara gebe olduğunu belirttik. Örneğin genelde Hindistan civarında görülen inanışta reenkarnasyon şeklinde tezahür eder. Yani kötü-zor bir yaşantı süren kişi vefatından sonra iyi biriye dünyaya varlıklı daha iyi koşullarda yaşayan biri olarak gelir ya da tam tersi. Eski mısır dinlerinde mumyalamayla ya da eşyalı gömülmeyle anlaşılan ölüm sonrası hayat hazırlık vardır. Eski Türk topluluklarında eşle veya atla gömülme de bunun bir benzeridir. Bazı topluluklarda ise ölen kişilerin ruhlarının bazı eşya ya da doğadaki varlıklarda yaşamaya devam ettiklerine inanılır. Yani her toplulukta benzeri inanışlar veya ölüm sonrası hayat devam etmektedir. Yok denecek kadar az bir toplulukta veya marjinal belirli gruplarda ölüm sonrası yokluk anlayışı bulunmaktadır. O anlayışta dahi yokluk kabullenilemediği için ya belirli bir sürse sonra reddedilmekte ya da farklı bir inanışa evrilmektedir. Dolayısıyla her medeniyet veya toplumda ebediyet anlayışı inançsal veya kültürel bazı farklılıklarla hem var olmakta hem istenmekte hem de ona yönelik bir hayat sistemi oluşmaktadır.

Semavi dinlerde de ahret inancı güçlü bir biçimde ortaya koyulduğu hatta İslamiyet'te iman etmenin bir şartı sayıldığı bilinmektedir. İslamiyet'i benimseyen toplumların güçlü şekilde hüküm sürdüğü dönemlerde özellikle Selçuklu ve Osmanlı gibi medeniyetlerde mezarlıklar şehirlerin en yoğun olan bölgelerine, insanların en aktif olduğu alanlara yapılmıştır. Buradaki amaç hem toplumu dizayn etmek hem de sonsuzluk algısını farklı bir şekilde gözler önüne sermektir. Toplum vefat eden yakınlarıyla manen birliktelik sağlarken cismen de onları görebilmektedir. Bunun yanında belli bir süre sonra onlara katılacağı bilinciyle hareket ettiğini her daim hatırında tutmaktadır. Aynı zamanda sonsuz hayatın gereklerine göre bir yaşam tarzı benimsemeye gayret etmektedir. Bu inanışın bir gereği de asıl hayatın âhiret hayatı olduğu doktrinidir. Buna bağlı olarak dünyanın bir sürgün yeri ölüm sonrası hayatın ise gerçek huzur ve mutluluk yani cennet olacağına inanılır.

Kur-an'ı Kerim'in pek çok ayetinde dünya hayatının geçici, âhiretin ise ebedî olduğu, insanların dünyanın geçici zevklerine ve aldatmacalarına kanmamalarına, daha hayırlı ve kalıcı olan âhiret mutluluğunu yakalamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Kur-an, dünya hayatının da ihmal edilmemesi gerektiğini, çünkü âhiretin dünyada kazanılacağını âhirette mutlu olmanın, dünyadaki yaşayışa bağlı bulunduğunu ifade etmektedir. (İlmihal, 2014, I: 118)

Âhiret bu dünyadan sonraki sonsuz âlemdir. Şöyle ki: ALLAH Teâlâ içinde yaşadığımız bu dünyayı ve üzerindeki bütün varlıklar geçici bir zaman için yaratmıştır. Bir gün olacaktır ki, ne bu dünyadan ne de üzerindeki yaratılmış şeylerden bir eser kalacak. Bilakis Hâk Teâlâ'nın takdir ettiği o gün gelince bütün insanlar, bütün canlı cansız varlıklar yok olacaktır. Bütün dağlar taşlar yerler gökler parçalanacak, bu âlem bambaşka bir âlem olacaktır. Bu bir kıyamettir. Bundan sonra yine ALLAH'ımızın takdir buyurmuş olduğu gün gelince bütün insanlar yeniden hayat bulacak, hepsi de "Mahşer" denilen pek geniş, düz bir sahada toplanacak, yeni bir hayat başlayacaktır ki, bu da "umumi haşr"'dir. İşte bu yeni bir hayatın başlayacağı günden itibaren bitmez, tükenmez bir halde devam edecek olan âleme de Âhiret âlemi" denir ki, buna inanmak da Müslümanlıkta bir esastır. (Bilmen, 2012: 41-4)

Yukarıda da belirtildiği üzere sonsuzluk kavramı ve buna yönelik düzenlenen bir hayat bulunduğumuz coğrafyada çoğunluğun inancının bir sonucu ve doğal bir gerekliliğidir. Bu nedenle insan fıtratının reddettiği faniliği ve bakilik isteğini din ile mükemmel bir forma sokarak hayatın tüm noktalarında buna yönelik bir düzen ortaya koyulabilmektedir. Zorunluluk ya da zorlamadan ziyade seçimlere dayalı sonunda –uyulduğu takdirde- maddi ve manevi kazançları vadeden gönüllü ve muhteşem bir sistem ortaya çıkmaktadır. Tabi benimseme ve hissetme, aidiyet-teslimiyet olduğu takdirde bu durum geçerli olmaktadır.

Bedeninize ait besleyici gıdaların bir müddet alınamaması durumunda nasıl bir zafiyet ve acziyet söz konusu oluyorsa, gönül enerjileri bakımından da durum aynıdır. İşte bu sebeptendir ki böyle bir mânâ enerjisini gerektiği kadar alamayanlarda da zamanla, donuklaşma, sönükleşme, heyecanını yitirme, hayatın zevksiz, tatsız ve anlamsız hale dönüşmesi gibi haller ortaya çıkmaktadır. Etrafına neşe saçan nice kimselerin, zamanla negatif enerjiler içinde stresten strese, darlıktan darlığa, yuvarlana yuvarlana kaybolup gitmesinin temelinde de yenilenememe ve manen beslenememe gerçeği yatar. (Ergül, 2014: 93) işte bu açlık yokluğa, doyumsa ebediyete gebedir.

Artık sıkça da kullanılan bir deyim haline de gelen, "ebediyete intikal etmek" deyimini dahi sonsuzluk kavramının aslında nasıl elde edildiğinin bir karşılığı

olarak aktarılmaktadır. Tabi ifade edilen deyim ya da kavramların sindirilip hayata etki edecek kıvama gelmesi her dönemde aynı şekilde olmayabilmektedir ki modern dünyanın fanilikle olan problemi de tam bu noktada başlamaktadır. Yakından tanıdığımız birçok tarihi simanın ebedilik anlayışıyla aynı inanç, kültür hatta coğrafyayı paylaşan kişilerin tabir-i caizse bir akıl tutulması veya unutkanlık hastalığına müptela olması gibi var olanı yeniden keşfetmeye çalışması şaşırtıcıdır. En acı olanı da bu yeni denemelerin sonuçlarının da kısır bir döngüye hatta bir ruhsal çöküşe sebep teşkil etmesidir. Daha da ötesi günümüz kendini modern addeden insanın bu sefalet halini sefahat sanması ve farkında olmadan sona vardığında ancak mecburen algılayabilmesidir.

Dünya ile kıyaslandığında bölge lokasyonu, inanç değeri ve tarihi-önemli şahsiyet sayısı bakımından oldukça zengin bir yapıya sahip olduğumuzu hatta tüm dünya bir kefeye konsa elimizde olanlarla çok ciddi manada diğer kefeyi kaldırmabileceğimizi belirtsek mübalağa yapmış olmayız. Bu nedenle özellikle müşahhas ya da mücerret anlamda ebediyet kavramını anlamaya, anlamlandırmaya, anlatmaya ve son olarak da tatbik edebilmeye yetecek kaynak fazlasıyla bizde mevcuttur. Bununla birlikte ebediyet kavramını içimizde yoğurup kendimize ait hale getirebileceğimiz yüksek şahsiyetler ve onların yol gösterdiği derin felsefe, his ve düşünceler de aşikâr bir halde önümüzde bulunmaktadır. Tüm bunların olduğu yerde kalan kefedekilere de göz atıp elimizde olana odaklanarak içselleştirebildiğimiz takdirde son, ben ve yok olma gibi kavramları sonsuzluk, biz ve var olma kavramlarıyla değiştirebiliriz.

4. YUNUS EMRE VE EBEDİYET İLİŞKİSİ

Yunus Emre aslında çoğumuzca malum olan rivayette anlatıldığı üzere her insan gibi madde ihtiyacı üzerine yola çıkmıştır. Hacı Bektaş-i Veli dergâhına buğday için varmış, himmeti reddetmiş yani manayı maddeye değişmiştir. Fakat Yunus'un yolu ve onu diğerlerinden ayıran değişimi, yarı yolda aklı başına geldiğinde gurur yapmadan, üşenmeden, yorulmadan geriye dönerek ebediyete talip olmasıyla farklılaşmış, kutsiyet kazanmıştır. Sonrasında anlık bir kazanca karşılık bir anlık gaflete kapılıp Taptuk kapısına gönderilmiş ve o anlık kazancı 37 sene hizmetle almıştır. Yani insan-ı kâmil seviyesine eren birinin çağlarca yaşayan milyarlarca insandan çok da farklı bir hikâyesi yoktur. Onda olan hata da ısrar etmeme, gerçeği anladığında ne olursa olsun ona uyma ve yaptığı en basit bir şey bile olsa onu en mükemmel şekilde yapmadır. İşte Yunus Emre'nin ebediyet sırlarından biri de budur. Anlam derinliklerinin, hayat

amaçlarının, ideal insanın gönle ve akla sığmayan açıklamalarının altında bu basit gibi görünen uygulamalar yatmaktadır.

Yunus Emre Hazretlerinin yolu “fenafillâh” yoludur. Yani tek olana, bir olana, oldurana yolculuktur. Bu yolculuk aslında bir yokluk, hiçlik, var da kaybolma seferidir. Zıt gibi görünen bu seferde yoklukta varlığı bulma arzusu tezahür eder. Benlikten, kendinden geçme, ölmeden önce ölebilmeyi göze alma yoludur. Yolun sonundaysa gerçek varlık ve bekâbillah vardır. Bu sırra vakıf olanlarda ölümle hayat, dünyayla ahret arasında bir fark kalmamaktadır. Sevdğinde sonsuz hayatın huzuru ve feyziyle sarı çiçek de konuşur, ölen sadece hayvan da olur, cennet cehennemin ötesine de geçilir.

Yunus Emre için ölüm ve sonrası kavramları hocası sayılan Ahmed Yesevî’de de olduğu gibi korkulacak, kaçılacak, endişe duyulacak bir durum değil aksine Mevlana Hazretleri’nin buyurduğu üzere bir düşün gecesi sevgiliye varışın bir temsilidir. Hatta ölüm aslında çok da konu edilecek bir gündem değildir sadece aşılması gereken bir araçtır. O’nun için ölüm sonrasında ne cennet sevinci ne cehennem korkusu sadece menzilinde Allah (c.c.) ile birlikte olma arzusu vardır. Her sözü O’nun üzerine, her düşüncesi O’nunla birliktedir.

Dünya da her verilen şeyin belirli bedelleri vardır. Sanılanın aksine çoğu kez manevi makamlarda da bu bedeller ödenir. Bazen zahir bazen gizli olacak şekilde bunu gözlemleyebiliriz. Yunus Emre’de de bu durum hem görünür hem görünmez şekilde kendini gösterir. 37 yıl boyunca dergâhta hizmet etmesi; kâh bir tek eğri odun getirmeden hamallık yapması kâh tuvalet temizlemesi, su ısıtması kâh yapılan gyibetlere, aşağılamalara kulak asmaması kâh kovulsa bile kapıya geri dönmesi, eşiğe başını koyması yüzlerce çilden sadece birkaç örnektir. Tabi yunus bunları yaparken aynı zamanda ibadet ve virtlerini de aksatmadan aşk ve vecd ile yerine getirmektedir. Yani kuru kuruya bir nefis tezkiyesi değil aynı zamanda iman ve itikat sağlamlığı da O’nun olmasının bir parçasıdır. Nasıl ki tek kanatlı bir kuş uçamazda iman ve itikatsız bir tasavvuf anlayışı da sağlam olmayacaktır. Hem bedenlen, hem aklen, hem de ruhen teslim olmuş ve gereğini mükemmel şekilde yapmıştır. Tüm bunların neticesinde Yunus binlerce şair yunus arasından sıyrılıp hala yaşayan bizim Yunus olmuştur.

Ölen hayvan imiş âşıkler ölmez diye ifade eden birisi ki -Bu Yunus olunca sözün doğruluğundan şüphe etmek dahi hadsizlik olacaktır- zaten ölümsüz olmanın sırrını âşikâr şekilde çözmüş demektir. Ötesi onun ebediyet anlayışı hem dünya hem sonrasını kapsayan acısız, sıkıntısız, huzur ve mutluluk dolu bir sonsuzluk vaat eder.

Nefsi arzuların sökülüp atılması, giderilmesi. Çünkü nefsin hayatı, heva (arzu) iledir. Bu heva ile nefis, tabii alçak isteklere, şehvetlere ve lezzetlere meyleder. Bu durumda nefs-i natıkayı kendine celbeder. Böylelikle kalp, ilmî hayat hakikatinden mahrum kalır. Bunun sebebi nefsin cahilliğidir. İmâm Cafer-i Sadık “Tevbe ediniz nefsinizi öldürünüz” (2/Bakara,54) ayetini esas alıp tevbeyi ölüm kabul eder (Cebecioğlu, 2014: 334).

Tasavvufi mana da ölüm Hakka bir vuslat bir arzu haline geldiği gibi ruhun temizlenmesi maksadıyla nefsin dizginlenmesi, tertemiz bir âleme temiz bir şekilde gidişe hazırlanılan yolun kutlu kavuşması olarak da sayılmaktadır. Gerçek âşık kişi ölümü ister, hazırlanır ve huzurla bekler. Hatta Mevlana Hazretleri ölümü şeb-i arûs yani düğün – kavuşma gecesi olarak anlatır. (SERT, 2018: 72)

Bugün ebediyet dediğimizde ve bu kavramı şahıslara izafe ettiğimizde aklımıza gelen kişiler ve gelme nedenlerini de karşılaştırdığımızda çok farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Ancak sevgi, hoşgörü, aşk, muhabbet, insanlık, barış, huzur, estetik vb. kavramları yani güzel, iyi olanı andığımızda aklımıza gelen birkaç şahıs kalmaktadır. Bunlardan bir tanesi de şüphesiz Yunus Emre Hazretleridir. Demek ki kalıcı olmanın yanında nitelik olarak da ne ile kaldığının-anıldığının manası önem arz etmektedir.

Ebediyet kavramının arzu edildiği kadar, istenilmeyeceği bir zaman ya da ortamda karşımıza çıkabilmektedir. İslam dini açısından değerlendirildiğinde inanişâ göre; eğer iman ve dinin gerekliliklerini, en basit tabirle emir ve yasaklarını yerine getirmede vefatından itibaren azap ve acılı bir son kişiyi kuşatacaktır. Öyle ki bu şekilde vefat edenler mahşer denilen hesap yerinde yok olmayı, hiç yaratılmamayı arzulayacaklardır. İnsan fitratına dahi ters düşen bu arzuyu insana hissettirecek olan bir durumdan kurtulmanın reçetesi de yine Yunus’tadır. Çünkü Yunus’un ebediyet tarifi ve istikameti hezimet ve hüsrarla devam eden değil, sonsuz huzur ve mutluluğa, tüm dert ve tasalara set çekerek bitmeyecek cennet hayatına talip olan bir tariftir. Bu tarife uygun bir örnek de Yunus’un şahsiyetinde hem mücerret hem müşahhas şekilde mevcuttur. Ebedi saadetin de ebedi felaketin de sonsuz tezahürleriyle dolu günümüzde zahiren seçim yapmak çok basit gibi görünse de esasen oldukça meşakkatli ve zorludur. Ancak güzele, iyiye ve mutluluğa hem de daimi şekilde götürecek olan seçimleri çok da uzak olmayan hatta içimizde olanla yapmak insan olmanın bir gereğidir.

KO ÖLMEK ENDİŞESİN ÂŞIK ÖLMEZ BAKİDİR

Ko ölmek endişesin ‘âşık ölmez bâkîdür
Ölmek senün nen ola çün cânun îlâhîdür

Ölümnden ne korkarsın korkma ebedî varsın
Çün kim işe yararsın bu söz fâsid da’vîdür

Nazar kıl bu gevhere ya bu bir gizlî nûra
Nûr kaçan yavı vara çün Hak nazar-gâhîdür

Kâlû belâ dinmedin kadîmden bileydük
Key anlagıl neydüğün bilişün kandağıdur

Şükr eylegil Hâlik’a ol durur Hayyü'l-Bekâ
Ana varursın mutlaka bâri şükrle varı dur

Ezelî bilişîdük birlige yitmiş idük
Sen bu sûrete bakma vücûd cân vi’âsîdur

Bu ezeli birliği yâ bu cihân dirliği
Yâ bu gönül birliği bil kudret budagîdur

Yadlık yokdur bilene dirlik tuta gelene
Bilelik söyleyene vuslat yolu kavîdür

Hükm-i revân mülkine ol işi kendü bile
Çün iş geldi hâsıla bu mülk varlık evidür

Yûnus beşâret sana gel dirler dostdan yana
Küllî şey’in yerci ‘ilâ aslih söz aslıdur (Tatçı, 2014: 270)

“Ölümnden ne korkarsın korkma ebedi varsın.” Yunus Emre’nin hemen her şiirinde ön plana çıkan aşk olgusu yine etkilidir. Bununla birlikte sağlam bir

teslimiyetten de söz etmek mümkündür. Yunus ölümden korkmaya gerek olmadığı nasılsa ebedi bir hayata erişeceğimizi anlatmakta ayrıca bu hayatın âşık gönüller için iyi bir hayat olacağı yapılan amellerin sonucunda fesada gerek olmadığını anlatmaktadır. Bu yolda gidenler Allah'ın huzurunda ne söz verdiyseler onu yaparlar ve bedenleri onları vuslata taşıyan bir araçtır. Ölümde bunun tezahürüdür. Birlik, dirlik kurana gönül eri olana zor da olsa ebedi huzur vardır. Teslimiyet, gayret ve samimiyet özünde iyilikle birlikte ebedi saade- te, ölüm ötesine, en güzel dosta varmanın en asil yoludur.(SERT, 2018:95)

5. SONUÇ

Günümüz modern dünyasında dönem-dönem gündeme gelen ölümsüzlük, yaşlanmama, ebedi hayat gibi konularda bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Birçok bilhassa zengin kişilerce özel olarak bu çalışmalara çok büyük maddi destekler verebilmektedir. Sahibi olduğu sanılan her şeyin bırakılacağı veya mecburen terk edileceği bir düzende bu durumun verdiği dayanılmaz rahatsızlık hissi sonucu bu çalışmalar da gayet normal sayılabilmektedir. Normalin dışında olan durumsa elinde böyle bir sorunu çözmüş, madde ve manayı bir etmiş, âlemleri birleştirip sonsuzluğa, ebedi huzur ve mutluluğa kapı aralamış değerleri olanların bunun farkında olmaması hatta dönem-dönem reddetmesidir. Bu akıl tutulması ve deyim yerindeyse hafıza kaybı vakasını ciddi şekilde irdelemek gerekmektedir. Yok sayılan her değer kimliğimizden, inancımızdan, kültür ve insani hususiyetlerimizden parçalar koparmaktadır.

Yunus günümüzden 800 yıl evvel yaşadığı varsayılan bir kişinin hala güncel olması, akademik çalışmalarda, sanat eserlerinde, psikolojik vakalarda, manevi buhranlarda çözüm yolu ve zenginlik olarak yer bulması, her daim binlerce kişinin aklında dahası gönlünde, dilinde yer etmesi O'nun ölmediğine açık bir delildir. Bunlardan da önemlisi ebediyet kavramını müşahhas olarak yaşayan ve bunu huzurla, arzuyla, mutlulukla devam ettirebilen bir örnektir. Topluma düşense bu örneğe sınıksız sarılıp adeta özünü içselleştirerek önce kendini sonra nesilleri imara çalışmaktır. Sorun ve çözümün net olduğu bir durumda yeni heyecanlarla çıkmaz sokaklarda, kokuşmuş çöplüklerde eksik ve değersiz ambalajlara takılmak anlamsız bir o kadar da vahimdir. Mükemmel olan, münevver olan, muhteşem olan dururken taklit, kalitesiz ve pişmanlık girdabını seçmek en basit tabirle ihanettir. Bu ihanetin sonucu da sadece bizleri değil bizden sonraki nesilleri de şüphesiz etkilemektedir. O halde vakit kaybetmeden farkında olmak, aksiyona geçirmek, irade ortaya koymak elzemdir.

Sorulması ve araştırılması gereken konunun özüyse, Yunus ve emsalleri Mevlana, Hacı Bayram, Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi gibi her daim akılda, gönülde, aktif bir şekilde gündemimizde olanlar mı ölü yoksa aksiyonu zayıf, gönle hitap edemeyen, çabuk tükenen ve tüketen, sığ kalan modern insan tipi mi? Bu cevapla yüzleşmek belki de kendimizle, ailemizle olan ilişkilerde olumlu evrilmelere, psikolojik, sosyal ya da ekonomik tutumlarımızla ilgili tüm sorunlarınsa çözümüne, vesile olacaktır.

İsimlere ya da kişilere bağımlı olmasa dahi her dönem ve ortamda mutlaka aranan ve arayana göre çekim oluşturan bir yapı mutlaka vardır. Yani Yunus aslında her dönem ve her ortamda bulunabilir yeter ki arayan aradığının ve ihtiyacının farkına varabilsin. İlk insan olan Hz. Âdem'den beri akseden bir ebed ve ezel anlayışı isimler değişse de Yunusça hayatlarda yer bulur. Onun içindir ki aslında her daim ihtiyaç hâsılı olan ne varsa insan için değişmez. Sonuç olarak da insanlığın zirve şahsiyeti olan Yunus ve O'nun gibiler hiçbir zaman ölmez. Dirinin mi ölüye, ölünün mü diriye ihtiyacı vardır? Hangisi canlı olarak hayattadır? Tefekküre layık olan bu gibi sorulardır.

BİZ DÜNYADAN GİDER OLDUK

Biz dünyâdan gider olduk kalanlara selâm olsun
Bizüm için hayır-du‘â kılanlara selâm olsun

Ecel büke bilümüzü söyletmeye dilümüzü
Hasta iken hâlümüzü soranlara selâm olsun

Tenüm ortaya açıla yakasız gönlek biçile
Bizi bir arı vechile yuyanlara selâm olsun

‘Azrâîl alur cânumuz kurur tamarda kanumuz
Yayıcağız kefenümüz saranlara selâm olsun

Gider olduk dostumuza iremedük kasdumuza
Namâz için üstümüze duranlara selâm olsun

Sözdür söylenür araya kimse döymez bu yaraya
İltüp bizi makbereye koyanlara selâm olsun

Bunda hep gelenler gider hergiz gelmez yola gider
Bizüm hâlümüzden haber soranlara selâm olsun

‘Âşık oldur Hakk'ı seve Hak derdine kıla devâ
Bizüm için hayır-du‘â kılanlara selâm olsun

Miskîn Yûnus söyler sözi kan yaşıla toldı gözi
Bilmeyen ne bilsün bizi bilenlere selâm olsun (Tatçı, 2014:411-412)

Yunus’u ve emsallerini anlamak insanlığı anlamak, ebediyeti çözmek demek; onu bilmek hayatı gerçekten ve gerektiği gibi yaşamak olacaktır.

Kaynakça

- BEYRİBEY, F. Arzu Beyribey. (2021). Yunus Emre Perspektifinden Modern İnsan Kişiliğinin Eleştirisi. *Fetih ve Medeniyet Dergisi*, 2, 147.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. (2012). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Ben O Yari Sevdigimi. (b.t.). *Yunus Emre Şiirleri*.
<https://yunusemresiiirleri.blogspot.com/2008/05/ben-o-yri-sevdiimi.html>
- CEBECİOĞLU, Ethem. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- ERGÜL, Adem. (2014). *Rabbani Eğitim*. İstanbul: Gernç Kitaplığı Erkam Yayınları.
- KANAR, Yüksel. (1992). *Yunus Emre Şiirlerinden Seçmeler*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- KOLLEKTİF. (2014). *Kabir Ziyareti. İlmiha I*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- RİDVANOĞLU, Ahmed Eğilmez. (2016). *Yunus Emre Hayatı ve Açıklamalı Divânı*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- SERT, Talha, (2018), “Ahmet Yesevi’nin Hikmetleri İle Yunus Emre Divanı’nın Hayatın Geçiş Dönemleri Açısından Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi” Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- TATCI, Mustafa. (2014). *Yunus Emre Dîvan-ı İlâhiyât*. İstanbul: H Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2005). *Kelime Anlamları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yunus Emre Şiirleri ve İnsanın Ruhen ve Bedenen İyileşmesi*

Mustafa KÖSEOĞLU*

Yunus Emre'nin Yaşadığı Çağın Siyasi, Sosyal ve Tasavvufi Durumu

Yunus Emre'nin yaşadığı XIII. asırda hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 yılında meydana gelen Köseadağ savaşıyla birlikte büyük oranda siyasi gücünü kaybetmiştir. Moğollar önce Sivas'a, daha sonra Kayseri'ye yürümüşler, pek çok insanı kılıçtan geçirmişlerdir. Anadolu, Moğol işgali altında kalmıştır. Sultan 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246 yılındaki ölümünden sonra ülkede yer yer isyanlar çıkmış, Türkmen beylikleri arasında ayaklanmalar başlamış ve bir otorite mücadelesi baş göstermiştir. Beylikler arasında en güçlü konumda bulunan Osmanlılar 1289 yılında Yunus'un yaşadığı çevre Eskişehir ve bölgesini almışlar, 1292 yılında Sakarya'nın güneyine kadar inmişlerdi. 1326 yılında ise Osmanlılar tarafından Bursa ele geçirilmiş ve bundan böyle Bursa beyliğinin merkezi olmuştur.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde akın akın gelen Moğol orduları Anadolu'yu harap etmiş, halk bezgin, umutsuz ve bitkin bir hale düşmüştür. Vergiler hayli ağır, hayat çekilmez bir hal almış, ayrıca üst üste gelen kıtlık ve kuraklık yaşamı hayli zorlaştırmıştır. (Uzunçarşılı, 1988, s. 1-37)

Halk sadece doğudan gelen Moğol saldırılarıyla değil, aynı zamanda iç karışıklıklarla da mücadele etmek zorundaydı. Haçlı seferleri, Moğol baskınları ve iç karışıklıkların hüküm sürmesi neticesi yaşam adeta çekilmez hal alınca, bu sefer insanlar teselli ve sükûneti tasavvufta aramaya başlamıştır. Haçlı seferleri ve Moğol istilasından muzdarip insanlar biraz olsun rahatlamak için tekke ve şeyhlere başvurmuşlar, şeyhler de bu konuda oldukça başarılı bir durum sergilemişlerdir (Köprülü, 1993, s. 196-197). Mevlâna ve Yunus gibi kişiler Müslümanların bu gibi en umutsuz günlerinde ortaya çıkmış ışık ve meşaleler olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. (Karakoç, 2009)

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Akdeniz Üniversitesi-Felsefe Bölümü Doktora Öğrencisi

Yunus, halkın ruhunu, duygu ve düşüncesini yine halkın dupduru Türkçesiyle dile getirmiştir. Özellikle, şiirlerinde, tabi ve canlı, samimi halk dilini ve öz Türkçe'yi kullanması, vermek istediği mesajların her daim canlı ve diri kalmasını sağlamıştır. Zaten başarısı da buradan gelmektedir. (Günşen, 2003)

Sufi kimliğiyle halka, yaşana inişli ve çıkışlı süreçte bir rahatlama ve nefes alma imkânı sunarken, Tanrı ve İnsan Sevgisini vurgulayan sade şiirleri ile, Türkçe'nin edebi bir dil olarak gelişmesine katkı sunmuştur. (Ocak, 2012, s. 10)

Türk şiirinin ve düşünce dünyasının en başta gelen isimlerinden olan, sadece Türkiye'de ve Türk Kültüründe değil farklı milletlerden farklı inançlara sahip pek çok insanın duygu ve düşünce dünyasında saygın bir yere sahip olan ve evrensel bir değer olarak kabul edilen Yunus Emre'nin ortaya koyduğu fikirler günümüzde insanın içine düştüğü sıkıntıları aydınlatacak ve bu sıkıntılardan kurtulmasını sağlayacak niteliktedir. Onun, 13. yüzyılda ortaya koyduğu fikirler, günümüz insanı üzerinde canlılığını ve tazeliğini korumaktadır. Onun samimiyetin gücünü ve hassasiyetini hissettirdiği şiirleri bir o kadar zahmetsiz ve kalıcılık bırakacak şekilde anlaşıldığı kadar, insana verilen değeri de açıkça ortaya koymaktadır.

İnsan kendini tanımak ve özünü bilmek adına bir arayış içerisindedir. Bu derin arayış ve dahası kendini gerçekleştirmeye yönelik özlem, insanoğlunun dünya üzerinde görüldüğü ilk zamanlardan günümüze kadar uzanan bir durumdur. İnsanoğlu, kendi iç dünyasını yaşadığı doğa ile bütünleştirerek düşüncesi ile yönünü bulmaya ve iç huzura erişmeye çalışmaktadır. Yunus Emre'yi okudukça, dinledikçe, anlayıp hissettikçe insanın içinde bulunduğu buhranlardan ve sıkıntılardan uzaklaştığı ve kendini ifade ederken bir rahatlama sağladığı muhakkaktır.

Yunus Emre'nin şiirleri ve bu şiirlerde ifade ettiği düşünceler üzerinde şüphesiz çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmamızda, Yunus Emre şiirleri ve insanın ruhen ve buna bağlı olarak bedenlen iyileşmesinin ve zihnen sağaltımının nasıl olabileceği, insanın hep dışarıda aradığı rahatlama amaçlı tedavinin aslında kendi içinde olduğunun ortaya konmasına yönelik bir görünürlük ortaya konulması amaçlanmıştır.

Günümüzde Yunus Emre

Yunus, çağının olumsuzluklarına karşı savaş açmış bir şairdir. O olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında, yeni bir insan yapısıyla yüzyıllar sürecektir yeni bir devletin kurulmasında fikri ve manevi mimarlık yapmıştır. Yunus, diliyle, üslubuyla, hitap tarzıyla, insanlara benimsetmek istediği inanç,

ibadet ve ahlak görüşüyle olması, yapılması gerekeni gerçekleştirmişti. Böylece çağını ve toplumunu aydınlatmıştı. (Özçelik, 2013)

İnsan, ruhsal ve mental rahatsızlıklar ile karşı karşıyadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, dış dünyanın sürekli gelişimi ya da değişimi karşında oluşan yetersizlik duygusudur. Bu da tehdit algısına paralel bir şekilde ortaya çıkar. Kişiyi bu duyguya sevk eden şey, rekabet duygusu ve olduğundan daha iyi olma ihtiyacıdır. Bu da içsel gerilimlere, zorlanmalara, kırılmalara neden olur. Bu özelliğe en ileri derecede sahip olan günümüz insanı, her zamankinden daha gergin ve endişeli görünmektedir. Üstelik onun endişesi, iç dünyadaki bir ilke ve prensibe yönelik değil, tümüyle fethedemeyeceği, karşısında yenilgiye uğrayacağı değişkenler karışında, pratik dünyaya ilişkindir. İçinde yaşadığımız dönemde, insan, istese de istemese de bunalımı aşmanın yollarını bulmak zorunda hissetmektedir kendini. Bunu da sorular sorarak ve bu sorulara cevaplar bularak gerçekleştirmektedir. Bu uğurda durmaksızın çalışmaktadır.

İnsanın bulmaya çalıştığı cevapların içinde bir mistisizm, bir tasavvuf, dolayısıyla Yunus yatmaktadır. Yunus Emre'nin, korku ve kaygı durumları karşısında öne çıkardığı ve “transsendental terapi” olarak adlandırabileceğimiz, temelini aşkın olanda bulan sevgi ve umut hâli, içkin evrenden gelen korku ve kaygıların giderilmesinde temel bir iyileşme durumunu ifade eder. Onun verdiği, her şeyin Tanrı'nın güvencesi altında olduğu duygusu, varoluşun en büyük sigortasıdır. Yunus Emre bize, şiirleri ve öğütleriyle, bu dünyanın gerçeklikleri dışında başka dünyaların kapılarını açmaktadır. (Taşdelen, 2012)

Yunus, bir düşünür olarak, yaşanabilir bir aşk felsefesi ortaya koymuştur. Bu felsefe ile yaşanabilir bir ahlak modeli oluşmuştur. Amaç, ideal, bedenlen ve ruhen huzurlu ve dingin bir insanın ortaya konmasıdır. Uzun vadede ise ideal toplum hedeflenmiştir. İdeal insan olmadan ideal toplum oluşmayacaktır. (Çelik, 2010, s. 10)

Yunus, şiirlerinde hayata ve gerçeğe aykırı bir şey ortaya koymamıştır. Günümüz sorunlarını da, bütün çağların, özellikle insana baskı yapılan, onu bunalıtan ortak sorunlardan pek de bir farkı yoktur. Yunus, bunlara yüzyıllar ötesinden ışık tutan, çözümler teklif eden bir şairdir.

Kemdürür yoksulluktan nicelerin varlığı

Bunca varlık iken, gitmez gönül darlığı

demek suretiyle insanın dünyadaki maddi iletişimin ve her an yeniye ve arzuladığına ulaşma çabasının insanı zora soktuğunu ve öncelikle kendisiyle, sonrasında da insanın dış dünya ile iletişimini zora soktuğunu ve

kestiğini belirtmektedir. Bu durumda olan insan hem bedeneni; hem de ruhen iyileşme ihtiyacı içerisinde. Bundan kurtulmanın yolu da Yunus'un dizelerinde yatmaktadır.

Yunus'ta Nefis Terbiyesi

Yunus, Risaletü'n-Nushiyye ve Divan'ındaki bütün şiirlerinde, imtihan alemi olan bu geçici dünyada insanın nefsi ile mücadelesini, bu mücadelede özü unutmadan kamil insan olmanın yollarını anlatmaktadır. İnsan, ancak bu dünyada Allah'a karşı görevlerini yapabilir. Yaratilmasının sebebi istikametinde yalnız bu alemde yol alabilir. İnsanın kurtuluşu ve helaki bu dünyadadır. Varlık ve yokluk kavramları bu dünyaya aittir. İnsan bu alemi, İslam tasavvufunun öngördüğü tarzda yaşayarak burada hakikati aramaya, Tanrı'yı anlamaya, kendi sırrını çözmeye mecburdur. (Filiz, 2021)

İlahi ahengi, anlamının ötesinde imanla kabul eden Yunus, ömrü ve hayatı tasvir ederken geçici dünyada kısa süren misafirliği sırasında, Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirirken, gerçek dost ve mürşidlere karşı duyduğu ihtiyacı ve hayatın amacını; Türkçe'nin şiiriyeti ile ifade etmiştir:

Ben gelmedim davi için, benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdur, gönüller yapmaya geldim
O hacemdir ben kulıyam, dost bahçesi bülbulüyem
Ol hacemin bahçesinde şad olup ötmeye geldim,
Yunus Emre aşk olmuş maşuka, derdinden ölmüş,
Gerçek erin kapısında halim arz etmeye geldim.

Yunus Emre, kendi başına sadece, inanan ve ibadet eden, bedeni ve ruhi huzura eren insan değildir. Mistik bir ahlak anlayışını benimseyerek; insanın bedeni ve ruhi arzularını yenmesine olanak sağlayacak dört hususta titizlik ister: Kimseyi yermemek, Nefsini semirtmemek, Geçici heveslerin hepsinden uzak olmak ve Dünyaya değer vermeyerek, manayı maddeye tercih etmek. (Çubukçu, 1971)

Yunus gürnansız bilir
Yalançı yolda kalır
Bir gün maksudun bulur
Gerçeklik ile yalan

Nefs ile yapılan bu savaşın illaki topla ya da tüfikle yapılması gerekmez; bunun için nefsin istediklerinin tam zıttını yapmak gerekir. Nefsin istediklerinden kurtulmak, bedeni ve ruhu huzura erdirmek için, aklın iradesi altında bulunan kanaate başvurulmalıdır.

Dört kişidür yoldaşum vefâ-dârûm râz-daşum

Üçile hoşdur başum birine buşup geldüm
 Ol dördün birisi cân biri dîn biri î mân
 Biri nefsümdür düşmân anda savaşup geldüm
 Üç ile hoştur başım, birine buşup geldim.
 O dördün birisi can, biri din, biri iman.
 (Dört kişidir yoldaşım, vefadardır razdaşım.
 Biri nefsimdir düşman, yolda savaşıp geldim)

İnsan vücudu ateş, su, toprak ve havanın karışımından oluşmaktadır. İnsan ortaya çıkan vücudun korunmasıyla mükelleftir. İnsanın, et, deri ve kemikten oluşan bedeni, insan için bir perde gibidir. İnsan için sadece topraktan oluşmuştur demek de doğru değildir. Bedenin iyileşmesi de Allah'a ulaşmakla mümkündür.

Suret toprakdur diyeni gönlüm kablul itmez anı
 Bu toprağın cevherini Hazrete irgürdüm ahi

Bizler vücudun cevherini bulmak için, çabalamak ve emek sarfetmek durumundayız.

Vücudun sırrı, mana ile bileşmektedir. Yunus Emre, insan vücudunun sırrını ifade ederken, mana alemine gider. Dış dünya ile insanın vücudu karşılaştırıldığında mana denizinde gizlidir. Yunus bunu dile getirirken, dış alemle; insan-ı kâmil vücudunu karşılaştırır; Ona göre beden varlık alemini anlatır ve bünyesinde, gökleri yerleri, denizleri, Yaratıcıyı, dört kutsal kitabı, bir arada toplar: Bedenin iyileşmesi ve sağlıklı kalması kendisini ve mana alemini tanımasıyla mümkündür.

Ma'nî bahrine talduk vücûd sırrını bulduk
 İki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk
 Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri
 Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk
 Yidi gök yidi yiri tagları denizleri
 Uçmagıla Tamu'yı cümle vücûdda bulduk
 Gice ile gündüzi gökde yidi yılduzu
 Levhde yazılan sözi cümle vücûdda bulduk
 Mûsâ'nun agduğı Tûr'ı yohsa Beytü'l-Ma'mûr'ı
 İsrâfil çaldığı Sûrî cümle vücûdda bulduk
 Tevrât'ıla İncîl'i Zebûr'ıla Furkân'ı
 Bunlardagi beyânı cümle vücûdda bulduk
 Bir ile iki üç dördile biş ü altı
 Yidi sekiz tokuzı cümle vücûdda bulduk
 Yunus'un sözleri Hak cümle didüğü saddâk

Ne gördüysen kamu Hak cümle vücûdda bulduk
Fenaillah mertebesine erişen, Allah'ın varlığı içerisinde yok olan beden, artık,
kendine gelmiş ve iyileşmiştir.

Alem ilmi okuyan, dört mezhep sırrın duyan
Aciz kaldı bu yolda, bu aşka el uramaz
Yunus canını terk et, bildiklerini terk et
Fena olmayan suret, şahına vasil olmaz

Yunus'a göre vücut ölümlü olup; can için sadece bir konaklama alanıdır. Nefsi olan insanlar, gönüllerini suret nakşi, yani dünyaya ait arzular, ile doldurmuşlardır; suretten öze doğru bir geçiş için de gönül kirini yıkamak gerekir. Bununla birlikte, ölüm fanilikten kutulmak; zindan hayatından çıkarak, ebedi hayata geçmektir. (Çelik, 2010)

Suret nakşın gidermekle gönül mülki temiz olmaz
Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün

Yunus'a göre akıl nefsin kalesi gibidir. Gönül ise akıl ve beden arasında bir hazinedir. Gönülün ortaya çıkması için de bir aşk gereklidir. O zaman da vücut huzura erer; halbuki, akıl eğer ki gönülün emrine verilmezse, akla ve vücuda öfke hakim olur ki o zaman da insan hem ruhen hem de bedenen sağlığını yitirir. (Tatçı, 1990, s. 135)

İşbu vücûd bir kal'adur 'akıl içinde sultânı
İşbu gönül bir hazînedür 'ışk tutmuş bekler anı
Nazar üzre dil kapucı cümlesi 'akla tapucı
'Akıldur işler yapucı eyler cümle âbâd anı
'Akıl başda iş bitürür nazar gözden bakar görür
'Akıl gönül içre turur ol üç haslet besler anı

...

Akıl taht eyledi başı, şöyle bilir her bir işi,
Dünya içre akil kişi, değmez kimseye ziyânı.
Baştır bu vücudun şahı, baştır aklın tahtgahı,
Katı kızgınlık nigahı, öfkedir aklın düşmanı.
Yunus aşkın arta dursun, canın göynep düte dursun,
Üstat aybın örte dursun, odur üstatlar sultanı.

İnsanın bedeni yavaş yavaş büyümektedir. Ruh ve can da bedene paralel olarak büyür; dolayısıyla gelişimi uzun bir zaman dilimini almaktadır. İnsan bu macera esnasında kendini aşan Tanrı 'nın varlığını farkederek ve bütün ruhu ile

onu arar. Yunus'un bu görüş tarzı sürekli bir değişme ve olgunlaşma esasına dayanır. Beden (suret, madde, kâinat) içinde cana doğru uzanır.

Tasavvuf eğitim de böyledir. Kişinin kabiliyeti ve kültürüne göre bu süre değişse bile bir anda olmadığı bilinmektedir. Bu yola girenlere ilk beden ve nefis terbiyesi adına derste öğretilen ilkeler şunlardır: Az ye, az uyu, az konuş. İkinci derste bu ilkelere iki başlık daha ilave edilir: Zikir ve tefekkür; söz söyleme, anma ve düşünme. (Kara, 2012). Aşk, Tanrı'ya olan derin özleyişin ifadesidir. Varoluşçular gibi Yunus' a göre de kendi kendisini aşma (Transcendence) insan varlığının en önemli özelliğidir. Zaman, bedenın olmasından önce de var olan canın, bedeni aşmasına tanıklık edecektir.

Cok söz hayvan yüküdür az söz erin görküdür
Bilene bir söz yeter canda gevher var ise
Çun dünya bilirsın fena ne yatarsın döne döne
Uyku muyur kana kana dost yolunu soran kişi
Kişi bile söz demini demeye sözün kemini
Bu cihan cehennemine sekiz uçmağ ede bir söz
Gönül müdür ol hikmeti kılmağı tefekkür
Ya göz müdür ol yaş yerine dökmeye kanı

Yunus, canla kuş, gövde ile kafes arasında bir ilişki kurmuş ve canı beden kafesinde tutsak bir kuşa benzetmiştir. Aynı zamanda insan ömrünün kısalığı vurgulanmıştır ve gönül genişliğinin insanı ve bedeni rahatlattığı da ifade edilmiştir.

Benüm cânum bir kuş durur gövdem anun kafesidür
Dosttan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm

.....

İşbu söze Hak tanuktur bu cân gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide kafesten kuş uçmış gibi

Gönül büyük bir şehre benzetilmiş ve onun gibi bir ülkenin hiçbir yerde bulanamayacağı ifade edilmiştir:

Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi ya kanda var
Hazinesinden aldum gevher dükkân yüzün bezer oldum

Yunus, yalın, sade bir dille yazdığı dizelerinde insanın gönlüne ve ruhuna hitap eder. Bu dizelerde engin ve derin fikirler, bir ermişin yaşadığı ruhî haller ve makamlar anlatılmaktadır. Ancak bütün bunlarda samimilik, açıklık, içsel ve sezgiye dayalı bir duyuş vardır. O anlaşılması güç metafizik meseleleri bile halkın kolayca anlayabileceği bir tarzda dile getirmesini bilir. Bütün meselelere okuma yazma bilmemiş haliyle, yani, ümmîcesine bir samimilikle vermesi

onun gerçek bir söz ustası olduğunun delilidir. Bu onun aynı zamanda kendisinin zekicesine bakış açısını ortaya koymaktadır. Dil onda sadece aklın değil gönlün de bir tercümanıdır. O sadece dilde değil, zevkte ve sanatta da millîdir, halktan biridir, sade ve şevkat doludur. (Bilgin, 2013, s. 49-51)

İnsan hem dünya hayatı, hem de metafizik hayata ilişkin korku ve kaygılar içinde yaşar. Sonsuz yaşama ilişkin; belirsizlik de korku ve kaygı durumunu tetikler. İnsan, eğer farklı bir tutum geliştiremezse, yaşadığı olasılıklar evreninde, korku ve kaygının yuvası hâline gelir. Bununla birlikte, yaşanan dünyadaki gerçeklik alanından, bir üst benliğe doğru giderken metafizik ilke ile olan bağlarını insan bulma sürecine dahil olur. Bu süreç, gördüğü değil; ama görmediği bir varlığa karşı olan sevgi süreci olup; kişiyi bağışlayan, hoş gören, fedakârlık yapan, dünya düşkünlüğünden uzak duran erdemli bir kişi olma özelliğini kazandığı ve ruhen kaygıların da azaldığı süreçtir.

Dünyalığım yokdur dime bu gussayı öküş yime

Ma"şukı ger sevdün-ise gider gönlündeki gamı.

(Dünya rızkı nedeniyle kaygı duymak yersizdir. Cümle rızıklar Tanrı'nın nimetleridir. O, rızkı verendir.)

Dün ü gün kaygular yirsin n"ıdiyeyin yoksulın dirsın

Ol cömerddür rızkun virür kaygu yimek nendür senün

Metafizik bakış,ile kişi umuda ulaşır; zira sonsuzluk anlayışı ile kişi umutsuzluktan ve karamsarlıktan çıkar. Kaygı ve korkuyu ebedi ölümsüzlük ögesi ile yener.

Ko ölüm endişesin âşık ölmez bâkıdür

Ölüm âşıkun nesi çün nûr-ı ilâhidür...

Ölmekten ne korkarsın çünkü Hakk"a yararsın

(Bil ki ebedi varsın bu söz fâsid da"vidür")

Ma"ni eri bu yolda melul olası değül

Ma"niyi tanıyan gönüller hergiz ölesi değül

Ten fânidür can ölmez gidenler girü gelmez

Ölür ise ten ölür canlar ölesi değül.

İnsanın fani yaşamını bilmesi ve sonsuz sürecin farkında olması da ruhunu rahatlatacaktır.

Hakkı bilmek gerek Hak haberin almak gerek

Bundayiken ölmek gerek varup anda ölmez ola

İnsanın öldükten sonra mutlu olabilmesi için, bu dünyada erdemli olması gerekir. Erdemli insan, hikmeti seven kişidir ve doğruyu ve Hakkı bulur.

Odur bana benden yakın

Hikmet bilen buldu Hakk'ın
Okuyup hikmetin ilmin
Lokman olayım bir zaman

Yunus, dizelerinde sorunlarla dalgalanan buhranlı bir dönemde, insanın en çok ihtiyaç duyduğu kanaat, sabır, teslimiyet, tevekkül gibi konulara sıkça yer verir; dünyaya olan bağlardan uzaklaştırır ve nefsin isteklerine uymamak gerektiğinden söz eder. Allah'ın buyruklarına uymayı, ona tam bir teslimiyetle bağlanmayı, onun rızasını kazanmayı tavsiye eder. Onun davası anlaşmazlıkları, kavgayı ortadan kaldırmak, kötülükleri aşk ateşiyle temizlemektir, kişinin ruhen sağaltımına erişmesini kolaylaştırmaktır.

Gelün taşuk idelüm işi kolay turalum
Sevelüm sevililüm dünyâ kimseye kalmaz

...

Adumuz miskindür bizüm düşmânımız kîndür bizüm
Biz kimseye kîn tutmazuz kamu âlem birdür bize

İnsanın, insanlıkla eğitimi, insana insanın bir şeyler katması hem geçmişin; hem de günümüzün eğitimin vazgeçilmez unsurudur. Kişiler arası ilişkilerin çözümlenmesi önemlidir ve toplumun sağaltımı için ertelenmemelidir. Burada bu çözümlemeyi, felsefi sağaltım üstlenmektedir. Sağaltım ile erdemli bir hayatın ilke ve pratikleri ortaya konmaktadır. İnsanın, insanlıkla eğitiminde, Herakleitos'un dediği gibi gerçekliği bilmek, onun anlamını kavrayabilmek ve dolayısıyla insanın kendisini bilmesi yatar. Sokrates'in insanı araştırdığı evrende, kendini araştıran ve bilen insan, hem kendini hem de başkalarını eğitmeye hazır duruma gelmiş bir birey olacaktır. (Filiz, Felsefi Sağaltım, 2018, s. 234-238). Yunus'da bu eğitimin sadece bir kişi ya da topluluğa değil; tüm topluma, ince bir gönül okşanması ile, verildiğini görmekteyiz.

İnsan ruhuna iyi alışkanlıklar yerleştğinde düşünce ve davranışlar iyi olacaktır; bununla birlikte, tam tersi ruh kötü alışkanlıklarla donatıldığında düşünce ve davranışlar da kötü olacaktır. İnsanın Yaşam kalitesinin artmasında, huzur ve mutluluğun çoğalmasında, erdemli bir hayat sürmenin ve toplumsal değerleri yaşantımıza dahil etmenin önemi yadsınamaz bir durumdur. İçinde yaşanan sosyal çevrede ve dünyada, sosyal problemler gün geçtikçe artmaktadır. Bu da bizi değerlerimizi tanımaya, anlamaya ve daha da bağlı olmaya itmektedir. (Hökelekli, 2013, s. 12-13)

Maddi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsallaşan insan varlığının zamanla kişilik sahibi olması, kendi olabilmesi, kendini fark edebilmesi ve en son aşamada kendini gerçekleştirebilmesi süreçlerine dahil olur. İnsanı

biyolojik varlığının ötesine götüren kendisinin hissettiği manevi ihtiyaçlardır. Yunus Emre “Beni bende demen ben bende değilem / Bir ben vardır bende benden de öte” dizeleri ile insanın sadece ete kemiğe bürünen yapısından ibaret olmadığını; ruhunun derinliklerinde bir kimlik taşıdığını ifade etmiştir. Yunus; her ne kadar adına, belki de değer demese de, kendi taşıdığı toplumsal değerlerimizle, tüm topluma hitap etmesini bilmiştir. Buradaki taşıdığı gaye, topluma bir ders vermekle birlikte, toplumun huzurunun devamını sağlamak, ruhen bir dinginlik oluşturmak olsa gerektir.

Yunus’un şiirlerinde alçak gönüllüğü çok yaygın olarak görürüz. Kendisi sadece alçakgönüllü olmakla kalmamış; alçak gönüllü olmayı topluma anlatmayı da kendisine amaç edinmiştir. Burada Yunus, Allah’tan miskinlik istemektedir. Miskinlik, Allah karşısında, Allahın büyüklüğü karşısında acızı anlatmaktadır.

Yunus imdi miskîn olgıl hem miskînlere kul olgıl
Zîrâ miskîn olanları arzulayan Çalab durur

Yunus, alçakgönüllü olmayı toprak ve toprağa yakın olmakla bir tutmaktadır:

Ben ayumı yirde gördüm ne isterem gök yüzünde
Benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yagar

...

Yitmiş iki milletün ayagın öpmek gerek
Yaramagçün ma’suka cümle millete bile

...

Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün
Toprak olan kişiler n’ider bu ‘alâmeti

...

Bu vücûdun sermâyesi od u su toprak u yildür
Her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün

...

İnsanın topraktan yaratılmış olması ve yine toprağa dönecek olması, Yunus’ta insanın özünü bilmesi ile benzeşir. İnsanı oluşturan toprakla birlikte insana sabırlı olma, iyi huy taşıma, tevekkül ve cömertlik hâlleri verilmiştir. Kişi kendini toprak eyleyerek; iyi huylara bezenmiş olur.

Yunus Emre, tevazu da, kendisinin kibirle olan mücadelesini anlatır. Kibir karşısında tevazu’un ne kadar güçlü olduğunu ve kibrin onunla savaşıma cesaret edemediğinden bahseder. Her ne kadar bir kişinin övülmesi, hem dinen hem de kültürümüzde çok iyi bir şey olarak görülmesi de, Yunus bu başlık altında geçen dizeleriyle, mütevaziliğin insana iyi geldiğini, her derde

deva olduğunu ve bu mihvelde olan kişinin de haklı olarak övgüyü ve ödülü hak ettiğini belirtmektedir.

İşit imdi ne dir gör akl ana

Ki alçaklık ider derdüne deva

Ger alçak varasın meydan senündür

Cevahir sende biter kan senündür

(Eğer alçak gönüllüysen, meydan senindir. Maden ocağı da senindir.

Bütün değerli madenler de senden çıkar.)

Aşak varan kişi devlet iletdi

Ana kim yitiser uzadı gitdi

(Alçak gönüllü olan kişi, sadece kavuştu. Ona erenler, uzun yaşadılar (ölümsüzlüğe kavuştular).

Yunus Emre, cimriliğin en büyük düşmanı olan cömertlikten bahseder ve onun olduğu yerde eli sıkı olanın olanın asla barınamayacağını vurgular. Dünya malını amaç olarak gören kişi zamanla bütün güzellikleri kaybederek bu duygunun esiri olur. Dünya malını elde tutmaya tamah eden ve bu durumundan cömertlik sayesinde sıyrılan kişi hem huzura erer; hem de pişmanlıktan kurtulur. Elinde avucunda olanı dağıtarak cömertliğe adım atan kişi, terk ettikleri sayesinde huzura kavuşur.

Elün ala sahavet gide bile

Göresin Hak yolın hoş tertib-ile

(Cömertlik, elinden tutsun; (yoksa) o, gidebilir. (Böylelikle) Hak yolunun düzenliliğini göresin.)

Şu kişi kim bugün dünyası terkdür

Yakın bilgil anun imanı berkdür

(Bugün dünyayı terk eden (dünya nimetlerini terk eden) kişinin, imanını kuvvetlendirmesinin yakın olduğunu bil.)

Müşahede gören neye kayıksun

Ne var andan eyüye neye baksun

(İlahi cemali (güzelliği) gören, neye şüphelensin? Ondan daha iyi ne var? Başka şeye neye baksın?)

Yunus’a göre doğruluk, ilk başta, “ikilik” etmeden Hakk’ı “bir” tutmaktır. Yunus doğruluğu Allah’ın birliği ekseninde değerlendirmektedir. Allah’ın varlığını ve birliğini tasdik etme esasına dayanan bu anlayışta ikilik eden, aslına uygun hareket etmediği için istikametini şaşırmış, yanlış yola sapmış olmaktadır. Oysa doğruluk, aslının “bir” olduğundan hareketle eylemlerini gerçekleştirir.

İy Yunus Hakk’ı bilen söylemez hergiz yalan

İkilik ile gelen toğrı yol bulmuş degöl
İkilik eylemeye hiç yalan söylemeye
'Âlem bulanurısa bulanmadın turıla

Yunus, kibir ve kinin kişiyi doğru yoldan alıkoyduğu görüşündedir. Kibir ve kin doğruluğun değil, eğriliğin, sapkınlığın nişanıdır. Her kim eğriliği bırakıp doğru yola gelmek ve erdemlenmek ve nasiplenmek isterse kibri ve kini terk etmelidir.

Egriligün koyasın toğrı yola gelesin
Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasın

Yunus Emre'nin aklın her hal çaresine başvurduğunu bilmekteyiz. Akıl, gıybete karşı doğruluğu Doğruluk olunca, gıybet türü kötü hasletler geri çekilmek zorunda kalırlar. Yunus Emre'ye göre doğruluk, sahibini de kendisi gibi yücelten bir erdemdir. Zira doğru kişinin alacağı en büyük hediye bizzat Allah'ın sevgisidir.

İşi toğruluga buyurdı akıl
Yöri imdi buna ta'cil yari kıl
(Akıl, ona doğruluk buyurdu. Şimdi yürü, bunu kendine acele yar et!)
Togurluk cümlesinden yüksek üzer
Togurluk besleyenler arşda gezer
(Doğruluk, hepsinden yüksekte uçar. Doğruluk besleyenler arşta gezer.)
Fidi canum sana ey toğru varan
Müşahede bulur anı başaran
(Bunu başaran, İlahi güzelliği görür. Ey doğrulukta olan insan, canım sana feda olsun!)

Yunus, doğruluğun Hz. Peygamberin şefaatine bir vesile olduğunu ifade eder. Yunus'a göre, kişinin Müslüman olmasının yanı sıra nefsinin de Müslüman olması gerekmektedir. Nefsin Müslüman olması Hak yolundan sapmamasıyla, doğruluktan ayrılmamasıyla ilgilidir. Nefsini doğru yoldan ayırmamış ya da nefsinin doğru yola getirmiş kimselere Hz. Peygamber ahirette şefaatchisi olacaktır.

Nefsün müslümân iden Hak yola toğru giden
Yarın ana olısar Muhammed şefâ'ati

Yunus, insanın içinin ve dışının bir olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Mevlâna Celaleddin Rumi'nin de dediği gibi insan, "Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol" mak zorundadır. Yoksa içi ve dışı arasındaki tezatlık kendisini yer bitirir. Yunus, insanın doğruluğuna yol verenlerin kişinin amelleri olduğunu belirtir. Amel sadece fiil hareketlerimizle dışta görünenler

değil, gönlümüzde de yer etmiş olanlardır. Gönlüyle yapmadığı hâlde yapmış görünmek, yaptığı zaman huzur bulmadığı hâlde huzurluymuş hissi vermek, insanlardan önce kişinin kendini kandırması olmaktadır. Kendisine karşı doğru olamayan, başkasına karşı doğruluk besleyememektedir.

Taşun seccâde vü tesbîh ü destâr
İçün murdâr u cân bilinde zünnâr
Bezedün taş yüzünü içi harâb
Bunu kimse begenmez niçe esbâb
Bu vech ile niçesi olısar hâl
Ki hîç eyü ‘amel yok toludur kâl
Geçürmezler senün bu taş ta‘atün
Arı olmazısa gizlü sıfatun
Çü bâtın evini pes ugrı aldı
Bu zâhir ‘amelün de taşra kaldı

Yunus’a göre gıybet, kişinin ağzındaki hayızdır. Gıybet eden, rahmet bulamayacaktır. Akı olan, gıybeti bırakmalı ve kendi güzellik hazinesini doldurmalıdır. Çünkü gıybeti bırakanların hazinesi doludur. Bu hazine yalnızca bu dünyalık değil, aynı zamanda ahiretliktir de.

Kişinün hayzıdır azgında gaybet
Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet
Eger varısa ‘aklun gaybeti ko
Ki gaybet koyanın haznesi tolu

Yunus der ki: “Arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim”: “Eğriler eğri iledir; doğrular doğru ile. Gammazlar gammaz iledir; yalan yalanı sever.” “Misin yanında duran mis, pisin yanında duran pis kokar.” sözlerinde de belirtildiği gibi, kişi yanındakilerle beraber anılmaktadır. Kişi, kendisi ile bir olanın, sevdiğinin, değer verdiğinin ahlakıyla ahlaklanmaktadır. Doğru kimseler, doğru kimseler ile yola gitmeli ve doğru yol üzere olmalıdırlar. O zaman sinerji ile birlikte bir iç huzur olacaktır.

Ergiler egri ile togrular togru ile
Yalan yalanı sever gammâzlar gammâz ile

Yunus, önce kendisine söyleyerek; kendisini bildiğini bize göstermiştir. O, doğruluğu Allah’ın varlığı ve birliğine inanmak, doğru yoldan ve istikametten şaşmamak, kendi nefsinin arzu ve isteklerine yenilip tuzağına düşmemek, doğru sözlü olmak, hakikati konuşmak, sözü eksiksiz söylemek, söze yalan katmamak, yalancılıktan, riyadan, iftiradan ve gammazlıktan uzak durmak gibi ahlaki hasletler olarak ele almıştır. Doğruluk emarelerinden uzak kalan insan

kendini kaybetmeye, huzursuzluk duymaya ve hastalıklı bir insan, toplum haline gelmekle karşı karşıya kalmaktadır.

Yunus, dünya için olan kaygılardan vazgeçmeyi tavsiye eder. Bu dünyaya bağlanan insan birlikten kutsal dostluktan ve insan sevgisinden uzak kalır. Dünyalık işlere gönül verenlerin gönlü paslanmaktadır. Dünyasever bir insan da baştan kaybetmiştir. Bu da onu donuk ve mat, maddi kaygılarla her zaman yüzyüze yaşayan bir insana döndürür. (Öztelli, 1997, s. 59)

Bu dünyaya kalmayalım, fanidir aldanmayalım

Bir iken ayrılmayalım, gel dosta gidelim gönül.

Halbuki; insan insanı sevmelidir. Yunus'a göre mutluluk anca böyle sağlanır. İnsan kalbi kırmak, ibadetin bile faydalarını gölgeler. İnsanlar arasında kardeşlik duygularını geliştirmek; hem Allah'ın emri; hem de insana huzur veren ve ruhen rahatlatan bir sonuç getiren süreçtir.

Gelin tanışık edelim,

İşin kolay tutalım,

Sevelim, sevillelim

Dünya kimseye kalmaz

Duruş, kazan, ye, yedir

Bir gönül ele getir

Yüz Kabe'den yeğrekdir

Bir gönül ziyareti

Onun Müslüman bir Türk Hümanisti olması, kendi milletinin sınırlarını aşmış evrensel bir tutum güttüğünü göstermektedir. (Timurtaş, 1972, s. 33)

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan

Şer'in evliyasıysa hakikatte asidir.

Ona göre, Hakkı gerçekten sevenler, cümle alem kardeşdir. Kavga ve çekişmelerden insan uzak olmalıdır ve Allah aşkına sığınmalıdır. Bu, insanları gücendirmenin en büyük günah olmasından dolayı, ebedi saadetin de anahtarıdır. Allah insan kalbinde tecelli etmektedir. Yunus'a göre insan kazanmalı, yeri geldiğinde davet edilene icabet etmeli ve davet etmekten de geri kalınmamalıdır. Böylece, kişi, gönül kırmayacaktır; gönül alacaktır.

...

Gönül Çalabın tahtı

Gönüle Çalab baktı

İki cihan bedbahtı

Kim gönül yıkarısa.

Halbuki, cahil olan kimselerin gönül bakışı da kapanmıştır. Gönül taştan beter olmuştur. Gözleri asla yaşarmamakta, gönül gözleri ve dahi başlarındaki gözleri de görmemektedir.

Taşdan çıkar dürlü sular ayakından biter neler
Câhil gönli taşdan beter câhil gelmez gelür degül
Yunus imdi sen Hakk’a ir dün ü gün gönlün Hakk’a vir
Gönül gözi görmeyince bu baş gözi görmeyiser

Gönül kıranları ise, bir huzursuzluk ve yapılanların bile kabul olmayacağı bir boşluk beklemektedir.

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil

Yunus’ta “Yaratılanı hoşgör, yaradandan ötürü” düsturu vardır. Ondaki hoşgörü güce, bağışlamaya, göz yummaya dayanmaz; sevgiye, saygıya, barışa dayanır. Yunus’un fikrine göre Tanrı en çok insanda görülür. İnsan evrenin değerli varlığıdır. Bütün insanlar aynı değeri taşımaktadır. Bu sebeple Yunus, hiçbir yaratılmışı boş, gereksiz görmemektedir. İnsanlara bu haliyle bakmak; insanın içindeki farklılaştırma, ayırıştırma ya da ötekileştirme duygularını alıp götüreceği; bu da insanı, hazır bulunuşluğu yüksek bir ruh sağaltımına götürecektir. (Fuat, 1995)

Tehî görmen kimseyi hîç kimesne boş degül
Eksükligile nazar erenlere hoş degül
(Tehi görmen kimseyi, hiç kimse boş değil, eksiklik ile nazar, erenlere hoş değil.)

Yunus’un nazarında herkes aynıdır. Aynı muameleye layıktır. Fakir ya da zengin, kadın ya da erkek; herkese aynı gözle bakılmalıdır. Kimsesizlerin kimsesi olmak, yalnızların yalnızlığını gidermek, dost düşman ayırt etmeden herkese adaletle yaklaşmak hoşgörünün temellerini sağlamlaştırmaktadır. Değersiz olana değer vermek, fakir olanı hakir görmemek bir erdemdir.

Kamusın bir gör kemterin er gör
Alçak görmegil palâs giyen
Tîz çıkarurlar fevka’l- ‘ulâya
Bil ‘Îsa gibi dünya koyanı
Tîz indürürler tahte’s-serâyâ
Şol Kârün gibi dünya kovanı

(Kamusun bir gör, kemterin er gör,
 Alçak görme sen palas giyeni
 Tez çıkarırlar fevkalulaya,
 Bin isa gibi dine uyanı
 Tez indirirler tahtesseraya,
 Şu karun gibi dünya kovanı)

Yunus, “İşi kolay turalım” der. İnsanların yollarını açmayı, sevmeyi seilmeyi, bu dünyanın fani olduğu, kimsenin ve hiçbir şeyin kalıcı olmadığı bilinciyle hareket etmeyi önerir. Bu da insanlar arası huzuru, iletişimi arttıracaktır.

Gelin tanış olalım, işi kolay kılalım,
 Sevelim sevillelim, dünya kimseye kalmaz!

Yunus Emre, sabrı anlatmak için Kur'an- Kerim'in "en güzel kıssa" olarak adlandırdığı Hz. Yusuf'un hikâyesini konu alır. Dipsiz kuyuda, üstelik kardeşleri tarafından bırakıldığı kuyudan, bir sultam olarak sabrederek çıkan Hz. Yusuf, sabrın verdiği ödülü almıştır. “*Sabrın sonu selamettir*” sözünden hareketle sabrın bize ne güzel sonuçlar bıraktığını görmemiz gerekir. Gerçekten de bu hayatımızda da böyledir. Hiç beklenmeyen bir anda karşımıza çıkan hayırla sıfatlandırılan güzel sonuç bize sabrın ne denli huzur bırakan ve dinlendiren bir erdem olduğunu gösterir.

Eyyûb'layın sabr eyle Ya'kûb'layın çok ağla
 Yûsuf-sıfat sen dahı Ken'ân'a irişince

Yunus sen bu gevheri harceyleme nâdâna
 Bu yolda neler çekdün ol kâna irişince
 (Eyyup'layın sabreyle, Yakup'layın çok ağla, Yusuf sıfat sen dahi Kenan'a
 erişince.

Yunus sen bu gevheri harceyleme nadana, bu yolda neler çektin o kana erişince.)

Yunus'a göre sabretmek, sadece başa gelenlere katlanmak değildir. Sabır, göğüs germek, mücadele etmek ve azmetmektir. En olumsuzun içinde dahi, bir olumluluk, bir güzellik, bir çıkış yolu aramaktır, fedakârlık göstermektir. Sonuç da can sıkıntısıyla yanan zihnin ve kalbin iyileşmesi ve huzura ermesidir.

Sabır ıssı bilür ol neyidüğün
 Sa 'âdetlü tutar sabrun didüğün
 Sabır kimdeyse ol 'Arşa'a süner
 Ki sabr içre bulunur dürlü hüner

Sana her hâl ile sabır gerek hoş
 Ki sabırla kılurlar kahrı hem nûş
 Sabır gerek sana her hâl içinde
 Sabırsuz kimse kalur kâl içinde
 Ki her kimde olursa sabr hâli
 Olısar hayrıla anun me'âli

Sonuç olarak; insan kendini tanıma ve özünü bilme süreci adına arayışı durmaksızın m dir. Bu derin arayış ve dahası kendini gerçekleştirmeye yönelik özlem, insanoğlunun dünya üzerinde görüldüğü ilk zamanlardan günümüze kadar uzanan bir durumdur. İnsanoğlu, kendi iç dünyasını yaşadığı doğa ile bütünleştirerek düşüncesi ile yönünü bulmaya ve iç huzura erişmeye çalışmaktadır. Yunus Emre'yi okudukça, dinledikçe, anlayıp hissettikçe insanın içinde bulunduğu buhranlardan ve sıkıntılardan uzaklaştığı, hastalıklarından beden ve ruhen iyileştiği ve kendini ifade ederken bir rahatlama sağladığı muhakkaktır.

Bu çalışmamızda Yunus Emre'nin hem Divan'ında hem de Risalet'ün Nushiyye'sinde yazmış olduğu şiirlerin insana beden ve ruhen nasıl rahatlama getireceğinden bahsettik. Burda bize en çok toplumsal değerlerimiz yardımcı oldu. Tabii ki, Yunus'un insan sevgisi ve insanın huzuruna giden yolları anlatması sadece bir bildiriye sığabilecek kadar kısa ya da sınırlı değildir. Yunus Emre'yi anlama ve anlatma sürecimiz devam etmektedir.

Kaynakça

- Bilgin, A. (2013). *Yunus Emre, Hayatı ve Sanatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. .
- Çelik, M. (2010). Bizim Yunus. M. Küçük-Ed. içinde, *Bizim Yunus* (s. 10). Ankara.
- Çubukçu, İ. A. (1971). Yunus Emre ve Din Felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 19, 1-23.
- Filiz, Ş. (2018). *Felsefi Sağaltım*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Filiz, Ş. (2021). Yunus Emre ve Tasavvuf Felsefesi. *Yunusca* , 1-20.
- Fuat, M. (1995). Yunus Emre'de Hoşgörü. Ş. Özdemir içinde, *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü* (s. 85-90). Ankara: Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı.
- Günşen, A. (2003). Çağlar Üstü Kimliği ve Türkçesiyle Yunus Emre. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (28-Kış), 165.
- Hökelekli, H. (2013). Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler. 2013: DEM Yayınları.
- Kara, M. (2012). Yunus Emre'nin Tasavvufi Kavramlar Dünyası. A. Y. (Ed.) içinde, *Yunus Emre* (s. 274-277). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Karakoç, S. (2009). *Mevlâna*, . İstanbul: Diriliş Yayınları.

- Köprülü, M. F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2012). Yunus Emre. A. Y. Ed. içinde, *Yunus Emre* (s. 10). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özçelik, M. (2013). *Yunus Emre*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.
- Öztelli, C. (1997). *Yunus Emre*. İstanbul: Yunus Emre Yayınları.
- Taşdelen, V. (2012). Transcendental Terapi: Yunus Emre’de Kaygı ve Umut. *Bizim Külliye (Yunus Emre Özel Sayısı)* (52), 31-37.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Divanı 1-İnceleme*. Ankara: Bilinmiyor.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Kervan Kitapçılık Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Pozitif Psikoloji Çerçevesinde Yunus Emre*

Alparslan AKDOĞAN* - Selahattin AVŞAROĞLU* - Hasan YILMAZ*

Psikoloji bilimi; temelde normal dışı davranışlara, ruh sağlığı bozukluklarına daha çok yoğunlaşmaktadır. Bu noktada temel uğraş alanları sorunlar ve normallikten uzaklaşan davranışlar olan psikoloji bilimi, bu davranışların sağaltımı için çareler aramaktadır. Oysa mutluluk, psikolojik iyi olma hali, affetme, umut, anlam arayışı, insanların yetenekleri gibi özellikleri göz ardı edilmektedir. Pozitif psikoloji; insanların güçsüz yanlarından ziyade olumlu özelliklerine, güçlü yönlerine ve erdemlerine enerjisini kanalize eden bir yaklaşımdır. Pozitif Psikoloji, psikolojinin odaklanmış olduğu geleneksel “hastalık” modelinden uzak olan “sağlık” modelini esas almaktadır (Doğan, 2014). Yalın bir ifade ile pozitif psikolojinin amacı; psikolojinin odağında bulunan, yalnızca hayattaki en kötü şeyleri onarmakla meşgul olmak değil aynı zamanda olumlu nitelikleri desteklemek ve inşa etmeye yönelik bir değişim için başlangıç yapmaktır (Csikszentmihalyi and Seligman,2000).

Pozitif psikoloji, bireyin gelişimine katkıda bulunan koşullar ve süreçleri konu edinmektedir (Gable and Haidt, 2005). Pozitif psikolojinin bireysel ve toplumsal anlamda amaç edindiği bazı nitelikler vardır. Bu nitelikler: öznel iyi oluş, hoşnutluk, geçmiş yaşantılara takılıp kalmayarak geçmişteki yaşantılardan doygun bir memnuniyet hali, şu an içinde akış (bir işi yaparken zaman ve mekândan soyutlanırcasına o işe adapte olarak onunla meşgul olmak), mutluluk, gelecek için umut beslemek ve iyimser olmaktır. Pozitif psikoloji; bireysel anlamda, olumlu özelliklerle ilgilidir. Bunlar: aşk ve meslek kapasitesi, cesaret, kişilerarası iletişim becerisi, estetik duyarlılık, azim, affedicilik, özgünlük, geleceğe yönelik olma, maneviyat, yüksek yetenek ve bilgelik olarak sayılabilir. Grup düzeyinde ise, vatandaşlık erdemleri ve bireyleri daha iyi vatandaşlığa doğru yönlendiren kavramlarla ilgilidir. Bunlar: sorumluluk, özen, fedakârlık, nezaket, ılımlılık, hoşgörü ve iş ahlakı olarak sıralanabilir (Csikszentmihalyi and Seligman, 2000).

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni’nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Uzman Psikolojik Danışman, MEB, alparslan4202@gmail.com

* Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, avsaroglu@erbakan.edu.tr

* Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, hasanyilmaz@erbakan.edu.tr

Pozitif psikoloji, sorun ve çatışmalardan uzak tozpembe bir dünya olduğu düşüncesinde değildir. Yaşam kalitesini arttırma ve sorunları önlemeyi odak noktası olarak kabul eden pozitif psikoloji; insanın bazı özellikleri ile daha yaşanılabilir, daha güzel bir dünya olabileceğini ümit etmektedir (Csikszentmihalyi and Seligman,2000). Bu anlamda öz- kültürümüze bakıldığı zaman Yunus Emre de insanlık tarafından özlem duyulan sevgi, kardeşlik, barış çağrısını şiirleri ile insanlığa sunmaktadır (Sirac ve Gülay, 1999). Yunus Emre; maddi açıdan varlıklı, muhtaç, kendi dinine mensup ya da başka bir dinin mensubu ayrımı yapmadan insan olan herkese karşı çok güçlü bir sevgi ile yaklaşmaktadır. Yunus, Yaratıcı' nın bir parçası olarak gördüğü insanı bu yüzden sevgiye değer bulmaktadır (Banarlı,1997). Yunus Emre için aslolan gönül yapmaktır. Bir gönlün yıkılmasına sebep olmak ise yıkıcı bir afet gibidir. Yunus şu dizeleri ile gönül yıkmaktan kaçınmanın önemine vurgu yapmaktadır:

Gönül Çalab'ın tahtı
Gönüle Çalap baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise (Tavukçu, 2017).
Ben gelmedim dava için
Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdür
Gönüller yapmaya geldim (Sirac ve Gülay, 1999).

Bu dizelerde verilmek istenen mesaja pozitif psikoloji kavramlarından nezaket anlam derinliği açısından uygun düşmektedir. Türk Dil Kurumu (2021); nezaketi, “başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik” olarak tanımlamaktadır. Yunus’un özellikle üzerinde durduğu bir başka kavram ise sevgidir. Sevgi; etken bir ilgi ile bir şeye dahil olmaktır. Tüccar mantığından uzak olarak almadan bir şeyleri vermektir (Fromm, 1956). Yunus’ta sevgi sadece insan severlikle sınırlı olmayarak daha geniş bir perspektiftedir. İnsan, hayvan, dağ, taş özetle yaratılan her şeye duyulan bir sevgi biçimidir (Tatçı,2020). Yunus bu sevgi anlayışını da şu dörtlükte ortaya koymaktadır:

Gelin tanışık edelim
İşin kolayın tutalım
Sevelim sevillelim
Dünya kimseye kalmaz (Gökdemir ve Gökdemir, 1996).

Yunus, insanın dünyaya geliş amacının kavga etmek değil sevgi olduğuna vurgu yapmaktadır. Yunus’ un kendisi de insanların kusurlarını hoş gören, kin tutmayan, samimi olan, insan ilişkilerini sevgi üzerine kuran, öfkeye kapılmadan affetmeyi bilen bir ozandır (Sirac ve Gülay, 1999). Yunus’un niteliklerinden olan affetmek; bireyin kendisine, başkalarına, herhangi bir

duruma öfke duymasından ve küskünlükten vazgeçmeyi içermektedir (Thompson ve diğ., 2005). Hoşgörü ise; çocuk ya da yetişkin kim olursa olsun farklılıklara saygı duymayı ihtiva etmektedir. Karşıt fikirlere karşı anlayışla yaklaşarak fikir ayrılıklarında ve çatışmalarında şiddetten uzak durarak saygı çerçevesinde barış ve huzur içinde birlikte yaşamayı içermektedir (Reardon, 1997; akt. Kepenekçi, 2004). Bu bağlamda Yunus, aşağıdaki dizelerinde kin gütmekten uzak olmaya, affetmeye, hoş görüye vurgu yapmaktadır:

Adımız miskindir bizim

Düşmanımız kindir bizim

Biz kimseye kin tutmayız

Kamu alem birdir bize (Sirac ve Gülay, 1999).

Yunus'un düşünce iklimine seyahatine ve insanlığa miras olarak bıraktığı sevgi, hoşgörü, nezaket, alçak gönüllülük gibi birçok özelliğin kazanımına kendi öz kültürü, sabrı, ilmi, tecrübesi ve kendini tanıması eşlik etmektedir (Banarlı, 1997). Bu açıdan Yunus, evrensel mesaj içeren bir başka dörtlüğünde ise insanın kendini bilmesine, öz bilince dikkat çekmektedir:

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsin

Ya nice okumaktır (Bican Ercilasun, İz, Kut ve Köseoğlu, 2004).

Öz- bilinç; bireyin dikkatini derinlemesine kendi iç dünyasına ve dış dünyanın etkisi altındaki kendilik bilincine odaklaması olarak tanımlanabilir. (Burnkrant and Page, 1984). Yunus'un iç aleminde yaşamış olduğu inişli çıkışlı ruh hallerindeki değişimler, kendisini sevgiye, kardeşliğe, birliktelik ruhuna ulaştırmaktadır. Yunus Emre, sevgi ile yoğrulmuş deyişlerini halka sunmaktadır. İnsan ruhunun ne ile güzelleşeceğini bilmektedir. Yunus, kalpleri doğru ve uygun bir eğitim ile bereketlenebilecek bir toprak olarak görmektedir (Sirac ve Gülay, 1999).

Sonuç

Pozitif psikoloji; insanların normal dışı davranışlarından uzaklaşarak normale ulaşmasını hedefleyen, salt gayesi eksiden nötre erişim olan temel psikoloji mantığından çok daha ötededir. Pozitif psikolojinin amacı; insanların güçlü yönlerini mihenk taşı kabul ederek insanların yaşam doyumunu, yaşam kalitesini arttırmalarına katkıda bulunmaktır. Toplum, insanlardan meydana gelmektedir. Bu anlamda pozitif psikoloji sadece insanın değil geniş anlamda toplumun yaşam kalitesini arttırmayı amaçlamaktadır. Hayatı, şiirleri ve deyişleri ile ölümünün üzerinden asırlar geçmesine rağmen adı anılınca insanların zihninde iyiyi, güzeli, iyiliği, sevgiyi, affetmeyi, hoş görüyü ve daha birçok olumlu özellikleri çağrıştıran Yunus Emre; “Yaradılanı severiz, Yaradandan ötürü” deyişiyle insanı Yaratıcı’ nın tecellisi olması yönüyle pozitif

kabul etmektedir. İnsanın mutluluk ve huzur yolculuğunda sevgi, cömertlik, hoşgörü, nezaket, barış, ilim, kendini bilmek gibi birçok durağı olduğu ve bu durakların her birinin hem insanın hem de toplumun yaşam kalitesini arttıran etkenler olduğunu şiirlerinde dile getirmektedir. Manevi doyumunu sağlamadan insanın olumlu yönlerini yeterince açığa çıkaramayacağını düşünen Yunus, şiirlerinde bahsettiği erdemler ile manevi doyumun sağlanabileceğini, böylece yaşamın kalitelenebileceğini tüm insanlığa sunmaktadır.

Kaynakça

- Banarlı, N.S. (1997). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bican Ercilasun A., İz, F. Kut, G. Köseoğlu, N. (2004). Büyük Türk Klasikleri, Cilt :1 İstanbul: Ötüken Neşriyat- Söğüt Yayıncılık.
- Burnkrant RE, Page TJ Jr. A modification of the Fenigstein, Scheier, and Buss Self-Consciousness Scales. J Pers Assess. 1984 Dec;48(6):629-37. doi: 10.1207/s15327752jpa4806_10. PMID: 16367504.
- Csikszentmihalyi, M., Seligman, M. (2000). Positive psychology. American Psychologist, 55(1), 5-14.)
- Fromm, E. (1995). *Sevme Sanatı*. (Çev. Y.Salman). İstanbul: Payel Yayınevi (1956).
- Gable, S.L., Haidt, J., 2005. What (and Why) is Positive Psychology?. Review of General Psychology 9, 103–110.. doi:10.1037/1089-2680.9.2.103
- Gökdemir, S., Gökdemir, A. (1996) Yunus Emre Güldeste. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Kate, H., Ilona, B. (2011). Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar. (Çev. editörü, T. Doğan) Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık (2018). Önsöz, x1.; <http://www.tayfundogan.net/2021/10/01/pozitif-psikoloji-nedir-ve-neden-onemlidir/>
- Kepenekçi, Y. D. D. Y. K. (2004). Sınıf Öğretmenlerine Göre Hoşgörü. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi , 38 (38) , 250-265 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10359/126825>
- Sirac, A., Gülay, M. (1999) Yunus Emre Eserlerinden Seçmeler. İstanbul: Akpınar Yayınları
- Tatçı, M. (2020). Yunus Emre Enstitüsü Türk Dünyası (2). Kartallıoğlu, Y. (Ed), Sunuş içinde (1-16).
- Tavukçu, O.K. (2017) Yunus Emre Kitabı. Takdim içinde (11-12). Şahin, Y. Aksaray, Akçağ Yayınevi.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., Billings, L. S., ... & Roberts, D. E. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of personality*, 73(2), 313-360.
- Türk Dil Kurumu. (2021). Nezaket. sozluk.gov.tr/ adresinden Kasım 6, 2021 tarihinde erişilmiştir.

Yunus Emre'nin Etki Coğrafyasında Hintli Şair Kebir ve Şiirindeki Yansımaları*

Asena ÖZTÜRK*

Özet

Yunus Emre, 13. yüzyıl Anadolu sahası Türk edebiyatının döneminde ve sonrasında güçlü bir temsilcisidir. Kendi devrini aşan ve zamanlar üstü bir edebi şahsiyet olarak Türk şiirinde önemli bir merhale olan Yunus Emre'nin Türk tasavvuf çevrelerinde görülen ve yayılan etkileri ile etki sahası geniş bir şair olduğunu söylemek zorlama değildir. Aynı şekilde 15. yüzyıl Hint edebiyatında mistik bir şair olarak Hintli şair Kebir'in mistik şiirleriyle öne çıktığı ve söylemiyle farklı din ve mensupları arasındaki diyalogu sağlamada önemli rolü görülür. Bu bağlamda Yunus Emre'nin etki coğrafyasında bir nokta olarak Hint mistisizmi etkisinde şiir örneklerini veren Hintli şair Kebir yerini bulabilir. Aralarındaki yaklaşık iki yüzyıllık zaman farkı ve coğrafi mesafe açısından Yunus Emre'nin Kebir üzerindeki muhtemel etkisi *One Hundred Poems of Kabir* ve *Yunus Emre Divanı* adlı eserler özelinde incelenebilir. Kebir'in karşılaştırma verisi olarak ele alınmasında Yunus Emre ile hayatlarında, dönemlerinde ve şiirlerindeki benzerliklerin payı olduğunu söylemek mümkündür. Devirlerinde her iki şairin de içlerinde bulundukları topluluklarca anlaşılamamış olmaları ve yaftalara maruz kalmaları, şiirlerinde ele aldıkları temalar ve evrenselliğe varan kuşatıcı söylemleriyle her kısma hitap ediyor olmaları, şiirlerinde sade ancak zor söyleyişi esas almaları bu ortaklıklara birer örnek niteliğindedir. Tanrı, yaratılış, insan, sevgi, kardeşlik, inanç gibi başlıklar altında Yunus Emre ile izleksel koşutluk gösteren Kebir'in şiirlerini bir arada ele almak hem insanlığın her noktasına dokunabilen şairler olmaları yönüyle evrensel bir söylemin inşasındaki rollerinin zaman ve uzam düzlemindeki seyrini görmek hem de dil ve çeviri çalışmaları açısından Yunus Emre'nin Türk diliyle yakaladığı sade ve kapsayıcı söyleminin izini farklı bir coğrafyada sürmek amacına ulaşma niyeti taşır.

Anahtar Kelimeler: *Yunus Emre, Kebir, tasavvuf, mistisizm, şiir.*

The Indian Poet Kebir in Yunus Emre's Geography of Influence and Its Reflections in His Poetry

Abstract

Yunus Emre is a strong representative of the 13th century Anatolian field of Turkish literature during and after. It is not forced to say that Yunus Emre, who transcended his time and became an important stage in Turkish poetry

* Bu çalışma 07-09 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Karaman Uluslararası Yunus Emre ve Türkçe Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* YL Öğrencisi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. asenaoturk71@gmail.com

as a timeless literary figure, is a poet with a wide range of influence with his visible and spreading influences in Turkish mystic circles. Likewise, Indian poet Kebir, as a mystical poet in 15th century Indian literature, came to the fore with his mystical poems and played an important role in providing dialogue between different religions and their members with his discourse. In this context, the Indian poet Kebir, who gives examples of poetry under the influence of Indian mysticism, can find his place as a point in Yunus Emre's geography of influence. The possible impact of Yunus Emre on the Kebir in terms of time difference and geographical distance of about two hundred years between them can be examined in terms of the works named *One Hundred Poems of Kabir* and *Yunus Emre Divan*. It is possible to say that the similarities in Yunus Emre's lives, periods and poems have a share in considering Kebir as a comparison data. The fact that both poets could not be understood by the communities they belonged to and were stigmatized in their time, the themes they dealt with in their poems and the fact that they appealed to everyone with their encompassing discourses reaching universality, and that they based their poems on simple but difficult utterance are examples of these partnerships. Considering together Kebir's poems, which show parallelism with Yunus Emre under the titles such as God, creation, human, love, brotherhood, faith, will reveal the course of their role in the construction of a universal discourse in time and space, as they are poets who can touch every point of humanity. It aims to reach the goal of seeing the plain and inclusive discourse of Yunus Emre in terms of language and translation studies in a different geography.

Keywords: *Yunus Emre, Kebir, mysticism, mysticism, poem.*

Giriş

13. yüzyıl Anadolu sahası Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden Yunus Emre, tasavvuf konulu şiirleriyle etki sahası geniş bir şairdir. Kendi dönemi ve sonrasında Türk coğrafyasındaki etkilerine binaen dünya edebiyatına misal teşkil edebilecek bir şair olarak etki sahasını genişletebilmek adına Türk coğrafyası dışındaki edebiyata yönelmek mümkün görünmektedir. Bu yolda örnek bir çalışma olarak Fikret Türkmen'in 1991 yılında sunduğu bir bildiri çıkış noktası olarak ele alınabilir. "Türk ve Dünya Edebiyatında Yunus Emre'nin Yeri" başlıklı bildirisinde Türkmen, Yunus Emre'nin dünya edebiyatındaki örneklerle karşılaştırılması yolundaki önerilerinde ilk sırada Hintli şair Kebir'in adını Annemarie Schimmel'in bu yoldaki çalışmalarına binaen zikreder (Türkmen, 1995, s. 58).

İslam tasavvufunun Hint mistisizmi üzerindeki etkilerinin (Fidan, 2019, s. 14) olgun bir örneği olarak Kebir'in; Şankara, Ramanuja, Ramananda, Nanak gibi Hint mistisizmindeki kişiliklerden farklı olarak, dinler arası diyalogu sağlayan mistik bir kişilik olarak öne çıktığı görülmektedir. Şair ve müzisyen olan

Kebir'in şiirlerinde kullandığı alegorik dil ve söylem, şiirimize intikal eden ve yetkin örneklerinin görüldüğü “sehl-i mümteni” şiir yazma metodunun Hint şiirinde verdiği sade örnekleri, bir araya gelmesi zor görünen dinler arasında çokça sevenlerinin bulunması ve buna mukabil yaftalara maruz kalması gibi özellikleri, Yunus Emre'nin Kebir'in dini ve edebi kişiliği üzerinde etkisinin olabileceğini düşündürebilir. Bu bağlamda Yunus Emre'nin Kebir üzerindeki muhtemel etkileri her iki şairin şiirlerinin yer aldığı *One Hundred Poems of Kabir* ve *Yunus Emre Divanı* özelinde karşılaştırılabilir.

Yunus Emre araştırmaları açısından Yunus Emre'nin diğer kültürler üzerindeki etkisi bağlamında Doğu kültüründeki muhtemel etkisini Hintli şair Kebir üzerinden ele almak uygun görünmektedir. Bu çalışmada Yunus Emre ve Kebir'in şahsiyetleri ve dönemleri hakkında bilgi verdikten ve iki şair arasındaki benzerlikleri belirledikten sonra, şiirlerinin incelenmesi izleksel bağlamda gerçekleştirilecektir.

Yunus Emre ve Hintli Şair Kebir

Yunus Emre, 13. yüzyılın ortaları ve 14. yüzyılın başlarında yaşamış (1240-1320) Anadolu sahası Türk mutasavvıf şairdir. Devrinde edebiyat dilinin Farsça olmasına karşın Eski Anadolu Türkçesiyle tekke şiirinin en güzel ve canlı örneklerini vermekle Türk şiirinin tekamülünde önemli bir merhale olduğunu söylemek zorlama olmaz. Hakkındaki gerçek bilgilere göre Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde Sarıköy'de doğduğu kuvvetle muhtemel olup, bir çiftçi veyahut zengin bir kimse olduğu yolunda rivayetler mevcuttur (Köprülü, 1976, s. 265; Kabaklı, 2006, s. 15; Pala, 1999, s. 16). Yunus Emre'nin mensup olduğu tarikat hususunda Bektaşilik başta olmak üzere Kadirilik, Halvetilik, Mevlevilik gibi tarikatların fikir birliğine varamaması (Pala, 1999, s. 13) Yunus Emre'ye duyulan sevginin bir eseri telakki edilebilir. Aynı dönemde yaşamış olduğu Mevlana ile münasebeti şiirlerinde bu yoldaki ikrarıyla sabittir (Kabaklı, 2006, s. 15). Menkabevi bir kişilik olarak Yunus Emre, Taptuk Emre'nin dergahında kırk yıl kadar hizmette bulunmuş bir mürittir. Yunus Emre'nin Taptuk Emre ile tanışması, Moğol istilaları zamanında yaşanan kıtlık sebebiyle Hacı Bektaş-ı Velî'nin dergahına varması vesilesiyledir (Köprülü, 1976, s. 260; Timurtaş, 1972, s. 20-21): Buğday yerine nefes vermeyi teklif eden Hacı Bektaş-ı Velî'nin bu teklifini kabul etmeyen Yunus Emre, pişman olup geri döndüğü zaman nasibinin Taptuk Emre'nin dergahında olduğunu öğrenir ve Taptuk Emre'ye mürit olur. Edebi bir kişilik olarak Yunus Emre, Cemal Süreya'nın ifadesiyle “süt dişleriyle Türkçenin gök ekinini biçen” (Süreya, 2019, s. 95) şairidir ve Türkçenin edebi bir dil olarak mesafe kat etmesinde öncü bir role sahiptir. Gönül mimarı olarak Türk

illerinde yüzyıllardır ölümsüz yerin sahibi olmasında, şiir dilinde Türkçenin sağlam bir imarı kurmasının ve yükseltmesinin eseri vardır. Şiirlerinde yoğunlukla Allah aşkı, Hz. Peygamber (sav), enbiya ve evliyalar, dört halife, din, inanç, sevgi, kardeşlik gibi konuları işlemiştir. Yunus Emre ile ilgili bilgilerin özet bir şekilde verilmesi, çalışmada konu bütünlüğünü sağlayacak arka planı oluşturması itibariyledir.

Kebir ise 15. yüzyılda yaşamış Hint edebiyatının mistik şairlerindendir. 1425'te Benares'te doğan ve 1518'de Maghar'da ölen Kebir hakkında dokumacı bir Müslüman'ın oğlu veya evlatlığı olduğu rivayeti mevcuttur ve Müslüman olduğu yolundaki ihtimal, kendisinin ve oğlu Kemal'in adlarının etimolojik kökenleri sebebiyledir. (Topaloğlu, 2002, s. 162; Zuhur, 2016, s. 22) Kebir, Bhakti öğretisinin önde gelen isimlerinden Ramananda'nın müridi olmuş ve "ruhunun onda olduğuna inanılacak kadar" Hindu çevrelerde kendine bir yer edinmiştir (Underhill, 1915, s. vi-vii). İslam dünyasında Kebir ile ilgili bilgilere Ebu'l Fazl el-Allami'nin *Ayin-i Ekberi* ve Muhammed Muhsin Fani'nin *Debistan-ı Mezahib* adlı eserlerinde rastlanır (Zuhur, 2016, s. 23-24). Allami'nin eseri Kebir hakkında bilgi veren ilk kaynak olmakla birlikte eserde Kebir'in muvahhit bir şair olduğu ve her iki din tarafından sevildiği bildirilmektedir. Fani'nin eseri ise Kebir'in tek tanrıya tapan bir toplulukta doğduğunu ve dilenci olduğunu haber verir. Şairliğinin yanında bir müzisyen olan Kebir'in şiirlerinde Tanrı övgüsü, Tanrı aşkı, Tanrı'ya giden yolu arayış vb. konuların; esasında Tanrı temasının sıklıkla işlendiği görülür.

Yaşadığı devir İslam'la dokuz asır öncesinde tanışmış bir dini-kültürel ortama tanıklık eder ve bu devre kadar Hint coğrafyasının kadim inanışlarından Hinduizm ile İslam arasında sağlanmak istenen senkretik çabaları görmek mümkündür (Schimmel, 1999, s. 119). 8. Yüzyılda Emevilerin Sind bölgesindeki hakimiyeti sonrasında İslam'la tanışan Hint toprakları, 13. Yüzyılda Delhi Türk Sultanlığı'nın kurulması ve 16. yüzyılda Babürlerin buradaki hakimiyetiyle sekiz asır sürecek bir Türk-İslam etkisini tecrübe etmiştir (Zuhur, 2016, s. 6-9; Küçük, 1987, s. 392). Hint alt kıtasındaki dini mozaik içerisinde İslam yayıldıkça, Hinduların İslam'a dair birtakım uygulamaları¹ Hinduizm'le birleştirdikleri görülür (Küçük, 1987, s. 392). Sihizm adı verilen bu akımı, öncesindeki Sant, Nath ve Bhakti öğretilerine bağlayan geçiş devresinde ön plana çıkan isim Kebir olur (Zuhur, 2016, s. 28).

¹ Eşleri öldükten sonra geride kalan kadınları yakmamaları ve evlenmelerine müsaadeleri, ineğe geleneksel bakışın sürdürülmesiyle birlikte aynı zamanda et yemeleri, kadınların eğitimlerine hoşgörüler ve şarap gibi İslam'da haram olarak kabul edilen maddelerden uzak durmaları İslam ile yakınlıkları bağlamında örneklendirilebilir (Küçük, 1987: 412).

Kebir, Sihizm'e öncü senkretik çabalarıyla bugün "Kabir-panthi" adı verilen bir mezhebin ruhani kurucusu konumundadır (Küçük, 1987, s. 395). Senkretist bir şair olarak Hinduizm ve İslam arasındaki uzlaştırma çabasını Ramananda'dan miras alan ve bu doğrultuda her iki dini uzlaştırıcı bir rol üstlenmiş olan Kebir'in şiir dilindeki tavrını dinin şeriat boyutunu ve çileciliği reddetmek şeklinde görmek mümkündür (Underhill, 1915, s. vi-vii). Şiirlerindeki izleksel eğilim her ne kadar İslam'dan yana görünse de Kebir'in muvahhit bir şair olduğu yolundaki iddia desteklenebilir. Kebir'in kendisi hakkında bir şiiri, dini kişiliği hakkında ipucu verebilir:

Ben ne dindarım ne de tanrısız,
 Ne yasaya ne de duyulara göre yaşıyorum,
 Ne konuşanım ne de işiten,
 Ben ne kulum ne de efendi,
 Ben ne bağılım ne de özgür,
 Ne ayırırım ne de bağlı.
 Hiçbirine uzak değilim: Hiçbirine yakın da değilim.
 Ne cehenneme ne de cennete gideceğim.
 Tüm işleri yaparım; yine de tüm işlerden ayırırım.
 Ne demek istediğimi çok az kişi anlar: Anlayabilen, kıpırdamadan oturur.
 Kebir ne kurmaya ne de yıkmaya çalışır.
 (Underhill, 1915, s. 85)

Her iki din arasındaki uzlaştırıcı rolü ve diyalog kurma çabası, Kebir'i bu iki dinin mensupları tarafından sevilen bir kişilik haline getirmiştir. Hakkındaki rivayetlerin ölümüyle ilgili olanı, bu sevgiyi göstermeye muktedirdir. Allami ve Fani'nin yanı sıra Underhill'in de değindiği ve "a beautiful legend" (güzel bir efsane) diye nitelediği rivayete göre (Underhill, 1915, s. xviii-xix) Kebir ölür ve çokça sevildiği Müslümanlar ve Hindular arasında cenaze töreni üzerine bir anlaşmazlık çıkar. Müslümanlar kendi dini adetleri üzere Kebir'i gömmek isterlerken Hindular da yakmak isterler. Bu tartışma esnasında Kebir'in bedeni ortadadır ve içlerine biri gelerek (Kebir olduğu rivayet edilir) yerde yatanın kim olduğunu sorar. Bunun üzerine oradakiler, bedenin üzerindeki örtüyü kaldırdıklarında karşılarında Kebir'in cansız bedeni yerine bir yığın çeşitli çiçek bulurlar. Hikmeti anlayan topluluktan Müslümanlar çiçeklerin yarısını, Hindular da diğer yarısını alarak kendi dini gelenekleri üzere cenaze törenini gerçekleştirirler.

Müslüman mutasavvıf bir kişilik olarak Yunus Emre ve Hint mistisizmi etkisinde tek tanrı inancına sahip Kebir'in hayatlarındaki ve şiirlerindeki

benzerliklerden söz edildiğinde ilk olarak iki şairin de içinde bulundukları zamanın Moğol istilalarını yaşadığı görülür: 13-14. yüzyıllar arasında Anadolu’da hakim olan Moğol istilaları² ve Hint bölgesinde Timur ile sonlanan istilalar³. Her iki şair de içlerinde bulundukları toplumları tarafından yargılanmış ve yaftalanmış ve söylemleriyle hemen kolay anlaşılamamışlardır. Bunu Yunus Emre’nin dini konuları ele alış biçimi özellikle türsel açıdan edebiyatımızdaki en iyi örneklerini verdiği şatihleriyle; Kebir’in ise şiirlerindeki sembolik söylem ve dinin uygulama ve kurallarına karşı çıkması ile görmek mümkündür. Yunus Emre ve Molla Kasım ile ilgili olanı bilindik örneklerindendir (Timurtaş, 1972, s. 24; Kabaklı, 2006, s. 42): 13. yüzyıl Azerbaycan şiirinin isimlerinden Molla Kasım, bir derenin kenarında Yunus Emre’nin şiirlerini okumaya başlar. Yaklaşık üç bin sayfa olan kitabın İslam’a aykırı olduğu düşüncesiyle bin tanesini yakar, bin tanesini suya atar ve son bine geldiğinde karşılaştığı şu dizelerle durur ve tövbe getirir:

Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme

Seni sigaya çeken bir Molla Kasım gelir

Kebir ise, edebi kişiliği ve dini rolü sebebiyle “tehlikeli bir adam” olarak görülmüştür: “İster Hindu ister Müslüman olsun, Ortodoks kutsallık açısından Kebir açıkça bir sapkındı ve tüm kurumsal dinlerden açık bir şekilde hoşlanmaması, tüm dış gözlemler (...), kilise görüşü söz konusu olduğunda, tehlikeli bir adam olarak ününü tamamladı” (Underhill, 1915, s. xv). Doğduğu şehir Benares’in döneminde rahiplerin merkezi olmasından dolayı Kebir’in “hatırı sayılır bir zulme maruz kalm[ış olduğu]” ve bunun devrin hükümdarına kadar taşınmış olduğu, ancak hükümdar İskender Ludi’nin hoşgörüsü sayesinde kurtulduğu görülür: “En azından bir kez, sözde bir şifa mucizesinin performansından sonra, İmparator İskender Ludi’nin önüne çıkarıldı ve ilahi güçlere sahip olduğunu iddia etmekle suçlandı. Ancak hatırı sayılır bir kültürün hükümdarı olan İskender Ludi, kendi inancına mensup azizlerin tuhaflıklarına karşı hoşgörülüydü” (Underhill, 1915, s. xvi-xvii).

Yunus Emre ve Kebir’in hayatlarına ilişkin bir benzerlik de, en az kendileri kadar mürit-mürşit ilişkilerinin de ünlü olmasıdır. Yunus Emre’nin, Taptuk Emre’nin dergahında kırk yıl hizmet ettiği rivayet edilir (Köprülü, 1976, s. 268-269; Kabaklı, 2006, s. 15). Kebir ise Bhakti öğretisindeki isimlerden biri olan Ramananda’nın hizmetinde bulunmuştur. Kebir’in Ramananda’ya intisabı şu şekildedir: Rivayete göre Ramananda Ganj nehrinde yıkanırdı. Bir gün

² Moğol istilaları. (t.y.).

³ Hindistan’ın Moğollar tarafından istilası. (t.y.).

Kebir, Ganj nehrinin basamaklarına saklandı ve Ramananda suya inerken Kebir'in üzerine bastığında "Ram! Ram!" diye bağırmaya başladı, "*Kebir daha sonra Ramananda'nın dudaklarından inisiyasyon mantrasını aldığını ve onunla müritliğe kabul edildiğini açıkladı*" (Underhill, 1915, s. xi).

Yunus Emre ve Taptuk Emre'nin mürit-mürşit ilişkisi, Ramananda ve Kebir'in farklı dinlere mensup olmaları ihtimali yönüyle birbirinden ayrılır. Kadim bir inanç olarak Hinduizm'in diğer dinlere karşı tavrı, kucaklayıcı bir hoşgörüdür (Schimmel, 1999, s. 112). Ancak dinde hakim olan hoşgörü mürit-mürşit ilişkisi özelinde bir Hindu gurusu olan Ramananda'nın ve –ihtimal de olsa- bir Müslüman olan Kebir'i müritliğe kabul etmiş olmasında görülmemekle birlikte, bu dönemde farklı dinler arasındaki müntesiplik dairesinin imkanı zayıf görülür: "*Doğuştan dini tutkuya sahip bir çocuk olarak Kebir, Ramananda'da mukadder mürşidini gördü; ama bir Hindu gurusunun bir Müslüman'ı mürit olarak kabul etme şansının ne kadar az olduğunu biliyordu*" (Underhill, 1915, s. x-xi).

Yunus Emre'nin ümmi mi yoksa medrese veyahut tekke eğitiminden geçmiş olduğu yolundaki görüş farklılıklarına koşut olarak Kebir'in Hinduizm'e ilişkin bilgisinin yanında İslami terminolojiye/İslam bilgisine nereden haiz olduğu meselesi mevcuttur. Yunus Emre, kimilerince ümmi olarak kabul edilirken, kimilerince alim bir zat olarak kabul edilir (Köprülü, 1976, s. 271-274). Aynı şekilde Kebir'in okuma yazma bilmeyen ama iyi bir şair ve müzisyen olduğu kabulünün yanında İslam tasavvuf ve felsefesine yakınlığı ise, mürşidi Ramananda'nın senkretist bir ilkeyle hareket eden bir din adamı olması ve bu ilkeyle devrinde her iki dinin önde gelen din adamlarıyla "teolojik ve felsefi tartışmalara" katılmış olması ve bunların içinde bir mürit olarak bunları özümsemiş olmasına dayandırılır (Underhill, 1915, s. xii).

Yunus Emre ve Kebir'in mutasavvıf yaşantılarının yanında dünya hayatından el çeken bir kişiliğe sahip olmadıkları görülür. Samiha Ayverdi'nin ifadesiyle "*Şark velilerinin yolunda yürüyen Yunus'a, felsefesini aksiyon haline tercüme edip, günlük ve pratik hayata maletmiş bir serdengeçti denebilir*" (Ayverdi, 2006, s. 52). İslam, ahiret hayatının yanında dünya hayatı için de çalışmayı esas kılar. Zira İslam'ın sosyolojik boyutta önerdiği toplum modeli S. H. Nasr'ın F. Schuon'dan aktardığı üzere "evli din adamları"ndan müteşekkildir, ruhbanlık yoktur (Nasr, 2019, s. 107); buna koşut olarak Yunus Emre, dergâh hizmetinin yanında evli ve çocuklu bir adamdır; aynı zamanda Kebir de dini çabalarının yanında geçimini dokumacılıkla sağlayan "evli bir adam ve aile babasıdır" (Underhill, 1915, s. xiv). Dolayısıyla her iki şairin yaşamı İslam'ın uygun gördüğü bir yaşayışı ifade eder.

Şiirlerindeki Benzerlikler

Yunus Emre ve Kebir şiirlerindeki izleksel yapı itibariyle karşılaştırılacaklardır. Bu izleksel yapı İslami tasavvufun öğelerini içermesi ve birtakım anahtar ifadelerin benzerlik göstermesi bakımından Yunus Emre ve Kebir arasındaki muhtemel bağı teşkil edebilir. Şiirlerinde sade ancak zor söyleyişi esas alan Yunus Emre ve Kebir'in şiirlerinde öne çıkan anahtar ifadeler Tanrı, aşkın karşısında kuralların geri planda kalması, aşk sarhoşluğu ve şarap, arayış ve beden/ev olarak sayılabilir.

1. Tanrı

Yunus Emre'nin şiirlerinin çoğunluğunda yer tutan Allah; alemleri, canlıları, gökte ve yerde olan tüm mevcudatı kudret eliyle yaratandır. Alemlerin sultanıdır, yaratılmış olan her şey onun eseridir, ancak izi sırdır, kimseye ayan değildir. Tasavvuftaki ifadesiyle “*Allah o kadar zahirdir ki, zuhurunun şiddetinden gaiptir.*” (Kısakürek, 2018, s. 46) Zatı ve sıfatlarıyla “küll”ü tanımlamak, “cüz”ün elinde mümkün değildir:

Hak cihana tolıdur, kimsene Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste, o senden ayru olmaz
(Yunus Emre, 2021, s. 90)
Hak bir gövher yaratdı kendinün kudretinden
Nazar kıldı gövhere, eridi heybetinden
(Yunus Emre, 2021, s. 194)
Padişahlık senündür, heybetün var
Yaratdın yir ü göği, kudretün var
Binişansın, nişanun kimse bilmez
Eğerçi binihayet ayetün var
(...)
Ne reng ü ne şekl, ne kad ne kamet
Ne cevher ne araz, ne suretün var
Senündür arş, kürsi yü kalem levh
Döner çerh, yer turur, hoş hikmetün var
(...)
(Yunus Emre, 2021, s. 70-73)

Hinduizm'de Tanrı'ya dair kadim yaklaşım çok tanrılı bir görünüm arz ederken, İslam'ın etkisiyle ten tanrılı eğilim görülmeye başlamıştır (Zuhur, 2016, s. 81-82). Bu bağlamda Kebir'in şiirinde Tanrı'nın zatına bir şekil atfedilmez. Hiçbir şey yokken Tanrı vardır. Tanrı kendine yeter, zaman ve

mekânın üstündedir, dolayısıyla başlangıç ve sonun da üstündedir. Kusursuz varlığını ifade etmeye muktedir kelime yoktur:

Başlangıçta tek başına O'ydu,
Kendine yeterliydi: biçimsiz, renksiz ve koşulsuz Varlık.
O zaman ne başlangıç, ne orta ne de son vardı;
O zaman göz yoktu, karanlık yoktu, ışık yoktu;
O zaman ne yer, ne hava, ne de gökyüzü vardı; ateş, su, toprak yoktu;
Ganj ve Jumna gibi nehirler, denizler, okyanuslar ve dalgalar yoktu.
O zaman ne kusur ne de erdem vardı;
Ne Vedalar, Puranalar, ne de Kuran gibi kutsal yazılar vardı.
Kebir zihninde düşünür ve şöyle der:
"O zaman hiçbir faaliyet yoktu:
Yüce Varlık, kendi benliğinin bilinmeyen derinliklerinde birleşmiş olarak kaldı."
Guru ne yer, ne içer, ne yaşar ne de ölür:
O'nun ne sureti, ne çizgisi, ne rengi, ne de cübbesi vardır.
Ne kastı, ne klanı ne de başka bir şeyi olmayan –
O'nun ihtişamını nasıl tarif edebilirim?
Ne biçimi var ne de biçimsizliği,
O'nun adı yoktur, ne rengi ne renksizliği vardır,
O'nun meskeni yoktur.
(Underhill, 1915, s. 87-88)

Yunus Emre'ye göre Allah aşkı, daha madde planında yaratılmamış iken ruh planında kulların idrak ettiği ve edeceği sonsuz bir tecrübedir. İnsanın Allah ile birliği, Allah'ın elinde insan henüz bir cevher iken ona sevgi nazarıyla ilk bakışına dayanır:

Çalab ışkı candayidi, bu bilişlik andayidi
Adem Havva kandayidi, biz anunile yariken
(Yunus Emre, 2021, s. 188)
Ol dost benden yana hiç bilmezsin niçe bakdı
İşbu vücudum şehrine bir hoş nazar bırakdı
(Yunus Emre, 2021, s. 268)

Kebir'in Tanrı telakkisi aşk etrafında gelişir. Zira bağlı olduğu Bhakti öğretisinde bhakti'nin bir anlamı da aşktır (Fidan, 2019, s. 95). Kebir, bir kul olarak Tanrı'sı ile arasındaki yakınlığı "suyun üzerinde duran nilüfer" ile anlattığı şiirinde kullandığı "nehir" ve "okyanus" kavram ilgisi, kulun Tanrı'sına yakınlığını anlatmada kullanılabilecek zarif bir bağ ifade edebilir:

Seninle benim aramdaki aşk nasıl kopabilir?

Nilüfer yaprağı suyun üzerinde nasıl duruyorsa, sen benim Rabb'imsin, ben de senin kulunum.

(...)

Kebir der ki: "Nehrin okyanusa girdiği gibi kalbim de sana öyle dokunuyor."

(Underhill, 1915, s. 40-41)

2. Aşk karşısında kuralların geri planda kalması

İslam tasavvufunda Hint mistisizminde olduğu gibi Allah'a yaklaşma amaç edinilir ve bunun için dünyevi arzu ve istekler bir kenara bırakılır. Dünya işleri, Hint mistisizminde tamamen terk edilir (Schimmel, 1999, s. 108) ancak İslam tasavvufunda önemli bir fark, dünya işlerinden bütünüyle çekilmenin olmamasıdır. "Düşünce ve eylem" birliğinin en güzel örneği olarak İslam, kişiyi amel ve ibadetlerinde serbest bırakırken insanın sorumlu ve irade sahibi bir varlık olarak sosyolojik boyutta pratik sahasının olması gerektiğini; bir anlamda kişinin tefekkürde olduğu kadar eylemde de aktif olmasını salık verir denebilir (Nasr, 2019, s. 93).

Yunus Emre'nin tasavvufi kişiliği, şiirinde özellikle şeriatin karşısında aşkın ön plana çıkmasını zorunlu kılar. Zira şariat, dinin bir gereği olarak Allah'a yaklaşmanın bir yolu ve bu yoldaki kurallar bütünüdür içerir. Bu yönüyle şariat, dinin zahir boyutunu ifade etmekle birlikte esas olan Allah'a duyulan aşktır:

Din ü millet sorarisen aşıklara din ne hacet
Aşık kişi harab olur harab bilmez din diyanet
(Yunus Emre, 2021, s. 34)

Hakikat bir denizdir şariat anın gemisi
Çokları gemiden çıkıp denize dalmadılar
(Yunus Emre, 2021, s. 59)

Dört kitabın ma'nisin okıdum hasıl itdüm
İşka gelincek gördüm, bir uzun hiceyimiş
(Yunus Emre, 2021, s. 100)

Ancak şu dizelerde de görüldüğü gibi, şariat, kişinin Allah'a ulaşmasında bir araçtır ve gereklidir:

Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrının buyruğun tutup beş vakt namaz kılsa gerek
Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldır
Tamudan azadlu oldur kullar azad olsa gerek
(Yunus Emre, 2021, s. 114)

San'atun yigregi çün namazımı hoş pişe
 Namaz kılan kişide olmaz yavuz endişe
 Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
 Üç kez salavat virgil andan bakgil güneşe
 (Tatçı, 1997, s. 208)

Beş vakit namazın önemini anlatan Yunus Emre, şeriattan uzaklaşmaz; aksine önemini ve zorunluluğunu vurgular. Ancak Kebir'de bu, redde varır. Kebir'in dini kurallar konusundaki düşünceleri Sihizm'le şekillenmiştir (Küçük, 1987, s. 411). Sihizm'de ibadetin eylemsel olarak yerine getirilmesi yerine amellerin önemi vurgulanır. Kebir'e göre şeriat/dini kurallar, Tanrı'ya ulaşmada bütünü bir vesile olarak görülmemektedir. Dini kural ve eylemler, içinde aşk olduğu takdirde Tanrı'ya yaklaşmanın aracı olabilir. Dinin dış boyutlarını reddeden Kebir, bunu her iki dinden verdiği örneklerle şiirlerinde işler:

(...)

Kazi, Kur'an'ın sözlerini araştırır ve başkalarına öğüt verir: ama gönlü bu aşka batmazsa, o insanlara öğretmen olsa da, ne işe yarar?

Yogi giysilerini kırmızıya boyar: ama eğer o aşk rengi hakkında hiçbir şey bilmiyorsa, giysilerinin boyanması ne işe yarar?

Kebir der ki: "İster balkon mabedinde, ister kampta, isterse çiçek bahçesinde olsam, size gerçekten söylüyorum ki, Rabbim her an benden zevk alıyor."

(Underhill, 1915, s. 59-60)

Kutsal yıkanma yerlerinde sudan başka bir şey yoktur; ve onların yararsız olduğunu biliyorum, çünkü onlarda yıkandım.

Görüntülerin hepsi cansız, konuşamazlar; biliyorum, çünkü onlara yüksek sesle ağladım.

Purana ve Kuran sadece kelimelerdir; perdeyi kaldırarak gördüm.

Kebir tecrübenin sözlerini dile getirir; ve diğer tüm şeylerin doğru olmadığını çok iyi bilir.

(Underhill, 1915, s. 49-50)

İslam ve Hinduizm uygulamalarını birlikte eleştirdiği şiirinde Kebir, ibadetler görüntüde kaldığı ve içinde aşktan eser olmadığı sürece bir anlamının olmadığını ifade eder. Yine bir şiirinde Kebir, Yogi'nin ibadetlerini sıraladıktan sonra yine bu ibadetlerin bir sonucu olmadığını ve Tanrı'ya giden yolun bu olmadığını anlatır:

Yogi, zihnini aşkın renklerine boyamak yerine giysilerini boyar:

Rabbim tapınağında oturur ve Brahma'yı bir taşla tapınmaya bırakır.

Kulaklarında delikler açar, harika bir sakalı ve keçeleşmiş bukleleri vardır, keçi gibi görünür:

Bütün arzularını öldürerek çöle gider ve hadım olur:

Başını tıraş eder ve giysilerini boyar; Gita'yı okur ve güçlü bir konuşmacı olur.

Kebir der ki: "Eliniz ayağınız bağlı ölüm kapılarına gidiyorsunuz!"

(Underhill, 1915, s. 69-70)

Kebir, dini kuralların yanında çileciliği de reddeder. Hinduizm geleneğinde Upanişadlar'a binaen insanın kendi kalbine doğru bir yol aramasında dünyevi olan her şeyin terki gereklidir (Schimmel, 1999, s. 108). Ancak manevi eyleme ulaşma arzusunun getirdiği maddi eylemsizlik, Kebir'in esas reddettiği noktayı ifade eder. Bir şiirinde;

Rabb'i hoşnut eden, bedeni çileden çıkaran çileler değil,

Giysilerinizi çıkardığınızda ve duyularınızı öldürdüğünüzde, Rabb'i memnun etmiyorsunuz.

diyerek Tanrı'nın memnun olacağı eylemleri sıralar:

İyi kalpli ve adaletli davranan, dünya işlerinde pasif kalan, yeryüzündeki tüm canlıları kendi benliği gibi gören insan,

Ölümsüz Varlığa ulaşır, gerçek Tanrı her zaman onunla birliktedir.

Kebir diyor ki: "Sözleri temiz, kibirden ve kibirden uzak olan hak isme kavuşur."

(Underhill, 1915, s. 68-69)

Dini kuralların ve çileciliğin reddinin yanı sıra bir şiirinde Kebir, insanın ibadet halindeki nüanslarına da ayrı bir dikkat yöneltir. Bir şiirinde bir mollanın ağlamasını eleştirir. İbadet halinde ağlamak, Allah'a yaklaşmanın ve bunun neticesinde saf ve uhrevi bir halin madde planındaki görüntüsüdür. Ağlamanın eleştirisi, mollanın bu vasfı içerisinde bu eylemi gerçekleştirmesi ve sesini yükseltmesiyle Tanrı'nın onu duyamayacağı düşüncesine olduğu söylenebilir:

(...)

Molla O'na yüksek sesle ağlıyor: ve neden? Rabbin sağır mı? Bir böceğin hareket ettiğinde ayaklarında çınlayan ince halhalleri O işitir.

Boncuklarınızı söyleyin/Tespihinizi çekin alınınızı Tanrınızın işaretleriyle boyayın ve uzun ve gösterişli keçeli kilitler giyin: ama yüreğinizde ölümcül bir silah var ve Tanrı'ya nasıl sahip olacaksınız?

(Underhill, 1915, s. 70-71)

3. Aşk sarhoşluğu ve şarap

Şarap, İslam dininde haram kabul edilir ancak Türk tasavvuf şiirinde şarap etrafında “agu, tat, süçi, cam, piyale, meyhane, bezm” gibi kavramların (Tatçı, 1997, s. 359) kullanımı, şarabın ilk anlamından uzakta ilahi bir içecek olarak yerini bulur. Aynı şekilde Sühremiş’de şarap içme olmamasına karşın (Küçük, 1987, s. 412) Kebir’in kimi şiirlerinde şarap, kupa, nektar gibi kavramlar yer alır. Yunus Emre ve Kebir’in şiirlerindeki şarap unsurundaki ortaklık, Allah’a ulaşma yolunda olan kişinin Allah aşkını ve bunun sonucundaki esrik halini ifade eden ilahi bir şifa olmasıdır. Yunus Emre’nin;

Ben oruç-namaz için süçi içdüm esridüm
 Tesbih seccade için dinlerem şeşte kopuz
 (Tatçı, 1997, s. 360; Yunus Emre, 2021, s. 94)
 Toldur bize kadehi ışk şerabından iy saki
 Ol denizden içür bize ki andan içer şeyh ü fakı
 Sohbetümüz ilahidür, sözümüz Kevser suyu dur
 Şahumuz şahlar şahıdur, çalgumuzdur dost fırakı
 (Yunus Emre, 2021, s. 268)
 Bize ışk şerbetinden sun iy deli
 Bize uçmakta Kevser gerekmez
 Badyeler tolu tolu içelim biz
 Biz esrik olmazuz humar gerekmez
 Yunus esriyüben düşdi susakda
 Çağırur Tapduğına ar gerekmez
 (Yunus Emre, 2021, s. 88)

şeklindeki dizelerde “aşk şarabı”, “Kevser şarabı”na karşılık Kebir de şiirlerinde şaraptan nektar olarak bahseder:

Kupayı boşalt, ey sarhoş olan!
 Adının ilahi nektarını iç!
 Kebir diyor ki: "Beni dinle, sevgili Sadhu!
 Ayak tabanından başın tepesine kadar bu zihin zehirle doludur.
 (Underhill, 1915, s. 63-64)

Şarap ve nektarı birbirinden ayırdığı yukarıdaki şiirinde Kebir, “kupayı boşalt” diyerek dünyevi istekleri terk etmeyi ve “adının ilahi nektarını iç” diyerek Tanrı’nın adıyla esrimeyi ve bu ilahi coşkunlukla Tanrı’ya yaklaşmayı anlatır.

4. Arayış ve Beden/Ev

Arayış, kulun Yaratıcısını bulmaya dönük bir eylemi ifade eder ve Yunus Emre'deki arayış meskeni bedene odaklanır. İnsanın zahir tarafını ifade eden beden, içindeki kimya dolayısıyla Tanrı'ya giden yoldaki ilk duraktır. Allah'ı aramak isteyen kişi, O'nun dünyadaki meskeninden, yani kalbinden başlamalıdır. Yunus Emre'nin;

İşbu vücudum şehrine bir dem giresim gelür
İçindeki sultanun yüzün göresim gelür
(Yunus Emre, 2021, s. 68-69)

şiiirine karşılık Kebir'in bir şiiiri de Yunus Emre ile aynı çizgidedir. Şiiirinde bedeni “kap” olarak işleyen Kebir, bedeni asıl maddesi olan topraktan anlatmaya başlar, Yunus Emre'de “yedi hücre” gibi toprağın içindeki yedi deryayı anlatır ve Tanrı'nın burada olduğunu söyler:

Bu toprak kabın içinde çardaklar ve korular,
ve onun içinde Yaradan vardır:
Bu kabın içinde yedi derya ve sayısız yıldızlar vardır.
MiHenk taşı ve mücevher sarrafı içindedir;
Ve bu kabın içinde Ebedi ses çıkarır ve kaynak fışkırır.
Kebir der ki: “Dinle beni dostum! Sevgili Rabb'im içerde.”
(Underhill, 1915, s. 8)

Kebir'in Tanrı'yı arayan bir kul olarak şiiirlerinde dinler arası yorum farklılıklarını bir kenara bırakır. Meskeni olmayan Tanrı, ibadethanelerde değildir;

Ben ne tapınakta ne camideyim:
Ne Kabe'deyim ne Kailash'ta.
(Underhill, 1915, s. 1)

Tanrı'yı aramak isteyen kişi onu yanında aramalıdır, kastının/sınıfının ne olduğunun Tanrı katında bir önemi yoktur (Underhill, 1915, s. 1-2):“Rahip, savaşçı, tüccar” da, “çamaşırcı, marangoz, tabakçı” da aynı şekilde Tanrı'yı arar. Dini ne olursa olsun kullar Tanrı'nın önünde eşittir ve Tanrı'yı arayan her kul, aynı sona ulaşacaktır.

Kebir'in yukarıdaki şiiirinde olduğu gibi İslami bilgileri kullanmasının bir örneği olarak “Yere göğe sığmadım, bir müminin kalbine sığdım” ifadesinin referansını, bir müminin kalbinden tüm mevcudatın kalbine doğru genişletmek suretiyle söylediği şu şiiirleriyle görmek mümkündür:

(...)

Kimin adını söylüyorsun ve kimin üzerine meditasyon yapıyorsun? Ah, çık bu düğümden!"

O her şeyin kalbinde yaşar, öyleyse neden boş ıssızlığa sığınsın?

(...)

Kendini bil o zaman ey Kebir; çünkü O tepeden tırnağa senin içinde.

Memnuniyetle şarkı söyle ve kalbinde yerini kıpırdamadan tut.

(Underhill, 1915, s. 83-84)

(...)

Kebir der ki: "Ey kardeş, bak! Rab bedenimin bu kabındadır."

(Underhill, 1915, s. 30)

"Müminin kalbi"ni "her şeyin kalbi"ne genişleten Kebir, Tanrı'nın burada yaşadığını söyler ve "yaşam tapınağı"nın barındığı bedende kulun görevi Tanrı'ya hizmettir:

Bu yaşam tapınağına giren Tanrınıza hizmet edin!

(...)

(Underhill, 1915, s. 92)

Yunus Emre ve Kebir'in şiirlerinde arayış eylemindeki beden vurgusu bu şekilde de görülebileceği gibi, bir başka şekli de bedenın "ev" olarak ifadesi ve buradan başka yerde saadetin olamayacağını vurgusudur. Yunus Emre'nin bir şiirinde;

Yaban yolın gözetme, yol evde, taşra gitme

Can yolu can evinde, can razını can tıyar

(Yunus Emre, 2021, s. 60)

İstedüğümü buldum eşkere can içinde

Taşra isteyen kendü kendü nihan içinde

(Yunus Emre, 2021, s. 218)

şeklindeki dizeleri ve Kebir'in;

Çiçek bahçesine gitme!

Ey dost! Gitme oraya;

Vücudunda çiçek bahçesi var.

Nilüferin bin yaprağında yerini al ve Sonsuz Güzellik'e bak orada.

(Underhill, 1915, s. 3-4)

Güçlü ol ve gir bedenine: çünkü orada dayanağın sağlamdır.

İyi düşün, ey gönlüm! Başka yere gitme.

(Underhill, 1915, s. 27)

şeklindeki ifadeleri, "ev" olarak ifade edilen bedenın, kulun Tanrı'sını aramasında başlangıç noktasına işaret ettiğini gösterir. Yunus Emre, şiirinde

Allah’a giden yolun kişinin kendi içinde olduğunu ve başka bir yolu tutmasına gerek olmadığını “yol” kelimesiyle anlatırken Kebir de aynı konuyu “çiçek bahçesi” ile anlatır. Kebir aynı konuyu bir şiirinde “geyik” ve “misk” ile de anlatır. Kulun bedeninden başka bir yerde arayışını odaklaması, bir geyiğin ormanda içindeki miskin varlığına rağmen ot aramasına benzetilmiştir:

“ (...)

Çiçek meyve için açar: meyve gelince çiçek solar

Misk geyiğin içindedir, ama onu kendi içinde aramaz: ot arayışı içinde dolaşır”

(Underhill, 1915, s. 5-6)

İnsanın Tanrı’ya varmasında sahip olduğu cevheri vurgulamak amacıyla Kebir, başka bir şiirinde Tanrı-insan arasındaki mesafeyi ifade etmek için “hurma ağacı”nı kullanır. İnsan, Tanrı ile arasındaki ezeli yakınlıktan habersiz fiziki bir yakınlığı dener. Oysa insan, Tanrı’ya fiziki mesafeleri aşıp yükselmesi mümkün değildir, kendini ve yaratıcısını keşfetmesi gereklidir:

(...)

“Rabb’in yakındır, oysa sen O’nu aramak için hurma ağacına tırmanıyorsun.”

(Underhill, 1915, s. 28)

Sonuç

Yunus Emre ve Kebir, yaşadıkları devir ve coğrafyanın ve özellikle dini kişiliklerinin farklılıklarına rağmen edebi açıdan buluştukları ortak nokta itibarıyla tasavvuf edebiyatının farklı veçhelerinde yetkin örneklerini veren iki şair olarak yerini bulmuştur. Yunus Emre ve Kebir, dönemlerindeki ve hayatlarındaki benzerliklerini; siyasi açıdan toplumlarının Moğol istilalarını tecrübe etmesi, şiirlerindeki dil dolayısıyla toplumları tarafından kolayca anlaşılamamış sufi kişilikler olmaları, intisap şekillerinin farklılığına rağmen mürit-mürşit ilişkileriyle de tanınmaları, eğitimlerine ilişkin ihtilafların olması, düşünsel ve manevi anlamda olduğu kadar toplumsal anlamda aksiyoner kimliklere sahip olmaları yönüyle bulmaktadır.

Yunus Emre ve Kebir, Müslüman coğrafyanın iki mistik şairi olarak şiirlerinde çoğunlukla terennüm ettikleri Tanrı temasıyla ortak noktalarını bulurken, özellikle Yunus Emre’nin Kebir üzerindeki muhtemel etkisinin aşk, arayış ve ev kavramlarında odaklandığı görülür. Geniş ölçekte İslam’ın Hinduizm üzerindeki etkileri ve bunun da temelinde inanışlarının arketipsel kökeni bağlamında görülen Tanrı ve aşk kavramlarında odaklanan birliğe koşut olarak, esasında Yunus Emre’yi, Kebir’i bir muvahhit ve uzlaştırmacı kişilik olarak ortaya

çıkmasında onu önceleyen ve etkileyen İslami referanslar arasında saymak imkan kabilindedir.

Anadolu'nun manevi ihyasında önemli bir payı olan ve bu yolda Türk tasavvufunun gönüllere Türk diliyle izhar olunduğu velut bir çağın başlangıcını kuran Yunus Emre'nin Türk illerindeki etkileri bağlamında konu olduğu çalışmaların yanında, Fikret Türkmen'in çalışması, Yunus Emre'nin etki coğrafyasını genişletebilmek adına bugün onun diğer kültürlerdeki etkisini incelemek ve bu yoldaki çalışmaları teşvik etme amacıyla bir çıkış noktası olarak anlaşılabilir.

Kaynakça

- Ayverdi, S., (2006), *Abide Şahsiyetler*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı (4. Baskı).
- Fidan, K., (2019), "Hinduzim'de Bhakti Öğretisi (Doğuşu ve Gelişimi)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Hindistan'ın Moğollar tarafından istilası. (t.y.). 13 Kasım 2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Hindistan%27ın_Moğollar_tarafından_istilası adresinden erişildi.
- Kabaklı, A., (2006), *Yunus Emre*, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları (9. Baskı).
- Kısakürek, N. F., (2018), *Cinnet Mustatili /"Yılanlı Kuyudan"*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları (20. Basım).
- Köprülü, M. F., (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Orhan F. Köprülü, Haz.), Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (3. Basım).
- Küçük, A., (1987), "Sihizm", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (01), 391-417.
- Moğol istilaları. (t.y.). 13 Kasım 2021 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Moğol_istilaları adresinden erişildi.
- Nasr, S. H., (2019), *İslam ve Modern İnsanın Çıkması* (Ali Ünal ve Cem Yavuz, Çev.), İstanbul, İnsan Yayınları (9. Baskı).
- Pala, İ., (1999), *Yunus Emre*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Schimmel, A., (1999), *Dinler Tarihine Giriş*, (Recep Kibar, Haz.), İstanbul, Kırkambar Yayınları.
- Süreya, C., (2019), *Sevda Sözleri - Bütün Şiirleri*, İstanbul, YKY (75. Baskı).
- Tatçı, M., (1997), *Yunus Emre Divanı I*, İstanbul, MEB Yayınları.
- Timurtaş, F. K., (1972), *Yunus Emre Divanı*, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Topaloğlu, B., (2002), "Kebir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, ss. 162.
- Türkmen, F., (1995)., "Türk ve Dünya Edebiyatında Yunus Emre'nin Yeri", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara 7-10 Ekim 1991)* (ss. 53-59), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Underhill, E., (1915), *One Hundred Poems of Kabir* (Rabindranath Tagore İng. Çev.), London, Macmillan and Co., Limited St. Martin's Street.
- Yunus Emre, (2021), *Divan* (Mehmet Kanar, Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Zuhur, M., (2016), "Sihizm'in Oluşumunda İslam'ın Etkisi", Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Anlamca Kaynaşmış (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller

Raziye Ayşenur ÖZAYDIN* - Kübra UYSAL**

Özet

Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, hem milli kültürümüzün hem de söz varlığımızın ne kadar büyük ve zengin olduğunun bir göstergesidir. Anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde kullanılan sözcükler temel anlamlarından uzaklaşarak yani mecazlaşarak yeni ve farklı bir anlam kazanırlar. Yunus Emre Anadolu'da yazı dili haline gelen Türkçenin en önemli ses bayraklarından biridir. O, Anadolu insanının sadece gönlüne hitap etmekle kalmamış aynı zamanda sade ve anlaşılır diliyle Anadolu insanının da tercümanı olmuştur. Yunus Emre gönül insanı olarak tanınıp Eski Anadolu Türkçesinin gerek dili gerek eserleriyle en önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Sadece Anadolu sahasında değil tüm Türk Dünyası'nda ve Balkanlar'da da şiirleri ile ses getirmiş bir isimdir. Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türkçesinin ilk defa yazı dili haline gelmiş halidir. Yunus Emre'nin bugün bilinen iki tane eseri bulunmaktadır. Bunlar, Risâletü'n-Nushiyye ve Divân adlı eserleridir. Yunus Emre'nin eserleri kendi yaşadığı döneme ve bilhassa da günümüze ışık tutabilecek az söz ile çok şey anlatabilen özgün şiirlerden oluşur. Yunus Emre ile ilgili çalışmalar incelendiği zaman onun şiirlerindeki tasavvuf ve dinî motiflerin konu olarak işlendiği ancak dil bilgisel yönünün eksik kalmış olduğunu görürüz. İşte bu çalışmada XIII. yüzyılda yaşamış ve eserler vermiş Yunus Emre'nin, Risâletü'n-Nushiyye ve Divân adlı eserlerinde geçen anlamca kaynaşmış birleşik fiiller üzerinde durulup bunlar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Yunus Emre'nin şiirlerinde geçen bütün anlamca kaynaşmış birleşik fiiller fişlenmiş, yapıları ve anlamları yönünden incelenmiştir. Aradan geçen 700 yılı aşkın sürede şiirlerde tespit edilen anlamca kaynaşmış birleşik fiillerin kullanımındaki değişimler, günümüz Türkçesiyle mukayeseli olarak ele alınmıştır. Böylece çalışmada Yunus Emre'nin şiirlerinde anlamca kaynaşmış birleşik fiillere nasıl mecaz anlam kattığı ve Yunus Emre'nin mecaz dünyası belirlenerek, Türkçenin ifade gücüne yaptığı katkı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller, Yunus Emre, Risâletü'n Nushiyye, Yunus Emre Divânı, Eski Anadolu Türkçesi.*

Idiomized Compound Verbs In Poems Of Yunus Emre

Abstract

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı. raziyeaysenurozaydin@gmail.com ORCID:0000-0002-3573-224X

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı. kubra.uyssall13@gmail.com ORCID:0000-0003-3230-7878

Idiomized compound verbs are an indication that our national culture and vocabulary are quite rich. The words used in the idiomized compound verbs get a new and different meaning by moving away from their basic meanings and becoming figurative. Yunus Emre is one of the most important sound flags of Turkish which has become a written language in Anatolia. Yunus Emre not only appealed to the hearts of the Anatolian people, but also became the translator of the Anatolian people with its plain and understandable language. Yunus Emre was recognized as a heart felt person and became one of the most important figures of Old Anatolian Turkish, both with his language and his works. He is a figure that has influence not only in Anatolia but also in the whole Turkish world and the Balkans with his poems. Old Anatolian Turkish is the first written version of Oguz Turkish. There are two known works of Yunus Emre today. These are *Risâletü'n Nushiyye* and *Divân*. Yunus Emre's works consist of original poems that can tell a lot with few words that can shed light on his own period and especially today. When the studies about Yunus Emre are examined, we notice that the mysticism and religious motifs in his poems are treated as subject, but the grammatical aspect is lacking. In this study, it has been tried to unearth the idiomized compound verbs in the works of Yunus Emre, *Risâletü'n Nushiyye* and *Divân*, who lived and produced works in the 18th century. In this direction, all the idiomized compound verbs in Yunus Emre's poems were labeled and examined in terms of their structures and meanings. The changes in the use of idiomized compound verbs which have been detected in poems over the past 700 years, are discussed in comparison with today's Turkish. Thus, in this study, it is tried to reveal how Yunus Emre adds a figurative meaning to idiomized compound verbs in his poems. By determining the figurative world of Yunus Emre, it was tried to reveal his contribution to the eloquentness of Turkish.

Keywords: *Idiomized Compound Verbs, Yunus Emre, Risâletü'n Nushiyye, Yunus Emre's Divân, Old Anatolian Turkish.*

Giriş

Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Yunus Emre'nin gerçek hayatı hakkında kesin bilgiler mevcut olmamakla birlikte ona dair bilgilerimiz çoğunlukla rivayetlere dayanır. Doğum tarihi ve doğum yeri kesin olarak bilinmemektedir. Tatçı, 1240-1241 yılları arasında, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Sarıköy'de doğduğunu düşünmektedir (2008, 26). XIII- XIV. yüzyıllarda yaşamış olduğu bilinen, gönül insanı mutasavvıf şair, şiirlerinde kullanmış olduğu dili ile halkın gönlüne hitap edebilmiş ve öz Türkçeye vücut vermiştir. Yunus Emre'nin eğitim görüp görmediği de bir başka tartışma konusu olmuştur; ancak yazdığı şiirlerden iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsçayı iyi bildiği, hatta bunları Türkçenin yapısına uygun olarak şekillendirdiği görülmektedir. Eserlerini kaleme alırken hiçbir sanat endişesi taşımamış, aksine halk için halkın anlayacağı tarzda ve sade bir şekilde

yazmıştır. Yunus Emre, Türkçeyi en güzel şekilde kullanmış ve günümüzde de onun ismiyle anılan sehl-i mümteni sanatını edebiyatımıza kazandırmıştır. Yunus Emre'nin 1320-1321 tarihlerinde 82 yaşında iken vefat ettiği bilinmektedir (Tatçı, 2008, 26). Mezarının yeri de başka bir tartışma konusu olmuştur. Anadolu'da Bursa, Karaman, Eskişehir, Isparta, Aksaray, Erzurum, Sandıklı gibi yerlerde ona atfedilen mezarlar bulunmaktadır. XIII-XIV. yüzyıllar arasında halkın ona karşı olan sevgisi vefatının ardından daha da artmış ve bize bırakmış olduğu eserler değerini her zaman korumuştur.

Yunus Emre, XIII. yüzyıl Türk edebiyatının yani Eski Anadolu Türkçesinin oluşmasında ve Türkçenin edebi dil olmasında önemli bir şahsiyettir. Bugün Yunus Emre'nin iki eserinden bahsedebilmekteyiz. Bunlardan biri Dîvân diğeri ise Risâletü'n-Nushiyye'dir. Dîvân onun ölümsüz ve büyük eseridir. Büyük bir aşkla, heyecan ve düşünüşle söylediği şiirlerini burada toplamıştır. Dîvân'da bulunan şiirlerin bir kısmı aruz vezniyle bir kısmı da hece ölçüsü ile yazılmıştır. Ancak bunlar arasında hece ölçüsüyle ve dördlükler halinde yazılmış ilahiler ayrı bir yere sahiptir. İlahi aşk, İslam'ın inanç ve ibadet esaslarının yorumu, fani yaşam, ölüm, gurbet, tabiat, özlem ve ahlakî öğütleri şiirlerinde konu olarak işlemiştir. Dîvân'ın en eski baskıları 1302 ve 1320 tarihli taş baskılardır. Yunus Emre Dîvânı'nın el yazması nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.

Yunus Emre Dîvânı'nın ilk baskısı Latin esaslı Türk alfabesiyle 1939 yılında Burhan Toprak tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1943-1948 yılları arasında Abdülbaki Gölpınarlı, 1965 yılında Sezai Karakoç, 1971 yılında Muzaffer Civelek ve Sabahattin Eyüpoğlu da Yunus Emre Divanı ile ilgili yayınlar yapmışlardır.

Risâletü'n-Nushiyye, kısa bir mensur bölümün dışında mesnevî tarzda kaleme alınan tasavvufi ve didaktik bir eserdir. Eser, Türkçe "Nasihatlar Kitabı" olarak anılmaktadır. Risâletü'n-Nushiyye öğüt kitabı olarak geçmekte olup, Türk insanının aklında yer edinmiştir. 1943 yılında Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tenkitli neşri yapılmış ve 1965 yılında da kendisi Fatih nüshasını çevirip yayımlamıştır. Türk mesnevi edebiyatının ilk ve en güzel örneklerindendir. Kullandığı maharetli Türkçesi ile eserlerinde sıkça yer verdiği öğütleriyle her dönemde insanlığa hitap edebilmiş ve yol gösterici olmuştur.

Yunus Emre'nin eserleri üzerinde yapılmış çalışmalardan bazıları dil incelemeleridir. 1972 yılında Timurtaş, ilk önce "Yunus Emre'nin Türk Dili ve Edebiyatındaki Yeri" adlı çalışmayı daha sonra 1982 yılında da "Yunus'un Dili Üzerine Notlar" adlı çalışmasını yayımlamıştır. 1973 yılında Caferoğlu, Yunus

Emre’de Arkaik Unsurlar’ı çalışmıştır.1991 yılında Hacıeminoğlu, “Yunus’un Türkçesi” ve 1992 yılında da Dilçin, ‘Yunus Emre’nin Şiirinde Türkçenin Gücü’nü çalışmıştır.

Yunus Emre’nin fikirleri, şiirleri ve kişiliği, sanatı üzerine 1970 yılında İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu tarafından Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi çalışılmış. 1988 yılında Tatcı tarafından Yunus Emre Bibliyografyası konu olarak işlenilmiş. 1994 yılında Tatcı ile Hüseyin Özbay birlikte Yunus Emre (Makalelerden Seçmeler) adlı çalışmayı yapmıştır.

Yunus Emre’nin şiirlerinde işlediği konulara ait çalışmalar ise 1951 yılında, Güzel, A. tarafından "Yunus Emre’de İnsan Kavramı" ve 1980 yılında da "Yunus Emre’de Hümanizm ve Hoşgörü" konularına değinilmiştir. 1976 yılında, Yılmaz, M. "Yunus Emre’de Gönül", 1989 yılında da Hayber, A. "Yunus Emre’de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi" konularını işlemiştir.

Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Korkmaz (2019, 201-202), anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu gruptaki birleşik fiiller, ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli şekil bilgisi kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramasından oluşmuştur. Bu nitelikteki birleşiklerin iki yönü vardır. Birinci yönleri, bundan önceki gruplarda ele alınan birleşik fiillerde olduğu gibi, şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşiklere benzemeleri ve onlar gibi tek bir kavrama karşılık olmalarıdır. Ancak, onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabildiği gibi, bir ad grubu biçimiyle de bulunabilmesi ve işletme ekleriyle genişletilebilmesidir: *göze gir-, göden düş-, kanı tepeye çık-, evdeki Pazar çarşıya uyma-* gibi. Bu özellikleri dolayısıyla, fiilden önce gelen ad ögesi, fiile bir özne, bir nesne bir yer tamlayıcısı veya zarf görevi ile bağlanmıştır.

Bu yapıdaki birleşik fiillerin ikinci yönleri, doğrudan doğruya anlam bilimi ile ilgilidir. Bunlar şekil kaynaşması dışında anlamca da değişik yönde bir kayma ve kalıplaşmaya uğrayarak deyim niteliği kazanmışlardır. Deyimler geniş anlatım biçimleri ile birleşmenin ötesinde yepyeni ve çok değişik anlamların ifadesi oldukları için, kelime yapımına anlam bilimi yoluyla da katkıda bulunmuşlardır. Deyimleşmiş birleşik fiiller burada yalnız şekil bilgisi yönüyle değerlendirilip anlam bilimi açısından ileride Kalıplaşmış ve Deyimleşmiş Sözler (§ 267 ve ö.) bölümünde yeniden ele alınacaktır.

Anlam kayması yoluyla oluşmuş bulunan birleşik fiiller, şekil yapıları bakımından fiilden önce gelen ad ögelerinin sayılarına göre:

1. Tek ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller,
2. İki ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller
3. Üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller olmak üzere, başlıca üç ana gruba ayrılır. (Korkmaz, 2019, 272)”

Karahan (2010, 75), kitabında anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri "Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller" başlığı ile ele almıştır:

“Bazı birleşik fiillerde "ol-, et-, kıl-, yap-, bulun, başla-" yardımcı fiilleri yerine asıl fiiller kullanılır. "Yol al-, para ye-, boş ver-, baş kaldır-, yol ver-, şehit düş-, kan kustur-, türkü tuttur-, el koy-, dış bile-, yatağa düş-" örneklerinde olduğu gibi bu yapıda yer alan kelimelerden biri veya hepsi, ya sözlük anlamlarının kaybetmiş, ya da deyimleşmiştir.”

Ediskun (1999, 246), birleşik fiiller başlığı altında anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri, dördüncü öbek grubuna dâhil eder ve anlamca kaynaşmış birleşik fiilleri şu şekilde tanımlar:

“Anlamca kaynaşmış bileşik fiiller, bir ya da birden çok isim kök ya da gövdeleri ile bir fiilden oluşan fiillerdir. **Hasta düş-** (= hastalanmak, hasta olmak), **göz at-** (= şöyle bakıvermek), **kafa tut-** (= boyun eğmemek için karşı gelmek), **ağız ara-** ya da **ağız yokla-** (=öğrenilmek istenen şeyi söyletmek için sözü idare etmek), **ağır bas-** (= nüfuz ve etki kullanmak), **boy ölçüş-** (= değer yarışına çıkmak), **kulak kesil-** (= dikkatle dinlemek), **ağzını bıçak açma-** (= üzüntüsünden söz söyleyemeyecek durumda olmak)... vb.”

“Türkçenin her döneminde oldukça yoğun bir biçimde karşımıza çıkan ve dilimizin zenginliklerinden olan bu fiiller, aslında Türk toplumunun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, geleneklerini ve göreneklerini, inançlarını, değer verdiği varlıkları ve kavramları yansıtan, düşünme biçimini ortaya koyan, dil bilimi açısından olduğu kadar edebiyat ve halk bilimi açısından da son derece önemli olan dil varlıklarıdır. Bunun dışında aynı zamanda Türkçenin iç dinamiklerini ve anlam özelliklerini de gözler önüne seren kıymetli öğelerdir (Aksan, 1999, 91).”

Yunus Emre ile ilgili çalışmalar incelendiği zaman “Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiil” konusunun incelenmediği tespit edilmiştir. Bu çalışma literatürdeki bu boşluğu doldurmak üzere yapılmıştır.

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

1-Tek Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

1.1-Özne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Korkmaz (2014, 730) fiilden önce gelen ad veya ad grubu fiile ya yalın hâlde ya da iyelik eki alarak bağlanmıştır. Bu durumda, birleşik fiil içindeki ad ve ad grubu fiilin öznesi gibidir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde 148 tane örneğe rastlanmıştır.

âkil ol-: Zeki olmak: **Âkil olman** imkânsız, cimrisin sen, / Sanma alkış alırsın bir kimseden. YE-RN 332.

aklı başında-:Sürekli akıllı davranan **Aklın başındaysa** gönüllere git, / İsyankâr damarlarını teskin et. YE-RN 466.

aklı deril-: Aklı yetmez, anlamaz olmak. Yunus bu tevhide gark oldu gitti, / Geri gelmekliğe **aklı derilmez** YE-D 347-11.

aklı erme-:Akılcı olgunlaşmak: Bu göz kend'özün görmez nişan nişanın vermez, / Yunus'un **aklı ermez** igen oldu divane YE-D 44-9

aklı fikri alma-: Kendini kaybetmek, tutarlı düşünememek. Dostum beni deli kıldı **aklımı fikrimi aldı**, / Hayali gözümde kaldı dostun cemalin arzular YE-D 252-4 14.

aklı şaş-:Ne yapacağını bilememek. Münafıkın **aklı şaşsa** Rabbim bilmem diye haşa, / Kabir dar ola kavuşa Hak buyurdu kır diyeler. YE-D 293-6.

ayağı dolaş-:Yürürken telaştan ayakları birbirine takılmak: *Suçsuz bir kişinin bağlanmaz eli*, / **Dolaşmaz ayağına öz fiili**. YE-RN 343.

azad et-: Serbest bırakmak, salıvermek: Sabrın her yerde iyiliktir işi, / Dayım **azad eder** yâd ve bilişi. YE-RN 286.

aziz ol-: Ermek, azizlik makamına ulaşmak: Sabır gözet sabır, **aziz olursun**, / Sabır gözetirsen mânâ bulursun. YE-RN 308.

bağrı tutuş-: Çok fazla acımak: Yandı yüreğim **tutuştı bağrım** ciğerim kebab durur, / Âşıkların şerbetleri bu derdime sebep durur. YE-D 320-1.

bahtı dön-: Talihi dönmek, arzulanan sonuca gelmek: Zekâtı vermeyince **döndü bahtı**, / Bu söz üzerine yer, tekrar yuttu. YE-RN 379.

basiret ver-:Allah tarafından uzağı görme, seziş, sezgi, uyanıklık gibi yetenek verilme: *Saadet olsa Hak verse basiret*, / *Görürdün sana ne yapmış bu gybet*. YE-RN 567.

baş göster-:Belirmek, ortaya çıkmak, zuhur etmek, vuku bulmak: *Sen dışarda hırsız içerde ne hoş*, / *İşin ucu, gösterir yakında baş!* YE-RN 231

baş koy-: Bir şey uğruna ölümü göze almak: Aklın önünde **baş koyup** secdeye, / Şükretti Hakk'a: "Onu buldum" diye. YE-RN 40.

bel bağla-: Güvenmek, birisinin kendisine yardım edeceğine inanmak, inanıp arkasından gitmek: *Ol kadehin içi dolu onun içen olur deli, / Ol hocanın talibleri bel bağlamış yollarına.* YE-D 45-3;174-5.

benzi sarar-: Korku ya da heyecandan yüzünün rengi değişmesi, sararmak: *İçimde yanar aşk odu gönlümde onun cesedi, / Aşk onunun tütününden Yunus'un benzi sarara.* YE-D 19- 6; 214-4.

benzi sol-: Bir sebepten dolayı ansızın yüzünün rengi sararmak, solmak: Öğer onun kadirliğin her bir işe hazırlığın, / İlla ömrü kasırlığı anıcağız **benzi solar.** YE-D 266-4.

birlik ol-: Bir işi yapmak için anlaşmak: Benim hünerimle kim **birlik olur,** / Ecel evine girmeye yol bulur. YE-RN 192.

buyruk in-: Bir şeyin yapılması ya da yapılmaması konusunda buyrulan zorlayıcı, kesin içerikli sözün inmesi: *Karun'un malı için buyruk indi, / Zekâtı vermeyince dini döndü.* YE-RN 372.

buyruk tut-: Emre itaat etmek: Şu hâlde bu iş nasıl başa yeter? / Sultan **buyruğunu tutmadın** meğer. YE-RN 244.

büyüklik tasla-: Kendini üstün görmeye çalışmak, böbürlenmek: **Büyüklik taslama lanet alırsın,** / Kovulmuşlarla bir olur kalırsın. YE-RN 97.

can bağışla-: Canına can katmak: Sabırla benim işim nasıl varısar başa, / Canıma **can bağışlar** şol dostumun nüvahtı canına. YE-D 108-4.

can yak-: Karşısındakini üzmek: Gah ola odlar yakam diller yıkam **canlar yakam,** / Gah varam arşa çıkam gehşahugeh sultan olam. YE-D 144-18.

cefa çek-: Sıkıntı çekmek, zorluklarla karşılaşmak: Ahd ile vefalar zevk ile safalar, / Bu yolda **cefalar çekmeye** kim gelir. YE-D 291-6.

çare dile-: Bir kimseye sığınıp onun yardımını istemek: *Deyip halini derdini yeniler, / Akıl padişahından çare diler.* YE-RN 570.

çene çal-: Gevezelik etmek: Sabır gerek sana her hâl içinde, / Kalır sabırsız, **çene çal** içinde. YE-RN 304.

darbe ye-: kötü, olumsuz bir duruma maruz kalmak: Bırakınca yer, tekrar bozdu ahdi, / Vay o zata ki, o **darbeyi yedi.** YE-RN 384.

defteri dürül-: Ölmek ya da öldürülmek: Bir gün senin **defterini dürerler** bir eyyam gelir, / Kamu aklını başına dereler bir eyyam gelir. YE-D 308-1.

devlet dile-: Baht açıklığı dilemek: Sabır gözetisin **devlet dileyenler**, / “Bil ki Hak, sabredenlerle beraber” YE-RN 316.

dilek tut-: Bir şeylerin olmasını istemek, arzularının gerçekleşmesini temenni etmek, ummak: *Eğer sen kulsan o hâlde beyin hani?* / **Dileğin ne vakte dek tutar seni?** YE-RN 131.

dili bağlan-: Konuşamaz hale gelmek: Üstüne çün çöker dağlar ecel gelir **dilin bağlar** / Kalır bu bahçeler bağlar anadur ölümün zinhar YE-D 261-3.

dilini tutama-: Sonunu düşünmeden gelişigüzel konuşmak: Bin nasihat versen kar etmez ona, / **Dilini tutmaz**, küfreder boyuna. YE-RN 400.

dini dön-: İnanmış olduğu dinden vazgeçmek, reddetmek: *Karun’un malı için buyruk indi*, / *Zekâtı vermeyince dini döndü*. YE-RN 372.

dirlik eyle-: Yaşamasını istemek: Git dostun haberini şimdi dinle, / Ona layık taze bir **dirlik eyle**. YE-RN 510.

dost ol-: Yakınlık kurmak, ahabap olmak: Kişi olunca kendisine düşman, / Ona **dost olmak** şüpheli o zaman. YE-RN 523.

dür dök-: Güzel sözler söylemek: Esrik doldu canımız **dür döker** lisanımız, / Ol Çalabımın aşkı beni sarhoş eyledi lisanı. YE-D 67-5.

el götür-: Yardımcı olmak: Uram yıkam nefis evini oda yana hırs u heva / **El götür**en şimden geri nefis ile savaşı eylerim. YE-D 184-4.

el tutma-: İş yapacak gücü olmamak: **El tutmaz** ayak dirmez cihana düştüm, / Ne karar ne mekân ne hod tefrikım. YE-D 191-3.

el uzat-: Birine yardım etmek: Cümle hazneler senindir kime dilersen verirsin, / Kimin ne zehresi vardır desturduz **el uzatmağa**. YE-D 38-3.

eli bağlan-: Çaresiz, hiçbir şey yapamayacak durumda olmak: *Dememe gerek yok işte amelin*, / *Nişanı odur ki bağlanmış elin*. YE-RN 342.

eli er-: Yapabilmek, ulaşabilmek: Hasetçinin **eli ermez** bir işe, / Kime kuyu kazarsa kendi düş! YE-RN 326.

eli söyle-: Eli şahitlik etmek: **Eli söyleyen** kendini unuttur, / Deme başkasına yavuz huyludur. YE-RN 552.

emek ye-: Boşuna uğraşmak: Ak sakallı pir koca bilmez hali nice / **Emek yemesin** hacca bir gönül yıkar ise. YE-D 50-3.

esir ol-: Tutsak olmak: Şimdi akıldan medet iste, yürü! / **Esir olmuşsun** bunca yıldan beri. YE-RN 146; 32.

farz eyle-: Varsaymak: Her kimin hesabı yarına kaldı, / **Farz eyle** ki balığı taşla aldı. YE-RN 455.

fayda sağla-Etkisi olmak, işe yaramak, yararlı olmak: *Sana ne fayda sağlar yarınki iş, / Burda olup bitti tüm alışveriş.* YE-RN 456.

feryat et-Yüksek sesle haykırmak: **Feryat** edip dedi: “*Bırak vereyim, / Boynumdaki vebali gidereyim!*” YE-RN 374.

figan kop-Yüksek sesle bağırarak, haykırmak: **Koparırlar** hay huy, velvele, **figan**, / Mümkün müdür kurtarsınlar ondan can? YE-RN 67.

gafil gez- Habersiz, hazırlıksız dolaşmak: Bildim dersin niçin **gafil** gezersin / Geçer bu eyyamlar ellere girmez YE-D 353-5.

gafil ol- Habersiz ve hazırlıksız bir vaziyette olmak: *Ölüm haktır bilirsin niçin gafil olursun / Azrail kasd ediser günahlı canımıza.* YE-D 26-6; YE-RN 198; 225; 264; 318.

gam çek- Tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek: Bize geldiysen yer yok endişeye, / **Gam çekme** sakın ne yapayım diye! YE-RN 56.

gönül aç- Neşelendirici şeylerle sıkıntıyı gidermek: Eya **gönül** açgıl gözün fikrin yavlak uzatmagıl / Bakgıl kendi dirliğine kimse aybın gözetmegil YE-D 140-1.

gönül al-Kırılan, gücenen bir kimseyi güzel söz ve davranışlarla yeniden hoşnut etmek: *Her yere baktım ise er oturur / Gönlün aldım yüz yere sürmek ile* YE-D 39-3, 235-1, 278-4, 156-1.

gönül at- Aşkın sevgilisini arzulaması, özlem duymak: Ecel selam iklimlere vasyet kılam âşıklara / Ma’şukadan diyem sakın oynar âşık **gönülün** atar YE-D 275-4.

gönül et- Birini sevindirmek, hoşnut etmek: Uçmak uçmak dediğin kulları yeltediğin / Uçmağın sermayesi bir **gönül** etmek gerek YE-D 119-4.

gönül iliş- Aşık olmak: Canlar anda bilişti ol dem **gönül** ilişti / Âlem halkı karıştı denizler kaynar YE-D 217-5.

gönül kır- Birini çok üzecek, gücendirecek davranışta bulunmak: Bir kez hacca vardın ise bin kez gaza kıldın ise / Bir kez **gönül** kırdın ise gerekse var yollar doku YE-D 71-6.

gönül ver- Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelmek, eğinmek, meyletmek: *Pek yüce yerededir dostu görenler, / Nereye meyletsin gönül verenler.* YE-RN 434.

gönül ver- Sevgi ile bağlanmak, aşık olmak: Onun gibi ma’şukuna kim **gönül** verdiyse / Tertibden geçmek gerek ol ondan-bundan farig. YE-D 59-9, 94-1, 355-6.

gönül vereme-:Sevgisini verememek, aşık olamamak: Huri gelip aydur ise gönül bana vergil diye / Dostan artık kimesneye ben **gönlümü veremez**em YE-D 146-3.

gönül yan-:Gönülden sevmek: Çün bülbül âşıktır güle nazar Hak'tan olur kula / Bir kelecı gelmez dile **gönüllerde yan**mayınca YE-D 2-4.

gönül yap-: Bir kimseyi hoşnut etmek, memnun etmek, sevindirmek: *Ne söziün varsa et kendine hitap*, / *Cümle gönülleri Allah için yap*. YE-RN 83.

gönül yık-:Davranışlarıyla birini incitmek: Âşık olan miskin olur Hak yolunda teslim olur / Her ne dersen boyun tutar çare yok **gönül yı**kmağa. YE-D 4-8, 163-3.

Gönül yu-: Gönül yıkamak, temizlemek. Dilden nesne ne gelmez su ile **gönül** yunmaz Gerçeğin gelenleri yederler bir kıl ile. YE-D 40-5, 333-5.

göz yum-: Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak: Cümle derdini hâlini arz kıldı, / Akıl ne dediye **göz yu**mdı kaldı. YE-RN 57.

gözü görme-: Görmez olmak: **Gözün görmez** dersem bana kızasın, / O damardan beni bizzat üzesin. YE-RN 517.

gözü görme-: Belli bir şeyden başka bir şeyle ilgilenmemek: **Gözü görmez** kişi sevgiden uzak, / Dost nerde sen nerde, aç gözünü bak! YE-RN 524.

haber al-: Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek: *Biri bağlar yükü ucuz şekerden*, / *Haber alsa idik sana o erden*. YE-RN 501.

haber götür-: Haber vermek, bildirmek: Akl casusa: “Hemen geri dönüp”der, / “**Götür** Kanaat’e benden **haber**. YE-RN 88.

haber ver-:Bir şeyi bildirmek, bir şey hakkında bilgi vermek: *Eğer dinler isen haber vereyim*, *Akl casusa ne der göstereyim*. YE-RN 85; 18, 113, 247, 271.

hazer eyle-:Çekinmek, sakınmak: Sen kendi nasibine nazar eyle, / Ona göre hazırlan YE-RN 339.

helak ol-:Yapılmasında veya kullanılmasında dinen sakınca bulunmamak, uygun ve yerinde olmak: *O sebepten hayatı gam içinde*, / *Bin kez helak olur*, *bir dem içinde*. YE-RN 350.

hıyanet et-: hainlik, kötülük etmek: Kim **ederse** yoldaşına **hıyanet**, / Bulsun vardığı her mekânda lanet. YE-RN 346.

hicap ol-:Utanmak, sıkılmak, mahçup olmak: Ezel ebed nedir ki doğrulara? / Zâhir bâtın **hicap** olmaz bunlara. YE-RN 581.

himmet olma-: Gayreti, çabası olmamak: Cimrinin gözlerinde ibret olmaz, / Hiç kimseye bunlardan **himmet** olmaz. YE-RN 361.

hitap et-: Seslenmek, ...-e karşı söylemek, söz yöneltmek: *Ne söziün varsa et kendine hitap*, / *Cümle gönülleri Allah için yap*. YE-RN 83.

huzur bul-: Ruhsal yönden rahatlamak: Hasetçi **huzur bulamaz** bu yüzden, / O şimdi nerededir? Çok yaşa sen! YE-RN 353.

hürmet et-: Saygı duymak, boyun eğmek: Benim gibi kişiye **hürmet etmez**, / Cevap verir bana, öğüt işitmez. YE-RN 214.

ibret ol-: Ders olmak: Cimrinin gözlerinde **ibret olmaz**, / Hiç kimseye bunlardan himmet olmaz. YE-RN 361.

ibret al-: Ders almak: İlm okumak ma“nası **ibret almaktır** ancak / Çün ibret almadın sen görmeden taş atarsın. YE-D 239-5, 239-11.

ihmal edil-: Gereken ilgiden yoksun bırakılmak: Bunca **ihmal edilmiş** bu haneye, / Kim çağıra dostu: “ Bize gel” diye. YE-RN 266.

iş düş-: Birinin iş yapması gerekme: Yunus, cümle sözün sana vazife, / İş sana düşer, kimse etmez ifa. YE-RN 82.

kapı aç-: Bir şeyin sözünü etmek veya bir işe başlamak: *Gör şimdi kendini, kime taparsın*, / *Kime kapı açıp kime taparsın!* YE-RN 21.

kapı gözet-: Dikkatli bakmak: **Kapı gözet**, kapı tut, dip gözetme, / Devlet kapıdadır bırakıp gitme! YE-RN 98.

kapı tut-: Kapıyı açık bırakmak: Kapı gözet, **kapı tut**, dip gözetme, / Devlet kapıdadır bırakıp gitme! YE-RN 98.

kara(sını) aç-: Gönlnü temizlemek: Nefis yolundan geçmezsin aşk şarabını içmezsin / Gönülüm **kara açmazın** derviş olabilsem derviş gönülün YE-D 331-2.

karanlık sar-: Hava kararmak: Cimrinin gönlnü yıldırım vurdu, / Onun dört yanını **karanlık sardı**. YE-RN 398.

karar kıl-: Bir şeye bağlanmak: Bir acaib sevda düştü gönülüm **karar kılmaz** benim / Bildim işim cümle hata derviş olabilsem derviş gönül YE-D 331-4.

kaygı çek-: Üzüntü, tasa duymak: Gamım çoktur **kaygı çekerim** dâyim, / İsterim cimrilikten kurtulayım. YE-RN 414.

kaygı ye-: Endişelenmek: Dün ü gün kaygular yersin nideyim yoksulum dersin / Ol cömerttir rızkın verir **kaygı yemek** nendir senin YE-D 221-7.

kılıç çek-: Saldırmak veya selamlamak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak: *Kılıç çekip gelir, yer alçağından*, / *Kibir onu görüp kaçtı dağından*. YE-RN 154.

kılıç yürüt-: Kafa tutmak, karşı gelmek: Kimin ne zehresi var sana kılıç yürütmeğe / Cümle alem elindedir kim ne bilir katmağa. YE-D 38-1

kıymet biç-: Bir şeyin değerini belirtmek, bir şeye değer koymak: *Gözdür kıymet biçen her bir nesneye, / Kıymetsiz nesneye kim para saya?* YE-RN 528; 529.

kin duy-: Birine karşı öç alma duygusunu yaşatmak veya bu duyguyu hissetmek: *Bilmelisin sana düşman kim ise, / Bilmelisin dosta kin duyan kim ise.* YE-RN 122.

kul ol-: Aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek: *Tevazu yürüyüp âlemi aldı, / Ki her ne var ise ona kul oldu.* YE-RN 172; 72; 255

kulak tut-: Dinlemek: Söz aldı ki, anlatsın durumunu, / Akıl kulak tutup dinledi onu. YE-RN 413, YE-D 337-2.

kulak ur-: Dinlemek: Okuna Kur'an u Yasin kulak urup dinleyesin / Dağca günahlar yuyasın tanla seher vaktinde dur YE-D 314-6.

kulak ver-: Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak: Şah hazinesinde çoktur mücevher, / Uykudan uyan sözüme kulak ver. YE-RN 485.

kulluk et-: Kul olmak: Sen seni hiç bilemedin, ne yazık! / Nasıl kulsun ki edemedin kulluk. YE-RN 130.

kuyu kaz-: Birinin kötü duruma düşmesi, felâkete uğraması, zarar görmesini sağlamak için zemin hazırlamak, tuzak kurmak: *Hasetçinin eli ermez bir işe, / Kime kuyu kazarsa kendi düşe!* YE-RN 326.

lanet oku-: Bir kimsenin Tanrı'nın merhametinden yoksun kalmasını dilemek: *Varsa kibir haberi, hangi yere, / İşiten lanet okur o habere.* YE-RN 101.

lezzet ver-: Beğenmek, hoşlanmak, hoş tat vermek, hoş kokmak, mis gibi kokmak: *Kimsenin suçu sana zerre ermez, / Elin yediği sana lezzet vermez.* YE-RN 559.

mahcup ol-: Utanmak: Geldi Akl'ın yanına mahcup olmuş, / Gözleri kaygıdan yaş ile dolmuş. YE-RN 149.

makbul ol-: Beğenilmek: Onun huzurunda dilekler makbul, / Makbul olur kim olursa ona kul. YE-RN 419.

mânâ bul-: Kendince bir yargıya varmak, yorumlamak: Sabır gözet sabır, aziz olursun, / Sabır gözetirsen mânâ bulursun. YE-RN 308.

mat et-: Yenmek, galip olmak: Tüm bozguncuları mat eder sabır, / O sebepten mutluluk ihsanıdır. YE-RN 285.

mat ol-: yenilmek: Geride kaldı o kıtlık ve âfet, / Oldu cümle fırsat tacirleri mat. YE-RN 71.

mekân tut-: Bir yere yerleşmek: Tutarlar sultan meclisini mekân, / Elde cam, geçerler cümle varlıktan. YE-RN 73.

meslek et-: Mecaz bir şeyi yapmayı alışkanlık hâline getirmek: *Nasihât istersen sabırdan işit, / Onayım der isen sabrı meslek et.* YE-RN 310.

mühür vur-: Allah tarafından yapılan işin engellenmesi: Hak'tan mühür vuruldu himmetine, / Kim gelip dinlenir onun katına? YE-RN 399.

nasihat al-: Yapması veya yapmaması gereken şeyler için yol gösterilmek, öğüt almak: *Nasihât alırsan sen bu haberden, / Haricîler sürülmelidir şardan.* YE-RN 476.

nasihat et-: Öğüt vermek: Gel şimdi edeyim bir kaç nasihat, / Bu cüzî akıldan sana iyi baht. YE-RN 471.

nasihat iste-: Öğüt istemek: *Nasihât istersen sabırdan işit, / Onayım der isen sabrı meslek et.* YE-RN 310.

nasihat sat-: Öğüt vermek: Yunus imdi hoş söylersin dinleyene şerh eylersin / Halka nasihat satınca er ol yolunca koş yürü YE-D 345-8.

nasihat tut-: Birinin öğüdünü dinlemek: Yunus'tan bir nasihat tutan yavuz olmaya / Bil kim iyi söz ile her bir iş gelir başa YE-D 53-5.

nasihat ver-: Öğüt vermek: Bin nasihat versen kar etmez ona, / Dilini tutmaz, küfreder boyuna. YE-RN 400; 254.

nazar eyle-: Bakmak; incelemek amacıyla bakmak, düşünerek bakmak; (Manen büyük ve tasarruf sahibi kimseler) lütuf ve keremle bakmak: *Sen kendi nasibine nazar eyle, / Ona göre hazırlan hazer eyle.* YE-RN 339.

öğüt işit-: Öğüt almak, öğüt dinlemek: Sözü kes, konuşma gel sen seni güit, / Kınama kimseyi sen işit öğüt. YE-RN 558; 31; 214.

öğüt tut-: Öğüt dinlemek: **Öğüt tutup** bırakma eteğini, Taç et başına ayak toprağını. YE-RN 468; 142; 495; 508.

ömür eksilt-: Ömrünün azalması: Yunus seni seveliden beşaret oldu canına / Her dem yeni dirliktedir hergiz ömrün eksiltmeye YE-D 24-12.

ömür geçir-: Yaşamak: Seni senden daha iyi kim bile, / Geçirdin ömrünü bu hayat ile. YE-RN 452; 151; 232.

ömür yut-: Hayatını boşa geçirmek: Fark etmedim, beni aldatıp tuttu, / “Bugün, yarın!” diye ömrümü yuttu. YE-RN 53.

rahm et-: Acıma, koruma, esirgeme, şefkat etmek: Gör ne kadar cömerttir âlem şahı, **Rahm eder** işitip bendeki ahı. YE-RN 369.

rahmet bul-: Şefkat görmek: Kişinin hayzıdır ağızda gıybet, / Ki gıybet söyleyen bulmaya rahmet. YE-RN 483.

rahmet saç-: Şefkat dağıtmak, yaymak: Bu yüzden gözleri Hakk'a açıldı, / Hazineden ona rahmet saçıldı. YE-RN 429.

sabır gözet-:Sabretmek, dayanmak, katlanmak: **Sabır gözet** sabır, aziz olursun, / Sabır gözetirsen mânâ bulursun. YE-RN 308; 316.

saf bağla-: Birbirine bağlanmış: N’oturursun dış kapıda gör içeri neler gezer / Tama’ arttırır daima **saf bağlanmış** fitne gezer YE-D 277-1.

sır ver-:Bir sırrı açığa vurmak, başkasına söylemek: *Kulağı iştir şeklini görmez, / Ona dirlik tadı sırrını vermez.* YE-RN 515.

sofra indir-: Yemek yemek için sofrta takımını dizmek ve yiyecekleri hazırlamak: *Her gün yeni sofrta indirir yere, / Yeni giysi verir yeni erlere.* YE-RN 365.

söz aç-: Bir konu üzerine konuşmaya başlamak: Gel dinle şimdi, açayım da sözü, / Tek tek söyleyeyim ondaki özü. YE-RN 14.

söz dinle-: Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek, davranışlarını bunlara uydurmak: *Nefsin isteklerini geç, cana bak, / Söz dinlersen olur canın nura gark.* YE-RN 26.

söz sat-: Bilgelik taslamak: Oniki bin hadis cen’eyledi Mustafa / Unuttunuz onu siz şerh ile **söz satarsın** YE-D 239-6.

söz tut-: Söz dinlemek: Sakın bana uyup da gafil olma, / **Sözümü tutup** da imansız ölme. YE-RN 198.

şad ol-:Sevinmek, memnun ve mutlu olmak: Kendi dahi âciz kendi özünden, / Kimse **şad** olamaz onun yüzünden. YE-RN 401; 145; 175.

ümit kes-: Umut kesmek: Büyükleme ne ki ona uyarsın, / **Ümit kesme**, bir gün Hakk’ı duyarsın. YE-RN 112.

vade er-:Süresi dolmak, zamanı gelmek: Bu **vade ermeden** gel bir gözün aç, / Arzu ve kibir yolundan beri kaç. YE-RN 148.

vebal gider-:Tövbe etmek: Feryat edip dedi: “Bırak vereyim, / Boynumdaki **vebali gidereyim!**” YE-RN 374.

velvele kop-: Büyük gürültü çıkmak: **Koparırlar** hay huy, **velvele**, figan, / Mümkün müdür kurtarsınlar ondan can? YE-RN 67.

yarar gör-: Faydalanmak: Nereye varsa halk ürker sözünden, / Hiç bir kimse **yarar görmez** özünden. YE-RN 358.

yol al-: Yolda ilerlemek: Hüner gözet ki hünere eresin, / Eren ile **yol alıp** dostu göresin. YE-RN 116; 268.

yol bağla-:Yolunu kesmek, engel olmak: Tutamazsın, koşma dünya peşinden, / Ecel **yol bağlamış**, aşamazsın sen! YE-RN 127.

yol bul-: Çare bulmak: Benim hünerimle kim birlik olur, / Ecel evine girmeye **yol bulur.** YE-RN 192.

yol kes-: Geçmesine engel olmak, durdurmak: **Yol keser** sakın, cimrilikle hased, / Kurtarsın seni bunlardan o Ahad. YE-RN 321; 87.

yol ver-: Geçmesine izin vermek: Söze **yol verilmez** söylenirse boş, / Söz Hakk'ın sözüyle olur helal hoş. YE-RN 553.

yoldaş ol-: Bir yolcuya katılmak, birlikte gitmek: *Bu dirlikle nice yoldaş olursun?* / *Nice ileri geçip baş olursun?* YE-RN 120; 102; 148; 347.

yürek duy-: Hisseden, hassas olmak: Gözüyle gördüğünü örte eteği ile / Bu yol key ince yoldur **yüreği duyan** gelsin YE-D 225-3.

yürek yan-: 1. Çok fazla acımak: **Yürek yanar** yaşım akar şu gözlerim yola bakar / Gayri yüze nice bakar Hal cemalin gören kişi YE-D 89-5, 95-1, 359-6.

yüz tut-: Olma yönünde ilerlemek: Biçare Yunus'un çoktur günahı / Onun dergahına **yüz tutmuşum** ben YE-D 210-9.

1.2-Nesne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Korkmaz (2014, 730-731) fiilden önceki ad veya ad grubu, fiile bir nesne bağlantısı ile bağlanmıştır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde 72 tane örneğe rastlanılmıştır.

aklı er-: Olanı biteni anlayabilmek: O devlet sahibi akla şükretti, / **Aklı erer** ve bilirdi devleti. YE-RN 179.

aklı git-: 1.Şaşırarak, korkmak: Gördüm, gelir benzi sararmış bir er / Dili tutulmuş, **aklı gitmiş** meğer. YE-RN 39.

alkış al-: Çok beğenilmek: Âkil olman imkânsız, cimrisin sen, / Sanma **alkış** alırsın bir kimseden. YE-RN 332.

amel eyle-İradeye dayalı iş, davranış ve eylem yapmak: *Özünü bilmek sana farz oldu gel,* / *Amel eyle* seninle gider *amel.* YE-RN 520.

arz kıl-: Sunmak, takdim etmek, büyük bir zâtın huzûruna çıkarmak: *Cümle derdini hâlini* **arz kıldı,** / *Akıl ne dediye göz yumdu kaldı.* YE-RN 571.

aşk deryasını boyla-: Çok aşık olmak. Yunus Emre bunu söyler **aşkın deryasını boylar** / Şol nice köşkler saraylar viran olur kalır bir gün YE-D 245-5.

aşk elin uzat-: Aşık olmak. .Bu dünyada ne ola kim ahirette ol almaya / Hur ile Gilman gelecek **aşk elin uzatmaya** YE-D 24-11.

aşk eteğin tut-: Aşık olmak: **Aşk eteğin tutmak** gerek akibet zeval olmaya / Aştan bir elif okursan kimseden sual olmaya YE-D 23-1, 280-4.

aşk odun söndür-: Aşk ateşini söndürmek, sevgisini azaltmak: *Yedi Tamu bir aha katlamaya* / *Yedi deniz* **aşk odun söndürmeye** YE-D 25-2.

ayıp ser-: (birinin) kusurunu ortaya çıkarmak: Ey gafil bilmedin ömrün geçecek, / Ecel gelip **ayıbını serecek**. YE-RN 598.

azap kes-: Organik ya da ruhsal büyük acı, büyük sıkıntı vermeyi bırakmak: *Yer, işitip Karun'dan bu cevabı, / Gerçek sandı bunu, kesti azabı*. YE-RN 375.

baş çek-: Bir işe ön ayak olmak, bir konuda öncülük etmek: Seç de bu dünyada iyi bir yoldaş, / Şu nefsinin çınarı **çekmesin baş**. YE-RN 470.

baş indir-: Hürmet etmek: Aşıklar Tamusu yandırmaya / Uçmağına bular **baş indirmeye** YE-D 25-1.

baş uzat-: Ortaya çıkmak: Geceye eresini kimse bilmez / Tul-i emel **başın uzatmış** ben YE-D 210-6.

benzi sarar-: Korku ya da heyecandan yüzünün rengi değişmesi, sararmak: *Gördüm, gelir benzi sararmış bir er / Dili tutulmuş, aklı gitmiş meğer*. YE-RN 39.

bildiğini işle-: Verilen öğütleri dinlemeyerek tutumunu sürdürmek: *Ne vakit gelse bildiğini işler, / Kiminde oturur kiminde kışlar*. YE-RN 228.

boynu burul-: Kulluktan çıkamamak, kaçamamak: Alem halkı zebun emrin içinde / Kimdir ki kulluğa **boynu burulmaz** kulluğa YE-D 348-9.

bünyad ur-: Sağlamaştırmak: Uş yine nazar kıldı bu bizim canımıza / Muhammed **bünyad urdu** din ü imanımıza YE-D 26-1.

can gözü gör-: Gönül gözünün açılması, hissetmek: **Can gözü** onu gördü dil ondan haber verdi / Can içinde oturdu içimde gönlümü arş eyledi YE-D 67-3.

can tut-: Cezp etmek: Âşık mı derim ben ana Tanrı'nın uçmağın seve / Uçmak hod bir tuzak durur eblehler **canın tutmağa** YE-D 4-7.

can ver-: Ölmek: Malı veremedi, **canı verecek**. YE-RN 387.

canı dinlen-: Sakinlemek: Göreyim dersen bırak bu cihanı, / Öğüdüm tutanın **dinlenir canı**. YE-RN 508.

canı feda kıl-: Hayatının uğruna ölümü bile kabul etmek: Ben dost ile dost olayım **canım feda kıl**ayım / Ölmezden öndün öleyim dünya baki kalmaz bana YE-D 9-2, 155-5, 149-1.

canı git-: Özen gösterilen, çok sevilen bir şeye zarar gelecek diye kaygılanmak: *Yer bıraktı, zekâti hazır etti, / Kıyamadı vermeye canı gitti*. YE-RN 376.

canı kapıl-: Canı çekmek, canı istemek: Bunda el ayak öpülür görenin **canı kapılır** / Garib müsafır yapılır zevyevü mescid hanedan YE-D 213-4.

canı kurtar-: Kendi yaşamını kurtarmak, kendini ölümden kurtarmak: *Bilirsen gerçek yoldaşın olanı, / Doğruya varıp kurtarırın canı*. YE-RN 347.

canı uç-: Cennete gitmek: Gördüm oğlancıkları **uç**maktadır **canları** / Ne soru var ne hesap girmiş gülistanlara YE-D 18-5.

canı yak-: Bir kimseyi zarara ya da sıkıntıya sokmak; üzme, kaygılandırmak. Sert söz ile gönül yıktım od oldum **canları yaktım** / Sırrını bu halka çaktım aleme temaşa geldim YE-D 163-3.

derdini yenile-: Bir başka dert edinmek: Deyip halini **derdini yeniler**, / Akıl padişahından çare diler. YE-RN 570.

dil uzatma-: Bir kimse veya bir şey için kötü söz söylememek: Benim değil bu kelecı devlet senin Yunus neci / Çün dilimde kaadir sensin sensiz **dilim uzatmayam** YE-D 152-9.

dil yık-: Gönül kırmak, incitmek: Gah ola odlar yakam **diller yıkam** canlar yakam / Gah varam arşa çıkam gehşahugeh sultan olam YE-D 144-18.

dili tutul-: Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak: Gördüm, gelir benzi sararmış bir er, / **Dili tutulmuş**, aklı gitmiş meğer. YE-RN 39.

dinin bünyadın yık-: Dinin emirlerini terk etmek: Ezan okur müezzin çağırır Allah adın / Yıkma **dinin bünyadın dur** erte namazına YE-D 15-2.

dost kokusu duy-: Dostun varlığını hissetmek: Açtım Mekke kapısını **duydum** ol **dost kokusun** / Erenlerin hepsin gördüm bir da içinde YE-D 33-9.

dünyayı esenle-: Allah'a ısmarlamak: Sürdüm ömrümü geçirdim canım hazrete uçurdum / Ecel şerbetin içirdim **esenledim dünyam** seni YE-D 76-2.

dünyayı gör-: Dünyada yaşananları görmek: Gözsüzler yer içer **dünyayı görmez**, / Doğar Ay ve Güneş, o Ay'ı görmez. YE-RN 513.

el ayak depret-: Çırpınmak: Zahir suya banmadan **el ayak depretmeden** / Baş sücudı varmadan kılınır taatımız YE-D 359-3.

eli er-: Gücü yetmek: Hay gel amel edelim **elimiz ereriken** / Ecel erer ansızın ermeyi sanımıza YE-D 26-3.

elin çek-: Her şeye müdahale etmek: Ya'ni az koptu erden **elin çekmez** murdardan / Deccal kopısar yerden onlar uyan olısar YE-D 253-4.

fayda gör-: Yarar sağlamak: Kişi hasetlikten ne **fayda görür?** / Layık olduğun şeyi Allah verir. YE-RN 337.

fitne diz-: Araya karışıklık, kargaşa, geçimsizlik, huzursuzluk koymak: O **hırsız dediğim şeytandır gezer**, / Ki her an içinde bin **fitne dizer**. YE-RN 596.

gıybet dile-: Gıybet etmek istemek: **Dilersen gıybeti** ben bildireyim, / Şikâyet perdesini kaldırayım. YE-RN 543.

göz al-: Güzelliğiyle gözleri üzerine çekmek, göz kamaştırmak: *Her sevgi tadını önce göz alır, / O yüzden hasreti gönülde kalır.* YE-RN 526.

gözünü aç-: Uyanık, dikkatli bulunmak: Akıl der; “Beri gel, **gözlerini aç,** / Cömertlik nerde ise o yana kaç. YE-RN 420.

gözünü aç-: Çevreyi tanımaya başlamak: Gözü görmez kişi sevgiden uzak, / Dost nerde sen nerde, **aç gözünü bak!** YE-RN 524.

gözünü aç-: Görüşünü değiştiren bilgi vermek, uyarmak: *Ne vakte dek görmezsin aç gözünü, / Ateş içine attın sen özünü.* YE-RN 522.

gözünü ayırma-: Bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak: *Dostun yüzünden gözünü ayırmaz, / Ondan ayrı bir an bile dem vurmaz.* YE-RN 473.

hayr u şerri saç-: İyilik kötülük dağıtmak: Cümle alemin üstüne **hayr u şerri saçan** sensin / Hışım u rahmet havaledir kendi aslına katmağa YE-D 38-5.

içi yan-: Büyük bir acı sebebiyle çok fazla üzülme: Yunus’un **yanar içi** kamudan gönlü kiçi / Suya sayılmaz suçu erenin himmetidir YE-D 305-7.

işi uzat-: Bir işi sonuçlandırmamak: Yazık, kibir **işini** çok **uzattın,** / Kendi kendine gönüllerden attın. YE-RN 124; 388.

izin verme-: Birini bir şey yapmada serbest bırakmamak: Ne kadar söylersen sen Hakk’ı söyle, / **İzin** verilmez başkasına meyle. YE-RN 554.

kalbini yuya-: Kalbini kötülüklerden korumak: Gerekir pasını **kalbin yuyasın,** / Layığı neyise onu koyasın. YE-RN 490.

kararı kalma-: Kendinden geçmek: Her kaçan anarsam seni **kararım kalmaz** Allah’ım / Senden gayrı gözüm yaşın kimseler silmez Allah’ım YE-D 155-1.

kendini bil-: Kendinin ve çevresinin bilincine varmak: Bırak bu fikri **kendini bil** her dem, / Söz burada bitsin vallâhu ‘alem. YE-RN 600.

kendini bilme-: Dengeli davranmamak: Sensin ismi baki olan sensin dillerde okunan / Senin aşkına dokunan **kendini bilmez** Allah’ım YE-D 155-2.

kendini gözle-: Özünü incelemek: Bırak başka sözü, sen seni izle, / Kendi suçun ile **kendini gözle.** YE-RN 549.

kendini sakın-: Kendini yukardan gelen bir tehlikeye karşı sakınmak, korumak: *Diyeyim de bil cimri hâlini sen, / Yediği şeyi sakınır kendinden.* YE-RN 327.

küfrü yen-: İnkâr, reddetmek, yok saymak, görmezlikten gelmek, hakaret gibi sözlerden uzak durmak: *Bir an olsun küfrünü yensen ne var, / Seni şerh edip seni ansan ne var?* YE-RN 563.

nasibi kaptır-: Eline geçen fırsatı iyi değerlendirememek: *Her kim ki o gönlün dışında kala, / Nasibini kaptırıp eli boş kala.* YE-RN 109.

nefs evi yık-: Kötü alışkanlıkları bırakmak, nefsi terbiye etmek: Uram yıkam nefsemini oda yana hırs u heva / El götüren şimden geri nefis ile savaş eylerim YE-D 184-4.

okuduğun tut-: Okuduklarını yaşamak, hayatında göstermek: Ayıdın Yunus'a dursun yüzünü toprağa sürsün / Öğüdün kendüye versin **okuduğun** tutsun demiş YE-D 328-6.

özünü bil-: 4. kendinin ve çevresinin bilincine varmak: **Özünü bilmeye** kimin kadri yok, / Gözleri kördür onun nazarı yok. YE-RN 409; 520

sözünü kes-: Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek: **Sözü kes**, konuşma gel sen seni güit, / Kınama kimseyi sen işit öğüt. YE-RN 558.

şart eyle-: 'şart olsun' diyerek yemin etmek: **Şart eyledi** ki zekâtı verecek, / Kararsızlık halini giderecek. YE-RN 383.

şası bak-: Alçak görmek: Senin bana demekliğin ma'nide usul değil / Bir kapı kullarına **şası bakmak** yol değil YE-D 134-1.

şerh et-: Açıklamak: Bir an olsun **küfrünü yensen** ne var, / Seni **şerh edip** seni insan ne var? YE-RN 563.

tanrının buyruğun tut-: Allah'ın emirlerine uymak: Müslümanım diyen kişi şartı nedir bilse gerek / **Tanrının buyruğun** tutup beş vakt namaz kılsa gerek YE-D 114-1.

yari kıl-: Yâr etmek: İşî doğruluğa buyurdu Akıl / Hemen gel bana acele **yârî kıl!** YE-RN 572.

yolu şaşar-: Yanlış yola sapmak: Beğenme sen seni, uzak düşersin, / Çaresiz kalınca **yolu şaşarsın.** YE-RN 100.

yolunu bağla-: Yolunu açmak: Harami gibi yoluma arkırı inen karlı dağ / Ben yarımından ayrı düştüm sen **yoluma bağlar** mısın YE-D 236-5.

yüzüm tut-: Lehinde olma: Bu ah ile bu zar ile bu hikmeti kim ne bile / Bilse dahi gelmez dile **tuttum yüzüm** senden yana YE-D 12-8.

zekat ver-: Zekât yükümlülüğünü yerine getirmek, malının bir kısmını yoksullara dağıtmak: *Karun'un malı için buyruk indi, / Zekâtı vermeyince dini döndü.* YE-RN 372; 383; 394.

1.3-Yer Tamlayıcısı+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Korkmaz (2014, 732) fiile bağlanan ad yönelme, bulunma ve çıkma durumu ekleri alabildiği için bir yer tamlayıcısı niteliğindedir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde 82 tane örneğe rastlanılmıştır.

akla uy-: Akla yatkın olmak, akla uymak: Akıl bir kişidir Allah'a bakar, / Uyarsan **akla uy**, cimriliği yakar. YE-RN 418

aklına yat-: Doğru olduğunu kabul etmek: Akl'ın dedikleri **aklına yattı**, / Kendine gelerek düşündü, tarttı. YE-RN 54.

ardına at-: Terk etmek, vazgeçmek, bırakmak: O dem bütün malını yağmalattı, / Bu dünya leşini **ardına attı**. YE-RN 423

arşa çık-: Göğe yükselmek: Sabır sahibi olan **Arşa çıkar**, / *Zira sabr içinde türlü hüner var*. YE-RN 302.

aşk denizine dal-: Aşık olmak: Ey yarenler ey arkadaşlar sorun bana kanda idim / **Aşk denizine daluban** derya-yı ummanda idim YE-D 158-1.

aşk deryasına dal-: Aşık olmak: Noldu şu Yunus'anoldu **aşkın deryasına daldı** / Yine baharistan oldu niçin ağlarsın bülbül hey YE-D 352-7.

aşk oduna düş-: Aşık olmak: Ümmi benim Yunus benim dokuz atam dörtür anam / **Aşk oduna düşüp** yanamsuk u bazan nemdir benim YE-D 178-7, 211-2.

aşk oduna yan-: Aşk ateşine yanmak: Kişi âşık olmak gerek ma'şukunu bilmek gerek / **Aşk oduna yanmak** gerek ayrık oda yanmaz ola YE-D 7-5, 162-9, 196-1.

aşk şarabından iç-: Aşık olmak: **Aşk şarabından içtim** on sekiz ırmak geçtim / Denizler bendin deştim ummandan taşıp geldim YE-D 164-7.

aşk tuzağına düş-: Aşka yakalanmak: Gör ne yuvadan uçtum ne halka razım açtım / **Aşk tuzağına düştüm** tutuldum ele geldim YE-D 162-3.

aşka düşür-: Aşık etmek: Esritti **aşka düşürdü** ben ham idim aşk pişirdi / Aklımı başa devşirdi hayrı şerde seçer oldum YE-D 199-3.

ateşe düş-: sıkıntı içinde olmak: Kendine gelip de selam veremez, / **Ateşe düşer** yolunu göremez. YE-RN 150

ateşe ver-: Bir yeri kasten yakmak, kundak sokmak: Kimse duramaz ki karşımda benim, / Hışmla denizi **ateşe veririm**. YE-RN 188.

ayaklar altına düş-: Hor görülüp aşağılanmak, değer verilmemek: Canım bu tene gireli nazrım yoktur altına / **Düştüm ayaklar altına** topraklayın tozar oldum YE-D 200-7.

ayaklara düş-: Muhtaç olmak, gülünç duruma düşmek: Geliniz gidelim gelin ki Yunus göçtü gönüldü / **Ayaklara düşer** Yunus bu yola baş olan kimdir YE-D 287-5.

baş gel-: Olayı yaşamak: Aceb gene miskin Yunus aşktan artık sevdi meğer / Zira ki bu aşktan yeğrek hiç yokdurur **baş gelir** YE-D 289-6.

baş yet-: İşe yaramak: Şu hâlde bu iş nasıl **baş yeter** / Sultan buyruğunu tutmadın meğer. YE-RN 244.

başına kak-: Suçunu, hatalarını yüzüne vurmak: Ümmetim oda yakmayam suçun **başına kakmayam** / Senin sözünden çıkmayam bağışladım ümmetini YE-D 365-9.

bedduadan kaç-: Bir kimsenin kötülüğü için beddua etmekten sakınmak: *Bedduadan kaç, öğüdümü işit, / Öğüt tutar isen defineye git.* YE-RN 495.

benlikten geç-: Kendinden vazgeçmek: Ben **benliğimden geçtim** gözüm hicabın açtım / Dost vaslına eriştim gümanım yağma olsun YE-D 240-2.

can kalbe düş-: Hayata kavuşmak: Kaf nun'a ulaşmadan can kalbe düşmeden / Aşk darına mest geldim hem mest giderim hayran YE-D 209-6.

can kalıbına gir-: Ruhun yaratılıp vücuda geçmesi: Âdem yaradılmadan **can kalıbına girmeden** / Şeytan lanet olmadan arş idi seyran bana YE-D 11-5.

can üstüne otur-: Hayat bulmak, gerçekleşmek: Bir acayip aşk geldi bende bu hal üstüne / Göğsümde taht edindi **oturdu can üstüne** YE-D 47-1.

cana düş-: Başına gelmek: Hoştur eğer yürür isem aşk oduna yana yana / Pes yanmadan nice olam çün aşk odu **düştü cana** YE-D 14-1.

cana kıy-: Ölmek: Bu ummanda delim gevher eğerçi var ele girmez / Bahası candır alınmaz bugün **cana kıyan** gelsin YE-D 207-4, YE-RN 190.

candan dinle-: İçinden gelerek dinlemek: Etmedin bir gün gönül pazarını, / Candan dinlemedin dost haberini. YE-RN 125.

cömertliğe gir-: Yardım etme alışkanlığına girme: Yunus **cömertliğe girdin** ise berk, / Söyle şimdi bu yolda neyledin terk? YE-RN 465.

derde katlan-: Sıkıntıyı çekmek: Yunus imdi her derde Eyyub gibi sabreyle / **Derde katlanamazsın** derman arzu kılarırsın YE-D 237-5.

dile gel-: Söylemek: Bu ah ile bu zar ile bu hikmeti kim ne bile / Bilse dahi **gelmez dile** tuttum yüzüm senden yana YE-D 12-8, 162-2.

doğruya var-: Yanlışlardan dönmek: Bilirsen gerçek yoldaşın olanı, / **Doğruya varıp** kurtarısın canı. YE-RN 347.

dört bir yana dağıl-: Toplu olarak bulunan insanların her biri bir yana dağılmak: *Dedi casus dirlik hâlini ona: / “Öfkeden dağılmıştır dört bir yana!”* YE-RN 270.

dünya zevkine düş-: Dünya sevgisine bağlanmak: Nice bir bekleyesin bu kadd ile kameti / **Düştün dünya zevkine** unuttun kıyameti YE-D 93-1.

elden bırak-: Bir şeyle sürekli ilgilenmek, elden düşürmemek: *Eren öğüdünü bırakma elden, / O kurtarır seni türlü füliden.* YE-RN 467.

elden koma-: Bırakmak, terk etmek: Atam anam istemezem dünya kaygusun yemezem / Ümmetim **elden komazam** senden dilerim YE-D 365-3.

ele geç-: Edinilmek: Düşman yenilip şehir **ele geçti**, / Bize hizmet edenler göğe uçtu. YE-RN 478.

ele geçir-: Sahibi olmak: Ne diyeyim, **ele geçirip** onu, / Hükmetmiş hep ona öfke divanı. YE-RN 216.

ele gel-: Elle tutulabilir olmak: Gör ne yuvadan uçtum ne halka razım açtım / Aşk tuzağına düştüm tutuldum **ele geldim** YE-D 162-3, 336-3.

ele gir-: Ele geçmek: Bu ummunda delim gevher eğerçi var **ele girmez** / Bahası candır alınmaz bugün cana kıyan gelsin YE-D 207-4, 49-5.

elinden kaçır-: Fırsatı değerlendirememek: Kime kim dost kapı aç a düşmanı **elinden kaç** / Yunus ağzı güher saç a değme arif deremeye YE-D 21-5.

eline geç-: Kazanmak, edinmek, elde etmek: Kardeş, **eline ne geçti**, gör kibri, / Diri kurtulmadı bin erden biri. YE-RN 177.

ellere gir-: Elinden kaçırmak, yakalayamamak: Zikrullah eyleyip tevhid etmeye / Geçer bu eyyamlar **ellere girmez** YE-D 353-1.

gamından geç-: Kendi sıkıntını hiçe saymak: Nice sözün var ise sen sana aç, / Hak ile ol sen kendi **gamından geç**. YE-RN 555.

gıybete uy-: Dedikoduya eşlik etmek: Nice yıl bir kişi **gıybete uymuş**, / Sonunu akıbet kendisi duymuş. YE-RN 568.

gıybetten geç-: Gıybet yapmayı bırakmak: Aklın varsa gıybeti bırak ey yâr, / **Gıybetten geçenin** haznesi dolar. YE-RN 484.

göğe uç-: Gökyüzüne yükselmek: Düşman yenilip şehir ele geçti, / Bize hizmet edenler **göğe uçtu**. YE-RN 478.

gönül dışına düş-: İçinden atmak: Yoktur hasetlikten hasede bir kâr, / **Gönül dışına düştü** neye yarar? YE-RN 354.

gönülde kal-: Kalpte yer edinmek: Her sevgi tadını önce göz alır, / O yüzden hasreti **gönülde kalır**. YE-RN 526.

gönül den at-: Kendisine verilen güveni, sevgiyi kaybetmek: *Yazık, kibir işini çok uzattın, Kendi kendini gönüllerden attın.* YE-RN 124.

gönüle gir-: Sevgisini kazanmak: Âşık oduna yan der isen gönüllere gir der isen / Karanlık aydın ola ne kandil ü چراغ bana YE-D 10-3, 232-10, 297-6, 299-3.

gönüle sığma-: Heyecanın çok arttırmak: Ben o yarimi sevdiğimi nice bir gizliye bilem / **Gönlüme sığmaz** nideyim meğer razım ile diyem YE-D 148-1.

günaha ban-: Dince suç sayılan işler yapmak: Ya Rabbena yandırma günahlara bandırma / Çerağımı söndürme kabre vardığım gece YE-D 32-2.

hak'tan ayır-: Allah yolundan çıkmak: Cimri olmak seni **Hak'tan ayırdı**, / Gayretin himmetin nereye vardı? YE-RN 336.

hakk'a er-: Allah'ın rızasına ermek: Her kim ki hesabını burda verdi, / Şüphesiz bil ki o **Hakk'ına erdi**. YE-RN 463.

hünere er-: Hüner sahibi olmak: Hüner gözet ki **hünere eresin**, / Eren ile yol alıp dostu göresin. YE-RN 116.

işe yara-: Elverişli olmak: **İşe yaramaz** bu dış ibadetin, / Arı olmaz ise gizli sıfatın. YE-RN 241.

kendinden geç-: Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak: *Kişi kendinden geçmezse yâr için, / Sapmıştır ona bir şey demeyesin.* YE-RN 219.

kendine gel-: Akıllı başına gelmek: **Kendine gelip** de selam veremez, / Ateşe düşer yolunu göremez. YE-RN 150; 54.

kolayına gel-: Bir işin herhangi bir biçimde yapılmasını daha kolay bulmak: *Hırsız gelince ıssız olsa hane, / Girip çıkar, gelir çok kolayına.* YE-RN 229.

ma'na şarabından iç-: Gerçeği daha iyi anlamak: Ol nazı dergahta geçer **ma'na şarabından içer** / Hicapsız can gözün açar kendi siler dost gözümü YE-D 98-3.

murada er-: İsteğinin yerine gelmesi: Vardım bunların katına baktım ecel heybetine / Nice yiğit **muradına erememiş** ölmüş yatar YE-D 256-2; YE-RN 74.

nefs gölüne dal-: Her türlü yasak işleri yapmak: Beğler azdı yolundan bilmez yoksul halinden / Çıktı rahmet gönül den **nefs gölüne dalmıştır** YE-D 326-4.

ömrüne kıy-: Yaşamını heba etmek: Sen elin yediğiyle doymayasın, Hiç kimse için **ömrüne kıymayasın**. YE-RN 560.

pusuya düş-: Pusu kuran kimsenin saldırı alanı içine girmek: *Yol çok emindir diye gafil olma, / Harami çoktur düşersin pusuya.* YE-RN 318.

saadete götür-: Mutluluğa ulaşmak: Sabır, ne işin var ise bitirir, / Seni ulu saadete götürür. YE-RN 311.

sabırdan işit-: Olacak ya da gelecek bir şeyi telaş göstermeden beklemeyi öğrenmek: *Nasihat istersen sabırdan işit*, / *Onayım der isen sabrı meslek et*. YE-RN 310.

sözünden ürk-:Söylenenden korkmak: Nereye varsa halk ürker sözünden, / Hiç bir kimse yarar görmez özünden. YE-RN 358.

tecelliye er-:Kendini göstermek, ortaya çıkmak, görünmek, belirtmek: *Sana canım feda ey doğru yâran*, *Tecelliye erer onu başaran*. YE-RN 580.

teneşire düş-: Ölmek: Su getireler yumağa kefen saralar komağa / Ağaç ata bindireler **teneşire düştü** gönül YE-D 143-13.

terke uy-: Bırakmak, yapmamak: Cennetten vazgeçer onu duyanlar, / Huri ve köşk istemez **terke uyanlar**. YE-RN 442.

tuzığa tutul-: birileri tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek: *Çok hızlı davran ki ütülmesin*, / *Kibir tuzığına tutulmayasın*. YE-RN 141.

uykuya ban-: Uyku uyumak: Canı yok kişinin uykusu kanmaz, / Ki canlı parmağın **uykuya banmaz**. YE-RN 538.

yarına koy-: Ertelemek: Şu kişi hâlini **yarına koydu**, / Eliyle öz başına koydu odu. YE-RN 457.

yedi tamuda yan-: Yedi cehennemde yanmak: Aceb bu benim canım azad ola mı ya Rab / Yoksa **yedi tamuda yana** kala mı ya Rab YE-D 27-1.

yere bat-: Yok olmak: Katılık eyleyip işi uzattı, / Mal, gözünün önünde **yere battı**. YE-RN 388.

yerinde say-: İlerleyememek, gelişememek, değişememek. *Geçti nice zaman saydı yerinde*, / *Geçirdi ömrü nefsin pazarında*. YE-RN 151.

yola düş-: Bir yere gitmek üzere yolda ilerlemek: Tutulmadı Yunus canı geçti tamudan uçmağa / **Yol düşüp** dosta gider ol aslına uyakmağa YE-D 4-9, 295-6.

yola gel-: Ters davranışını düzeltmek, uslanmak, istenilen biçimdeki davranışı kabul etmek: *Bu cümle aşık olanlar aşk ile geldiler yola* / *Müşahedeye gark olan düşmeyiserdir o ağa* YE-D 20-8, 162-10.

yolda kal-: Kaza, doğal afet vb. sebeplerden dolayı yolda ilerleyememek, gideceği yere varamamak: *Kanaat şehre gelip tahtı aldı*, / *Haramiler ise yollarda kaldı*. YE-RN 86.

yoldan ayır-: Doğru yoldan ayrılmak: Yazık, bütün ömrün eyvaha vardı, Büyüklenmek, seni **yoldan ayırdı**. YE-RN 111.

yoldan az-: Kötü yola sapmak, doğru yoldan ayrılmak, azgınlığa düşmek: *Gönül yüksekte gezer dembedem yoldan azar / Dış yüzüne su sızar içinde ne var ise* YE-D 50-2, 326-4.

yoldan sap-: Doğru yoldan ayrılmak: Tut ki hırs yüzünden **yoldan saptım** ben, / Bir kez sormadın, “ Sana ne yaptım ben?” YE-RN 43.

yoluna bak-: Beklemek: Fariza her kişiye kendi sözü, **Bakar** kendi **yoluna** kendi gözü. YE-RN 546.

1.4-Zarf+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Korkmaz (2014, 734) fiilden önceki ad fiilin zarfı görevindedir.

Yunus Emre’nin şiirlerinde 27 tane örneğe rastlanılmıştır.

can gözüyle bak-: Samimi bakmak: **Can gözüyle bakan** görür Yunus gözüyle gördüğün / Yoksa yaban gözü ile kimesneye ne söyleyem YE-D 150-8.

dertle inle-:Sıkıntısıyla can çekişip durmak: Hasetçi hasta geçirir her anı, / Teni sağlamdır, **dertle inler** canı. YE-RN 322.

düşünüp tart-: Konuyu bütün yönleriyle inceleyip ona göre davranmak, iyice düşünmek: *Akıl düşünüp tartıp verdi haber, / Buyurdu çavuşa toplandı asker*. YE-RN 273.

ebedi kal-: Sonsuza kadar sürmek: Ögüdü cümle doğruluktan alır, / Dürüstlük dirliği **ebedî** kalır. YE-RN 579.

eğri büğrü söyle-: Net konuşmak, ifade edeceğini doğrudan söylemek: Derviş Yunus bu sözü **eğri büğrü söyleme** / Seni sigaya çeker bir Molla Kasım gelir YE-D 292-7.

farz ol-: Yapılması kaçınılmaz olmak: Özünü bilmek sana **farz oldu** gel, / Amel eyle seninle gider amel. YE-RN 520

geçip git-: Geçmişte kalmak: Ömür **geçip gitti**, uyandığın yok, / Kin ve gıybet suyuna kandığın yok. YE-RN 541.

geri kal-: Çağdaşlarının ve yaşlılarının düzeyine gelememek veya düzeyinde olmamak: *Vah ona ki geri kala bu yoldan, / Çalış ki kurtulasın sen bu hâlden*. YE-RN 263.

gizli kal-: Bir olayı, bir bilgiyi başkalarına duyurmamak: *Çok zamandan beri öfke yol almış, / Kimse izlememiş gizlide kalmış*. YE-RN 268.

gönül içinden bak-: Gönül gözüyle bakmak: Ne vakit göz **gönül içinden** baka, / Bir zalim de erişir bilin Hakk’a. YE-RN 547.

hallaç pamuğu gibi atıl-: Bir arada, toplu bulunan şeyleri ya da kimseleri dağıtmak, parçalamak; bu yolla sağa sola, her birini bir yana atmak: *Circis olup basıldım Mansur olup asıldım / Hallaç pamuğu gibi bunda atılıp geldim* YE-D 166-10.

haset ateşliyle pişir-: Kıskançlık, çekememezlik ile yanıp durmak: *Kin ve gıybet seni uzak düşürür, / Tutup haset ateşliyle pişirir.* YE-RN 511.

hasta geçir-:Hasta olma süreci: Hasetçi **hasta geçirir** her anı, / Teni sağlamdır, dertle inler canı. YE-RN 322.

hazır bekle-:Yararlanılabilecek bir durumda, el altında olmak: *Hazır bekler huzurunda bin çeri, / Olmuş kapısında tüm cihan esiri.* YE-RN 32.

heybet ol-: Gözüne büyük gözükmek: Kara donun **heybet oldu** yüreğime korku doldu / Gönlümün hasretin geldi güzel Ka’betullah sana YE-D 16-3.

ibadetle yık-: Zamanını ibadet yaparak kullanmak: *Makamını yıkarsan ibadetle, / Muradına ulaşırsın devletle.* YE-RN 597.

iyi git-: Bir iş yolunda olmak: Sabırsız kişilerin dirliği ham, / Sabırla **iyiye gider** serencam. YE-RN 309.

kana kana iç-: Doya doya içmek: Bir kadeh sundu cana can içti **kana kana** / Dolu geldi peymane canı sarhoş eyledi YE-D 67-4.

karşı dur-: Direnmek, dayanmak: Kimse **duramaz** ki **karşımda** benim, / Hışmla denizi ateşe veririm. YE-RN 188.

karşı gel-: Başkaldırmak: Bana **karşı** gelemes yaratılmış, / Benimle bir an hemdem olmak, zor iş! YE-RN 191; 215.

ölü gibi bak-: Kımıldamayan, hareketsiz: Gözün **ölü gibi bakar** yok nuru, / Özünü görmeyen ne görür gayrı. YE-RN 519.

sel gibi ak-: Sıvılar için bol ve gür akmak: Böyle der, gözü yukarı bakardı, / Gözyaşı durmaz **sel gibi** akardı. YE-RN 294.

uzak düş-: Uzak olmak, uzak bulunmak: Kin ve gıybet seni **uzak düşürür**, / Tutup haset ateşliyle pişirir. YE-RN 511.

yanıp dur-: Pişman olmak: Niye saklarsın kendini zor vakte, / Niçin **yanıp durasın** kıyamete. YE-RN 460.

yer iç-: Karın doyurmak, beslenmek: İçinde çok göz hırsızı var senin, / **Yer** içer oturur seninle her gün. YE-RN 518.

yer yut-: Yerin yutması: “Veremem!” deyince **yer yuttu** onu, / Topuğundan dizine geldi canı. YE-RN 373.

zir ü zeber eyle-: Alt üst etmek: Musa aydur göreyim işbu su nerden gelir / Ger böyle akar ise **zir ü zeber eyledi** YE-D 65-10.

2- İki Öğeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Fiilden önceki ad öğeleri birden fazladır. Bu gruptaki alt gruplar şu şekildedir:

2.1-Özne+Nesne+Fiil Bağlantısı İle Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 13 tane örneğe rastlanılmıştır.

canlar canın bul-: Vahdete ermek: İkiliği terketgil birlik makamın tutgil / **Canlar canın bulasın** işbu dirlik içinde YE-D 35-3.

düşman eli er-: Düşmanın zarar vermesi, düşmandan kötülük görmek: Düşman bana nidebile işim gücüm dosttan yana / Dost makamı can içinde **düşman eli eremeye** YE-D 21-3.

ecel şerbetin iç-: Ölmek: Sürdüm ömrümü geçirdim canım hazrete uçurdum / **Ecel şerbetin içirdim** esenledim dünyam seni YE-D 76-2, 306-5.

er eteğin tut-: Bir Allah dostunun bağlanmak: Kendi bilişyle kişi hiç erişe mi menzile / Allah'a eremez kalır **er eteğin tutmayınca** YE-D 2-2, 138-4, 104-11, 163-2, 242-5.

gönül gözü görme-: Kalp gözü görmemek, hisleri körelmiş olmak: Yunus imdi sen Hakk'a er dün ü gün gönlün Hakk'a ver / **Gönül gözü görmeyince** hiç baş gözü görmeyiser YE-D 255-5.

gönül gözün aç-: Gönül gözün açmak: Üçüncüsü ma'rifet can **gönül gözün açar** / Bak ma'na sarayına arşa değin yücesi YE-D 84-5, 109-1.

gönül kulağıyla dinle-: Samimiyetle dinlemek: Ey yarenler siz bu sözü **dinlen gönül kulağıyla** / Can dudağı halis gerek aşk şarabını tatmağa YE-D 38-9.

gönül pası sil-: Gönlünü temizlemek, kötü duygulardan arındırmak: **Gönüllerin pasını** ger sileyim der isen / Şol sözü söylegil kim sözün hulasasıdır YE-D 304-2.

gönül yapmaya gel-: Birinin dargınlığını, olumlu davranışlarla sona erdirmek: *Ben gelmedim da'va için benim sevi için / Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldim* YE-D 161-2

gözü pınar ol-: Çok ağlamak: **Gözüm pınar olmuş** akar şol zarım ki Arş'a / Çıkar Mahv eyleyip varın yakar masıvayı koyan kişi YE-D 89-6.

iki gözü kan ağla-: Büyük bir üzüntü içinde olup yakınmak: Derviş Yunus'un sözü **kan ağlar iki gözü** / Mahrum eyleme bizi kabre vardığım gece YE-D 32-7.

kudret eli tut-: İki cihanı kontrol edebilmek: İki cihanın varlığı **kudret eli tutupdurur** / Yol yokdurur hiç kimseye sensiz bir adım atmağa YE-D 38-4.

yadlık perdesini yak-: Samimi olmak: Dilim tutup yürüdüğüm yadlığıma delil imiş / **Yakam yadlık perdesini** hicabımı ben giderem YE-D 148-2.

2.2- Özne+Yer Tamlayıcısı+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 11 tane örneğe rastlanılmıştır.

cümle alem elinde ol-: Bütün kainatı kontrol etmek, (Allah): Kimin ne zehresi var sana kılıç yürütmeğe / **Cümle alem elindedir** kim ne bilir katmağa YE-D 38-1.

dünya peşinden koş-: Boş (fani) işlerle uğraşmak: Tutamazsın, **koşma dünya peşinden**, / Ecel yol bağlamış, aşamazsın sen! YE-RN 127.

ecel tuzağına bas-: Ölüme yaklaşmak, ölüm tehlikesi yaşamak: Ben bir derviş idim dostum Hak'tan yana oldu kastım / **Ecel tuzağına bastım** esenledim dünyam seni YE-D 76-7.

gaflet içinde uyu-: İdraksızlık, bigisizlik, aymazlık içinde olmak: *Bu hâlin ne senin, zulmet içinde?* / *Daha ne uyursun gaflet içinde?* YE-RN 232.

gaflet uykusundan uyan-: Bilgisizlikten, idraksızlıktan kurtarmak: *Madem bir şüpheden yokmuş inanaydın*, / *Bu gaflet uykusundan uyanaydın*. YE-RN 134.

gönül bahrine dal-: Gönlünün derinlerine girmek: Girdim **gönül şehrine** daldım onun **bahrine** / Aşk ile gider iken iz buldum can içinde YE-D 31-13.

gönül dostu ak-: Gönülün dostunu görmek istemesi: Aşkım beni yakıpdurur **gönülüm dostu akıpdurur** / Devşiremezem ben beni dembeste kaldım bilmezem YE-D 154-4.

gönül şehrine gir-: Gönülünün derinlerine girmek: **Girdim gönül şehrine** daldım onun **bahrine** / Aşk ile gider iken iz buldum can içinde YE-D 31-13.

gözü yüzüne tut-: Net olmak, samimi olmak: Dahı Elest belirmeden ben aşık idim ol ma'suk / **Gözümü yüzüne tutam** yüz bin kaba girer isem YE-D 149-5.

iş başa düş-: Kendi işini kendi görmek zorunda kalmak: *Hiç haber kalmadı akla ulaştı*, / *Öfkeyi tutma işi başa düştü*. YE-RN 272.

sözü kulağa gir-: Söylediklerinin dinlenmemesi, dikkate alınmamak: Ağız ağızdan kutludur ola ki sözünüz tuta / Ben yüz bin yıl söyler isem **sözüm kulağıma girmez** YE-D 349-8

2.3-Özne+Zarf+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 3 tane örneğe rastlanılmıştır.

ciğerim yana yana gark ol-: Çok üzülmek: Uş yürürüm **yana yana ciğerim gark** oldu kana / Tap aşk eser etti cana nice zarı kılmayayım YE-D 188-5.

eli boş kal-: Umduğunu bulamamak: Her kim ki o gönlün dışında kala, / Nasibi kaptırıp **eli boş kala**. YE-RN 109.

içi pürnur ol-:İçinin aydınlanmak: Hakk'a aşık olan kişi akar gözlerinin yaşı / **Pürnur olur içi** dışı söyler Allah diye diye YE-D 34-6.

2.4-Nesne+Özne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 10 tane örneğe rastlanılmıştır.

ağzı güher saç-: Ağzından güzel sözler söylemek: Kime kim dost kapı aç a düşmanı elinden kaç a / Yunus **ağzı güher saç** değme arif deremeye YE-D 21-5.

bağrı baş eyle-: Çok büyük olmak: Ol Çalabımın aşkı **bağrımı baş eyledi** / Aldı benim gönlümü sırrımı faş eyledi YE-D 67-1.

canı armağan et-: Canını Allah'a hediye etmek: Gönül tutuksa göz kördür mutlaka, / **Canı armağan** etmek gerek Hakk'a. YE-RN 530.

canı tad alma-: Hayattan zevk almamak: Kim senin lezzetinden **canı tad** almaz ise / Yürür cansız bir suret alem halinde bigam YE-D 145-2.

dört bir yeri dar et-: Yaşanılmayacak derecede kötü hâle getirmek, sıkıntı vermek: *Askerine dar edip dört bir yeri,* / *Kurtarırlar hırstan ili ve şehri.* YE-RN 66.

dünyasını terk et-: Dünya işlerini bırakmak: Hey Yunus Emre ölünce var yürü doğru yolunca / **Dünyasını terk** edenler yarın Hazrette ölmeye YE-D 22-6.

gönlü arş eyle-: Terakki etmek, yükselmek, gönlünde yer etmek: Can gözü onu gördü dil ondan haber verdi / Can içinde oturdu içimde **gönlümü arş** eyledi YE-D 67-3.

gönlü kul eyle-: Gönlü aşırı derecede bağlanmak: Gözü yok kişinin sevmek nesidir, / **Gönlü kul** eyleyen göz fitnesidir. YE-RN 532.

kılı kırk yar-: En ince ayrıntısına kadar incelemek: Bir **kılı kırk** yardılar birin yol gösterdiler / Bu mülke gönderdiler ol yola düşüp geldim YE-D 164-6.

sırrı faş eyle-: Sırrını ortaya çıkarma, herkese söylemek: Ol Çalabımın aşkı bağrımı baş eyledi / Aldı benim gönlümü **sırrımı faş eyledi** YE-D 67-1.

2.5-Nesne+Yer Tamlayıcısı+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 21 tane örneğe rastlanılmıştır.

aklı bana yoldaş ol-: Akıl vermek, yol gösterici olmak: Oğlan iken sultan kopar kim elin kim yüzün öper / **Aklı bana yoldaş** oldu sultanığa düştü gönül YE-D 143-7.

aklı başa devşir-: Akılsızca düşünce ve davranışlardan vazgeçmek: Esritti aşka düşürdü ben ham idim aşk pişirdi / **Aklımı başa devşirdi** hayrı şerde seçer oldum YE-D 199-3.

aklı başa gel-: Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak: **Aklım başıma gelmedi** aşk şarabını tatmayınca / Kandallığım bilemedim gerçek ere yetemeyince YE-D 2-1, 182-2.

aklı başından git-: Çok korkudan veya çok sevinçten ne yapacağını şaşırarak: *Teşbihleri çini taştan gördüm aklım gitti baştan / Gözler görmez oldu yaştan huriler indi sohbe* YE-D 54-4, 187-2, 204-1.

aklı başa der-: Mantıksız, ölçüsüz davranışlarda bulunmaktan kendini kurtararak akılcıca bir yola girmek: *Bir gün senin defterini dürerler bir eyyam gelir / Kamu aklını başına dereler bir eyyam gelir* YE-D 308-1.

aklı başına der-: Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak: *O anda aklını başına derdi, / Başka yeri bırakıp sabra girdi.* YE-RN 295.

aklı başından al-: Düşünemez durma getirmek: Ya Rabbeni eşimden eşimden yoldaşımdan / **Aklım alma başımdan** kabre vardığım gece YE-D 32-6.

ayıbını yüze vur-: Ayıbını, suçunu yüzüne karşı söylemek: Bir gün görünür gözüme **ayıbım vurular yüzüme** / Endişeden del'olmuşum nidem ben ne kılam diye YE-D 57-2.

başın külünge tut-: Zahmet çekmek: Ferhad bu aşk yolunda **başın külünge tuttu** / Husrev Şirin derdinden dosta verdi canını YE-D 102-8.

başını ele al-: Akılla hareket etmek: Bülbül olubanı ötem gönül olam ceset tutam / **Başımı elime alıp** yoluna verem yürüyem YE-D 153-3.

canı dosta ver-: Dost için ölmek: Ferhad bu aşk yolunda başın külünge tuttu / Husrev Şirin derdinden **dosta verdi canını** YE-D 102-8.

canı hazrete uç-: Güle güle gitmek: Sürdüm ömrümü geçirdim **canım hazrete uçurdum** / Ecel şerbetin içirdim esenledim dünyam seni YE-D 76-2.

canını aşka at-: Aşık olmak: Ayrüksü nesne tutmuşam bildiklerim unutmuşam / **Canımı aşka atmışam** anda ne buldum bilmezem YE-D 154-2.

derdi yürekte kal-: Sıkıntıyı hiç unutmamak: Bakışın bin can alır **derdin yürekte kalır** / Gören kendiden varır uşşaka Kur'an mısın YE-D 235-2.

devlet tacı başa kon-: Beklenmedik bir talihle karşılaşmak: **Devlet tacı başa kondu** aşk kadehi bana sundu / Canım içti aşktan kandı karay'aktan seçer oldum YE-D 199-2.

elini aşka vur-: Aşık olmak: **Çünelini aşka vura** aşk oduna kimdir dura / Gökyüzünde Melaiki aşk onu indire YE-D 19-2.

gözleri Hakk'a açıl-: Allah'a bağlanmak: Bu yüzden **gözleri Hakk'a açıldı**, / Hazineden ona rahmet saçıldı. YE-RN 429.

hayali gözümde kal-: Sevdiğini bir unutamamak: Dostum beni deli kıldı aklımı fikrimi aldı / **Hayali gözümde kaldı** dostun cemalin arzular YE-D 252-4.

özüne ateşe at-: Bile bile tehlikeli bir işe girişmek: *Ne vakte dek görmezsin aç gözünü*, / *Ateş içine attın sen özünü*. YE-RN 522.

sırrı aleme çak-: Sırrını açıklamak: Adımı Yunus taktım **sırrım aleme çaktım** / Bundan ileri dahi dilde söylenen benim YE-D 171-8.

yüzü toprağa ur-: Mütevazi olmak: Ben emin olsam diyen ya eminlik isteyen / Geçsin bu kal u kayıdan **toprağa ursun yüzün** YE-D 247-4.

2.6-Nesne+Zarf+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 1 tane örneğe rastlanılmıştır.

gözü kan yaş ile dol-: Çok ağlamak, çok üzülme: Miskin Yunus aydur sözü **kan yaş ile dolu gözü** / Dergahına tutar yüzü acep nola benim halim YE-D 169-7.

2.7-Yer Tamlayıcısı+Özne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 14 tane örneğe rastlanılmıştır.

aşka kul ol-: Aşka müptela olmak, aşka tutulmak: Ben aşksızın olumazam aşk olucak ben olmazam / Aşktır canımın hasılı **aşka kul oldum** bilmezem YE-D 154-5.

başına iş gel-: Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak: Dedi: “Ya Rab, bir suç işledim ki ben, / **Başıma** bu iş geldi durup dururken. YE-RN 292.

başına taç et-: Çok değer vermek, ilgi göstermek: *Öğüt tutup bırakma eteğini*, / *Taç et başına ayak toprağını*. YE-RN 468.

canın canına neşe kat-: Yaşama gücünü artırmak: Can girdi bedeni aydınlattı, / Ten de **canın canına neşe kattı**. YE-RN 7.

canına od ur-: Canına ateş düşmek, aşkın acısını hissetmek: Her kim aşk eri ise aşka müşteri ise / Aşk onun yâri ise **canına od urmuşlar** YE-D 274-4.

derde dert ekle-: Var olan sıkıntıyı arttırmak: Tevazu edeni define bekler, / Yüce yer gözetken **derde dert ekler**. YE-RN 167.

göğsünde taht edin-: Kendisine yer edinmek: Bir acayip aşk geldi bende bu hal üstüne / **Göğsümde taht edindi** oturdu can üstüne YE-D 47-1.

gönülde pas otur-: Gönül gözü kapanmak: **Gönülde pas oturur** onda seni yitirir / İçeri şah oturur giremezsim göresin YE-D 223-3.

gözden sel ak-: Çok ağlamak: Garib bülbülleyin zarı kırım / **Akar gözden selim** bu aşk elinden YE-D 214-3.

mescide yüz sür-: Namaz kılmak, ibadet etmek: Bir dem varır **mescidlere yüz sürer** anda yerlere / Bir dem varır deyre girer İncil okur kurban olur YE-D 317-7.

nefse zebun ol-: Nefsin esiri olmak, her istediğini yapmak: Miskin âdem oğlanı **nefse zebun** olmuştur / Hayvan canavar gibi otlamağa kalmıştır YE-D 326-1.

sözde vebal olma-: Söylediği sözde sorumluluk taşıyan sözler kullanmak: **Asil**-zadeler nişanın eğer bilmek diler isen, / Özü oğlan da olursa sözünde vebal olmaya YE-D 23-3.

tükeliden el çek-: Dünyadan vazgeçmek: Geçtim hod-bin ilinden **el çektim tükeliden** / Ol ikilik babından birliğe bitip geldim YE-D 164-3.

yüreğe korku dol-: Çok korkmak: Kara donun heybet oldu **yüreğime korku doldu** / Gönülümün hasretin geldi güzel Ka'betullah sana YE-D 16-3

2.8-Yer Tamlayıcısı+Nesne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 9 tane örneğe rastlanılmıştır.

aşktan yürek yan-: Acı çekmek, sıkıntı içinde kalmak: Ey dost senin aşkın odu ciğerim pare baş gelir / **Aşkından yanar yüreğim** yandığım bana hoş gelir YE-D 295-1.

cana korku düş-: Şüphelenmek, endişelenmek: Bir **korku düştü canıma** acep nola benim halim / Derman olmaz ise bana acep nola benim halim YE-D 169-1.

cana tuzak kur-: Öldürmeye çalışmak: **Cana tuzak kuralım** şayed aşk ele gire / Aşk nice olurlar soralım tutmuşlara YE-D 49-5.

canına cefa kıl-: Canına sıkıntı vermek: Eyyup oldum tenime **cefa kıldım canıma** / Çığırdım Sübhan'ıma kurtlar dürüyüp geldim YE-D 166-11.

dergahına yüzü tut-: Allah'a yalvarmak, ona yönelmek: Miskin Yunus aydur sözü kan yaş ile dolu gözü / **Dergahına tutar yüzü** acep nola benim halim YE-D 169-7.

dilinden dür dök-: Güzel sözler söylemek: Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh eyleyemez / Bir dem **dilinden dür döker** derdlilere derman olur YE-D 317-3.

dünyada gönlünü çek-: Dünya zevklerinden vazgeçmek: **Dünyadan gönlünü çeke** eli ile arpa eke / Unına yarı kül kata güneşte kurutmak gerek YE-D 118-4.

dünyadan el yum-: Bir kenara çekilip toplum ile ilişkisini kesmek, toplumun yaşayışına karışmaz olmak, daha çok ibadetle meşgul olmak ve dünya işleriyle ilgilenmez olmak: *Bu Yunus aydurma'budum fena dünyadan el yudum / İki cihanda muradım get varalım Muhammed'e* YE-D 30-7.

haramdan elin kes-: Günahlardan vazgeçmek: **Kesgil haramdan elin** çekgil gaybetten dilin / Azrail el'ermenden bu dükkân der gider YE-D 271-3.

2.9- Yer Tamlayıcısı+Yer Tamlayıcısı+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 2 tane örneğe rastlanılmıştır.

elden ele düş-: Birçok kimsece alınıp bakılmak ya da kullanılmak: Bu nesneyi terk eyledim yürümeye azm eyledim / On'ki sünüğün yazarlar elden ele düştü gönül YE-D 143-6.

hâlden hale düş-: Şekilden şekle girmek; Düşünceden düşünceye girmek: Oğul aydur bunad ölmez kız aydur yerinden durmaz / Hiç kendi halimden bilmez **hâlden hale düştü** gönül YE-D 143-11.

2.10-Nesne+Nesne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 2 tane örneğe rastlanılmıştır.

aşk odu canı yak-: Aşık olmaktan dolayı sıkıntı çekmek: Kimseler bilmez halimi **aşk odu yaktı canımı** / Seçmezsem soldan sağımı namus ü ar olmaz bana YE-D 9-4.

dilinin tetiği bozul-: Konuşamaz hale gelmek: Gözlerim göğşe süzüldü canım göğüsden üzüldü / **Dilim tetiği bozuldu** Allah sana sundum elim YE-D 167-3.

2.11- Zarf+Özne+Fiil Bağlantısı ile Birleşenler

Yunus Emre'nin şiirlerinde 1 tane örneğe rastlanılmıştır.

aşk şarabıyla sarhoş ol-: Allah sevgisiyle kendinden geçmek: Bu kez gördüm, düzenlikle dirlik hoş, / İçip **aşk şarabın, olmuşlar sarhoş.** YE-RN 279.

3- Üç Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

Korkmaz (2014, 744) fiilden önce gelen ve onun anlamını etkileyen özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ad öğelerinden üçünün yan yana gelmesi ile oluşan birleşiklerdir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde 3 tane örneğe rastlanılmıştır.

can tende karar kıl-: Hayatta kalmak, yaşamak: Şeyhim andadır ben bunda **canım karar kılmaz tende** / Zarılığım dün ü günde söyle bülbülcüğüm söyle YE-D 43-8.

gözleri sana tuş ol-: Gözü başkasını görmemek: Ağzına şeker aluban **gözleri sana tuş olan** / Unuda ol şekerlerini artık çiğneyip yutmaya YE-D 24-2.

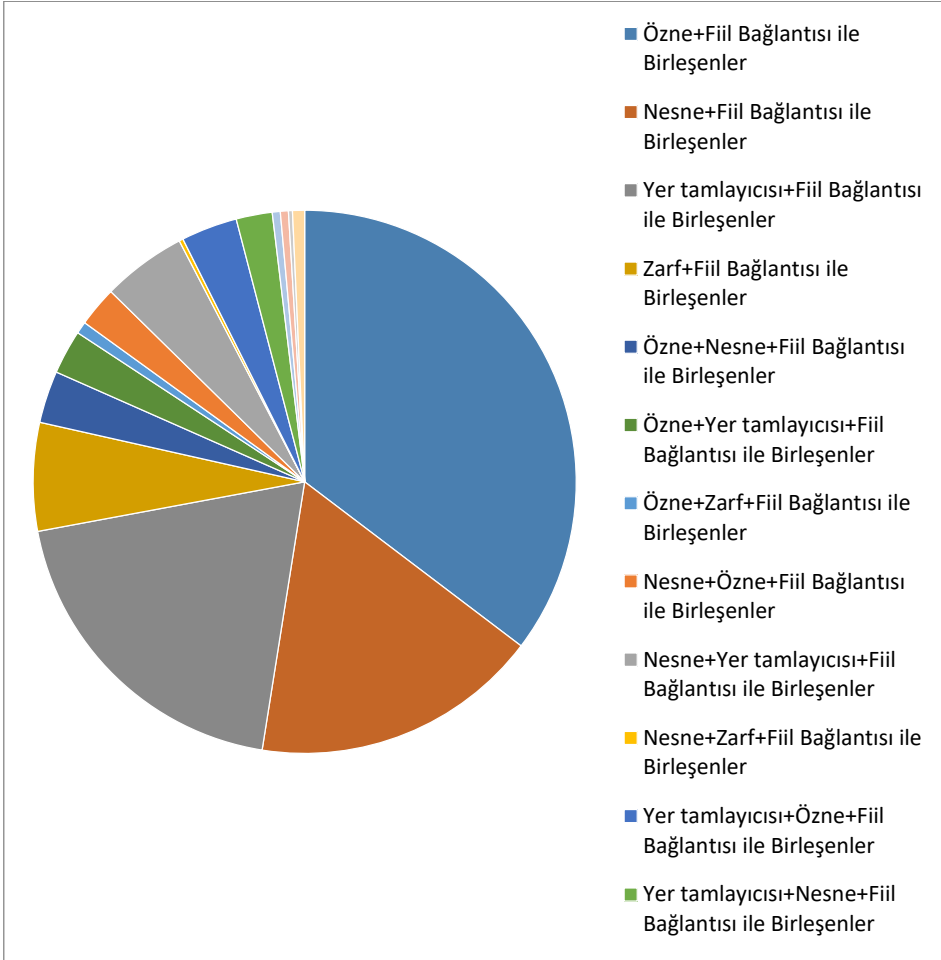
kendi eli ile yüzüne kara yak-: Kendi başına hata yapmak: İzzet kalmış iken aşıklık nemdir benim / Ben **kendi elim ile yüzüme kara yaktım** YE-D 194-2.

Sonuç

İncelemiş olduğumuz bu çalışmada XIII. yüzyılda yaşadığı bilinen ve Anadolu'da çok kez şiirleri ile ses getirmiş olan Yunus Emre, Türk dünyasının diğer kesimlerinde de derin bir iz bırakmıştır. Vefatının üzerinden 700 yıl geçmesine rağmen bize miras olarak bıraktığı Türkçe ile yazdığı şiirleri hâlâ etkisini korumaktadır. Yunus Emre'nin, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan Divân'ı ve Risâletü'n-Nushiyye adlı eserleri taranmıştır. Bu taranan şiirleri anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller açısından ele alınmıştır. Yunus Emre'nin şiirlerinde kullandığı anlamca kaynaşmış birleşik fiillerle ilgili tespitlerimizi şöyle sıralayabiliriz:

1. Yunus Emre'nin şiirlerinde toplam 419 tane anlamca kaynaşmış birleşik fiil kullanılmıştır.
2. Şiirlerinde kullandığı anlamca kaynaşmış birleşik fiillerden en yoğun olanı tek ögeli olan özne+ fiil bağlantısıyla birleşendir. Toplam 148 tane kullanılmıştır.
3. Yunus Emre'nin şiirlerinde anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller içerisinde en çok gönül kelimesi ile kurulmuş yapılara rastlanılmıştır.
4. Tek ögeli bağlantıların toplam sayısı 329 tane olup iki ögeli bağlantıların sayısı ise 87 tanedir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde kullanmış olduğu anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiillerin oranı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde bu kadar anlamca kaynaşmış birleşik fiilin kullanılması mecaz dünyasının ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz Yunus Emre, şiirlerinde mecazlardan yararlanarak iletmek istediği mesajları daha güzel bir dille anlatmıştır.

Kaynakça

- Aksan, D., (1999), *Türkçenin Gücü* (6. Baskı), Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Avşar, Z., (2013), *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n Nushiyye) Yunus Emre* (1.Baskı), Ankara, Sistem Ofset.
- Bakırcıoğlu, N. Z., (2006), *Yunus Emre Divanı*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Binark, İ., Sefercioğlu N., (1970), *Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, Ankara, Milli Kütüphaneye Yardım Derneği Yay.
- Caferoğlu, A., (1973), "Yunus Emrede Arkaik Unsurlar", İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (1-10), C. XX, İstanbul.
- Civelek, M., (1971), *Yunus Emre*, İstanbul, Hareket Yayınları

- Dilçin, C., (1992), “Yunus Emre’nin Şiirinde Türkçenin Gücü”, *Türk Dili*, 487, 30-49.
- Ediskun, H., (1999), *Türk Dil Bilgisi-Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Eyüpoğlu, S., (1971), *Yunus Emre*, İzmir, Cem Yayınevi.
- Gölpınarlı, A., (1965), *Yunus Emre Risâlat al- Nushiyya ve Divan*, İstanbul.
- Güzel, A., (1951), “Yunus Emre’de İnsan Kavramı”, *Türk Dili*, 480, 483-491.
- Güzel, A., (1980), “Yunus Emre’de Hümanizm ve Hoşgörü”, *Millî Eğitim*, 105, 17-21.
- Hacieminoğlu, N., (1991), “*Yunusun Türkçesi*”, Hüseyin Özbay-Mustafa Tatçı (Haz.), *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Hayber, A., (1989), “Yunus Emre’de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi”, *Türk Kültürü Dergisi*, XXVII (315), 35-43.
- Karahan, L., (2010), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Karakoç, S., (1965), *Yunus Emre*, İstanbul, Bedir Yayınevi.
- Korkmaz, Z., (2014), *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z., (2019), *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Tatçı, M., Özbay, H., (1994), *Yunus Emre (Makalelerden Seçmeler)*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı.
- Tatçı, M., (1988), *Yunus Emre Bibliyografyası*, Ankara, Millî Kütüphane Basımevi.
- Tatçı, M., (2008), *Yunus Emre Dîvânı -İnceleme-*, İstanbul, H Yayınları.
- Timurtaş, F.K., (1972), “Yunus Emre’nin Türk Dili ve Edebiyatındaki Yeri”, Ankara, Bilgi.
- Timurtaş, F.K., (1982), “Yunus’un Dili Üzerine Notlar”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. II, 405-412.
- Yılmaz, M., (1976), “Yunus Emre’de Gönül”, *Millî Kültür Dergisi*, 80, 104-105.

Kısaltmalar

D: Divân

GTS: Güncel Türkçe Sözlük

RN: Risâletü’n Nushiyye

YE: Yunus Emre

